

SZÜLETETT NYELVÜNKÖN...



A MAGYAR ANYANYELV DICSÉRETE
A XVII–XVIII. SZÁZADBAN

A FORDITONAK

sodik okból tselekedtem, hogy az Aſſo-
nyok közzül, a' kik még a' Deáki Nyelvben
nem jártasok, az ilyen ſükséges *Terminus*-
sokat Deák Nyelven-is meg-tanúlhassák.
Negyedſzer, A' Görög *Terminus*sokat-is, vé-
kony értelmem ſzerént, Magyarúl-is ki-tet-
tem, de ugyan tsak jobbnak itéltem né-
mellyeket a' Görög Nyelven-is ki-írni. *Ötöd-
ſzör*, Minden igyekezettel jöllehet azon
vóltam, hogy a' Deák Nyelvnek ereje ſzerént
teheſſek - ki mindeneket, de a' Magyar
Nyelvnek ſük vóltak ſok helyeken nem en-
gedvén néhun távoznom-is kellett az Aut-
hor *Stilus*ától; de ugyan tsak az értelem
hogy azon egy légyen igyekeztem, sőt,
hogy jobban a' Kereſtyén Kegyes Olvasó
meg-érthefſe, néhun meg-is kellett bővite-
nem és kevés magyarázatokkal élni kéte-
lenítetttem. Mind ezekről kívántam a' Ke-
reſtyén Kegyes Olvasót előre tudósítani,
és még egyſzer ſok erőtelenſégeim miate-
meg-eshetett, bizonyofon meg-is eſett, fo-
gyatkozásaimról nagy bizodalommal botsá-
nator kérvén, ajánlom a' Kereſtyén Ke-
gyes Olvasót az Ur Iſten' Gondviſelésé-
be, 's kívánom hogy ezen Könyvetské-
nek

A' FORD. ELÖL-JÁRO BESZÉDE.

nek Olvasását vezérelje és fordítsa a'
Szent Isten mindeneknek előtte a' Maga
Nevének Ditsőségére, annakutánna
minden Keresztyén Kegyes Olvasó'
kegyes Lelkének Idvességére.

Á M E N.

Irtam 'Sibón 1752-èik Eft.



SZÜLETETT NYELVÜNKÖN...

**A magyar anyanyelv dicsérete
a XVII-XVIII. században**

SZÜLETETT NYELVÜNKÖN...

**A magyar anyanyelv dicsérete
a XVII-XVIII. században**

(Szöveggyűjtemény)

Szövegválogatás,
előszó, szó- és névmagyarázat

RÓTH ANDRÁS LAJOS

**Mark House Kiadó
Gyergyószentmiklós, 2005**

A szöveggyűjtemény összeállítása a
Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány
„Tudomány az oktatásban” Szakalapítványa
által megítélt pályázati támogatás keretében történt.

© Róth András Lajos
© Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós, 2005

Mottó:

„Szeretem édes Hazámat, s’ ugyan azért a’ Magyar nyelvet-is szeretem; jól tudván, melly szorosan légyen össze-kaptsolva akár-melly Hazának szerentsége a’ maga tulajdon nyelvével”

Kőszegi Rájnisi József, 1781

Édesanyám emlékére

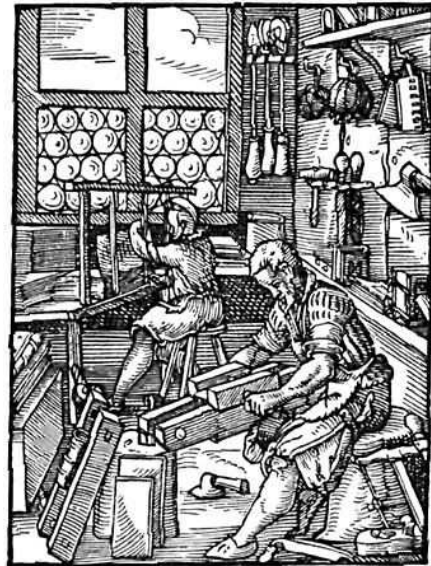
TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	13
Szöveggyűjtemény:	
Derecskei Ambrus	Az Szent Pál apostol levele ... Debrecen, 1603 23
Pataki Füsüs János	Királyoknak tüköre... Bártfa, 1626 25
Prágai András	Fejedelmeknek serkentő órája... Bártfa, 1628 27
Debreczeni Péter	Kegelius Philep: Tizenkét idvességes emékedések... Bártfa, 1639 33
Laskai János	Hittül szakadásnak teljes megorvoslása... Nagyvárad, 1644 35
Bökényi Filep János	Mennyei lámpás... Ultrajectum. 1652 38
Mikolai Hegedüs János	Biblia tanúi... Szeben, 1665 40
Karancsi György	Lelki tárház... Debrecen, 1666 44
Szathmári Ötvös István	Titkok jelenése... Szeben, 1668 46
Kájhoni János	Cantionale catholicum. Csíksomlyó, 1676 48
Tolnai István	A keresztyéni és apostoli tudomány... Kolozsvár, 1679 51
Dálnoki Benkő Márton	Lucius Annaeus Florus: A római viselt dolgokról... Kolozsvár, 1702 52
Pázmány Péter	Imádságos könyv... Nagyszombat, 1710 58
Baba Ferenc	Schwartz János: Lelki élet... Frankfurt, 1722 60
Demeter Márton	A szent háromságnak ... hiti, vallása és tudománya... Kolozsvár, 1732 64
Menyősi Tolvaj Ferenc	Az arithmetikának ... magyar regulákba foglaltatott mestersége. Brassó, 1735 66
Kéri Sámuel	Keresztyén Seneca... Bécs, 1740 68
Szabó János	Arnd Jánosnak ... az igaz keresztyénségről... Jéna, 1741 69
Szathmári Pap Zsigmond	...Néhai ... Nádudvari Péter uramnak ... nyolcvannégy prédikációi. Kolozsvár, 1741 73
Miskolczy Ferenc	Manuale chirurgicum... Győr, 1742 76
Maróthi György	Arithmetica vagy számvetésnek mestersége... Debrecen, 1743 79
Deáki József	Liliomok völgye... Kolozsvár, 1745 83
Bod Péter	Szent írás értelmére vezérlő magyar leksikon. Kolozsvár, 1746 85
	A Szent Bibliának históriája... Szeben, 1748 87
	Magyar Athenas. Nagyszeben, 1766 89
Bányai Sámuel	A dicsőség királya előtt ... elmondandó aranyas vagy keresztyén ábécé... Kolozsvár, 1747 94
Kamarási György	Emlékezet kövei... Kolozsvár, 1747 97
Kereszturi Pál	Egyenes ösvény a Sz. életre vágyódóknak... Szeben, 1744 98

Faludi Ferenc	Dorell Josef: Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatótt nemes ember. Nagyszombat, 1748	99
	Gracian Boldisar: Bölts és figyelmetes udvari ember. Nagyszombat, 1750	100
Gyalakuti Lázár János	Röviden egybefoglalt gyermekek geographiája... Szeben, 1750	102
Daniel Polyxena	Piktétus Benedek: A keresztyén ethikának summás veleje... 1752	104
Haller László	Telemakus bujdosásának történetei... Kassa, 1755	107
Bertalanffi Pál	Világnak két rendbéli rövid isméréte... Nagyszombat, 1757	109
Szathmáry Király György	Gedde János: Angliai méheskert... Eger, 1759	111
Bod Péter	Az Isten vitézkedő Anyaszentegyháza állapotjának ... rövid históriája... 1760	112
Páriz Pápai Ferenc	Pax sepulcri... Kolozsvár, 1760	117
Nánási L. József	Huldrik Jakab János: Az imádságok imádságának ... titka... Kolozsvár, 1761	119
Mátyus István	Diaetetica ... Kolozsvár, 1762	120
	Ó és új Diaetetica... Pozsony, 1787	122
Dézsai Lázár György	A kegyes beszélgetésről íratott oktatás... Nagyszeben, 1761	126
Petróczi Kata Szidonia	Arnd János: A kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt szíveket élesztő jó illatú tizenkét lilium. Kolozsvár, 1764	128
Borosnyai Nagy Pál	Az Úr Jézus nevében... Nagyenyed, 1765	130
Illei János	Anitzius Manlius Torkvátus Szeverinus Boetziusnak V. könyvei. Kassa, 1766	133
Lázár János	Florinda. Az az Spanyor országnak ... históriája... Szeben, 1766	134
Haller János	Hármas Istoria... Pozsony, 1767	136
Pápai Páriz Ferenc	Erdélyi Féniks... Nagyenyed, 1767	138
Pálfi Lőrinc	Erdélyi méhecske... Kolozsvár, 1767	141
Tordai Sámuel	A megtérés halogatásának veszedelmes voltáról ... Kolozsvár, 1767	143
	Keresztyén utazás a boldog örökkévalóságra... Kolozsvár, 1777	145
Kalmár György	Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno- (seu hunno) avarici... Pozsony, 1770	147
Székely Ádám	A gyermekek neveléséről, melyet Lock János ... írt... Kolozsvár, 1771	156
Marikovszki Márton	A néphez való tudósítás ... Tissot úr ... által... Nagyvárad, 1772	159
Verestói György	Magyar versek ... különböző alkalmatosságokra... Kolozsvár, 1772	160
Losontzi István	Hármas kis tükör... Pozsony, 1773	162
Zalányi Péter	Marmontel: Bélisárus... Kolozsvár, 1773	164
Teleki Ádám	Korneille Péter: Cid szomorú játék... Kolozsvár, 1773	165

Hadadi Wesselényi Anna	Stapfer Fr. János: A keresztyén vallásra való útmutatás... Kolozsvár, 1774	167
Széki Vesmás Márton	Erdélyi méheskert... Kolozsvár, 1774	170
Bodoki József	Az Új Testamentomi szent írások olvasására való bevezetés... Kolozsvár, 1775	173
Sófalvi József	Georg Sulzer: A természet munkáiból véttetett erkölcsi elmélkedések... Kolozsvár, 1776	174
Baróti Szabó Dávid	Új mértékre vett különb verseknek ... könyvei... Kassa, 1777	176
	Kisdéd szótár... Kassa, 1784	180
	Közönséges históriának rövid summája. Kolozsvár, 1777	182
Kováts Ferentz	Gautier: Az utak és utcák építésének módja. Pozsony és Kassa, 1778	185
Josintzi Sándor	A fő hadi vezérnének ... utolsó tanításai... Kolozsvár, 1779	186
Kőszegi Rájniss József	A Magyar Helikonra vezérlő kalauz... Pozsony, 1781	188
	Magyar Virgilius ... Máro Virgilius Publius eklogái. Pozsony, 1789	193
Dési József	Keresztény paradicsom... Kolozsvár, 1782	206
Kovácsnai Sándor	Marcus Tullius Cicero nagyobbik Catoja... Kolozsvár, 1782	207
Csehi András	Galland: Bidpai és Lokman indiai históriái. Kolozsvár, 1783	209
Benkő Ferenc	Werner Ábrahám: A köveknek és érceknek külső megismertető jegyeiről. Kolozsvár, 1784	210
	Parnassusi időtöltés. Nagyszeben, 1790	212
Gombási István	A papi szent hivatal gyakorlásáról való traktátus első darabja. Kolozsvár, 1784	214
Kun Szabó Sándor	Romeó és Júlia... Pozsony, 1785	217
Göböl Gáspár	Az utazó lélek... Pest, 1785	219
Péczei József	Henriás... Győr, 1786	224
	Yung éjczakái és egyéb munkái... Győr, 1787	227
Felsőöri Fülep Gábor	Pictetus Benedek: Keresztyén erkölcsi tudomány... Pozsony, 1788	229
Decsy Sámuel	Osmanografia, az az a Török birodalom... Bécs, 1788	232
Andrád Sámuel	Elmés és mulatságos rövid anekdoták... Bécs, 1790	233
Szilágyi Sámuel	Voltér úrnak Henriása, Pozsony, 1789	238
Stankovitsi Leopold	Vasárnapokra szolgáló prédikációk. Győr, 1789	242
Böjthi Antal	A nemes magyar nyelv írásának és szólásának tudománya... Marosvásárhely, 1790	243
	Bécsi Magyar Kurír, 1790	248
Nagyajtai Cserei József	Magyar beszédnek válogatott példái. Szeben, 1790–1791	255
Kazinczy Ferenc	Orpheus. Kassa, 1790–1792	257
Szacsvai Sándor	Hazafiak tüköre ... Szeben, 1790	266

Gvadányi József	A mostan folyó ország gyűlésének satyrico criticé leírása... Lipcse, 1791	272
	A világnak közönséges históriája. Pozsony, 1796 –1803	276
Balia Sámuel	Erdély ország közönséges nemzeti törvényeinek első része... Kolozsvár, 1791	279
Aranka György	A magyar nyelvmivelő társaságról újabb elmélkedés. 1791. A magyar nyelvmivelő társaság munkáinak első darabja, Szeben, 1796	280 287
	Elme játéka. Nagyvárad, 1806	295
P. Hermolaus	A kapucinusok szerzetebéli papnak ... egyházi beszédi. Pozsony, 1791	301
Husztai András	Ó és Új Dácia... Bécs, 1791	303
Szathmári Paksi Simon	A Frey-maurer... Pozsony, 1792	304
Vásárhelyi Sámuel	Az egészséges hosszú életéről... Kolozsvár, 1792	306
Segesvári István	Derhám Viliám: Physico-theologia... Bécs, 1793	308
Gyarmathi Sámuel	Okoskodva tanító magyar nyelvmester. Kolozsvár és Szeben, 1794	312
Hochmeister Márton	Új próba, mely szerint jó volna írni... Kolozsvár, 1794	313
Márton István	A görög nyelv első kezdete... Győr, 1794	316
Rácz Sámuel	A borbélyi tanításoknak második darabja... Pest, 1794	321
(Benedek Mihály)	Magyar grammatika... Bécs, 1795	328
Vajda Sámuel (Tsernátoni)	Flögel Károly: Az emberi értelemnek természeti históriája... Kolozsvár, 1795	341
Bessenyei Sándor	Milton: Elvesztett paradicsom. Kassa, 1796	344
Szentpéteri Hodor Pál	Seiler György: A keresztyén vallásnak rövid védelmezése... Debrecen, 1799	349
Kovács Mihály	Hufeland Kristóf Wilhelm: Az ember élete meghosszabbításának mestersége. Pest, 1799	351
Szoboszlai József	A fársángot követő nyavalyákról... Bécs, 1800	353
Benedeki Enyedi Ó János	Falusi emberek patikája... Kolozsvár, 1801	354
Kenderesi Mihály	A tudomány és virágzó nemzeti nyelv hazánk boldogságának talpkövei. Kolozsvár, 1805	359
Névmagyarázat	368
Szómagyarázat	396



ELŐSZÓ

Szöveggyűjteményünk összeállításánál azon XVII. de főleg XVIII. században megjelent különböző műfajú munkákból ragadtunk ki részleteket, amelyekben a szerzők nyíltan hitet tettek valamilyen formában a magyar nyelv, az anyanyelv, vagy ahogyan abban a korban nagyon képszerűen megfogalmazták, a „született nyelvünk” mellett. A korabeli kifejezés gyönyörű, mert mi sem magától értetődőbb, mint az, hogy az esetek nagy többségében nyelvünket az határozza meg, aki „*délszínre*” – világra hozott bennünket, aki még megszületésünk előtt is ezen a nyelven szólott hozzánk. Mondhatnánk azt is, együtt születünk nyelvünkkel, s ha nem, akkor hát az anyatejjel együtt szívtuk magunkba.

A kifejezéseik sokszínűsége, az érveléseik sokrétűsége, a használt nyelvi fordulatok zamatossága, a mondanivaló időszerűsége ragadják meg az olvasó képzeletét.

Bárczi Géza írja: *„A nyelv mint a gondolatok és érzelmek közlésének eszköze csak akkor tud megfelelni társadalmi hivatásának, és csak akkor tudja önmaga létét biztosítani, ha a hagyományok hűséges őrzésével párhuzamosan nagy érzékenységgel igazodik a művelődés minden rezdületéhez, minden kisebb-nagyobb változásához, ha az új fogalmakhoz új kifejezésmódok keletkeznek benne, ha a gondolat fejlődéséhez, finomodásához a gondolat kifejezésmódja is hozzásimul. Az a nyelvi közösség, amely bármely okból képtelen nyelvét úgy fejleszteni, hogy az a mindig megújuló követelményeknek rugalmasan meg tudjon felelni, rövidesen kénytelen az őseitől örökölt nyelvről lemondani, és azt egy mással, ebből a szempontból tökéletesebbel fölcserélni.”*¹

Ezt érezhették magukban a XVII – XVIII. század írói, nyelvészei, de mindazok, akik általában pennát fogtak kezükbe, hogy írjanak, eredetit alkossanak, idegen nyelvből fordítsanak önnön maguk, megbízóik, pártfogóik, mecénásaik, vagy egész nemzetük hasznára, vagy csak azért éppenséggel, hogy unalmukat űzzék el. Mindannyian ezzel a nagy feladattal találták magukat szembe. A magyar nyelv kifejező erejét tették próbára. Azok is, akik görcsösen ragaszkodtak a régihez és féltették az újtól velük „született nyelvük” tisztaságát, és azok is akik szárnyaló fantáziájuknak adtak teret új szavak, kifejezések kikovácsolásához. Ma már tudjuk, nyelvészeink már rég leszögezték, hogy ez a néha indulatokkal is terhelt vita kellett abban a korban, hogy

¹ Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*, Bp. 1963. 37.

nemzeti irodalmi nyelvünk kialakulhasson. Előfeltétele volt polgári értelemben vett nemzetté válásunknak. Sok szó nevetségesen hatott és ki is kopott a szóhasználatból; sok szavu(n)k él még viszont nekik köszönhetően és reméljük, hogy továbbá is élni fog. Írók, költők, nyelvészek, természettudósok, filozófusok, egyházfik és világiak tették próbára szellemi képességeiket azért, hogy „*rámába*” szedjék az akkor még visszafogott „*együgyű*” nyelvet. A megmérettetés igénye, a felzárkózás lehetősége („*hát mi nemes indulatú és gondolkodású magyarok alábbvalók akarnánk-e más pallérozott nemzeteknél lenni?*”) ösztönzőleg hatott. A nemzeti érzés felszínre kerülése, a nemzeti érzés tudatosítása egyre erőteljesebb lesz ebben a korban, és ebben első helyen áll a nemzeti nyelv motívuma. **Aranka György** írta 1808-ban:

„*Rossz hazafi hazafinak,
Ki törvényét megszegi:
Kicsiny magyar az magyarnak,
Aki nyelvét megveti.*”

Tudósok, mérnökök, teológusok, messze földet megjárt, de hazatért hazánk fiai tettek sikeres kísérleteket egy-egy nyugaton elterjedt könyv lefordítására, hogy ne csak az adott nyelvet ismerő szűk körnek szóljanak, hanem az egyszerű emberek is hasznát vehessék. Nagy szerep hárult itt azokra a főurakra, nemesekre, akik pártfogóként, mecénásként álltak egy-egy könyv megjelen(tet)ésének hátterében. **Laskai János** közli 1644-ben patrónusával, iktári *Bethlen István*nal, illetve az olvasókkal, hogy „*maga ada okot reá nagyságod, hogy e hasznos és (főképpen a mostani időre nézve) igen szükséges munkát megfordítsam és közöljem a magyarokkal is.*”

Gyalakuti Lázár János 1750-ben egy földrajzkiadvány fordítása kapcsán nyilatkozza az alábbiakat „*csak a magam fiam hasznára nézve cselekedtem; de azután kedves jóakaróimtól meggyőzöttetve, az erdélyi minden tanulóknak lehető szolgálat[á]ra közönségessé tettem.*”

De nem csak a haza fiai, hanem az akkori társadalom által más sorsra szánt leányai között is voltak olyanok, akik kivették ebből részüket. Több, olyan nemes asszony is akadt, akiknek ha csak annyit köszönhetne a magyar irodalomtörténet, hogy vállalták egy-egy kiadvány abban az időben sem csekély költségeit („*mind magok az efféle könyveknek olvasásában gyönyörködven mind más keresztyén felebarátaiknak használni kívánván önként és örömet ajánlók magok költségeket az említett könyvnek kinyomtatására*”- írta **Tordai Sámuel** 1759-ben), akkor is nyert ügyről számolhatnánk

be. De akadtak köztük bőven olyanok, akik buzdítottak is az ilyen jellegű munkákra (**Sófalvi József** 1776-ban írja pártfogóihoz *Sulzer* munkájának fordításakor: „erős reménységgel vagyok az iránt, hogy jó indulatomat szokott kegyességek szerént kedvesen fogadják, és ez által a köz jóra célzó szándékomat nagyobbaknak próbálására serkengetik”), talán kényszerítettek is az alkotásra (*Hadadi Wesselényi Annának* édesanyja parancsolja „e jeles könyvecskének német nyelvből, magyarra-való fordítását..., hogy az által azt magam-is jobban megtanulnám, másoknak-is véle használhatnék.”)

Nem volt ritka az sem, hogy ők maguk fogtak tollat a kezükbe, hogy gondolataikat megosszák a halandókkal. Így terjedtek az eszmék, a néha igen csak nagy viharokat kavarázó, társadalmi berendezkedéseket felforgató – nem egyszer fejeket is porba hullattató – szellemi áramlatok, egyházi és világi körökben egyaránt. Így váltak ismertté az antik szerzők rangos művei, így kerülhetett közelebb az istenadta pór nép (de talán nem csak az) az Úrhoz. Így születtek meg a bibliafordítások. Így terjedtek a természettudományos ismeretek, így teremthettek meg egy-egy tudományág szakmai műszavai. Így zárkozhattunk fel már akkor is Európához, amikor az még nem is jelentett kérdést.

„Nyelvünk fejlődése tehát e korszakban egyoldalú volt, mint egész nemesi műveltségünk. Bár megtartotta és tovább fejlesztette kiváló tulajdonságait, és megőrizte a további fejlődésnek minden rugalmas lehetőségét, több tekintetben elmaradt a nyugati szellemi élet követelményeitől, elprovinciálizálódott, mint maga a magyar szellemi és társas élet. Jelentékeny erőfeszítésre volt tehát szükség, hogy a korszerű műveltség minden ágának-bogának megfelelő, az egyetemes nemzeti nyelv szerepéhez méltó színvonalra emelkedjék és a nemzeti műveltség kizárólagos kifejezőjévé válhassék,”²

Szövegeink nagy részét a könyvekhez írt előszavakból, ajánlásokból, a „kegyes olvasóhoz” intézett előljáró beszédekből ragadtuk ki inkább, mintsem magából a művekből. Ezekben találkozunk ugyanis a szerzők indoklásainak, érveléseinek felsorakoztatásával, mintegy igazolva önmagukat, hogy miért írnak magyar nyelven. Természetesen ettől eltérések is vannak abban az esetben, amikor az egész mű szellemét áthatja a magyar nyelv és nemzet melletti tanúságtétel. A kiválasztásnál figyelmünk nem csak a „nagyok”-ra, a közismertebbekre terjedt ki, hanem igyekeztünk oly írók és műfordítók műveinek is helyt adni, amelyekben a minket érdeklő témának éppen csak pár soros, de határozott megfogalmazásával találkoztunk. Bekerültek egyházi és

² Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Bp. 1963. 269.

világi alkotások, felsorakoznak irodalmi és „szakkönyvek”, eredeti művek és fordítások, kimondottan nyelvészeti problémákkal foglalkozók, de azokat csak mellékesen érintők is. Próza és vers. Helyet kapott egy pár korabeli értékelés is, amely a személyre szóló dicséreteken túl a vállalkozás merészségét, bátorságát, újszerűségét emelte ki:

*„Egy magyar sem mert bele kapni sokba,
Mit te kezdettél, te valál az első,
Ily nehézségben ki utat nyitottál,
S meg nem ijedtél.”*

írta **Váradi Balassi Pál** növendék orvos, **Rácz Sámuel**ről 1794-ben. A követendő példa pedig egyre több lett.

Az ajánló levelekben, dedikációkban többnyire a pártfogó felé kinyilvánított köszönet, s a hálaadás jelentkezik, nem ritkán a kor szelleméhez alkalmazkodóan túl dicsérve a patrónusok érdemeit, habár néha őszinte értéktételekkel is találkozunk. A magyarázkodás a legtöbb esetben a mecénás neve invokálásának erejéig terjed (*„Isten ez által is akarta a kegyelmeitek tekintetes szép hírét, nevét s becsületit ... terjeszteni”*). Néha nem is minden öncél nélkül. Gyakori, hogy a szerző a nemesi származású, magas társadalmi rangot betöltő személy neve mögé, mint egy védőpajzs mögé szeretett volna elbújni az őt érő esetleges támadások, *„crisis”*-ek, ítéletek elől. Az előljáró beszédben, a kegyes vagy érdemes olvasóhoz intézett szövegben, a bevezetésben került sor a vállalt munka – legyen az eredeti alkotás vagy műfordítás – szükségének, fontosságának, kivitelezési, megvalósítási módjának felvázolására. Terjedelmük jóval hosszabbak az előzőeknél. Ezekben kerül sor történeti visszatekintésekre, akár a bibliai időkig, hiszen nagyon sokan az általuk követett erkölcsi normák mércéjét az apostolok, szentek által felállított mércéhez szabják. Itt találunk bibliográfiai adatokat hasonló művekkel kapcsolatosan az ókori alkotóktól a saját, vagy közel korabeliekig. Ezekben szabnak elméleti vonatkozású irányvonalat az éppen felkarolt tárgynak. Ez nem mentes néha az ideológiai vetülettől sem, ekkor még folynak ugyanis a meghirdetett tolerancia elve mellett a vallási viták.

Az egész szöveggyűjteménynek három kulcsszava van, az egyik az **anya-nyelv** (*„anyai nyelvünk”; „született nyelvünk”, „haza nyelvünk”, „honnyai nyelvünk”, „hazánk nyelve”, „hazai szép nyelvünk”, „hazai anya nyelvünk”, „nemzeti nyelvünk”*), a másik a **haza** (*„haza dolga”, „haza haszna”, „haza*

köz-célja”, „haza köz java”, „nemes haza fő célja”, „nemes haza kívánsága”), a harmadik a **nemzet** („nemzet dicsőséggel tündöklő napja”, „szenvedő nemzetünk veszedelme”, „lássa az egész nemzet”, „nemzetünk díszére s boldogságára”, „a magyar nemzet boldogulása”). A haza, az anyanyelv, és a nemzet felemelkedésének különböző járható útjai körül zajlik a vita megszólaltatott szerzőink írásaiban, akik mindannyian egyként, a nemzeti felemelkedés elkötelezett híveként jelentkeznek. Állásfoglalásaikat nem annyira társadalmi helyzetük vagy rangjuk, mint inkább vallási hovatartozásuk, tudományos felkészültségük, szélesebb vagy szűkebb szellemi látókörük, baráti vagy társasági körük befolyásolják. Számunkra nagyon jelentős az, hogy a mindenkor magyar kultúrát egységesnek tekintették és politikai körülményektől függetlenül, tettüket a „két magyar haza”, „mindkét magyar haza”, a „magyar hazáknak”, „Magyar és Erdély országi két hazák” hasznára, az egész nemzet hasznára követték el. Elemzett korszakunkban magának a *nemzet* kifejezésnek használata is a társadalmilag értelmezettől a politikailag értelmezettig egyre erőteljesebben nyilvánul meg. Ha a *nemzetség* és a *nemzet* fogalma helyenként még összemosódik is, azt inkább kifejezésbeli, mintsem értelmezésbeli hibának véljük, ugyanis használata egyre határozottabban és tudatosabban az utóbbit fedi le.

Azok, akik a magyar felvilágosodás történetét tanulmányozták, jogosan állapították meg, hogy „a magyar felvilágosodás egyik alapvető sajátossága, hogy a nemzeti nyelvért és irodalomért vívott harc szorosan összefonódik benne.”³ Így némileg a magyar nemzeti irodalom születésének is tanúi lehetünk szövegrészleteink elemzése során. „A nyelv ügye egyébként – írja **Fábián Pál**, *A magyar nyelv művelés története* című egyetemi jegyzetében – kezdettől fogva a feudalizmus elleni harc egyik formája volt, a nemzetté levés előfeltételéért, az egységes nyelvért folyt. A megújított nyelvért vívott harcban a magyar polgári fejlődés alapvető kérdései tükröződtek, és nem véletlen, hogy az ország akkori szellemi közvéleménye a legélénkebb figyelemmel kísérte. A nyelvújítás körüli harc egész nyíltan, mint a »haladók« és a »maradiak« közötti küzdelem zajlott. Ezen túl az egész nyelvkérdés, s benne a nyelvújítás erős politikai töltést kapott attól is, hogy a nemzeti függetlenség, önállóság szimbóluma, kifejezője lett. Ez már a II. József féle elnémetesítő politika idején megmutatkozott, azokban a harcokban, amelyeket a megyék és az országgyűlés a nemzeti nyelv használatáért vívtak: A nyelv gondozása, fejlesztése később is az osztrák elnyomás elleni küzdelemnek, a magyarság fennmaradásának fontos fegyvere maradt.”⁴

³ Jancsó Elemér: *Irodalomtörténet és időszzerűség. Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970*. Buk., 1972. 394.

⁴ Fábián Pál (szerk.): *Nyelvművelés*. Bp., 1992

Vizsgált korszakunk szerzői akkor is eredeti alkotóknak számítanak, amikor csak fordítanak, ugyanis kevés azoknak a száma, akik a szó szerinti fordításhoz ragaszkodnak. Az „*originált*” és nyelvünkre átültetett hasonmását egyenrangúnak – vagy még többnek – tekintették. (**Tsernátoni Vajda Sámuel** szerint „*a jó fordító szabadságot vehet magának, hogy bizonyos gondolatokat odaragasszon; a bágyadtabbakat az Horaius szava szerint onnan kihagyja; erősítse a képzéseket, elevenebb és tündöklőbb kifejezésekkel éljen, úgy hogy ilyen módon felül is haladhatja sokszor az eredeti író.*”) Legtöbbje értelem szerint fordít. Ha nem talál megfelelő szót, akkor körülírja a fogalmat, a magyar ízléshez idomítja, magyarosítja, „*magyar rámára tekeri*” a fogalmat és ezt tudatosan, jól meghatározott céllal cselekszi. Szintén **Sófalvi** írja „*ami kevésben eltávoztam a német nyomtatástól, ... és ahol szükségesnek láttam, világosításnak okáért némely jegyzéseket tévén a leveleknek aljára, azt nem tartom szükségesnek bővön leírni. Ha ez a munka az eredeti nyelven nyert közönséges kedvességét az én általam készített Magyar öltözetben el nem veszti, ez nagy öröömre fog szolgálni.*”

A munkákat kiegészítik, a magyar igényekhez szabják és kezdetekben az összehasonlítás kedvéért az eredeti kifejezéseket (**Szőnyi Benjámint**: „*helyesebbnek ítéltém az autoroknak szavait, a tudósoknak nyelvén előhozni; hogy ha mi homályosság találtatnék a magyarul megírottakban, a deák citatiókból előhozásokból világosíttassék*”) szövegeket is mellékelik. Ez főleg református vitairatokban figyelhető meg. („*Hogy pedig valaki reám, azt ne fogja, hogy a töllem előhordott régi atyák vagy pápás írók tanúbizonyosságát a magyarrá való fordításban eltekerem, aminémű nyelvvel írásokban éltenek, azt ellenében a fordításnak letésem, hogy aki olvassa, mindeniket lássa.*”) Fény derül a fordítási módszerekre tehát, az e körüli vitákra. Hasznuk nagy, hiszen mindannyi egy-egy kísérlete, egy-egy erőpróbája a különböző tudományágak nemzeti nyelvünkön történő megnyilatkozásának. Amint **Rájniss József** írta 1781-ben: „*Kezdünk mi mozogni, anyanyelvünkön írunk, fáradunk; de mikor fogunk oda menni, hogy benne a tudományoknak minden szükséges erein evezhessünk?*” – vagy tovább folytatva szavait, felmerül **a kérdés**, mely **általános**: („*nyelvünket valaha oda vihetjük, hol francia, anglus vannak? ha pedig anyanyelvünk porba marad, higgyük-e, hogy idegen nyelvek által nemzetünket közönségesen a szép tudományokra felemelhetjük?*”)

A meglátás közös: „*kiki szemlélni fogja, melly bal itelettel viseltetnek nyelvünkhöz azok, akik ennek szűk mivoltát, darabosságát, alkalmaztathatalanságát annyira magokkal elhitették.*” (**Baróti Szabó Dávid**)

„Csak ezen könyvecskének elolvasása megfogja még inkább győzni Nagyságotkit arról, mely alkalmas legyen ez a nyelv a legmélyebb s hathatósabb gondolatoknak is rövideden és értelmessen való ki-fejezésére.” (Péczeli József)

A cél azonos: „édes hazámnak akartam szolgálni, és másoknak is alkalmatosságot e kis munkámmal adni hogy akadály nélkül dicsírhessék az Istent.” (Kájoni János); „az jó és hasznos könyvek számosodjanak, mind pedig mások is a magyar dicső nemzetnek illetén közönséges jóvára.” (Josinczi Sándor)

Az elvárás nagyon **komoly**, akár a nemzeti átokverés fenyítő erejéig menő, mint azt például **Hochmeister Márton**nál találjuk: „Menthetetlenek legyenek a rendek, ha elhallgatják, s hunyázkodva piruljon meg, még hamvok után is azoknak maradéka, setét gyászban maradjon emlékezetek, kik e közönséges jóra célozott igyekezetet, igazságosnak, szükségesnek, nemzetünk díszére s boldogságára intézettnek, méltónak érzik s mégis alattomban akadályokat szőnének azoknak ellenibe.”

A fordítások nagy része latinból, franciából, németből történtek. A latin képezte a magyar kultúrában is eddig a felsőbb társadalmi rétegek által elfogadott és gyakorolt nyelvet, ugyanakkor a hivatalos nyelvet is jelentette a németesítési törekvésekig. Könnyen elfogadható tehát az az álláspont miszerint a felocsúdó nemzet irodalmárai a már létező latin nyelvű művek fordításába kezdtek a közkinccsé tétel szempontjából. Ettől nem maradt le a francia és német nyelvű források fordítása sem. **Jancsó Elemér** egy tanulmányában írja, hogy csak Erdélyben „a XVIII. század második felében... több száz francia fordítás jelent meg (Moliere, Corneille, Voltaire, Marmontel stb. műveiből.) Ennél azonban sokkal nagyobb a kéziratban maradt francia fordítások és átdolgozások száma.”⁵ Íróink érdeklődése viszont nem csak ezek, hanem más nyelveken megjelent művek felé is fordult, és éltek a köztes fordítások használatának lehetőségével. Spanyol, angolt, de még franciát is fordítanak a német nyelv közvetítésével, olykor éppen ezek létével igazolva a magyar fordításoknak most márt elodázhatatlan szükségét. Ez tudatosan vállalt és kinyilatkoztatott nyitást is jelentett más nemzetek kultúrája felé. Különös hangsúlyt kap ez akkor, amikor a „magasabb tudományokat” képviselő filozófiai, nevelési, erkölcsi munkák vagy műszaki tárgyú, esetleg éppen tankönyvek fordítására kerül sor. Ekkor ugyanis a magyar kifejezési eszköztár kiépítéséről, kibővítéséről, a tudományágankénti műszavaink kiötléséről van szó. A magyar szaknyelv hiánya, a „szakmai szavak” szűk volta, és a nyugatiak, illetve a magyar nemzet által használt „ékes tudományok nyelve” közti szóképzlet különbségének áthidalása a cél. A (szak)könyvek számának alacsony volta csak egy másodlagos tény, ami a fordítások igényét igazolja.

⁵ Jancsó Elemér: *Irodalomtörténet és időszerűség. Irodalomtörténeti tanulmányok 1929-1970.* Buk., 1972. 411.

„Tízszor nyomtatódjék ki a Párispápai szótárja mindenkor megjobbítva, vagy készítsék akármi más újjabb helyette, soha ez addig tökéletes nem leszen míg a tudományokat mind magyarra nem fordítottuk.” - szögezte le **Nyulas Ferenc** 1800-ban. A **Rájn**is által még 1781-ben feltett kérdésre az irodalompártoló és nyelvművelő **Kenderesi Mihály** ad szép választ 1805-ben, mondván „...elsőbb talpköve a haza boldogságának. A nemzeti nyelv virágzó állapottya, és kiterjesztése. Erre és egyébire semmire se is lehet építeni a nemzeti tudományt, és abból folyó boldogságot.” Az olvasók számának alacsony voltát sem hallgathatjuk el, főleg hogy hangot is adtak neki. Gyarapításuk és egyfajta olvasói igényesség kialakítása is megfogalmazódik.

A szerkesztés során az időrendi sorrendet követtük, ettől csak akkor térünk el, amennyiben egy szerzőnek több, különböző időben nyomtatott műve került be a válogatásba. Aki figyelmesen tanulmányozza ezeket a szövegeket, és össze is hasonlítja őket, hamar felfigyelhet arra, hogy a XVIII. század végi szövegek helyesírási módja, szerzőről szerzőre, nyomdászról nyomdászra változik. Egymással versengve próbálnak felállítani új szabályokat, néha megfeledkezve a már régebben beváltakról. Hasonló a helyzet ahhoz, csak most a nyomtatott könyvek vetületében, amit **Bárczi** állapít meg a XVI–XVII. századi írott nyelv kapcsán: „Azok az írott nyelvi normák, melyek a XVI. század második felében meglepően gyorsan, alig néhány évtized alatt kibontakoztak, a XVII. században és a XVIII. század jó részében szinte megállapodnak azon a fokon, ameddig 1600 táján eljutottak, vagy legalábbis a mindennapi gyakorlatban csak nagyon lassan haladnak előre, fejlődnek tovább. Szinte azt lehet mondani, hogy a XVII. század emlékei, főleg a kéziratos emlékek, tehát a magán- és hivatalos iratok, nyelvjárásiasabb jellegűek, mint a XVI. század utolsó évtizedeiből származók. Az írott nyelvi normának ilyen sokszorosan tapasztalt gyengülése azzal magyarázható, hogy az írásbeliség az egész század folyamán nagy mértékben terjedt, és mind több és több írni-olvasni tudó emberre volt szükség. Az írni-olvasni tudó emberek száma ugyan a növekvő iskolázással szintén lényegesen megszaporodott, azonban e kisnemesi rétegek műveltsége és nyelvi öntudata általában alacsonyabb szinten maradt, mint a megelőző nemzedék jobb íródeákjaié. Természetesen kimagasló tanultságú emberek, deákok valamint közép- és főnemesek most is akadtak, talán nagyobb számban, mint az előző korban, a megnövekedett szükségleteket azonban ezek már nem tudták kielégíteni. Az írásbeliség nagyfokú terjedése következtében hatóságok és magánosok csekélyebb műveltségű írástudókat is kénytelenek voltak igénybe venni, akik nyelvjárásukat kevésbé tudták levetkőzni.”⁶ Azt is hozzá tehetjük viszont, hogy éppen ez által is gazdagodott nyelvünk, hisz csak a szakember

tudná megmondani, hány olyan, irodalmi nyelvünkben meggyökeresedett szavunk létezik, amelyek különböző nyelvjárási területek íróinak tollából kerültek be. De ezek már nyelvészeti kérdések. A gyűjtemény nem ezek elemzésére vállalkozik. A felvilágosodás korára amúgy is bekövetkezik egy elkerülhetetlen és szükségszerű egységesítési folyamat, amely tovább folytatódik a XIX. században is, megteremtve az egységes irodalmi és nemzeti nyelvet és a hozzá való „grammatikát”. Mi azoknak szeretnénk segítségére sietni, akik épp ilyen kérdésekkel foglalkoznak, vagy diákjaikat szeretnék bevezetni a magyar nyelv rejtekeibe. A kor, zömmel a XVIII. század, a nemzeti ébredés korszaka, amely nem mentes az elfogultságtól sem („*Hogy derék nemzet a magyar, és soknál elébb való, / Mindég való volt e mondás, mindég is marad való*” írta **Sándorffi József** *Eleven lefestése a magyar nemzetnek...* című, 1792-ben megjelent munkájában), el egészen a nyelvi sovinizmusig. **Kenderesi Mihály** gyűjteményében ez így jelentkezik:

*„Versben az elsőség a magyaréra került.
Lágy, ropogó, hajló, kerekíthető gömbölyű számra
Nyájas, erős, mindenféle fogásra való.
A görög és deák nyom után, mely járna közel ma
Mennyei szépségű zengedezéshez, ez az.
Francia bújjék el harapott fele félbe szavával.”*

Önálló nyelvtanok és más irodalmi művekbe beágyazott nyelv(tan)i kérdéseket feszegető művek jelennek meg, a nyomtató műhelyek hírneves és nagy tudású nyomdászai révén is, mindannyian hozzájárulván a folyamat kikristályosodásához.

A válogatás annak a széles olvasói rétegnek készült, amely – az idézett könyvek ritkasága miatt – ma már aligha találkozhat ilyen jellegű írásokkal, de melynek mindenképpen szembesülnie kell az átfogott időszak fokozatosan változó és egységesülő nyelvi és helyesírási normáinak alakulásával. A szövegeket ezért többnyire betűhíven közöljük, a korabeli helyesírást (és az esetleges, ! -el jelzett, egyébként nagyon zavaró nyomdahibákat is) megőrizve, hiszen ez is árulkodik nyelvünk korabeli állapotáról, nyelvtani szabályaink, írásmódunk fejlődéséről, vagy akár a nyomdai igényességről. Célunk mellesleg nem az olvasó dolgának megkönnyítése, hanem írásbeliségünk adott korszaka göröngyös útjának bejárása is volt. Egy fajta mintakönyvet tarthatunk kezünkben, melyben a kezdeti olvasási nehézséget a megszólaltatott téma varázsa, a szövegekben rejlő, ma egyre inkább aktuális

⁶ Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Bp., 1963. 233.

tartalom kárpótolhatja. Csak az **o, ó, u, ú, ű** betűk esetében tértünk el ettől, a szokásos **ö, ő, ü, ű** és **ſ** [sz] betűkkel helyettesítve azokat. Az **e** („farkas e”) **é**-nek olvasandó. A szövegek olvasása így nem jelent különösebb nehézséget a gyűjteményt önállóan használó középiskolás tanulónak sem. A nyomtatásban előforduló rövidítéseket, „*abreviaturákat*” [] -ben feloldottuk. A szövegekben előforduló latin mondatokat már nagy többségükben követi éppen a szerzők által felkínált magyar nyelvű fordítás is. Amennyiben nem, azokat megtaláljuk lapalji jegyzetben.⁷ Azok a latin, elmagyarosított latin, német vagy görög szavak, kifejezések, amelyek különállóak, megtalálhatóak a szöveggyűjtemény végén elhelyezett **szómagyarázat**ban.

A korba való jobb beágyazás érdekében a **névmagyarázat**ban szintén megtalálhatóak a szövegben előforduló szerzők, pártfogók, nyomdászok, különböző más személyek, bibliai alakok neveinek feloldásai is. Itt közlünk rövid, eligazító ismereteket is az említett személyekről. A szövegek mellé társítottuk, ott, ahol lehetett az illető kiadvány címlapjának, és pár jellegzetes díszlécének és záródíszének („*ornamentikák*”) képét is. Ezek a kor nyomdatechnikájára, a nyomdász („*typographus*”) könyvszerkesztésbeli ízlésére és tehetségére, a könyv művészetére utalnak. Gondoljuk, ezzel is a gyűjtemény szemléletességéhez járultunk hozzá.

Róth András Lajos

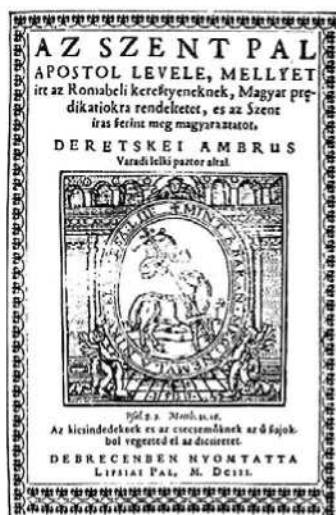


⁷ A latin szövegek fordításáért **Hubbes Éva** és **Ferenczi Géza** nyugalmazott kollégáimnak ezúton is kifejezem köszönetemet.



DERETSKEI AMBRUS, váradi lelki pásztor által „*magyar prédikatiokra rendeltet, es az Szent iras szerint-meg magyaráztatot*” **Az Szent Pal apostol levele, mellyet irt romabeli kerebtyéneknek**, amelyet Debrecenben nyomtatott ki *Lipsiai Pál*, 1603-ban.

Tiszteletes és becsületes férfiúhoz *Cseh András*hoz, a váradi fő harmincadoshoz intézett előbeszédében olvashatjuk:



(...) „It is nyilvánssággal az elő Istennek az ü irgalmassága es bölcs tanatsa tetzik meg ebben, hogy noha az ü igaz itéletiből az nagy hala-adatlanságaert, es az sok fele bünökert kelletnek az Ísamki vetesben küldöni az ü haza nepet, de hogy mindenestül fogvan ketsegeben ne esnenek es el ne veßnenek meg hadna es meg tartana ü közöttök az iras által valo tanítást, Ínten ugy mint regenten meg hagyta Ieremiast Ierusalembe, hogy irasa által tanítana, intene, es vigaítalna azt az nepet, az mely el vitet vala az Babyloniai fogsagban. Nem Ísídalmazhattuk tehát az mi atyankfiait is, az kik ezekről gondolkodvan, hogy tudni illik, az Magyar nemzetnek még holtok

utan is Ísolgalhatnanak, nagy Ísep irasokat hattanak, ki egy formaban, ki masban, ki egy nyelven, s-ki mas nyelven, es ugy mint testamentomban ajánlottanak. Mert jól eleve megh lattak hogy ez nemzetben nem sokara megh fogyatkoznak az Íso által valo igaz tanítás, az mely helyet irast hattanak, hogy az maradkoknak lenne miből tanulniok vagy együt vagy masut. Söt nemely urainknak es atyankfiainak irasok nem csak az Magyar nemzeteknek Ísolgalnak, hane[m] még kívül valoknak is, az kik az mit az Magyar irasból tanulnak avagy az ü nyelvekre fordittyak, avagy pedig az ü nyelveken predikallyak. Honnet meg tetzik hogy ez fele irasok haßnos eszköök az Evangelium tudomanyanak eleb gyamolításara es küllyebe terjeßtesere, Az ki

ezökröl jól gondolkodik, engemet sem karhoſtathat ezért hogy Illyen nagy faban vagvan feyſemet, ki mertem ezt az irast bocsatani. Mert, hogy az dolgot igazan meg jelentsem, es bennem nem volt soha oly vakmerö batorsag, hogy ennek az nagy melseges levelnek magyarazattyat enni nagy sok ſemek eleiben mertem volna magamtul terjeztetni, hanem erre illyen kivaltkepen valo okokbol inditattam. Elöſör, mert mikoron ezt az Epistolat az Varadi Ecclesiaban az veſedelem elöt magyaraznam, az halgatoknak oly kedvek lün hozzaja hogy kenſergetnenek az ki bocsatasara. Masodſor, mert tudos fü uraim es atyamfiai-is ugyan ezen dolgot approbaltak. Noha pedig ezt az en ſandekomat az Varad ſallasa el gatolta volna, de mind az által minek utanna az jo Isten az ü nagy jo voltabol haza telepitet volna bennünket, ugyan azon elebbi jo ſandekot az Isten az en halgatoimban fel gerjezte; Kivaltkepen pedig az tiſteletes es böcsületes firfiu Cseh Andras Uram az Varadi fü Harminczados ennek fü gondgyat fel veven, nagy sok költseget ez munkatul nem ſana. Harmadſor, mert en it nem az en sajátomat mutogatom, hanem en mint egy mehetske amaz tudos es bölcs embereknek az ü ſep es viragos irasokrol ſedegettetet edesseget nyuytok. Negyedſer, hogy az en peldammal az tudos es bölcs uraimat hasonlo avagy ennel nagyub munkara inditanam azoknak pedig az kiknek vekomb tudományok vagy on avagy csak az tanitasban valami rendet es format ſabnek. Holot azért en elöttem sok okok allottanak, az mint oda fellyeb-is jelentem, ez irasnak ki bocsatasaban, tudom hogy az eſes es tudos emberektül meg nem itiltetem. Ezeken kivöl ha ki mit ſöl, az jambor irjon jobbat ennel es köſönnye meg az jo Istennek, ha ü neki erre eröt es ſegitſeget engedet.

Ezt pedig az könyvet Tiſteletes es böcsületes Uram az kegyelmed neve alat akartam ki bocsatani: mivel hogy az jo Isten inditot tegedet illyen iffiukorodban arra hogy az jo Istennek ne csak eletedben ſolgálnal, hanem meg holtod után-is, hogy így az te tiſtesseges hired neved az mi ſegeny nemzetſegünben nagy sokaig meg maradna es elne. Az Vr Isten engedgye meg Szent Fiaert; es ü Fölſege tamaſſon töb Isten-felö kereſtyeneket-is, az kik igyekezzek az Vrnak meg romladozot hazat epiteni, Amen.

Varadon apro ſentek napjan, 1602.

Deretskei Ambrus az Varadi Ecclesianak alazatos Tanitoja.”





PATAKI FÜSÜS JÁNOS, 1622-ben *Bethlen Gábor* fejedelemhez intézett ajánlólevelében, melyet a **Királyoknak tüköre** című, Bártfán 1626-ban megjelent kötetéhez mellékelte a magyar nyelven való írás kérdését boncolgatja. Így fogalmaz:



„(...) Felségednek Bűvem Berént örvendezek, melyet arannyal és ezüsttel való adományommal, semmiképpen megh nem mutathatnék, mert ninczen én-nékem sem aranyam, sem ezüstöm, mellyel köszönhetném Felségedet, hanem az mim vagyon azt adhatom.

Ez az én mirrhám és temiénem az kik arannyal, ezüsttel, és egyéb VRI ajándékokkal köszönhetik Felségedet, azzal köszöncsék, méltó és illendő, én ez kis könyveczkének tífsta vízével, aranyával és ezüstével köszöntöm. Azért kérem Felségedet, mint kegyelmes Vramot, vegye jó neven, tekincze kegyes ortzával, fogja oly Bível, az minémüvel irattatot és adattatik.

Hogy peniglen Magyar nyelven irattattot, löt Felsegednek és Országunkban lévő Magyaroknak kedvéért. Es ugyan mi Bükség-is Déákúl irnunk? holot semmi uy dolog ninczen az nap alat.

Nil sub sole novum, quod enim fuit ante futurum

Sic fuit, atque ipsum secla futura ferent.

Ninczen semmi uy dolog az nap alat, mert az mi ennek előtte vólt már vólt így el jövődö, és ugyan azont, az következő idők viselik. Mint Eobanus Hessus fő módon írja:

Ulladarine potestres, de qua dicere possis

Haec nova res aliquo tempore nulla fuit?

Nulla potest, nam praeterito fuit illa sub aevo

Et perist, velut est haec peritura brevi.

Az az:

Adathatiké oly dologh, melyről azt mondhatnád, hogy ez uy dolog soha nem vólt? Semmi nem, mert az vólt már az el múlt időben és el veűet, mint ez-is rövid időn el véű.

Ez világhnak benne lévő dolgaival egyetemben, olyan az ő forgása, mint az kerék éghnek űűntelen való fordulása. Mely sokűor ugyan azon egy égh, minden ötet ékesítő seregével elő fordul; Így ez világnak az Sidóktól, Görögöktől, Déákoktól és egyéb Nemzetektől irt dolgai, gyakran elő forganak. Azért mondotta arany űájú űent Iános: *Nonne eundem solem et eandem lunam quotidie cernimus? Nonne eandem hyemem et eandem aestatem? Nonne eadem negotia? Quid quod fuit? Id quod erit.* Avagy nem ugyan azon napot és hóldot űemlellyüké minden napon? Nem ugya[n] azon telet és nyaraté? Nem de nem ugyan azon dolgok vadnaké? Miczoda az mi vólt? Az mi léűen.

Inkáb kívántatik azért, hogy az mi nyelvűnköt, az menijre lehetséges irásunkat ékesgessűk. En is ezt elöttem viselvén, az Magyar nyelvet megtartottam, hog[j] ez könjvecske mindenektől, minden réűeiben megh értesűk, és hogy az Vralkodóknak űűvekben gyűmölczöt-is hozhasson, kiket alázatossan kérek, hogy a'hól buzgoságosban, mint netalántan kívántatnűk, űóllók, nem tudatlan eűtelensegemnek, magam feledékensegűnek, és az mint ez vilaghiak itilhetnűk, magam fel fuvalkodásának, hanem inkább emberi indulatomnak, az igassághoz való űeretetemnek, és minden rendbűli emberek felől, az igaznak ki mondásában való, egyenlő itiletemnek, tulaydoniczák." (...)





PRÁGAI ANDRÁS szerencsi prédikátor saját bevallása szerint *Rákóczi György* parancsolatjára tolmácsolta ékes magyar nyelven *Guevarai Antal, Fejedelmeknek serkentő oraia, Marcus Aurelius csaszarnac eleteről...* című munkáját, melyet *Wanckelius János* egészített ki és világosított meg. A könyv Bártfán jelent meg 1628-ban *Klössz Jakab* nyomdájában.

A fordító az *Epistola dedicatoria*-ban a követendő egyetemes értékekről nyilatkozik, amelyek jó kiindulási támpontot nyújtanak a továbbiakban a magyar értékekről vallott gondolataihoz.

(...)

„Mely Íép tiísta, egyenes folyással vagyon az deác Íó, mely az Romai birodalomnac hatalmas elterjedéseért, löt közönsegeessé minden nemzetec között. Mely ékes és méltóságos az Görög nyelv, az mely nélkül igazán való bölcsnec, senki méltán nem mondhatot haydan. Mely Íentseges az Sido Íó, mellyet Isten az ő igéjénec kútfejénec lenni méltóztatot: ezeken kívül minden nemzetec, kétség nélkül az ő saját nyelveknec nemessegeével és régiségeével dicsekednec, és az ő nemec Íerént, ez világnac minden réÍeiben lakó népec meg elégednec az Íólásnac Íüksegére tulaydon nyelveckel; (...)



Mert miképpen az egész kerec égh alatt lévő gömbölyű földnec minden réÍeiben lakó nemzet egyyen egyyen az természetnec leg Íüksegeseb taplálására, az maga saját határánac gyümölcseével meg elégedhetic ...

Magyar OrÍágnac-is az maga földénec gyümölcse Íinten elég vólna, ha soha Indiai borsost, Siciliai Citromot, Affricai Narancsot, és Phoeniciai poma granatot, OlaÍ OrÍági füget nem látna és ennék-is: ha soha az Asiatica Scythiabéli Seres nevű nemzetnec selyem ruháját, és az Syriai tengerben termő purpura nevű csigánac vérével festet bárson: és velencei

Scarlatot, Spaniol orsági Granatából költ granatot, Angliai Londinumból hozot londis posztót nem viselneis. Mert az Magyar terméset, edelénénec sükségére, meg elegendhetnéc Országánac gyümölcseivel, és testénec öltöztire földbeli luhoknac gypjával: De az ékessegért, az gyönyörusegért, az nyalánkozó kívánságért, és az fris lakásért, az negédes czifráságért vagyon, hogy az idegen országból külömb külömbfele gyümölcsöket és drága ruhákat bé hordanac Magyar Országban, holot az Magyar Orsági silva, sünten olyan drága és kedves az Északi Német Országban, mint az Olaß Orsági füge Magyar Országban, és el hittem hogy az Magyar Orsági tekenös és kecske béka, aranyat érne Olaß Országban, holot Alfonsus Arragoniánac Királlya, harmincz két aranyat nem süánt adni az Romai piaczon, egy araßni meny halért, melyet mikor Mattyás Király meg hallot vólna Budában, Fejedelemhez illetlen kicsin kívánságnac kedve töltéseért való, nagy tekozlásnac mondotta.

(...)

Hasonlatosképpen az közönseges beßédre süállásra nézve minden nemzetnac elégseges vólna az ö saját nyelve, és minden nemzetnac süabad vólna az ö nyelven akár mitis, akár mi nével nevezni. Innen vagyon hogy az Athenasbéliec régente *Tettigoforusoknac*, az az Pthrücsök hordozoknac mondatattanac: Mert ök aranyból csinált pthrücsköckel fűztéc megh fejeknac üstökét, mellyel azt jelentetéc, hogy miképpen az pthrücsök, termö földétöl el nem távozic, hanem csac ot pthrücskööl az hól terem, más idegen pthrücsöket sem süenyved el; igy az Athenasbéliek is meg elégedtenec az Attica nyelvel, más idegen nyelvre nem süorultanac: Ezen képpen az Romajak-is az Deác nyelvnec méltóságát minden idegen nyelveknek süüksége nélkül, megh böcsültetni az egész Impériumban megh az idegen nemzetec közötis parancsoltác. Történéc egy időben, hogy az Athenásbéliec *Alcibiadest* és *Diogenes Stoicust* küldenéc követsegbe Romában, *Cato Censorius* az Romai törvényeknek kemény otalmazója, fölötte igen ellenzette az Görög nyelven való követseget, és az Romai tanácsot arra is vötte, hogy az Görög követeket mindgyárt haza küldjéc, oka ennec ez völt, mert *Cato* az Romai Iffiúságot attöl feltette, hogy az Görögök ékesen való süállásáért, az vitézsegnec követésétöl elidegenitetnénc.

(...)

Ha azért az írásoknak tudománya nem volna ez világon, és az nyelveknek tolmácsolása nem gyakoroltatnéc az népekben, mely ostoba, goromba paraßt, tudatlan volna az ember, söt az nemzetec-is sockal dühösködöbbec,

és fene kegyetlenebbec volnának egy más ellen: De megh mondhatatlan nagy haszna vagyon, egy nyelvnek más nyelvre való fordításának, és szükséges-képpen hasznos dologh, más nyelveken írott könyveknek, akár mely nemzetnek nyelvén való tolmácsolása. Mert hogy mindenekről ne emlekezzünc: akár Királyi méltóságának mutogatásáért, melyet elhíszec; akár Istenhez való buzgóságnak bizonyosságáért mely felől kételkedem; akár a következő haszonért, mely felől ha nem gondolkodot is de Isten megadta, hogy *Ptolomeus Philadelphus* az Szent Bibliát Alexandriában, az hetven két Bölcséc által, Sido nyelvből, Görög nyelvre fordította, és Bibliotécájába helyhezette. O dicsiretes és soha meg nem halni méltó emlekezet! O pogány Fejedelmnek keresztényességben lévő Fejedelmeknek hasonló cselekedtre gerjesztő példája! O Istennek csudállatos gondviselése, hogy midőn Marcus Antonius az Actium mezején úgy meg verettetet volna, hogy Alexandria az Romai birodalom alá esnéc, mely változásban ez híres Bibliotheca tüzzel eméltetec meg, és az Bölcséktől fordítatot Biblia, meg tartatot, Christus Vranc sületése előtt negyven két estendővel, az mint némelyeknek tetczic.

(...) Amaz soc nemzeteknek irigységével Pannonia földén lakozó és szabadsága mellett hazájáért minden ellenség ellen serényen hadakozó, zápor essőc hasonlatosságára, Borsédi és maga földét kedves vérével viragoztató Magyar nemzetről mit álljác? Kinec hadakozása eleitől fogva, mely rettenetes vólt: vitézsége az régi hadakozó férfiaknál nem aláb-való vólt: kinec Fejedelmi és királyi soc győzedelmeckel dicsekedtenec: kinec az előtt minden Borséd országoc adóval hódoltanac: kinec országa az idegen nemzetec között *inclytum Regnum Hungariae* mondatot, híres Nemes Magyar Országának neveztetet: merem mondani sem Achylles, sem Hector, sem Vlysses, sem akár mely régi hadakozó vitézec, az régi Magyaroknak jeles magoc viselését megh nem haladtác, mind ezeknek viselt dolgainac emlekezetec hól vagyon? Az idegen nemzeteknek s kiváltképpen az Görögöknek, és Deákoknak nyelveken mely szép jeles olvasásra gyönyörűsleges, és soc példának tudásával hasznos historiác vadnac irva. Az Deác nyelv és az tolmacslásnélkül, mind azoknak micsoda izit tudhattyác az Magyaroc? De nagyob ez, hogy az régi Magyaroknak viselt dolgaiban, soc vér hullással és ontással való hadakozásokban, Pannoniának el foglalásában, idegen nemzeteken vótt győzedelmekben, és visontag azoktól az Magyarokon löt bošuállásokban, az Töröknek és Tatárnak begény hazánkon tött rablásában, és pusztításában: az soc arultatásokban, és egyéb ez fele tudásra méltó dolgokban, az maradékok mely tudatlanoc? Ha Bonfinius az Magyaroc viselt dolgait historiákban

nem irta volna; minden jó hírec, vitézség az régi Magyaroknak, az több nemzetektől, avagy az boszúállásra, avagy az irigységre nézve el törültet volna, avagy gyalázatos emlékezettel egyelitetet volna. Sőt Bonfiniusnak is olvasásában tolmácsolás nélkül vallyon s- mennyi bámosan lehetnének az Magyarok közzül bódogoc.

(...)

Az vitézséggel, sőt az hadakozásnak dicsiretes emlékezetivel méltán dicsekedhet, de az bölcseségnek süken való gyakorlása miat nyavalyás Magyarok, az historiáknak Magyar nyelven való süc vólta miat, az magoc eleinek jeles viselt dolgait feledékenséggel temetic; az idegen nemzetec pedig az magoc nemzetiségének östönözésére az Magyar Ásbonyoknak férui vitézségeket mely nagy emlékezettel meg irtác. Mikor az Törökök Békes Fejérvárat ostromlanác, azt írja *Jovius in Suplemen. Sabell. Lib.26.* Hogy egy Magyar Ásbony, egy kárával két Töröknek egy csapással fejeket vette. Mikor Memhet Budai Bassa Egret ostromlotta *Anno Domini, 1552.* Azt írja *Ascanius Centorius lib. 5. Belli Transylv.* Hogy egy menyecske az annyával egygüt az bátyán forgolodván Vra körül, ki mikor el talált esni, mond az annya az menyecskének: Jer leányom temessüc el az Vradot; kinek mond az menyecske; nincs most ideje az temtésnek, hanem Vrának fegyverét ragadván Vra halálát három Töröknek megh ölésével torolta meg. *Arrepto Mariti gladio, trium Turcarum morte marito parentavit, maritumq[ue] humeris ablatum terrae mandavit.*⁸

O bizonyára nagy fogyatkozása vagyon, akar mely nemzetnek-is az régi dolgoknak feledékensége és tudatlansága! O mely nagy kár, hogy az Magyar Nyelven, ily kevés könyvec vadnac és forognac kezünc között: könnyü elhinni, hogy az mennyi könyveket látunc az Magyar nyelven, mind azoc közzül, egy egy exemplárt, avagy párt egy rakásra hordanánac. Amaz nagy erejü Botond, az ki mikor az Magyarok Constanczinapolt vinác, balta sekerczével az várasnak kapuján, oly rest vágott egyser, kin öt estendös gyermek bé buyhatot. Kenizi Pál, ki az kenyér mezején az Törököt bájában fogván, lejtőben ugrot, mind azokat az könyveket, könnyü erővel hátokon el emelhetné ha élnének.

Minec-okáért Nagyságos Vram, hogy most az FEIEDELMEC SERKENTŐ ORAJARA fordicsam beírdemet, meg nem mondhatom, mely nagy dicsiretes emlékezettel, sok rendbéli hásonnal, és jeles példának követésével lében Magyar nyelvre való fordittatása, nem ítélem sükségesnek lenni, hogy soc szóval ajánlattassęc és dicsiretessęc ez könyv. Hásnos vóltánac

⁸ Urának fegyverét ragadván ura halálát három töröknek megölésével torolta meg [és] férjét eltemette

bizonysága kitérczic, hogy Spaniol, Olaß, Francia, Angliai, Német, és Déác nyelveken olvastathatót: Őűksűges vólt tehát ennec az könyvneć Magyar nyelvűre-is fordítatni; mert miképpen hogy az nap, minec-utána el meűyen, és minékűnc az föld árnyéka setétsűget űerez; de azért az nap meg éijel-is, az égen lévű csillagokban tűndűklic: Hasonlatosképpen noha meg hólt MARCUS AURELIUS csáűár, mind azon által az keűyes maga-viselűse, és jó hire neve, most-is nagy emlekezettel tűndűklic ez írásban, és jeles példai minden élő nemzetes Fejedelmeket és Vrakat hasonló jóknac követűsűre serkentenec.

(...)

Meg hidgye Nagysűgod, miképpen nagy csudálkozásra méltű dolog, mellyen az idegen nemzetek-is álműlkodnac, hogy ez Magyar nemzet az terműsűettűl mely jeles és nemzetes elművel ékesitetet fel, hogy ha hazájának soc kűlűmb kűlűmbfele váltűzasi, és csac nem puűstűlásra fordult állapattya, az jó igyekezetben gátot nem űerzene, az tűb nemes nemzetec kűzűt nem utolsó vólna az tiűstessűges tudományokban: Es hogy meg-is illyen haűnos és ez fele hasonló kűnyvekneć akar megh űerzűsűben, akar tulaydon nyelvűre való fordítatásában oly ritka legyen. Így ellenben nagy dicsűretes emlekezetet érdemű űent igyekezet Nagysűgodban, mind ez mostani űdűbűli s–mind ez után lejendű Magyaroknál, hogy amaz nagy emlekezettű Marcus Aurelius Csáűár az FEIEDELMEC SERKENTű ORAIANAC, Magyar nyelvűre való fordítatása által, mint egy halottaibűl láttatic fel támadni, az mi nemzetűnc kűzűttis. (...)

En-is peniglen, nem tudom mivel mencsem magamot mindenec elűtt, hogy Nagysűgod ez könyvneć Magyarűl való tolmácsolására méltűztatot, kineć fordítasa nagyob elműt kűvánt vólna, és az én tehetsűgemneć és elműmneć gyengesűge miat soc űámlálhatatlan fogytatkozásockal soc fű tudos emberekneć űemec eleiben meűyen. De valakic engemet isműrneć és nyavaljás betegsűgemet láttác, bizonsűgim lehetneć, minemű beteg vóltam én ackor, mikor ez könyvneć fordításában munkállkottam, hogy meg kezimmel sem birtam, hanem írű Deák pennájára tolmácslottam, kineć alkalmatlansűga miat soc boűsűsűgot nyeltem, valamennyiűűer eűsemben vettem az *Orthographia*, az igazán való írásnac regulája ellen, az fogytatkozást. Mineć-okáért vétűkűl ne tulaydonitassűc énnűkem ha az első és harmadic könyvneć fordítasa, az másodic könyvneć Magyar nyelven való folyásával, (mely az elűt régen az Tekéntetes és Nagysűgos *Draskovit Janos* neve alatt, ki bocsáttatot vólt Prágában) nem egyezne, és el nem érkeznűc: Mert mind

az sietőség s-mind egyébfele borzalmatosság, s-mind hivatalomban való eljárás, raytam vóltanac. Miképpen azért, hogy az medve mikor fiadzi az kölyke csak olyan mint egy darab hus, hanem soc nyalogatásával formállya és csinállya magához hasonló medve fiuva: Ezenképpen akartam vólna, ha én-is medve nyalogatással ebben az én fordításomban munkálkodhattam vólna.”

Az keresztyén olvasohoz

(...)

Minec okáért kereßtyén olvasó ßeretettel intlec, hogy ez könyv felöl, és az könyvnec Magyar nyelvre való fordittása felöl, jól megh gondold, hogy miképpen az könyv író, mind az erkölcsnec jóságínac, s-mind az kereßtyénségnek tudományában, haßnálalni akart. Így én-is ...te néked használni igyekeztem vólna ...

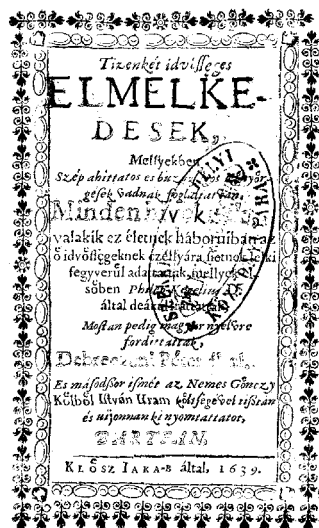
Ez könyvnec tolmáclásában való munkám, minden jó akaratú embernek ítéleti ßerént engedelmet érdemel, ha minden réßböl az környül álló dolgokat, és az fogyatkozásoknak okait egyenesen merő serpenyüvel fontollya....”

B A R T F A N



NYOMTATTAOT, KLÖSZ IAKAB által,
M. DC. XXVIII. Eßtendőben.

DEBRECZENI PÉTER Bártfán *Klössz Jakab* által 1639-ben, másodszor adja ki *Kegelius Philep Tizenkét idvösséges elmélkedések* című könyvét. Az *elől járó beszéd* vége felé így szól patrónusához, *Balling János*hoz:



(...) „Nincsen semmi kételkedésem benne Tisztelendő Patronusom, hogy kegyelmed az lelki tudománynak szükséges voltát drágalatos haísnát, erejét és módgyát nem tudná és nem értené mivel errül elégedendő bizonytságot, téssen az kegyelmed szent és Istenes kívánsága, mely nem ez világi hamar el múló az külső dicsőségre nézendő dologban helyhesztettetett, de az Urnak szent nevének dicsiretíre és az ő Anya-szent-egy-házának lelki eppületire szolgál: melly semmi egyéb, hanem amaz üdvösséges elmélkedéseknek könyörgéseknek és Isteni szép dicsireteknek kegyes kívánsága. Minek-okaért ezt előttem viselvén, szorgalmatosan vigyáztam, és gondolkodásimat gyakorta ebreztettem, hogy tudni illik holot és minémű könyvet találnék

alkolmatossat, mellynek sok foglalatosságim közöt magyarul-való fordítása által az kegyelmed tölem kívánt várákozásának elég tétettetnek. Hogy-annak okaért job módgyával ennek meg felelhetnék fel vém Kegelius Philep Doctornak sok nevezetes Páterekből úgy mint Agostonból, Anselmusból, Taulerusbol, Hieronymusból ; s többekből egybe szedegettetet, és csak mostan uy formában ki bocsátot tizenkét elmélkedésekből állú szép ahittatos könyörgő könyvet, hogy magyarul forditanám tudván azt hogy deák nyelven ez könyv igen szűk volna, és ahol volna-is nem mindenek érthetnek meg effélet, minden nemzetek az ő tulaydon nyelvek szerént buzgoságosabban és nagyobb ahitattossággal adhatnak bé az Urnak az ő könyörgéseket, mellyet annak-okaért immár véghez vittem és az kegyelmed böcsülletes és méltóságos neve alat szem eleibe ki bocsátottam, kít bizonyára nem magam mutogatásából sem pedig ez világi hűságos dicsekedesnek, avagy hir névnek kereséséből, de egyedül csak az Urnak nevének dicsiretiért, és minden ő választott hiveinek az könyörgésben-való épülésekért cselekedtem: Továbba hogy az kegyelmed velem közlöt jó téteményeért, mély jó szagu áldozatnak drága illattya az Ur előtt, hála adó voltomat meg mutatnám, és ez eggyügyű munkámat, szorgalmatosságimat mint egy első sengejet kegyelmednek bé adnám, hogy ez által nagy lelki épülettel és haszonnal kegyelmed söt még

az kegyelmed nemzetes maradéki-is szolgálhatnak és dicsírhetnek az Urat mind örökké, effélét maradna meg bizonyságul és mindeneknek lenné az tükörül az kegyelmed könyörgések által való Isteni tiszteleti. Az könynek fordításában pedig az magyar nyelvnek tulaydon folyásira vigyáztam és hogy az szóllásnak formái az könyörgőkben buzgóságot indittanának egyedül azon voltam sok helyen bővitettem, sok helyen viszont röviditettem, sokakat ki hadtam, és ismét sokaknak helyekben másokat helyheztettem, effélét mindenik elmélkedést külön ahoz szabot éneckel rekésztettem bé hogy így az Urnak örökké imádando szentseges neve elmélkedésekben, imádságokban és egyszer s-mind énekekben dicsirtetnek s magasztaltatnék az ő hozzá esedező hiveitül. Minekokáért kérem kegyelmedet Uram hogy ez vékony munkámat, melynek nem nézvén eggyügyü vóltát, de szorgalmatosságomnak és Istenes szándékomnak jóra-való igyekezetit fogja kegyes orczával és vegye jó szivel kegyelmed, hogy ez által az kegyelmed bötsülletes és méltóságos hire nevedgedyék mindenek előtt, virágozzék mindenüt, és terjedgyen mindenekre; mely kegyelmed kegyességét értvén mások-is fel indittattassanak ennél nagyob munkáknak-is az kegyelmed Patrocinióma alat-való ki botsatásira. Az Ur adgya kegyelmednek, minden Isten félő hiveckel egyetemben az könyörgésnek lelkét, mellyel mint egy erős paysal környül vétetvén, és minden haborúk ellen fel fegyverkesztetvén, élhessen sok esztendeiglen bóldogúl kegyelmed, az Urnak dicsiretíre, Anya-szent-egy-házának, épületire és az, mi sok inségekben el-fárat és ugyan el-épedet házánknak elő menetelire, Amen.

Irtam Lugdun: Karátson havának 15. Napján 1636. Esztendőben.

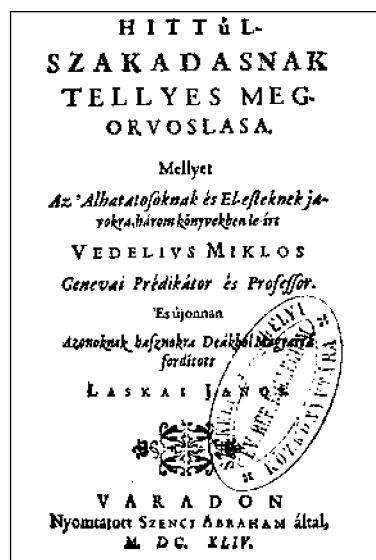
Kegyelmednek alázatos Alumnusa.
DEBRECZENI PETER”





LASKAI JÁNOS fordítja deákból magyarra *Vedelius Miklósnak Hittülszakadásnak tellyes megorvoslása* című munkáját, melyet *Szenczi Ábrahám* nyomtatott ki Nagyváradon 1644-ben. Könyvét *Bethlen Istvánnak* dedikálja a következő szavakkal:

„A' *MELTOSAGOS ES NAGYSAGOS GROF URNAK*, Iktári Grof *BETHLEN ISTVAN* Uramnak ö N[agysá]gá[na]k, Hunyad és Máramaros Vár-megyéknek örökös Fő Ispánnának, &c. Nékem kegyelmes Uramnak;



Az igaz Hit ajándékozojátúl, és abban a' Választottakat végig meg-tartó Istentül, kívánok idvességes, jó egészséges, bódog hosszú életet.

KEGYELMES URAM: Két dolog adgya tennem, hogy e' kis munkának fordítását Nagyságodnak ajánlyam. Eggyik; a' dolognak mely ebben le-íratatott, meg-beecsülhetetlen-volta. Másik: a' szükséges ótalom. A' mi e' dolognak méltóságát nézi; valamenyivel Isten minden teremtet-állatinál fellyeb-való: ez-is, kiről e' kis könyv íratatott, mind azoknál vala-mellyek az emberekre tartozhatnak, annyival drágálatossab. Mert (hogy sok több hasznokat ne emlícsek) ebből nem e' világi

bódogságnak nemeiről; nem a' testi gazdagság keresésének avagy meg-tartásának módgyairól; sem az emberi dícséreteknak meg-nyeréséről, avagy egyéb el-múló haszontalanságokról: hanem az Istennek igaz tiszteletiben, a' Meg-váltónak isméretiben-való meg-maradásról, az üldözéseknek békességes szenvedéséről, és egy szóval, a' mennyei 'Alhatatosságról tanulhatni. Ez által, kik az idvességnek útáról immár félre-hanyatlottak, és az ő erőtelenségek miatt attúl ugyan mesze-is távoztak, vissza-hozattatnak az örök életnek ösvényére. Annak-felette a' kik úgy-vagyon még el nem tántorodtak; de az üldözéseknek és nyomorgatásoknak keménysége miatt közel vadnak az esethez:

azok vastagon gyámolíttatnak és erőssíttetnek szívekben, hogy a' háborgatásokat békeséggel szenvedvén, a' Christus Jésus isméréti[n] álhatatossan meg-maradgyanak. 'Es végezetre hat-ható intésekkel oktattatnak itt azok-is, kik még ez ideig minden üldözések kívül lévén, az Istennek tiszteletiben meg-bántódás nélkül gyakorolhatták magokat: hogy ez után-is abban végezetig meg-maradgyanak, és ne engedgyék magokat sem e' világi hazug ígéreteknek, sem egyéb akar-mi tekinteteknek édességétül meg-csalattatni, és a' meg-ismért igasságtól el-szakasztatni. Kévántatott azért először, hogy ilyen idvességes munkának Magyar nyelv-re-való fordítása és ki-bocsátása, Nagy és méltóságos Nével ékesíttessék-meg, mi-némü a' Nagyságod-é. Annál-is inkább pedig; hogy mikor Ecsedben az el-múlt Szent Mihály havának huszadik napján, a' reggeli prédikációról a' Várban menése-közben; kezembe[n] látta volna Nagyságod e' kis Könyvecskét, és tudakozná miről tanítana; azt rövid szóval meg-értvén tülem, maga ada okot reá Nagyságod, hogy e' hasznos és (főképpen a' mostani időre nézve) igen szükséges munkát meg-fordícsam és közöllyem a' Magyarokkal-is: kiből vennék-eszekben, micsada veszedelemben ejtik akkor nagy sokan magokat, mikor némellyek adományért, némellyek tisztékért, némellyek a' büntetetlenységért, pompás házasságért, jószágoknak vásárlásáért, sokan csak száraz ígéretekért, avagy a' Nagy embereknél-való kedvességért-is, minden erőltetés avagy kényszerítés nélkül, illy könnyen meg-változtatták vallásokat. De ezen kívül, szükséges-is volt a' Nagyságod méltóságos nevét ótalmúl tennem e' fordításom eleiben, hogy a' Restek és Irégyek rágalmazása miatt le ne nyomattassam. Mert láttyuk, hogy egyéb Nemzetségek fáradhatatlanok az önnön nyelveken-való könyveknek olvasásában, mellyet a' tudós emberek látván nem szűnnek-meg azoknak jó igyekezeteket minden féle dolgokról tulajdon nyelveken írott avagy fordított könyvekkel segíteni. A' Magyar Nemzet pedig oly rest a' maga nyelvén való könyveknek olvasásában; hogy igen kevesen találtnak, kik egész életekben-is egy avagy két Magyar könyvecskét által-olvastak volna. Kinek vagyon-is láttattya. Mert mivel sokan Deákul sem tudnak, s-a' Magyar 'Írásokat sem akarják olvasni; ha mikor csak alá-való dolgról kíváncsítik-is vala-kivel beszédben eredni, mint a' némák halgatnak, avagy szégyennel kell el-indított beszédeket félben-szakasztani. Némellyek a' restség mellé negédességet-is tóldnak. 'Es ha mit e'-félék a' Deák nyelven kaptak, immár szégyenlik olvasni a' Magyar 'Írásokat. S-ha ki akarja próbállya-meg, kérjen némellyektől Magyar könyvet olvasni; azt felelik neki, hogy könyv-tartojokból-is ki-vetnék inkább, hog'-sem-mint Magyar könyvet tartanának avagy olvasnának. A'kik annyira vadnak e' negédesség miatt,

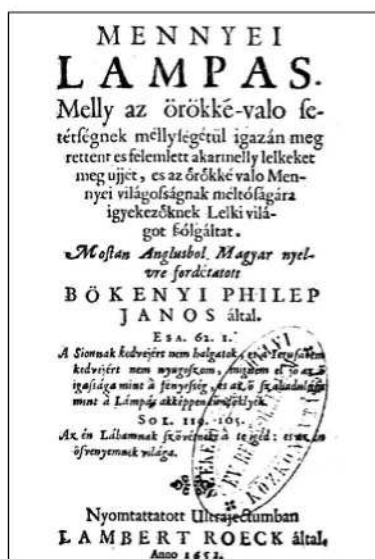
hogy ha kivel születéseknek nyelvén kell-is szólni, beszédeknek majd har-
 madát Deák igékkel kényszerítettnek meg-elegyíteni. Egy szóval, magyarok
 lévén, Magyarúl sem tudnak beszélni. De ezeknél szenvedhetetlenbek az'
 'Irégyek: a' kik akar-mi jó igyekezetnek-is halálos ellenségi. 'Es tellyességgel
 hasonlók a' hamis Birákhoz. Mert nem várhatták csak azt-is hogy vala-
 kinek munkáját végig olvassák, hanem (fő-képpen az úy munkák ellen)
 mindgyarást ítéletben szálván, csak az első leveleken-is ha nem oly ékes Ma-
 gyar szóra akadnak, mely az ő szájok ízi-szerínt esnék, avag' ha egyéb fo-
 gyatkozásocskákat vésznek-eszekben; ottan az egész munkát sententiázzák
 halálra érette. Kiknek mindazáltal én nem kívánok felettéb nagy büntetést.
 Mert elég azoknak az önnön gyomrokna mérge, és szívöknek belső mar-
 dosási, mellyekkel magokat meg-emésztik: nem külömben mint a' moly, a'
 mely minek-előtte más fának ártana, tulajdon azt a' fát rágja-meg, a' kiben
 ő meg-terem. Meg-emészti az írégyeket-is a' jók ellen-való rágalmazás: és
 annak-felette mikor a' közönséges haszonra igyekezőknek akarnak ártani,
 az önnön lelkeket tészik útálatosokká és gyűlöségesekké a' jók előtt. De te-
 gyenek ám-bátor mind az 'Irégyek, s-mind egyebek akar-mi-némű ítéletet
 e' fáratságom felől; engem mindazáltal meg nem tartóztatnak attúl, hogy
 ez után-is hasonló avagy ennél nagyub Munkára-is ne igyekezzem, bizo-
 nyos lévén abban, hogy az Isten és annak követői javallyák fáratságomat.
 S-abban sincsen kétségem, hogy Nagyságod-is mind jóra magyarázza igye-
 kezetemet, s-mind e' fordításomnak alázatos ajánlását kegyelmessen vészi;
 melyben a' Nagyságod Méltóságos nevét paisul vetettem az elméknek am-a'
 Meg-feszítői, az-az, az 'Irégyek és egyebek ellen-is. Mert nem kétlem, hogy
 ha ehhez hasonló dolgokban sokan még a' Nagy Rendeknek sem tudnak
 kedvezni: én velem, alázatos sorsú emberrel sokkal kiméltetlenbül cseleked-
 nének, ha magamat a' Nagyságod Nevének méltóságával jó-eleve meg nem
 erősíteném. A' szentséges Sionon dicsösségesen építetett Anyaszent-egyház-
 nak, am-az egyedül uralkodó Feje és hatalmas Királlya, az áldott Úr Jésus
 CHRISTUS szentellye, áldgya és tarcsa-meg Nagyságodat sokáig-való csen-
 dességben, és jó egészséges életben. Irtam Nyír-Báthorban, Bódog-Aszony
 havának első napján, 1644 esztendőben."

Nagyságodnak
 alázatos szolgája
 LASKAI JANOS





BÖKÉNYI FILEP JÁNOS angolból magyarra fordította és *Lambert Roeck*-nél Utrechtben 1652-ben kinyomtatta a **Mennyei lámpás, melly az örökké-valo setétségnek mélyységétül igazán meg rettent és felemlert akarmelly lelkeket meg ujjét, és az örökké valo mennyei világosságnak méltóságára igyekezőknek lelki világot fölgáltat** című munkát.



„Az Nemes Ugocsa Vármegyének Tekéntetes, és Nemzetes, Urainak, ugyan annak minden méltóságos rendének közönségesen, es nevezet szerint *Bökénynek* Nemes lakosinak, s-Nagy Szőlös Városának, minden Istenes tagjainak, Nékem méltóságos Uraimnak, a Christusban Atyáimnak, Atyámfiainak, joakaroimnak, az Atya Istentül a Jésus Christus által kívánok kegyelmetes békeseget. Amen.

Tekéntetes, Nagyságos, Nemes, Nemzetes, es Betsülletes uraim: Hogy ez kis könyvetskét nem tsak magyarul föllanj tanétottam, hanem egyßersmind az Nagyságtok es Kegyelme-

tek méltóságos neve allattis világra botsítani nem általlottam, nétalántám tsudálkozván valaki kérdehetné; de hogy ha ennek igaz okait jo modgyával meg vizsgálndgya, az itélem, hogy ebbelj igyekezetemet ha föntén nem javallyais, kárhozzatni nem fogja. Itt mindenik okoknak elő föamlálásának befoglalására ez könyvetske az ő kitsénsége miatt ugy itélem elégtelen volna, mert így az Elöl járo beßéd magánál nétalám nagyubra terjednj fogna; Hanem a többit el halgatván légyen elég ok, az én Nagyságtokhoz, s-Kegyelmetekhez, és Hazánkhoz valo buzgo indulatbélj szeretetemnek mi-volta; Ugymint kit noha hazám, az ő mint egy föz eßtendös korra jutott állapattyában föült volna, de mégis a' menyire az én gyengeségem engedne, Hazánknek, s-annak, lakosinak hírét, nevét, nem valamj haßontalam dolog

által (mint némelyek amaz motskos ének altalis) hanem minden rendbéli, embereknek, mind ebből való ki költözésére, mind ez halando életére, mind ebből való ki költözésére, mind pedig az következő halhatatlan életére hasznosan írolgálando írásom által terjeszténem, es emlekezetben hagyom. Mivel hogy a mint Bernárd Doctor mondgya: *Semmi ez világon nem találta-tik bizonyosab a halálnál, s-bizontalanabb annak orájánál, mert (aít mondgya ö) nem könyörül ez a szegényen, nem fél a gazdagtiul, nem kedvez a Böltsnek, s-a joerköltsünek, sem üdöre nem néz, hanem mindazonáltal ezt a külömbseget meg tartya, hogy a Véneknek mindenkor ajtajok előtt áll, az Jffak után pedig szüntelen leselkedik.* Ez ellen azért mondo[m], ha ki figyelmetességgel ez könyvetskét maga mulatsági között olvasgattya lelkének talál orvosságot a vigaítalásra, es életének meg jobbétására.

Vegye azért Nagyságtok, es kegyelmetek, ez kis ajándékotskámat, es Hazánkhoz való buzgo indulatomnak külső jegyét jo kedvel, es dolgai között olvasgatnj meg emlékezzék.

Nagyságotoknak, s Kegyelmeteknek, alázatos írolgályatyát ajánlya

Bökényi Philep János

A Keresztyén olvasóhoz pedig így szól:

(...) Továbbá kegyes olvaso, ha mi ez könyvetskében te neked nem tettzenék (a' mint hogy ugyis lehet) a' íóknak nem igen himes, es a' sententiáknak minden Ciceroi ékességnélkülvalósága miatt, ne mindgyárt vesd meg az egész könyvet, se engemet gyalázattal ne illess, hanem a benne lévő dolognak fundamentumát nézzed; Nem volt itt nekem íándékom hogy azok előtt (kik az egész tudományt tellyességgel bé nyelnj láttatnak) magomat matogassam, mivelhogy az idegeny nyelveknekis mivolta azt nem engedte volna, hanem hogy amaz együgyü buzgo lelkeknek, kik még tudomány nélkül íükölködnek, valamit használhassak, es azokat ez könyvetskében lévő dolgoknak alkalmatosságával alázatosságra intven, egyszersmind nekik az ö utolso ki mulások felöl bölldog elmélkedésre utat nyissak. De mit téíek errül való töb beíéddel, es mit fáraztom magam büveb elmélkedéssel? holott az együgyü s-jo lelkü olvasoknak ítélem már eleget töttem, a' patvarkodóknak pedig rágalalmazó nyelveket, nemítélem soha hogy le tsendeséthetném." (...)





A **Biblia tanui**[t], *mellyeket a' Biblia állatott-elő, a' mennyei tudomány tökéletessége mellett, hogy az ő áldott tanubizonyoságtételeiből a' gyengék, a' mi igaz vallásunk fejeit, meg-tudhassák, és ottan, a' Biblia körül-is igazgattassanak, MIKOLAI HEGEDÜS JANOS fordította és Szebenben Szenczi K. Abraham nyomtatta ki 1665-ben.*



„Az Istenes OLVASONAK, kegyelem és
békeség az Urtól.
Keresztyén Olvaso,

A' Nyomorultnak ügyét fel-venni, 's' azt
előb mozdítani, kellemetes dolog, annyi-
val inkább, ha annak sok le-tapodói vadnak,
és remenség vagyon, hathato segítség által,
annak felmenekedése felől. Sok le-tapodói,
számtalan el-nyomói vadnak a' Szent Írásnak
is világ szerte, számtalanon üldözik a' Bibliát,
az Isten áldott Sz. Könyvét; Mindazáltal nem
kell hadni, nem kell remenségünknek meg-
halni, annak fel-verekedése felől. Régen meg-
mutatta ezt a' bölcs Isten. Mert az ő tit-kai-
nak égből le-hozója, a' mi dicsősséges Urunk,

(a' Jelenes könyve II. Részében), két Tanuinak a' Bestiátul leendő meg-
ölettetésekről panaszolkodik; De ugyan ott jövendő-is azon ő Tanuinak
ottan hamar fel-elevenedéseket. Noha e' Tanukon értik sokan a' Sz. Írás
Talmácsi közzül, s' helyesen-is, az igaz vallást állató kevés, de az Úr előtt
igen kedves tanukat, a' Reformatorokat, sokan a' Prophétákat és Apostolo-
kat, kik ellen hartzolt a' Bestia, az Antichristus; De ha ugyan meg-nézzük,
mint némellyek jól magyarázzák, azokkal az Ur Tanuival együtt, az ő
Tanubizonságoknak könyvei-is, az O és Uj Testamentomok, felette helye-
sen értetnek. Mert ugyan-is, miben ölheti-meg a' Prophétákat és Apostolo-
kat, hanem e' Sz. könyveknek el-rejtésében? Miért öldöklí az Isten hiv szol-
gait-is a' fene Bestia? Azért bizony, hogy e' szentséges Tanubizonságokat el-
rekkenthesse, és azok helyett a' maga mérgét ez egész világon el-széleszthesse.
Ez hűséges Tanubizonságok tehát azok, kik ellen a' Bestia fenekedik: Ez

⁹ A nagy urak kicsit adni szígyenlenek, nagyot adni viszont nem akarnak.

áldott Biblia a' kit ugyan meg-is ölt vala az Antichristus, el annyéra, hogy
 majd ez egész világrul el-óltya vala, ha az Ur, az ő szolgait, e' mellett fel nem
 serkenti vala. Az utzán heverték e' Tanuknak holt teste, minden rendek el
 tiltattak vólt ettül, nem tötték azokat koporsóba, nem töttek azoknak tisz-
 tességet. Bizonyság erte Német ország, Cseh ország és t. a' kikben annyéra
 győzedelmeskedett, ez hiv Tanukon a' Bestia, hogy sok kazal Bibliák ott
 meg-is égettetenek; Söt bizonyság ez egész keresztyén világ, kitül el-tiltatott
 vala, ez az Ur Tanubizonságának Sz. Könyve; De áldott a' jó Isten, az erős Is-
 ten érette, kinek beszéde örökké meg-marad, hogy ez ő Tanuit, harmad nap-
 nak és fél-napnak utána, fel-elevenétette! Bizony mind az O s' mind az Uj
 Testamentom úgy fel-elevenedett, hogy immár a' pokol kapui sem vehetnek
 birtokot rajta. Olvassák már régen, sok keresztyén nemzetek között, az hol
 az Antichristus dühössége azt meg-ölte vala-is. Az egy mi nyomorult nemze-
 tünk az, a' kiben majd leg nehezebben kaphat lábra ez fel-támadt mennyei
 világosság; De mitsoda ennek ott-is az oka? A' köz népnék iszonyu tudatlan-
 sága. Hát annak megént mitsoda az oka? A' mi töb olyan fogyatkozásoknak.
 S' mitsoda azoknak? Ugy vagyon, hogy valoba sok okok vadnak ez aránt,
 mind távolab, s' mind közeleb valok: hadgyuk-el bár az ollyakkal sujtolo
 okot, hadgyuk-el az ollyakat érdemlő közönséges okot, s' szálljunk közeleb.
 En ezentül két vagy három Catalogus-is csinálhatnék itt, ha ki akarná érte-
 ni; De azok között az első Catalogusért, felő hogy a' fő rendek haragját kel-
 lene viselnem, kiknek szertelen magok szolgáltatása miatt, a' szegény kösség
 Istenét sem szolgálhattya: A' másik Catalogusért a' Tanitok menyköve esnék
 fejemre, kik között sokan mint igyekeznek az Ur gyengéinek legeltetésekre,
 láttya az ő Juhainak soványságát keserülő Jesus Christus: A' harmadikért a'
 kösség is komor szemmel nézne reám, el-hálozván az ő lelki tunyaságát, és
 hányván, noha rész szerént helyesen-is az ő Aegyptomi nagy inségét: a' több
 Catalogusokért-is lenne vitám; De hogy ez egy közönségest el-halgassam,
 nem lehet; mely ez tudniillik: hogy a' *mi Nemzetünkben, minden rendek,*
csak a' magok jóvát keresik, az Istenére s' a' közönséges jora igen keveset hajta-
nak. Nem kell ezt rendel mutogatnom, nézd el az alsoktul fogván a' felsőkig
 mit cselekeszik egész Nemzetünk: El-hadták azt a' mi az Uré, de bizony az
 Ur-is úgy el-hadta őket, hogy majd sem a' nagy Istené, sem a' magoké nem
 fog lenni közöttök. Igazitok mindeneket az Ur könyvére, nézzék-meg mago-
 kat abból, mint egy tükörből, vessék öszve cselekedeteket azzal.

(...)

...Szegény nemzetünk! Bezzeg, méltán panaszkodhatunk inségünkről! méltán tudatlanságunkról! Valoba méltán bizony, hogy kiváltképpen is essék ki-fejezése panaszunknak a' Tudosok ellen-is: Mennyi sok nagy elméjü Tudosokat, derekas mély tudományu embereket adott Isten, csak mi emlekezetünkre-is, ennyi romlottságában-is szegény hazánknak, a' kik többet tehettek volna, hogy sem sok hires emberek egyéb országokban, de ugyan csak ugy el-mulnak, valamit tudnak, a' rosda ötte-meg sokaknál a' szép Girákat. A' régiekrül nem szolok. Mert eleget fáradtak volt a' Reformálásban. De mostanában bár csak egy egy tenyéрни papirosson hadták volna oly elmékedéseket, eddig még-is mehettünk volna valamire; De a' mint egy Poeta panaszkodott az Urak felöl:

*Magnates dare parva pudet, dare magna recusa[n]t.*⁹

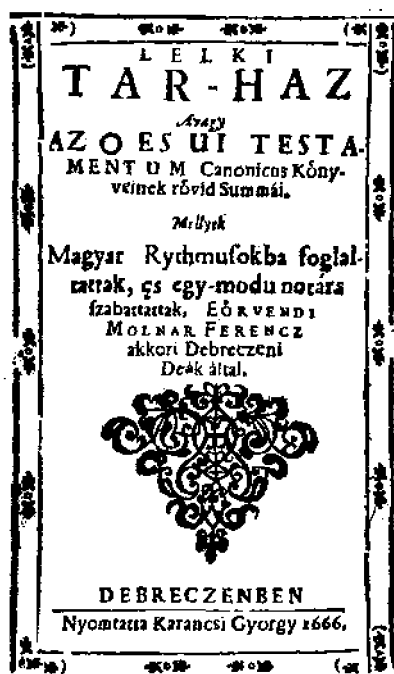
Szintén azt mondhattuk mi a' mi Tudós Urainkrol, hogy ők nagyot nem akarnak, s' kicsint szégyenlenek, magok irni restellik, s' fordétani szégyennek ismeriké, vagy hogy vadnak el benne, de ezt láttuk, hogy ritkán épitenekugy. Javallom a' *magnanimitást* akár mely nemzetben-is, de bezzeg ez aránt nem dicsérem ezt a' jo Uraimban. Ha a' Bölcs intéséhez tartanak magokat lehetne valami mentségek, *Pred.12.16*. De félő inkább, hogy ugy ne tegyenek, mint másut mondgya a' Bölcs, *Péld.26.13.14*. Mint mentségek-is azt mutattya: Kevés a' Typographia; Lám a' mellyek vadnak-is, csak a' sok rossz historiák fabullák és t. kelnek belöllök: Nem értené a' Kösség? Irnál csak, nem szégyenleném én Magyarrá fordétani: Csak Fordétásnak nevezgetnék? Am lenne az némelyektül, de nem mindenek cselekednék, én ha magam *componálnék*-is valamit, nem szégyenleném fordétásnak nevezni, mit nem veszünk másokból, ha más kaptára üttük-is? Nincs a' nap alatt ujság. Osztán: Meg-kellene hiszem szintén azért a' népet tanétani, én ra felelek hogy jo neven-is venné ottan irásodat: Sok a' közönséges dolog! Azt ugyan meg kell vallani, hogy én nem láttam hol volna annyi el-vonattatások a' Tudosoknak, mint hazánkban, dolgok-is elég vólna a' Tanétoknak; De még erre-is azt mondhatom a' mit Urunk régen, hogy azokat-is meg kellene cselekedniek, s' im ezeket sem kellene el-hadniok, *Matt.23.24*. Hogy penig szük a' Typographia; mind a' többihez tudgyuk azt is: Mit nem terem a' mi hazánk gyönyörü földe? Minden értzetet, ezüstöt, aranyát-is: Nem kellene ott az Ur háza építésére valo fákért Hirámhoz küldeni, *I. Kir.5.6*. és t. Elég erdő vagyon hazánkban: Papiros külyühöz elég Patakok, folyovizek vadnak, csak Várad körül s' tul, egynéhány Kereseket tudok csak én-is; rongyot-is (ugy itélem) kaphatnának ahoz: Várnyi nagy udvarokat s' bokrossával épéteti a' malmokat csak egy oly Nemes ember-is, s' ihol (Felséges Isten!) nincs ki a'

közönségesről gondolkodnék! Egy Város, annál inkább egy Vármegye, annál inkább egy tartomány, annál inkább egy Ország azt nem tehetné? Nem cselekszi bizony, mert csak ki-ki magának. Oh nyomorult és felette nyavalyás állapot! Ihol az Ur az ő szolgai által tanácsoltatta a' Magyar Scholák építetését, s' meg fogyatozik a' szegénység! Egy olly Collegiumot Magyarország nem tarthatna? Egy Ur-is tarthat a' más valláson. Bizony meg-haladta a' mi háladatlanságunk a' Pharaoh Pohárnakjának feledékenységet. Mert az ugyan meg-emlekezék végre Joséphről: De mi csak kaphassunk elő, oda hadgyuk osztán a' szegény Josephet, nem hogy egy s' két, de tizenhét esztendő mulva sem jut eszünkbe a' tömlöczben nyomorgo. Nem így tött az Isten népe., *Solt. 126. 4.* nem emlékezünk meg-is mi ez épületre való dolgokrul, maga az olyanok által épülhetne szegény Nemzetünknek külső belső boldogsága. Így oszolna-el a' tudatlanság köde, így nyílnék-fel voltaképpen az Isten Sz. könyve Nemzetünknek. Tudom mindazáltal, hogy sok Istenes lelkek (mert nem mindenekről értem, a' mit irok) elmélkednek effélékrül; De mit tehet magában kevés szám? Mindazáltal még-is tovább kellene. En e' körül is munkálodtam, hogy ebben-is támadnának-fel az Ur Tanubizonságainak Tanui, szegény hazánk utzáin-is, lenne az Ur beszéde a' Gyengékben, tudnak a' Sz. írást épületesen olvasni. Illyen forma írás volt ugyan ama' kis könyv-is, melyet *Fons Vitae*-nek neveznek: Bölcsebben ment elő abban e' mi időnknek Debora, Keglelmes Fejedelem Aszszonyunk (ugy tettzik, mint egy szemérmekre sok Tudos Uraimnak) egykori idvességes Munkájában; De azokat-is ritkábban láttyuk mint kellenének; talám a' nyomtatók-is azért nem nyomtattyák a' jokat, mert a' vevők-is nem akarják venni."





KARANCSI GYÖRGY nyomdász és **EÖRVENDI MOLNÁR FERENC** debreceni deák 1665 Karácsony havának 4-dik napján fogalmazták meg a **Lelki tar-haz avagy az O es Ui Testamentum canonicus könyveinek rövid summái** elé írt ajánlólevelüket. A könyv, melyben a bibliai részek „magyar rythmusokba foglalattak, és egy-modu notára szabattattak”, 1666-ban jelent meg Debrecenben a megnevezett nyomdásznál.



(...) „Hogy énis, az tisztességes Deáki tudományok után njomorgo Propheták fiai között, sok Istenfélő Abdiásoknak gondviselésekre, és illendő táplálásokra, méltatlannak ne találtatnám és íteltetném, Istennek, elmémbe adott ajándékának kitsiny sengejét akarván meg mutatni, ez kitsiny Lelki Tárházi Munkátskám, akarám a' Sz-Írásban öregbűlni akaro, Isten hiveinek kedvéért nap fenyre botsátani, és másokkalis közleni. Melly munkátskának el kezdésére, és végben vitelére, adott okot és alkalmatosságot, Tízteleles **BEREGHI IANOS** Uram néhány Ketskemethi Prédikátornak, kegyelmelek nem régi lelki Pásztorának, az Biblia Summáinak Magyar Rhythmusokban, szinten ezen formán valo el kezdése. Mert az el mult 1663. és 64-dik esztendőben, ő kegyelmének láss-

Berényben Schola Mestere lévén, mutatta ő kegyelme ez Rhythmusban foglalt Biblia részeinek summáját, mellyet ő kegyelme úgy ítélem meg Ketskemethen laktában, ki üdedgetett volt, a' Moses ötödik könyvéig, mindenik könyvet külön külön notájú Rhythmusokban foglalván és csinálván: mellyet én ő kegyelmétől le irtván, ugyan ott laktomban, a' többinek olyan formán valo ki csinálásához-is hozzá akartam fogni: de mivel ott ahoz alkalmatos Magyar Bibliám nem volt, hozzá fogni nem mertem. De hogy mind azáltal erre valo szándékom és igyekezetem hijában ne légjen hanem abban elő mennek, arra ismét nem egyéb, hanem ez adott utat és alkalmatossá-

got: Az el mult 1664. Eftendöben Iáß-Berényből vißsa jöven a Debreczeni hirrel meßße fñlő ditsiretes Scholában, T. MARTONFALVI GYÖRGY U. ennek a' Scholának haßnos Tanitojának és igazgatojának, tanításának halgatására Isten ugy adá, hogy ö Felsege, az ö kegyelme lelket, hozza valo buzgoságra, és az ö Felsege Ditsössege nek haßnossabban valo terjesztésre fel inditván, be jöve telelem után csak hamar, a' meg nevezett eftendőnek Iunius nevö havában, ö kegyelme el kezdé tanítani, nemellyikünknek kívánságára, a' Magyar Bibliát külön egynehányunknak. Melly Bibliának könnyeb uton valo meg fogásának, és azokban valo dolgoknak elmemben valo meg tartásának okáért, enis leg ottan, a' Bereghi Uramtol mutatott mod és ut szerint az el olvasott reßeknek summáit a' Moses ötödik Könyven el kezdem foglalni, mellyet neha egyeb dolgaim és foglalatosságim között, eggyszeris mászor is csináltam, neha pedig ürességem adatván egyeb dolgoktól, ßaporábbanis munkálkodtam környülötte, ugy annyira, hogy Isten engedelmeböl, az el mult Sz. György havának 2. napján, a' Bibliát egészben el vegeztem: De mivel sok külömb külömb fele notáju Rhythmusokra mert ugy itelem tallám 25. külömbözö notákra volt csinálva, az Impressumban valo régi Psalmusok notái ßerint. Ezt sokan a' Deákok közzül (kik leis akarták irni) nem javalván, adták tanátsul, hogy sokkal jobb és haßnossabb volna, ha mind egészben egy notára csinálnám ugy könyv nélkül valo meg tanulásra-is könnyebb volna, enis azért ennek engedven, és azt jobnak itélvén, az eleitöl fogva, mind végig, egy holnap alatt megint egy modu notára formáltam, és az Tëkozlo fiu historiájának (mellyet arra leg illendöbnek itëltem lenni notájára szabtam és rendeltem, és tisztán le irtam, ugyan ollyan veggel hogy ha Isten ö felsege, ollyan Istenhez buzgo Istenfélö Patronust parantsolna hozzája a' ki nyomtatására valo költséget nem szánna, tehát ki bocsátanám magamnak arra valo értékem ne[m] lëven. Ez kis munkátskámot annak-okáért, hogy kegyelmednek ajánlanám és dedicálnám Nemzetes Uram, (jollehet kegyelmed engem ßeményemben nem ismerne) okot ez adott: Mivel Betsületes KARANCSI GYÖRGY U. Debreczeni Typogr. emlité nem regen elöttem, hogy az el mult Sz. Mihály-napi Szegeden esö Vásári alkalmatossággal, kegyelmeddel vatsorán egy aßtalnál lëven, említette volna kegyelmed elött ez szép kis munkátskát melyet en az elött ö kegyelmének mutattam volt, s mondottam is hogy ha Patronusom lenne hozzája, ki nyomtatnatnám és annak haßnos voltát commendálván, kegyelmed leg ottan kapott rajta, és ki nyomtatására valo költséget is igérte emberseges emberek elött. Enis annak okáért, B. Karantsi György U. együtt, ez kis munkátskámot Kegyelmednek ajánlom. Kegyelmedis azért az en alacson rendü alapatomat nem tekintvén,

vegye jo neven, tölünk, nezvén inkább ebben a mi Isten ditsősége nek, es szent igejében valo mások öregbitésének eléb mozdításához valo buzgoságunkat, és igjekezetünket.” (...)



Debreczeni K. János „*Kecskemét városának hűséges tagjainak*” és a Kamarás család tagjainak ajánlja a **Titkok jelenése avagy Sz. Janos apostol menyeyi látása** című könyvet, melyet **SZATHMÁRI ÖTVÖS ISTVÁN** fordított és Szebenben jelent meg 1668-ban.

„... e’ könyben le-téetett szép magyarázatok-is; mellyeknek szükséges voltát, meg-ismérik mind azok, valakik e’ könyvnek, és e’ könyvben bé-foglaltatott dolgoknak mélységes voltát meg-gondolják, és vizsgálásra vészik. Mely szépek, mely helyesek és ékesek legyenek, nem szükség sok proba reá: mert a’ szives olvasónak magát kimutattya, és mint a’ szín mézz, kedvesen kostoltattya édességét, azokkal, kik Isteni félelemmel és a’ könyör-gésnek lelkével nyulnak hozzá, akarván a’ Men[n]yei dolgoknak értelmében épülni. Nem-is oly csekély értelemből származtanak penig, hogy alacson follyamattal csergedeznének, hane[m], az Isteni tudományban, éjjel nappal serényen forgolodo Belgiomi tudos embereknek, mélységes értelmekből, kik, a’ Sz. Léleknek czéllyára, és a’ több Sz. irás könyveibe[n] le-tött edgyező értelemre vigyázván, irták, a’ Belgiomi *Notákat*, azon nyelven lévő öreg Bibliára. Mellyeknek gyönyörűséges voltát látván, amaz kegyességnek tüköre, mély tudományu, nyelveket jól tudo, Istenes életü és boldog emlékezetü

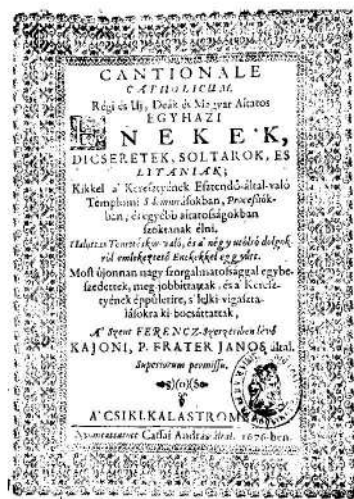
férfit, T. SZATHMARI ÖTVÖS ISTVAN, e' titkos Könyvre tölt magyarázatokat, Magyarra, meg-fordította a' Beleiomi [!] Bibliából magának s' többeknek-is hasznokra mellyek, im most, ki-adattatnak ez könyvecskében. Ugy itilem, magának a' fordítónak ha szintén szándéka volt volna. Az elébb való ki-bocsátásra, az idegen országban való meg-szorulás és szükség miatt, alig lehetett volna. Edes nevelő hazájának meg-adattatván is, sok gondok és foglalatosságok szállottanak mingyárr reája, a' PATAKI dicsiretes Scholának igazgatásában. Mikor egyházi tisztet gyakorolna-is amaz nevezetes ERSEK-UJVARI Ecclesiában, következett reája, a' közönséges pusztulásban való bujdosás; az után ismét, valamennyére meg-pihenvén a' Aocsi Ecclesiába[n], csak hamar el-metzete életének fonalát az halál, és így az Urban el-nyugodott. Ellyen örökké jó emlékezete! Bizony kár volt volna, ez ékes munkának el-titkoltatása, vagy rejtekben való tartatása. Jobb hogy többen épüllyenek belőle, mint kevesen. Edes Idvöztönk mo[n]dása szerint, *a' gyertyát nem teszik a' veka alá, hanem a' gyertya tartoba, hogy mindeneknek kik a' házban vadnak világollyon*, Matt.5.15. E' munka-is hadd világollyon sokaknak épületekre. Akárják ezt a' jó Lelkek; kik közzül való, Becsületes KECSKEMETHI SÓS JÁNOS Uram-is, a' ki (mint-hogy tehetése szerint, minden igyekezetit, az Isten dicsőségének elő mozdítására, és hasznos könyveknek fel-keresésére fordította,) nem kevésbé mozdította elő, e' munkának és magyarázatoknak világra jövését: Mert egykor, amaz kegyes életű és szép tudományú Iffjunak HALASZI MATTYASNAK ki akkor Körösi Mestséget viselt, házánál lévén, meg-látta e' Magyarázatokat írásban, mellyek a' boldog emlékezetű SZATHMARI ÖTVÖS ISTVAN fordításából irattattak volt-le; kapott mindgyárt rajtok, hasznosnak itilvén a' ki-bocsátásra. Akkárván azért másoknak-is itiletekkel élni, hozzám el-hozta, és felőlek való itiletemet kívánta; serényen tudakozván, mit itilnék felőlek. Meg-olvasgatván azért, hasznos és gyönyörűséges voltát láttam és jó lelki ismérettel *commendaltam* s' dicsirtem, hogy méltók volnának kibocsátásra, közönséges haszonért, és a' tudos fordítónak emlékezetben való maradásáért, ha illendő Patronus találkoznék. Meg-indulván azért keresésében, sok közzül, (mivel hogy némelylek, csak e' világhoz ragaszkodnak, és nem tudgyák mi légyen a' halhatatlan emlékezet,) Nemzetes Aszszonyom és Uraim, kegyelmetek találkoztot, hogy ennyivel-is inkább, Isten dicsőségéhez való buzgó indulattya, kegyelmeteknek terjedne, és a' fordítónak, halála miat eset árvaságban, ezek, Anyai és Atyai szárnyak alatt való védelmezést vennének. Oh bezzeg nagy kincset szerez e' Patronussággal kegyelmetek! mellyet, sem *a' rosda meg nem észen*, sem *a' lopo el-nem lop*, mint Idvezitönk

szoll, Matt. 6. v. 19. Kinek *dedica*lhattam azért méltábban, mint kegyelme-
teknek? holott Istenes buzgosága, napról napra nevededik és gerjedez: Nem
rég, amaz nagy emlekezetű PAPAI P. IMRE, Keskeny út nevű gyönyörűséges
könyvecskéjéül, költségét, Nemzetes KAMARAS AMBRUS Uram, ám
nem száná kegyelmed; Ezzel, nem elégszik-meg, (mint a' tűznek szikrája
gerjedezvén eléb eléb mégyen,) hanem bokrossával kegyelmelek, gerjedező
buzgoságában meg-indulván, egész nemzetében akar félneni, és dicsiretes
emlekezetet venni. Jo-is ez, mert a' jo hír, név, nagy dicsőség. Kapdos-is
kegyelmelek, az igazságnak tudásán, és inkább örül a' világosságnak, mint a'
setétségnek; méltán-is, mert *a' ki a' setétben jár, nem tudja hová mégyen*, édes
Idvezitők tanítása szerint. Joh. 12. 35. Vajki nagy eszközök az igasságnak
tudására, és a' világosságnak látására, e' könyvben lévő magyarázatok, méltán
azért kegyelmeleket illeti ennek ajánlása...

Kecskeméten, Szent Iván havának 2-dik napján, 1666-dik esztendőben
... Debr. K. János "



„Szent Ferenc zászlaja alatt vitézkedő” KÁJONI JÁNOS írja: „*uj és régi
deák és magyar énekeket noha sok munkával. és fáradsággal, de igen szép rende-
sen szedtem egybe.*” Ennek a több évtizedes gyűjtőmunkájának eredménye a
saját maga által 1676-ban kinyomtatott **Cantionale catholicum**. Az előszá-
vát olvassuk:



„A' keresztyen olvasónak Istentől minden
jót kívánok.

Az emberi-nemzet a' végre teremtetett, hogy
az Istent dicsirje, és e' földön néki szolgálván,
hóltá-után a' mennyei bódogságban bőséges
jutalmát vegye, a' mi édes Idvezitők-is nem
egyéb-ért szállott-le az egekből, hanem, hogy
az embert, kit a' maga személyére teremtett
vala, mind példájával, s' mind tanításával, isteni
tisztelőre, és szolgálatra vihetné, hogy így a'
pokol-béli sátánnak tömlöczéből ki-szabadítván,
a' mennyei bódogságnak örökös lakossává
tehetné.

Ennek pedig az isteni dicsiretnek formáját, maga Christus Urunk megmutatta, és az ő kedves tanítványit-is meg-tanította, a' mint Szent Máthé emelekezik felöle: Hogy a' vég-vacsorán, Hymno dicto, exierunt in monten: Dicsiretet énekeltek, és úgy mentek-ki az Olaj-fák hegyére. Az Apostolok-is pedig meg-tartották ezt a' szép rend-tartást; a' mint Sz. Pál bizonyította intvén a' hiveket, hogy sóltárokat. dicsireteket és lelki énekeket mondgyanak az Urnak: módgyát-is megmondgya, hogy kellessék énekelni: Cantantes, et psallentes in cordibus vestris: Énekelvén, és dicsiretet mondván a' ti sziveitekben. Sőt az ő törvényben-is szokás volt, hogy sóltárokat énekeltek az Isten házában: Sacerdotes stabant in officiis suis, et levitae in organis carminum Domini, quae fecit David rex, ad laudandum Dominum Quoniam in aeternum misericordia ejus. hymnos David canentes per manus suas: A' papok az ő tisztekben álnak vala, és a' leviták az Ur énekinek eszközivel, mellyeket Dávid király csinált vala, az Ur dicsiretire. Mert örökké az ő irgalmassága. a' Dávid dicsiretit énekelvén. az ő kezek-által.

Szent Dávid király önnön-maga-is hasonló-képpen int, hogy, Laudabo nomen Dei cum cantico, et magnificabo eum in laude. Dicsirem az Isten nevét énekkel, és fel-magasztalom ötet dicsirettel. Innen vagy az Anya-szent-egyháznak régi bé-vött szokása, hogy mind templomokban, processiókban, s' mind pedig egyéb áitatosságokban, psalmusokkal, hymnusokkal, lytaniákkal, és szép istenes dicsiretekkel éllyen.

A' magyarok, minek-utánna a' pogányságból az igaz hitre tértek volna, szép isteni dicsireteket, lytániákat, és egyéb áitatosságra-gerjesztő hymnusokat szerzének. Szent Dávid sóltáriban sokat magyarul fordítanak, mellvekkel templomban, és házoknál dicsírték az Istent: követvén ebben az Istennek szent angyalit, kik Christus Urunk születésekor az egekből leszállván, szép dicsirettel tisztelték a' gyermek Jesus-t. Ezt előttök viselvén, fiokot-is szép istenes dicsiretekre taníttatták. a' mint most-is világosan kitetszik, a' templomok-mellett építtetett iskolákból, a' holott az iffiúság egyben-gyülekezvén, nem csak a' tudományban, hanem az Anya-szent-egyházi éneklésben-is taníttatott, hogy a' papi rend a' szent oltárnál az isteni szolgálatot végben vivén, ők azonban ének-szóval Istent dicsírnének.

Hogy pedig jobb, s' alkalmasabb módgyok lehessen az egyházi-szolgáknak, az isteni dicsireteknek éneklésében, sok szép, új és régi deák és magyar énekeket, noha sok munkával, és fáradsággal, de igen szép rendesen szedtem egybe, mivel láttam az romano-catholica religión-lévő efféle enekes-könyveknek szük-vóltokat, úgy-annyira, hogy a cántorok, és tanító-mesterek, kényszerítették magoknak sok alkalmatlansággal énekes-

könyvet írni, és így a' sok írás, és kézről-kézre adott énekek (mint-hogy jó rész-szerint, nem minnyájan jó írók vagyunk) úgy meg-vesztegetődtenek, és corrumáltattanak, hogy az első születésektől igen távol estenek vólt, azokat pedig régi szép ruhájukban öltöztetvén, és elébbeni épségeikben állítván, ki-bocsátottam: Erre pedig gerjesztett engem Sz. Ferencz atyánknak szép rendtartása, mellyet iffiúságomtól-fogva követtem, ki azt kívánja az ő fiaitól, hogy éjjel nappal dicsíriék az Istent, és a' kösséget-is isteni dicsíretre tanítsák, mellyet maga-is (a' mint Sz. Dávid. totis viribus saltabat ante Dominum¹⁰) 's minden tehetségével meg-igyekezett cselekedni, ez okon éneklí róla az Anya-szent-egyház, non sibi soli vivere. sed et aliis proficere vult Dei zelo ductus.¹¹

Másodszor, hogy az uniformitás minden templomokban meg-tartassék, hogy mindenütt uno ore, egy szível, szájjal, egy forma énekekkel szolgáljunk Istennek.

Harmadszor, édes hazámnak akartam szolgálni, és másoknak-is alkalmatosságot e' kis munkámmal adni, hogy akadály nélkül dicsírhessék az Istent: Mert ha lelki hasznát az éneklésnek meg-tekíntjük, felette nagy buzgóságra, és lelki áhítatosságra indíttya embert, a' szép nótára formált istenes ének-szónak hallása. Azért szokták köz-példában mondani: Qui cantat, bis orat: a' ki énekel két annyit cselekszik, mint-ha imátkoznék, mert a' templom-béli szép éneklés-által, mások-is áhítatosságra gerjedezenek, és örömöst halgattyák az istennek dicsíretit, nagyobb kívánsággal-is igyekeznek öszvegyülni az Isten ígéje halgatására.

Hogy pedig semmi heával ne lenne a' keresztyén olvasó, a' sz. mise-alatt-való Kyrie-t, Et in terra-t, Patrem-et, Sanctus-t, Agnus-t, magyarul fordítottam, mely eddig soha nem vólt, és mint-hogy az-is szokás vólt, hogy az egyházi-szolgák, halottak temetésén énekeltenek, halott-temetésekorra-való, és a' négy utolsó dolgokra emlekeztető énekekkel fejezem-bé e' munkámat; szép lytaniákkal együtt. Ha kedved-szerint-valók kegyes olvasó, ély vélek, és Istent dicsíri.

Költ a' Csiki kalastromban. die 9. Maji. Anno 1676."

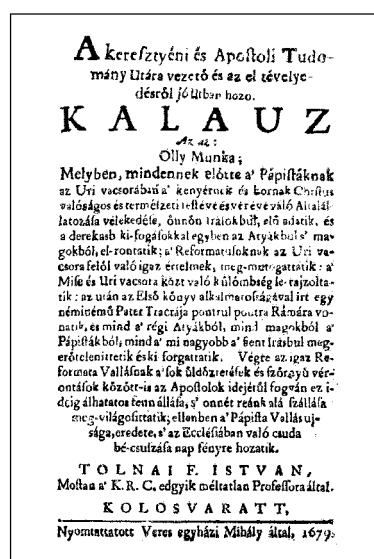


¹⁰ minden erejükből táncoltak az Úr előtt

¹¹ nem magának a napnak élni, de az Isten buzgó indulatból másoknak is előrehaladást akar



Veresegyházi Mihály 1679-ben nyomtatja ki Kolozsváron **TOLNAI ISTVÁN** munkáját, **A keresztyéni és apostoli tudomány utára vezető és az eltévelyedésről jó utban hozó kalauzt**, melyben vitába száll a pápistákkal vallási kérdésekben. A latin nyelvből való fordítások leellenőrizhetősége érdekében írja az alábbi sorokat:



„Irtam vala azért, Isten kegyelme által, a'mint az idő rövid vólta és foglalatosságom sullya engedte vala mind ezekről rövideden az Első Könyvet, melyben a' kenyérnek és bornak az Uri vacsorában Christus testvé és vérvé való által változása miben állyon, magokbul a' Pápás Doctorokból megmagyarázom, és a' megemlitett Paternek az edgyütt vetélkedésünk között tött feleletit bizonyos számú Pontokban foglalom, és azt magokbul s a' Régi Atyákbul ki-forgatván, a' Péter kezéhez küldöm és szolgáltatom. Mellyet midön, sok idők mulva a' Péter hol Magyarul, hol Deákul reá Replikálván kezemhez küldött volna, illendőnek ítéltém lenni, hogy azt fel-vévén szép

csendesen, emberségesen, minden darabos és kemény szó nélkül reá néki választ tégyek, mellyet a' mint látod meg is cselekedte[m]. Ha hol pedig ez Irás[em]ba[n] valami keményen talál esni, azt a' K.O. tudgya-meg hogy avagy a' dolog hozza magával, vagy hogy az szándékomon kívül esett: Felvészem azért ujjonnan a' mu[n]kát és 4. Könyvre osztom. Az Első Könyvet meg-bővitem. A Második könyvben, a' Reformátusok értelme az Uri vacsorában miben állyon, világossan le-rajzolom. A' Harmadik könyvben a' Pater Irását vagy Replikáját Pontról pontra fel-vészem, és ahol Deákul ir, Magyar nyelvre fordítom, és abban letött ellenvetésit mind magokbul a' Pápás Irás magyarázó Doctorokbul mind a' régi Atyákbul, mind a' mi nagyobb a' Szent Irásbul el-háritom. A Negyedik könyvben a' Pápás vallásnak Ujságát, az Ecclésiában alattomban való bé-csuszását, eredetit, nevedetését szerző és szülő Attyaival edgyütt le-tésem, és azt önnön magokbul a' Pápásokbul

világossan meg-mutatom; Ellenben a' mi Reformata vallásunknak régiségét és a' Profétáktul s' Apostoloktul reánk alá szállását megvilágosítom. Hogy penig valaki reám, azt ne fogja, hogy a' töllem elő hordott régi Atyák vagy Pápas Írók tanubizonyságát a' Magyarra való fordításban el-tekerem, a' minémü nyelvvel Írásokban éltenek, azt ellenében a' fordításnak le-tésem, hogy a' ki olvassa, mindeniket lássa”



Iskolákat támogató több erdélyi mecénáshoz intézett ajánló levelében **DÁLNOKI BENKŐ MÁRTON** így ír a Kolozsváron *Lengyel Andrásné*nál, *Heltzdörffer Mihály* közreműködésével 1702-ben megjelent **Lucius Annaeus Florusnak a' romai viselt dolgokról írott...** fordításáról:

LUCIUS
ANNÆUS
FLORUSNAK,
A'
Romai viselt dolgokról
írott
NEGYSZÁZ KÖNYVE.
Mellyet
Délak nyelvből Magyar
nyelvre fordított,
DÁLNOKI BENKŐ
MÁRTON,
A' Maros Várárbéli Scholának
Mestere,
KOLOSVARATT.
LENGYEL ANDRÁS NÉNÁI
Heltzdörffer Mihály által
Annó 1702.

(...) „De a' kegyelmetek Isten ditsőségéhez való buzgó szereteti, sem ebben a' dologban, sem ebben az Országban meg nem állot; hanem az Isten ditsőségének terjesztésében gyönyörködő 's azon végre tudományokat 's *experentiáj*okat bővíteni akaro, tudos Ifjakat idegen Országra 's keresztyéni *Academiák*ra-is fel-kisirt 's le-hozot: mellynek eleven bizonsági, még ma-is az Isten házában nagy hasznosan szolgálnak, és kegyelmetekhez való hálaado szívet viselnek.

Ez az oka M. U. T. N. U. hogy *Scholabéli* Ifjúsággal-való sok és szorgos, dolgaim közöt-is e' *L. Annaeus Florusnak* könyvét magyarrá fordítottam, és hogy ez a' kegyelmetek neve alatt születettik a' világra: mivel a' kegyelmetekhez-való belső indula-

tomnak más külső jelit nem mutathatom: melly fordításomról 's dolgaimról tudom én azt, hogy sokan sokat mondanak, és veszet nevit költik, mind kegyelmetek előtt, mind más méltóságos rendek előtt, azok kiknek *Atyáimnak* és *Theseusimnak* kellet volna és kellene lenie. Akár ki mit mondjon, kinek kinek szájában a' nyelve; de nézze-meg ez illyen a' Christus mondása szerint a'

maga szemiben a' gerendát és úgy háborgassa a' máséban a' szállkat. Bizonság az én lelkemisméreti az Istennel együtt (nem illendő dolog de kénszeritettem elő hozni) mitsoda dolgokat vittem én véghez a' *N. Enyedi Collegiumban* *T. Professor Úraméktól* reám bizattatot *Orátorica* és *Syntactica Classisokban*, mind a' *Cicero Epistoláinak*, mind bizonyos *Orátíjoinak*, mind ennek a' *Florusnak expositioja*, mind a' Görög nyelvnek tanítása éránt: bizonság az én lelkemisméreti [így!] az Istennel együtt mitsoda könnyebbbségit és hasznát forgatam én elmémben az Ifjúságnak, midőn a' *Vossius Iános* Uram *Oratóridjának* ki-nyomtatására, magam kezem alatt lévő Tanítványimtól, és más Ifjaktól bizonyos *Summa* pénzt szettem-fel és annak napfényre való jöveteliben fáradoztam: melly *Editio*val ma-is a' *Collegiumokban* és *Scholákban* nagyobb részin élnek: bizonság az én lelkem-isméreti az Istennel együtt, mitsoda [így!] indulattal viseltettem én az *Maros Vásárhelyi Scholához*, mellyben Isten rendelt ideig, amint fellyeb emlitem, midőn sok és bajos Ifjuság közöt-való fáradozásim közöt azon igyekeztem 's igyekeztem, hogy szegény társaságomnak *Abdiási* szaporodnának; melly indulatomról sokan kegyelmetek közül-is bizonságot tehetnek."

(...)

„ELÖL- JAROBESZED A' KEGYES OLVASOHOZ.

K. O. L. *Annaesus Florusnak*, a' Romaiaknak, *Rómulus* Királytól *Trajánus Imperátorig*, hétszáz esztendőknék, elfolyása alatt végben ment viselt dolgait Városának épületinek: Királyinak Uralkodásinak: Pólgárinak maga viselőinek: Tsásárinak életinek Historiáit, hogy Nemzetünk olvashatná, és abban való jeles példákról, életének, erköltsének, társaságának, igazgatásának, egy szóval minden dolgainak rendit tanulhatná: adtam elmémet ennekelőtte egy néhány napokkal arra, hogy ez Könyvetske magyar nyelven születetnék.

Ha pediglen valaki okait kérdi e' áándékomnak, és e' *Historiátska* körül való együgyü forgolodásomnak: Felellyenek meg én képemben, sok Népek és Nemzetségek, kiknek nyelvekre fordítva sok szép és hasznos *Historiák* vannak: Mellyekből alár Felsők, akár alá valók, akár Tudosok, akár edgyügyüek, akár Férfiak, akár Áßßonyok, akár öregek, akár Ifjak: A' Királyoknak, Tsásároknak, Városoknak, Birodalmaknak, Kegyességnek, Mértékletességnek, álhatatosságának, 's a' t. Ellenben Haragnak, Irigységnek, Árúltatásoknak, 's a' töb. jeles példáit nyomozzák. Olvassa *Spanyól* Ország áületett nyelven *Sardanapalust*, és *Sibarist*, *Cyrust*, és *Cambysest*: *Francziái*

Ország, *Tacitust* és *Lipsiust*: a' nagy *Britannia*, a' *Persáknak*, *Babylóniának*, *Görögöknek*, Királyait; Ha fordulok Napkeletre, maga nyelvén Világot Őmlélő könyveivel, *Franczia*, *Macedónia*, *Pontus*, *Syria*, *Arabia*, és *Aegyptus* bővölködik. Ha pedig bóldogtalan nemzetünket meg-tekinteni, nem lehet e' Őmlélője *Cambysesnek*, *Cyrusnak*, *Artaxerxesnek*, *Dáriusnak*: nem lehet olvasója a' *Ptolómaeusnak*, és a' *Séleucidáknak*, *Philippusoknak*, *Rómulusnak*, *Tulliusnak*, *Válérius*, *Publicólának*, *Collátinusnak*, *Juliusnak*, *Octaviusnak*, *Vitelliusnak* és *Trajánusnak*, 's a' töb. Midön azért Őmlélném más Nemzeteknek bóldog Sorsokat és nagy Okossá-gokat, mellyet a' tulajdon nyelveken való *Historiákból* Őereznek, nem tartottam helytelen dolognak e' kitsiny *Historiátskát*, melly a' *Római* viselt dolgoknak Summája, én-is magyar nyelven ki-adni.

Minémü nemes haŕnai 's gyümöltsei vannak pedig, a' *Historiák* olvasásának 's tanulásának, haŕontalan volna *K. O.* annak elő Őámlalásában fáradoznom, 's tégedet-is fárasztanom: Szóllok tsak röviden e' *Florusnak*, és az ő *Historiájának* jó emlekezetiről.

Ez *Authort* a' mi nézi: Szülte ötet a' Világnak javára a' *Trajánus Tsászár*, Uralkodásának idejében, mint erről maga-is bizonság Elöljáró Beŕédében; kit *Vólaterránus Julius Florusnak* nevez. De mások *L. Annaeus Florusnak*, 's helyesen-is, mint erről a' régi Írások bizonyosságok: Őülte *Spanyol* Ország: Őülte a' *Sénékának* nemzetsége, mint a' Tudósok írják.

Írását ez *Authornak* a' mi nézi: a' mindenféle *Néctárokkal* 's *Antidotumokkal*, felkésíttetett egész Patika: Mert nintsen, vagy a' Őövetségben való állhatatosságnak: Vagy az igaz uton módon való győződelmeskedésnek: Vagy a' birodalomnak igazgatásának: Vagy az erköltsöknek, és minden *Vir-tusoknak* világosabb tüköre, akár melly *Historicus* írásában, mint *L. Annaeus Florusnak*, Summásan; de hathatóson irt négy Könyveiben, a' mint a' *Királyoknak*, *Pólgároknak*, és *Tsáŕároknak* viselt dólgaiból ki-tetzik”

(...)

„A' mi pediglen *K. O.* e' Könyvetskének fordításának mivoltát illeti: ketségem nints benne, hogy ezzel nem annyira kedvet és a' felölle-való jó emlekezetet, mint bal ítéletet és bestelenítést nyerek: mivel e' mostani Világnak természeti ez: hogy magát ugyan a' henyeségben foglallya: de ha valamire valakinek igyekezetit láttya, egész napjait annak czirmolásában és Őóllásában tölti-el. Mindazonáltal látvan 's halván ez *Historikusnak* *Académiákban* *Gymnásiumokban* *Collegiumokban* 's *Schólakban* az egész Kereŕténységben-való tanittatását, nem gondoltam a' bal ítélettel; hanem

magamat ennek fordítására adtam: hogy a' melly *Historiák* a' Déáki nyelven hallatnak, azonok magyar nyelven-is, avagy tsak az olvasni tudó minden rendek között, közönségessé lennének.

Ha pedig fordításomat Vétkeességgel vádolod: tud-meg hogy ez az *Historicus* igen rövid, homályos, és fontos *Stylussal* bir: a' mi magyar nyelvünk pedig olyan sük, hogy ezen, a' Déák íókat nem lehet hathatósan ki-mondani: azo[n]ban *Trajánus Imperátortól* fogva, kinek idejében élt ez *Historicus*, *eddig az ideig el-folyt 1400*. Eíendők alatt, az *Exemplárok* a' gyakorta-való ki-nyomatás miatt, annyira meg-veístegettettek, hogy sok helyeken értelmére alig mehetni: annak felette, minden nyelvnek, a' íólásban vannak kiváltképpen-való tulajdonsagai, ugy hogy edgyik nyelven-való íóllásnak formáit, soha hathatosan, és a' maga erejében, a' más nyelven-való íóllásnak formáival ki-tenni nem lehet. Ugy hogy soha egy fordítás-is az *Exemplárnak* erejét valóságosan ki-nem fejezi.

Továbbá pedig hogy e' tsekély fordításomat értelmesen olvashasd *K. O.* ilyen *punctumokat* tarts-meg. Elsőbe[n] a' mit a' *Historicus* egy két íóval mond-ki, sok helyeken azt bővebb, és sok íóból álló *Sentenciákkal* tettem-ki, mert ha a' *Historicusnak* rövid, homályos, és fontos beíéde íerént tettem volna-le, a' *Historiát* meg nem értetted volna: mellyben követtem *Minellius Jánosnak e'* könyvre való jedzését, mellyet irt vólt 1664. Eíendőben *Rotterodámban*, és íedegetett *Vinétusnak*, *Stádíusnak*, *Grutérusnak*, *Lipsiusnak*, *Pontánusnak*, *Freinshemiusnak*, *Zévécótusnak*, munkáiból. *Másodszor*: gyakran emlékezik a' *Historicus* a' régiek íókása íerént az *Istenekről*, ugy mint *Jupiterről*, *Saturnusról*, *Terminusról*, *Mársról*, *Cáístorról*, &c. Ismét Isten Aíísonnyokról: *Venusról*, *Júnóról*, *Juventárról*, *Aegériárról*, &c. Kikről, mint azoknak tisztességirül-is, a' Pogányok íókása íerént-való íóllásokat meg-hadtam: mivel ebből *Historiát*, nem Vallást tanulunk. *Har-madszor*: az olyan Déák íókat a' fordításban meg-hadtam, a' mellyeket ha magyarul fordítottam volna annyira meg nem érthetnéd, minemüvek, ezek: *Praesidium*, *Orálni*, *Praedicálni*, *Causa*, *Virtus*, *Barbarus*, *Oratio*, *Im-perátor*, *Aér*, *Privilegium*, *Praefectus*, *Praeda*, *Testamentum*, *Corona*, *Fundus*, *Jus*, *Imperium*, *Titulus*, *Doctor*, *Monumentum*, &c. Illyenek az Oríágoknak nevei: *Hispánia*, az az, Spanyól Ország, *Italia* Olosz Ország, *Gallia* Francia Ország, &c. Ezeket többekkel edgyütt a' Deáki nyelven meg-hadtam. *Ne-gyedszer*: Néhol a' Déák íókat magyarázattyával edgyütt le-tettem"

(...)

Ugyan ebben a kötetben olvashatjuk **FELFALUSI JÓZSEF** versét is, melyben a fordítót dicséri tettéért:

„L. Annaeus *Magyar* Florusnak *ditsiretére Magyar nyelvre való fordítójának* *penig* DALNOKI MARTONNAK, A' Maros-Vásárhelyi Scholának Mestereinek bötsületire: iratott Atyafiságos és barátságos Magyar Versek.

Értelmes beszéddel jobb egy szót szollani
Hogy nem mint egész nap más nyelven beszélni,
Mellyben tsak egy szót-is más ne[m] fog érteni,
Hanem ha szót hallya fog széllal fülelni.

Szépen hangitsalni túd a' Filemile,
De szép szavainak semmi az értelme:
Ha idegen nyelvnek szemedben betüje,
Nem értvén; dólgoznak nem léssesz értöje.

Ha dólgait *Persa* szaporán beszéli,
Ha ezt ezer közül egy fogja érteni,
Száz hűz ezeren-is fognak találkozní,
Kik szájának léssznak tsupa szemlélöi.

Magyar ha halgatod *Szeretsen* beszédit,
Vagy *Syria* nyelvnek folyó ideáit,
Semmi: te nem veszed ezeknek értelmit,
Tsudáloed szájából ki-mo[n]dott szavait.

Italusok nyelvét a' mi ma illeti,
Ha közötted fogja kettő három tudni,
Nem tudgyák százakon mi ennek *Virtusi*,
Ha beszélsz százanként kezdnek tsudálkozní

Deák Historia szép dólgoznak annya,
Tsászár dólgainak gazdag kintses háza,
Hogy jól folydogallyon kinek kinek dólga,
Gyakorta tsendesen ezt minden olvassa,

Utad van *Florusnak* sok szép dólgaira,
Ertelmes nyelveden-való olvasásra,
Ki jó szándékából ezt meg-fordította,
Igyekezet szível mindenek jóvára.

A' *Florusnak* Deákból magyarra való fordítójának, DALNOKI MARTON *Uramnak*, méltó betsületire, ßeretetből irtam, FELFALUSI JOSEF, a' Maros-Vásárhelyi Ecclésiának Tanítója.(...)

Virágokkal tellyes kert oltalmazója,
Szép rosákkal szagos kertész fő daikája,
Méltó ditsiretre ha azt tisztán tartja,
Haszontalan gyomot belölle ki-irtja.

Méltó arany gyűrűt újjában viselni:
Márs Fiai közzül 's tollakot hordozni:
Ki midön láttatik környül vétettetni,
Az ellenség közzül kész magát ki-vágni.

Midön tsendes tenger visze[n] nagy hajókat
Könnyü igazgatni a' roppant gályákat,
De mesterség akkor vonni vitorlákat,
Midön hajó érez rettentő habokat.

Azt nem tagadhatod *Florus* fordítója,
Hogy szélvész kertedet 's kertünket ne fujja,
Mars 's tenger tegedet hogy ne astromolna,
Ne forgassa élted, sok formában kotzka.

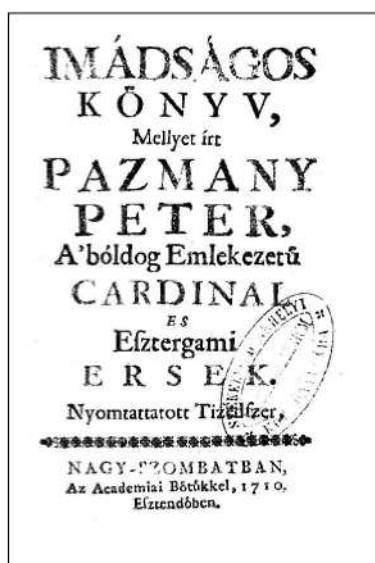
Oltalmazod *Florust* e' Zenebonában,
Nemzetedet nyelvére fordítod sok búdban
Hogy ezt tselekeded tengeri habzásban,
Azért neved nem lesz úgy hiszem nótában.

Az *ANNAEUS FLORUSNAK* magyarra való fordítójának méltó ditsiretre: és barátságának fel-bomolhatalan bővetségének meg-mutatására, írta ezeket, **Vaiai István**, az Panádi Ecclésiának Tanítója.”





Nagyszombatban 1710-ben tizedszer nyomtatják ki „a' bódog emlékezetü cardinal és esztergami érsek”-nek, **PÁZMÁNY PÉTER**nek **Imádságos könyvét**. Jó alkalom ez a nyomda vezetőjének¹², hogy összehasonlítást tegyen a könyv szerzője és *Illyés András* erdélyi püspök között.



„AJANLO LEVEL A' Méltóságos és Nagyságos URNAK ILLYÉS ANDRÁSNAK, Erdély Országá Szentelt Püspökjének, &c, ö Nagyságának

Amaz bódog emlékezetü, Isten dicsőségének buzgóságával forró, lelkek üdvösségének tűzével égő, bölcseségnek fényével ragyogó, a' Nemes Magyar Nemzet dicsőséggel tündöklő Napjának Pázmány Péternek Imádságos Könyvét, már tizedik izben ki-nyomtatván, Nagyságod Méltóságos Uri Személyének bemutatnom, kötelességem hozta. Mert Ugyanis, ha a' bódog emlékezetü Cárdinálnak az Isten dicsőségéhez való buzgósággal forrott a'

szive; forr a' Nagyságodé-is. Ha a' lelkek üdvösségének tűzével égett a' lelke; ég a' Nagyságodé-is. Ha a' bölcseségnek fényével ragyogott a' nagy hirü, 's nevü Ersek; ragyog a' Nagyságod-is. Ha a' Magyar Nemzetnek dicsőséggel tündöklő fényes Napja Pázmány Péter; az Nagyságod-is. Ha Pázmány Péter Fő Papi Fejedelem vala Magyar Országban; Fő Papi Fejedelem Nagyságod-is Erdély Országban. Ha Pázmány Péter élő nyelvvel hirdette az Isten dicsőségét; hirdette Nagyságod-is. Ha Pázmány Péter bölcs írásival megvilágosította a' Magyar Anya-szentegyházat; megvilágosította Nagyságod-is. Megvilágosította Pázmány Péter esztendő által, Vasárnapokra, és Ünnepek napokra rendeltetett Prédikációkkal; megvilágosította Nagyságod-is mind Deák, 's mind Magyar nyelven ki-bocsátott Prédikációkkal. Megvilágosította Pázmány Péter az igaz Hitnek fontos fundamentomival; megvilágosította Nagyságod-is a' Szentek Eletének Tükörével mind Deák, 's mind Magyar nyelven. Mellyről a' Szent Írás Magyarázó Bécsi Fő Doctoroktól ilyen

¹² Az 1703-1710 közötti nagyszombati nyomdavezető neve nem ismeretes

dicsíret tétetett Deák nyelven 1693. Esztendőben, a' mint következik; *Sinite Sanctos de Sanctis scribere, ut eorum calamus humanos dirigat actus: talem quoq[ue]; sibi ad scribendum exemplum seu Speculum Vitae Christianae, hoc est Vitam Sanctorum praeparavit, Reverendissimus Dominus Andreas Illyés &c. (Titulus) pennam profecto dignam quae volitet per orbem, ut doceat rectos, & simplices corde. Datum Viennae Anno ut supra.*¹³ Meg-világosította Pázmány Péter áitatos Imádságos Könyvel; meg-világosította Nagyságod-is Jóra Intő ékes Deák, és Magyar Enekekkel, és Versekkel. Annak okáért, kötelességem hozta, hogy a' meg-nevezett böldeg emlékezetü Cárdinálnak, és Erseknek Imádságos Könyvével nem másutt, hanem Nagyságodnak Méltóságos Uri Személye előtt jelennék-meg. Vegye azért Nagyságod szokott kegyességgel, hogy a' Nagyságod Méltóságos Uri Neve alatt, már tizedszer világosságra kelvén, sok lelkeknek légyen vigasztalásokra.

Nagyságodnak.

Alázatos szolgája

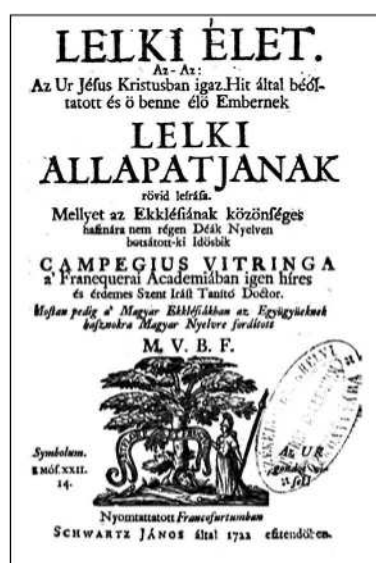
A' Nagy-Szombati Academiának Könyvnyomtatója”



¹³ Hagyjátok a szenteket a szentekről írni, hogy azoknak pennája az emberi cselekedeteket igazgassa, olyant készített magának a keresztényi életnek példája, avagy tükre, azaz a szentek életének megírására tiszteletes Illyés András úr stb., nyilván méltó tollat, mely a világ kerektségében repüljön, hogy tanítsa az igazakat és az együgyű szívűeket. Kelt Bécsben a fenti évben.

Schwartz János Frankfurtban nyomtatja ki 1722-ben a **Lelki élet. Az-az az Úr Jesus Kristusban igaz hit által béóltatott és ő benne élő embernek lelki állapotjának rövid leírását**, melyet **MAROSVÁSÁRHELYI BABA FERENC** „a' magyar ekklesiákban az együgyűeknek hasznokra magyar nyelvre fordított” *Vitringa*, franekerai professzor után.

A fordító *előljáró beszédében* alábbi indoklását nyújtja tettének:



(...) „Hogy pedig minden Keresztyéni nevet viselő ember a' maga *lelki ábrázatjának* megnézéséhez annál könnyebben hozzájuthatna ... e' Könyvnek minden tiszteletre és betsületre érdemes nagy lelkű *Authora*, ezen Munkáját ennekelőtte hat esztendővel az Isten' Házának közönséges hasznára *Déák nyelven* világra bocsátotta. Melly nagy örömmel vötte légyen az Istennek Háza ezt a' Munkát avagy-tsak innen könnyű észre-venni, hogy öt esztendőknél elfolyása alatt *Német, Belga és Frantzia* Nyelvekre is ezen Munka által fordított; melly Nyelvekben ma nagy épülettel olvastatik. Midőn azért én is arról gondolkoznám hogy az Urnak nékem adatott Ke-

gyelme szerint édes Nemzetemben az Isten' Anyaszentegyházának valami Munkátskám által használnék; (tudván azt, hogy valami *Talentumot* Istentől vöttem és bírok, mind azt éppen-tsak a' végre vöttem és bírom, hogy azzal az én Uramnak hiven és szörgalmatosan kereskedjem) és így azokhozis, a' kiknek kegyes szeretetek által ez idegen földre jöttem, méltó háládatosságomat megmutatnám: sok Kegyes Emberek' tanácsából, kiváltképen pedig Kedves Tanítómnak és az Urban igen szerelmes Atyámfiának *tífsteletes Tudós NOLTENIUS JÁNOS* Uramnak (mostan a' Felső Prussiai Háznak érdemes Lelki tanítójának) javallásából és ösztönözéséből az Ur' Nevében ezen Munkának fordításához fogtam. Jól tudtam ugyan én azt s tudom, hogy az én Uramnak szolgálói között leg-kissebb vagyok, a' kinek Isten Kegyelme által *akaratom* vagy inkább a Jóra, mint *tehetségem*; mindazáltal tudom aztis, hogy *a' ketske főrtis* szintén olyan jó neven vészí Isten mint az *aranyat* és *ezüstet*, tsak vigye azt valaki az ő Felsége Sátorának építésére

tiszta és tökéletes szívből. Tudtam továbbá azt-is és tudom, hogy vagynak sok pók természetű emberek, kik akármely édes virágrólis mérget szednek. Azokat értem, a' kik az Istennek Itélő Székibe felmászni nem szégyenlik, és abból (mintha nem elég jó Itélő Bíró ülne abban) másoknak igyekezetei és tselekedetei felől *vakmerő sententziát pronuntziálnak*, azokat (bátor ártatlannok, jók, dítséretesek és kedvesek légyenek azok Isten előtt) szemtele[n]ül gonoszra magyarázván. De az ilyenek tudják-meg azt, hogy a' mint semmi tselekedeteimért senkitől semmi ditséretet és jutalmat nem várok, elégséges dítséröm és jutalmam lévén *Isten önnön-maga*; úgy senkinekis mérges nyelvél sem most sem ez-után semmit sem gondolok, hanem a' mit Isten és a' jó lelki-esméret tölem kíván, az Ur' Kegyelme és segedelme által *azt tselekeszem*; minthogy *Istennek tartozom inkább engedelmeskedni, mint embereknek*. Te pedig Kegyes Olvasó tsekély Munkámat végyed jó neven. Ha-mi jót ebben találsz, mind azért minden ditséretet és ditsőséget tsakegyedül Istennek tulajdoníts, kinek tetszik a *kicsinyeknek és tsetszópóknak sájok által végezni-el a ditséretet*, és élj azzal lelked idvességére: ha-mi fogyatkozást pedig benne találsz, mind azt énnekem tulajdonítsad, és ha lehet vagy jobbítsd-még; vagy pedig, mint a' Kristusnak igaz tanítványához illik, fedezd-el. En jól tudom mennyi erőtelenségek alá rekesztettem: jól tudom az én Uramnak Kegyelme által *mi* vagyok; mellyhez képest láttathatom talám valakinek vagy szemtelennek; vagy pedig vak-merő bábornak, hogy az Urnak nálam lévő igen-kevés *Talentumával* mintegy erőm felett akarok *kereskedni*. De minthogy tudom azt; hogy nem az a' jó, kedves és ditséretes szolga az Ur előtt, a' kire sok és nagy dolgok vagynak bizottatva; hanem az, a' ki abban; a' mi ö-réá bizottatott, akár nagy, akár kitsíny; akár sok, akár kevés dolog légyen az, híven és szörgalmatosan eljár; ehez képest kívántam és kívánok abban, a' mit az Ur ingyen-való jó-vóltából én réám bízott, az ő FelségeKegyelme által híven és szörgalmatosan eljárni, ne-hogy ama *rest* és *gonosz szolgák* közzé számláltassam, a kik az Urnak reájok bízottatott *Talentumival* vagy gonoszúl *viszsa-élnek*; vagy pedig azokat *hevertetik*; vagy leg-alább azokkal tsak ímmel-ámmal *kereskednek*: kiknek jaj, mikor ama nagy Napon minden sáfárságaikról számot kelletik adniok!"



A munka jelentőségét a kor emberei nagyra tartották, a kötethez fűzött „*tisztesség oszlopá*”-ban többen éltették a fordítót, így például **K. VÁSÁRHELYI ANDRÁS**, „*Midőn el kezd a test hajléka bomlani*” kezdetű versében:

(...)
„*Éljen hát sokáig e' Könyv' Fordítója
Sok kegyes lelkeknek hogy vólt oktatója,
Es gyenge lábaknak hív gyámolítója:
Ennek Isten legyen jutalmaztatója*”

KRIZBAI DEZSŐ MIHÁLY „*tökéletes szeretetéből és indulatjából*” veti papírra sorait a „*Boldog kinek az Úr Őseinek fénye*” kezdetű versében:

(...)
„*Illyen remény alatt hogy pályád' futhassad,
Mind végig és vérig hartzod hartzolhassad:
Te, Isten' Embere! e' Könyvet olvassad,
Mellyből tiŕsted', élted', véged' tanulhassad.*

*E' Munkának pedig Őeressed Authorát,
Életéért keresd Világosság' Atyját
Hogy rajta nyugtassa Kegyelme' harmatját:
Élvén haŕsnodra él; látod bizonyságát.*”

CSERNÁTONI GAJDÓ DÁNIEL „*Isten ajándékát a' ki életedben*” kezdetű versében a következőket írta:

(...)
„*A' Szent Irás után ugyan-tsak olvasd meg:
Mi vóltál, most mi vagy, ebből esmérhedd-meg;
Mié kell még lenned, innen tanulhadd-meg.
E' Könyvet kezedben BABA FERENTZ adja,
Hogy többreis legyen ŕükséged jól tudja;
Isten' Kegyelmebüil leŕŕsis réa gondja,
Igyekezeteit az Úr ha megáldja.
Végyed hát örömmel: adja nem magáért;
Hanem (a' mint illik) Ura' Orŕágáért,
A' LELKI ÉLETNEK gyarapodásáért;
És így a' SZENT MAGNAK ŕaporodásáért.*”

(...)

A mi szempontunkból nem elhanyagolhatóak a kötet végén álló hibajegyzékhez, illetve a nyomtatáshoz fűzött gondolatok. Ezeket idézzük:

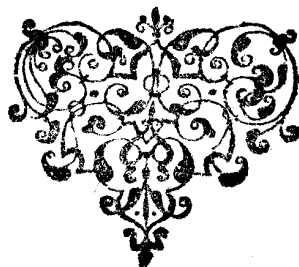
A nyomtatásban esett nevezetesebb hibák ezek...

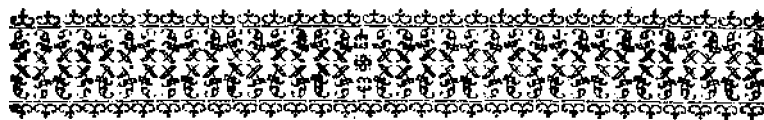
„Ezekén kívül a’ mi hibátskák a’ nyomtatásban kiváltképen az első egy-néhány árkosokon estenek, azokat az okos Olvasó magától is könnyen megjobbíthatja.

Ha-kinek valamelly íónak írása nem fog tetőseni, a’-mint ő-néki leg-jobbnak tetősik, úgy gondolja. En a’ melly írást leg-helyesebbnek-lenni ítéltém, azt követtem: éljen másis a maga szabadságával.

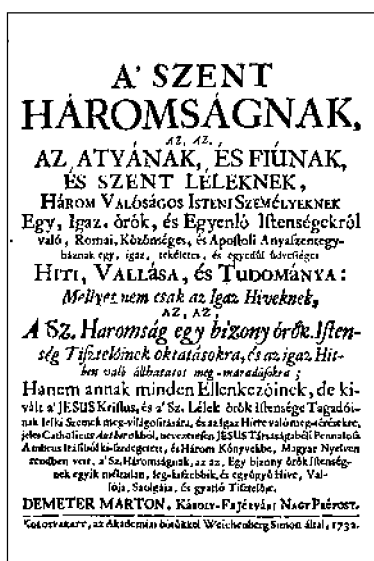
Némelly íókat kétféle módon is írtam, mindeniket egy-aránt jó és helyes írásnak ítélvén.

Az elsőbb árkosokban az i betű körül nem vóltanak eléggé vígyázók: az ő és ü betűknékis a’ pontotskáik, azoknak alkalmatlan vóltok miatt, nem mindenütt látősanak elég világoson. De mind ezek az okos Olvasót méltán nem késedelmeztethetik”





DEMETER MÁRTON gyulafehérvári nagy prépost *Enyedi György* hajdani unitárius püspök vallástételei ellen száll síkra **A szent háromságnak ... hiti, vallása és tudománya...** című munkájában, amely 1732-ben jelent meg Kolozsváron *Weichenberg Simon*nál.



(...) „Más alkalmatosság ez, Írásra adatott ilyen okból-is. Ugyan azon Háboruságnak idejében *1710dik* Esztendőben, Magyar Országban ismételten léven az Erdélyből kibujdosott Unitáriusok nem csak ők magok, személyekben, de a Vallások-is, midőn ki-tudódott volna, kik legyenek, s azért nem csak a Vallásokról, de önnön magok személyektől-is iszszonyodnának minden Rendek (a mint a Vallás-tételekben magok-is írják az Unitáriusok az utolsó Panaszban) meg-akarván azért jobban ismertetni mind magokat mind Vallásokat, Unitária Vallás-tételeket Magyar nyelven Írásban rövid summában le-tették, és némely Méltóságos Uri Rendeknek kezekbe nyújtották.

Melly Unitaria Vallás-tételekben minthogy a Sz. Háromság ellen, de kiváltképpen a JESUS Kristus örök Istensége ellen sok hitegető, és az együgyű Keresztény lelkeket nagyon botránkoztató dolgok (mellyek-is a Sz. Írásnak bal értelemre vont *Locus*ival, és helytelen s vakmerő, és erőszakos magyarázásával bizonyíthatni láttatnak) foglaltatnak; teczett egynek azon Méltóságos Uri Rendek közzül, azon Unitária Vallás-tételt mingyárt akkor kezemhez küldeni, kérvén és kinszerítvén arra, hogy arról ítéletemet adgyam, és annak el-rejtett, és Sz. Írásból citált *locus*okkal bé-palástolt vétkeit ki-födözzem, és tehetségem szerint Írásban meg-czáfolyjam.”

A Keresztény Olvasóhoz rövid Intésekben előre bocsát a szerző néhány gondolatot:

„Hogy ne talám valakik e csekély Írásomból, nem mondom, az én személyemet, együgyűségemet, vagy-is vakmerőségemet, hanem a Sz. Isteni Há-

romság *Mysterium*áról való igaz Hitünket és Tudományunkat meg-ítéllyék és balúl meg-nótázzák, jelenteni akarok elsőben a Keresztény Olvasóknak bizonyos dolgokat.

(...)

Ne véllye senki, hogy talám azért irtam volna ezeket, hogy e világ előtt való hívságos dicsíretet és dicsőséget vadászszak; el-múlt az töllem: de ha szintén azt akarnám-is vadászni, még sem érném-el; külömben, meg sem érdemlem; minthogy semmi ujságot, nem-is magam elmémbe koholt, és cziffra beszédekkel és hímekkel varrott találmányokat hintegetek és plántállok, hanem csak a Régiek igaz meg-gyökerezett Tudományokat együgyű Írásommal mintegy öntözöm, éltetem és elevengetem; avagy inkább a Deák nyelvből Magyar nyelvre fordítván, szaporítom, fen említett Szent Agoston *Doctornak* emé' mondása szerént ugyan ismét *Libr.I. de Trinit. c.3. Utile est plures a pluribus fieri libros, diverso stylo, non diversa hinc etiam de Quaestionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat.* Igen hasznos dolog több Könyveket többektől azon egy dologról külömb szóllásnak módgyával, de nem az Igasságnak változásával írni, hogy többeknek kezekbe juthassanak. Külömben-is ki nem tudgya, mely szükök, a mi Magyar Nyelvünkön való Könyvek, kivált a Hit dolgairól, nevezetesen pedig a Szent Háromságnak *Mysterium*áról, úgy annyira, hogy majd nem-is találtaik a ki erről Magyar nyelven derekasan irt, és Könyveket nyomtattatott volna hiremmel; A Szent Háromság ellenzői pedig nem régen-is nyomtattak, és ha szabadoson mernének, többeket is nyomtatnának." (...)





MENYŐI TOLVAJ FERENC „az arithmetikát tanuló magyarok kedvéért” írta meg és adta ki „a számlálásnak öt speczieseit”, **Az arithmetikának ... magyar regulákba foglaltatott mestersége** cím alatt. Műve több ízben megjelent, legelőször 1674-ben. Mi, a Brassóban 1735-ben kiadott példányból idézünk.

Az Elöl-járó és egyszersmind az Olvasóhoz való Leveletké.-ben nyilatkozik az ilyen fajta magyar tankönyvek írásának szükségességéről:



„Jollehett a' Böltességnek folyamati és rendi között, igen szép hasznos, és gyönyörködtető legyen az Arithmetika, mind az Skolákban, mind az külső Társaságban: Mindazonáltal mi Magyarok, (a' mint hogy egyebekben is igen tudatlanok vagyunk nagyobb részre) az Böltességnek ebbéli részét és ágát, tsak kevesen tanuljuk és tudjuk. A' kik tanuljuk is pedig, nagyobb részre tsak valami el-mulandó mutogatásokból: *experiálunk* valamit benne, és annakutánna Regulánk, 's Memoriálénk nem lévén felölle, emigy amugy tanult Mesterségünket ismét olly könnyen el felejtjük az mint tanultuk. Ha mit pedig el nem felejtünk-is az meg tanult Mesterségből, az vétkes *observatiok* (mivel jól meg próbáltatott Regulák nélkül valók) meg-tsálnak ben-

nünket. Innét vagyon leg gyakrabban, hogy ugyan azon egy materia körül *exerceálván* magokat az Tyro arithmetisták, külön módon *laborálnak* ugyan azon egy *matériáról vitiose*, és el nem tudják igazítani az pert: Mert nintsen *Regula* az mellyhez mérsékelnék munkájokat. Így lévén az dolog, az tanuló iffjaknak épületire (el-akarván távoztatni az fellyebb említett fogyatkozásokat) *disponáltatott* vala ez rövid, és világos Magyar Regulákból, 's *observatiokból* álló munkátska, mellyet a' tanulók pennával szoktak vólt *excipiálni* 's le írni. El-telvén azért: végezetre hivatalom szerént való időm az G. Ref. Skolában, némü-némü dolgoknak végben vitelere vöttem útat fel hazámban, ez munkáskát-is magammal hordozván; Valaholott Skolai emberséges tudos iffiak eleiben akadott, mindenütt igen nagy kedvességgel látták, olvasták, és

a' kinek hol modja volt benne, pennával-is *excipiálta*. Megtérven útambol, érkeztem amaz sok szép virtusokkal fénylő, ékeskedő Debreczeni Skolában, *Jun. 29. An. 1675*: Az holott jó akaroimmal, Barátim Vraimmal szemben lévén, egynéhányan ökegyelmek igen kértek, 's javallották-is, hogy a' gyengéknek kedvéért ez munkátskát tennők közönségessé, *prelum* alá botsátván. Mert, a mi itt ez kis Könyvetskében tanittatik, elégségesnek itélem lenni, a' kívül az tanuló iffiak jövődöben az ök kereskedésekben, vagy Majorságbéli gondviselésekben rendesen számot adhatnak, vagy másoktól Számot vethetnek.

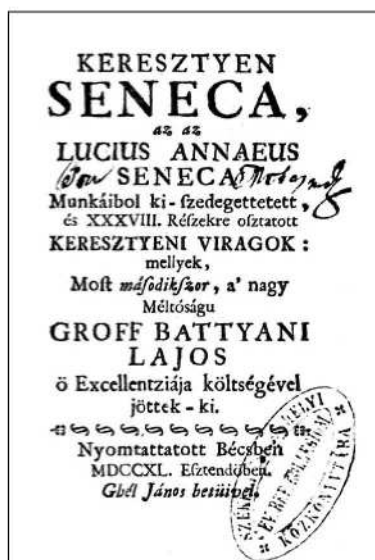
Annakutánna, Tiszteletes professor Uraméknak, Tisz: MARTONFALVI GYÖRGY, és SZILAGYI MARTON Vraméknak-is mutatván ez *Dispositiotskát*, ö kegyelmek-is jóvallották, hogy légyen közönségessé. Illyen alkalmatossággal lett azért ennek *evulgáltatása*, Vagyon pedig ez *disponálva* magyarul hogy mindenek valakik magyarul tudnak olvasni, az Arithmétikát akarják tanulni, hasznát vehessék, ha mi pedig néhol vagyon *sermone latino* az szükségstől viseltetvén esett. Azonban, olly világossan 's rendessen, hogy (*Abst arrogantia dicto*) nem álitok olly tanulni igyekező elmét, melly legfellyebb két vagy három hetek alatt, *de puncto ad punctum* meg-nem tanulhatja, innét valamellyek szükségesebbek az *Arithméticában*. Ezt pedig meg kell tudni, hogy ez *Dispositiotskában* nintsenek az *Arithmetikának* minden játékos és tréfás ága-bugai előnkbe adva, (*mellyek-is ez öt speciesekből folynak*) ugymint: *Regula Bursalis societatis, etc.* Es földnek, vagy akarmi *Mathematicae corporea Quantitas*nak mérsékelésnek Mestersége, hanem tsak szintén az öt spéczielek vagynak itt *exhibeálva*, ugymint. *Numeratio, Additio, Substractio, Multiplicatio, és Divisio*, mellyekkel mindenféle dolgainkat végben vihetjük, mind a Sz. Írás körül; (*ugyan-is az Bibliában-is gyakor helyyeken számittatnak, esztendők, hólnapok, napok, hetek, népek, Angyalok etc.*) mind az külső kereskedésben, ugymint: adásban, vétésben, tserélésben, osztásban, &c –

Mind ezek igy lévén, látjuk az *Arithméticának* sok szép hasznát, és gyönyörködtetésit, (mellyekben talám ez *Dispositiotskának is vagyon valami része*) méltó azért, hogy a' Tanuló iffiak az *Arithmétikával*-is ékesítsék elméjeket. Tudva légyen pedig az minden tanulóknál, hogy e' *Disciplina* körül valo serénykedés, elig avagy nem is mondattathatik munkának, kiváltképpen fáradságosnak, tsak *Recreation*nak inkább ...

Elly azért véle kegyes Olvasó. És légy jó egészségben."



KÉRI SÁMUEL ferencrendi szerzetes Bécsben, az 1654-dik esztendőben fordította magyar nyelvre **Keresztyén Seneca, az az Lucius Annaeus Seneca munkáiból ki-szedegettetett, és XXXVIII. részekre osztatott keresztyéni virágok** című munkát, melyet, „most másodíksor, a' nagy méltóságu Groff Battyani Lajos ö excellentziája költségével” adott ki Szilágyi Sámuel Bécsben, Ghél János betűivel 1740-ben:



„Elöl járo Beszéd.
Kegyes Olvaso!

A' Melly kis munkátskát láttz, szedegette-
tett *L. A. Séneca* írásiból, melly elsőben ebben
a' formába Déák Nyelven, az után más egyéb
Europai nyelvekenis ki-jött, végre pedig Nem-
zetünk nyelvén, ama dicsösséges emlékezetű
nagy Méltóságu *Groff Battyáni Adám* akkor
uralkodó Felséges *Harmadik Ferdinánd Ro-
mai Császár*, Magyar-Ország Duna innen
való részeinek Fő-Generálissának költségével
Bécsbe 1654dik esztendőbe bocsáttatott-ki,
fordittatván Magyar nyelvre *T.P. Kéri Sámuel*
Szent Ferencz szerzetese által.

Mivel pedig felettébb elritkult, el-annyira, hogy már írúl sem láthatni,
söt hanemha jó reménségű iffjabb *N. Jeszenák Pálnak* magyar könyvek körül
való gondossága talált volna reá, éppen el-temettetett volna, a' honnan mind-
azonáltal a' mostani Magyar-Ország Fő Cancelláriussa *M. G. BATTYANI*
LAJOS ö Excellentziája Nemzetéhez való igaz szeretete méltónak ítélte
ujjokban ki-nyomtatatni, a' mint-hogy a' végre költségetis rendelvén, mind
a' fordításnak, mind az ujjabb nyomtatásnak gondgyát reám parancsolta.

Mit cselekedtem mind e' kettőre nézve? ha a' régita' mostanival ösve veheted, könnyen meg-ítélheted: azt mindazonáltal mind azon tudós embernek becsülete meg-sértődése, mind magam dicsekedése nélkül meg-valhatom, hogy ez a' mostani munka, a' *Seneca* elméjével jobbban meg egygyez és tisztábbanis jött-ki: mellyből, ha valami hasznot vehettz magadnak, a' *M. Battányi Háznak*, méltán háládatossággal tartozol. Légy jó egészségben."



SZABÓ JÁNOS fordításában Jénában jelent meg 1741-ben, *Arnd Jánosnak*, a lüneburgi fejedelemség fő szuperintendensének könyve **Az igaz keresztyénségről**. Az előjáró beszédben a könyvnek különféle nyelvekre való fordíttatásáról, kiváltképp a magyar nyelvűről, a Petrőczy Kata Szidónia „zsengéjéről”, majd saját fordításának céljáról ír többek között:



„§.19. Még a mi magyar Nemzetünk vólt az Istennek ezen drága ajándéka nélkül. Egyéberánt találkoztanak a mi Országunkban is olyan értelmes és kegyessen tanult emberek, kik ezen könyvnek hasznos vóltát talám magokban tapasztalván, s a mit magokban éreztenek, másokkal is közleni akarván, ezen könyvnek fordításáról gondolkodtanak.

§. 20. A mennyire sok tudakozás által ezen dolognak ismételre mehettem, azt a tudós Olvasónak értésére igy adom, hogy ezen könyvnek köz Világosságra való botsátásában első mozdítást tett amaz nagy nemzetü, és sok mind Keresztyénségéhez mind Neméhez illendő Virtusokkal ragyogó Petrőczy Kata Sidonia Aszszony, a ki néhai Tekéntetes Nagy

és Vitézlő Petrőczy István Urnak egy testvérje vólt. És magyar Országból, nevezetessen Trencsén Vármegyéből Isten bölts igazgatása által Erdélbe férjhez ment a Méltóságos Gróff Pékri Lörintz Urhoz. Az akkori háborúban penig meg nyomorodván, (mert az Isten igéje és kegyes Arndnak könyvei

tsak az ollyaténoknak esnek jó izüen) az Arnd János ezen könyveiből tizenkét részeket ki válogatott, és azokat magyar nyelvre fordítván maga költségeivel 1708. Ki is nyomtattatta illyen titulus alatt: *Jó illattal füstelgő igaz Sziv, mellyet, e' Világ Szeretetiben szunyadozó sziveknek fel serkentésekre. Arnd Jánosnak a' Lüneburgi Fejedelemségben való Püspöknek az igaz Keresztyénségről német nyelven ki adott könyvéből válogatott ki, és tizenkét, részekbe foglalván azokhoz való imádságokkal[!] együtt magyar nyelvre fordított – – – Huszton, és a' Kersztyeneknek lelki hasznokra maga Költségével ki is nyomtattatott Groff Petrotzi Kata Szidonia. (...) Az után maga a' Méltóságos Ur előbi nyughatatlansági után nyugodalomra jutván Kutyfalvi Udvarházánál a' feleségének ditséretes példájától indittatván Arnd Könyveit déák fordításból (a' német nyelvet nem értvén) magyarrá fordítani kezdette vala. A' Groff manuscriptuma vagy keze írása jutott a' Méltóságos Groff Pekri Polyxene Aszszonynak, a' Tekint. és Nemzetes Daniel István Ur kedves feleségének. Ha a' meg nevezett Uri Személy Daniel István Ur a' fordítást előbb mozdította é, a' mint szándéka vólt, és meddig vihette, azt ennékem T. T. Miletz Uram a' Posoni Magyar és Tót Gyülekezetnek igen buzgó Tanítója, ki az említett Uri háznál néha napján hü Informátor volt, meg nem mondhatta. Azt sem tudhattam meg bizonynyal, hogy a' meg nevezett Uri személlyeken kívül, kik fáradoztanak légyen ezen könyvnek fordításában, tsak hogy fül hegygel hallok, hogy annak exemplari itt is amott is láttattanak, de mint el rejtett kints ugyan senkinek nem használtak ezen kívül, mellyet én kezébe nyujtok, K. O.*

(...)

§. 24. Abban se ütkezzél meg, hogy ezen könyvbe némelly szókat, és a' szólásnak némelly módjait találod, mellyek a' mi magyar nyelvünken eddig nem igen hallattanak; Mert ezek rész szerént az Isten Igéjéből vétettek, rész szerént annak igéjével imitt amott meg magyaráztattanak, úgy hogy , a' mi mostan homályosnak látszik, az idővel a' gyakor olvasás közben meg világosittatik. És hogy mind az együgyűek afféle szókba, és a' szólásnak formáiban könyebben el igazodhassanak, mind egyebek a' kegyes Arndnak igaz a' Szent Irással és a' Symbolikus Könyvekkel egyező értelmét, minden praejudiciomókat 's hamar ítéleteket, félre vetvén meg érthessék; ama tiszta tudományu Vareniusnak, Dorfeusnak 's egyebeknek jegyzését a' Lipsiai 1732. eszt. ki jött és a' Felsőleges Lengyel Országi Királynénak Kristina Eberhardinának dedicáltatott editioból ki vettem, és ezen munkába be ik-

tattam. A' mellyeket az Első és második Könyvbe rész szerént bé nem tehettem, (mert eleinten arról nem is gondolkodtam) azokat hátul meg találod.

(...)

§ .25. Eddig az Isten igéjének szomjuzói héjában keresték a' Predikátzios könyveket, és igazán azt mondhatom: *szükölködök és a' szegények keresnek vizeket és nem találják, az ő nyelvek szomjuság miatt meg száradnak.* Ezen könyv bátor Postillai formába nints öntve, mind azáltal azon hasznót teheti a' szomjuhozó lelkeken, a' minémüt a' leg job Prédikátzios könyv. Ugy hogy valamint a' Millernek 300. nyugosztaló óráit *Tarsolban hordozható Postillának nevezték*, így ezt is annak méltán nevezhetni. Egyéb aránt a' ki ezt a könyvet leg hasznosabban akarja olvasni, a' leg jobban tselekeszik, hogy ha olyan részt keres az olvasásra, melly külső vagy belső állapotjához leg alkalmasabb. (...) Mindazáltal havalaki az ő Vasárnapi vagy Innepi buzgóságának előbb mozdítására az Evangeliomokhoz illendő matériát akar olvasni, annak számára akarván kedveskedni, ezen könyvet a Vasárnapokra 's innepekre fel osztottam. El olvasván azért az Evangeliomot az uj Testamentomból vagy Bibliából, fogjad azokat a' Részeket, mellyek arra a' napra rendeltettek, a' mint az hátra tétetett Laistromból ki tetszik, olvassad magadnak és tselédednek javára, mondj egynéhány éneket és imádságot, vagy a' mit olvastál magad szavaiba foglalj bé, és térjeszd Isten eleibe; így a' Szent napokat héjában nem töltötted, ha bátor vagy az időnek alkalmatlansága, és más Isten előtt téged menthető okok miátt az Ur házába nem mehettél, vagy ha vóltál, a' napnak hátra maradott részét is kegyességek gyakorlásában, a' mint illik, töltheted. Minden kegyes és okos embernek ítéletire hagyom, ha nem jobbé a' drága időt efféle épületes munkáknak forgatásában, mint hasztalan sétálással, kotzkázással, kártyázással, boros korszó és vendégeskedés mellett való dösöléssel, vagy héjában való trétséléssel, mese beszéddel, vörös énekekkel, ama gaz Kronikáknak (az olaszból magyar versekbe foglaltatott, szivett bujaságra gerjesztő fabuláknak) olvasásával, mellyel a' mi szegény ifjaknak sziveket idején a' pokolbéli Sárkánynak barlangjába teszik.

§. 25[!]. A' mi a' fordítást illeti, tudom hogy annak egyik regulája, nézni nem annyira az igékre, mint az igéknek értelmére: mellyet meg is tartani igyekeztem, mind a' fordított írásnak jobbitásában, mind pedig magában a' fordításban, de nem olly szorosan, hogy néha a' mennyiben tsak lehetett mind a' szókat, mind azoknak értelmét nem kívánnám a' magyarban meg

tartani. Közönségesen pedig *nem a' nyelveket akartuk ékessen szólásra köszörülni, sem a' füleket tsiklándoztatni: hanem a' szívet gyulasztani és az elme eleibe olly vastag fúlatokat szegdelni, mellyeken nagy idvességessen rágódhatik és ugyan kérődhetik. Nem is illik hogy ott a' beszédnek tsinosságáról felettéb törödjünk, a' hol a' mennyországot keressük, hogy így szóljak egy eszes férfiuval.*

§. 26. Azonban ditsérem az én még élő Istenemet, ki engemet ez uttal is meg erősített hogy nem csak ezen nem az ő akaratja 's bölts igazgatása nélkül reám bizott munkát véghez vihettem, de azt az én szükölködő, éhezző és szomjuhozó felebarátommal is már közölhetem. A' melly fogyatkozások abba bé tsusztanak, azokat magamnak alázatossan tulajdonitom; a jóért pedig, mellyet abban böven találsz, adj, K.O. a' minden jóknak kutfejének buzgó hálákat. Mitsoda háláadó áldozattal tudnál pedig az Urnak ezért és egyéb drága ajándékiért kédvesskedni, mint ha a' te szívedet az igaz Keresztyénségnek gyakorlására nékie adod Péld. 23. 26. Az Ur Isten pedig kedvellje a' mi áldozatunkat az ő Fiában a' Jéusban amaz egy tökéletes áldozatban és áldja meg ezt a' munkát sokaknak épületekre és vigasztalásokra: adjon a Kegyes Olvasónak kedvet a' mennyei igazságnak tanulásához, erős gyakorlásához, hogy mindnyájan egyedül hit által meg igazulván Isten előtt életünknek meg ujításával és *tselekedeteinkkel hitünket meg mutathassuk* Jak. 2. 18. *hivatalunkat és vállasztásunkat meg erősétheßük* 2. Pet. I. 10. és hitünknek véget 's igaz Keresztyénségünknek jutalmát az örök életet kegyelemből meg nyerhessük. Ezt az Atya Istentől a' JESUS Kristus által meg adattatni minden szivbéli erőködéséből kívánja, K. Olvasó. a' Te

igaz Szolgád az Urban
SZABÓ JÁNOS.





SZATHMÁRI PAP ZSIGMOND a Kolozsvárt 1741-ben megjelent munkájában vall a patrónusok szerepéről és a könyvkiadás körüli gondokról, *Bethlen Katának* ajánlva **Néhai tiszteletes tudos férjfiúnak Nádudvari Péter** uramnak ... nyoltzvan-négy predikátzióit:



(...) Bizony meg kell vallanunk, országainknak pirulásokkal is, Nemzetünknek kissebbségére, hogy kevesen találtnak e mi Hazánkban olyaténok, akik nem mondom ily nagy Könyvnek kinyomtatására, de még csak az ISTEN' szükölködő szolgálainak olykori felsegíttetésekre is kezeiket, amint illenék, megnyitnák midőn ellenben ilyen sokan az haszontalan pompának, és a' valóságos Kegyességgel meg nem egyező dolyfösségnek üzésére akármelly nagy költségeket is nem sajnálják.

Szathmári Mihály Sárospatakon boldog emlékezetű barátja tiszteletére verset írt a kötethez, amelyben népünk képességeiről, de a szellemi alkotások iránti közömbösségről is szól, kiemelve a kultúra pártfogóinak, a mecénásoknak a szerepét.

A' Magyarok' Földét Európa tsudálja
Még Kánahánnál-is felyebb magasztalja,
Aranyát, Ezüstjét, Sóját, Borát hallja
Barmát, Halát, Vízét, *Barclajus*, 's más vallja.
Katonának sem rossz, 's kard végire termett
A Magyar, mellyet-is sok Kontyos Fő érzett.
Könnyü, serény, bátor, koplalást-is türhet,
Nem-is fagy meg, el-b'lr hevet és hideget

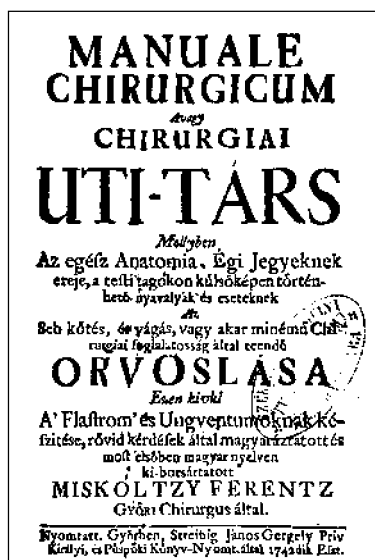
Esze-is van annyi mint Más-akarkinek;
 A' mellyért nagy hálá legyen az Istennek:
 Bölts Nemzetek tartják a' Magyart eszesnek,
 Minden Mesterségre mintegy születettnek,
 Tsak Patronus vólna, itt minden ki-telnék:
 Jeles Elmék szárnyát csak Sárgák emelnék,
 A' Musák' emlőit hogy tovább ölelnék;
 Sok Országban mássát Magyarnak nem lelnék.
 De sok drága Elme csak otthon rosdásúl
 Nem palléroztatik, 's végre meg-tsorbásúl,
 Sok szép Irás ismét móllyal sógorosúl
 Vagy Kufárok' borsza szakaszokban szorúl.
 A' Könyvnyomtató-is nem nagy betsben vagyon,
 Fél, kevés Munka-is rajta ne maradjon:
 Derék Könyvek körül ámbátor izzadjon;
 Nem várja Tallérja hogy meg-szaporodjon.
 Vajha mint más Nemzet úgy mi-is Irhatnánk!
 Született Nyelvünkön bővebben szólhatnánk,
 A' Talentom szerint kintset ki-adhatnánk!
 Világosabb utat sokaknak nyithatnánk.
 NÁDUDVARI PÉTER Szent Irást szerette,
 A' Tudós Irókat, mint Lámpást, követte,
 Doktor KÖLESÉRI irni serkentette;
 Ugy Ő e' szép Munkát osztán készítgette.
 De ez Patronussa a' *Fiscusnak* meg-hólt,
 Aranya, ezüstje, böv tehetsége vólt;
 De hogy e' Könyv éljen arról semmit sem szólt:
 Véletlen, életét határozta egy bólt.
 TELEKI JOSEF gróf hiv Özvegy Árvája,
 Gróf BETHLEN KATA lön e' Könyvnek Dajkája:
 Másként a' molyoknak leszsz vala prédája,
 Együgyűknek alszik vala e' Fáklyája.
 Nem kell néki a' gög, nem-is kellett soha,
 Majd gyermekségétől fözi ISTEN' Koha,
 Mikor Fényben vólt-is a' Kevélység' doha
 Alázatos szívét belől nem hatotta.

Ugy szüli e' Könyvet, már Özvegységében,
Nem remélvén Fiat végyen kebelében,
Nem dagály pompára ruház költségében;
Fenn-is marad Neve ez Könyvben, 's az Égben.
Tiszteletes Férjfi, a' ki pallérozta,
Nem kevés Munkával új Világra hozta,
SZATHMÁRI PAP 'SIGMOND úgy öszve toldozta
Hogy lenne ép, 's néhol jobban-is sózatva.
Ha kinél több Kints van, többet adjon-elő,
Nagy fejü kontzokból veretik több velő,
Hevertt Aranyt penész fogja; 's nem el-kelő.
Búvár természetü a' ki Gyöngyöt Lelő.
Töltse ISTEN Lelkét viszont minden Testre,
Bölcsre, tudatlanra, Munkásra és restre;
Mert mint látjuk Világ hajol Enyészetre,
'S Világosság derül Jóknak végezetre.
Te pedig Olvasó e' Fáklyát kövessed,
Hogy setétségedet lassanként le-vessed,
Idvességed' okát 's útát meg-érthessed,
Égi Koronádat osztán el-nyerhessed.





MISKOLCZY FERENC 1742-ben, Győrben nyomatta ki „*most elsőben magyar nyelven*” a **Manuale chirurgicum avagy chirurgiai úti-társ...** című „*munkátskáját*”, melyben a címlap szerint is „*Az egész anatomia, égi jegyeknek ereje, a testi tagokon külsőképen történhető nyavalyák’ és eseteknek az seb kötés, ér-vágás, vagy akár minéműi chirurgiai foglalatosság által teendő orvoslása, ezen kívül a’ flastrom’ és unguentumoknak készítése, rövid kérdések által magyaráztatott...*”



„Kedves Olvasóm, édes Hazám-fia

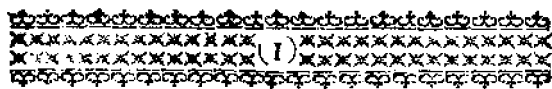
Minden dolgoknak, és tudományoknak kezdete tsekélységből származott, és lassan lassan öregbedvén, az ő nagy és bő vóltára el-kiterjedett. Valamint a’ piros hajnalból idő telvén fényes nap világ lészen: úgy az tsekély dolgokból idővel nagy állapotok származnak. Magas és vastag Töly-fák, egykor kisded tsirázó plántácskák vóltanak, és mái nagy Imperiumok’ sbirodalmok alaton városotskákból nevelkedtenek. Akár me[n]nyire-is ment e’ mái napig a’ tudósok között a’ *Chirurgiai* tudományoknak méltósága, bizonyos mind az által, hogy annak valami tsekély eredete vólt, és Aesculapiusnak,

úgy mint egyetlen egy embernek szívében buzgott. Ez volt a’ *Chirurgiának* Attya, ’s ő utánna Podalyrius, és Machaon fiai, azután Chiron gyakorlották régi idöben a’ *Chirurgiai* tudományt, miglen Herophilus és Erasistratus, élő embereket iszonyúan fel-metzwén, és, fel-bontván, ezen tudománynak experienciájok által erősebb fundamentomát vetették, és azt más nemzetségekre-is elterjesztették vólna. A’ mi idönkben ezen Mesterség már Országoknak határjaiban virágzó állapottal tündöklök, de hogy valóban meg-valljam, édes Magyar-Hazánk az ő Haza-fiai közül ritkán tapasztalt még ollyaténokat, kik az *Chirurgiai* mesterségben írások által mutatták vólna magokat; holott (ki-vévén Medicus Uraimékat, kikkel már bóldogólni láttatik Országunk)

eddig senki nem találtatott a' ki az Anatómiában és a' *Chirurgiának* több részeiben valamit írásba ki-botsátott volna. Következe[n]döképpen úgy tetszik, *kedves Olvasóm*, hogy meg-engedheted már énnékem, ha igaznak tartom, hogy Országunkban, mink, még eddig elég tapasztalhattuk a *Chirurgiának* első hajnalját, holott haza nyelvünkön egy arról szóló Könyv közöttünk mái napiglan sem tatáltathatik. Ez volt-is bizonyára ugyan mostanában indító eszközöm melly, által indítottam, ezen rövid Kérdésekben formált *Chirurgiai Könyvetskémet* ki-botsátani, holott egy illy Könyvnek szükséges voltát láttam és tapasztaltam, és annak nagy hasznát előre-is meszszűnne, mintegy tubus vagy szem-világosító üvegek által szemlélttem. Nem csak magunknak élünk e Világnak Theátrumján, hanem magunknak és másoknak, és hogy igazabban mondjam, a mi következő feleinknek, kiknek az tudományok által leendő bódog sorsátúl a Világnak szerentsés mivólta rész-szerént-is függ. El-intézését ezen munkátskámnak a' mi illeti, valamint azt mindenféle sorsban lévő *Chirurgusnak*, úgymint Hazám-fiainak hasznára irtam, így nem csak a' Városokban lévő Borbély Mester emberekre, hanem Tábori tisztségben lévőkre-is tzeloztam, és a' végre, előbb ugyan kilentz Ré-szekre osztottam el-azt mellyekben az *Anatómiát*, és *Égi jegyeknek az emberi testre szolgáló erejét*; a *Daganatokat*, *Sebeket*, *Kelevényeket*, *Kifitzamodásokat*, *Tsontok-töréseiket*, és azon, *kivül mindenféle és betegeken történhető más eseteket*, *Chirurgicé magyaráztam*, azután a' *Chirurgusnak* eszközeit, mellyek által néki gyógyítani kelletik, a' mint lehetett le-rajzoltam, és végtére toldalék-képpen egy Tábori Ládátskát az utóbb említett *Chirurgusoknak* kedvéért annectáltam, és némelly magános Orvosságoknak neveiket, természetekkel együtt, Deák és Magyar nyelven fel-jegyezni kívántam 's így munkámat be-fejeztem, Meg-vallom ezen Könyvnek ki-botsátásában, fundamentomúl vettem egy Német-Országi hires *Chirurgusnak* sok Doctorok által approbált munkátskáját, de hogy az tsúpán egyedül abbúl származott volna azt nem mondhatom, holott más deák Könyvekből *kedves Olvasómnak* hasznára, némely hasznos dolgokat szedegettem, és munkátskámhoz toldottam. A' mi az Anatómiát illeti, valóságos dolog, hogy az minde(n) fogyatkozás nélkül nincsen, és némely *subtilis Auctorok*, úgy mint: Ruisch, Heister, Verhagen, Morgagnius, &c, találhatnak abban némü némü együgyüségeket, de tudják-meg azok amit mondtam előljáró-beszédemnek kezdetin, és hogy *Chirurgiát* tanuló iffjaknak 's nem Medicusoknak kedvéért, kivált-képpen pedig, Hazám-fiainak tanítására botsátatott légyen ki ezen Könyv. Ugyan ez lészen, az több ezen munkátskában találandó materiákra nézve is tölem a' felelet; Te pedig, *kedves Olvasóm*, *édes Hazám-fia!* magad bölts itéleted

szerént, vegyed és ítéljed ezen munkátskát, 's gondold-meg hogy gyarló emberek vagyunk, és sok izben, ha szintén valóságos téteményünk ditséretet nem érdemel, leg-alább jó indulatunk is akaratunk, az emberek fiaitúl kedveltetni szokott és ditsértettetni. Ha pedig ezen Könyvnek út-mutatása mellett curáidban téged ISTEN, melyet szívemből kívánom, szerentséltet, sem Aesculápiust, sem Menecratest, ne kövessed, kik közöttül amaz szerentsés *Chirurgiai* orvoslásit magának tulajdonította; ez pedig azoktól, kik tőle meg-gyógyítottanak, hogy ötet Isten gyanánt tisztelnék, kívánta; hanem keresztényi módon, Mesterségednek szerentséjét, tulajdonítsad annak, kinek áldása nélkül az embernek semminémü munkájában elő-menetele nintsen, tudniillik, az élő ISTENnek. Mert magok hitségeként és kevélységeként a hatalmas Isten Aesculápiust, menny-kő által ölte-meg; Menecrátest pedig, fene-vadak által szaggattatta-el. Már töled, *kedves Olvasóm*, minden jót várok, és a nagy ISTENnek kedvében ajánllak, élj kívánt egészségben, tsekély tehetségünket jó nével vedd, Curáidban légy szerentsés, sokakat gyógyíts, és az hanyatlatt *Chirurgiának* elől-mozdítására iparkodjál. Ezt néked és töled mint *kedves Olvasójától* kívánja.”





Margitai István, debreceni nyomdász 1782-ben „harmadszor, e' nagyobb formában, valamint bővebben” újból kiadta **MARÓTHI GYÖRGY**, debreceni professzornak 1743-as esztendőben megjelent munkáját, az **Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége** címűt, „*mellyet írtt és közönséges haszonra, főképen a' Magyar Országban elő fordulható dolgokra, alkalmaztatván kiadott.*”

Az előszó tárgyalja és kritikailag vizsgálja a korábbi ilyen jellegű latin és magyar nyelvű kiadásokat. Szót ejt a tárgy idegen szakszavairól is, elárulva egy pár ide vonatkozó szempontot is: „*hasznosnak itéltem, mind azok helyett magyar szókat tenni; mellyeket még az aszszony-nép-is meg-érthessen.*”

„ELÖL-JÁRO BESZÉD



Minekutánna valami Magyar *Árithmetica*-nak ki-nyomtatattása, mind a' Tanuló Ifjúságnak, mind másoknak hasznokra szükségesnek ítéltetvén, el-végeztetett, és ream bízattatott; úgy gondolkoztam elsőben, hogy tsak az eddig kézben forgott Magyar *Arithmetica*k közzül vésszem elő valamelyiket; és azt, imitt amott megjobbítván, ki-nyomtatatom. Volt pedig kezem között három Magyar *Árithmetica*. Edgyik a' *Tolvaj Menyői Ferentzé*; melly mindenek előtt esméretes, és leg inkább forog kézben. Másik az *Onadi Jánosé*, a' ki Kassai Oskola-Mesterségében, a' maga *Arithmetica*ját ugyan

ott Kassán, 1693. in 12-mo adta-ki. A' *Harmadik* leg-régibb: mert még A. 1591 nyomtatott *Kolosváron, in 8-vo*. Ennek az Írója volt maga a' *Typographus*; a' mint látszik Német Nemzetből való mert a' maga nevét fel-nem tette; hanem tsak ezt írja a' Könyvnek leg-végén; *Meg-botsáss pedig a' vétkekről: mert én Magyar nem vagyok.*

Isten éltesen.

Oktobernek 31 Napján. 1591. Typographus.

Ezen a' hármon kívül kellett még avagy tsak kettőnek lenni mindeniknél régibbnek. Mert a' *Kolosvári* felől e' van írva a' *Titulusban*, hogy az *most, újonnan a' Frisiusnak Magyar Arithmeticaájából sok új és hasznos Példákkal ki-adatott*. Melly *Magyar Frisius*tol különböző az a' *Debretzenben nyomtatott Arithmetica*, a' melly azon *Kolosváriban, pag. 145* vagy *folio K. 2.* említetik; mellynek Réguláji felől azt mondja, hogy *nem tudhatja honnét vették légyen azokat*.

Ezen az öt Magyar *Arithmetcán*[!] kívül többnek nyomába nem akadtam. Ezeket pedig méltónak ítéltém, így rövid szóval meg-említeni; hogy itt-is meg-maradjon emlékezetek: A' *Debretzenit* pedig nevezetesen azért, hogy ebből ki-tessék a' *Debretzenieknek* már akkor-is a' Köz-haszonra tartozó dolgokban meg-mutatott szorgalmatoskodások.

Én azt a' két leg-régibb *Arithmetica*t nem láttam: hanem úgy lehet gondolni, hogy azoknál nem fog alább való lenni a' *Kolosvári*; a' melly azoknak utánnok irattatott. A' *Gemma Frisius*ét ugyan láttam Deákúl; melly derék jó munka. De nem tudom, ha azon módon fordítottak-é Magyarra?

Az említett három Magyar *Arithmetica*t azért vizsgálóra vévén, tsak hamar észre vettem, hogy annak edgyike sem olyan a' mi nemü nálunk kívántatnék.

Ugyan-is a' *Tolvajé* nem tsak felette hijjános; azért, hogy mint a' *Fractiókat*, mind sok egyéb szükséges dolgokat egészszen el-hagyott: de annakfelette, ha igazat kell mondani, az egész munka igen sületlen; és a' sok szükségtelen [s]zó-szaporítás miatt únalmas. Föképen pedig az a' mellyet Deákúl irt, olyan, hogy a' X-dik, vagy XI-dik *Seculumban* sem kellett volna alább valót írni. Sőt azt-is könnyű volna meg-mutatni, hogy a' szegény *Tolvaj* maga sem igen értette az *Arithmetica*t.

Az *Onadi János Arithmetica*ja sokkal jobb a' *Tolvajénál*: és tsudálkozni lehet rajta, hogy a' *Tolvajét* háromszor-is (leg-alább) nyomtatták-ki;¹⁴ úgy-mint *Debretzenben, Kolosváron, és Lötsén*, (a mint maga *Tolvaj* írja *pag. 40.* a' Deák *Arithmetica*ájában;) holott az *Onadiét* talám többszörsem annál az edgyszernél. Mindazáltal ebben-is nagy hiba ez, hogy a' Regulák, minthogy mind Verseken vagynak foglalva, olyan homályosok, hogy nagyobb részét lehetetlen meg érteni; ha tsak az ember vagy már az előtt nem tudja; vagy a' Példákból nagy bajjal ki-nem fejtegeti; mint a' Meset: Mert a' Réguláknak semmi magyarázat nints utánnok téve. Továbbá minthogy a' Példákat mind

¹⁴ T. i. Magának *Tolvajnak* életében 1675 esztendőtol fogva 1706-dik esztendőig, mellyben a' Deák *Arithmetica*ja ki-jött Lötsén. a' magyarúl irt pedig azután-is nyomtatott ki Posenban 1727-ben és ismét ugyan Lötsén 1729-ben. Irta ezt *Tolvaj* Gyöngyösi Oskola Mesterségében, és leg-elsőben Debretzenben nyomtattatta-ki Anno 1675

a' Sz. Írásból akarta szedni, a' lett belőle, hogy igen kevés van alkalmas Pél-da. Az igyekezet jó; de a' Szent Írást nem az *Arithmetica*-ban kell tanulni.

A' *Kolosvári Arithmetica*t sok dologra nézve, ama' kettőnél, talám minde-niknél jobbnak lehet mondani. De csak ugyan ebben-is sok változást kellett volna tennünk, és hol ki-hagynunk, hol bővítenünk; ha ugyan csak a' közön-séges haszonra kellett volna alkalmaztatnunk.

Minek okáért végtére reá-szántam magamat, hogy inkább egészen újon-nan írok edgy *Arithmetica*t, úgy, a' mint leg-jobbnak gondolhatom: melyet, Isten' jóvóltából, imé el-is végeztem.

Ebben pedig im ezekre vigyáztam:

(1.) Valamint Hazánkban szükségesnek gondoltam, semmit nem kívántam el-hagyni. És ugyan ez az oka, hogy nagyobbra nevededett e' Könyvetske, nem csak a' *Tolvajénál*, hanem az *Onadiénál-is*: Ellenben pe-dig ki-hagytam mindent, a' minek a' közönséges életben igen kevés hasz-nát láttam: mi-nemü a' *Progressio, Radicis, Quadratae & Cubicae Extractio*. Mellyeket a' Tanuló Ifjak; (a kiknek ezeket szükség tudni) meg-tanálhatnak a' *Deák Mathematicus* Könyvekből.

(2.) Kivántam mindent mennél világosabban és érthető-képen meg-magyarázni: és e' végre a' Munkának egész módját nem Mese forma Versek-be foglaltt Regulákkal, hanem világos folyó Beszéddel adtam mindenütt elő. Ezen végre az első edgynehány Példáknak ki-munkálódását-is minde-nütt szóról szóra le-írtam: mellyeket a' ki olvas, penna légyen a' kezében; és úgy menjen renddel rajta. Mert másként szinte olyan únalmas lesz azoknak olvasása, mint nekem volt a' le-írása. De amúgy élő Tanító Mester' szava helyett legyen.

(3.) Minthogy még eddig a' Deákság nélkül való Tanulóknak igen bajt szerettek a' Deák nevek, mint *Additio, Subtractio, Quotiens*; 's a' t. Én hasz-nosnak ítéltam, mind azok helyett Magyar szókat tenni; mellyeket még az Aszszony-nép-is meg-érthessen. Még pedig a' hol az eddig való Magyar szó-k-ban nem találtam alkalmatost; új Szót-is tsináltam edgynehányat: melyet úgy reményelem, edgy okos ember sem fog meg-ítélni. Mert ez nem csak egyéb tanult nemzetek tselekedték a' magok nyelveken; mint régen a' Róma-iak, ma pedig leg-közelebb a' Németek; a' kik még a' *Philosophia*-ban lévő mesterséges Szókat-is mind németre fordították, hanem a' Magyar nyelv-ben-is lehet erre Példákat mutatni; mellyeket bár többen követnének; mert így nem lenne ilyen szűk és szegény a' Magyar nyelv. Ebben pedig arra

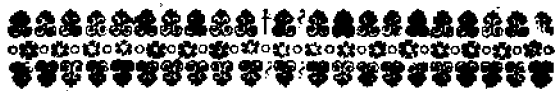
ugyan vigyáztam, hogy a' Magyar szóban ha lehet meg-maradjon a' nyoma, sőt a' formája-is annak a' Deák Szónak a' mellynek helyette van téve (p. o. *Fractio*, Magyarúl *Törst-szám: multus, multiplex, multiplicare*; Magyarúl *Sok, Sokszoros, Sokszorozni.*) De ahol más szót alkalmasabbaknak gondoltam azokat tettem helyekbe. P. o. A' *Fractió*kban, hogy a' felső számot *Numeratornak*, az alsót pedig *Denominatornak* hívják, annak ugyan van valami haszna. De mivel gyakorta abban-is meg-akadhat a' gyenge Szám-vető, hogy a' felsőt hívják-e *Numeratornak*, vagy az alsót? én jobbnak gondoltam, ha edgyiket *Felsőnek*, másikat *Alsónak* nevezzük, mert így nem lehet tévedés benne.

(...)

(6.) A' XI-dik Részben mind olyan dölgek vagynak, a' mellyek a' közönséges Számvető Könyvekben nem találtnak. (...)

Mind ezekben pedig ha még-is valamit olyant, a' minek nálunk nagy haszna lehet, el-hagytam; (a' minthogy nem-is jut minden edgy Embernek eszébe;) kedvesen veszem, ha más emberséges Emberek elmémre adják; hogy, ha Isten segít, valaha a' második nyomtatásba bele lehessen tenni. Nem külömben azt-is meg-köszönöm, ha értelmes Emberek tudtomra adják, hol, mit, és miképen lehetne világosabban, vagy könnyebb moddal előadni? Mert nem tsak az, hogy magam-is örömet kívánok, akárkitől lehet, tanulni; hanem annakfelette az ilyen közönséges haszonra való Munkákat úgy lehet tökéletességre vinni, ha a' mit a' Könyv-író magától fel-nem talál, azt más okos Emberek' jó tanáts-adása ki-pótolja. Mert e' nem olyan dolog, hogy ebben a' Könyv-ironak tsak a' maga elméjét kellene mutogatni; hanem mindenekben a' Köz-haszonra kell nézni (...)





LILIOMOK VÖLGYE Mellyben

A' Földi gyönyörűségekhez szokott Ember talál ugyan leg-első is kényeskedő lépéseit sértetgető tövisekre; de azonnal akad feleltet m -is gyógyítható drága hasznos füvek: ellenben a' Világi kedvetlenségek közt el-fáradt Elme, fedhet minden lépésiben kellemetes virágokat; 's drága illatokkal Lelkét meg-éleltető Liliomokat

Az - Az:

ÖTVEN SZ. ELMELKEDESEK, Mellyek

A' Világon szer-felett kapó Embereknek ezen Világ tsalfa hijjábavalóságát fedezik, és a' job életre utat mutatnak; a' Világot pedig valóságosan meg esmért Kegyes Léleknek elégséges vigasztalást nyujtanak.

Nyomatattott 1745. Eftendőben.

Tiradéleghen, 's Reményében vagyon
Erőfőgém. Hfaisd xxx. 15.

„A b.e. *Gerhárd János*nak ezen Sz. Elmélkedéseit Deák nyelven olly nagy örömmel vették az akkori időben élő Tudós Emberek, *tanquam de Calo*, mintha az Egből szállottak volna alá; ugyanazok nékem-is idegen Országokban való bujdosásimban mennyei patikáim voltak; nem tsuda hát ha azt a' drága könyvetskét egy Hazánkbeli *Licurgus*-is annyira meg-szerette, hogy Ifijuságátólfogva mindenütt magával hordozván, velle járván kelvén, terhes Hivatala mellet-is abban gyönyörködván, bánati közt-is e' háládatlan Világban magát abbúl vigasztalván, végre Magyar nyelvre-is fordította, Sz. Vallásunkhoz alkalmaztatta, és akarván Hazájának s Méltóságos Uri Véreinek azzal-is használni,

ni, nyomtatni adta. Én ezt által olvastam nem kitsiny örömmel, minden Elmélkedésekben Meny-Oszágra vezető áldott könyvetskének találtam, mert akarmely bánatban tsüggendező Ember nem nyit ebben oly Elmélkedésre, melyben szívének vigasztalására elég okot, és Sz. tanáts adást ne találja: méltónak itélem azért hogy közönségessé tétessék, ugy-is hiszem, olly kedves és drága könyvetskét e' Haza, mostanság nem látott, mind a' matériának méltóságára mind a' válogatott magyar stílusra nézve. Bóldog Lélek ki az Istennek nálla lévő drága Tálentumával így kereskedik; adgyon-is azon Isten jutalmot e' Sz. munkáért a' bóldog Lelkek között ama Mennyei Hazában. Kolosvár. 7. April. 1745.

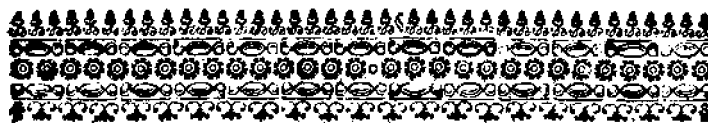
Az 1745-ben Kolozsváron megjelent **Liliomok völgye ...** című, gyönyörűen illusztrált kiadvány *aprobatio*jaként írta a fenti sorokat **DEÁKI JÓZSEF**, „az *Erd. Hel. Conf. szerint Refor. és némely Aug. Conf. lévő Ecclesiáknak-is szuperintendense*”. A kötetbe foglalt ötven szent elmélkedés „a' világon szer-felett kapó Embereknek ezen Világ tsalfa hijjábavalóságát fedezik, és a' job életre utat mutatnak; a' Világot pedig valóságosan meg esmért Kegyes Léleknek elégséges vigasztalást nyujtanak.”

Maga a fordító – **INCZÉDY JÓZSEF** – a *Kegyes olvasó*hoz intézve szavait így fogalmazta meg tette indítékát „1743. Esztendőben Octobernek 2-dik napján”:

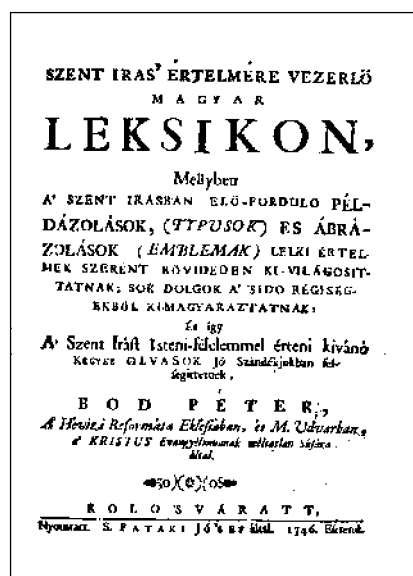
„Ifjuságomtól fogva igen kedves uti társamnak szoktam vala tartani b. e. *Gérárd János*nak, 1637. Esztendőben 55. Esztendős korában meg-hólt, *Jenai* Evangélikus hires *Professornak* egy igen kisded formában nyomtatott *Szent Elmélkedéseit*; soha én ezeket ugy elé nem vettem a’ sebemből se utban se Házban, se mezőben, se kertben, hogy valamellyik levelire leg eléb-is nyitottam, azonnal vigasztalást ne találtam volna benne; sok esztendők alatt gyönyörködven azért magánoson azokban, hogy a’ magam házam népinek-is tanulásra inkább által adhassam, midőn éppen száz esztendeje vala meg-irt *Gérárd János* halálálának, u. m. 1737 esztendőben, és a’ midőn ő földi hivatalából a’ mennyei nyugodalomra lépett, én pedig tsendes magános életemből nyughatatlan hivatallal terheltetem, azon Elmélkedéseket magyar-nyelvre fordítottam; így-is azután gyakran olvasgatván eszembe vöm, hogy mivel a’ hét napi könyörgéseket, vagy azért, hogy a’ gyakor elmondással megszokja a’ nyelv, vagy hogy minden Embernek különös szükségéhez ’s inyéhez nem alkalmaztathatnak, a’ testiségek terhe alatt raboskodó Ember hamar meg-szokta unni, a’ gyakor imádkozástól annál inkább irtózik, de az ilyen Elmélkedéseknek olvasására könnyeben hajólván, ha e’ munkát avagy tsak idő töltésül elé vészi, meg-tsallya a’ rest és vakmerő Testet, mely sokáig észre se veszi magát, hogy a’ midőn ezt olvassa, azon egy alkalmazossággal imádkozik, vagy magával feddözik, a’ maga sok sebeit látni kezdi, ’s azoktól iszonyodik, és így az Isten bün-botsátó kegyelmit azonnal éhezi, vigasztalás után ohajtozik; efelett tapasztaltam sok méltatlan szenvedésimben, hogy ha a’ testi erőtlenség, boszszuállás kérésre kényszerítene-is valakit, de ha e’ könyvetskét olvassa, el-fogódik elméje az olly testi indulatoktól, meg-kezd nyugodni az Istenben, és az ő benne való örömben, arra fakadván-ki; az *Ur* mondotta *Sémeinek*, hogy szidalmazza *Dávidot*. 2. *Sám. XVI. Rész. 10. vers.* Sz. Pálnak pedig: *Elég néked az én kegyelmem.* 2. *Kor. XII. Rész. 9. Vers.* Ezekre nézve el-végzém ottan magamban, hogy a’ midőn én is gyarló életemnek 55. esztendeit bé-töltem, e’ munkátskát közönségessé tégyem; ujjabban azért meg-visgáltam, sok helyeken változtattam, hol kihagytam, hol pótoltam, a’ bé-fejező szókat az egymással való meg-egyezésre szabogattam, végre tiz szakaszokra osztván mindenik előtt egy egy képes példázatban az utánna következő öt Elmélkedésbéli dolgokat summáson ki-ábrázoltam rövid strófátskákkal ugyan azokat megmagyaráztam és e’ kellemetes formá-

ba nyomtatni adtam. Talám találkozik oly kegyes Lélek, a' ki kedvesen vészi, olly-is a' ki betsülni fogja, és példát veszen innét, hogy a' külső Világi Hivatalokat-is kegyességgel kell kezdeni, azzal folytatni azzal-is végezni.

Az irgalmas Isten közöllye mindnyájunkal fáradhatatlan kegyelmét a' Jézus szerelmiért."



Kolozsváron 1746-ban S. Pataki József nyomdájában megjelent **Szent Irás' értelmére vezérlő magyar leksikon**-át „Isten-félő jó pátrona aszszonyának”, Bethlen Katának ajánlja **BOD PÉTER**. Ajánlásában így vall a kiadás és a nyomtatás nehézségeiről:



(...) „Hogy az Isten-félőknek Világi Élete' el-múlása után-is használhatna, foglalatostkodott a' szükséges jó Könyveknek el-szaporításokban. Melly nehéz a' mi Hazánkban tsak egy néhány Levélből álló Könyvetskét-is ki-nyomtatattani, nyilván vagyon az: mert a' Könyv-Nyomtatónak tapasztalt kára forog benne; mert a' kik szeretnék a' Könyveket, azok Pénzetlenek, a' kiknek pedig tehetségek vagyon, azok többire egyébre fordítják, 's így ha mit nyomtatna a' Könyv-Nyomtató, a' Pénze beléveszne, hanemha valaki egészen vészi a' Munkát magához.

Nagyságod mindazáltal ebben-is meg-mutatá, hogy kíván használni; mert a' b. e. Tudós Férjfiú Nádudvari Péter' Hitünk' Ágazatiról írott szép Munkáját, sok szorgalmatoskodással és költséggel Világ eleibe botsáttatá M DCC XLI. Esztendőben, 's azután ismét nem

sokára M DCC XLIV. Esztendőben, Keresztúri Pálnak Egyenes Ösvény nevű szép Könyvét. Mellyekkel két képen használta Nagyságod az ISTEN' Házának. (1.) Hogy az Isten-félők a' magok Házaiknál-is olvashatnák az Idvességre vezérlő jó Munkákat, 's azokat olvasván, az ISTEN' útiban meg erősítenének. (2) Hogy az Oskolák az Exemplárok' árrokból segítettének, mert azoknak árrok köz jóra vagyon fordítva. Noha talám némellyek más képen-is gondolkodtanak.

Mostan-is hogy ez ISTEN' Ditsőségére intéztetett Irás Világ' eleibe mennyen, ISTEN után, egyedül a' Nagyságod Neve maradhat ezért Emlékezetben: mert ennek mind formálására Nagyságod indított, mind pedig Világ eleibe való botsáttatására illendő költséget rendelt. Ugyan-is ennek valami kezdetetskéjét látván Nagyságod, méltóztatott a' kidolgozása iránt parantsolni; mellyet nem tsak meg olvasott figyelmetesen, hanem ez nehéz és szűk időben-is, hogy másoknak-is hasznokra fordíttatnék, maga költségén közönségessé tétetett."

BOROSNYAI N. SIGMOND nagyenyedi professzor, versében a Szentírás értelmezőinek felsorolása után így vélekedik:

(...)

„Deák Nyelven, és magok Nyelveken
Irtak ezen dologról ök böven,
Van Vayenben, Melchior, Honertben,
Nemzet minden immár gazdag ebben.

Ezt jól tudván BOD PÉTER, s dolgozván
Magyar javán nagyon megindulván,
Kóltsat nyújtván, s IRÁST magyarázván,
Utat nyitván, már szolgálni kíván."

(...)





Sárdi Sámuel 1748-ban, Deáki Józseferdélyi református szuperintendens jóváhagyásával adja ki **BOD PÉTER**nek **A Szent Bibliának historiájáról** írt kis könyvecskéjét, amelyben a szerző a magyar nyelvű fordításokról is beszél. Miután hosszasan ír patrónusai¹⁵ erényeiről, az „Isten beszédét szerető olvasóhoz” intézi szavait:



(...) „Mint-hogy a' Szent BIBLIA ilyen IS-
TEN' Akaratját elő-adó Könyv; azért meg-volt
az a' szokás eleitől fogva az Isten-félő Emberek
között, hogy e'nek értelmét elő-adó és ki-vilá-
gosító Könyveket írtanak a' SZENT IRÁSBan
tanultabbak, a' gyengébbeknek kedvéért.
Illyenek a' Régieknek, *Augustinus'*, *Hiéronimus'*,
Krisostomus', s másoknak bölts magyarázatjaik,
's SZENT IRÁS értelmére vezérlő Réguláik. A'
közelebb-való időkben-is véghez vitték ezt min-
den Nemzetek a' magok Nyelveken. Még a' mi
Nemzetünket-is nem lehet e'ben egészen vádol-
ni, hogy el-mulatta volna; ha szintén vólt és va-
gyon-is sok hidegség benne az ISTEN útaihoz.
Mert a' mi Nyelvünkön-is e' végre adattak-ki

sok szép Könyvek; zokon kívül a' mellyek az Evangyélika Perikopákra feles
számmal íratlak, 's Dominikáknak vagy Postilláknak neveztetnek, vagynak
a' SZENT IRÁSnak egész Könyveire-való Magyarázatok-is, úgy-mint: a' *Dá-
niel'* *Prófétziájára*, a' Ketskeméti Jánosé; a' *Jónás'* *Prófétziájára*, a' Margitai Pé-
teré; a' *Soltárookra*, a' Tófeus Mihályé és Németi Mihályé; az *Énekek'* *Énekére*,
Debretzeni Jánosé; az *Abdiás'* *Prófétziájára*, a' Tsúzi Jakabé, a' *Rómaikhoz írt*
Levéltre, Mélius Péter és Deretskei Ambrusé; a' *Mennyei-Jelenésekre* a' Mélius
Péter és Szathmári Ötves Istváné; s másúvá másoké, a' mellyekkel az Isten-fé-
lők fel-segéltenek az ISTEN' Beszéde' értelmében.

¹⁵ Bethlen Imréről, a kővári főkapitányról, a székelyudvahelyi református kollégium
és a környező helységek eklézsiáinak fő kurátoráról és feleségéről Gyulai Kláráról van
szó. Kultúrtörténeti szempontból jelentős könyvtárakat az említett kollégiumra hagyták,
amely jelenleg a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárában ta-
lálható.

Én-is azok között, a' kikre bizta ISTEN a' maga Beszédének Sáfárlását; legkissebb és erőtelenebb; mivel-hogy engedett az ISTEN nékem Jó PÁTRONA ASZSZONYOM mellett tsendességet, kívántam azt nyilván-valóvá tenni, hogy *Otium meum non est illiteratum; Az én idő töltésem nintsen az Írások' vizsgálások nélkül*, és azonn voltam minden igyekezettel, hogy a' menyire az én gyengeségem megengedi mások-is általam a' SZENT IRÁS' értelmére, ha tsak valamint részben-is vezéreltetnének. E' végre választottam olyan Matériát a' SZENT BIBLIA körül-való Múnkára, a' melyet tudtomra Magyarúl még e'dig senki ki-nem adott. Mert e'dig az ideig fordúltanak-meg kezemben 340. 's több különös Matériákról, különböző Emberektől íratott Magyar Könyvek; melyek 1536-dik esztendőől fogva botsáttattak Világ' eleibe; de még e'dig a' tölem el-választott Matériákat, hogy valaki Magyarúl ki-adta volna, sohol nem láttam. Ez előtt nem sok idővel Jó ISTENem' Kegyelmes-ségéből, Istent-félő Jó PÁTRONA ASZSZONYOM' költsége által Világ' eleibe botsáttaték, *A' SZENT IRÁS' Értelmére vezérlő MAGYAR LEKSIKON*; melyben a' SZENT IRÁSban előforduló *Példázolásokat, Ábrázolásokat, Hasonlatosságokat*, 's egyéb némelly nehéz dolgokat kívántam gyengeségemhez-képest ki-világosítani. Nem-is vették ezt kevetlenül az Értelmesebb és tanultabb EMBEREK; melyet meg-bizonyítottanak ez íránt-való jó ítélet-tételekkel. Most ismét mégyen szemed eleibe a' Sz. IRÁSnak rövideden le-írt HISTORIÁja; melyben elő-adatnak a' Sz. BIBLIÁnak Irói; a' Sz. Iróknak Éle-tek; az ISTEN Beßéde' meg-íratásának Módja; meg-tartatása illy sok idők alatt; különböző Nyelvekre-való Fordíttatása; 's a' Nyomtatás' mesterségének találtatása után ki-nyomtatattatása, 's a' mik ide tartóznak. Mit ítéljenek az Emberek róla, magok hatalmokban vagyon; a' mint nékem minden Ember' Múnkája minden Pontjában nem tetszik; úgy az én Múnkám-is hogy mindeneknek tessen, nem kívánhatom; de ha az értelmesebbeknek tetszik, 's a' gyengéknek használ; az nékem elég Nyereség. Itélj te-is, szintén a' mint szereted, íránta; én pedig tudom, hogy nékem sok fáradságomban áll az a' része a' melly vagyon a' MAGYAR BIBLIÁról. Szólj a' mint tetszik, én pedig *Per Convitia et Laudes*. Gyalázat és Ditséreték között,^(a) igyekezem a' reám bízott Hivatalnak eleget tenni, 's e'képen a' Tzél-felé fútni a' KORONÁért.

Végre akarom értésedre adni azt-is, mint-hogy a' Nyomtatásnak helyje tölem igen meszsze vólt, a' Hibáknak ki.töröltetésekre vígyáznom nem lehetett, a' mint illett volna; Te azért meg-jobbítani, ha hol mibe meg-akadsz, igyekezzed. Én pedig tégedet a' Kegyelmes ISTENnek, a' ki az Ő Beszédét szeretőknak Pa'isa, óltalmazása alá ajánlak. Íram *Hévizen*, Januariusnak 25-dik Napján, 1748-dik Esztendőben."

^(a) 2Kór. VI. 8.



BOD PÉTER, 1767-ben¹⁶ jelenteti meg írói lexikonát, a „*sok esztendők-alatt, nem kevés szorgalmatossággal egybe-szedetetett, és az mostan élőknek, 's ez-után következendőknek tanuságokra, 's jóra-való felszerkentésekre*” készített **Magyar Athenas**-át, amely közel 530 tudós és író rövidebb-hosszabb portréját tartalmazza.

„*HAZÁDAT és MAGYAR NEMZETEDET IGAZÁN SZERETŐ KEGYES OLVASÓ*”-hoz a következő szavakkal fordul:



„ISTENI Találmány az Írásnak Mestersége az emberek kezekben: melly meg-betsülhetetlen drága kegyelmességét Istennek nem lehet eléggé meg-hálálni, mivel ez által nem csak maga akarátját közölheti ember felebarátjával; hanem a' szükséges dolgokat által adhatja sok száz esztendők után következő maradék Nemzetségnek-is. Görög országnak ugyan amaz fényes Tsillaga, a' kinek fényességénél sokan kezdettének meg-világosodni a' bölts *Socrates*, *elme mételvények* mondotta az Írás Mesterségét. *Támusis* az Egyiptomiaknak régi Királjok károsnak tartotta épen azon az okan, a' mellyre nézve a' Galliában való Böltsék-is nem engedték, hogy az ő tudományaik és tanításaik meg-

írattassanak; ne hogy a' tanuló ifiak az Íráshoz bízván az elme gyakorlását el-múlatná (a) Holott az elme olyan mint a' jól mivelt szántó föld, mellyet mennél inkább mivelnék, annál inkább terem: szintén úgy az elme a' sok gyakorlás által élesebbé és böltsébbé tétetik: az-is igaz, hogy csak annyit tudunk, a' menyit az elménkben, nem könyveinkben, vagyon bé-írva. És a' *Sénéka* mondása szerint *certior memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet*. (b) Bizonyosabban tudja 's tartja az elme azokat a' dolgokat, a' mellyek iránt magán kívül nem segítetik. Ez ha igaz-is, de vagynak egyéb okok; mellyek szükségesnek bizonyítják az Írásnak Mesterségét, mivel ez által beszélgethet a' távol valókkal mintha közel vólnának és gyakorta a' hová maga nem mehet oda el-érkezik az írás, 's ugyan ez által adatnak által a' követke-

¹⁶ Torda István: *Bod Péter és „a hazámu tartozó dolgok”*. In.: *Bod Péter: Magyar Athenas*. Bp., 1982. 490.

(a) Caesar de Bell. Gal. Lib. VI. p. 227.

(b) Epistol. LXXXVIII. p. 387.

zendőknek tanításokra a' szükséges dolgok. Azért-is parantsolta az Isten mind a' legelső Sz. Irónak Mósesnek, mind a' leg utolsónak Sz. Jánosnak. IRDMEG.

Kitsoda vólt az Irás Mesterségének leg első találója? Ugy látom azt a' leg olvasottabb tanúlt emberek-is ki nem tanulhatták. (...)

Meg-vólt a' régi Magyaroknál-is az Irásnak Mestersége mint szintén más Nemzeteknél. *Bérósus*, a' ki élt a' Kristus Születése előtt 284-dik eszt. *Antiokus Sóter* idejében, kinek könyvét-is ajánlotta, azt hagyta írásban, hogy ő a' maga Históriáját szedegette a' Káldeusok és Stzitták könyveikből: a' Stzitákon közelebbről értetnek a' Magyaroknak régi eleik-is kik Nap-keleten 's a' szomszéd tartományokban laktanak, a' mí lásaik vóltanak a' régi Magyaroknak, azok úgy jártanak mint más Nemzeteknek írásaik, az idő és a' sok pusztító Hadakozások meg-emésztették. Nem lehet ma mútogatni a' régi Nemzeteknek könyveiket, melyeket a' Kristus Születése előtt írtanak, ha ki vészed a' 'Sidó nyelven írott Bibliát, annak Görög Fordítását, egy néhány Görög és Római nyelven való könyveket; megemésztette azokat a' régiség. Ugy jártanak a' Magyaroknak írásaik-is el-vesztenek. Az Átilláig majd semmi emlékezetek nintsen, sőt arról sem vólna bizonyos ha az egy *Priskus Rhétor* világosan a' maga szemeivel látott dolgokat le nem írta vólna 's a' meg nem maradott vólna. Keresztyén Hitre tértenek a' Magyarok az első *István* Király idejében főképen, az akkori dolgok-is igen homályban vagynak, nem lévén nekik olyan *Liviusok* vagy *Polibiusok*, a' ki az emlékezetre méltó dolgokat világosságra hozván köz haszonra fenn tartotta vólna.

Jődögelnek ugyan a' dolgok naponként világosságra egy 's más Klastromi jegyzésekből, ide 's tova küldött levelekből függő petsétes örökségekről való írásokból; de még eddig tsak olly régi Magyar nyelven-való *IRÁS* sem jöve világosságra mellyből láthatnók régi Eleinknek Magyar nyelven való beszédeknek folyásokat. Régibbet nem olvasunk az első Lajos Király (ki holt-meg 1382-dik eszt.) idejébéli Esküvés formájánál; mellyet gyönyörködve szemlélünk: mivel abban idegen nyelvből oda szótt font szó eppen nintsen. Irt ugyan *ISTVÁN* Király, írtanak más ötöt követő Magyar Királyok-is mind törvényeket, mind sok személyeket és örökségeket meg-nemesítő függő petsétű leveleket; de a' Keresztyén Nemzeteknek akkori 's az után-is sokáig tartó szokások szerint Deák nyelven: melly minden Nemzeteknél közönséges vólt; mint szintén már most kezdett lenni a' Frantzia nyelv, amelly annyira el-terjedett Európában, 's olly szükségesnek kezdett

látszani, hogy Erdélyben-is ez után talám az Oláh gyermek-is azon kezdi-el böltsőben való sirását. Meg-maradván a' Deák nyelv az Oskolákban és Klastromokban az által folytatták a' magok szükséges dolgaikat a' Magyarok-is mint más Nemzetek.

Forognak a' tudós embereknek kezekben valami régi Magyar Betük; mellyek a' Nap-keletiek szokásokhoz vagynak alkalmaztatva. Ezeket némelylek helyben nem hadják hanem csak elme futtatásból költött dolognak a' minémüeket akárki könnyen formálhatna tartják, mások pedig valóságos régi Magyar Eleink Betüinek állatják lenni. Irt-is azokról Bél Mátyás egy könyvetskét, mellyet illy titulussal, *devetere Litteratura Hunno-Scythica* bocsátott világra Lipsiában 1718-dik eszten. De kár hogy nem látta vólt azt a' *Rudimentat*, mellyet *Telegdi János* azon matériáról a' XVI-dik százban írt vólt. Mellynek ditséretére minémü levelet írt akkor, amaz Törvényekben és Históriákban tudós *Détzi János* jónak ítélem hogy ide tévén közönségesen olvashassák a' kik az efféle tsemégék körül egertsélni gyönyörűségnek tartják. (...)

Énnékem ha a' magam ítületét-is ez iránt ki kell írnom, ugy tetszik nem lehetetlen dolog azokat a' Betüket meg-mutatni régi Magyar Betüknek. Mellyre ha Isten időt ad talám lészen még nekem-is alkalmatosságom egy arra intéztetett könyvetskében. *Székely István* a' ki maga-is Székely vólt 's a' maga idejében igen tanult ember, azt írja hogy az Áttilla halála után, némelylek Hunnusok Erdélyben *Moldovaság felöll állának-meg, holott mind e' mai napiglan lakoznak, és nem Magyaroknak, hanem Székelyeknek hivat-tatnak: kik még most-is különböznek a' több Magyaroktól, Törvényekkel és IRÁSOKKAL, kik HUNNIABÉLI MODRA SZÉKELY BETÜVEL ÉLNEK MIND E' MAI NAPIGLAN.* ^(a) *Imhol vagyon a' szemmel látott élő tanú-bizonyság.*

Nem lehet azt el-tagadni hogy a' Magyarok között nem lettenek vólna minden időben nagy tudományu bölts emberek. Mivel az Isten azokat szintén olyan éles és akármit fel-fogható jó elmével ékesítette-meg mint akármelylek más Nemzeteket, mellyeket a' Böltseség, Mesterség és a' Tudományok bővségekkal el-híresedtenek. De mint hogy helyből helybe bújdosók vóltanak mind addig a' míg Európában, Dátziában és Pannoniában megtelepedtenek, azoknak ha mi írásaik vóltanak azok-is mind el-vesztenek. Itt-is mivel életeket szüntelen hadakozásokban töltötték fegyverrel híresedtenek-el inkább mint tudománnyal. Ugy-is vólt életek hogy vagy ők támadtanak-meg másokat, vagy magokat kételenitettek mások ellen oltalmazni Nap-ke-

^(a) *In Chronico Cracoviae An. 1558, edita ad annum . 801. P. 142.*

letről és Nap-nyugatról szüntelen ostromoltatván. Az időtől fogva-is, hogy a' Török Európába bé-hatalmazott, sok ízben Erdélyt és Magyar országot olyaná tette mint a' ki seprett házat, mellyben semmi nem maradt úgy hogy felejtették az Oskolákat és Musák szállásokat, hanem keresték kő-sziklák hasadékaikat, barlangokat és havasokat mellyekben életeket meg-tarthatnák. Negyedik Béla Király idejében két esztendőig lakának a' Tatárok Erdélyben és Magyar országban: mit nem emésztett-meg akkor a' Pogányság tüze mindenütt? Ez fő oka írások nem lételeknek és a' Tudós emberek kevés számoknak. Vóltanak, vóltanak, de csak ez előtt kétszáz esztendőkkel-is kik vótanak tudománnyal ékeskedők nem tudjuk, hatsak imine[n] amona[n] valami írásokban elő nem fordulnak, magokkal együtt emlékezeteket-is eltemette a' veszedelmes idő.

Arra a' végre intéztetett ez az Írás, hogy a' két Hazában Erdélyben és Magyar országban az előtt élt tudós embereket, kivált a' kik valami Világra botsátott Mu[n]kájok által emlékezeteket fenn hagyták, régi el-takartatott megavult hamvokból meg-elevenítse, és ujjonnan világra hozza. Kevesen vagynak ugyan a' kik itt meg-jele[n]hettenek: mivel csak ötven esztendőnek el-folyások alatt-is többen éltenek, mint ezek minnyájan, a' kik itt elő számláltattak. De ezeket-is sok vigyázással és fáradtsággal lehetett vissza hívni az életre: közél el-töltenek húsz esztendők 's többek-is a' míg a' véghez mehetett.

Elő számlálatnak itt azok a' Tudósok bővebben, a' kik a' XVI-dik és a' XVII-dik században éltenek. Azok-is nem mindenek, hanem többire csak azok, kik valami írásokban emlékezeteket fen[n]-hagyták. De még azoksem mindenek, hanem a' kiknek írásaik, és írásaikban emlékezetek elő-fordultanak. Emlitetnek olyanok-is de kevesen, kiknek írásaik nem fordultanak elő; de jó emlékezetek fen maradtak.

Vagynak ezen Magyar Tudósok seregekben némelleyek Erdélyi Szász és Magyar országi Tót Nemzetből valók-is: De azok mind olyanok a' kiktől nem lehet sajnállani a' Magyar nevezetet. Ugyan-is azok magok-is Magyaroknak vallották az idegen országban magokat; írásaik által-is nagy ékességére vóltanak a' Magyar Nemzetnek az idegen országbéliektől-is Magyaroknak tartanak. Meg- mutatták azt szorgalmatos fáradtságokkal, hogy ők méltán meg-érdemlik, hogy Haza fiainak neveztessenek.

Más országokban a' tudós Aszszonyok nem olly ritkák mint a' Fekete Hattyuk, vagy a' Fejér Tsókák, a' kik a' tudós Férfiak között elő számlálatnak 's ditsértetnek. Ha azért itt-is egy-kettő meg-emplitetik hogy mások-

nak legyen jó Példa a' követésre, 's a' tudományt azoknak Példájokkal ne szégyenljék, Nem illő hogy a' miatt senkinek illetlen vádja vagy ítélete alá essen.

Meg-ementetnek némelyek az Élők közül-is; mellyért senkinek nehézséget venni elméjére nem illő. Mivel az efféle írásokban hogy az élők-is elő számláltassanak nem szokatlan dolog más Nemzeteknél; sőt a' *História Litteráriának* írói a' magok könyveiket-is elő szokták számlálni. Nem-is említetik itt senki szeretetlenül; ha szintén nem ditsértetik-is sok szóval a' melly illetlenséget hozna magával. Ez az a' mi meg-szokott esni és a' mitől félt *Plinius* Históriát írni: *si laudaveris parvus, si culpaveris nimius fuisse dicaris: quamvis illud plenissime, hoc restrictissime feceris.*(a) Vallására nézve ezen Tudósok Társaságokból ki nem maradott senki, hanem ha el-maradott csak ez az oka, hogy előmbe nem akadott 's nem tudhattam.

Kedvem ellen esett az hogy ezen Magyar könyvetskében sok Deák szó és Deák nyelven írott dolgok elegyedtenek; de azt el-nem távoztathattam; mint hogy eleitől fogva bé-vették, nem tudom mitsoda okból szóllásakat akartáké tzipfrázni, vagy a' dolgot hathatósabban elő adni, a' Magyarok, azt a' kelletlen szokást, hogy a' Magyar beszéd közé sok Deák szót elegyitenének, mellyek idővel meg-magyarosodtanak. Sőt sokan Magyar könyveknek-is Deák titulusokat írtanak. Némelyeknek pedig könyveik, mellyeket elő kellett számlálni Deák nyelven vóltanak íratatva, szükség vólt azon a' nyelven meg-ementeni, külömben nehéz lett vólna helyyesen elő számlálni, 's a' dolgot-is meg-érteni.

Tátzitusnak mikoron a' már meg-hólt embereknek Életeknek le-írására serkentgetné, így ír amaz magát mind élete ártatlanságával szeretető, 's mind írásával hóltá után-is kedveltető Pogány a' *Plinius*. *Equidem beatos puto quibus Deorum munere datum est aut facere scribenda, aut scribere legenda, beatissimos vero, quibus utrumque.* (b) Azokat tartom bóldogoknak, a' kiknek Isten ajándékából adatott az, hogy vagy meg-írásra méltó dolgokat tselekedjenek; vagy meg-olvasásra méltókat írjanak; a' kik mindeniket azok leg-bóldogabbak. Csak egyikkel-is különösen hízelkedni magamnak nem lehet, annál inkább mind a' kettővel. Sőt gyakorta zeng füle[m]be[n] a' mit ama Keresztyén Pogány a' Sénéka mondott: *Quoties aliquid scripturus es, scito te morum & ingenii, hominibus Chirographum dare.* Tud-meg hogy valamikor írsz valamit, mindenkor az embereknek a' te erköltsödről és

elmédről kéz írást adsz. Ha addig nem tudtanak, akkor meg-esmérnek, és írásidből erőtelenségedet mint a' tűkörből ki nézik. Mind-az-által az az Indulat, mellynek minden emberben meg-kell-lenni, engemet arra ösztönöz, hogy a' mit felebarátimnak hasznokra, és a' Magyar Nemzetnek tisztességére 's ékesítésére ítélek len[n]i, abba[n] ne légyek csak halgatással, hanem a' mi töllem ki telhető azt véghez vigyem. Mert valamiképen a' Hazának ártani nem szabad, azonképen annak nem használni mikor lehetne nagy vétek, A' vitézek boszu álló fegyverekkel, a' Bóltsek okos tanátsokkal óltalmazták Hazájokat, Én ha író Pennámmal valami keveset használhatok, azért az Én Kegyelmes ISTENEMÉ legyen a' Dítsóság."



BÁNYAI SÁMUEL intézi szavait a kegyes olvasóhoz *Tantsi Földvári Erzsébet* által kiadott **Aranyas vagy keresztyén ábécében**, „*mellyet a régiség miá meg-avúlt, ritkasága miá szintén el-nyomúlt állapotjából újjolag szem eleibe terjesztett maga költségével*” Kolozsvárott 1747-ben *S. Pataki József* által.



„A' KEGYES OLVASOHOZ

(...) Mind az ítéletnek az Isten Házán való el-kezdettetésének idejének el-közelítését, sőt el-érkezését, mind a' bünöknek mint a' nagy Rendek, úgy a' kösség között való meg-öröködését, mind az Istennek azokért 's azok ellen való kikelését, és búsult haragjának ereje szerint esett, méltó, és sok formájú büntetést bünös Nemzetünkön, ebben ama' régi kigyó' testével kemény hartzokat viselő Kristus' titkos testén, és azzal egyetemben maga Uri Házán, 's szerelmesein fel-nyílt szemekkel szemlélvén, sőt keservesen érezvén a' Méltóságos Gróf Tantsi FÖLDVÁRI ER'SÉBET Aszszony-is, N. Mélt. Gróf N-Ertsei

THOLDALAGI MIHÁLY Úr Kegyes özvegye nem szűnt 's ma sem szűnik-meg szívének, és Lelki kezeinek az Égekre való fel-emelésével és kiterjesztésé-

vel a' bün, és a' bünös ellen ki-költ Istent engesztelni; mind közönséges helyen, mind pedig maga rejték házában, nem szűnt meg a' Kristus érdemén 's egyszeri tökéletes áldozatjának erején fundált igaz hittel és abból ki-folyó reménységgel tsüggedezni annak szívéen a' ki tud könyörölni.

Melly keresztyén kötelességbéli maga gyakorlásának jóllehet sok szép fontos, és hasznos eszközei, és Imádságos Könyvei találatnak, de azok között nem ítélte utólsónak lenni, sőt tetszett magának el-választani, és mintegy el-petsételni ez Arany vagy Keresztyén A-B-Cét, hogy minden-nap tartozó kötelességének, és bizonyos *pensumának* esmérné ennek, Istene kegyelmes széki előtt való el-mondását.

De midön látná e' drága arany nevet viselő, de sok aranyoknál betesebb lelki jót és kintset, hogy a' régiség miá meg-avúlt, ritkasága mia szintén elnyomúlt, és a' feledékenységnek homályától csak nem el-borúlt volna, ugyannyira: hogy hanemha valami esmértelen heljen valahol, de ennél többet nem eszmélvén, és nem tudván, és így az Isten Anya-szentegyházának Tárházából szintén ki-fogyottnak lenni tapasztalná, munkás fáradtsága mellé költséget-is ragasztván addig izzada, miglen ujjolag lelki ajándékul, a' több efféle arany edények és drága kintsek közzé bé-férkezteté.

Hogy pedig ez Imádságos Könyvetskének a' Sz. Lélek munkája által erre elő-segítettett *Authorát* neve szerint elődbe és emlékezetben nem adhatjuk, ne légyen ez iránt bal itélettel, mivel abban módunk nintsen, mert a' régiség és a' miá esett szakadozott romlottság, és hijjánosság okozta, ez-is penig az Isteni tsudálatos Gondviselésből akadott és maradott-megromlott és hijjános állapotjában, Néh. B. e. Mélt. Harinnai Farkas Sára Aszszonynál, onnét viszontag a' fen meg-irt Mélt. Gróf Aszszonynak mint édes Leányának kezéhez jutván nem akarta hogy épen a' feledékenységnek tengerébe essék és el-temetődjék.

Titulussa-is nálunk bizonytalan, hanem az harmadik Elmélkedés előtt találván illy írást: Aranyas vagy Keresztyén A-B-Ce, a' Ditsö 's a' t. csak onnét gyanitottuk e' Titulust fennhagyni, és e' Könyvetske eleibe függeszteni, lévén olly reménységgel, hogj senki ez iránt nem fog bennünket affrontalni, meg-gondolván ki ki azt a' maga szoros kötelességét, sőt tartozó valóságos engedelmességbéli *dependentiáját*, melly szerint akar ezen Imádságokat, akar pedig más szokott Könyörgéseket bizonyos és el-múlhatatlan *pensumának* tartja (:a' tanulóknak példájok szerint:) Mennyei *Praeceptora* vagy édes Atyja előtt el-mondani, és azzal maga tettetés nélkül való alázatosságát, engedelmességét, és Keresztyéni hivatalában való hűségét, és szorgalmatosságát kimutatni.

Ezeket jól meg-fontolván, és józan elmével meg-gondolván nem vetheti szemünkre senki, sem azt: Hogy ne talám a' *praetitulált* Mélt. Gróf Aszszony é' kegyes munkában, tsak a' maga Nevének és emlékezetinek fen marasztására szándékozott volna, mert én magam vagyok a' bizonyság, hogy elméje ott járt, hogy ez kegyes igyekezete és költsége ide 's tova az hir' szárnyain ne hordoztatnék, és még emlékezete se lenne, hanem tsak titkoson menne véghez, de nem ítélem szükségtelen és helytelen dolognak, ha az illetén tselekedetek a' kapukban hirdettetnének, mások-is az illy kegyességébéli munkák által, magok keresztyéni kötelességeknek meg-gondolására és gyakorlására serkengettetnének. Sem azt: Hogy a' mostani időben, a' könyörgésnek és buzgóságnak lelke sokakban hathatóson munkálkodván, az Isten' szájától tanult és szent kezeihez szokott kegyes emberek elégséges könyörgéseket irtanak, és azokkal a' mi Nemzetünk bővölködvén nem lett volna ennek ujjolag ki-botsátása szükséges; mert ez, a' mint feljebb-is értéd az Isten Házának régi kintse vólt, és a' több efféle drága kintsek közzül ki-fogyván, szükségképen illet régi állapotjára vissza férkeztetni, és a' melly hijjánosságok benne estenek a' Sz. Léleknek segedelme által ki-pótolni, mellyet a' nékem adatott kegyelem és tehetség szerint Mélt. Patrona Aszszonyomnak kegyes kívánságára véghez vinni tartottam keresztyéni kötelességemnek, sok hijjánosságát ki-pótoltam, a' penitentialis Sóltárokra Könyörgéseket irtam, többekkel-is bizonyos materiakra augeáltam, a' régi meg-rögzött Stylusaiból mind többire, a' mennyire lehetett meg-palléroztam.

Élj hát véle Istenedet 's idvességedet szerető 's kereső kegyes Lélek ama' ki-mondhatatlan bódogságának, és tökéletes örömnök el-érhetésének reménsége alatt.

E Siralom' völgyén való bujdosásodban tégedet követő,
A Jósef romlásán veled együtt kesergő
A könyörgésben kötelességedet segítő Tagod 's Társod

Bányai Sámuel,
N-Idai Mélt. Udvarok' méltatlan és együgyü Lelki Pásztor
Irtam N-Idán.
1746"





Szathmári Pap Zsigmond rendezte sajtó alá **KAMARÁSI GYÖRGY** „Auctornak tulajdon írásiból”, az **Emlékezet kövei, az az halotti száz prédikátziók** című, 1747-ben Kolozsvárt megjelent kötetet, melynek előljáró beszédét még 1724-ben írta Fogarasban a szerző.



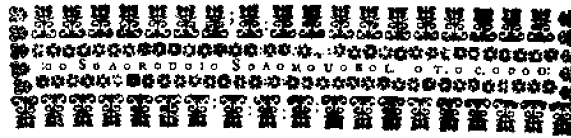
(...) „Nem olly könnyű pedig az Halotthoz rendesen illettetett Prédikátzió, mint a’ melly szükséges. Úgy hogy ha a’ Pap ugyan jól megütögeti-is sebé (mint a’ Világ szokott szólani:) nem menten ugrik-ki belőle; sőt a’ Halott felett való illendő Tanítás-tételnek hirtelen való volta gyakran még az értelmes Papot-is, annál-is inkább a’ gyengétskét szédelgössé szokta tenni. Mellyhez képest Nagy, Bölts ’s Tudós Emberek igyekeztenek ez iránt, mint más nyelveken úgy Magyar nyelven-is segítő munkákat írni: melly nagy Embereknek lobogó Tüzes Szövetnekeik után igyekeztem én-is e’ vékony métsetském által világolni, akarván segiteni a’ gyengétske ’s könyvetlenség miatt hirtelen nem készülhető

Prédikátorokat, kiket-is nagy gyakorta nem tsak köz Rend, hanem Elé-való Emberek felett való prédikállásra-is elő szoktak rántani.

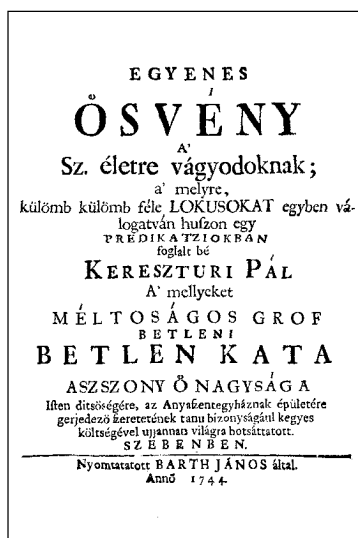
Okot ezen Munkámra nem szolgáltatott Hiren ’s Néven való kapdosás, hanem terhes betegségemkori fogadás tételem, mellyet-is hogy bétellyesithettem, ISTENem’ Nevét áldom. Szabad életemben élő nyelvel tanitanom, miért ne lehetne azért szabad, ha tehetem, hogy pennám által holtom után-is szóljak? Bövséges kenyereből részesített ’s érkezhetővé-is tett engemet az én Uram, Róm.1: 1. Állitanám azért tunya szolgának lenni magamat, ha Uram szőlője körül való munkálkodásomnak pennám által-is nem mutatnám valami jeletskéjét.

(...)

*Irtam Fogarasban, Karátson havának 10. Napján, 1724, esztendőben
Kamarási György”*



Kereszturi Pálnak huszonegy prédikációját **Egyenes ösvény a Sz[ent]. életre vágyodoknak** címen, *Barth János* szebeni nyomdájában *Sárdi Sámuel* közreműködésével 1744-ben bocsátja újból világra **KOVÁCS MIHÁLY**, aki Árva *Bethlen Kata*hoz intézett ajánló levelében írja:



„Ugyan-is midön látná NAGYSÁGOD ... a' mi Nemzetünknek boldogtalan sorsát, az *Hitre*, a' *szentségre* vezérlő, serkengető hasznos Könyveknek született Nyelvünkön való szük voltát, ne[m] kedveze ezüstjének, nem fárada- el bajos szorgalmatoskodásában, mind addig meg nem szünek, míg az egész *Theológián* által, Tudos embertől irattatott szép és igen hasznos Prédikátziókat, nem régen nagy költségével vi- lág' eleibe[n] nem botsáttattá, ebbéli kegyességé- nek mint egy *Első Szülőtjét*, hogy azokból még a' gyenge elmék-is az *Hitnek* Ágazatit könnyen meg érthetnék és meg-tanulhatnak.

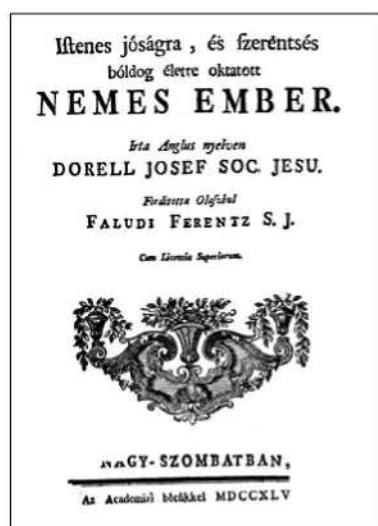
(...) E' könyvnek meg-szükült Exemplárjait Isten ditsőségére és másoknak idvességére tzelezo szent szándékkal ujabb ki-nyomtatással szaporítja.”





1748-ban jelent meg Nagyszombatban *Dorell Josef* angol nyelvű **Istenes jóságra, és szerentsés bóldog életre oktatott nemes ember** című munkájának **FALUDI FERENC** által olasz nyelvből történő fordítása, hogy „meszsze-bujdosási”-ban „ki-ne kopnék élő nyelvüinkből.

„...az igaz ítéletnek ösvényétől annyira el-távozott...” Faludi Ferencet *Bod Péter* még költött névnek találta, akárcsak az eredeti mű szerzőjét **Dorelt** is. *Köszegi Rájnás József* viszont *A magyar Helikonra vezérő kalauzhoz tartozó meg-szerzés* című munkájában ezt írja: „Igaz tudós magyar volt néhai Faludi Ferentz ... Gyöngyösi-utánn nem támadott nagyobb poéta országunkban. Magyar Tzitzzerónak-is neveztetett.”



„VÉDELMEZŐ INTÉS A MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

Nagyságtok Kegyelmetek!

Ezt a könyvet Magyar Országunk, de nem Magyar Országunkul irtam. A' Személyes nagyoknak szól, mindazonáltal a' fel serdült, és már maga eszén, maga szárnyán járó fiatal Rend-is alkalmas hasznát veheti. A' mint-is egy szemmel reájok nézet az Author.

Készületihez képest, 's tsinnyára nézve DRAMMA; sok-féle beszédekkel, sok-féle költött nevekkal mulatozik; maga senki bizonyos-

ra nem példáz. Engem a' mi illet; se fő, se alattson, se Férfiu, se Patyolatos-rendit Hazámnak nem akartam boszszu-irással sértegetnem; minthogy-is távul-létem miatt, se külső okok, se belső szívem-járási nem viselhettenek ollyasra.

Emlegeti EUSEBIUS a' Törvény-székeknek érdemes tagjait, Eö ki akkor kívüllyeb nem lépet Honnyánál, az idegen Országok erköltseit restelven keverni, tsak maga Nyájjának kívánt valamit eszébe juttatni. En a' ki utána jártam penámmal, Anglián szánakozván: tsak el-hitettem magammal, hogy Istenes job renden légyen Hazánkunk törvényes állapottya.

A' fö-Aszszonyoknak nem tsak a' másikban, mely igyenesen nekiek szól, hanem ebben a' Részben-is vagyon valami részek. Semmi más egyéb okra nézve; hanem, minthogy szeretik a' szépet, utállyák meg egyszer valamikor a' förtelmes erköltset, öltözzenek tisztába, alkalmaztassák magokat kötelességekhez.

A' *Comaediá*-kat magam jó kedvébül-is hegyes szókkal illettem, a' mint-is érdemesek reá. A' ki ki-lépet Pannoniából, és azon Országokon megfordulván kapot benne, Tanúm lehet, hogy egyelesleg a' Nemes-Embereken sok sebeket ejtenek májnap-is.

In Summa: A' mit irtam, azért irtam, hogy meszsze-bujdosásimban ki-ne kopnék élő nyelvünkbul, példát adnék sok heverő pennának, olvasásra valót nyujtanék a' hivalkodóknak, jóra emlékeztetném a' világ gondgyaiban el-merült elméket.

Költ Romában. 1744ben.

Nagyságtok Kegyelmetek Alázatos Szolgája, FALUDI FERENTZ S. J.”



FALUDI FERENC németből fordítja le *Gracian Boldisar* spanyol munkáját **A' bölt, és figyelmetes udvari embert**. A címet valószínűleg *Nicolas Amelot de la Houssaye*, volt bécsi követségi titkár fordításából [L' homme de la Cour, 1684] vette át. A kötet Nagyszombatban 1750-ben jelent meg és az *elől-járó beszéd a magyar nemességhez* szólt.

„Nagyságtok Kegyelmetek!

Nem a' Jámor-igaznak szabják a' törvényt, és a' Böltset nem tanátsos tanáttsal terhelni. Mindazonáltal a' tanult-okossakis köszörülik eszeket letzkével, és az erköltses jóság-is teként a' Parantsolatokra.

Lehet azért Ennél Amannál, együtt-is másutt-is valami kelete ezen könyvetskének, a' mely aliglan költ-ki *Spányol*-Országban; azonnal maga nyelvére, maga bötüivel nyomtattata a' *Frantzia*-Udvar. És közönségesen az Udvari-böltsek jó-izüen, se nem kis haszonnal olvassák. Erre képest méltónak ítétem lenni, hogy a' Fö-Rendek *magyarúl-is* meg-ismérkedgyenek véle.



Udvari-Embernek neveztem; mint-hogy *Monsieur Amelot de la Houssaye* sem tett egyebet könyve homlokára. Méltán-is mert leg-inkáb' az Udvari személyekhez alkalmaztatott, mély értelmű *Maximákat* foglal magában; A' mint bővebben tapasztalni fogják, a' kik nem sietnek-vélek.

Egyrül követem, és más egyre kérem a' kegyes Olvasót: ne nehezteljen, ha fordításomban néha tsak mellette találtam járni a' *Spányol* Authornak; ki akadékos szeges munka, az idegen Nemzetnek nyelve járását, és annak tulajdonát, szakasztott-ugy Magyarossan ejteni. Kérem pedig arra: meg ne ítéllyen, se ravaszkodásra ne

véllye a' mit irtam; fegyvert, óltalom eszközt kívántam a' hamis világ ellen adni, nem rossz Politicát hinteni Nemzetem elejbe. A' mi a' *Stilust* illeti, ha oly tzifrán nem trágyáztam, a' mint Hazámnak kényessei szeretnék, vagyon kiss mentségem: iffiantan kezdettem, távul-bujdosva irdogaltam job' részét, és tsak pihenő órákkor. Ezek mellet a' Magyar Nemességnek ajánlván, 's óltalma alá bizván munkámat, maradok.

N. Szombatban 1750.

Nagyságtok Kegyelmetek

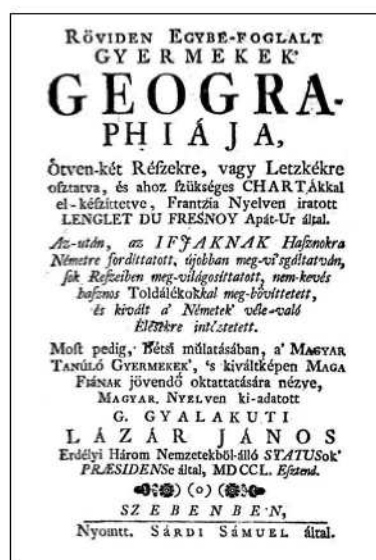
Alázatos Szolgája

FALUDI FERENTZ S. J."





GYALAKUTI LÁZÁR JÁNOS „*kiváltképen maga fiának jövőendő oktatására*”, de általában a magyar tanuló gyermekek számára adja ki *Lenglet du Fresnoy* francia apát német fordítású földrajz könyvét, immár magyar nyelven **Röviden egybe-foglalt gyermekek’ geographiája** cím alatt, *Sárdi Sámuel*nél Szebenben, 1750-ben.

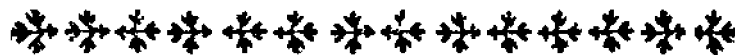


„ELÖL-JÁRO BESZÉDE A’ MAGYAR
FORDITONAK AZ OLVASÓHOZ.

E’ Világ’ piatzán szemlélővé tévén ISTEN
az Embert, fővel az Ég-felé emelkedve, láb-
bal pedig a’ Földre támaszkodva teremtetve;
hogy tudni-illik: midőn e Világnak, és az Égi
sok Golyóbisoknak nagyságokról, s azoknak
TEREMTŐjeknek méltóságáról gondolkod-
nék, s véges elméjével mérsékelné, lenne lábait
a’ Földön hová mint-egy *Centrum*hoz, közép-
ponthoz meg-vetni. Melly okos Emberhez il-
letlen dolog volna pedig az, (a’ Természetnek
rendiben szólok,) a’ fején fellyül-való dolgok-
ról, mellyekhez nem férhet annyira szorgal-

matoskodni, hogy a’ lába alatt valókról el-felejtkezzék. A’ ki szüntelen fel-
néz, s nem látja mi vagyon a’ lába alatt, meg-botlik az. Nagy botlás hát,
a’ Tudományoknak tanulásában-is annyira egyebektől el-foglaltatni magát
valakinek, hogy a’ Föld’ Golyóbissáról, (mellyet mindennap nyomdokol,)
való Tudományt háta-megé vesse. Kívánja Ember tudni, mennyire tölünk
a’ Nap, s egyéb Tsillagok? mekora azoknak nagyságok? minémű, a’ Hóld?
s lakik-é abban valaki? nem tudni pedig mekora a’ Föld? minémű részek-
re osztatik? kik? mitsoda nyelvű? mitsoda vallású Emberek, laknak azon?
s lakják-é mindenütt? vagy tsak némelly részeiben, melly nagy ostobaság,
szégyen, és restség! Látod ebből Kegyes Olvasó, a’ *Geographiá*nak, melly a’
Föld’ ezen Néminémüségéről-való Tudomány’ nagy hasznát. Melly minél
hasznosabb, annál méltóbb, hogy más okos és tanult Nemzetek’ példájok

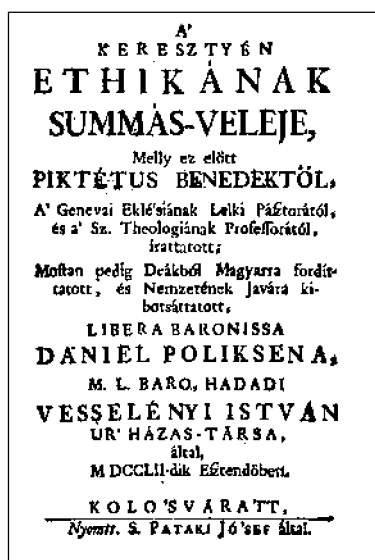
szerint, Magyar Nyelven-is tanúltathassék, nem lévén mindennek módja, sem a' Deák, és más idegen Nyelveknek, annyira-való tanulásában, hogy azoknak Könyveiket érthesse; sem annyira-való Költsége, hogy magának azokat meg-szerezhesse. Ez ok indított Engemet erre, hogy ezen tudós Frantzia Apát Urtól előszer Frantzia nyelven iratott, azután mástól Németre fordíttatott, és Gyermekek' tanulására ki adott Munkátskát Magyar Nyelven ki-botsátanám. Mellyet noha akkor tsak a' Magam Fiam' hasznára nézve tselekedtem; de az-után kedves Jóakaróimtól meg-győzöttetve, az Erdélyi minden Tanulóknak lehető szolgálatra közönségessé tettem. Élhetnek ezzel nem-tsak a' Gyermekek, hanem a' nagyobb Férjfiak, és Aszszonyok is jó-előmenetellel. Énnekem pedig, ha tzelomat ebben-is el-érem, e' kis Munkátskában egész örömem lészen."





Wesselényi István házastársa, **DANIEL POLYXENA S. Pataki József** által nyomtatta ki *Piktétus Benedek* „**A keresztyén ethikának summás-veleje**” című munkáját.

Zsibón kelt „*a' forditonak elől-járo beszéde*” az 1752. esztendőben:



„Valaminémü nagy Virtus az Háládatosság, melly mind Isten 's mind Emberek előtt igen ditséretes; szintén olyan nagy és Egeket 's Angyalokat irtóztató Bűn és Vétek az Háládatlanság, sőt az Emberek előtt igen utálatos-is, annyira hogy az háládatlan Embernél semmit rosszabbat a' Föld táplálni nem ítéltetik, amaz igen közönséges és még a' Gyermekeknél-is tudva lévő Deák Mondás szerént: *Ingrato Homine nihil Terra pejus alit*¹⁷. Ezen utálatos Bűnnek el-távoztatására vettem-fel pennámat, tsekély és együgyü vóltomhoz képest, ezen Munkátskának a' Nemes Deáki Nyelvből magunk született Nyelvünkre való meg-fordítására: mind az én Istenemhez való

Háládatosságomnak, mind pedig szegény Nemzetünkhöz, 's abban nevezetesen az Aszszonyi Nemhez való Szeretetemnek bizonyságául. Mert ugyanis vallyon nem méltán hasonlítottatom vala-é én az én Istenemtől, avagy tsak amaz egy Tálentommal nem kereskedő sőt azt el-rejtő háládatlan Szolgához: midőn Ő Felsége, ingyen kegyelméből, velem azt tselekedte, hogy engemet olyan kegyes Szülő Édes Atyára és Édes Anyára méltóztatott, kik által én az Ő Felsége' Utaiban neveltettem, és kiknek Bölts és Édes Atyai Gondoskodások által arra-is méltóztattam, az én jó Istenem hozzám való jó kedvéből, hogy a' Deák Nyelvet tanulhatnám, sőt arra-is mehetnék, hogy azt ugyan meg-is érthessem; ha én azon velem közlött drága Tálentomot a' Deáki Nyelvet, minden haszon nélkül elrejtettem volna, mint a' gyertyát a' véka alá borítottam volna? Bizony úgy tetszik, Nemzetemhez 's nevezetesen Nemzetemben az Aszszonyi Nemhez nagy szeretetlenség lett volna az én tölem, ha

¹⁷ *Semmi sem rosszabb a földön a háládatlan embernél*

az én Istenemtől velem közlött ezen ajándékot a' nekem adatott kegyelem szerint ő reájok nézve valami haszonra nem fordítottam volna.

Nem kétlem lehetnek olyan elmék, a' kik így okoskodhatnak, hogy lévén az efféle munkára Nemzetünkben elég *Subjectumok*, magam bár inkább Orsót és Gu'sajat forgattam volna 's magam Házi-dolgaim körül szorgalmatoskodtam volna. De az ilyeneknek csak azt felelem, hogy én mind azokban, valamit az Isten én reám bízott, az Ő Felsége' segedelme által jó Lelki-esmérettel el-járni igyekeztem, és egyiknek-is az ilyenek közzül segítségét, sem ezen Munkátskának végben-vitelére, sem magam Házi dolgaimnak el-igazítására, nem kértem. Külömben-is hogy az Aszszonyi Nem az ilyen munkától el-tiltatott légyen, a' tellyes Szent Írásban soholt nem olvastam: azt tudom hogy Szent Pál az Aszszonyokat közönséges helyen szólani, az az, Prédikállani, meg-tiltotta; De azt-is tudom, hogy Izraelben ama' Nagy Anya Débora, Izraelben szép Hálaadó Éneket szerze, az Uj Testamentomban ama' Bóldog Szüz Anya, és a' Szent Anna, szép Hálaadó Ditséretekkel ékesítsék a' Szent Könyvet; kiknek nyomdokokat követni vallyon szégyen vagy tilalmas volna-é ma már valamelly Kristus' Zászlója alatt a' Férjfiakkal egy formán vitézkedni tartozó keresztyén Amazonnak? (...) Szabad hát énnékem-is e' Könyvetskével az én Magyar Nemzetemben hirdetnem ama' fellyebb már el-mondott két nagy Parantsolatokat, mellyeket én az én Uram Jésus Kristusomtól tanultam.

De ha szabad leszen már egy kevésbé a' Szent Íráson kívül-is lépnem: nem vólt az eleitől-fogva a' Keresztyénségben újság, hogy az Aszszonyok a' Tudományok és a' Könyvek' írása körül foglalatoskodjanak. Nem régen akadott kezembe két jeles Könyv, mellyeket egy Bölts Aszszony, *Catharine Baronisse Seissenegg*, egyiket a' Kristus' Szenvedéséről, másodikat pedig a' Szent Háromságról, és nevezetesen a' Kristus' Istenségéről Német Nyelven irt és maga költségén ki-is botsátatott. El-hallgatom ama' Bölts Emberek előtt igen esméretes *Anna Mária Schurman*' hasznos és jeles Munkáit. De hogy többeket elő ne hordjak, tsak az Én Bóldog Emlékezetű nagy Anyám-is, Gróf PETRÖTZI KATA, Néhai Gróf PEKRY LÖRINTZ Urnak kedves élete párja a' ki vala, a' mi Magyar Nemzetünk hasznára a' Német Nyelvből Magyar Nyelvre három jeles Könyvet fordíta. Virágzik mostan-is sok helyeken az ő kezei által egy jeles Bokrétába szépen öszve-füzött XII Liliom¹⁸, mellyet ama' szomorú háborúságában ezen szegény Hazának, Szebenben X Hónapokig tartott súlyos szenvedései között, öszve-szedett némelly szent Authorokból: ehez hasonlóképen illatozik még némelly helyeken az Isten' óltárán füstölgő igaz Szív-is, melly ugyan ezen Kóból költ. Vagyon még egy,

¹⁸ A' kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt sziveket élesztő jo illatu tizenkét liliom című

– gyűjteményünkben szereplő – munkáról van szó.

a' mellyet bizonyos okokra nézve nem említék. Szükség vólt tehát én-nékem ezen Bóldog Emlékezetü Édes Nagy Anyámat-is követnem, a' mennyire a' nékem adatott Kegyelem engedte, ha többre nem érkezhettém-is, avagy csak ezen egy Munkátskának Világosságra való botsátásával.

Mellyet a' Keresztyén Kegyes Olvasó kegyes indulatjába ajánlok és megeshetett hibáimról botsánatot kérek: mellyek meg-eshettek sok okokból, de leg-nevezetesebben, meg-vallom, a' Szabados Úr Istennek rajtunk 's Házunkon sok izben által-ment Atyai dorgálásai között, hol magam hol szerelmesink nyavalyájok, sőt azok között egy néhány kedves Gyermekeinknek keserves el-halálozások miatt, bizony gyakorta alkalmatlan voltam fél esztendeig-is ezen munkát elő-venni, melly miatt-is kellett ennyire haladni, mert ha az efféle akadályok nem lévén, egy végtiben hozzá láthattam volna, talám hibáim-is mostan kevesebb számmal találtatnának; de ugyan csak áldom és ditsérem én a' mindeneket az Övéinek javokra böltsen igazgató Szent Istent, a' ki ugyan csak sokszori bánatomat vigasztalás nélkül nem hagyta, és nékem annyi időt engedett, hogy már ezen Munkátsákát el-végezván, ezzel a' Keresztyén Kegyes Olvasónak kedveskedhetem.

A Kegyes Olvasónak pedig kívántam jelenteni: *Elsőben* azt, hogy ezen Munkátskában az Author a' Szent Írásbéli bizonyságokat ki nem írta, csak meg-jegyzette, de én ezeknek, kivált a' szükségesebbeknek egészen való ki-írásokkal kívántam a' Keresztyén Kegyes Olvasónak kedvezni, mellyeket sok helyeken nem ott találván a' hol az Author meg-jegyzette, (: inkább hiszem a' nyomtatásbéli hiba-is okozván:) a' hol találtattak onnan jegyzetem-meg, némelyleket épen el-is kellett hagynom reá nem találhatván, egynéhányat pedig hogy jobban meg-értehelessék meg-is szaporítottam. *Másodszor*, Hogy némelyle helyeken az Author *Citalja* az *Apokriphus* Könyveket, de én azokat el-múlattam fel-írni sok okokból, külömben-is elégségesek ezen könyvben minden igazságoknak meg-bizonyítására a' *Canonicus* Szent Könyvekből *citált Locussok* – is. *Harmadszor*, Hogy némelyle Deák *Terminusokat*, ám-bár magok erejekben a' Magyar Nyelven-is igyekeztem ki-tenni, de csak ugyan a' Deák Nyelven-is meg-hagytam; ezt pedig tselekedtem e' két Okokból: *Elsőben*, Hogy a' melly Deák *Terminusokat*, épen jól a' magok ereje szerint, a' Magyar Nyelvnek szük vólta miatt, Magyarúl egészen ki nem lehetett tenni, az ilyeneknek a' meg-maradott Deák szók mint-egy segítségül légyenek. *Második* okból tselekedtem, hogy az Aszszonyok közzül, a' kik még a' Deáki Nyelven nem jártasok, az ilyen szükséges *Terminusokat* Deák Nyelven-is meg-tanúlhassák. *Negyedszer*, a' Görög *Terminusokat*-is vékony értelmem szerint, Magyarúl-is ki-tettem, de ugyantsak jobbnak ítéltém

némellyeket a' Görög Nyelven-is ki-írni. *Ötödször*, Minden igyekezettel jól-lehet azon voltam, hogy a' Deák Nyelvnek ereje szerént tehessek ki mindene-
ket, de a' Magyar Nyelvnek szűk vólta sok helyeken nem engedvén néhun
távoznom-is kellett az Author *Stilusától*; de ugyan tsak az értelem, hogy
azon egy légyen igyekeztem, sőt, hogy jobban a' Keresztyén Kegyes Olvasó
meg-érthesse, néhul meg-is kellett bővitenem és kevés magyarázatokkal élni
kételenítettem. Mint ezekről kívántam a' Keresztyén Kegyes Olvasót előre
tudósítani, és még egyszer sok erőtelenségeim miatt meg-eshetett, bizonyo-
san meg-is esett, fogyatkozásaimról nagy bizodalommal bocsánatot kérvén,
ajánlom a' Keresztyén Kegyes Olvasót az Ur Isten' Gondviselésébe, 's kívá-
nom hogy ezen Könyvetskének Olvasását vezérelje és fordítsa a' Szent Isten
mindeneknek előtte a' Maga Nevének Ditsőségére, annakutánna minden
Keresztyén Kegyes Olvasó' kegyes Lelkének Idvességére. Ámen.



1755-ben Szalai Barkóczi Ferenc, egri püspök „*dicséretes költségén*” Kas-
sán akadémiai betűkkel nyomtatva adták ki **HALLER LÁSZLÓ** fordítá-
sában **Telemakus bujdosásának történeteit** „*Magyar hazánk fő, közép és*
alacson rendeinek örömére, kedves és bölts mulatságára”. A könyvet Fenelon de
Salignac, Camerac püspöke írta.



Ajánló levél

„Ihon *Kegyelmes Uram*, ilyen árvaságra ju-
tott volna Néhai *Méltóságos HALLER LÁSZ-
LÓ Gróff*, Máramarosi érdemes *Fő Ispány Ur*
elméjének magyar magzattya, **TELEMAKUS**
(...)”

HALLER GÁBOR Generális... könnyen
reá-bírta **EXCZELLENCIÁDNAK** a' jeles
tudományokban ön-kényén gyönyörködő el-
méjét, hogy ezt a' fiatal ifjacsát felserdülni
segítené ... ez árvát Udvarába kegyes szemmel,
vidám orczával be-fogadván melléje nevelő daj-

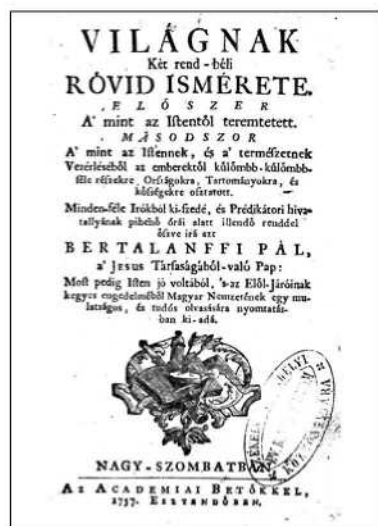
kát, tudni-illik egy írórt rendelt, a ki az üdvözült *Méltóságos Gróff AUTOR Úrnak*, sok vakarításokkal, ki-törlésekkel, jobbító kereszt-vonásokkal, irtt munkáját tisztán le-irná, az ide-'s-tova hányatott szókat a' magyar nyelvnek tulajdonsága szerént egybe-szerkesztetné, és olly karba állapítaná, mellyben kívánta vólna látni maga a' bődögültt *Úr*, tudni-illik, hogy a' nyomtatás által közönségessé tétetve, magyar hazánkban terjedne; ...

Másodszor *NAGY* e könyv a' fordító *AUTOR ÚRRA* nézve mivel a' fordítás ... nem akár melly tudós emberé, hanem egy *NAGY GRÓFF ÚRÉ*... ki ... minden rendbélieknél szivesen kellett magát, mai napig-is tiszteletes emlékezetben vagyon, léssen is a' Magyar haza előtt, mellynek hasznára példás fáradtsággal *TELEMAKUST* magyarrá tette; ismértetni akarván, hogy a' nagy Urak és Gróffok nem csak karddal és tanácsolással, hanem tudós könyvek írásával-is Nemzetünknek hasznót hajthatnának."





BERTALANFFI PÁL jezsuita papnak, a *Világnak két rend-béli rövid isméréte* című, Nagyszombatban 1757-ben megjelent könyvéről Bod Péter azt írta: „az is igaz, hogy azt kerülvén az író nehogy a magyar szólások közé deákot elegyítsen, olly homályos az írása sok helyen, hogy alig lehessen megérteni mit akarjon.” Az „...isten jó voltából ’s az elől-járóinak kegyes engedelméből magyar nemzetének egy mulatságos, és tudós olvasására nyomtatásban” kiadott művét így indítja a szerző útnak:



„ELÖL JÁRÓ BESZÉD

Két rend-béli rövid-isméretét adandom pedig a'világnak. (...) 1749. Esztendőben egy valaki, nem tudom kitsoda (de igen hiendő, hogy igaz Magyar Haza szerető lett légyen) első vala, ki a' földnek kerektségét az most említett volta szerint *Saxoniának Halla* névű városában Magyar bötukkel le-ábrázolta: én azon jámbornak, akárki lett légyen, jó igyekezetét meg-dicsérvén, ezen könyvemben még többekre botsátom a' pennámat, és nem tsak bővebben adom a' világ kerékségének Országait, 's azoknak helységeit, hanem a' sok-féle tulajdonságok mellett, eleitől fogva ez ideig való állapotokat, viszontagságokat, 's-változásokat-is rövideden le-írom; (...)

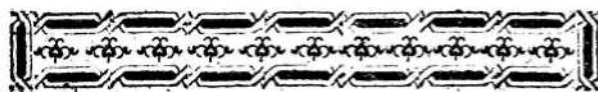
„Azokáért, kegyes Magyar olvasó, úgy vedd ezen munkámat, hogy magadnak nem mondom ékes Magyar szólást (mert midőn a' költségnek tsekélysege éppen rövid sommában való írásra kényszerített, arra a' Magyar nyelvnek válogatott szép virági sem tsirázhattak ki a' pennámból) hanem mind ideig való tudományt, mind örökké való jókat-is szerezz: igazán mondom, nem lehet volta-képen meg-magyarázni a' tisztességes, és álhatatos olvasásnak nagy használattyát, mert az előszer-is a' hivalkodást, mint minden

gonosznak műhelyét, meszsze el-rekeszti, az-után emberben a' tudományt, a' jó erköltset és azzal a' szép bötsületet neveli, a' hivságos és néha igen tökéletlen tsevegések helyett minden-féle diszes beszédekre a' tágos útat nyitva a' külömbb-féle régi történetekből a' jelen valóknak jó el-igazítására a' kész tanácsot nyuította;”

(...)

„s-ha ezen könyvemnek a' kegyes Magyar Olvasó előtt kellemetes és kedves voltát tapasztalandom bizonyára tovább-is nagy ösztönökre léend az, hogy Isten jóvoltából még több Magyar írásokra hegyezzem a' pennámat, vagy legalább, hogy az régolta össze iratott Prédikátzioim közül (ha ugyan találkozik egy valaki, ki Istenes adakozásával ezen szándékamat elől mozdítsa) a' jobbakat válogatva világosságra botsássam; mert (hogy itt Magyar Nemzetemhez való nagy hajlékonyságomból szólljak) Isten szerént azt kell Sz. Pállal mondanom: *én magam kívánok vala átokká lenni a' Kristustól az én Atyám-fiajért.*”





SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY, Borsod vármegye törvényszékének tagja Egerben lefordítja *Gedde János, Angliai méheskert melly a' méhekkal való bánásnak mesterségét és titkait szemünk elejébe terjeszti...* című írását.

Bauer Károly Józsefnél 1759-ben Egerben megjelent szakkönyvében Szathmáry „a fordítónak különös megjedzésre fel-tett dolgai” című bevezetőben emeli ki a fordítás nehézségét. A nyelvi sajátosságokra való hivatkozása annál is fontosabb volt abban az időben, mivel a fordítás nem közvetlenül angolból, hanem egy másik közvetítő (jelen esetben német) nyelvből történt.



(...) „A' mi Authorunk csak a' szükséges és hasznos dolgokról akart írni a' Házi Gazdák számára, mellyre nézve, engedelmet várok én akár kitűl is, ha a' Magyar Nyelvben valamit találtam hibázni, a' Méhészek rendes szóllásának módja ellen. Amelly félelem miatt, ha én le-találtam volna tenni kezemről ezen fordításbéli szándékomat, kétség kívül kintelenek lettek volna a' Méhekről való Tudomány-

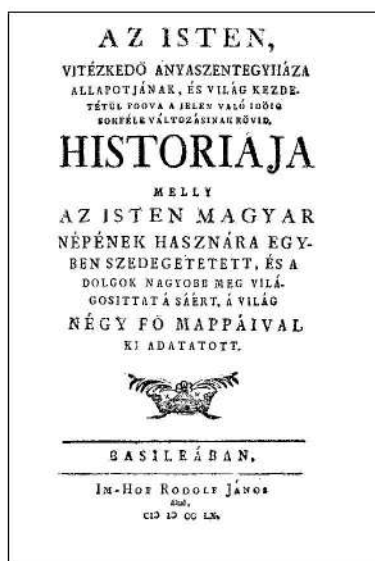
nak szeretői tovább várakozni, míg tudni-illik valamely Méhes Gazda ezen Munkát magára válalta volna.”





„Az Isten magyar népének hasznára” Bázelen jelent meg magyar nyelven Im-Hof Rudolf Jánosnál 1760-ban „a dolgok nagyobb megvilágosításáért”, négy fő mappával kiegészítve **Az Isten vitézkedő Anyaszentegyháza állapotjának, és világ kezdetétől fogva a jelen való időig sokféle változásinak rövid Historiája**. Az *előljáró beszédben* a szerző [BOD PÉTER] röviden értekezik általában a „historia”-ról, valamint magyarul történő művelésének fontosságáról. Hangot ad egy pár elképzelésének elvi kérdésként tárgyalva ezen magyar nyelvű műfaj jogosultságát, keményen kritizálva a latinos beszédet erőltetőket:

„A jó indulatu olvasóhoz.



Felette szükséges az Historiai Tudomány az Ember életének folyásában, mind az ő tudatlanságában való tanítására, mind szomorúságiban való vigasztaltatására, kétséges kimenetelű dolgaiban való oktatására; hogy a' régiekből ujságot, az elmúltakból tanulhasson jövőndöket: lássa a' meg-lett dolgokból mit keljen követni jó lélekkel és eltávoztatni nagy serénységgel. *Az Historia bizonyosága az elmúlt időknek*; mert elő adja azokban mik, mikor s' miképen lettenek: *világossága az igazságnak*, mert úgy adja elő a' régi dolgokat, mintha az olvasó maga jelen lenni szemével látná azokat,

az emlékezetnek élete; mert meg eleveníti a' régen meghóltakat, s' hogy a' jóknak jó emlékezetek, a' gonoszoknak rothadt nevek nemzetségről nemzetségre által mennyen, azt tselekszi. *Tanítója az életnek*, mert a' Példákban mind a' követendő s' mind a' távoztatandó dolgokat mint Tükörben úgy mutatja; *előbeszéllője a' régiségnek*¹⁹ mert a' mellyek sok száz vagy ezer esztendővel estenek is ez előtt, úgy adja elő mintha most mennének véghez a' mi szemünk előtt. Innenis vagyon az, hogy nem tsak a' régi Káldéusok, Persák,

¹⁹ Cicero Lib. II. de Oratore p.m. 202. ita Historiae laudes tradit

Egyiptziusok, Görögök, Romaiak sok írott Historiák által tartották emlékezetben az ő Nemzeteknek ditséretesen viselt dolgaikat; hanem a' keresztyén Nemzeteknél is találtnak mind a' Polítiára, s' mind az Ekklesiára tartozó magok született nyelveken kiadott Historiák, hogy azokból minden rendbéli emberek tanuságot vehetnének. A' mi *Magyar* Nemzetünk volt még eddig olyan szegény, mellynek az új Testámentomi időt a' mí időnkig s' abban véghez mentt, kivált Ekklesiai dolgokat elő adó Historiája a' maga nyelvén nem találtnék; úgy hogy a' kik idegen nyelveken nem tudnának, azok kéntelenítenének vakok lenni az ő idejek előtt véghez ment dolgokban.

Aristodémus és a' Mitilénébeliek régen ezzel büntették az ő ellenségeiket, hogy nem engedték azoknak gyermekeiket taníttatni a' meglett dolgokra: a' mellyhez majd hasonló dolgot tselekedett a' *Juliánus* Tsászár is, a' ki eltiltotta a' keresztyéneknek gyermekeiket az iskolai tanulástól, hogy azok a' tudatlanságban maradjanak. Ebbe belé estenek a' *Magyarok* a' Tsászároknak tilalmazások nélkül is, a' kik többire olly tudatlanok az előttök véghez mentt dolgokban, hogy mikor valaki valamely Historiát beszél előttök tsudálva halgatják: mellynek ez az oka vagyon, hogy a' magok nyelveken historiás könyvek nintsenek, az idegen nyelveket kevesen tudják, a' kik tudjákis a' könyveknek szűk vóltok miatt, magokat a' könyvek olvasások által tökéletessekké nem tehetik. Adott vólt ugyan a' Magyarok kezekbe a' magok nyelveken Historiát ama munkás *Heltai Gáspár*, a' Bonfinius Magyarokról írott Historiáit Magyarra fordítván, a' mellybe elegyített sok maga idejébéli dolgokat is. Előtte pedig már *Bentzédi Székelly István* MDLVIII dik esztendőben botsátott vólt ki egy Kronikátskát, mást pedig a' mult Sekulumban *Liszniai Kováts Pál*, de mind az hogy azok igen elfogytanak és találni ritkán lehet; mind pedig, azok a' külső dolgok körül lévén inkább foglalatosok, kevés találtnak benne, a' mit hasznoson fordíthatna az ember a' maga épületére, kivált a' ki az Ekklesiái dolgokban kíván épületes tanuságot venni a' Kristus idejétől fogva a' jelen való időkig.

Elmémre vévén én is ez Nemzetünkben való fogyatkozást, kívántam munkás lenni abban, hogy ha tsak valami részben is ezen híjjánosság ki potoltassék. E végre gondolkodtam vólt arról, hogy Magyar nyelvre fordítanék valami Ecllésiai Historiát; de minekutánna egy néhányat egybenszedtem vólna, hogy a' jobbikat elválasztanám, azokat megvizsgálván helyesebbnek ítéltém, hogy a' sokból formálnék egyet, a' melly lenne Nemzetünknek könyvetlen állapotjához alkalmaztatott, és ekképen készített ez az Ekklesiái Historiának rövid summátskája. Mellyről e' következő dolgokat veheted eszedbe.

1. Hogy ezen kis Historia summátskájában az Ekklesiái Rendtartásoknak, Tzerémoniáknak s' Ekklesiái Igazgatás módjának eredetek, rövideden kimutatatik; az Ekklesiái Régiségek elő adatnak; a' bizonyságok, kiktől mit tanultunk, elő állítatnak. Mert igaz az: *sine veritate, antiq̄uitas, induratum est mendacium*. Ha igazságon nem fundáltatott a' Régiség a' tsak darabos hazugság. Mert a' mint *Tertullianus* mondja, nem mondotta az Idvezítő: *Ego sum consuetudo, sed ego sum veritas, cui manifestatae consuetudo cedit*. En vagyok a' szokás, hanem én vagyok az igazság, a' kinek a' szokás adja magát. Azért a' hol szükség ott elő állítatnak, a' kiknek bizonyságokkal élünk. Deák nyelven hozatnak pedig elő, mivel azon irtanak, 's a' ki azon bizonyságokat jobban is vizsgálni akarja, azt a' nyelvet kell tudni.

2. Hogy azon ígyekeztem hogy, sem szeretetből, sem gyűlölségből, az a' mi igaz, fel ne forditassék; hanem a' mi igazság, mint igazság, a' mi hazugság, mint hazugság úgy adassék elő, a' ketséges dolgok pedig a' bizonytalanok között maradjanak, a' *Tzitzeró* Regulái szerint: *Primam esse Historiae legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde nequid veri non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis*.^{a)} Ezekre a' menyiben lehetett vigyáztam. A' Historiában mind azáltal fogatkozás szokott esni akarunk ellen is a' többek között háromképen.^{b)}

α Az időre nézve, a' mellyben élünk, a' mellyhez szabjuk sokszor a' régi időket, 's onnan hozzuk ki, hogy lehetett e' vagy nem 's miképen, a' miről szöllünk? holott az akkori időnek lehettenek olyan körülálló dolgai, a' mellyeket most nem tudunk.

β Az emberekre nézve, a' kiknek bizonyságokkal élünk, kiknekjö emlékezetek 's hírek lévén mi előttünk, gyakorta olly nagy tökéletességet tulajdonitunk nékik, a' mellyel nem birtanak, 's a' miatt meg tsalatunk.

γ A' vélekedésekre és tudományokra nézve, a' mellyeket szeretünk és követünk. Sokszor a' magunk vallásunkhoz való szeretet, vagy az ellenkezők értelmekhez való gyűlölség úgy meg vakít, hogy az igazságot vagy tévelygést nem látjuk; hanem mikor azon igyekeznénk, hogy minden fogatkozást elkerüljünk, ugyan akkor a' rendes utból eltántorodunk. Igyekeztem az egyenes igazságot mindenben követni; de ha valamely dolognak reménségem kívül másképen lett állatása: azért nem szükség, hogy senkinek gyűlölségébe essem, hanem megvizsgálván a' bizonyságot, a' kinek vallása után tévelygettem, azzal oszsa el ha mi peri vagyom.

^{a)} Cicero de Oratore Lib. II. p. m. 206.

^{b)} Videsis Jo. Laurent. Moshemii Institution. Historiae Christianae Antiquiores Praeparationem §. XVIII.

3. Hogy a' mennyiben lehetett Magyarul igyekeztem irni, és a' Deák szollások formáit kerültem; de tellyességgel el kerülni nem lehetett; mellynek ez az oka vagyön α Mert már némely Deák szók ugy belé elegyedtenek a' Magyar nyelvbe, hogy elszakasztani onnan éppen nem lehetne, mint *Fundámentom, Mód, Materia, Forma, Próba* 's. a'. t. Ezek és hosonlók ugy Magyar szókká váltanak, hogy a' mellyeknek helyyekre állottanak, azok elvesztenek és már ezek nélkül nem lehetünk β Mert némelly szók ugy felvételődtek, kivált a' Tisztségeknék és embereknek Neveik, hogy ha azokat, vagy Magyarul, vagy a' Magyar szollások formájokra mondanók ki, mások meg-nem értenének, mint *Métropolitánus, Diákonus, Arkimandrita, Albertus Magnus, Gregorius Magnus, Paulus Orosius, Rabanus Maurus, Erasimus Roterodamus* 's. a'. t. ha így írnam *Nagy Albert, Nagy Gergely, Orosi Pál, Mór Rábán, Roterdámi Rézmán*, mások nem értenék. γ Mert kételen voltam énis magamat a' közönséges szokáshoz szabni, utálván és kerülván a' különözö és ujjító nevet; melly igen könnyen szokott támadni néha a' jó végre intézett tselekedetből is. Bizonyos az, hogy szerettem volna én kivált az embereknek neveket a' Magyar nyelvnek folyása szerint elő adni; de úgy, ha előbb egynéhány értelmes emberekkel egyet érthettem volna ezen dolog iránt. Mert másképen ennek több haszna nem lett volna, mint a. b. e. *Apáztai Tsere János* fáradságának, a' ki majd mindenféle Tudományokhoz tartozó szokat Magyarul adott elő, mellyben ötöt vagy senki, vagy igen kevesen követték. E végre azért igen jó volna tudós emberekből álló *Magyar Társaságot* a' Magyar nyelvnek ékesgetésére, mint más Nemzetekben vagyön, fel állítani.

Tsudálatos dolog az, hogy Európában tsak magánosan állván a' *Magyar Nyelv*, és annak más nyelvekhez atyafisága nem lévén, régen irott könyvekkel is nem segiltetvén, még is eddig épségben meg maradhatott. A' mellyen még amaz sok Nyelveket értő nagy *Skaliger* is méltán tsudálkozott, holott a' Görög, Deák, Vandalusok, Anglusok, Frantziák nyelvek elváltozott, ez pedig, a' mint lehet iránta itélni, még eddig a' maga formáját meg tartotta. Igaz ugyan, hogy elegyedtenek ide is a' szomszédos Nemzeteknek Nyelvekből sok szók, mint *Görögből, Törökből, Németből*, 's kivált *Tótból*, és *Deákból*, de ezek a' nyelvnek belső valóságát még meg nem változtatták. Most mind az által, ha valaha, közel vagyön a' Magyar Nyelv a' meg zavarodáshoz, és abból következheto romlásához. Gondolg- meg velem együtt [!]

1) A *szent Írás magyarázóknak* tanításokat, sokan hogy ékeesebb és hathatósabb legyen az ő beszédek, minden harmadik szó közzé Deákat elegyitenek ilyen formán: A' *Propositiot* erős *argumentumokkal demonstrálja* az *Apostol*, és szépen *declarálja a' Textusnak connexiójából*, és ezen irasnak *Scopussából* akarja a' magok *opiniojokrol* elvonni a' *fascinált Galatziabelieket*, e' *conditiot* tevéen elejekbe a' *Sanctificatiorol*, melly egyben vagyon köttetve az *Justificatioval*, s. a. t. Ezeket Magyarul hathatosabban kimondhatnád ugy pedig, hogy a' Deák nyelvet nem értő együgyü emberis meg érthetné.

2) A *Törvénytudóknak szöllásaikat*, a' kik viszontag olyan nyelven kezdettenek beszélleni, a' mellyen a' Deáktalan Magyarok nem értenek, mint midőn így ír valaki. *Citaltatván* Szeles Balás *Nobilis Persona de Háboru egy Judlium által ad inlyti Cottus Sedriam* Nyelves Borbárat *Nobilem feminam de Rágalmazás ad octavum, comparealtanak* is a' Nemes *Sedria* előtt, kiknek *offeraltatott a' Christiana concordia* és az *amicabilis compositio*, de a' *Parsok* nem *condenscendalván a' condecens Pacificatoria*, a' *Parsoknak allegatiojok* meghallgatott és a' *Testiseknek fassiojok conscientiose* és *attentissime examináltatott*; a' mellyekből *pluraritate votorum* ilyen *Deliberatumat* tetszett *concludalni* és *pronuncialni*. Hol vagy itt te szegény Magyar Nyelv?

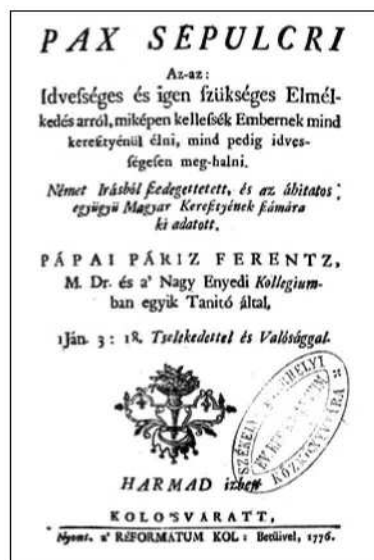
3) A *Vitézi Rendnek beszédeiket*; a' kik egy néhány esztendőktől fogva Frantziául kezdettek beszélleni Magyarul, még többire azok, a' kik Frantzia kakas szót sem hallottanak, illy formán: A' *Garnizonbol* ki indulván, mikor *mársutban* vólnánk meghozá egy *kurir*, hogy az ellenség *attakirozza* az előttünk való *Festungot*, azért a' több nép is előnkbe ki *rukkolván*, *ávántsiroztunk a' nagy corpus* felé, de az ellenségre találkoztunk, a' melly *Batalion kárét* tsinálván úgy *retirálta* magát. Mind ezeket tisztán Magyarul hathatosan ki lehetett vólna mondani, úgy tartom; mert nem vagyok abban az tévelygésben, a' mellyben látom lenni többire a' Magyar tudós embereket, hogy a' Deák, Frantzia, 's más nyelveken ki adott dolgokat Magyarul hathatosan és illendöképen nem lehetne ki mondani, lehet sőt a' mi nyelvünk igen alkalmas akármelly dolgoknak ki fejezésekre. De ennek megmutatását, s' Nyelvünk romlásának is több okainak elő adatásokat jobb alkalmatosságra halasztván, térek a' jelen való dologra.

Régen mondják a' tudósok, hogy a' Historiának két szemei vagynak, egyik az *Idöknek*, másik a' *Helységeknak* tudások, a' mellyet Tzitzero így mondott ki: *Rerum ratio ordinem Temporum, Regionumque descriptionem desiderat*. Mind a' kettőre, a' mennyiben e' Munkátskának kitsinysége engedte, gondom vólt. Az *időt*, a' mellyben esett ez vagy amaz dolog, a' Mutató

Táblátska által fel lehet találni; ennek felette mindenik száz esztendőnek Historiája külön vagyon szakasztva. Az *helységet* pedig vagy az országokat itt akarom szemléltetni, egy két szóval említvén e' Világnak négy részeit, 's azokban a' nevezetesebb országokat, és a' népeknek vallásokat." (...)



Bonyhai Zsuzsanna 1760-ban „a keresztyéni szent életre és bóldog meghalásra másokat-is segiteni igyekező szent szándékkal” újból kiadja Kolozsvárt, Páldi Istvánnál, **PÁPAI PÁRIZ FERENC** németből fordított **Pax sepulcri az-az idveséges és igen szükséges elmélkedés arról, miképen kellessék embernek mind keresztyénül élni, mind pedig idvességesen meghalni** című kötetét. Ennek előljáró beszédéből idézünk:



„Ugyan-is ez bóldog meg-halásra valo igaz készület, és így kell magunkat meg-választanunk mindennap a' hitetlen pogányoktól, a' penitentzia-tartatlan kép-mutatóktól és világ fiaitól, kik közzül némellyek a' Kristus felől ingyen nem-is tudnak semmit, és noha némellyek tudhatnának ugyan, de nem akarnak tudni: némellyek mind hallják, mind tudják, de Idvezítőjöknek nem esméri: némellyek jó keresztyének szájjal, de szívvél nem, kérkednek a' hittel, de nem mutatják valósággal, eleget beszélnek az örök életről, de nem tanulják az utat, mellyen oda bé kell menni.

Holott pedig ezt, tanulni, olvasni, hallani, meg-tartani, sőt ugyan gyakorolni-is szükséges dolog. Lám Isten' kegyelméből kezünk között vagyon az Istennek könyve, a' szent Biblia, mellyet valaki akar, szabadoson olvashat. Vagynak bővön egyéb sok szép Irások, mind a' Régieké, mind a' Ujjaké, mind idegen mind pedig

született nyelvünkön valók, melyekből szép Istenes tanításokat, vigasztalásokat és intéseket vehet az ember a' jó életre, és a' bódog meg-halásra használandókat.

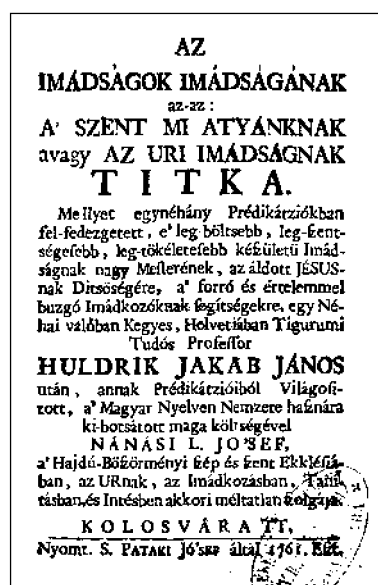
Illyen ez-is az együgyűeknek számokra iratott Könyvetske, mellyet mind-azáltal reménlek olly munkának, melly Istennek ditsőségére a' véle élőknek hasznokra 's vigasztalásokra, kiváltképen pedig az együgyű lelkeknek jó életekre és bódog ki-múlásokra fog szolgálni. A' Tudósokat kérem, hogy az együgyű beszédet jóra magyarázzák ugy-mint melly a' gyengéknek szól, kik ama' mély tanításokat nem foghatnák-meg. A' gyengébbeket pedig, hogy e' munkátskával szorgalmatosan éljenek, és ebben gyakorolják magokat, elhívén azt, hogy nem léssen haszontalan ebbéli munkájok.

Melly sokszor esik az meg, hogy az ember idegen Országban vagyon, mellyben tiszta tudománytt lelki tanitót egyet sem talál? Mennyiszer vagyon Táboron és egyéb veszedelmes helyeken a' hol Papot sem lát? Mennyiszer vagyon kiváltképen nagy Dög-halálnak idején, hogy a' Prédikátorok el-halnak, vagy hozzád nem érkeznek, a' mikor minden sziv a' tanításra, vigasztalásra és igazgatásra áhétozik? Ollyankor ki ki ez együgyű könyvetskéből maga magának vigasztalást nyujthat, vagy más által a' ki mellette vagyon maga előtt olvastathatja, minden részei szerint a' mint szive kívánja, hogy így az ő futásában meg ne botoljon, hanem akadály nélkül elő-mehessen és Isten kegyelméből e' világtól is bódog bútsút vehessen és örök Innepet illhessen.”



NÁNÁSI L. JÓZSEF, *S. Pataki Józsefnél* nyomtatja ki 1761-ben **Az imádságok imádságának az-az a' szent mi atyáknak avagy az uri imádságnak titka** című munkáját, amelyet „*egy néhai valóban kegyes, Helvetiában tigurumi tudos professor Huldrik Jakob János után, annak prédikátióiból világosított, a' magyar nyelven nemzete hasznára ki-botsátott a maga költségével.*”

Az előljáró beszédben olvashatjuk:



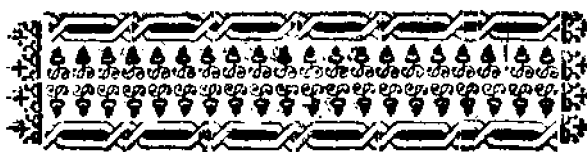
(...) „I. ... A' Kristust követték az előbbeni Keresztyénségben élt jó lelkű Szent Atyák, Ezeket követték az Reformatus Tanítók. Avagy nem ezeknek nyomdokokat követték e' a' mi Nemzetünkben lévő Reformata Ekklesiáknak Egén fénlő Tsillagai K. Gelei Németi, Tsipkés Komáromi György, Ember Pál. El-hallgatom a' Többit. Tekintek én a régi eleimre a' kiktől származtam, ú.m. Néhai Toféus Mihályra, és Nánási Istvánra, kik közzül az első, kitől Anyai ágon származtam, az Erdélyi Mélt Apafi Mihály ISTENT félő kegyes akkori fejedelemnek, és M. Bornemisza Anna ISTENT félő kegyes Fejedelem Aszszonynak költségekkel a' Szent

'Soltár *practica resolutio*ját munkálkodta-ki. A' második pedig kinek nevét viselő unokája vagyok, a Szív Titkát fordította Angliai Nyelvből Magyar Nyelvre. Kitsoda veti nékem szememre? Hogy én-is az én Uramnak legkisebb szolgája azon az uton el-indulván, nyomdokokat igyekezem követni.

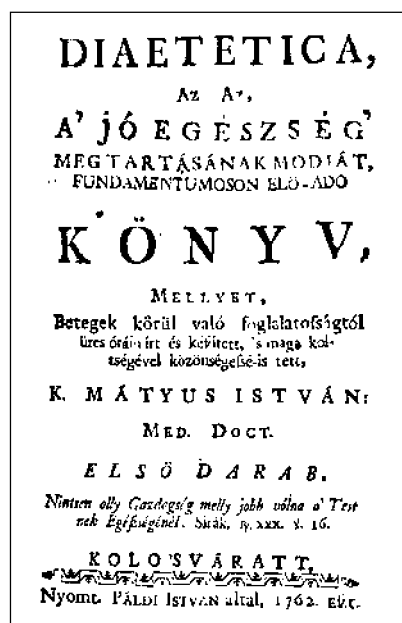
II. Meg-vallom hogy ez a' munka fordítás, de olly drága és tudós munka, mellyet még az Isten beszédének Aranyával gazdag Belgáknak-is nyelvekre fordította ama' hólta után-is tudós írásiban fénlő Lámpás, Friderik Adolphe Lampe. Avagy az fellyebb nevezett nagy Atyám munkája, nem az Angliai Nyelvből való fordítás vala-é? Még-is azt örömmel vette az akkori Tudósok világa. (...)

III. ...Tudd-meg azt Kegyes Olvasó, nem tsak az Egyháziaknak kedvéért tettem én ezt a munkát; hanem a' külső renden lévő Gazda-Emberekért-is tettem közönségessé, kiknek ma az Uj Testamentomban az ő Házoknépe között Papoknak, Prófétáknak, és az ő hajlékaiknak, mint meg-annyi Kis

Templomaiknak kellene lenni. Ditsekedem e' Magyar Haza felől hogy lát-
tam sok ISTENes külső renden lévő Embereket, kiknek Házokban Nád-
udvari Prédikációit, kik a' közönséges Isteni-tiszteletet-is el-nem mulatják
ugyan, mindazonáltal kivált az Urnak Szombatján az afféle prédikációknak
olvasásában-is magokat gyakorolják . . .”



A medikus **MÁTYUS ISTVÁN** *Bethlen Gábor* grófnak ajánlja az 1762.
év Szent Jakab havának 5. napján **Diaeteticáját**, „**az-az a jó egészség meg-
tartásának módját fundamentumosan elő-adó**” könyvét, amely Kolozsvá-
ron jelent meg ugyanabban az évben.



(...) „A' mennyivel szebb, hasznosabb és
dítsőségesebb dolog volna az Embernek egész
életében Jó egészségben maradni — írja „*Az
olvasóhoz*” címzett bevezetőjében —, annyival
kén inkább szorgatalmaskodni kinek kinek
az Egészséget meg-tartó jó *Diaetáról*, vagy
Életnek módjáról, mintsem a' Nyavallyák
orvosolgatásáról. Tsuda dolog! e' Világnak
nagy része, ki válva pedig e mi Nemzetünk,
még-is épen ellenkező módon tselekszik.
Mikor jó egészségünk vagyunk, úgy élünk
mintha Nyavallya sem volna e' Világon: ha
le-betegszünk, sívunk — rívunk, fához fűhöz
ragaszkodunk hogy meg-gyógyulhassunk: de
ha meg-gyógyulhatunk, miből jött volt reánk
a' nyavallya, és hogy lehetne azt mászszor el-
kerülni arról olly módon senki nem-is gon-

dolkodik. A' pénzesebb és jól rendelt *Respublicákban* a' tehetősebb Familiák
*conventió*s *Doctorokat* tartanak a' kik az ő *Diaetájokra* vagy Egészségekre
vígýázzanak: *Diaeticus* Könyvek-is született nyelveken szépek vannak, a'

mellyekből, ha kinek kedve tartja, maga-is megtanúlhatja, kinek? mi? mikor? Miért? És mennyiben legyen egészséges vagy ellenben ártalmas. De nálunk nem hogy az Egészség meg-tartása iránt *consulálnák* a' Doctorokat, de a' Beteghez is csak akkor hívják mikor látják hogy veszedelemben forog már annak élete: Könyv-is az Egészség meg-tartásáról, én tudtomra, Magyar nyelven mind ez ideig nem láttatott. Éltünk 's élünk úgy mint egymás hibás szokásából láttuk és tanúltuk.

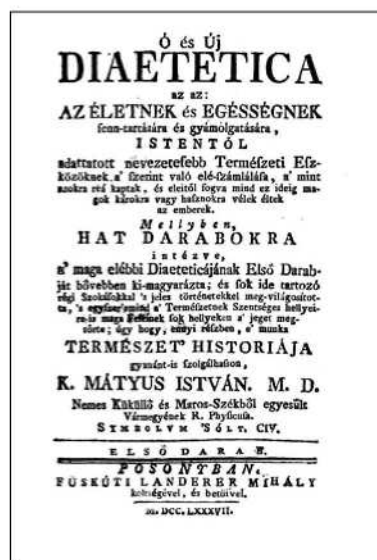
Ezeknek el szemlélése vitt Engemet arra, hogy gondolkodnám valamelly Deák vagy Német nyelven ki jött jó *Diaeteticus* Könyvnek Magyar nyelvre való fordításáról. De az Én tzelommal meg-egyező Munkára nem találhatván, kényteleníttem egész új Könyvnek írásához fogni. Mellyben mit tselekedtem, és minémü rendel jártam legyen? Az értelmes Olvasó maga ítéllye-meg.

Igyekeztem az Egészségre tartozó dolgokat, a' Természettel, a' Józan okossággal, és a' régi, 's mostani nevezetesebb Tudósok' Elméjével meg-egyező módon, minél rövidebben 's világosabban lehetett, öszve szedni és elő-adni. Ha mindenben tzelomat el nem érthettem-is, azt a' ki e' Munkában elő-forduló Materiáknak nagy számát a' Könyv kitsinységéhez képest el-gondolja, reménytelen vétkül tulajdonítani nékem nem fogja. Másként-is, melly bajos legyen az efféle dolgokat e mi szűk és Tudományokhoz még nem igen szokott Magyar nyelvünkön, röviden 's még-is világoson ki-beszélni, a' ki nem próbálta, alig hihetné-el. Ez okból, sok helyeken Deák szókkal-is kelletett élnem, a' melly szók közül az olyanokat mellyek még Magyarra nem lettek, imitt amott, a' mint lehetet, Magyarul is ki tettem. Az *Auctorok* között is némellyeknek Neveiket, kiknek ítélet tételeket, vagy szavaikat ide által írtam, azoknak kedvéért, a' kik a' dolognak igaz vóltát minden elme fárasztás nélkül leg inkább szeretik abból határozni-meg, ha e', vagy ama' Tudós Ember mondotta, néhol fel-jegyzettem. Jól-lehet, a' mennyiben a' rövidség engedte, mondásom igazságát csak azoknak nevein olyan helyeken-is építettem. A' beszédnek darabosságáról, mindenek felett pedig az én távól létem miatt a' nyomtatásban esett feles hibákról az Olvasót követem; és kérem hogy az el-hagyott vagy helytelenül tett *virgulákat*, *accentusokat*, *punctumokat*, betűket és egyéb könnyebb szerü hibákat, egyenes indulattal meg-igazítani méltóztassék. A' terhesebbek iránt pedig, úgymint a' hol a' dolog értelmének el-romlásával egész szók vagy rendek hagyattattanak-ki vagy rontattanak-el, míg tovább menne, a' Hibák Listáját meg-tekinteni ne terheltelessék.

Ha Írásomnak ezen Első Darabját az Olvasóktól jó néven és egyenes indulattal tapasztalándom vétetni, a' Második Darabját-is (mellynek-is nagyobb része már készen van) közleni, minél hamarább lehet, el nem múlhatom. Tégye a' Természetnek Ura e' tsekélly Munkát a' Köz Jóra olly hasznossá, a' minémü tiszta szível igyekeztem én azt ez által elő-segíteni."



Majd jó harminc év múlva (1787-ben) a könyv újabb, pozsonyi kiadásában a következőket írta:



(...) „Tzéлом az egész Munkában; Fele-
imnek e' részben lehető építése volt. Mellyre
nézve, a' 'Természet' nyomdokain; Józon-
okosságnak és a' tselekedetbéli történeteknek vi-
lágánál mindenütt úgy igyekeztem járni, hogy,
mind a' közönséges Életnek könnyebbítésére,
mind az Elmének gyönyörködtetésére szolgál-
hassak. Innen következett, hogy a' szélesebb
hasznu dolgok' le-írásával, sok helyet, feles leve-
leket kellett bé-töltenem. És, minthogy Mun-
kámnak nagy részét, a' régi és újabb választott
Tudósoknak fel-jegyzett bölts tapasztalásai, el-
més okoskodásai és fontos mondásai tészik; az
e' félüket-is, rész szerint az ő tiszteletekre, rész
szerint magam beszédeimnek nagyobb hitelé-

re, sok *materiákban* Deákul és Magyarul szóról szóra által-írtam; vagy pe-
dig a rövidség' kedvéért tsak Magyarul tettem-fel; a' Görög Írók' szavait a'
Deák fordításból, minthogy ezek-is nálunk tsak Deák nyelven olvastatnak.
Az Írók' neveit-is, az eredeti formában, a' mint ők magokat fel-tették, meg-
hagyni; helyesebbnek ítéltém, mint sem Magyaroson vezeték-neveket elől
tenni, és rendes neveket el-változtatni mint-hogy ilyen formában, másutt,
hijába keresnék. A' Hónapok' neveit-is Deákul tettem-fel, esméretesebbek
lévén így a' Magyarok közt-is; mint a Magyar el-nevezés szerint. A' hol pe-
dig a' Deák mondások fordítatlan maradtak, az ollyanok' értelmét előbb ki-

beszéllvén, újra helyet foglalni véle nem kívántam. Az újabbak aránt nem annyira szorgalmatoskodtam, minthogy azok közönségesebbek: de úgy-is tapasztaljuk, hogy többire a' Régiek' tudós találmányiból és sok köröm-rágással készült fontos írásaiból kapdosván-ki, mintegy futtokban, holmiket, azokat árúlják új portékák gyanánt. A' Természet Bibliája bizony, majd nyóltz ezer esztendő alatt, azon módon, mint most; nyitva áll. Mitsoda büszkeség volna tehát fel-tenni hogy a' Régiek; a' kiknek hiuzi látásokat, virágzó szép elméjeket, mélységeket járó gondolataikat, képtelen szorgalmatosságokat egyebekben tsudáljuk, és ha tsak távúlról követhetjük-is, magunkat igen szerentséseknek tartujuk; ezekben restesek lettek volna? Sőt inkább, megvallják azt minden a'hoz értő Emberek, hogy a' *Diaetát* néző dolgokhoz, GALENUS' idejétől fogva mind ez ideig, az újabbaknak minden szorgalmatossága alig ragaszthatott valamit, kivált nálunk, a' hol fejetlen lábság volt eleitől-fogva, e' részben-is, minden leg-jobb igyekezet-is.

Tudom ugyan én jól, melly unalmos légyen sok gyenge Olvasók előtt az ilyen idegen Neveknek és Könyveknek ottan-ottan való emlegetése, mint a' melly nékik az olvasásban akadályt szerzene, hasznot pedig semmit nem tenne: annyival inkább, hogy azok a' Könyvek többire más nyelveken költek; a' kik közülök azokat meg érthetnék-is, a' dolgoknak olly gondos fel-keresgélésekre és nyomozásokra ritkán nyerhetnek vagy kedvet vagy időt. De azt-is hiszem, hogy ollyan tudós Emberek' kezén-is fog meg-fordúlni ezen Könyvem, a' kik az emlegetett Könyveket-is esmérik, 's örömet kívánnak a' kút-fejekre vissza-menni; sőt tőlem, ezekben első Magyar Írótól minden jussal meg-is kívánják. Akármint essenek ezek, bizonyos, hogy az e'féle historia formán le-hozott dolgokban, az eredeti Íróknak ki-nevezése, az Értelmesebbek előtt, mindenkor nagyon kedves volt; és egyébként is majd fele tudományt téssen. Ezeknek azért kedvéért, szándékozom, ha addig élek, a' Könyv' végére egy kis Laistromot tenni, mellyből ki-tessék, hogy az itt eléforgó Írók, kik? 's mitsoda rendbéli emberek vóltanak? hol? és mikor éltenek és mennyi hitelt érdemelhetnek? nem lévén a' Magyar nyelven ollyan Könyveink, mellyből ennek jól végére mehetnének.

Lehet, hogy némelleyek azt-is hibáúl fogják tulajdonítani, I.) Hogy sok Deák szót elegyítettem a' Magyar beszéd közti: De, ha a' régi bölts Romaiak, a' magok Deák nyelvek közti, a' tudós Görög nyelvből mellyből vették-vala a' nemesebb Tudományokat, a' jelesebb ki-fejező szók közül olly sokat által-vinni nem szégyellették; mi kissebbségünkre szolgálhat nékünk Magyarokúl, a' kiknek eredeti nyelvünk, ha igazat kell vallanunk, a' házi és mezei közönséges dolgokon kívül alig terjedett, ha imitt-amott Deák szók-

kal élünk-is? A' beszédnek egész tzélja, hogy a' formált hangokkal, a' magunk gondolatit másokkal meg-értessük: és ez, egy Nemzettel sem született különösen, hanem az Értelmesebbek nagy munkával jutottak a'ra, míg a' fellyebb járó gondolatokat-is ki-fejezni meg-tanúlták. Mi oktan büszkeség vólna tehát bennünk, a' kiknek a' jelesebb Tudományok most kezdenek fel-virradni, e' részben nyelvünk' fogyatozását meg-nem esmérni? és a' már szinte közönséges szokásba ment értelmes Deák szókat meg-vetvén, magunk képzelődésünk szerint, holmi idéetlen; tekeres-fatsaros, értelem nélkül való hangzásokat tojni-bé a' szép Tudományokba? A' Frantziák bizony, (vagy régi nevek szerint *Francusok* a' kik Német nemzetek valának) a' kiknek egyébként a' Deák nyelvel semmi közösülésék nem vala, a' magok nyelvét számtalan Deák szókkal bővíteni igen illendőnek tartották: 's vették-is hasznát. Vethetik szememre talám *2-szor* azt-is, hogy mint az AESOPVS' szajkója, mások' tollaival tzifráskodom, a' magam újjítását pedig ritkán láthatják. Ezeknek tsak azt felelem: Értelmesek' számára írtam. Elég vólna tőlem; ha semmit egyebet nem tsináltam-vólna-is, hanem, a' más tudós nemzetbéli nagy Emberek' neveit és értelemét meg-esmértettem vólna. A' Tudományt senki annya' hasából nem hozza, sem az újjaiból nem szopja. A' mit tudunk, Könyvekből és jó Mestereinktől tanuljuk: mellyben a' mi Erdélyünk még eddig *Censorságot* magának nem igen tulajdoníthat. Én részemről az értelmes Olvasóktól ki-kérem; tessék jól meg-nézni írásotskáimat: reméllem, találhatnak felesen olyan dolgokra, mellyeket valóságosan enyimeknek lenni meg-esmérnek, ha szinte azokra tzégért nem kötöttem-is. Leg-alább enyim az, hogy azokat a' jó Írókat meg-szerzettem, meg-ólvastam, azokból, tzélom szerint, a' mit hasznosnak találtam, ki-vettem, és a Magyar Olvasókkal ingyen közlöttem. Mondhatják a' tzivódók *3-szor*, hogy a' *Diaeteticának* határait itt-is amott-is által-hágván, néhol sokat *physicáltam*, másutt az orvosló mesterségbe elegyedtem. Ezeknek tsak azt mondom: Mit árt véle, ha ki egy munkával két; három-féle hasznot-is tehet? A' *Physica* vagy Természeti Tudomány ezen mi tanuságunknak a' Lelke: e' nélkül, értelem nélkül esik itt minden okoskodás. Azért, minthogy e're, előre való készülétét kevés Magyar Olvasónak gondoltam; szükségesnek tartottam, az ide tartozó fundamentomosabb Természeti igasságokat-is egy hével-lével bé-tenni, és ezekkel a' *Diaetetica* régulákat keményebb lábakra állítani. Az Orvosló mesterség, a' *Diaetának* folyamatja: egyik a' másik nélkül, a' mint ezután jobban-is által fogjuk látni, el-nem lehet. (...)

Kivántam azt-is tudtukra adni az Olvasóknak, hogy a' mik a' *§-sok*' elein nagyobbatska betűkkel nyomtatódtak, azok, az elébbi Munkámból jöttek-által ide, egy két helyt holmikben változtatva 's néhány rendet pótolgatva. A' mellyek pedig ezek után apróbb betűkkel vagynak, azok most újjonába tétettetnek közönségessé.

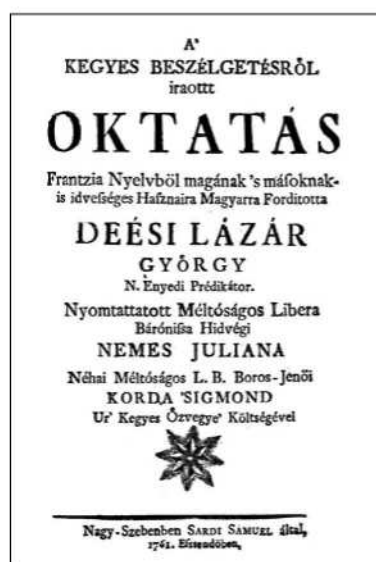
A' beszédnek darabosságáról, a' helytelenül tett vagy el-hagyott *virgulák*-ról, *accentusokról*, *punctumokról*, nagyobb és kisebb formájú betűkről, és a' mellyek sok helyeken tisztán ki nem jöttek, az egyenes indulatu Olvasóktól nagy betsülettel engedelmet kérek. Tapasztalhatták, a' kik e féle dolgokban forgottak, melly nehéz légyen első készüllettel, kivált illy sok-féle elegyedésekben mindeneket tökéletes állapotra vinni. Reméllem mindaz-által hogy mind ezek-is az Értelmeseknek nem fognak nagy akadályt szerzeni. A' terhe-
sebb hibázásokról, a' Könyv' végén tétetik igazítás."





DÉZSI LÁZÁR GYÖRGY, „*a' kegyes beszélgetésről iratott²⁰ oktatás*”-át magának s másoknak is üdvösséges hasznára, francia nyelvből fordította magyarra. *Nemes Júlia* bárónő költségén adatta ki Nagyszebenben *Sárdi Sámuel* nyomdásznál 1761-ben.

1760-ban kelt, *Nemes Julid*hoz intézett *Ajánló levelében* nem szól tárgyszerűen az anyanyelvről, de minden sorából kitetszik az ahhoz való határtalan ragaszkodása. Ráérez, hogy csak anyanyelven lehetséges: „jó – nyelvi – kincseket gyűjteni a kamarába”.



(...) „Melly drága és betses dolog legyen az emberben a' nyelv és annak beßéde, azt akár ki-is a' ki józanon 's értelmesen gondolkodik, által láthattja. Ollyan ajándék ez az emberben, a' melly ötet minden egyéb teremtettt állatoktól meg-külömbözteti, s' ugyan meg-nemesíti. A' beßéd által az ember az Istennek nagyságos dolgait hirdeti, ez által az Istennel társalkodik, ßükségeit ö Felsége eleibe terjeßti és kegyelmes Válaßt úgy véßen. Innen vagy az, hogy Dávid Király az ö nyelvét *Ditsöségnek* nevezi így ßólván: *Serkeny-fel én Ditsöségem, jó reggel felserkenek, tisztellek tégedet én Uram, a' Népek között, és éneket mondok Te.néked a' pogány népek között* (...)

De meg-kell azt jegyeznünk, hogy az emberben a beßéd két rendbéli; egyik a' ßivnek vagy elmének beßéde, melly ßerint az ember magában jól meg-gondolkodik mit ßóljon, és a' dolgot magában ugyan meg-főzi vagy meg-kérődзи; másik a' ßájnak beßéde, melly ßerint az ember a' ßivben meg-fontolt dolgokat ki-adja 's mások eleibe terjeßti. Az első vagy belső beßéd a' második külső beßédnek fundamentoma, kútfeje; a' másik pedig annak folyamatja. Itten az elme vagy ßiv ollyan, mint egy kintses-Kamara, a' mellyben vagynak ó és ujj dolgok el-rejtve; a' ßáj ollyan mint egy bölts Sáfár a' ki a' kamarában való kintseket alkalmas időben adja-elő és illendő

²⁰ az eredeti címoldalon nyomdahibásan: *iratottt*

helyekre oltogatja. Szükség azért, hogy az elme jó kintseket gyűjtsön a' kamarába, mert a' minémü jókat oda bé-rak olyanokat véßen-elő.

(...)

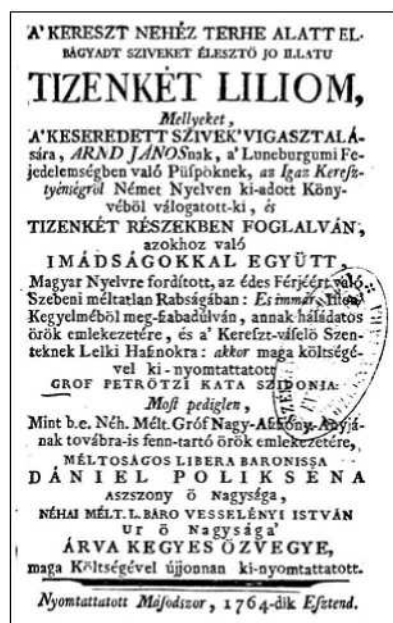
Melly hibások sőt ugyan károsok-is légyenek sok Kereßtyéneknek beßélgetéseik, ellenben melly hasznos és épületes légyen a' kereßtyén embereknek kegyes beßélgetések, e' kettőt akartam egy *Frantzia* Tudós és kegyes *Ember* e' Könyvetskében meg-mutogatni, mellyet én kezemben vévén 's meg-olvassván annyira meg-kedvellettem, hogy egyéb dolgaimat félre tévén *Magyar nyelvre* fordítottam, hogy azzal mind magamat 's mind Házam-népét építsem és gyönyörködtessem.”





„Arnd Jánosnak, a' Luneburgumi Fejedelemségben való püspöknek, az igaz kereszténységről német nyelven ki-adott könyvéből válogatott-ki [részeket], és tizenkét részekben foglalván, azokhoz való imádságokkal együtt magyar nyelvre fordított az édes férjéért [gróf Pekri Lőrincért] való szebeni méltatlan rabságában” gróf **PETRŐCZI KATA SZIDONIA**, **A kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt sziveket élesztő jó illatu tizenkét lilium** cím alatt. *Daniel Polyxena* nyomtatta ki másodszor „Nagy-Asszony-Anyjának továbbra-is fenn-tartó örök emlékezetére” 1764-ben.

Az előljáró beszédben leírja viszontagságos sorsát (férjének Magyarországra való hurcoltatását, magának bebörtönzését) és azt, hogy hogyan fogott a fordításhoz:



„És mint-hogy szabadulásomhoz nem bír-
hattam, adtam magamat Könyvek' olvasásá-
ra, és e' Kereszt-visele's példáival, el-bágyadt
Szivemet, mint egy élesztő jó Balsamummal
orvosoltam, és valósággal tapasztaltam-is,
hogy az ilyen Orvossággal Lelki és Testi Se-
beink meg-gyógyulhatnak: mellyre-nézve
vettem előmben e' kis Munkátskát, mellyet,
ARND JÁNOS, a' Luneburgumi Fejedelem-
ségben való Püspök, az Igaz Kereszténységről
irt Könyvéből válogatván-ki, sorsomhoz ké-
pest Tizenkét Részeket, azokhoz való imád-
ságokkal együtt, Német Nyelvből Magyar
Nyelvre fordítottam, azzal vigasztalván ma-
gamat gyámoltalanságomban. Nem akarván
azért e' vigasztalásra való Eszközt csak félre
tenni, hanem inkább a' nehéz Kereszt terhe
alatt nyögő Felebarátimmal közleni, kiknek, e' Keresztnek nehéz terhe alatt
el-bágyadt Sziveket élesztő Tizenkét jó illatú Liliommal, mellyek a' Szent
Írásnak Gyönyörűséges Kertében nevedektek, akartam kedveskedni.

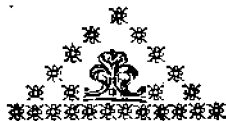
Tudom, lesznek olyanok, kik gyalázni 's óltsárolni fogják e' kis Munkámat; mert nintsen Ég alatt semmi, a' mi egyaránt tessék mindennek, annál-is inkább, hogy Aszszony-ember' munkája: de nem bánom, tudván azt, hogy derék bölts tudós Emberek' Munkájiban-is talált gántsot Mómus; sőt még a' Szent Irásnak-is vagynak vissza-értői, 's magyarázóí, kissebítőí, 's meg-vetőí. Kérem azért a' Kegyes Olvasót, ha mi hiba esett a' Fordításban, fedezze-el Keresztyéni Szeretetnek palástjával, 's ne tulajdonítsa vétkül; mert a' melly sok felől illettettem keserűséggel, ha hibáztam-is, nem tsuda; mivel a bús Elme nem lehet tsendes, midön minden felől ostromlatatik a' bánat' szeleitől." (...)

A könyvhöz „*devotiot conferált*” Nagyenyedi Püspöki Péter, míg Pápai Páriz Ferenc verset írt „E Jeles Könyvetskének nagy munkából iminnen, amonnan mesterséges Ki-szedegetőjének, és Magyar Nyelvre Elmésen Fordítójának, Méltóságos Gróf Aszszonynak nagy Neve' terjesztésére”:

(...)

„Mert nagy ditsőséggel Szabadságra jutál,
Gyülölöid ellen Házadba hozatál:
És hogy Rabságban-is a' Kristussal valál,
Arról bizonyító Irást elő-adál.
Tövissek között nőtt szép Liliomidat,
Rabi Házadban írt példás munkáidat,
Keresztek közt való vigasztalásidat
Ki adád, hogy mi-is szaglanók azokat.”

(...)





BOROSNYAI NAGY PÁL, Rédei Zsuzsannához – „Kegyelmes Pátróna aszszonyához” – intézi a **Házi és uti idvességes társ ...** című, Nagyenyeden Kiss György nyomdájában 1765-ben megjelent imádságos könyvének ajánló sorait, amelyből a könyvírás értelmére is fény derül.

AZ UR JÉSUŠ' NEVÉBEN.
 HÁZI ÉS UTI
 IDVESSÉG TÁRS.
 A. 25:
 KÜLÖMB KÜLÖMB-FÉLE SZENT ÉS BUZGO
 FOHÁSZKODÁSOK.
Mellicyket,
 Az ISTEN' Ditsőségére, és az ő Felső-
 ge, miud a Két Magyar Harzában letelepsett
 Anyafaztegyházának Idvésségé Háfánára:
Réfs-szeret: Világottat rika Kéz-irafokból fe-
 degetett;
Réfs-szeret: Deák Nyelvől Magyarra fordított;
Réfs-szeret pedig: Meg-fűkált Exemplárokból új-
 ra Nyomatattott,
 N. BÖRÖSI NAGY FÁL, *Lapinas.*
 Életnek Tizen-önnök Előszedőben.
 Kinek-is az ő Symbolumi ön ezek:
 1Mók. 21. §. 8, 24. *A Jébona gondot vífel.*
 Filp. 1. §. 21. *Nékem mind dicsőben, mind halálom-
 ban, nyereségem a Krisztus.*
 Jak. 11. §. 18. *En meg-miatom az én Hitemet tite
 kedetimből.*
 X-X-X-X
 N. E NY E D E N
 Nyomat. Kiss György Typog. átal. 1765. Eft:

„Vóltanak, ma is vagynak olyan Embe-
rek, a' kik azt mondják: *Jó vólna, ha az Egész
Világ abban meg-egyeznék; hogy ezután senki
több Könyvet ne írna*, De ezek, nem-tsak le-
hetetlen dolgot kívánnak; mivel a' Könyvek'
Írásának vége nem lészen, a' Bölts Salamon
erre tzelozván, *Préd. 12. v 14.* Nem-tsak tilal-
mas dolgot kívánnak, t. i. hogy az Isteni és
Emberi Böltseség e' Földön ne nevedekjék;
holott annak a' Prófétziák szerint, nevededni
kell e' Világon, Világ végéig; hanem ezek-fe-
lett, háládatlanok az Istenhez, nem akarják ő
Felségének illendő-képen meg-köszönni, azt
a' megbetsüllhetetlen Jó-téteményjét, melly
szerént meg-tanította az Embereket a' Nyom-
tatásnak Mesterségére; nem külömben, mint

Bosalélt és Aholiábot a' Szent Sátor' építésére. 2.Mós. 31. v. 2, 6.

Továbbá találtattak, ma-is találatnak olyan Emberek, a' kik így Okoskodnak: *Jó volna, e' Világról minden Könyveket össze-szedni, egy rakásba gyűjteni, és nagyobb részét el-égetni.* Ha okát kérdjük, azt felelik: Soknak semmi haszna nintsen, semmit nem lehet belöllök tanulni: De meg-táfolta ezeket egy Tudós Ember, így szólván: *Soha nem hallottam oly gyenge Prédikátiót, melyből nem tanultam volna valamit.* Én-is azzal tartom; hogy ha a' Példabeszéd szerint: a' szorgalmatos Kereső, egy hitván szántó-földben-is drága követ és kintset találhat; és a' tyúk a' szemétből-is drága gyöngyöt vakarhat ki: *Mát. 13.* Szintén úgy, a' Mennyeknek-Országában tanult Gazda, és hív Kereskedő; minden hitván Könyvben találhat valamit, a' mit fordítson az Isten' Ditsőségére, a' maga Felebarátjának, és magának épületére 's hasznára.

Végezetre, el-hiszem vagynak most-is, és lesznek olyan Emberek, a' kik tölem-is ezt fogják kérdezni: *Mire-valók ezek a' Fohászkodások! Immár annyi az Imádságos Könyv, hogy számát sem tudhatni: a' mióta meg-sokasodtak a' Formulák, restebbek az Emberek a' könyörgésben.* Ezek hasonlók azokhoz; a' kik így beszélnek: *El kellene szedni a' Papoktól a' sok Prédikáziós Könyveket, nem kellene többet Nyomtatni;* mert a' mióta meg-sokasodtak a' Prédikáziós Könyvek, azóta gyengébben Prédikálnak a' Papok: e' pedig, mint a' Dolognak Természetével, mind pedig az *Experientiával* ellenkezik: úgy amaz-is. Én-is tehát azt kérdem ezektől: *Tudnak-é magoktól, minden alkalmatosságra illendő Könyörgéseket formálni?* Ha tudnak, nem irigylem, hálá Istennek: Nem számokra irattak, azért ezek a' *Nyóltzvan-nyóltz Fohászkodások,* a' két Tóldalékkal, hanem azoknak épületekre, akik magoktól még nem tudnak Könyörögni: hogy ök-is a' *Regulákból* és a' *Formulákból,* a' könyörgésnek véghetetlen Böltésesü és külömb külömb-féle Kegyelmi Szent Lelke által, tanuljanak és szokjanak magoktól-is Könyörögni: Ne légyünk hát irigy Jósuék, a' ki sajnálja vala: hogy Eldád és Médád, a' Táboron kívül vették volna a' Prófétálásnak Lelkét; hanem tanítsunk másokat-is arra: miképen nyerjék magoknak a' Könyörgésnek Lelkét: így szólván a' szelid Lelkü Mósesel: *Valy-ha az Urnak egész Népe Prófétálna! És adná a' Jehova a' maga Lelkét ö-beléjük.* 4Mós. II. v. 29.

E Szent és Buzgó Fohászkodásoknak Kinyomtatására, alkalmatosságot szolgáltattnak nékem ím e' következendő dolgok: *Elsőben:* Tiszt. Doctor N. Borosnyai Nagy 'Sigmond Atyám Uram ... És Tiszt. N. Batzoni Pál Ilona Anyám Aszszony ... engemet és N. Borosnyai N. Ágnes Néném Aszszony, kisdéd Gyermekek-korunktól fogva, igyekeztél nevelni az Isteni Fellelemben, ... szüntelen gyakoroltatok, nem-tsak a' Szent Biblia, hanem a' Könyörgéses és Prédikáziós Könyveknek értelmes olvasásában; úgy-hogy: én tiz Esztendő koromban, azokból rövid Könyörgéseket és Prédikáziókat summáson ki-szedve és magamnak leírva, sokakat meg-is tanultam, és könyv nélkül, Papi módra sokaknak hallásokra el-is mondtam: ezen szorgalmatosságomnak tehát kívántam mostan valami 'sengéjét közönségesé tenni, az Isten' Ditsőségére és a' Gyengéknek lehető hasznokra.

Másodszor: Midőn Tavaly valami Deák és Magyar Verseimet Nyomtatattam volna ki, illy' Titulussal: *Exercitia Miscellanea Metrica, Hungarico-Latina:* akkor meg-parantsolta vólt Atyám Uram, hogy az ő Kegyelme némelly Könyörgéseit-is, Deák és Magyar Verseibe formálván, világosságra botsássam; de akkor én arra elégtelen valék: mivel hirtelen szörnyű betegség az ágy' fenekére engemet le-szegezván, életem felől semmi Emberi reménség

nem lehet vala; ha Isten ö Felsége ingyen-való Kegyelméből meg-nem szenteli vala, a' Néh. Tek. Doctor *Maxai Mihály* Uram szorgalmatos és hívséges *curáját*: ebbéli fogatkozásomat-is tehát Fiúi engedelmességemnek és tartozó Háladatosságomnak bizonyos jeléül, mostan avagy tsak valami részben ki-pótolni igyekeztem.

Harmadszor: Egy kedves Atyámfia, Nemz. *Jónás Sámuel* Uram, az idén Uj Esztendő megbetsülhetetlen Ajándékában, méltóztatott nékem egy Fejedelmi Kézzel irt kisdéd Imádságos Könyvet küldeni, mellynek Titulusa Ez: *Erdélyi Fejedelem APAFI MIHÁLY' magános Könyörgései*. Radnót. 30. *Junii*, 1690. a' mellyet, mint nevezetes *Ráritást*, a' N. Enyedi Nemes Ref. Kollégyom' Bibliothékájába, nevezetesen pedig, a' T. Atyám Uramtól a' Kollégyomnak ajándékoztatott *Borosnyaiana Bibliothéca*ba bé-tettem (...)

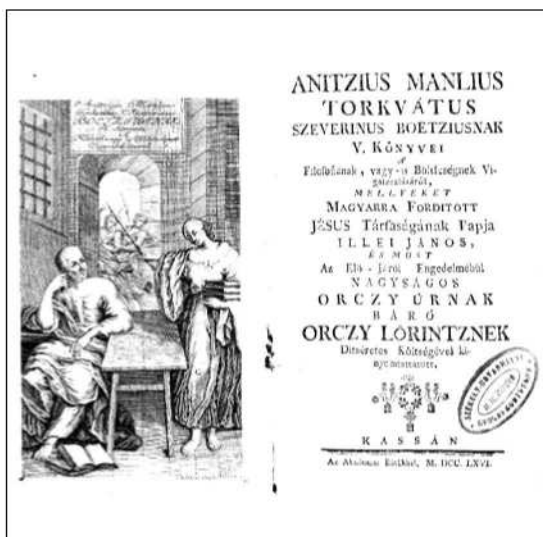
Jóllehet én ugyan más Erdélyi Fejedelemnek egy Könyörgését láttam, a' melly ebben a' *Seculum*ban Nyomtatattott-ki; de ezeket a' hét Könyörgéseket *Typus*ban soha nem láttam; talám mások sem látták: mellyhez-képest, méltónak és illendőnek tartottam, a' Kegyes Fejedelemnek örök emlékezetére, és más Keresztyén Fejedelmeknek Jó Példa adásra, Ki-nyomtatattani: és ezen Fohászkodások' Könyvének *Leg-első Részében* helyheztetni; több ehez hasonló más *Fejedelmi és Fejedelmekért-való Fohászkodásokkal* (...)

Végezetre: Azt sem tagadhatom: Hogy a' szokás szerént, ezen Könyvnek Nyomtatásában-is eshettenek imitt-amott hibák; de a' Keresztyén Olvasó, a' ki a' maga született Magyar Nyelvét jól tudja; mind azokat a' fogatkozásokat magától-is meg-jobbithatja: minekokáért azokat ki sem szedegettem."





ILLEI JÁNOS, „*a' Filosofjának, vagy-is böltseségnek vigasztalásáról*” írt, Kassán 1766-ban megjelent **Anitzius Manlius Torkvátus Szeverinus Boetziusnak V. könyveit** báró **Orczy Lörintznek** ajánlja. Amint az „*alázatos ajánló levél*”-ben írja:



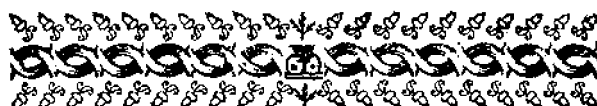
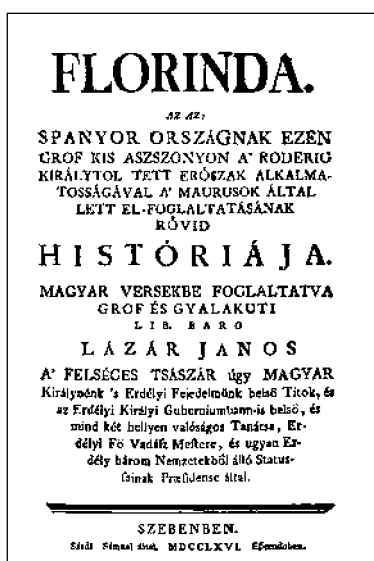
„Majd hogy sirban nem szállott Nyelvünk egy-néhány esztendőktől fogva; de ugyan tsak még sem temettetett el egy-általlyában, sött naponként előb’ meg előb’ veszi magát és szebben, meg szebben virágzik. Mert szaporodnak immár lassan–lassan Könyveink, s’ a’ kik benne gyönyörködnek; és pedig sokkal inkább, mint-sem az idegenekben. Egy szóval úgy látszik, hogy éppen hajdani korában van ismét betsületi a’ Magyar Nyelvnek egész Hazánkban,

és már nem-is tanólljuk, mint ez előtt nem szinte olly régen; hanem mint Nagy emlékezetű Eleink, Anyánk tejével szopjuk.

S’ kinek kell pedig mind ezeket köszönnünk? nem másnak bizonyára, hanem a’ Haza-szerető Uri személlyeinknek, kik buzgó, s’ példás ösztönözésekkel, bö-kezüésekkel az Irók pennáját meg-nem szűnnek szívesíteni a’ Magyar Munkák’ gyakorlására; jól s’ böltsen által-értvén tudnia illik, melly foganatos, derék segítő eszközök legyenek a’ Könyvek akár mitsoda nyelvnek-is elő-mozdítására.

Melly Nyelvünket terjesztő, s’ virágoztató Uri személlyeinket midőn érdemek szerént emlitem, Nagyságodat értem főképpen, úgy mint, a’ ki nem tsak bövséges adakozásával segíti a’ Magyarossan készült munkákat, hogy

előb', és dél-szinre Kaphassanak, a' mint a' többi között ezzel az enyimmel-
is méltóztatott tselekedni, hanem a' mi töb', szob' és ritkáb', annyi különös
és Országos gondgyai, s' foglalatosságainak közepette egyszer-s' mind saját
gyönyörű munkáival még azon fellől gyarapittya-is."



„Szép meg-elegyíteni dolgot tréfa szókkal:
mint Szakáts kövér húst főz fű-szerszámokkal...”
– írja **LÁZÁR JÁNOS** *ars poeticájában*, mie-
előtt útjára indítaná **Florinda**, illetve Spanyol-
ország – Szebenben *Sárdi Sámuel*nél 1766-
ban megjelentetett – történetét. Majd az olva-
sóhoz szólva kifejti, miért is ír magyarul:

„Az Olvasóhoz.

Europa Világ egy Rése, vég helyéből,
Ennek-is Észak' 's Dél közt tartó Széllyéből,
Régi Dáciáknak *közepe mélyéből*
Oltán Magyar, Török, 's Német Erdélyéből,
Tsudálad hogy ugrám majd a' más végére,
Nyúgvó Nap tengerbe álló helységére:
Hogy úntam rá Scythák fejtér jegére;
Vágyván a' Spanyolok füstös melegére.
Nintsen é Erdélyben elmém mire vessem?
Nintsenek é dolgok, tsak jól ki-keressem?
Idegen Nemzettel időm mit veßessem?
Hogy azért Nemzetem kedvéből ki-essem.
Hißem Erdélybenn-is találhatni Bépet
Kivel Festő sem ír meg-egyező képet:

* Dacia mediterranea

Jót, értékest, elmést, termettel-is épet;
 Hogy kell hát keresnem más idegen népet?
 Találni itten-is ívet ostromlókat:
 Kék, 's fekete íemmel sűrűn villámlókat:
 Krétát fejjésséggel érő, 's fel-múlókat:
 S Pünkösdi Ró'sánál íebben piroslókat.
 Tudom hogy van itt-is íépség mellett jóság:
 Van jó erkölts, mellyhez nem férhet gyanóság:
 Van mind elmebéli, 's testbéli méltóság:
 Vagyon íent életet gyakorló buzgóság.
 De nints mód mindenkor a' íív próbájában:
 Ha íél nints úgy bízzék ki-ki sajkájában.
 Vezér sem tudja, mi van Katonájában;
 Hanem mikor jelét adja tsatájában.
 Azért válaíttottam én e' Spanyol íűzet,
 Kire az irigység sem kenhetne búzet,
 Hogy íűzességiért, Királyt íékből úzet:
 Kóíorut versekből velem azért fűzet.
 Nem vitt erre engem oka a' íépségnek;
 Mert én már íenvedem súílyát a' vénségnek.
 Haíontalan adnék helyt ez reménységnek:
 Engedem e' prédát Iffju Legénységnek.
 Éppen tsak írtam ezt Magyarok kedvekért:
 S azok közt, olvasó Aííonyi rendekért:
 Loptam-el időmet, nem úgy a' versekért,
 Mint a' tudni méltó tselekedetekért.
 Tudom: hogy azok-is a' kik restesebbek
 A' könyv olvasásban, és negédesebbek;
 A' versekre sokkal, kéíebb, 's hevesebbek,
 Ezekre serényebb, íemesb, 's élesebbek.
 Ez oka: hogy írtam Magyarúl, 's versekkel.
 Olvasd! Bár légyenek rakottak vétkekkal;
 De tellyesek ritka 's íép történetekkel:
 Nem bánod-meg, időd ha töltöd ezekkel.
 Tsak botlik a' vén ló, bátor serénykedjék;
 Hátán a' jó Lovas, ámbár keménykedjék:
 A' vén vers író-is bár érzékenykedjék,
 Ejt hibát, a' mellyért másnak reménykedjék.”



HALLER JÁNOS 1682-ben „*Fogaras várában rabságában magyar nyelv-re fordította*” és kiadta „**Hármas istoria**”-ját, mely Nagy Sándor nevezetes dolgait, jeles beszédekét és a „*Trója veszedelmének leg-igazabb istoriáját*” tartalmazta. Pozsonyban *Landerer János Mihálynál* harmadízben került kiadás-ra 1767-ben.

Az *előljáró beszéd*ben fogalmazza meg Haller a fordítás indítékát:



„...holott midőn keserves rabságban négy esztendőnél tovább nyomorgottam volna, egy házban bé-rekesztve, a' jó Isten igaz ítéleti és rendelése szerént; valamikor a' henyélésre ereszkedtem mindenestől fogvást, mindenkor érzettem a' pokolbéli ellenségnek körülöttem munkálkodó veszedelmes mesterségét.

Hogy azért kettős veszedelemre ne jutnék; tudniillik mind világi, 's mind pokolbéli nyomorúságot ne kelleßék szenvednem, mellyet hamar a' nyakunkba ránt a' kisírtó, leg-könnyebben pedig a henyélés által, ha éjjeli nappali szüntelen való strásálással nem vigyázunk, 's gondot nem viselünk magunkra. Így azért, hogy vesztég heverve ne

vesznék-el, munkát igyekeztem adni únalmos elmémnek. Találtam azonban egy igen régi szakadozott könyvetskére, mellynek nyomtatását-is nehéz volt el-olvasni, mind a' régisége, mind nyomtatása miatt: mivel abban az időben, mellyben azt a' könyvet öszve szedték, 's rajta munkálódtak, még az a' közönséges nyomtatás bötü, mellyel most szoktunk élni, fel-nem találtatott volt. Látván abban régi jeles dolgokat Deák nyelven, azt kezdettem Magyar nyelv-re fordítani, ítéletem szerint mind badgyatt sziveknek gyönyörüségére,

mind ditséretes dolgoknak elkövetésére, szép serkengető példákat szemlélvén azon munkában, melyeket mások-felett az iffiak gyanánt vehetnek szemek eleibe.

(...)

Landerer, kiadásához hozzáfűzi a szerző dicséretét is:

„Ugyan ezen Három Könyveknek ki-botsátásáról, melyeket fordított Tekintetés és Nagyságos Hallerköi HALLER JÁNOS, Kegyelmes Császár, és Koronás Király Urunk ö Felsége, Erdélyi Gubernium Tanácsa, Thesauráriussa, és nemes Torda Vármegyének Fő-Ispánnya, igaz fia Hazájának.

Két dolga Embernek életében lévén,
Munkával szenvedés, jót 's gonoszt szenvedvén,
El-oszolhatatlan szövetségben élvén,
Két munkát választál magad' könnyebbítvén.

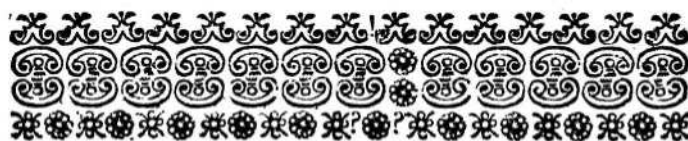
Szenvedések ellen kész Paist fordítál,
Fáradtságok ellen jó módot mutattál,
Orvosságok felett mindeneknek adtál,
Hátra vólt a' munka mellyre indítottál.

Nagy Sándor életét, sok Példa-beszéddel,
Trója veszedelmét (bár szenvedésseddel)
Pennáddal mutatád, ki valál, elméddel,
Magyar Tulliusnak jellentéd nyelveddel.

Öt száz esztendőktől fogván Nemzetséged
Hadi dolgok között forogván te Néped
Mire mutathatott, hanem hogy e' Könyved
Ezeket jelentse, ékes magyar nyelved?

Ezen fordítással az el-múltt dolgokat
Világ eleibe adván meg-hóltakat,
Híredet terjesztéd; Neved ezen munkát
Betsületbe teszi, ajánlya-is magát.”





Bod Péter „az Magyar-országi és Erdélyi könyv-nyomtató műhelyjekre, és a' könyv-nyomtatókra; mind nevezetesen a' Tótfalusi Kis Miklós' életére 's jó emlékezetére tartozó szükséges és emlékezetes dolgokkal bővitvén világ eleibe”, 1767-ben újból kiadta **PÁPAI PÁRIZ FERENC**nek versét, az **Erdélyi Féniks. Tótfalusi Kis Miklós** címűt. Ha nem is kimondottan kapcsolódik a témánkhoz, úgy érezzük helyet szoríthatunk szöveggyűjteményünkben egy pár itt megfogalmazott gondolatnak:



„Jó Hírt Nevet Szerető Kegyes Olvasó!

A' Természetben olyan ritka a' **FÉNIKS** Madár, hogy az tsak egy, mikor sok időt töltt-el, meg-vénül, a' fészkeben, mellyet jó illatú drága fűszerszámokból készített magának a' Pálmafának ágai közzé, meg-égyvén a' maga hamvából újjítja-meg magát. Erről mondta *Ovidius: Una est, quae reparaet, seque ipsa resemimet ales.* Minthogy ez igen ritka, az Istentől különös ajándékokkal fel-ékesített Embert szokták ahoz hasonlítani. *Mélánkton Filep* a' maga idejében mondatott közönségesen az értelmesektől *Phoenix Germaniae*, Német-Ország Féniksének. Sőt ezt a' Verset-is

irta vólt néki valaki: *Nulla ferent talem secla futura virum.* Több olly Férjfiat még a' jöendő idő-is nem szül. A Magyar Nemzetben, a' Könyv-nyomtatásnak mesterségében, a' Betü-metszésre, öntésre készítésre tartozó Mester-emberek között, olly igen ritka Féniks vólt **TÓTFALUSI K. MIKLÓS**, hogy ő a' maga Kolo'svári fészkeben a' halandóság' tüze által porrá lévén, még eddig az ő hamvából más nem újjult. Olly nagy tökéletességre vitte vólt a' Betü-metszésnek, mesterségét, hogy még eddig az igen tanúlt Nemzetek között-is a' szemnek kedvesebb Betüket készíteni nem tudtak: noha immár **LXIII** Esztendeje el-tölt az ő Világból való ki-múlásának. Igen ritka, drága, és különös Kegyelmeivel ajándékozta vólt meg Isten ötet, és úgy-is

segíltette ő Felsége hogy Példa nélkül-való a' Magyar Nemzetben, ha szemünket fel-nyitván szemlélni akarjuk ő-benne mint valami világos tükörben az Istennek tsudálatos tselekedeteit és véghetetlen Jóságát. Végyük elménkre azt, hogy ő el-ment *Hollandiába* olly véggel, hogy az Akadémián tanulván azután a' Hazában a' szokás szerént Pappá légyen. *Hollandiában* laktában pedig a' Magyar Biblia' ki-nyomtatásában, mellyet akkor szándékoznak vala ki-nyomtattatni az Erdélyi Réformáta Ekklesiák, vigyázna a' Nyomtatásban meg-esni szokott hibáknak el-töröltetésekre 's meg-jobbitásokra, De Jó Embereknek tanátsokból reá vette magát a' Könyv-nyomtatáshoz szükségesképen meg-kivántató minden Mesterségeknek meg-tanulásokra; mellyekben olly hamar elő-ment és bóldogúlt, hogy merő Isten' Munkája volt az ő-benne. 1681-*dik* Esztendőben kezdette tanulni a' Betű öntést és készítést, látván abban magának jó elő-menetelét 's könnyen tanulható készségét, azon Esztendőben fogadott magának a' Metszésre Tanító-Mestert hat hólnapokra két-száz Forint fizetéssel, a' kitől észre-vévén a' Metszés Mesterségének mi-voltát, és az oda kivántató eszközöket, kevés idő alatt annyira ment hogy a' Mestere-is meg-ijedne tőle, hogy el-vészi a' kenyerét. A mint-hogy az a' Mesterségnek holmi részeit el-titkolván, magától találta-fel a' Betűknek ékesgetéseiket. Annyira ment tsak hamar, hogy 1684-*dik* Esztendőben a' Magyar Biblia' ki-nyomtatására készített Stempelyeket, Mát-rixokat, 's öntött Betűket; még pedig olly szépeket, a' minémű Betűkkel soha az előtt Magyar Könyveket nem nyomtattak. Még pedig ezt annyival-is inkább lehet tsudálni, hogy mikor a' mesterség' tanulásához kezdett, idő töltött XXXI. Esztendős Legény volt.

De nem tsak ezt tselekedte, hanem készített ő 'Sidó, Görög, Deák Betűket, a' mellyekből keresett elegendő Pénzt nem tsak a' maga tartására; hanem a' Biblia körül téjendő minden költségekre, Pappirosra, Könyv-nyomtatók' számokra; úgy hogy a' mihez mások Fejedelmi költséggel fogtanak azt ő a' maga kezével keresett pénzel, senkinek egy fillére-is belé nem elegyedvén, ditséretesen el-végezte.

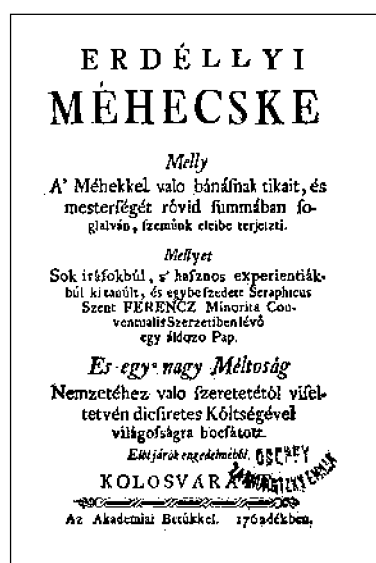
A' Biblia körül-is pedig nem tsak azt tselekedte hogy azt ki-nyomtatattatta; hanem az egész Bibliát értelmes tanúlt Jó Embereket vévén maga mellé, KAPUSI SÁMUELT és TSÉTSI JÁNOST, egészszen nagy szorgalmatossággal meg-vi'sgálta; és a' mi hibák az előtt a' Nyomtatásba bé-férkeztenek volt, feles számmal azokat ki-törölte, meg-jobbitotta és az Írásnak módját a' Magyar Nyelvnek természetéhez bóltsen igazította.

Ollyan volt azért TÓTFALUSI MKLÓS a' Magyaroknál, mint *Frobénius*, *Oporinus* a' Helvétusoknál, *Henricus Stephanus*, a' Frantziáknál, *Manutius* az Olaszoknál, *Plantinus*, *Elsevir*, *Jansonius* a' Belgáknál, *Bombergus* a' 'Sidóknak a' Vénétusoknál; hanem ez annyival volt elébb-való, hogy nem Atyjáról maradott gazdasággal folytatta a' Mesterséget; hanem a' maga metszésbéli Mesterségével kereste a' gazdagságot, folytatta köz-haszonra a' szükséges jó dolgot. Méltán meg-érdemli azért a' *Féniks* nevezetet; mellyről azt írja Seneka: *Semel qiungentesimo anno nascitur*. Öt-száz Esztendők alatt egyszer születik. Kivánnám én hogy nem öt-száz, hanem öt, vagy bár ötven Esztendő alatt születnék ilyen Féniks Erdélyben. 1702-dik Esztendőben a' maga Pálma ágai közzé Jó-tselekedeteinek jó-illatú fűszerszámaiból készített Kolo'svári fészkében porrá-vált ugyan; de még akkor az ő halhatatlan emlékezetére írott Verseiben meg-eleveníteni kívánt *Medicinae Doctor* és a' Nagy Enyedi Kollégyiomban a' Görög Nyelvnek és a' Filozófiának hires Tanítója, *PÁPAI P. FERENTZ*. Melly Verseik mind Kéz-írásban 's mind Nyomtatásban kezemben akadván, holmi oda tartozó szükséges és Emlékezetre méltó Jegyzésekkel meg-világosítván, kívántam hogy azokban ez a' *DACIAE PHOENIX* meg-elevenedjék."





1762-ben először, majd öt évre rá, 1767-ben másodszor is, ugyanazzal a szöveggel, csak más nyomdai ornamentikával jelent meg Kolozsvárott, „*akadémiai bötükkal*” nyomtatva az **Erdélyi méhecske melly a' méhekkal való bánásnak titkait, és mesterségét rövid summába foglalván, szemünk eleibe terjeszti.** A szerző egy, „*sok írásokból, 's hasznos experientiákból ki-tanúlt, és egybe szedett Seraphicus Szent Ferencz minorita conventualis szerzetében lévő egy áldozó pap.*”²¹ A két kiadás szövege közti különbség a kegyes olvasóhoz intézett előszóban fedezhető fel csak. Míg az első kiadásban az igekötőket nem, a második kiadásban már „-” kapcsolja az igékhez. És az első kiadás -rúl, -rül, -túl, -búl toldalékai váltanak át -ról, -ről, -től, -ból toldalékokká. A könyv egy harmadik kiadást is megért 1785-ben.



Így szól a szerző szerényen
„A' *Kegyes Olvasóhoz*

Ezen Erdély Országi Méhecskének mes-
terséges véle való bánását, és titkát rövid sum-
mában le-akarván írással árnyékozni: úgy
tünik szemem eleiben, mint ha egy kosárban
minden majorkodásbéli hasznos munkáját
szemlélném.

Mert ha magára a' Méhecskére vetem sze-
meimet, zengedező fáradhatatlan munkálkodá-
sit, esztendőről más esztendőre való szaporodá-
sit, tiszta, és csinos rendit, 's munkáit látom.
Ha pedig tekintem az ő hasznos dolgait, a'
szépen le-csüggő, mesterségesen egybe rakott,

drága édességü mézzel meg hordatott, 's bé zároltatott lépe gyönyörködtet.
Kiknek esztendőként való pénzt kereső munkáiról, velek való hasznos
gondviselésről, és mesterséges majorkodásról akarám ezen csekély magyar
pennámnak írását bocsátani.

Azért mind ezeknek okos, és hasznos végbe vitelére, meg tanit ezen
Méhecske, mellyben mit, 's miként munkálodhasson a' jó gazda ember

²¹ PÁLFI LŐRINC minorita szerzetesrendi papnak tulajdonítják a szerzőséget;

Lásd: Dr. Ványolós Miklós: *Erdély méhészetének története*. Kolozsvár, 1912. 82.

esztendőnek minden részeiben, fel talállya. Ezeket pedig régi, es uj meg ért, sok esztendeig méhészkedésben forgott tudosoktól hallottam, láttam, 's magam vékony experienciámbúl irtam: nem-is egyéb okból, hanem hazám fiaihoz valo szeretetemből; kiket látván, hogy e' féle szükséges könyvekből meg-fogyatkoztanak, nem akartam őket ilyen kincstől meg fosztani, hanem csekélly fáradságomat nem szánván, örömet vékony tudományomat vélek közlöm.

Te azért kegyes Olvasó ezen munkácskámban füleket gyönyörködtető magyarságot ne keress, mert nem szándékozom példázo forma beszéd- del, sem gyönyörködtető igékkel azt elődbe terjeszteni, hanem világos, 's könyü értelmü szokkal akarom le árnyékozni, hogy így jobban meg értvén, könnyebben meg tanulván böldogulhass méheid állapottyában: bizonyos-is lehetsz benne, hogy ezen *Méhecske* Isten segítsége által méheidnek elő mene- telét, 's kívánságod szerént valo állapotra jutását meg mutattya."





TORDAI SÁMUEL, a „*K. Lónai r. ekklesiának méltatlan lelki pásztora*” **A megtérés halogatásának veszedelmes voltáról való elmélkedések** című munkájának előszavában, 1767-ben veti papírra az alábbi sorokat vajai *Vaji Kata*hoz, széki *Teleki Ádám*hoz, brezovici *Horváth Zsuzsanna*hoz és hadadi *Weselényi Mária*hoz intézve szavait. A könyvet *Páldi István* kolozsvári nyomdász nyomtatta.



(...) „Mind ezekre nézve, régtől fogva keresve keresem az alkalmaztosságot, hogy annak valamely bizonyos és tapasztalható Jeleit mutathassam, minémű szível fogadtam legyen a' Nagyságtok hozzám mutatott sok rendbéli Gratiájokat; és én igen szerentsésnek tartom most magamat, hogy avagy tsak ezen haládatosságom tsekélly Gyümölsével annak némű némű Jelét mutathatom. Ez-is ugyan magába gondoltatván, vékony és igen

tsekélly; mert én ebben egyebet nem tselekedtem, hanem hogy más Tudós Ember' Munkáját Német Nyelvből, Magyarra fordítottam; ahoz a' magaméból tsak egy rövid *Bé-vezetést* és egy néhány *Könyörgést* adván...”²²

Az ajánlás után következik „*A' K. OLVASOHOZ rövid Tudósítás e' Munkáról*”, amelyben leírja mi készítette munkája kiadására:

„A Hágai Ref. Frantzia Ekklesiának ama nagy híru hajdoni Prédikátora SAURIN JAKAB, botsátott ki több hasznos Munkái között, feles Prédikátziókat, Frantzia nyelven, egy néhány apró Darabokban, mellyek azután fundamentomos, és igen gyönyörűséges vóltokért, egy néhány Nyelvekre, és azok között Német Nyelvre-is fordítottak.... Midön én ezeket a' Prédikátziókat meg-olvastam, és gyenge ítéletem szerint úgy találtam, hogy

²² Az eredeti francia mű szerzője *Jakab Saurin*. Tordai, *Abraham Gottlobb Rosenberg* német fordítását használta.

azokban az említett Tudós ember, azt a' nevezetes Matériát, rövid Summában, egészen ki-merítette; a' megtérés' halogatásának veszedelmes vóltát ellene mondhatatlan Erösségek által meg-bizonyította ... én mindjárt elvégeztem magamban, hogy azokat Magyarra fordítsam, és ha többeket nem lehetne-is (mivel a' nyomtatás igen sokban kerül) avagy tsak azon három Prédikátziókat ki-nyomtattasam. De mivel egy felől, egy kevésbé szégyennek tartottam lenni, hogy olly' sok közöl, tsak három Prédikátzióval kedveskedjem édes Magyar Nemzetemnek, *Prédikátziós Könyv'* nevezeti alatt; és mivel más felől jól tudom édes Nemzetemnek hidegségét, (engedjék-meg nékem a' *K. Olvasók*, ezt az egyenes Vallás-tételt) mivel mondom, jól tudom édes Nemzetemnek hidegségét; melly már a' sok nyomtatásba kijött, és e' mi Hazánkban-is igen el-bővült Prédikátziókkal, vagy Sz. Tanításokkal, közel úgy kezdett járni, mint a' kényes, és kemény nyaku Izrael, a' Pusztában, minden nap, számokra nagy bövséggel le-hulló Mannával; (...) Ezekre nézve, és más ítéletem szerint helyes okokra nézve, jobbnak, és hasznosabbnak ítéltam lenni, hogy a' meg-nevezett igen fontos, és hathatós Prédikátziókat, más *Titulus* alatt adnám-ki, és más formában öltöztetném. Hogy pedig azt helyesen és jómóddal véghez vihessem, olyan szabadságot vettem magamnak, melly a' *Fordítóknak* közönséges Törvények ellen vagyon, és a' mellyért talám a' ször-szált hasogató Könyv Itélőknek (*Criticusoknak*) Törvény Székeket el sem kerültem volna, ha az iránt való helyes okaimat előre nem jelenteném ..."

Majd feltárva alkotói szabadságának fogásait (kihagyások, bevezetések, „*nagyobb világosságnak okáért*” értekezések írása, részekre szaggatás, kiegészítések: „*mindenik szakasz után egy, egy Könyörgést ragasztottam*”) ezekről így nyilatkozik:

„Ezek a' szabadságok K.O.! mellyeket én magamnak ezen Munkában venni bátorkodtam; én tudom, hogy azt jó véggel, és jó indulatból tselekedtem, és reményilem, hogy azért senkitől meg nem ítéltetem. Ezeken kívül pedig mindeneket hűségesen ki-írtam, és sehol semmit egyebet el nem hagytam...”





Ugyancsak **TORDAI SÁMUEL**, bevezetőjében hivatkozva *Szigeti Sámuelre*, aki a **Keresztyén utazás a' boldog örökké-valóságra ...** című munka első szakaszát még 1759-ben németből lefordította, a következőket nyilatkozta 1777-ben, a mű második szakaszának fordításával és Kolozsvárt való megjelenésével kapcsolatban:

**KERESZTYÉN
UTAZÁS**
A'
BÓLDOG
ÖRÖKKÉ-VALÓSÁGRA,
Mellyben,
A' meg-térő, és ISTENT kereső Lelkek-
nek minden állapotja külömb-külob-fé-
le kép példákban és ábrázá-
tokban le-festetik.
ELSŐ KÖNYV
Mellyben egy KERESZTYÉN Ferfinak ú-
tazása adatik elő,
Irattatott Angliai Nyelven,
BUNIAN JÁNOS
által.
Mostan pedig annak Német Nyelvre való
fordításából, Magyarra fordítottatott.
KOLOSVÁRATT,
Nyomat: a' Réf. Coll. Betűivel, 1777-ben.

„MÉLT. GRÓF. ÚR-ASZSZONYOK!
KEGYES MÉLT. PATRONA
ASZSZONYIM²³

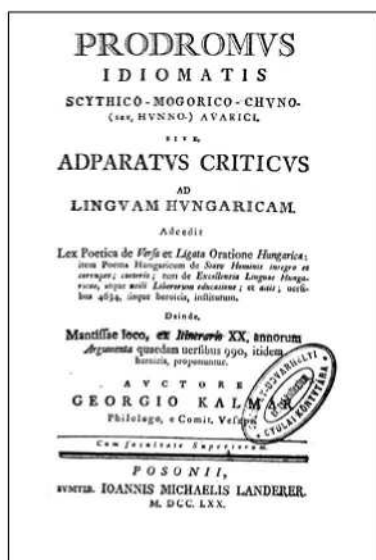
Az Nagyságtok kegyességek olyan mun-
kára serkentett-fel engemet, mellyrül én
külömben soha sem gondolkodtam volna.
BUNIAN JÁNOS, Tudós és Kegyes Ánglus
Pap, botsátott vala-ki még MDCLXXXV-dik
Esztenőben egy elmés, és Idvességes gondola-
tokkal tellyes Könyvetskét, két szakaszokban;
le-rajzolván az elsőben *egy Keresztyén embernek
a' bóldog Örökké valóság-felé való útazását*; a má-
sodikban pedig, *a'nak Feleségének, és gyermekei-
nek azon Örökké-valóság felé való útazásokat.*

Ez a Könyv olyan közönséges kedvességet nyert vala magának, hogy tizen
nyóltz Esztendők alatt nyóltzszor kellene ki nyomtattatnia, és tsak hamar
Ángliai Nyelvből, más egy néhány idegen nyelvekre, és azok között Né-
met Nyelvre-is fordittaték; mellyből osztán ezen kedves, és Kegyes életre
serkentő Könyvnek első szakaszát, Tiszt. Tudós SZIGETI SÁMUEL Uram
a' *Kartzagi Réform: Ekklesiának* Érdemes Lelki Tanítója Magyar Nyelvre
fordítá MDCCLIX-dik Esztendőben, követvén a' Német fordításnak azt
a' Nyomtatását, melly MDCXXXIV-ben botsátott Világ eleiben. Midön
az említett T. Férfiu azon Magyar fordítást, N. Magyar Országból, édes
Hazánkba; ki-nyomtatás végett bé-küldötte volna: Nagyságtok, mind ma-
gok az eféle Könyveknek olvasásában gyönyörködvn mind más Keresztyén

²³ Losontzi Bánffy Zsuzsánna (Bethleni Bethlen Ádám özvegye) és Hidvégi Nemes
Zsuzsánna (Széki Teleki Imre felesége)

Felebarátaiknak használni kívánván önként és örömet ajánlák magok költségeket az említett Könyvnek kinyomtatására. De ítéletem szerint mind Nagyságtoknak kedvetlenségekre esett volna, mind mások, a' kik az Nagyságtok Kegyes adakozásokat ezen Könyvnek olvasásában hálálni fogják, sajnálották volna azt, ha ezen Könyvnek hason fele, és az egész szakaszsa el-maradott volna; igen illendő lévén külömben-is hogy a' bódog örökké valóság felé utazó igaz Keresztyén Bujdosók, nem tsak Férjfiaknak, hanem Aszszonyoknak, és Gyermekeknek-is Képek, és hasonlatosságok alatt adatassanak elé: Mellyhez képest szükségesnek tartám lenni, hogy minek-előtte az említett Könyvnek első szakaszsa, közönségessé tétetnék, a' második szakaszt-is született Nyelvünkre forditanám; követvén ezen fordításomban az MDCCXX-dik Esztendőbéli Nyomtatást, mivel az ujjabbat kezemre nem kaphattam. Bátorkodom azért igyekezetemnek tsekélly gyümölsét. És az mástól fordítatott első részt-is alázatos személljemel együtt, az Nagyságtok Kegyességebbe alázatosan ajánlani..."





KALMÁR GYÖRGY Pozsonyban 1770-ben *Landerer Mihálynál* nyomtatta ki **Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno- (seu, hunno-) avarici. Sive adparatus criticus ad linguam hungaricam...** című munkáját. Kissé nehezen olvasható, amint az alábbiakból is kitetszik, de annál inkább érdemes ráfigyelnünk. Igaz ugyan, hogy **A magyar Helikonra vezérlő Kalauzhoz tartozó megszerzésben** *Rájinis* azt állította róla, hogy: „irtóztató rozsasz... Illyennek ítélte már 1771-dik esztendőben ... *Molnár János*,... sok egyéb tudós magyarok csak sajt-áruló bótba-valónak tartották, mert a magyar nyelvet úgy adta előnkbe, mintha minden-féle nyelvekből öszve-zavartt

moslék volna”, és hogy az „ilyen embertől olly rozsasz versek származtak, a mellyeket gyomorémelygés nélkül nem olvashatni.” Nézőpontok ütközése ez, mindezek dacára olvassunk bele a szerző szimbolikusan megfogalmazott álláspontjába! Kalmárról, mint a magyar nyelvölcsélet úttörőjéről szép értékelést ad egyébként *Balázs János*, a *Magyar deákság, Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell* című munkájában.²⁴

„A Magyar Nyelv árpában példáztatik.

(...)

Monddom az – *árpá* – hoz látok. De, ha élök, idővel bőven, igen bőven vetem azt: *búzá*t-ís ám anjit.

A szép *árpa*-veséjével jô a *búza* kövéri:
élhezti s táplálja *tüdöm*; teszi *szívem*’ erőssé.

²⁴ Balázs János: *Magyar deákság, Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell*. Bp., 1980, 24–40.

Mit aratok! *Szálkás árpát!* De mit aratok most!
 Mind csak hallogatám a-vetést! Mi okon pedig; arról
 sém mire nem gondolkodtam, s elmémre se vettem.
 Szinte *kalászosodott*; a-midőn ezz ötle eszémbe:
 az-aratása bajoska fog anak lenni talámtán:
 mert *szűrós a-kalászsza*: kezem' ha szűrni találja,
 vagj penig orczámat: de nem ütköztem-még egészen
 iljen-képen okoskodtam: szép csendes idővel
 metzhetem azt; hodj még kis gjänge szelecske se fujjon:
 és lē-lēhet lassan markok-ként mind rakogatnom.
 Ha pedig óvatlan valahogj még-szúrna: *nēm újság*.
 E're is el-szantam magamat: s mondám, ha vetettem,
 fél-'s takarom, hodj *igēn kedvellētem gabonám* az:
 annál *kēllemetēs b ízű* fog-lēnni *az-étel*
 és *az-ital aból*: valamint a-ró'sa-is, ugj van,
 annál illatosab s kedvesb; ha vérēd az-árra.

A Magj. Nyelv el-ásott kincs-hez hasonlítatik.

Micsoda szégyen ez; óh Hazafi! S csupa-csuppa gyalázat!
 Nekēd-is, én-nekēm-is, a – Hazának – 's csuppa gyalázat!
 el-hagyod igj magadat; *nincsen* hodj *gondod a-Nyelvre*.
 Micsoda *kíncsēt* adott ISTEN nem tudhatod épenn:
 el-hagyod im' magadat: *nincsen soha gondod a-Nyelvre*.
 Nincs sohol a-földön olljan kincs, mit a-tē Kincssēd.
 El-hagyod im'magadat! *nincsen soha gondod e' Kincssre*.
 Mint mi-kor' a-gyermēk, hodj a-*kíncsēt el-ásta az-apja*,
 fül-hegy-el hallhatta; de hol? nem tudja keresni:
 igj vadjon a-dolgod: valamit ha-is észbe-vēhettél
e' Kíncsről; a-helyét nem tudhatod; avagj a módját,
 hogj kell jutnod a-hoz. Avagj-*túnyálkodol* inkább.
 Mert ez a túnyának nem-igēn-könjű: *tunja másnak*.
 Túnyítod magadat: más e' dolgot de *tunjátja*.
 Szégyēn ez, óh Hazafi! Sőt csuppa gyalázat e' nekēd!

(...)

Kellene *a Nyelvet* gyakorolva gyakorlani! S érte
 kellene mind *édj-másra-való* képést tusakodni!
 kellene *ékéssketni*, *égem*, s *bővíteni* aztat!
 Hodj e' Világ látván csuddálja, szeresse-még, aztat!
 Már-is az illj ékess! Gazdagg! S még mire mēnendő!
 Azt ha mi-'s ugj szépítgetjük, tusakodva gyakorljuk,
 mint *эгјebek*: kik-'s magokét e'-kép' *czimērēzték*.

(...)

Barbarusá lett Magjar

Nincs a-Czimērr! Ez okon mind annak *Diszsze sē lēnne*
 Félék azért; a Hazánk, hodj *pélđa beszédbe* nē mēnjēn!
 hodj e' dicső Nēmzet valahogj más Nēvre nē kapjon!
 hodj a *Barbaruson* s a *Hugaruson* udjan-ēdjet
 ne értsēn e' Világ; s *ēdjnek* magjarázza a-*kettőt*;
négь első bētűit tévén *ēdj-másnak* helyébe.
Barbarus his ego sum; quia non intelligor ulli.
Hungarus his ego sum; quia non intelligor ulli.
Barbarus embērnek tartnak, mert sēnki nēm érthet.
Hungarus embērnek tartnak, mert sēnki nēm érthet.

Nēm lehet ezt más-ként gondolnod szinte *csudának*
 ha jut eszēdbe ama *Metzző*, ama *Barbarus* embēr.
 Ugj mondhatni: mivel ő-magát engedte *parasztá*
válnia ötször-öt esztendőnek előtte; a-*somfa!*
 Csak hat avagj hét esztendőig évék idegēn sót:
 sollj hamar *el-sózhatta* a nyelvéből a-*Magjar Szót!*
 Mint-ha ugjan, valahánj-szor a késēcskét a-rezébe
 vagj fájába ereszté; *mind színt* anji *bētűket*
 vagj *szókat ki -vakarcsált- vólna* a- *gomba eszéből!*
 Balgatag a-*czimērét* könjen lē-vetette magáról!
 Illjen ajándéktól kívánt mēg-válni goromba!
 Ez nēm *эгјeb*, hid'd-el; a-nagy Isten ostora nyilván!
 Tēd'd-fel! Csak *nēm akart magjarul* már szólni-beszélni.

(...)

Barbarusnak való Magyar

Nem tudom, ugj mondnak, *magjarul* (szólni)! De szegények!
Óh de kevélyek! Imé a-Magyar konyhának a-füstit
a-szél nem fujhatta ruhájokról lë-egészen:
ízel még szájokban az ízi Hazánk levesének:
ott hever, am lássák, a-hús maradéka fogok-közt:
Nem tudom, en *magjarul*, még-'s igj szólnak! De szegények!
Mind ezek, és egjebek, ha lehetnek ezek-höz hasonlók,
a-míg e' fertelmes ragadó métely, a-kevélység
még-maradánd bennük, soha *nem gondolnak a-Nyelv-el*
nem-'s egjebek; hanem ártalmas *mételyje a-Nyelvnek*.

(...)

Viszketeges elméje a-tudóskának

(...)

Említém; hodj *meszszéröl jön a-Gólya* mi-hozánk.
Déli madárnak írák: ez is jól juthat eszédbe.
Tudni-való; hodj *a-mi Magyarink jóbara Keletről*
jöttek. Azonban ez-is igaz ám, hodj *Délre hajúlnak*
régi lakó-helyeik; de kívált' ám azoknak, a-kiktől
e' mai szép Nyelvvünk több *Dísz*t kapa, tarta, magának.
Ne gondolj-vele: ha valaki ellenbe találna,
viszketegës lévén, mást mondani nekéd e' pontban.
Van benned szeretet: s engedj-még az- oljan irígynek
Azt a-kevélyt në tekints'd: magad' annál jobban aláz'd-még!
Ő bár-is e' dologban akarjon lënni tudatlan:
a-mi még nem-igën-bizonyos, tē még-értéd idővel.
Nem lehet am mindënt be-szúrnom e *posta-levélbe*.
Még-is ugjan még-jegyzëm im'-ezt múlólág ezúttal:
hodj, a-tudóska csak azt hiszi, tartja, s itéli igaznak,
mit, a-kemënczénél, a-még-írt *História dictál*.
Óh de szeles! hodj nem vëszí-észre magát a-tudóska!

(...)

Régi Ásiai szíve a-Magjarnak.

Rovni-valób mostan: hodj, igaz, hodj meszsze-helyekről
jöttél, én nēmēs *Esztrágom*, tē-is, e' Kanaánba.
Rov'd-mēg imez kettöt-'s, Magjárom! hodj a-Gólya *helyére*
viszsa-mēgyēn; s *ismég el-jő* nyaralni mi-hozánk:
és hodj anji okosságot rēndēlt neki ISTEN,
anjira, s e'njire, hodj tudjon helyére akadni.
Lédj *okos*, én Magjárom, tē-is! Elméd' birja az-ISTEN
mindēnben! s dicsērd, a- kitől van az-*Elme s Okosság*.
Elméd-el, kér'lek, mēnj-viszsa a-régi helyedre !
Ugj-de mi-ért? Jár'gass *Szív-ért s Nyelv-ért* oda vissza!
Hozz *Szívet* és *Nyelvet*! s ugj jőjj nyaralni, telelni !
Hol van a-régi *Szíved*? Van ugjan *Európai Szíved*:
de nekēm a-nem kell; mert nincs aban ēgjenēsség.
Mind-azon-által im' ezt-'s nyilván mēg-vallom öröm-el:
Soknak a-szíve ma-is ēgjenēs s hívségēs; a-mint kell:
mēljnek mēg sēmmit nemm árta az-*Éjszaki szél-vész*;
nēm zavaródott-mēg soha ezz *Európai széltől*.
De a-szívem fájdalma im' ezt mondatja velem ki:
hodj ám a-levegő-égnek Fejedelme, kivált-kép'
kezdetin e' *Száznak*, soknak szívét *zavará-mēg*.
S óh mēllj csúnya zavart s káros kárt *szērze az-által*!
Elméd-el, Magjárom, mēnj-viszsa a-régi helyedre!
Hozz ide állhatatoss *szívet*! s azt jól mēg-erősits'd;
tegēd a-szent Tudománj, s kēgyelēm; s jó lēlkeēd, a-mint int !
Sēnki ne ledjēn ez óra-után már! Oh soha sēnki,
a-ki fēl-induljon; a-ki helyt-adjon a-Gonosznak
Lédj okos, én Magjárom, s mindēn-kor' hív a-Királj-hoz!
Lédj okos, *Esztrágom*, s hóltig hívségēs a-SAS-hoz!
Elméd-el, Magjárom, mēnj-viszsa a-régi helyedre!
Oh, kér'lek, mēnēgess vissza! s hozz *Nyelvet-is onnnan*!
Hajdani szépségét, kér'lek, hozz'd-viszsa e' *Nyelvnek*!
Hozz'd ide én Vérēm *mindēn kert-béli virágát*!
Nemzetēm! óh szēd'd-mēg mindēn *szépp ritka gyümölcsét*!
Annak az-*értt édēs szőlőjét* nyom'd-ki borodnak!
Ott szēdēgess *gyökeret*! Hozz! hozz *jó illatot* onnan!
Lédj gazdag, Magjárom! soha többé óh nē szēgénykēdj!

hadj *a-të-Kíncssédnek* ledjén nagy híre a-Földön!
Lédj okos, én Vérém, hadj azt látván az-Okossak,
s hirdetvén édj-másnak, örülve örüljenek annak!
Lédj bölcs, én Magjarom! s tisztelnék téged a-Bölcsek:
s e' dolog-ért minden-ha magasztalják a- JEHOVÁT!

(...)

Lédj Magjarom, kedvess! óh lédj kedvess e' Világon
minden Bölcsek-előtt: kik-s hallván, anjival inkább,
tudván e' *Nyelvvnek gyönyörű.szépp csudda mi-vóltát*,
tégedet ők fognak-bécsülni, szeretni, keresni.

(...)

Lédj të-is óh Hazafi, minden-ha magadra vigjázó
Óh vigjáz mindén-kor', egész házadra vigjázván!
Óh vigjázva vigjáz, minden csemetédre Barátom!
Ledjén a-gólya, szerettem Atjámfia, példa előtted!

(...)

Árpa: Magjar Nyelv. Annak haszna.

Vess *árpát éléget!* soha ne kíméljed erődet!
s azz-al, a-mig élhetsz, táplál'd, élhez'd a-tüdődöt
hadj *szádból foljhasson* erőssen, *mint patak a-szód*
Lészesz igen szép, testës, egészségës, piros. atól;
Leszën erőd atól; s ültetsz *szőlőt*-is öröm[m]-el
Préséléd a-*mustját* örömet, s *vigan* iszod a-*bort*,
Jő nekéd ám kedved *búzá*-is vetnéd, aratnod,
bősség-el: s örömet részeltetsz másokat aból.
Juthat mostan eszedbe, hiszëm, mi vólt a-beszédëm;
a-mi időn metszëm s takarám; az- *árpa- vetésëm*.
Míg të-magad vetnél s a-magad számára aratnál;
nekéd-is ám bőven s örömet-is juttatok aból.
Mint-hadj *az árpának kívánatos és nagy a-haszna*;
s mint-hadj igen *szeretëm magam-is* (Ki nëm írhatom aztat):

annak a-példájában akartam rakni elődbe
e mi bécsös *Nyelvünknek* az-ő szép, s drága, *mivoltát*
Meg-léhet ám ám az-al *mindönt* magjardzni idővel;
a-mit a-nap alatt *kíván jól tudni* az- embër.
Várj csak időt! *Mindönt* ki-fogunk mi *fejezni*, ha élünk.

Mostan azért jól-jól mæg-gondolván a-*tanítást*
és *hasznos nevelést*, amëljel tartozol embër
gyermëkeidnek; ugjan láss'd, mëlly *szükségës a-Nyelvünk*.
Nosza azért főzzünk *árpából*; az-*anja-téjből*;
mindën szép eledelt! Készítsünk a-jó *vajával*
mindën jó ízű falatot! S a-*kövériverel* éljünk!

Én valamit kérdék: most ara feleljën a-*lëlkëd*.
Ha kell-e a-*lëánjodnak*-s a-*helyës jó tanítás*?
Ha kell-e mindën-kor' az-*Isteni félelëm* anak?
Ha kell-e a-*ked és nevelés* mint, színt' a-*fiadnak* ?
S kell-e a-*két féle Némët* ëdj *régula-által*
az-*URnak félelme.szerént* oktatni, nevelni?
Ha kell-e *ott-honn*; valamint az-*Oskola-házban*?
Ha kell-e *mindën helyekën; templomban, akár-ho?*
Ha van lëlkëd: *Igënt s Ugj-vant* mond e're bizónjal.
Jó felelet pontban. De nincsen mód e' dologban,
Gondod igën *kevës a-fërjfirá; kevésb a-lëánjra*.
Nem's lehet az más-ként: mert nincsen mád a-dologban.
Mert ím nagy akadálj a-*Dëák Nyelv*! Ez a-tanulás!
Mindën időt elvesztnek: egész; hijjába-valóság.
Ezt is imé *csak a-fërjfi* tanulja: ha lenne belöle
vagj *sajt*; vagj valamëlj *túró*; vagj *gyúrni*-valócska.
Ugj-de kell anak majd többire válni *savóvá*:
s adják a-disznónak: avagj öntödik a-földre.
Gyermëkëd igj leszën *hitványá* s csúnya soványá!
Nincs Eledel! Tudománj nincs! Isteni-felelëm óh nincs!

Menji időt veszt-el a-*dëákzás-al* csak a-fërjfi!
Több az, a-ki soha mæg-*nëm fogja tanulni* e' nyelvet:
nëmëljik pedig ám *későre ha érti-mæg* aztat.
Hát az-alatt sëmmit nëm *horda rakásra* magának!

Nëm gyüjtött *eledelt: üresen s éhën* marad hóltig!
Rágodott élëget: de mit sëm nyelt a-gyomorba!

(...)

Az anja nyelv leg-jobb esz-köz a-tanulás-hoz

Nëm gyöznëm ma egész nap' elő-számlálni, *a-mit tud:*
s ëdj *árkusra* lë-nëm-tudnám irkálni egészen;
mint tud ezën el-aszott *hitván kóróknak* örülni!
sok pénzit s idejét; *iljen örömének* az- árrát,
nem vesztette hiába! magának örülve örülhet!
Ilj öröm-ért a-fiától sëm szánhatja, së tiltja,
költségét: az-után anak még joban örülhet!
Nëm vëszí-eszbe, hodj örülés az-iljen örülés!

Kér'lek azert, Hazafi! kér'lek, hallgass ide én-r'ám!
Vëd'd-magad' - eszre, Szívem! ne mën timer a-*bizonjtalan útra*.
Ám mël timer lëdjën a-*bizonjos jó régula, s esz-köz,*
mëg-mondám: tarts'd kézbe: tudom, *mëg-nëm-csal a-tëgëd*.
Ez Ország után bizonyosan el-éred a-*jó czélt*.
Im' a-kegyës *Tërmészët* adá nekëd az- *Anja' Nyelvet!*
Im a-mi-kép' ki-szopád; mostan-is *száddban az-ízi!*
Këllemetëssen *itatja magát: izint* nyelëd-azt-lë.
Menël többet iszodd; annál kívánhatod inkább.
Én tudom, ig timer nëm kell *fúró s töltsër a-fejednek!*
Nëm lëhet irtóznod: nëm lëszën *rajta erö-szak*.
Tátt'sd-el csak száj'dat! *foljton foljik* aba *foljó-víz*

(...)

Haszna az Anja-Tëjnek.

(...)

nem, félhetsz soha, hodj mëg-csalhasson a-reménség:
nekëd igën-'s örömödre fog-élni ő *eben az-ëdjben-'s*.
Mëg szájába vad timer az-ízi az-*Anjja-Tëjének*.

Attól *hízott-még* s lett olljan erős piros embër!
 Attól ollj *szēmēs!* ollj *kedves s kívánatos Ajkú!*
 Attól ollj *eleven!* s *mindēn munkára* sērēny s kész!
 Kész kész, hodj *szolgáljon* az-*URnak*, a-szent JEHOVÁnak
 Kész kész, hodj szolgáljon igēn híven a-Királjnak.
 Kész, hodj szolgáljon igazán hóltig a-Hazának.
 Kész mindēnnek elēb szolgálnia, mint ő-magának.
 Nosza tehát Szivem, adj szüntelen, adj neki ösztönt!
 Ösztönözöd; ha mindēn *elő-mentének* örülsz ám.
 Ösztönözöd; ha magad's a-munkájába segítēd
 Ösztönözöd; ha ēgjēbnek-'s azt dicsērēd elégē.
 Ösztönözöd; ha másokat is *ugjan-ara*, napok-ként,
 sērmentesz minden jó igjekezet-el, erővel.
 Nósza, nósza, *Magjarom!* én Vērēm! *Szülte Hazámnak!*
 nyiss'd-mēg a-szép bölcs szádat *igaz Fia* kedves *Anjánknak!*
 nyujts'd-ki sērēny kezedet *kedvelt Magzatja Atjádnek!*
 s tudd-mēg a-nagy erejét *a-Magjar Pennának, Ajaknak!*
 Nosza *szēmelj*, a-ki szült annak szájára, szēmére!
 Nosza vigjázz, ki nevelt, annak nyelvére, kezére!
 Nosza mutass'd-mēg, ha vadj-e jó nevelte apádnek!
 Hodj ne lédj hijjába-való szoptatta anjádnek.

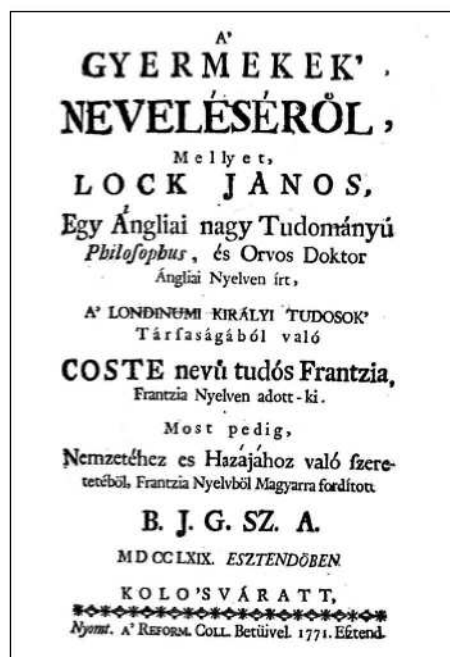
Az Anya-Nyelvet gyakorolni

Szólj s írogass: bölcsenn aról, *ki, mi*, van az *Egekben*.
 Elmélkēdj s írogass aról, a-mi van a-*vizekben*.
 Irj aról, a-mi a-*földön* van *mindēn helyekben*.
 Irj aról *a-mi vólt*; s a-minek mēg *kēllene lēnni*.
 Irj aról, a-miből *épülést* fog ki-ki venni.
 Irj, kér'lek, *magjarúl!* óh irj, Magjarom, de *magjarúl!*
 Irj, a-mikép' tetszik, szabad *Irás-al*; avá' *Vers-el*.
 Lépj, ha akarsz, *kötözött*, va' *szorított lábbal*, akár-mint.
 De, ha ugjan tēhetēd, mindēn kor' lépj *kötözött-el*
 S a-mi- időn látod, másnak kedvesb a-*szorított*;
 mert könjebb: enged'd, szabadon *fusson* av' *ugorjon*.
 Ha vészēd-eszbe; nevet csak ez-ért; *tē nēm érsz-vele*: hallgass.

Csak hallgass'd-el: avagj próbáltass'd véle *e lépést*
Hodj-ha eszre vëjendi magát: mëg-nyerted az-embërt.
Hodj-ha nëm engedhet: të csak engedj-mëg neki mindjárt:
mert valamëlj gyarló *indulat uralkodik* aban.
vagj ha ő *értetlen*: majd bölcseb lësz av' okosab,
vagj penig *éretlen*: kell várni; mëg-ërik idővel."
(...)



A magyar nyelv az élet minden területén meg kell állja és meg is állja a helyét állapítja meg **SZÉKELY ÁDÁM** 1769-ben, midőn bele fog *Lockenak a gyermek neveléséről* szóló műve lefordításába. Igaz nem az eredeti angolt, hanem a *Coste* által franciára ültetett változatot használja fel „*nemzetéhez és hazájához való szeretetéből.*” A munka Kolozsváron jelenik meg 1771-ben.



Az *ELŐL-JÁRÓ BESZÉD*-ben ezt így indokolja:

„Az a' Mennyei Fő Böltsseség, a' ki ezen roppant Alkotmányt formálta, valamiben életet adott, abban olly' természet-is öntött, mellynek titkos munkássága által, ki-ki a' maga Nemét 's Természetét állhatatosan meg-tarthassa. A' Ró'sa, maga idejében bimbózik, Virágja színét 's illatját meg-tartja, és ha el-hervad-is, megint annak idejében azon ábrázattal, színnel, és illattal fordul elé, nem válik bogánts kóróvá, se más egyéb formában nem öltözik; Így más minden égen, földön, vizekben élő állatok, Nemeket, Természeteket változhatatlanul meg-tartják.

Az egy Emberi Nem, azon Mennyei Fő Böltesség' Remek munkája, leg-első tör'sökétől annyira el-távozott, hogy-ha külső ábrázatja, honnan vette légyen eredetét nem mutatná, azt vélnéd hogy nem Embert, hanem *Protheust* látsz előtted.

Az első Embert, kitől vettük eredetünket, a' *Virtus*, az az: az ISTENi Szentséges akaratnak követése, minden más egyéb állatoktól, különösön különböztette vala-meg. Ezzel ábrázolta az Ember az ISTENt, ugyan e' volt az, a' mi a' más teremtet állatok felett méltóságosbá tévén, abban mind addig meg-is marada, míg az ISTENi Szentséges akarat' követését, a' veszetsége rohanó zabola nélkül való indúlatok meg-vesztegeték.

Meg-esmérték a' régiek ezen veszetséget mellyről *Horatius* így panaszkodik:

*Aetas parentum pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiore.*²⁵

De nem tsak meg-esmérték, hanem orvosolni-is igyekeztek; *Plato* maga formálta Várossában, minémü Lakósok légyenek, és azok arra mi formán készíttessenek, (vélvén a' *Respublicát* a' közönséges igazgatásra leg-alkalmasabbnak) tükörül tette-ki. *Xenophon* ellenben, a' *Plato*' tanuló társa, 's az után ama' tíz ezer Görög Vitézek' Hadi Fő Vezére, a' *Monarchiát* a' közönséges igazgatásra tartván leg-hasznosabbnak, a' *Cyrus* élete' le-rajzolásában, mint világos példában adta-elő, e' lévén mindenkinek fő tzélja, hogy az el-hatalmazott veszetséget miként lehessen meg-orvosolni, és a' *Virtust* az Emberi Nemzetbe megint helyre hozni. Követték ezeket mind a' régiek, mind a' mostaniak közzül sokan; de tsekély ítéletem szerint senki annyira nem vitte, mint ama' nagy Tudományú *LOCK JÁNOS*, Ángliai híres Orvos Doktor, és nagy *Philosophus*, a' ki az Emberi Nemzetségnek közönséges meg-vesztegetések' valóságos eredetét ki-keresvén, még gyermek korában az ember' szívébe, a' *Virtust* hogy kellessék bé-plántálni, és azt ottan meg-gyökereztetvén, a' veszetségeknek, hogy lehessen az-által elejeket venni meg-mútogatta.

Mint hogy pedig a' *Virtus* semmi nem egyéb, hanem az ISTENi Szent-séges akaratnak követése, mellyből mint kút-föböl minden tökéletességek, mellyek az életet bódoggá és kedvessé tehetik, vészik eredeteket; mert az élet' bódogsága a' lélek' tsendességében, a' Lélek' tsendessége pedig az *ISTENi*

²⁵ A szülők kora rosszabb madár, bennünket tehetetlen szülötteket, majd rosszabb nemzetséget szül

Szentséges akaratnak követésében áll. Arra nézve senki magát bóldognak nem tarthatja mind addig, míg ezt a' tsendességet el nem nyerte, el nem nyerheti pedig más, hanem a' ki az *ISTENi* Szentséges akaratnak követésében magát gyakorolja.

Abban pedig még Gyermekek korában hogy gyakoroltathassék valaki, és mind Hazájának, mind Fő Igazgatóinak jövődöbéli szolgálatjára hogy formáltathassék, egy-szóval: hogy neveltethessék-fel a' *Virtusban*, ezen kis Munkátskában elő adatik.

Azt gondolhatnád K. O. a' miket *LOCK*, az Angliában született Gyermekek' fel-neveléseknek módjáról írt, azok a' mi Hazánkra nem szabattathatnak. Angliának más *Climája*, más igazgatásának formája, más természetü lakósi, más törvénye, más szokása, életének-is más módja lévén, lehetetlen az *Anglus'* neveltetésének módjáról, nekünk hímet varranunk.

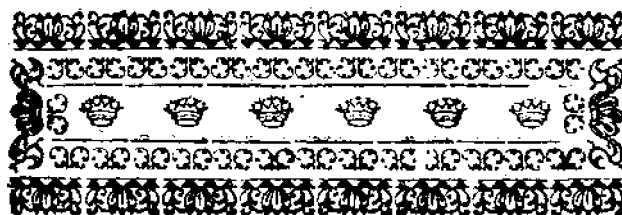
De a' ki meg-gondolja, hogy a' *Virtus* mindenütt *Virtus*, az *ISTENi* Szentséges akaratnak követésében magát minden Nemzet gyakorolhatja, 's gyakorolni tartozik-is; a' nem csak nem lehetetlennek, sőt szükségesnek reánk nézve-is ezen Munkátskát, és az ebben le-rajzolt Gyermekek Nevelésének módját fogja tartani.

LOCK ezen Könyvet egy kedves Barátjának Gyermekeinek kedvéért írta; én egy jó Barátomnak jóvállására, Kedves Atyámfiainak Gyermekeinek hasznokra, Frantziából Magyarra fordítottam, akarván az által nem csak Kedves Atyámfiainak, hanem közönségesen mindeneknek használni.

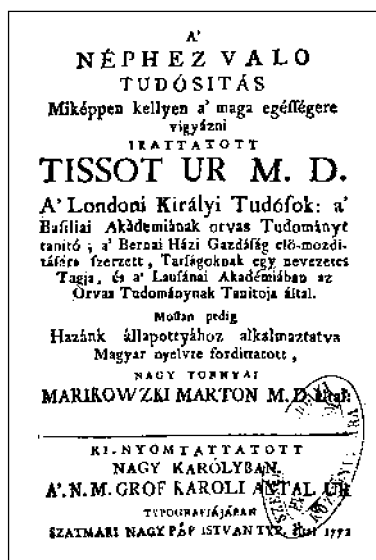
Mint-hogy pedig *LOCK* a' Gyermekek' Nevelésében nem csak elméjekre, hanem testekre nézve-is gondoskodni szükségesnek tartotta, e' kettő ki-beszélhetetlen formában lévén össze-kötve, abban Angliának, mint Tengerek között fekvő Országnak Lakósit, igyekezte különösen formálni, mellyek némelly részeiben Hazánkra nem szabattathatván, azokban kevés változást szükséges volt tennem; egyéb aránt az *Auctort* a' fordításban szorossan a' mennyire lehettem követtem. Mind ezekben ha hasznodra lehettem, K. O. vedd jó neven.

Íram 1769. Esztendőben, Postelki Udvarházamban Sz. Márton Napján, Boros-Jenői Gróf SZÉKELY ÁDÁM, FELSÉGES KORONÁS KIRÁLYUNK' Arany Kóltos Kamerariusza."





MARIKOVSZKI MÁRTON „*hazánk állapottyához alkalmaztatva*” fordítja le magyar nyelvre Tissotnak az egészség fenntartásáról szóló „*a néphez való tudósítását*”, mely *Szatmári Nagy Pap István* nyomdájában lát napvilágot 1772-ben.



„Serkengetett engemet gyakran Excellentiád, és hogy igazán ki-mondgyam, úgy mint ezen N. Szatthmár Vármegyének gondos fő Vezérlője szüntelen való kegyes biztatással majd csak nem kényszeretett, hogy ezen jelen lévő Orvos könyvet a' frantziából magyarra fordítanám, és az egész köz társasság-nak segedelmére botsátanám-ki a' világ eleibe. Nem-is haszon nélkül való gondoskodás ez, mert főképpen-is az ollyatén betegek, a' kiknél hirtelen, és idő halasztás nélkül való segítség kivántatik, azonban nintsen mindjárt kezek ügyében értelmes Orvos, meg-betsülhetetlen hasznát érezhetik ezen tsekély munkámnak, annyival-is inkább, mivel hogy nyelvünkön

még illetén könyv nem találtatik, sött mivel annak szerzője nem Magyar Országban irt, annak okáért sok helyeken munkáját hazánk állapottyához-is alkalmaztattam.

Valamint hogy tehát a' nép szaporodásátul az emberi Társaságoknak boldogsága, e' pediglen annak egészséges vóltátul függ el-valaszthatatlan képen, ugy szintén csak az nem érezheti ezen mindenek segítségére ki-terjedő munkámnak hasznát, a' ki-meg-nem fontollya, mely belső szövetséggel légyen öszve szerkesztetve ezen fő két java az emberi Társaságnak.”





VERESTŐI GYÖRGY Magyar versek, melyeket temetési és lakadalmi* külömböző alkalmatosságokra írt vólt ... című kötetében a következőket fogalmazta meg Kolozsvárott 1772-ben:



„Nem tagadhattuk, hogy nem tsak egyéb tudós Munkákkal, hanem Verses Könyvek számával-is más Nemzetek sokkal fellyül haladnak bennünket. Mert ámbár talátnak Nemzetünkben, akármelly Tudományra alkalmas Elmék, nem tudunk mind-azon-által igen sok Munkákat elé-mutatni kivált az ékes Tudományokra (a' mint nevezni szokták) tartozókat. Mely ritkaságnak, Nemzetünk' bizonyos hajlandósága-é?, a' Tudosók' restsége-é?, a' furtsább elmék' nem ösztönöztetése-é, jutalom és illendő betsület által?, vagy más egyéb légyen az oka? nem tzéлом most hosszason vitatni. Elég az, hogy mennél kevessebbek vagynak olly' Munkák nyelvünkön mellyek az

elmés Könyvek számát nevelhetik, annál-illendőbb leg-kissebbet-is a'félet megbetsülnünk, és az örökös feledékenységből mint-egy kiragadnunk. Mellyre nézve, mivel ama' nem rég élt Néhai T. T. Férjfiúnak, *VERESTOI GYÖRGY* Uramnak. életébe először a' *Kolo'svári Reform. Collegium'* sok *Esz-tendőkig Filozofiát és Mathesist, azután Sz. Theologiát tanító Professorának, végre az Erdélyi Reform. Sz. Ekklesiák' SUPERINTENDENSének*, sok szépen folyó Versei, mellyeket külömböző Lakadalmi és Halotti alkalmatosságokra, Professori hivatala szerént egyszer 's más-szor írt, olyanoknak esmértetek minden a'hoz értöktől, hogy ama' Magyar *Ovidiusnak GYÖNGYÖSI ISTVÁNNak* elmés Versei mellé, akármelly thecában méltán tétethetnének; illendőnek ítéltük azokat össze-szedni, és egy tsomóba ki-adni. Annyival-is inkább, hogy némelylek azok közzül már úgy el-tüntek vólt, hogy alig

* Az eredeti szövegben nyomdahibásan: *lakadlami*

lehetett fel-is találni. Vagynak ugyan még ezeken kívül, jeles apró Bútsúzó Versei, sok rendbéli Halotti *Oratio*ba, mellyeket először szándékunk vólt ki-szedni, és ide nyomtattatni; de mivel azokat az *Oratiokat*-is, mint-hogy elmések és sokaknál igen kedvesek, tatám ujra Világ eleibe bocsátani (kivált ha ezen Versekkel kedvet találhatunk az Olvasók előtt) ottan maga helyén kedvesebben olvastathatnak. A' Deák Versek írásába-is, nem volt alább való tehetsége a' b. *e. Authornak* mint a' született nyelvén valókbá. Sokakat-is írt azon a' nyelven, mellyek szintén úgy megérdemlenék, hogy újabb nyomtatás által, többeknek mint e'dig, jutnának esméretségekre, és maradnának örök emlékezetre, de bizonyos okokra nézve a' Magyar Versekkel, akartunk elő próbát tenni. Mely jó igyekezetünket vedd jó néven jó akaró Olvasó és légy egészségbe. Irtuk Kolo'sváratt, 1771. Esztendőben"





LOSONCZI ISTVÁN 1770-ben írja előszavát a **Hármas kis tükör**-höz, **melly I. a' szent históriát, II. Magyar országot III. Erdély országot, annak földével, polgári-állapotjával, és históriájával, gyenge elmékhez alkalmazott módon, a nemes tanulóknak, summásan, de világosan előadja és ki-mutatja.** A könyvet Pozsonyban nyomtatták Landerer Mihály költségével és betűivel 1773-ban.



A *Kegyes Olvasó*-hoz így szól:

„Tapasztaltam nem kis örömmel, hogy az Oskolákban már bé-véttetett Sz. Históriának Summájából, szép elő-menetellel gyakoroltatnak a' tanuló Gyermekek. Hogy azért többre-is mehessenek, Magyar és Erdély Országának ezen *Kis-Tükörét*, melly Három Részekben, annak mostani Földét, Pólgári állapotját és Históriáját summásan ki-mutatja, nem tartottam illetlennek hozzá ragasztanom.

Ha ki kételkedik e' Magyar Históriátskának valósága felől: olvassa-meg Tiszt. *Timon Samuelnek*, és T. *Práy Györgynek* tudós

Munkájit, mind azt azokban hiteles bizonyságokkal, de sokkal bővebben fel-találja.

Gyermekeknek irtam, azért-is gyermeki elméhez alkalmaztatott módot szükség vala követnem. Tudjuk, hogy a' gyermekek a' ritmizálásban igen gyönyörködnek, és a' Verseket örömmel tanulják: ez októl indítván, a' Vármegyékben lévő nevezetes Helységeket Versetskékben foglaltam, hogy azokat minden únalom nélkül meg-tanulván állhatatosan elméjükben megtartsák: hogy pedig érthessék, alájok tettem rövid világosításokat.

Magyar Gyermekeknek magyarul irtam, nem idegen nyelven, melyet nem értenek. Sőt vallyha már valaha fel-állíttatnának a' mi Nemzetünkben-is a' Magyar Oskolák, a' mellyekben a' szükséges dolgokra magyar nyelven taníttatnának elsöben gyermekeink! úgy sem ezek idejeket; sem a' Szülék költségeket haszontalanúl el-nem vesztenék.

De ez a' mi Oskoláinknak nagy fogyatkozása, hogy mindenütt minden különbség nélkül a' Gyermek, *Celláriusra*, *Deák Rudimentára* szoríttatnak, a' mellyeknek paraszt állapotjokban soha semmi hasznát nem vehetik.

Sokkal hasznosabb vólna a' falusi Gyermeket magyar olvasásra, éneklésre, könyörgésre, írásra, Arithmétikára, Históriára és a' Keresztyén Hitnek Ágazataira tanítani, mint gyermeki elméjeket hat, hét Deák *Declinációknak* vagy *Réguláknak* tanulásával gyötreni, jövő meg-sirathatatlan károkkal.

Az Ur Isten indítsa-fel a' Kegyes Szüléknek sziveiket e' nagy fogyatkozásnak meg-jobbítására, szives jó indulattal kívánja N. Körösön 1770. Esztend."

LOSONTZI ISTVÁN





ZALÁNYI PÉTER 1773-ban jelenteti meg Kolozsváron, *Marmontel* **Bélisárius** című munkájának franciából történő fordítását, mondván „a jó akaró olvasó”-nak:

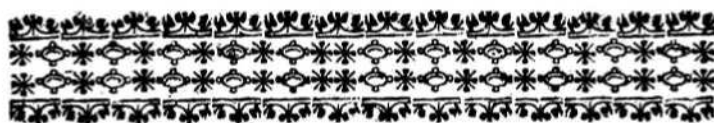


„Adunk kezébe született nyelvünkön, egy olyan Könnyvet, melly mihelyt a'nak Írójától Frantziai nyelven ki-adatott, minden értelmes emberektől nagy kedvességgel fogadtatott; ha szinte találtattanak olyanok-is kik első tekintettel, az e'ben elő adot erköltsi tudományt, kivált a' Vallás iránt való vélekedéseit az Irónak, nem minden részből hagyták helybe. De ez még se gátolhatta ezen jeles munkának hirtelen való el terjedését, és majd minden Europai nyelvekre való fordíttatását. Kedvellik ezt kiváltképen a' Kormányon ülő Személyek; kiknek hivatalyokra tartozó tudományt foglal inkább magában; ámbár más akárki-is eleget talál e'ben, mellyet maga hasznára fordíthat. (...)

Majd önigazolásként említi meg az alábbiakat:

„Ha pedig ezen könyvnek olvasására egy kevésbé több figyelem kívántatik, mint más valami fábulás könyvnek értésére, az e'ben foglaltatott dolognak, és az Író fontos írása módjának kell tulajdonítani, inkább mint a' Fordítás homályos voltának. Mellyel ha meg-érthettyük, hogy kedvet találunk előtted, ezen Tudos Frantzia Irónak, más apróbb Históriátskái közzül is egy néhányat rövid időn Magyarúl ki-adni, el-nem mulatyuk. ...”





Czid szomorú játék, melyet hajdon Korneille Péter frantzia nyelven készített mostan pedig magyar versekbe foglalt és Kolozsváron megjelentetett gróf **TELEKI ADÁM**, „*az tsászári és apostoli királyi felség' arany kolcsos komornik hive és N. Kövár-vidéke fő kapitánya*”, aki somkúti házánál írt *előljáró beszédében* így fogalmaz 1773-ban:



„Nem kétlem kedves Olvasó, tudod a' Néző Játékoknak régiségeket; Tudod a' múlt Százban lött nagy elő-meneteleket 's minden Európai pallérozott Nemzetek' nyelveken való bövségét és divatyát. De hogy Magyar Nyelven, sem nem jázodtatnak; sem pedig egyen kettőn kívül nem-is íratattak, vélem együtt méltán tsudálhatod. Mert valamint az illy munkáknak készítéséhez éles elme, 's jó íz érzés kívántatik; úgy annak akármelly Nemzetek között-is tsalhatatlan jele, hogy ahol az efféle jeles munkák bővölködnek, a' gustusnak, jó íz-érzésnek ottan temploma és lakó szállása építetett, 's nem lehetsz pedig Nemzetednek olly kegyetlen és igazságtalan ítélője, hogy ezt akár

az elmének tehetségire, akár a' testnek munkáira nézve más Nemzeteknél alább valónak ítélhessed. Az Magyar Nyelvnek szükségét 's az erős indulatok nyomos kifejezésére való elégtelenségét sem hántorgathatod, mert félő hogy azzal magadat el-árúlod, hogy még született nyelvedet sem tudod. Forgatod talám az Időknek mostohaságát, 's a' sok viszontagságokat, de ha MÁTYÁS KIRÁLY, 's BETHLEN GÁBOR régentén Olasz Éneklöket; 's ma-is sok Magyarok Német avagy Frantzia Comoediásokat sok költséggel tarthatnak; magok Nemzetekből valókat miért nem formálhatnak? 's talám ennek egyéb valóságos okát vélem együtt nem-is találhatod; hanem Nemzetednek azon hibás és már óh fájdalom! közönséges szokását, hogy a' maga Nyelvét ne tudgya, vagy ha tudgya-is, de semmit szépnek, 's jónak ne állítson valami Magyarától, vagy Magyarúl készitetett, 's így idegen, 's költsönzött tollak-

kal büszkélkedvén, a' magáét el-hullassa. Érezzük az idegen nyelveken írott Könyvek' szépségét; de a' magunkét olvasni ne resteljük! Tanúljunk 's tudjunk más nyelveket, de a' magunkét el ne felejtsük; sőt azon igyekezzünk; hogy az Magyar Könyveknek mind bövsége, 's mind pedig betse lehessen, ha tsak a' Magyarok között-is.

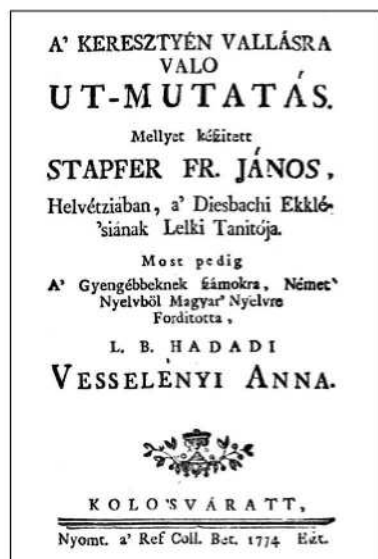
Vedd hát Kedves Olvasó; ezen híres Frantzia SZOMORÚ JÁTÉK Magyarra lött fordítását, kedvesen; 's ennek kedvelésével, adj másoknak, mind többek fordítására, mind pediglen újjak' írására való kedvet 's alkalmatosságot. Én pedig ha tettzésedet ez iránt meg nem nyerhetem-is: mindazon-által fáradozásomat nem sajnálom; mert egyéb dolgaimtól való üres óráimban, időmet leg-alább haszontalanúl nem töltöttem. Légy jó egészségben!

Irtam *Somkúti* Házamnál.
1773-dik Esztendőben."





HADADI WESSELÉNYI ANNA „a gyengébbeknek számokra, német nyelvből magyar nyelvre fordította” **Stapfer Fr. János A' keresztyén vallásra való út-mutatását**, mely 1774-ben jelent meg Kolozsváron. Ebben édesanyját szólítja meg és köszönetet mond néki azért, hogy a kor szokásrendszerével ellentétben taníttatta, és hogy ezt a maga és közössége számára hasznosíthatta.



„MÉLT. L. B. ASZSZONY!
KEDVES ÉDES ASZSZONYOM
ANYÁM.

Valahányszor a' Gyermekeknek édes Szüléikhez való kötelességekről elmélkedem, mind annyszor újabban meg-győzetem arról, hogy a' kiknek ISTEN olly Szüléket engedett, hogy mindeneket véghez vinni igyekezzenek Gyermekeik körül, az olyanokhoz, véghetetlenül többre köteleztetünk, mint a' közönséges Atyákhoz és Anyákhoz. Mert hatsak azért-is illendő tiszteletet és háládatosságot, parantsol a Természet-Törvénye a Gyermekeknek, édes Szüléikhez, hogy általok születtek e' Világra, és gyámoltalan kitsinységekben, közönséges táplálást, és némü-némü oktatást vettek ö töllök; hogy ne érdemlenének sokkal többet az ollyan Szülék, kik a közönséges neveléssel mások példájok szerint meg-nem elégedvén, töretlen útakon-is járni, a közönséges vélekedéseknek magokat ellenébe szegezni, nem átalották: és semmi fáradságnak 's költségnek nem kedveztenek, tsak hogy Gyermekeiknek, a jó és okos nevelés által, kiváltképen elméjeket úgy pallérozhassák, hogy jövődöben a Közönséges-Társaságnak méltó Tagjai, és az ISTEN Ditsőségének elő-mozdító eszközei lehessenek.

Mellyet, mint-hogy Nagyságod több Gyermekei között, vélem-is bőv mértékbe tselekedni méltóztatott, véghetetlenül kötelesnek esmérem ma-

gamat Nagyságod örökös tiszteletére, és ezen Anyai szorgalmatosságának meg-hálálására. Nagyságod ugyan-is nem csak egyetlen-egy Fiú örökösét, kedves Testvér Bátyámat, tellyes igyekezettel a szükséges nyelvekre, és minden Tudományokra, mellyek egy nemes születésű és Keresztény Ifjat illetnek, taníttatni kívánta; hanem minket-is Léány gyermekeit (ámbár a közönséges hibás ítélet szerint, nekünk illetni se szabad lesz vala azokat) semmit se figyelmeztvén, másoknak vagy irigységből, vagy értetlenségből, vagy a régi szokásokhoz való vonattatásokból származott bal ítéletekre, mind a nyelvekbe, mind egyéb emberi Elmét ékesítő Tudományokba, kiváltképen pedig az igaz Keresztény Vallásba, nem kisebb szorgalmatossággal, mint kedves Fiát, gyakoroltatni kívánt. Nem felejtvén-el e' mellett, Aszszonyi Nemünket különösön illető hivatalkba való oktatást. Ezeket pedig soha meg nem szünő figyelemmel, soha meg-nem bánt bőv költséggel, édes Atyánknak történt keserves halála után-is, (melly sokakat el-tsüggesztett volna) egyenlő buzgósággal és vígyázással folytatni meg-nem szűnt Nagyságod, annyira, hogy édes Atyánknak nem létit, e' részből ézenünk se lehetne.

Nékem pedig különösön a' nyival nagyobb okom vagyon, Nagyságod' e' példás Anyai indulattyát nagyra betsülnöm, hogy leg-kisebb lévén Nagyságod' Gyermekei közöt, azt gondolhatom vala, az emberi indulatoknak idővel lassudni szokott természetekből, és a naponként nevedő esztendőknék únalmas vóltokból, ítélvén, hogy nagyobb Testvéreim körül, majd egész Anyai buzgóságát, né talám ki-merítette légyen Nagyságod, és én a'nak talám csak aluvó félben lévő szikrátskájába részesülnék. (...)

Kiváltképen pedig Apostoli Sz. Vallásunknak minden ágazatit, elmémbe nyomatni, és a'nak tiszta Erköltsi-Tudományát szívembe plántáltatni, tellyes erővel igyekezte. Melly, hogy a'nál mélyebb gyökeret verne elmémbe, nem csak a' jó Könyveknek olvasására, nógatni meg-nem szűnt, hanem e' jeles Könyvetskének Német Nyelvből, Magyarra-való fordítását jóvallotta, és parantsolta-is Nagyságod, hogy az által azt magam-is jobban meg-tanúlnám, másoknak-is velle használhatnék, s' jó ISTENemhez való háládatosságomnak valami jelét adnám, ki engemet a'ra segített, hogy más nyelveken írott Könyvekből-is, ő Felségét ditsöíteni tanulhatnám.

Melly Nagyságod sok rendbéli 's példás Anyai szorgalmatosságának érdemét, ámbár mindenkor előttem viseltem, nem elégedhettem-meg mind-azonáltal, csak e' belső tisztelettel hanem e'nek eleven érzésétől ösztönöztettem szüntelen, külső-képen-is ki-mutatni, mennyire légyek a'nak Nagyságáról meg-győzetett. Azért ugyan kapva kaptam ez alkalmatos-

ságon, midőn e' Könyvetske, az én igyekezetemnek első Gyümöltse, Nagyságod kegyes költségével világosságra jő, hogy háládatos szívemnek özönét mindenek előtt ki-önthessem, mint-hogy valójába viszontagolni Nagyságod kegyességét, elégtelen vagyok.

Méltóztassék azért Nagyságod e' tsekély ajánlást szokott Anyai szeretettel fogadni; és fel-indúlt alázatos Léányi tiszteletemnek miatta, talám igen hosszan ejtett írásomat, kegyesen el-szenvedni. Azért bé-is végzem. De a' minden Jóknak Kútfejét, buzgó Imádságommal kérni meg-nem szünöm, hogy Nagyságodat minden áldásával meg-tetézvén, kiváltképen eddig véghez vitt Anyai szorgalmatosságának, bövséges gyümöltstét, sok időkig szedni, 's a'ból képzett örömet, naponként öregbülni, kegyelmesen engedje. Melly szíves kívánságok mellett, egész Léányi buzgó indulattal maradok.

M. L. B. Ked. Aszszony-Anyám Nagyságodnak

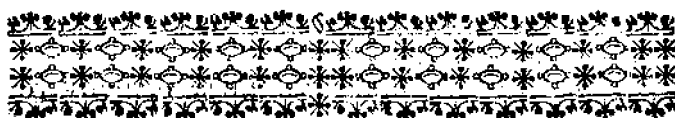
'Sibó. MDCCLXXIV.

Böjt-más Hav. 6. Napj.

*Alázatos Szolgálója, 's hóltig
engedelmes Léánya*

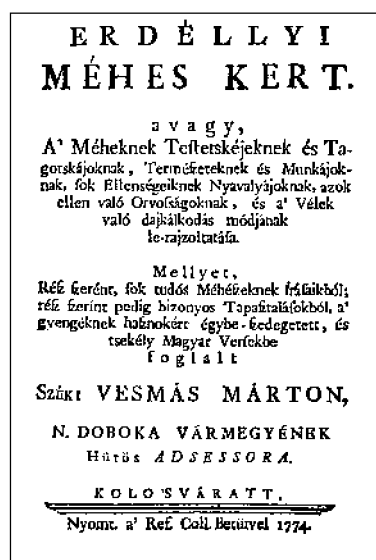
B. VESSELÉNYI ANNA"





A méhészkedés egyre több követőt vonzott, így egyre gyakrabban jelentek meg ezzel kapcsolatos ismeretterjesztő írások, mint például az **Erdélyi méhes kert, avagy a' méheknek testetskéjeknek és tagotskájoknak, természeteknek és munkájoknak, sok ellenségeiknek nyavalyájoknak, azok ellen való orvosságoknak, és a' vélek való dajkálkodás módjának le-rajzoltatása.** mellyet, rész szerént, sok tudós méhészeknek írásaikból; rész szerint pedig bizonyos tapasztalásokból, a' gyengéknek hasznokért egybe-szedetetett, és tsekély magyar versekbe foglalt széki VESMÁS MÁRTON, N. Doboka vármegyének hűtös adsessora.

A kis munka Kolozsvárott jelent meg 1774-ben a református kollégium betűivel.



„TEKINTETES URAM!

Ninsten e' Világon az ISTENnek Teremtései között olly' alá-való férgetske, melly az ő Felsege nagy erejét és böltssességét ne hirdetné: ninsten mondom ollyan szemmel látható dolog, mellyet ha az Ember első tekintettel semminek ítél-is; de jól el-készült elmével és ki nyílt szemekkel meg nézván, az ISTENnek Ditsösségére és az Embereknek épületére szolgálni ne tapasztallyon.

Mellyhezképest, ez előtt égy néhány Esztendőkkel, efféle gondolkozásim között, ötlödék elmémbe, hogy ama' külső tekintettel ugyan kitsiny és alá-való, de valójában igen

hasznos állatotskákról, a' *Méhekről*, és azok' tartásának módjáról, tsekély elmém szerént, én-is valamit pennámra szedegetnék: de meg-vallom, nem olly véggel fogtam volt reszkerő pennámat kezembe, hogy valakinek segíthessek velle; mivel nem bíztam erőtelen elmémhez; mind-azon-által jobban-jobban próbálgatván, a'ra vettem magamat, hogy Magyar Versekbe füzögetném Munkátskámát; mellyet midön nagyobb részint daraboson szin-

te el-is végeztem volna, sok dolgaim és bajoskodásim akadályt szerezvén, fel-tett tzelomról elmémet egészen le-tettem vala; annyival is inkább, mivel ilyen gondolatok-is jöttek elmémre:

I. Hogy ha gyenge elmémtől származott írásom lábra kap, és más kezére mégyen; találkoznak olyan *Zoilusok*, a' kik gyűlölségből ki-tekerik a' nyakát, és magamnak jó indulatom bérbe tsúfságot nyerek.

II. Tudtam azt-is, hogy még a' jó tanúlt Méhészek-is nem mindnyájon azon égy értelemben lévén a' *Méhek* állapotja iránt; tsekélly Munkámnak annál-is inkább nyaka szakad, és sokan meg-hazudtolnak, söt meg-is szidnak.

III. Az-is tagadhatatlan, hogy e' mái Világban, a' szegény Ember szava, ha a' nál igazabbb-is, kevés tekintetbe vagyon; és így szegény elmémtől származott írásomnak kevés foganattya és kedvessége leszen.

És ezen akadályok okozták vala azt, hogy még ez előtt fel-tett tzelomra nem léphettem: de sok érdekes, szép elméjű, betsületes Emberek fordulván meg szegény Házamnál, midőn látták volna szintén szemétben heverő Munkámat, ditsérettel és biztatással meg-bátoriták elmémet, azt mondván: hogy kár leszen ki nem nyomtattatni; holott tsak valami lakadalmi mulatságos Versek-is ki-nyomtatnak; és kértek-is azon, hogy el-végezvén Munkámat, keressek égy jó *Pátronust* ki-nyomtatására.

Mellyre nézve, most nem régen, ismét réa adtam magamat, és köszvényes fájdalmim között, tsak hamar el is végezvén, leg ottan gondolkozni kezdettem a'ról, hol találhatnék magamnak bátorságot és olly' *Pátronust*, a' kinek kitsiny Munkámat ki-nyomtatattása végett bé-mutatnám.

Gondolkozásomnak leg-első rendében, mindjárt juta eszemben TE-KINTETES JÓ URAM a' Kegyelmednek majd gyermekségetől fogva, hozzám és szegény Házamhoz való szíves indulattya, soha meg nem botlott barátság, és alázatos elméje, melyet a bölts Természet a' Kegyelmed Szívében úgy formált, hogy magát, mind a' Nagyokhoz mind a' Kitsinyekhez szeretettel alkalmaztatni kívánja; emlékeztem ezek felett a'ról-is, hogy ez előtt Kegyelmed-is ezen munkátskámnak némelly részeit látván, helyben hagyta vala.

Mellyekre nézve, bátorkodtam tsekély elmémnek rajzását a' Kegyelmed ölébe olly' véggel le-tenni, hogy a' Kegyelmed' Neve alatt ki-botsáttatván; a' gyengéknek épülések lehessen, és a' Kegyelmed most is sokaknál esméretes szép Híre és jó Emlékezete, ez által-is tovább terjedjen.

Éljen Tekintetes Uram Kegyelmed hosszas időkig, az ISTEN Házának és a' Közöséges Társaságnak javára, egyenes indulattal kívánja. (...)

KEGYES OLVASO!

(...) Ne tsudáld pedig K. O. hogy ezen kis Munka nem a' Tudósok' ékesen szóllásának szokott módja szerint, hanem darabos szóllásnak formájával készült, mert az én gyenge elmém engemet oda nem eresztett, a' hová amaz éles elméjü Tudósok igen könnyen el-jutnak: külömben-is a' Paripa jobban fut a' Szarvas bogárnál; a' Sas magasabban repül a' Galambnál; a' nagy Kontzból több velő szokott ki-jöni, mint a' kitsinyből.

A' kiknek nem fog ezen Munkátskám tetszeni, nem kéntelenek olvasásával: nem írtam én ezt ama' nagy tudományú derék Méhész Gazdáknek, a' kik nem szükölködnek igazgatás nélkül; hanem írtam jó indulatból tsak azoknak, a' kik még Méh tartáshoz nem kezdettenek, vagy ha kezdettenek-is, még abban kevés gyakoroltatások vagyon.

Azért K. O. a' ki nem a' hibát, hanem a' hasznót keresed írásomban, végyed jó neven igyekezetemet. Kérjed az ISTENT, és meg-áldja 's szaporítja Méheidet.

Légy jó egészségben!

Alázatos hív Szolgája,
Széki VESMÁS MÁRTON. mp.
N. Doboka Vármegyében,
Pujonban Sz. Jakab Havának 20-dik napján. 1771.





BODOKI JÓZSEF, *Az Uj Testamentomi Szent Írások olvasására való bé-vezetés...* című, Kolozsváron 1775-ben megjelent könyvében ekként indokolja fordítását²⁶ „*kegyes pátrona aszszonya*”, *Rhédei Drusiána* előtt:



(...) „Ha, mondom, ezen Könyvetskének a' külső Országokban ilyen említett hasznos gyümöltsei lehetnek, és sokféle Nemzetek között ma-is nagy kedvességgel és haszonnal olvastatik, Vallyon nem sérteném-é-meg érezhetőképben az én tulajdon Nemzetemet, ha úgy vélekedném, hogy ennek Magyar Nyelvre lett fordittatása után való ki-botsáttatása hasonló hasznót, és az Uj Testamentomi Írók Szent Könyveinek vizsgálására és jobban jobban meg-értésére való kívánságot sokakban ne indítana? Értem pedig mostan nem a' fordításnak minémüségét, mert meg-esmérem én, és meg-vallom azt, hogy vannak az Eredeti Frantzia Nyelvben olyan fontos és hathatós Szóllásnak

formáji, mellyeket én leg-alább olyan értelmesen és fontoson ki nem tehettem, mint néalám mások tselekedhették volna; hanem szóllok közönségesen a' Munkában lévő dolgokról, mellyeket ha kik figyelmetesen meg-olvasnak, az *Auctornak* tzelját és értelmét elég érthetőképben ki-tétettnek meg-valhattyák, és azt megvalván, azoknak olvasásból mind azokat a' hasznokat reménlhetik, mellyeket más nemzetek magok között nyilván tapasztaltanak.”(...)

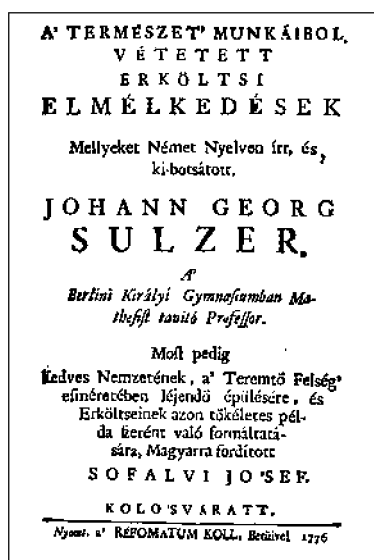


²⁶ A könyv teljes címe: *Az Uj Testamentomi Szent Írások olvasására való BÉ-VEZETÉS NELLYET A' Berlini Frantzia Ecclesiának Papja L'ENFANT JAKAB készített mostan pedig Magyar Nyelvre fordított BODOKI JOSEF A Kolozsvári Reformatum Collegiumban Históriákat és Nyelveket tanító Professor*



SÓFALVI JÓZSEF, „*a teremő Felség esmeretében léjendő épülésére és erköltsének azon tökéletes példa szerént való formáltatására*” Leydenben, 1776-ban lefordítja németből *Johann Georg Sulzer* munkáját **A természet munkáiból vétetett erköltsi elmélkedések**. Patrónusaihoz *Szerentsi Ferenc*hez és *Bártzi Krisztinához* írt ajánló levelet:

„Tekintetes Uram ’s Aszszonyom!



Azon kegyes indulatnak, és valósággal különös grátziának, mellyet az Urak mind N. b. e. édes Atyámhoz és egész Házához, mind pedig nevezetesebben az én érdemetlen személyemhez mutatni méltóztattak, meg-gondolása, régtől-fogva ösztönöz engemet arra, hogy annak a’ háládatosságnak, mellyet az Urakhoz viselek, nyilvánságos próbáját adjam. Mellyet midőn ezen Munkátskának az Urak grátziájába való ajánlásával némi-némü képen véghez vinni igyekezem: erős reménységgel vagyok az aránt, hogy jó indulatomat szokott kegyességek szerént kedvesen fogadják, és ez által a’ köz-jó-ra tzelozó szándékomat nagyobbaknak próbálására serkengetik. A’ Tudományoknak terjesztésére, és a’ vastag tudatlanság’ setét homályának el-osztására leg bizonyosabb és leg szükségesebb eszköz a’ könyveknek olvasása. De ha a’ mi Hazánkknak állapotját meg-tekintjük, fájdalommal kell azt szemlélnünk, hogy a’ mi Magyar nyelvünkön iratott Könyveknek kevés vólta miatt, Nemzetünknek nagy része meg fosztatik az erre a’ nemes és valósággal hasznos tzelra vezető eszközöktől. Erre nézve mind a’ Filosofiai, mind pedig a’ Keresztyén Éthikának régulái szerént köteleztetik arra minden, valakinek ideje, és alkalmatossága vagy on, hogy a’ maga Hazafiai között ezen nemes végnek el érését, a’ Tudományok által való meg-frisseltetését könnyebbé tégye; szorgalmatoskodván a’ körül ki ki a’ maga állapotja, és környül álló dolgaihoz képest; nem külömben mint hajdon a’ szent Sátorinak fel-állittatását munkálkodták vala az Izrael Fia[i], ki ki a’

maga tehetségéhez képest vivén arra ajándékot, némelly aranyot, ezüstöt, rezet, más pedig selymet, fonalat és ketske szőrt. Azt mindazáltal meg-kell vallanunk, hogy a' hasznos Könyvek' terjedésének nem kis hátra maradása vagyon az Olvasóknak kevés száma, melly miatt mind a' munkás a' fáradságot, mind pedig a' nyomtató a' költséget kételkedve fordítja a' köz haszonra. És épen ezt az unalmat igyekeztem el-kerülni, midőn a' bölts Auctornak A' TERMÉSZET' SZÉPSÉGEIRŐL VALÓ BESZÉLLGETÉSEIT, és ezeket a' *Természet Munkáiból vétetett Erkölti Elmélkedéseket* választottam a' fordításra; reménylven, hogy egy felől a' sokak előtt kedves rövidség, más felől pedig az elmés Auctornak mély tudománya mellett minden munkáiban egy aránt uralkodó kellemetes írásának módja, a' ki annyira tudja *utile miscere dulci*, a' hasznos dolgokat kedvesebbekké, és kíváncsabbakká tenni, talám többeket fog az olvasásra fel indítani. A' mi kevésben el-távoztam a' Német nyomtatástól, a' *Sectiokat* számokkal meg-külömböztetvén, és a' hol szükségesnek láttam, világosításnak okáért némelly jegyzéseket tévén a' leveleknek allyára, azt nem tartom szükségesnek bővön le-írni. Ha ez a' Munka az eredeti nyelven nyert közönséges kedvességét az én általam készített Magyar öltözetben el-nem veszti, ez nagy öröömre fog szolgálni; ha pedig ellenkező módon fog esni a' dolog, azt az én hibámnak, nem a' bölts Auctor Munkájának fogom tulajdonítani. Továbbá, midőn T. Uramnak 's T. Aszszonyomnak, az Égeknek mindenmű áldásaival bővölködő, unalom nélkül folyó tsendes és hosszú életet buzgó szivemből kívánnék, magamat pedig ennek utána-is esmért gráciájokba ajánlanám, maradok mind végig

T. Uramnak 's Aszszonyomnak
Leydában. 1775.
 16-dik Octobris.

alázatos szolgálók: SOFALVI JO'SEF."

Érdemes idézni **SEGESVÁRI ISTVÁN** idevágó sorait *Sófalviról*: „... ez a két Munkája, olyan szép Magyarsággal van le-fordítva, minél már szebbet nem kívánhatni. Az utól említett Beszéllgetésekben a' szemnek mind külső mind belső részeit maga írta-le a' Tisz. Fordító Ur, minthogy azokat Sulzer el-hagyta amelly le-írást magam-is figyelmetesen megolvastam a' magyar terminusok kedvéért, mikor a Derhám *Physico-teológiájában* a' Szemről való Részt fordítottam.”



BARÓTI SZABÓ DÁVID *Új mértékre vett külömb verseknek három könyve*ben, mely Kassán jelent meg 1777-ben *Landerer Mihálynál*, próbára teszi a magyar nyelv képességeit. A kegyes olvasóhoz intézve szavait a következőket írja:



„Negyedik esztendő fordúl, a' miolta mulatság; vagy is inkább bú felejtés okáért üdő közben Hazánk nyelvének illy szoross korlátjába zárám bé magamot, és a' Romaiaknak gyönyörű nyomdokaikat; mivel tsekélységem azokat közelebb érdeklenni nem engedné, legalább távúlról kívánám követni. Annak előtte, midőn még jobb szelek hordoznák vitorláimat, még eszem ágában sem vólt, hogy valaha ezen munkába avatkoznám. Eztet három Könyvetskére osztom fel a' versnek tulajdonságaira tekintvén a' Deáki mód szerént. Az első hat lábú, a' második alagyás, az harmadik lantos verseket fog magába foglalni. Némelly helyeken a' töllem szerzett Deák nyelven lévőket is közbe vetetem,

egyedül a' végre, hogy meg mútassam, melly szépen által lehessen azoknak értelmét Magyarra is, és ugyan azon mértéken vinni. Fog 'e válni ezen munka nyelvünk ditsíretére, s néműnemű előmenetelére, gyarapítására; vagy olyan igyekezetek közé számlálándó, a' mellyek tenyésznek ugyan némelly virágot; de gyümöltre nem fakadnak? Másoknál legyen az ítélet. Aztot ugyan, hatsak éppen tellyességgel az hályog el nem fogta szemeit, kiki szemlélni fogja, melly bal ítélettel viseltetnek nyelvünkhöz azok, a' kik ennek szűk mivóltát, darabosságát, alkalmaztathatalanságát annyira magokkal el hitették. Vajha a' tisztább ajakú Magyarok közül hanyatló nyelvünknek védelmére sokan tollra kelnének! majd annak bötsét, bővségét, ékességét, és ha az illy versekre alkalmas, minden más szabadosabb úton járó Tudományokra alkalmas mivóltát tsudálni fogná a' vidék világ. Nem a' végre

emlegetem én ezt, mintha könnyű szerrel jutottam volna a' dologhoz; sőt meg vallom, nagy fáradságomba került, kivált eleintén, a' míg ezen járatlan út sok ízbéli tekervénnyein el tudnék igazúlni. Hányszor ohajtottam, hogy valamelly Ariádna támadna fel, a' ki gyakorta meg lett tsavargásomban kalaúzom lenne fonálával! kívánságom bé nem tellyesedhete, nem lévén új mértéken járó Magyar vers szerzőknek írásaik sok ideig kezem közt. Az utánn ugyan, midőn már magam magamnak a' jeget valamennyire meg törtem, és siettetett verseimet alkalmas számra fel vertem volna, háromnak egy néhány levélből álló verseikre akadék; de belőlök e' rendbéli tudományomat nem igen gyarapíthatám. Mindazáltal örvendettem azon, hogy velek csak nem egyet értenék; s némelyekben, mellyek még előttem kétségesek valának, meg állapodhatnám. Ezekre nézve senki talán ortzázni meg nem fog, ha e' kis munkában is el találtam andalodni. Hogy mindenütt felettébb igyenes pórázon nem jár; és a' velős, gyükeres Poésistól jó meszsze vagyon, mi tagadás benne? De már a' pallérozáshoz nem foghatok mind más hivatalim miatt; mind pedig jó barátimnak kívánságaikat tovább vontatni nem mervén, kik e' tsekélységet közre akarják botsátani, és Horátziusnak a' vers szerzés mesterségéről írtt amá' bölts törvényét: *ha mit fogsz írni, birája annak az én fülem, és az Atyád, 's Metzius füle légyen; és dél színre kilentz eszten-deig azt ne botsádsd ki;* velem fel bontatják. Mindazonáltal így is a' Magyar Iffjúság nagy hasznót hajthat belőlle, ha édes Hazája nyelvében, a' mint illendő dolog is volna, magát akarja gyakorolni. Bizonyos törvényeket fog állítani néki rövid sommába szedett Magyar Prosodiám: ezek szerént koholt verseim pedig nagyobb világosságra vezérlik. Ha kudartzot nem vall ezen 'zengém, üdővel érettebb gyümöltssel is fogok kedveskedni."

Az „*alagyás*” versei között olvashatjuk A' *Magyar Iffjúsághoz* címzett költeményét:

„Ebredj fel Magyar Iffjúság, végy vér szemet; élezd
Tolladot: ez nyelvben kezd gyakorolni magad.
Ezt szoptad; szóllottak ezen Nagy Atyáid: ezen szóllt
Szent István, László, Béla, Leventa, Lajos.
'E nyelven hajdon pergett emez Áttila nyelve,
Félelmet, 's ostort a' ki világra hozza.

Szólltanak e' nyelven emez hét deli ritka vezérid:
 Hunnus ezen régen szóll vala, szóll ma Magyar.
 Ebredj fel: kellj tollra: Magyar versekre hevüljön
 Mellyed: Apollóval szóllj Magyar ajka szerént.
 Illik kardra kezéd; kezéd illik tollra viszontag:
 Minden nép eszivel fel tehet éles eszed.
 Édes Hazád Fija vagy, Magyar Ország gyöngye vagy: elméd
 Tűz, díszes nyelved: vesd az írásra magad.
 Vesd; de Hazád nyelvén. Nagy szégyen vólna, Hazádét
 Meg vetvén, másén kapni felette nagyon.
 Nézd az Olasz mit tesz? mit téssen Frantzia, Német?
 Nemde saját nyelvét szüntelen űzi kiki?
 Másoknak kóldussa Te lész? külsőknek imádod
 Nyomdokait? magadét veszni, heverni hagyod?
 Úgy e' Nemességed szereted, kedvelled Hazádat?
 'S annak nyelve neked teszeni vissza fog e'?
 Rád néz ez: segedelmet kér: le nyomatva van: annyi
 Nyelv közepett majd meg fojtatik, el fogy, el hal.
 Ebredj fel: veszedelmit előzd; még rajta segéjthetsz:
 Általad ő nyílhat régi virága megint.
 Tsak fogd a' Músák seregét nyelvedre, virágot
 Nyelved, 's nem sok üdő múlva gyümölcsöt hozand.
 Nints ennél tehetősbb eszköz. Két kézzel ezen kap
 Anglus, Olasz, Német, Frantzia kapdos ezen.
 'S melly ékes versekre szalad pennája naponként?
 A' szomszéd Ország szerzi, tsudálja miképp?
 Nyelve tanólásán mint van, szép versit hogy értse?
 'S azt maga nyelvének tsaknem elejbe veti?
 Mint telik a' jövevény, 's idegen nemzettel az ország?
 Mint romlik, ritkúl az Haza nyelve, 's fogy el?
 Ebredj fel! versed Magyaros mértékre tekerd fel!
 Munkádnak majdmajd vajki nagy haszna leszen!
 Mint te ma kapsz kapsz másén, fognak kapdosni tiéden
 Mások: Hazád nyelvét fényre, világra hozod.
 Ebredj fel; köztéd léssen valamennyi Poéta:
 Mondhatom, annyi Hazád oszlopa, gyöngye leszen.

Kötete végéhez Baróti még hozzáilleszt *E' Könyvhöz* címmel egy lantos verset, melyet „*Faleutzi rend szerént*” írt:

„Könyvetském, ha beléd kötődik a' nyelv,
Meg menthedd magad' így felelvén:
vagy sok durva hibák hevernek itten;
Vagy ritkák. Ha sokat találsz, barátom,
Jobb rámára tekerj: köszönni néked
Meg fogják. Ha pedig kitsint hibáztunk:
Nem várhat kiki tölled engedelmet?”





Kassán, *Landerer Mihály* betűivel 1784-ben nyomtatták ki „*a' kassai fő iskolákbann a' szelídebb tudományoknak első királyi tanítója*”, **BARÓTI SZABÓ DÁVID** *Kisded szó-tár-át*, „*melly a' ritkább magyar szókat az A.B.C. rendi szerént emlékeztető versekbenn elő-adja.*”

Az *ELŐ-BESZÉD* jó alkalmat nyújt számára, hogy megmagyarázza nyelvgyarapítási szándékát, illetve annak módszerét:



„Mind a' folyó, mind fő-képpenn a' kö-
tött beszéd édesdedebben szokott füleink-
ben hangzani, midönn a' köz rendü szóllás'
alatonságából felemelkedvén, a' válogatott
szóktól ékességet, a' ritkábbaktól kedves újsá-
got helyenként költsönöz.

Azon tárgynak illetésére alkalmas
könnyebbséget fognak nyújtani ezen
emlékeztető versek, mellyekbe bé-hordogattam
a' Pázmányból, Molnárból, Páriz-Pápaiból,
Gyönygyösiből, s' más egyéb könyvekből ol-
vasott, s' jártomban keltemben hallomásból-is
észre-vett ékes, vagy fenn ritkábban forgó szó-
kat; s' az hol hasznosnak ítélttem, azon egy, vagy
tsaknem azon egygy értelmeket-is elő-hoztam,

kivált azoknak kedvéért, kik a' vers-szerzésben gyönyörködnek.

Azt nem ígírem, hogy ezen *Szó-tár* minden hijánosság nélkül magába
fogalta mind azt, a' mit homlokán visel: tudom, hogy még a' két Magyar
Hazának majd minden Vár-megyéiben, székeiben feles szó-ékességek, rit-
kaságok találtnak, a' mellyek ide választigen-is illettek volna. Hogy ki-
maradtnak, én sajnálhatom leges leg-inkább, a' ki minden igyekezettel, hív-
séggel utánnok voltam. De egyszersmind azzal bíztat s' vígasztal a' reménység,

hogy ezen üszögében maradott munkát mentől hamarább tökéletességre fogja emelni némelly érdemes Hazafi; és valamint a' másokéból részesül, úgy a' magáét másokkal örömet közlendi; vagy ha tetszeni fog, magamra vállalom a' meg-szerzést, ha az el-maradtakat hozzám fogják a' jó hazafiak útasítani.

Háromra kérem azonbann a' kegyes Olvasót: I. Hogyha több ollyas szavakat olvasand ezen *Szó-tárban*, mellyek némelly környékenn a' véllekváló közönséges élés miatt semmi újságnak nem látszatnak; azoknak ide bé-lajstromozását ne helytelenítse, hanem így gondolkodjon: ezek jegyzésre azoknak kedvéért vétettek, a' kiknél idegen szabásuak: többeket látok ám ezek között, a' mellyek már itt, már amott meg-rögzött óságok, de előttem szinte azon újságok: a' vólt ezen Lajstromozának[!] igyekezete; hogy az egyik részt a' más rész' javaiból előbbre segélje, és a' Magyar nyelvnek eddig elé sokak el-födözött kintseit köz kézre botsássa.

II. Hogyha a' szók külömbféle üdö-személy-szám-jelentésben követik-is egy mást, vétkül ne tulajdonítsa, mind a' vers' szorúltságát, mind azt meg-gondolván, hogy ez úttal is elegendőleg meg-segéjtetik emlékezete; és a' származott, 's több féleképpen hajlatott szókból az eredetiek, ezekből meg-amazok számosonn, és könnyenn észre-vétethetnek.

III. Hogyha talán valamit férgesnek, vagy kétesnek lenni talál, azzal a' sokkal több jókat is egy lévbe ne sózza.

Távúl légyen töllem is, hogy egyyül egyyig mind azoknak őszinte valóságokat bizonyoljam, a' miket jegyzőre vettem: az okos olvasójé a' meg-válogatás; 's ha pedig némellyek fölött versengés támodna, a' védelemre azon könyvek, 's helyek keljenek-ki, a' mikből, 's a' mellyektől tanóltam. Részemről több nem kívántatik, hanem hogy, ha úgy hozná a' dolog, nevezet szerént ezeket igaz járásomnak jeléül elő-állítsam.

De mit kell a' pertől tartanom? tudom, hogy egy bölts Olvasó meg-nem vet azért valamit, hogy szoross honnjában nem termett; sem azért, hogy eddig elé füleiben nem zengett."

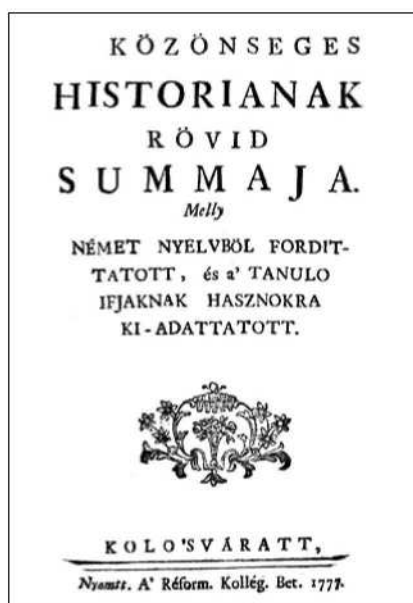
A kötethez *Tóldalék* is járul „*azokból versbe-foglalás nélkül, mellyek az előbbi rámára vagy nem illettek, vagy feledéségből ki-találtak maradni*”, s végül a szótárt a következő kis vers zárja:

„Mindennek száj’ íze szerént nem jártam-el? a’ ki
 Mindennek kedvét tudta találni, ki vólt?
 Ennek az, annak emé’ tetszik, vagy vissza; de tán leszsz
 Ollyas-is itt, melly leszsz mindenik’ inye szerént.”



Tancsi Földvári Ferencnek, a kolozsvári református kollégiumban egykor „tanuló nemes ifjak egyik ékességének és már közönségesen a tisztességes tudományok körül fáradozó tanulók’ egyik nevezetes patronussának” ajánlja a szerző 1777-ben **A közönséges historiának rövid summáját** magyar nyelvű tankönyv gyanánt.

„MÉLTÓSÁGOS GROF ÚR!



Melly szükséges, melly hasznos, és melly igen gyönyörűséges Tudomány légyen, az előttünk el-folyt időkben történt Dolgoknak tudása, nyilván vagyon mindenek előtt. Ollyan Oskolának tartatott ugyan-is minden időkben a’ HISTÓRIA, mellyben minden karban és rendben helyheztetett Emberek, magoknak nem-tsak elmebéli nagy gyönyörűséget, hanem főképpen Életeknek folytatására, tselekedeteiknek rendelésére, e’ Világnak akár minémü formába lett változásának állapottyában, világos regulákat találhatnak. A’ Fejedelem és az Alatta-valók, az Ur és a’ Szolga, a’ Had-viselő és Polgári

lakos, a’ Tanító és tanuló egy szóval minden Ember, és minden Keresztyén, oktatást, tanátsot, és előre való hasznos intéseket, bővön találnak magoknak ezen Oskolában. Vallyon annakokáért nem jó vólna-é még a gyengébb idejü Ifjakat-is azon Oskolába jó idején bé-avatni? Nem hasznos vólna-é még gyenge korokban elméjékbe tsepegtetni, és lassan- lassan emlékező Elméjéket mintegy meg-rakni azokkal a történt dolgokkal mellyeknek tu-

dása, jövődöbéli állapotoknak kormányozására felette nagy segítséggel lenne, annyival-is inkább hogy ifjú korokban lévő emlékező elmebéli tehetségek leg-alkalmasabbak arra, hogy az meg-lett dolgokat, mind könnyen, minden erőltetés nélkül meg-foghassák, mind pedig okos vezetés, és gyakorlás által meg-is tarthassák. Nem férhet semmi kétség e dolgokhoz; mert a külső országokban való példák eléggé bizonyították azt, hogy a' gyermek-is a Históriat jó okkal és móddal könnyen tanulhattya, és leg-alább a Világon történt nevezetesebb dolgokat, az Országoknak és Birodalmaknak főbb változásait könnyen fel-veheti.

Esméretes sokak előtt a' *Berlini* apróbb Oskolák számára készítettettnéles Könyvetske, melly már gyakor izben *Német Nyelven*, LEHR-BUCH, vagy *Tanító- Könyv*' név alatt, nem tsak ki-nyomtatott, hanem azt igen nagy haszonnal a' gyermekekkel tanultatják-is.

E' Könyvetskéből annakokáért, mi-is azt a' Szakaszt, mellyben a' História eléadatik, a' mi Oskoláinkban tanuló gyengébb Ifjak hasznára, Magyar Nyelvre fordittatván, imé a Felsőbbek engedelmeiből, Világ eleibe botsátottuk, olly véggel és szándékkal, hogy a Tanulók' kezébe lenne egy ollyan könyvetske, mellyből az értelmesebbetskék, tsak magokra-is, a gyengébbetskék pedig a nyájas okos és értelmesen vezetgetni Tudó Tanítóknak ut mutatók által, meg-tanulhassák e' Világnak kezdetétől fogva, mind ez ideig, a' nevezetesebb Birodalmaknak, Országoknak, Tartományoknak változásait, azokban történt nevezetesebb dolgokat, azoknak nevezetesebb igazgatóit, és kik, hol, mikor uralkodtak? 's a' t.

Ezen, illyen szándékkal és illyen véggel készített kitsin ugyan és rövid, de fontos Munkátskát pedig midőn, *Méltóságos Gróf Urfi*, Nagyságodnak ajánlani bátorkodtunk, nagy reménység biztat bennünket, hogy az nagyságod nehezen és kedvetlenül nem fogadja, mivel-hogy bizonyosok vagyunk abban, hogy valamiképen Nagyságod nem régibe, midőn a mi tanuló Nemes Ifjainknak társaságában mulatozna, e' gyönyörűséget szerző és hasznos Tudományt meg-izelitvén, ebben nem kevésé gyönyörködött, ugy, hogy ha szinte nem találna-is a maga már meg-ért, nagyobb és szélesebb Históriai tudására vágyó Nemes elméje ezen Könyvetskében semmi ollyan nevezetes dolgot, mellyet nem hallott és nem tanult vólna, leg-alább nem kitsin kedvére és gyönyörűségére lészen Nagyságodnak-is, ha ezen Könyvetskéből mások még kisebb és gyengébb korokban, Nemes indulattól gerjesztetvén, e' Világon történt dolgoknak igen széles, és tsak nem végetlen Mezejére ezen ösvénykén bé-vezettetnek.

De e' felett, vagyon még valami, a' mi arra indított bennünket hogy e' Könyvetskének homlokára a' Nagyságod Uri nevét tégyük. Háládatos emlékezetünkben forog tudniilik, a Nagyságod Néhai Uri Nagy Attyának, Méltóságos Gróf FÖLDVÁRI FERENTZ Urnak, az a' Tudományoknak nevedéséhez való szeretete, melly szerint nem tsak az, hogy életében példás kegyességgel és annak Keresztyéni gyümöltseinek osztogatásával viseltetett a' Tanitokhoz és Tanulókhöz, hanem, egy Nevezetes és tsak eddig-is nem kevés hasznot szerzett Könyvnek Világ eleibe való botsáttatásában egész segítséget mutatni méltoztatott vala. Nem vétünk azért – ítéletünk szerint, semmit-is véle; ha ezen Könyvetskének, Nagyságodnak valo ajánlásával a' Nagyságod említett Uri Nagy ATTYA-nak közöttünk fenn maradandó Emlekezetét, mintegy meg-ujjitjuk, és ezzel, a' jó Atyának jó tselekedetiért való háládatos vóltunkat, a' jó Fiúhoz-is meg-bizonyityúk.

*Irtuk Kolo'sváratt.
MDCCLXXVII. Eszt.
Novemb. 25-dik Napj."*





KOVÁTS FERENC matematikus, **Az utak és utszák építésének módjáról** Gautier által írt szakkönyvet ülteti át magyar nyelvre „*hasznos jegyzésekkel meg-bővitve, és szükséges táblákkal meg-ékesítve*” Pozsonyban és Kassán 1778-ban.



melyet az alábbiakban olvashatunk a következő igényt fogalmazza meg a magyar nyelvű sajtóra vonatkozólag:

A kiegészítésekre, amint írja azért volt szükség „Mivel továbbá az Author sem esmérí ezen Munkáját minden részben tökéletesnek lenni: egy Német Országi Indzsener Tisztnek arra tett magyarázatit és jegyzéseit is utána rakogattam azokat a hol szükségesnek ítéltém kevéssel meg-bővitvén, s Magyar-Országához alkalmaztatván...”

Majd egy lapalji jegyzetben,

„Ditsekedhetnek mi felettünk más Nemzetségek ezen ditséretes szokással. A' kik, a' Köz-jóra s a' Társaság hasznára tzelező, vagy új Találmányait, vagy valamely dolog körül észbe vett jegyzéseiket, tapasztalásaikat, azonnal vagy különösön világ eleibe botsátják, vagy az Hétí ujságok közé nyomtattatván, közönségessé teszik. Vallyon ugyan nem volna-e jó nálunk-is e' végre, az Hétí ujságoknak, nyelvünkön való nyomtattatásának bé-hozása s fel-állítása? hogy így költség nélkül akár ki-is, a maga Köz-jóra tzelező akár melly dolgok körül tett gondolatit közönségessé tehetné? De kívált, vallyon nem szolgálhatna-e ez legalább a' Házi s Mezei Gazdaságnak (mellynek virágzóbb állapotra való vitéleben, olly fáradhatatlanul munkálódik ma a' Felséges Udvar) valamiben elő-mozdítására? mellyek által az azok

körül, vagy a' Gazdaság elő-mozdítására fel-állított Társaságok, vagy magok a' földmivelők által tett próbák, tapasztalások és jegyzések mindennel közöltetnének; a Bőltsebbeknek meg-fontolására hagyom."



JOSINTZI SÁNDOR, A' ** fő hadi vezérnének... utolsó tanításait fordítja 1779-ben németből magyarra, azzal a célzattal, hogy „ezen erköltsi tudománynak bőséges kut-feje, kedves magyar nemzetemnek általam nyitassék-fel.” A Kolozsváron, a református kollégium betűivel Kapronczai Ádám által kinyomtatott fordítást Losontzi Bánffy Zsuzsának, Bethleni Bethlen Ádám özvegyének ajánlja fel „a magyar nyelvnek díszére”.



„MÉLT. SZÜLETETT L. B.
Aszszony Meltóságos kegyes jó
Aszszonyom!

Elmémtsekélységénékelsőbb'sengéjét kijelenteni szerentséltetem, a' midőn ezen Könyvet Nagyságod parantsolatjának alá-
zatos kötelességem szerént való, önként és kész tellyesíttésével, *Német* nyelvből Magyarra fordítván, ezt Nagyságod maga Méltóságos Uri Neve alatt közönséges-
sé tenni méltóztatik: szívemnek tellyes nyugalmával meg-vallom, hogy siető
örömmel fogadtam Nagyságod e'béli kegyes Parantsolatját, mint-hogy ez által a'
Magyar-Könyveknek számosadásokhoz

Nagyságodnak buzgó intézete tetéztetik. Igaz ugyan hogy e'nek végben vitelére elmémnek tsekély vólta, igen vékon eszköz lett vólna, 's e're magamat kötelezni nem-is mérészlettem vólna, hogyha Nagyságod nem méltóztatott vólna maga Méltóságos Uri neve alatt ezen Könyvnek világ szeme eleibe léjendő ki-botsátatása aránt parantsolni, mivel így a bizonyos reménység

méltán ezen hízeltetéssel biztat, hogy az e'ben meg-esett fogyatkozások hathatósan mind-meg diszesíttetnek, mind pedig valójában el-fedeztetnek, a'nál-is inkább, hogy ezen Könyv egy hajdoni nemes nagy elméjű *Frantzia* Fő HADI-VEZÉRNÉnek halálos ágyában tett utolsó fontos oktatási lévén, a' mellyeket ugyan a' *Frantzia* Hadi-Sereg között Ezeredes Kapitány *Márk-Gróff Caraciolli Frantzia* nyelvből *Német* nyelvre fordított, nem más hanem a' Nagyságod, mint ama' halhatatlan emlékezetű *Magyar* Hadi-Vezérnek kegyes életű Özvegyének Méltóságos Uri neve alatt érdekesíttetik a' *Magyar* nyelv szerint való közönségessé tételre, e're nézve méltán ékeskedhetik ezen hasznos Könyv, a' Nagyságod Méltóságos Uri Nevével; de valójában szerentsésen ditsekedhetem én-is a' Nagyságod kegyességivel, midőn tsekély személyemet Nagyságod a'ra érdekesítette, hogy ezen erköltsi tudománynak bövséges kut-feje, kedves *Magyar* Nemzetemnek általam nyitassék-fel; melly szerént, illetlennek és épen szükségtelennek itélem lenni, ezen könyvnek hasznos voltát hosszas ditséretekkal ki-hírelni, elég légyen az, ha ezen Könyvről azt valósíthatom, hogy-ha, ezt akármelly állapotban helyheztetett személy-is nem mulólag, hanem gondolkodó figyelmetességgel által-olvassa, e'ből, mivel légyen Vallásához, Királyához, és a' Társalkodó élethez köteles, meg-tanúlhattya, és azért e'nek szükséges voltát meg-valja. Én pedig Nagyságod életének hosszos és bódog időkre való terjedését búzgó kívánságokkal ahajtom, hogy ezután-is a' Nagyságod kegyessége által, mind a' *Magyar* nyelvnek diszére, az jó és hasznos Könyvek számosodjanak, mind pedig mások-is a' *Magyar* ditső Nemzetnek illetén közönséges jóvára törekedő *Magyar Hadi-Vezér*nek példája által fel-serkentessenek, mellyel magamat Nagyságod' kegyességiben ajánlván, maradtam."

Nagyságodnak
alázatos hív Szolgája,
B. JO'SINTZI SANDOR.
t. m. k.
Szamosfalván 29-dik Januarii 1779."





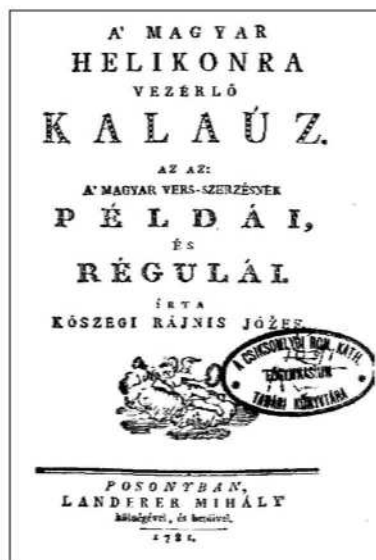
KÖSZEGI RÁJNIS JÓZSEF Pozsonyban, *Landerer Mihály* költségével és betűivel adja ki 1781-ben **A Magyar Helikonra vezérlő kalauz az az: a' magyar vers-szerzésnek példái, és reguláit** két könyvben, amelyhez még egy, a **Kalauzhoz tartozó meg-szerzést** is csatolt, amelyben a *Pozsonyi Hírközlő*-ben megjelent, ellene irányuló „ok nélkül való garázdálkodást” – támadást – próbálja meg kivédeni s további észrevételeinek érvényt szerezni. Könyvét így indítja:

„ELŐL-JÁRÓ-BESZÉD

Félre! félre tudatlanok! félre ti-is fél-szeg Magyarok! térjete ki az útból! ne-is kérdezkedjete: honnan? vagy hová? – gyömbért viszek; nem néktek-való.

Ti hozzátok, o Hazánknak díszei! tudós Magyarok! ti hozzátok folyamodik e' könyvetském; fogadjátok kegyes tekintettel! – Most, ha valamikor, most külömböztessétek magatokat a' tudatlan községtől, a' melly (tudom) tsömör-nélkül nem ízelheti e' szokatlan-rendbe-szedett verseimet, tsak azért-is, hogy szokatlanak. Töletek ezért ingyen-se tarthatok.

Tudhatjátok, hogy nem mind jó, a' mi régi: nem mind rossz az, a' mi szokatlan. Tudhatjátok azt-is, hogy az igaz Vers- szerzés már nem újság a' Magyaroknál.



II. KÖNYV RÉGULÁK. ELŐL-JÁRÓ-BESZÉD

Nem a' végre koptattam író-tollamat, hogy egy bizonyos törvényt hirdetnék, a' mellyet követvén a' Magyar Poéták füleiket gyönyörködtethessék. Sokkal magasabb tételre arányozok. Szeretem édes Hazámat, 's ugyan azért a' Magyar nyelvet-is szeretem; jól tudván, melly szorosán légyen össze-kaptsolva akár-melly Hazának szerentsége a' maga tulajdon nyelvével.

Bizonyítják ezt az el-múltt dolgokat emlékeztető könyvek: bizonyítják sok szomorú-eseteket-beszéllő romladékok: bizonyítják egynehány hatalmas Népeknek meg-nyomorúltt maradéki. Nyelvökkel együtt virágzott szerentségük, nyelvökkel együtt el-fogyatkozott.

Ez így lévén, észbe-veheted, édes Hazám! mit akarnak, a' kik nyelvedet orrolják, üldözik, rontják, fogyatják. Én, ezt szívembe vévén, e' könyvetskét szerzettem, a' mellyben a' Magyar beszédnek igaz hangjait ki-nyilatkoztatom.

Három részre vagyon osztva az egész könyvetske: Az elsőben, egynehány eleve-tött rosszsz ítéleteket meg-tzáfolván, az el-tévelyedett Magyarokat ama' hat forrásra vezetem, a' mellyből ered a' szó-tagok' igaz mérséklése. A' másodikban a' szó-tagok' mérséklését erős talpra állatom. A' harmadikban a' Poétai szabadságot meg-határozom.

Tanúlhatnak ebből nem tsak Poéták, hanem egy általlyában minden Magyarok. Olvass'd, értsed, kövessed, szerettem Atyámfia! fogadom, majd tisztábbak lesznek beszédeid, írásaid, könyveid. Úgy talám még azt-is meg-nyerhetjük, hogy nyelvünknek hasonlíthatatlan szépségét külső Nemzetségekkel-is meg-szerettethessük. Isten hozzád!

Írtam Nagy-Győrben 1773-dik esztend. Karátson. hav. 27. napján.

I. RÉSZ

A' Poéta egynehány eleve-való rosszsz ítéleteket meg-tzáfolván, útat nyit ama' hat forrásra, a' mellyből ered a' szó-tagoknak igaz mérséklése
(...)

III. TZIKKELY

A szó-tagok' mérséklését a szóllásnak módja elég-képen ki nem nyilatkoztatja.

Eleve-el-látom, hogy némelly Atyafiak tsak idő-vesztegetésnek fogják tartani ez oktatásomat; mert mi szükség, hogy a' farkasnak erdőt mutassunk? nem-de-nem kényes-e az igaz Magyarok nyelve? nem-de-nem kényes a' füle-is? melly törvényesen folynak szájából az ígék! melly hamar érzi füle, ha valaki véteni talál! – Illyen lévén a' Magyarok, 's a' Magyar nyelvnek természete, nem-de-nem elég, ha ama' rövid-szókb-foglalt törvényt követi a' Poéta:^(a) *A' versek készítésében tsak a' természet vólt szemem-előtt– a' melly szót kettőztet, meg-hosszabbít, azt hosszasan ejtem, a' mit meg-rövidít, azt meg-perdítem én-is.*

IV. TZIKKELY

A' szó-tagok' mérséklését kéz-írásokból, és ki-nyomtatott könyvek-ből nehéz tanulni

Bizony-dolog ugyan, hogy a' Magyaroknál az írás a' beszédnek igaz tükö-re: a' mint hangzik a' szó, úgy irattatik. Nem szóllok amaz írásról, a' mellyel éltek a' régi Magyarok, előbb, mint-sem Pánnoniába szakadtak-vólna; erről a' mit írtt *Bél Mátyás*²⁷, talám maga-sem hitte. Elég az, hogy nem bizonyos: és, ha bizonyos vólna-is, mi haszna? mikor nintsenek illyen könyveink. Ott vessük a' vas-matskát, a' hol feneket érhetünk. Ha vóltak-is, mitsoda bötűik vóltanak Eleinknek, nem tudjuk; egyedül ez kétség-kivül igaz: hogy azon írással nem éltek, a' mellyel mostanában élnek; hanem, minek-utánna Pánnoniában le-telepedtenek, a' Deák bötűket sajátjaik-gyanánt bé-fogadták a' végre, hogy azokkal élván a' Magyar beszédnek hangjait ki-jelentenék.

Mint-hogy pedig több-féle hangja vagyon a' Magyar beszédnek, a' mellynek ki-jelentésére elégtelenek valának a' Deák bötűk, azt-is el-végezék magok-között, hogy a' magán-hangzókat meg-kettőztetvén, két vagy három bötűvel egy bötű-gyanánt élván, némelly bötűket bizonyos jegyekkel meg-jegyezvén, eleit vennék ezen fogyatkozásnak.

^(a) F. T. Mólnár János Úr, A' régi jeles épületekről írtt Könyvének bé-vezető levelében

²⁷ Mathias Belius de Vet, Lit. Hunno-Scythica. *Non hic in Mathematica quadam demonstrationis euidencia sum versatus, sed in Philologiae studio, lubrico illo quidem, et, parte fui maxima, coiecturali; ubi non facile aberratio exprobranda cuiquam est, ut ut indicari possit omnino, debeatque.*

Nem-de nem szép magot vetettek? nem-de nem gazdag aratást várhattanak? a' mellyben idő-jártával egyéb Európai Nemzetségek-is könnyen részesülhetnének. De ilyen az embernek reménysége! Sokat vet néha, és keveset arat. Így jártak a' Magyarok-is; mert időre-kelve annyi, 's annyi-féle gaz úgy el-nőtte Pánnoniának földét, hogy mai napig-se győzzük tellyességgel ki-irtani. Vak az, vagy régi írásokba, és könyvekbe nem tekintett, a' ki ezt észre nem vette.

(...)

18. Gondolhatni már, melly tökéletlennek, melly tsúfosnak kellett lenni a' Magyar írásnak, mikor az Írók vagy nem éltek, vagy rosszul éltek a' külömböztető jegyekkel; mikor ugyan azon szót ez úgy, amaz amúgy: most egy-képen, majd másképen írta; mikor még a' tudós Magyarok-is egy más-sal-hangzónak helyébe kettőt, kettőnek helyébe eggyet helyhesztettek.

19. Illy hibák estek nem csak az írásban, hanem a' nyomtatásban-is, a' mint ez a' könyvszerzők magok-is bizonyítják:

Így vallja ezt *Vásárhelyi Gergely* a' *Lelki elmélkedésekben*, mellyeket 1618-ban Bétsben ki-nyomtatott: *Tavol letembe felette sok fogiatkozás eset az nyomtatásba, ugianyra, hogy czyak egi level sem talaltatik, kibe a' beotúknak változtatasa, el-hagyasa, és fogyatkozasa ne talaltatnek.*

Így vallja *Káldi György*-is ama' Magyar Bibliának végén, a' mellyet 1626-ban világra bocsátott: *Mint-hogy a' kegyes Olvasó magától-is eszébe veheti a' nyomtatásban esett aprólék fogyatkozásokat, mellyek fő-képen az accentusokban történtek, 's a' t.*

Így vallja *Pázmány Péter* Esztergami Érsek Balduinus-ellen írtt könyvében: *Estenek nehult fogyatkozások a' nyomtatásban, és az Ortographiát sem mindenüt szokásom-szerént ejtették; 's a' t.*

Így vallja a' *Kalaúzbán-is*, mellyet 1637-ben harmadszor ki-nyomtatott

Posonyban: *Elég vigyázással igyekeztem, hogy tisztán essék a' nyomtatás; de szerét nem tehettem, hogy a' nyomtatók keze-szennye nehúlt a' könyvben ne maradna.— Mellyekért, tudom, hogy könnyen bocsánatot nyerek azoktól, kik va-*

laha a' nyomtatás-körül forgolódtak mert oly szemes nem lehet ember, hogy néha által ne ugorgyék a' nyomtatás vétken.

20. A' többi könyvek sem tisztábbak; sőt némelyekben olly motskokra is akadnak szemeink, a' mellyeket nem a' Nyomtató' vigyázatlanságának, hanem az Írók' gondatlanságának, vagy tudatlanságának kell tulajdonítani.

Ollyan motsok ez; hogy némelyek a' kérdésre- való *e* bötűt vonásotskával meg-jegyzik, *p. ok. hallod-é? látod-é?* maga ezt többire minden tudós Magyarok illy-képen írták: *hallod-? látod-e?* maga ez az írás az igaz Magyar beszédnek hangjával-is szépen egygez.

21. Olly motsok ez-is; hogy némelyek az *n* bötűt meg-kettőztetik ezeknek, 's *e'*-féle szóknak végén: *könnyenn, vizen, vízbenn.* 's a' t. *Pázmány Péter, Káldi György, Veresmarti Mihály, Apáczai Tseré János, Pápai Pariz Ferentz,* és többire minden könyv-szerzők úgy írták ez ígéket: *könnyen, vizen, vízben.* TSÉTSI JÁNOS²⁸ meg-tsalatkozott ugyan el-hitetvén magával, hogy *e'* szók: *bennem, benned,* ezektől származnak: *ban, ben;* mert mást jelent *benn* intus: mást pedig *ban, ben,* in; És, ha igazat mond TSÉTSI, miért nem követték annyi esztendőől-fogva több tudós Magyarok? mi az oka, hogy maga-is így írta *e'* szót: *Fijában?*²⁹

III.rész

A' vers-szerzési Szabadságról

I. Tzikkely

Az igaz Szabadságról

A' Vers-szerzési szabadságot kinek-kinek tetszésére semmi-képen nem bízhatom; mert úgy bizonyára, a' mit egy kézzel építettem, azt a' másikkal el-rontanám.

Elég szabadsága vagyon a' Vers-szerzőnek tsak azért-is, hogy gondolatit akármelly versbe foglalhatja, a' melly a' dolgoknak, vagy a' nyelvnek tulajdonságival nem ellenkezik. Senki nem kéntelenítheti, hogy mindenkor vagy *Virgilusnak,* bagy *Ovidiusnak,* vagy *Horátziusnak* rendihez szabja verseit. A'

²⁸ In Obseru. Orth. Forsan ben deberet accuratius cribi per benn; patet ex compositis: bennem 's a' t..

²⁹ In iisdem Obseru. p. 6. Reg. VIII.

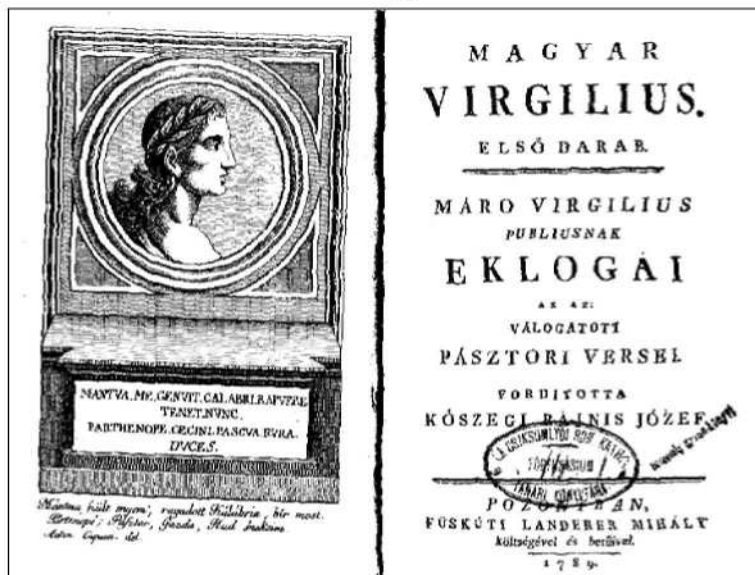
többi *Poétákat*-is követheti- jelesbben pedig *Pindarust*: a' ki ámbátor olyan elegyes versekkel élt, a' mellyeket némelylek verseknek se tartottak, mind-az-által nagy *Poéta* volt, és a' borostyán-koszorút meg-érdemlette.

Huhogassanak tehát egyebek a' baglyokkal, tsiripeljenek a' verebekkel, fetseréljenek a' fetskéekkel; te, Magyar Poétám! kövess'd a' Filemilének sok-képen változó éneklését. Énekes vagy; éleszsze tehát énekeidet ama' hatásos erő, a' mellynek a' Muzikában olly tsuda-fogantja vagy.

Írj elegyes verset. Úgy fogadom, vagy ritkán, vagy soha-sem fogsz-szűkölködni ama' szabadság-nélkül, a' melly a' szó-tagotskáknak törvényes hangját meg-változtatja.” (...)



Ugyancsak ő fordította **Maro Virgilius Publiusnak eklogáit**, az az válogatott pásztori verseit **Magyar Virgilius** cím alatt. Pozsonyban, *Füskúti Landerer Mihály* nyomdájában jelent meg 1789-ben – nyolc évre rá, hogy a *Kalauz* napvilágot látott – és felsőszopori *Szily János*, szombathelyi püspöknek ajánlja. Az *elől-járó beszédben* beszámol a versírás, illetve a fordítás, – a „magyar ruhába” öltöztetés – nehézségeiről:



„NAGYSÁGOS PÜSPÖK ÚR!

Tizen-három esztendővel ez-előtt, midőn Nagyságod érdeminek szárnyain Püspöki Méltóságra emelkedett, egy Pásztori énekemmel tiszteltem Nagyságodat, mellyben azt ígértem, hogy nagyobb ajándékkal-is fogok kedveskedni. Azóltától-fogva nem henyéltettem tollamat. Írtam számos verset-is, egyebet-is, a' mivel Nagyságodnak kedveskedvén kötelességemnek eleget tehetnék. De végre meg változtattam szándékomat, 's olyan ajándékról kezdtem gondolkodni, mellynek bé-ajánlásával Nagyságodnak kedvét bizonyosban találhatnám. Mert írunk ugyan mí-is, gyönyörűségeseknek tartjuk verseinket, 's már egy-másnak a' szebbnél-szebb ditséreteknél füstivel áldozunk; így tsalván, és tsalatkozván el hitetjük magunkkal, hogy akár-melly jeles Poétával-is fel tehetünk; de azonban, mennyivel közelebb-valóknak tartjuk magunkat, annyival meszszebb járunk amaz híres Poétáktól, a' kiket már sok száz esztendő-től-fogva minden Tudós Nemzetek magasztalnak. Ezek-től költsönözött kintsekből inkább tetszett Nagyságod' számára ajándékot készítenem, hogy-sem mint elmémnek leleményiből. Az-okáért ismét régen kezdett munkámhoz fogván a' leg-jelesebb Poétáknak verseiket Magyarra fordítgattam. Egy véletlenül reám ütő veszedelmes, és hosszas nyavalya e' foglatatosságomat félbe szakasztotta. Attól meg menekedvén, elé vettem Virgiliusomat, és annak Magyar-ruhába-öltözött Pásztori Múzáját a' végre tsínosgattam, hogy azt Nagyságodnak bé-ajánlván ígéretemet bé tellyesíthetném. El készült a' munkám: közlöttem Nagyságoddal egy darabotskáját; Nagyságod pediglen azon-kivül, hogy azt kegyesen fogadta, és nagy ditsirettel magasztalta, e' munkámat ékesítő képeknek le-íratatását költségével-is elé segítette; mellyet azért Nagyságodnak méltó köszönettel bé-mutatván, 's magamat ajánlván, maradok.

Nagy Győrben, Mérték-havának 25 napján,
1787 esztendőben.
NAGYSÁGODNAK alázatos szolgálja, és tisztelője
RÁJNIS JÓZ'EF.

ELŐL-JÁRÓ BESZÉD

(...) Már azóltától-fogva Virgiliust minden Tudós Nemzetek a' Poéták' Fejedelmének tartják. Kár, hogy ezt a' nagy Poétát ekkorig tsak a' Deákos Magyarok esmérték! Kár, hogy még ezek-közzül-is több vólt, a'

ki Virgiliusnak verseit olvasta, mint-sem az, ki igazán értette! – De már ennek-utánna a' Deáktalan Magyar-is meg értheti; mert most ugyan egy-elsőben tsak Virgiliusnak Pásztori Múzáját öltöztettem magyar ruhába, ha pediglen erre kegyes szemmel fog tekéntení édes Hazánk, minden igyekezetemmel azon leszek, hogy nem sokára e' Poétának Paraszti Múzáját, 's végre a' Daliás Múzáját-is Magyar öltözetben láthassa. Úgy tekénts azért, Kegyes Olvasó! úgy tekénts e' Pásztori Múzára, mint olyanra, a' ki ruháját ugyan töllem, testét, és lelkét pedig Virgiliustól vette. Elég üdőt töltöttem abban, hogy ezt az új ruhát illő-képen testéhez alkalmaztatnám. El telt egy egész esztendő, míg el készült. Az-után, eleve el látván, hogy ez a' kegyes Múza sok helyen setétségben fog járni, szövétnekeseket-is rendeltem melléje, tudniillik: a' Foglalatokat, és Magyarázatokat. Előttem állott szép világosságban: meg szemlélttem: láttam, hogy tetejétől-fogva talpig semmi sints, a' miért akár-melly Tudós Magyarnek eleibe nem léphetne. Végre egy Sisakos, Paízos, Kardos Mentő-írást-is adtam néki társúl, melly a' hijába-való tsevegéstől el ijesztené ama' tudóskákat, kik, ha valamelly kegyes Múzával öszve találkoznak, sem testének ékes termetére, sem lelkének tsudás erejére, sem gyönyörűséges öltözetére nem tekéntenek, hanem egyedül tsak a' gyenge galandotskákra, mellyek egyét-mássát testéhez szorítják: kik szüntelenül tsak abban akadoznak, hogy ez a' galandotska rövidebben, amaz hosszabban, amaz hosszabban 's ez megént rövidebben, ez ismég rövidebben, amaz hosszabban függ, mint-sem ők akarnák. Meg mutatta a' Kalaúzm, meg mutatta a' Meg-szerzésem, meg mutatja e' könynek végén őrt-álló Mentő-írásom-is, hogy a' Múzámról e' galandotskák illő-képen függenek. Ugyan azért már ezután nem akarnám a' drága üdőt az illetén aprólékok-felettvaló vetekedésre vesztegetni; mindazáltal, ha meg tudom, hogy valamelly apró-tsöpűvel kereskedő entzembentz-árros a galandotskákra-nézve e' Pásztori Múzámat meg szóllja, ezekre-nézve-sem fogom védelem-nélkül hagyni: de, esküszöm Skálingernek éles pallossára, majd a' Mentő-íráson-kivül. Sértő-írásaimat-is világra botsátom, mellyekből ki-ki észre vehesse, hogy az ilyen tsátsogó tudóskáknak fattyú-múzájuk nem tsak az illetlenül függő galandotskákra-nézve, hanem jelesbben a' tsúfos testre, és tudomány-nélkül szűkölködő lélekre-nézve meg-vetést érdemel.

Írtam Nagy-Győrben Szűz-havának 15 napján 1787 esztendőben.”

A' Magyar Virgiliushoz tartozó sisakos pajzsos kardos Mentő-írás-ban a kritikákat próbálja elhárítani és a magyar nyelv beszéd-, és írásmódjának sajátosságairól, illetve az ő általa felismerni vélt és alkalmazott törvényszerűségekről értekezik:

„TUDÓS OLVASÓ!

Jelentettem már az elől-járó beszédben, hogy e Magyar ruhába öltözött Paraszti Múzának melléje egy mentő-írást-is rendeltem, mely arra arányoz, hogy a' hijába-való tsevegéstől el ijessze a' tudóskákat, kik akár-melly gyönyörű-termetű, ékes-ábrázatú, szép-öltözetű, ékes-beszédű Múzára tekintvén, tsak abban akadoznak, hogy elől, vagy hátúl, fenn, vagy alatt néhány galandotskája rövidebben, vagy hosszabban függ, hogy-sem mint ők akarnák. Ez a' Mentő-írás ihol itt következik.

I.

Húsz esztendővel ez-előtt, midőn Hazánknak szolgálatjára kész igyekezetemet arra kezdém fordítani, hogy a' Magyar Vers-szerzést Görög, és Deák ráma'khoz alkalmaztatnám, egy-elsőben külömbféle verseket írogattam. A' Tudós Magyarok, a' kikkel ezeket közlöttem, azonnal észre vették, hogy szinte úgy folynak, mint a' Görög, vagy Deák versek, melyeket példakgyanánt követtem. Meg vallom, nagyon örültem akkor, és pedig jelesbben azért, hogy a' röviden-, vagy hosszan-hangzó íge-tagotskákról- való írásra semmi szükségem nem lévén, amaz apró dolgokról-való vetekedéseket el kerülhetem, melyekben akár-melly tudóska-is a' tenyerét pökvén daliás bajnok-gyanánt forgolódhatik. Mert, ha én, tsak a' Magyar beszédnek szokott hangjára vígyáztván, a' szó-tagokat illő-képen tudtam el rendelni, következőnek tartottam, hogy akár-melly igaz Magyar azon-képen el rendelheti, ki a' Magyar beszédnek szokott hangjára vígyáztván azt a' regulát követi, melyet F. T. Mólnár János Úr illy szókba foglalt: *A' versek' készítésében tsak a' természet vólt szemem-előtt; a' melly szót kettőztet, meg hosszabbít, azt hosszasan ejtem: a' mit meg rövidít, azt meg perdítem én-is.* De e' vélekedésemet egynéhány Tudós Magyarok nagyobb-erejű okoskodásokkal meg tzáfolták; kik engem' végre reá vettek, hogy a' hang-mérséklésről-való ítéletemet egy rövid írással ki nyilatkoztatnám. Láthatni ezt a' Kalaúzomban, a' hol hat regulát olvashatni, melyeket illyen erős talpra állattam:

II.

Tsak két módunk vagyon, a' mellyel élvén akár-melly nyelvet tanulhatunk, tudniillik: A' Beszédnek, és az Írásnak módja. Mert tegyük fel, hogy akár-melly nyelvet se beszédből, se írásból ne lehessen tanulni; már tellyességgel oda lesz az olyan nyelv, már azt senki-sem tanulhatja, mert semmi egyéb külső jel nintsen, a' mellyből tanúhatná. Az-okáért így gondolkodtam.

III.

Mivel-hogy a' Magyar nyelv-is tsak kétféle külső jelekben él, tudniillik: a' Beszédben, és az Írásban, vallyon mire építsek? amarra-e, vagy erre, vagy mind a' kettőre? – Azonnal eszembe jutott, hogy sok igaz Magyar szó talál-tatik a' kéz-írásokban, és nyomtatásokban, mellyel a' beszédben vagy ritkán, vagy soha-sem élünk; 's hogy viszont feles Magyar ígék vannak, mellyek a' beszédben élnek, írásban pedig hijába kerestetnek. Eszembe jutott, hogy a' Magyarok még azokat az ígéket-sem ejtik egy-képen, mellyek a' beszédben elé kerülnek; hogy azon szó-tagot ez meg rövidíti, amaz meg nyújtja, és pe-dig felette igen sok ígékben; hogy azért, a' ki tsak a' most-élő Magyaroknak szó-ejtésökre vigyázna, többire tetszése-szerént élhetne a' szó-tagotskákkal: mert akár ezeket így, akár amúgy ejtené, elég mentséget találna abban, hogy némelly pörgő-nyelvű Magyaroknál többire minden szó-tag röviden zeng, a' szó-nyújtóknál pediglen a' rövid-hangú szó-tagotska-is hosszan hangzik. Eszembe jutott, hogy ezek a' különböző Magyarok mindazáltal magokat mindnyájan igaz Magyaroknak tartják, hogy ki-ki a' maga szokásához erősen ragaszkodik, hogy azért tsak a' beszédnek szokott módjából nem támaszthat-ni olly foganatos okoskodást, melly egy született Magyart reá vehetne, hogy a' tőle-külömböző Magyarokat jobb Magyaroknak vallja; 's hogy követke-ző-képen a' beszédnek szokott módjából támasztott okoskodás a' Magyar beszédnek igaz hangja-felől-való pörlekedéseket el nem igazíthatja.

IV.

Meg eszméltem azután, hogy a' Magyarok, mióltától-fogva a' Deák bötűket bé vették, az írásban a' hosszas hangot a' rövid-üdeig-tartó hangtól vagy bötű-kettőztetéssel, vagy valamely bizonyos jeggyel különböztették, 's hogy azért a' beszédnek igaz hangját az írásnak módja-is ki nyilatkoztatja: mert, ha minden Írók, ámbár nem azon egy üdőben éltek, ámbár részént

Erdélyiek, részént Magyarok, és pedig nem azon egy Vármegyében, hanem az Országnak más meg más részeiben született, 's nevelkedett Magyarok voltak, ámbár az ő könyveiket egy-mástól-meszsze-való helyeken nyomtatatták, mindazáltal valamelly szó-tagotskának hosszas hangját vagy bőttőkötéssel, vagy valamelly jeggyel kijelentik, kétség-kivül igaz, hogy a' Magyarok az ilyen szó-tagotskát a' beszédben-is meg nyújtották: ha pedig valamelly szó-tagotskának hangját sem bőttőkötéssel, sem hosszas hangot jelentő jeggyel nem különböztették, kétség-kivül igaz, hogy az ilyen szó-tagotska a' beszédben-is röviden hangzott.

V.

Eszembe jutott az-is, hogy a' kéz-írásokban, és nyomtatásokban sok hibák találhatók, de azonnal észre vettem, hogy ez csak olyan akadály, melyet könnyen el-háríthatni: mert vannak bizonyos esmértető jeleink, melyekre vigyázzván az írásnak, vagy nyomtatásnak hibáit különböztethetjük. Ezeket a' jeleket a' temészeti okosság mutatja; ugyan azért csak üdőt vesztegetnék, ha ezek-iránt szót szaporítanék; mert az illetén dolgok tökébe úgy sem férnek, azoknál pediglen, a' kiknél nem pusztá a' felső vár, a'-nélkül-is tudva vannak.

(...)

IX.

Végre, ha ezek az okos, tudós, szorgalmatos Írók önnön magokkal, vagy egy-mással meg nem egyeztek, még egy módot mutattam, mellyel élván a' köztünk támadott pörlekedéseket el igazíthatjuk; azért írtam ezt a' hatodik regulát; *Bizonyos ok-nélkül ne éljünk úgy, vagy amúgy a' szó-tagotskákkal.* E'-szerént tehát, mikor, 's a' miben sem a' *beszédnek*, sem az *írásnak* módja a' pört el nem igazíthatja, akkor, 's abban azt kövessük, a' mit valamelly bizonyos okra-nézve helyesebbnek tartunk. Illyen ok a' *szó-eredésnek* szokott módja. Annak-okáért a' *szó-eredésnek* módjából-való bizonyítást mindenkor olyannak tartottam, mellyel semmit-sem bizonyíthatni az-ellen, a' mit a' *beszédnek*, vagy *írásnak* módja bizonyít. Mert szinte mint akár-melly egyéb nyelvben, úgy a' Magyarban-is elég ígék vannak, mellyek a' szó-eredésnek köz-módjától el hasonlottak. Nálunk-is igaz, a' mit a' Deákok mondanak: *Nulla regula sine exceptione.*³⁰ Hibázna, a' ki arra vigyázzván, hogy a' Deákok így beszélnek: *certum, certius, certissimum* a' ki (egyem) evvel azt akárná

³⁰ Nincsen szabály kivétel nélkül.

bizonyítani, hogy ezeket-is mondhatni: *multum, multius, multissimum*: szintén úgy vétene az-is, a' ki szó-eredésnek módjára vígyáztván ezeket helyeseknek tartaná: *sok, sokabb, leg-sokabb*. Hijában törekednek az e'-félékben a' *Grammatikusok*, kik mindenkor csak azon igyekeznek, hogy egy régulában sok ígét foglaljanak. A Grammatikusnak kötelessége az, hogy a régulákat a nyelvhez nem pedig hogy a nyelvet az ő reguláihoz alkalmaztassa

(...)

XVII.

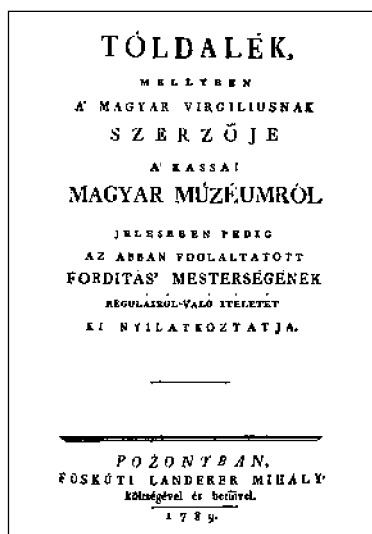
(...) 5. Nem érti ezt a' regulát: *Ha a' Magyar Írók nem eggyeznek, azokat kövesük, kiknek írásokból meg tetszik, hogy nagyobb vólt okosságok, tudományok szorgalmatoságok, 's hogy azon ígét mindenkor egy-képen irták*. Mert, ha ezt értené, nem boszszontaná a' Kőszegi Poétát e' hijába-való kérdéssel: *Hát ha a Magyarok az írásnak módjában meg hasonlanak, ki leszen akkor a' pert el-igazító bíró?*

6. Nem érti, *hogy-hogy lehessen a' nyomtatás' hibáit észre venni*; 's ugyan azért meg nem foghatja a' Kőszegi Poétának amaz mondását. Ezeket követtem, de ám nagy vígyázással, hogy a' nyomtatásban esett gántokat régulának ne tartanának: *Mert, ki tudja* (úgy mond Szabó Dávid) *ki tudja ha nem hibás-e az írás, vagy nyomtatás?* – Mellyből bizonyára nyilván meg tetszik, hogy ő Kegyelme későn talált érkezni, mikor az igaz ítéletnek erejét osztogatták. Elég az, hogy ezt mások tudják.

(...)

26. Nem érti ezt a' világos regulát: *Ha a' Magyarok valamelly idegen szót bé fogadnak, ugyan azt többire meg változtatják, vagy némelly bötűket el hagyván, vagy hozzá-adván, vagy némelly bötűket, vagy a' hangot meg-másolván; de bár semmi változást ne szenvedjen az illetén szó, p. ok. Viola, 's a' t. csak még-se szabhatunk néki más törvényt, mint-sem a' többi Magyar ígének; mert a' Magyarnak szájából az idegen szó-is Magyarúl hangzik*. – E' regulából nyilván észre vehetni, hogy az olyan idegen ígének hangja a' bé-fogadástól függ; p. ok: a' Deákoknál ez az íge úgy hangzik: *Barbara*, a' Magyar ezt bé fogadja, de ilyen változással; *Borbála*, 's a' t. Már, minek-utánna a' Magyar ezt az ígét bé fogadta, semmit-sem gondol avval, hogy a' Deákoknál a' kö-zép-tagja röviden hangzik, hanem csak arra vígyáz, hogy az *a* bötű a' Ma-

gyaroknál hosszan-hangzó, 's ugyan azért ezt a' Magyar-igévé-váltt Deák szót így mondja: Borbála, nem pedig Borbála. Mivel-hogy tehát sok idegen szók vannak, mellyeket a' Magyarok még bé nem fogadtak, sok olyanok-is, mellyeket külömb-féle-képen bé fogadtak, az ilyenekre nézve tellyes szabadsága vagyon a' Magyar Poétának, hogy így-is, amúgy-is bé fogadhassa; *p. ok. Júpiter, Íkarus, vagy Jupiter, Ikarus, 's a' t.* – Ezt a' regulát követte a Kőszegi Poéta, és soha tsak egy feddő szóval-sem bántotta azokat, a' kik ugyan ezen regulát követték.” (...)



A Tóldalék, mellyben a' Magyar Virgiliusnak szerzője a' kassai Magyar Múzeumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás' mesterségének reguláiról-való ítéletét ki nyilatkoztatja szintén Pozsonyban jelent meg még ugyanabban az évben és általában a kötethez kötve találjuk. Ebben, RÁJNIS JÓZSEF Kazinczy Ferenchez és Batsányi Jánoshoz intézve szavait Baróti Szabó Dáviddal vitatkozva fejti ki véleményét újból a magyar nyelvről és a fordítás lehetséges típusairól.

„Tudálkozásra méltó dolog ez, mellyhez hasonlót egyéb Nemzeteknél nehezen találhatni. Nints Énéásunk, a' ki fel-tett ajándékokkal izgatná Hazánk' fiai; vannak mindazáltal³¹ Teukrusok, és Szikánusok, vannak Nízusok, Eurialusok, Dióresek, Szaliusok, Pátrók, Helimusok, és Panaposek, a' kik, egyedül a' Magyar Nemzethez-való buzgó szeretettől indítatván, ditsőséges pályafutásban foglalatostkodnak, és tsuda-gyorsasággal ama' tárgyhoz közelítenek, mellynek el-érését (tsak egynéhány esztendővel ez-előtt) vagy későre-, vagy talám soha-napjára-lejendő dolognak tartotta egy Nemes Hazafi, a' ki³² ezeket írta: – *Kezdünk mi mozogni, Anya-nyelvünkön írunk, fáradunk; de mikor fogunk oda menni, hogy benne a' tudományoknak minden szükséges erein evezhessünk? – Remélhetjük-e mi, hogy nyelvünket valaha oda vihetjük, hol Frantzia, Anglus vannak? ha pedig Anya-nyelvünk porba marad, hidjük-e, hogy idegen nyelvek által Nemzetünket közönségesen a' szép tudományokra fel-*

³¹ Lássd Virgilius Énéássának V. Könyv: a' 286, és az utánna következő verseket

³² Bessenyei a' *Holmi*-nevezetű könyvében, a' 239, és 240 lev:

emelhetjük? – De már jobb reménységgel bíztathatjuk magunkat, midőn látjuk, hogy minden felől vetekedve indulnak, a' kik e' fel-tett tárgyra sietvén a' Magyarokat Magyar írásokkal gyönyörködtetik, oktatják, bódogítják.

Ezekkel már tí-is meg-jelentetek a' pálya-futó-helyen, kedves Barátim! és versent-futásnak eredvén sokat hátra hagytatok, ama' 'Tudósok' ítéletiszerint, kik a' Magyar Múzeumnak első negyedét nagy örvendezéssel olvasgatják. Köszönettel tartozom T. Földi János Doktor Úrnak-is, a' ki nekem e' szép munkátokat meg-küldötte; de jelesbben néktek, a' kik e' jeles Magyarra bíztátok, hogy kezemhez szolgáltatassa. Tetszik ez írástokban az erőltetés-nélkül-való, természetes, tiszta Magyarság; de nagy furtsaságot, sőt egy vétkeket-is látok benne: olyan vétket, melly a' Magyarokban a' jó ízt, 's az igaz ítéletet meg-vesztegethetné.

Mert tí, Barátim! egy olyan társsal kezdettétek a' pálya-futástokat, a' ki nek inai szükséges erő-nélkül szűkölködnek. Ezt előre botsátjátok a' végre, hogy a' gyorsaságtok, melly valóban nagy, e' társotoknak lassúságához-képest nagyobbnak láttassék. Elé ugrik e' szerentsétlen társotok, 's ihon! már a' földön hever, és disztelenül hempelegvén azt beszéli: – *Hogy ő veletek össze került Párnászsusz' hegyére: ő, kinek barna haját ezüst keverte, veletek, kik virág-szál-ként nyíló esztendőkre léptetek. Egy szív, egy lélek lakozott hármok' testében. Ti a' tudománynak, 's a' nyelvnek dolgáról beszélgettetek, ő pedig borongó artzáját jegyzette: sohajtás emelítette a' melyét: dagadot szemiből nagy tsepp fordult ki. Továbbá illy szót vőn ajkához: Hazánk' hív gyermeki! vajha csak százat szemlélhetnének hozzátok hasonló! 's a' t. Említi azután, tí mit beszélgettetek, maga mint felelt légyen; 's a' többi-között e' versekre fakad:*

— — — — 'E légyen azon nap,
Mellytől fogva vitéz módon bajt állani kéntsünk'
Fényre-hozásáért le vagynak kötelezve, vagy halni.
Szívével ki-ki nyújtsa kezét! — — —

E' hatalmas bíztatás-utánn kezet fogtatok, ő pediglen fel-kiáltott:

— — — — Vedd, Nemzetem, égő
Áldozatúl! Szerződésünk szent Músa petsételd.

Már vallyon e' szerződés-utánn, e' kéz-fogás-utánn, mellyel magát e' társatok veletek egyetemben úgy le kötelezte, mit várhatni, hanem azt: hogy önnön magának-is, néktek-is hosszú életet, jó egészséget, erőt, kedvet kíván-

jon, hogy véghez vihessétek azt, a' minek végbe-vitelére magatoknak le köteleztétek! – Úgy vagyon: ezt kellett vólna kívánni. – De ő Kegyelme, evvel semmit-sem gondolván, azt mondja:

Már jól van, már jöjjön halál, el megyek örömmel.

Ezt a' természet-ellen-való irtóztató vétket némelly Tudósok néktek-is tulajdonítják. Ha *Szabó Dávid* ennek-előtte *Tetist* a' vizek' Isten-Aszszonyát *száraz tsukának*³³ nevezte, tsak maga vétett; most már, minek-utánna társai vagytok, néktek-is véteklül tulajdonítják azt: ... ha reá vehettétek e' társotokat, hogy ígéknék el-redelésében az illő rendet jobban meg tartsa, mint-sem ez-előtt; kétség-kivül reá vehettétek vólna arra-is, hogy a' természettel-, 's az igaz itélettel-ellenkező hibáit meg-jóbbítaná.

(...)

Szedjétek össze ama' szerentsétlen Íróknak verseiket, a' kik, a *jó íz* templomából, 's az *igaz ítélet*' várából ki-szorúlván, a' *hihetőségnek* korlátján kívül nyargaltak. Ezeket bízzátok *Szabóra*. Tsak a' jó Íróknak verseiket mentsétek meg keze-alól, hogy úgy ne járjanak, mint *Vánniernek Paraszti Majorsága*; mellyről ő Kegyelme maga nagy-igazán ezt találta írni:³⁴

*Vánnieré vólnál; de felettébb meszsze szakadtál
Tölle: nem ismér meg téged, ha látni talál.*

Ti azonban, kedves Barátim! folytassátok szerentséssen-kezdet dolgokat. De meg ne elégedjete avval, hogy tiszta a' Magyarságtok, hanem azon legyetek tellyes igyekezettel, hogy a' *jó ízt* meg ne vesztegessétek, az *igaz ítéletnek* törvényét meg ne szegjétek. Ójjátok magatokat a' hirtelenkedéstől. Ennek gyümöltse az a' botránkoztató vétek, melly a' Magyar Múzeumnak első negyedét szennyesíti. Mert ti, Barátim! olyan régulát szabtatok³⁵ Fordítóknak, melly-szerént a' leg-jóbb fordítások-is hibások vólnának.

Fel teszitek egy-elsőben azt, úgy mint tagadhatatlan dolgot, hogy a' *fordítás az eredeti írásnak mássa, és jól el-talált képe*. Ebből már nyilván következőnek tartjátok: hogy a' *Fordítónak azt a' mi az eredet-írásban van, mind, és ha tsak lehetséges, ugyan azon renddel kell ki fejezni: sem többet, sem keveseebbet nem szabad nékie magában foglalni*. – Ezt tartjátok minden jó fordítás' első

³³ A' Vers-koszorúnak I. Rész: 81 lev:

³⁴ A Vers-koszorúnak II Könyv: 79 lev:

³⁵ Igaz ugyan tsak Batsányi írta ezt a' regulát, de Kazintzy Ur-is ugyan e' hez alkalmaztatván a' fordítását, nyilván meg mutatta, hogy ezen regulát jóvá hagyja.

közönséges fundamentomának ; a' honnét ezek a' különös régulák következnek:

Sokasítás, kevesítés, a' dolognak máshová-helyheztetés, hibák, melyeket a' Fordítónak kerülni kell. – Meg nem kell jóbbítani az eredeti írásnak hibáit. – Semmi ki ejtést, semmi rándulást, már akár szépítse, akár kortsósítsa az a' beszédet, ki nem kell hagyni. – A mennyire tsak lehetséges, szóról szóra kell fordítani. – A' nyelvnek különbsége, az értelmesség, és a' jó hangozat az egyedül, a' mi a' Fordítónak szabadságot adhat a' változtatásra. A' ki tehát ezen három eseten-kivül valamelly Periodust (bár még olyan hosszú lenne-is az) többekre fel oszt, vagy többekből egyet tsinál, avagy azoknak kötéseket el óldja, nem fordít jól. – Végezetre: mivel a' beszédnek részetskéi, kivált a' Görög, és Deák nyelvben, nem tsak a' gondolatoknak öszve ragasztására, hanem az egész beszédnek szépítésére-is igen sokat használnak, tehát a' fordításban-is, a' mennyire tsak lehet, meg kell őket tartani. 's a' t.

Illyen törvényt szabtatok ti a' Fordítónak; azonban észre nem vettétek, kedves Barátim! hogy az eredeti írásnak olly mássa, olly képe is lehet, melly alá-való rabi módra készült; ollyan-is, melly köz-módon készült; ollyan-is, melly jelesen készült; vagy-is, igazábban szóllván, hogy minden idegen nyelven írt írás más nyelvben-is meg jelenhet, vagy úgy, mint egy alá-való írás, vagy úgy, mint egy közép-szerű írás, vagy úgy, mint egy jeles írás; 's hogy ugyan azért háromféle a' Fordítás; tudniillik; a' RABI FORDÍTÁS, a' KÖZ-FORDÍTÁS, és a' JELES FORDÍTÁS. –

(...)

[A köz-fordító] ...fordítását *Gottséd*³⁶ Úrnak réguláihoz szokta alkalmaztatni, tudniillik ezekhez:

I.

A' Fordítónak az eredeti írásban foglaltatott dolgokat, 's a' nyelvet-is jól kell tudnia, mind azt a' mellyből, mind azt, a' mellyre az eredeti írást fordítja.

II.

A' Fordító ne fáradjon abban, hogy szóról szóra magyarázzon, hanem inkább abban, hogy a' fordítását az eredeti írásnak igaz értelméhez, és a' Szerzőjének szándékához alkalmaztassa.

³⁶ Gottseds ausführliche Redekunst. 396. lev:

III.

A' szóllásnak módját ne szabja az idegen nyelvhez, hanem annak a' nyelvnek tulajdonságihoz, a' mellyre az eredeti írást fordítja.

IV.

A' mondásokban-, vagy igékben-való szépségeket, 's a' függős kerek-beszédeknek el-rendelését, a' mennyire lehetséges, meg ne változtassa. De azért nem szükséges, a' sok mondásokból-álló; meszsze-kerengő, 's ugyan azért homályos-értelmű beszédeket változás-nélkül hagyni.

(...)

...észre vehetitek, hogy a' köz-fordító, 's kivált-képen a' jeles fordító még a' kötöztelen írásban-sem gondol a' ti regulátokkal; sőt, hogy ugyan az teszi tekéletesbbé a' fordítását, a' mit ti hibának tartotok, tudni-illik: hogy *szórol szóra nem fordít*; hogy a' szóllásnak módját' nem az *eredeti íráshoz*, hanem az *eredeti írásnak értelméhez*, az *Írónak szándékához*, 's *annak a' nyelvnek tulajdonságihoz szabja*, a' *mellyre az eredeti írást fordítja*; hogy a' jó íznek, 's az igaz ítéletnek vezérlését követvén, a' hol szükségesnek tartja, *ki-hagyással, hozzá-adással jobbítással* szépítgeti a' fordítását.

Hát vallyon fog-e a' ti regulátokkal gondolni az igaz Poéta, kinek szabad gondolatjai nem csak a' *valóságos*, hanem a' *lehetséges* dolgokon-is széllyel röpülgetnek? ki mikor a' *valóságos dolgokban* fel nem találhatja azt, a' mi néki tetszik, *költeményekhez-is* folyamodik? ki a' *hihetőségre* inkább vigyáz, mint-sem az *igazságra*? ki nem csak tartja szemei-előtt, *minémű legyen* a' dolog, mellyről ír, hanem jelesbben azt, *minéműnek kellene lenni*?

Ha már egy ilyen igaz Poéta; valamely idegen nyelven írt versnek Szerzőjét meg támadván, fel teszi, hogy meg nem nyúgszik, míg azt el nem éri, vagy hátra nem hagyja; vallyon mint járna az, a' ki a' zörgő rabi lántzot eleibe vetvén, a' útját el állaná, 's ötet így szóllítaná: – *Állj, meg Jámor! 's halljad a' törvényt, Vigyázz annak a' Poétának nyomára, a' kit meg-támadtál. Ugy jarj, mint ő, Ha ő félre tsapott, tsapj félre te-is; ha ő botorkázott, ha el esett, ha sárban hempelygett, ezekben-is híven kövessed.* – Haj! haj nyomorúlt! bár a' rabi lántzoddal valamely szurdékba rejteztél volna! – Jaj néked! jaj szemednek! jaj szegény fejednek! Mert bizony fel ül a' Poéta, neked fordítja a' szárnyas paripájának farát, és, a' fővényt szemedbe rúgatván, meg esmérteti veled, melly erősek legyenek a' Pégazusnak inai, melly kemények a' körmei;

ő pedig a' lántzodat meg-pökvén, a' jó íznek, és az iga ítéletnek igazgatása-szerént el nyargal, 's Párnászus' hegyére emelkedik.

Illyen Poéta vólt *Virgilius*, ki Teokritust, Homérust, és több egyéb Görög Poétákat meg-támadván, igaz Poétához illő szabadsággal élt a' fordítás-ban; kiről mindazáltal senki-sem merte azt mondani, hogy hibáson fordított; ...

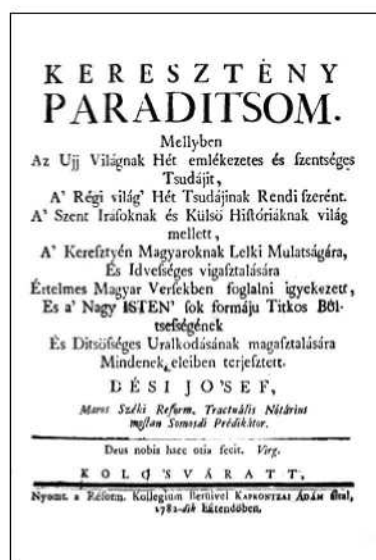
Én ugyan a' *Magyar Virgiliusomnak* szerzésében imez alá-való fordításnak alatsónságára nem vetemedtem; a' *jeles fordításnak* dítsőségére pedig ritkán vágyódtam, meg gondolván, melly nagy Poéta légyen az, a' kinek verseit fordítom. Az-okáért többire tsak közepett járván a' *köz-fordításnak* réguláját követtem. Ha mindazáltal hébe-hóba neki bátorodván ezt a' hasonlíthatatlan Poétát-is vetekedő társ-gyanánt meg találtam támadni, nem tartok attól, hogy ne talám valamelly *Zóilus* tormát törjön az orrom-alá; mert e' merészségemet (tudom) jóvá fogják hagyni a' Tudós Magyarok: a' tudóskák pediglen, (úgy reméllem) nem fognak engem' ezután, olly könnyen boszszontani, minekutánna látják, hogy én sem szűkölködöm szeretsen bors-nélkül, mellyel őket hatalmason meg ptrüszögtethetem.

Ti se tartsatok ezeknek rossz ítéletétől, kedves Barátim! hanem azon legyetek, hogy a' *Kassai Magyar Múzeumban* ne tsak *Martin Bergereket*, hanem *Hegyeiket*, sőt *Jelesfi Mártonokat*-is nevelhessetek, és úgy a' Tudós Magyar világnak kívánságát bé tellyesíthessétek."





DÉSI JÓZSEF, Kolozsváron 1782-ben *Kapronczai Ádámnál* megjelent és *Torockai Terézia* kisasszonynak ajánlott könyvében, melynek címe **Keresztény paraditsom**, melyben az **új világ**nak hét emlékezetes és szentséges tsudáját, a' régi világ hét tsudájának rendi szerént a' Szent Írásoknak és külső historiáknak világa mellett a' keresztyén magyaroknak lelki multságára, és idvességes vigasztalására értelmes magyar versekben foglalni igyekezett, es a' nagy Isten sok formájú titkos böltsességének és ditsőséges uralkodásának magasztalására mindenek eleiben terjesztett ... így szól az *Istenes Olvasóhoz*:



(...) „Teljes reménységgel vagyok e' szerént az iránt, hogy midőn az új Világnak, az az, a' keresztény Anya-szent-egy-háznak minden *seculumaiban* és *periodusaiban* az IS-TENI bölts Hatalom által végben vitt nagyságos és tsudálatos dolgokat, Nemzetünk nyelvéen készült, és a' *Pégasus* forrásában vékonyan részesült penna által íratott Magyar Versekkben látni és olvasni a' kegyes és értelmes olvasó leereszkedik, olyan szent örömmel fogja olvasni 's experialni e' Bethlehemi Mezőben készült Paraditsomot, aminémű buzgó szeretettel plántáltatott, és Ditsőséges Keresztényi Vallásunknak hasznára 's terjedésére közönségessé tétetett. (...)

A *bérekasztásban* ezt olvashatjuk:

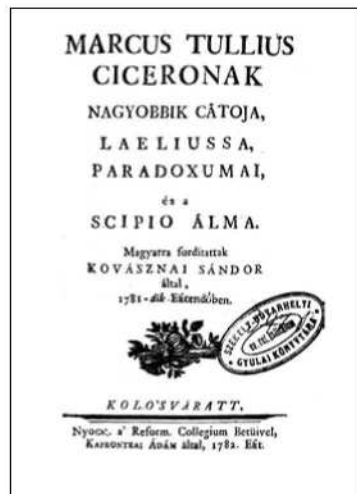
„Itt vagyon a' költsa sok szentek titkának
Itt Táblája világ hetes Tsudájának

E summája Hitünk szent tudományának
Élő-vizzel folyó Paraditsomának.

Világra botsátom így kegyes *Mu'sámat*,
Mellyel Magyar nyelven tiszteltem Hazámat
Fogadja kedvesen áldozó hárfámat
Irja vas Pennával, ha tetszik Táblámat.”
(...)



KOVÁSZNAI SÁNDOR, 1781-ben patrónus asszonyának *Bethlen Zsuzsának*, **Marcus Tullius Cicero nagyobbik Catoja...** stb. fordításához írt ajánlásában vélekedik arról, hogy miért fordít latin nyelvből „*holott ebben a' mostani ki-pallérozott világban sokkal illendőbb lesz-vala, hogy egészen új könyvet írjak, vagy pedig legalább egy igen szép és új frantzia vagy német könyvet fordítsak meg*”. A könyv 1782-ben szintén Kapronczai Ádámnál jelent meg Kolozsváron.



„Marcus Tullius Cicerónak, régi nagy böltességü Római Urnak a' Vénségről, Barátságáról, Tsudálatos állatásokról, és a' Scipió ál-máról való négy darabotskából álló munkáit, régi Római Nyelvből Magyarra fordítottam, és ímé Nagyságodnak azokat alázatosonn ajánlani kívántam. Már több tíz esztendejinél hogy másokkal együtt sokszor jártam Sáromberkére, és ha valami Magyar könyveket szerezhettem a' Nagyságod Magyar Könyvekből álló szép Biblióthécájába valókat, magammal együtt ki-vittem. Kezdettem azért azonn gondolkodni, hogy egy olyan könyvet-is vigyek Nagyságod eleibe, a' mely sohol egyébütt még eddig nem vólt meg, és a' hol ezután meg-lészen-is, Nagyságodnak lehessen tulajdonítani hogy megtaláltatik.

Tudom jól, sokannak lesznek, a' kik ezenn én tselekedetemet óltsárolni fogják, mind egyébert, mind pedig csak azért-is hogy én Nagyságodnak, egy olyan Méltóságos ifjú Uri Aszszonynak nem álltalottam Vénségről írott könyvel udvarolni, még pedig ama meg-avult és csak nem mindenektől meg-vettetett régi Római nyelvből fordítottal; holott ebben a' mostani ki-pallérozott Világban, sokkal illendőbb leszsz-va, hogy vagy valami választott matériáról egészszen ujj könyvet írjak, vagy pedig legalább egy igen szép és ujj Frantzia vagy Német könyvet fordítsak-meg és azt vigyem Nagyságod-eleibe. De én ezt azért nem tselekedtem, mivel e' mostani időbenn többire mindenek, még a' mi Uri Aszszonyaink-is, értik, szeretik, tanólják ezt a' nyelvet, s ha ez így nem vólna-is, elég Frantziából, Németből fordított Magyar könyv taláztatik most mindenütt a' mi Hazánkban, és így a' Nagyságod Bibliothekájábann-is; a' Cicero' valamely munkájának Magyarra lett fordítása pedig még eddig nem olyan közönséges.

A mi pedig azt illeti, hogy én Vénségről beszélő könyvet mértem ajánlani Nagyságodnak, a' ki ifjuságnak legszebb idejében vagyon; ez iránt-is vagyon mivel mentsem magamot. Mert bár el-halgassam, hogy e' tselekedet hozzám nem illetlen, úgy mint a' ki ha még épen vén nem vagyok-is, de ugyan csak sokkal közelebb járok a' Vénséghez mint az ifjusághoz; a' Nagyságod' állapotjával-is szépen megegyezik.

(...)

Tovább azért most nem alkalmatlankodom Nagyságodnak, hanem utol-jára azonn kérem alázatosonn Nagyságodat, hogy ezenn hitvánn, kitsin, de jó indulatból származott ajándékomat vegye Nagyságod jó nevenn, méltoztatván avagy csak ezt az egyet meg-gondolni, hogy ez fordítás Ciceró-ból, az az, oly könyvből való, a' melyet Nagyságod' Méltóságos és tudós fér-je³⁷ majd minden régi pogány írások között leg-nagyobbra szokott betsülni. Az Úr Isten, a' ki Nagyságodat sok nyavalyái és erőtlelkedései-között-is mind eddig tsudállatoson és sokszor bizony minden emberi reménség-felett meg-tartotta; légyen ez-utánn-is Nagyságodnak óltalma, és Méltóságos férjével s ahoz való szeretetének jeles zálogaival együtt, hatalmas és kegyes meg-tartója, buzgó indulattal kívánom!

Nagyságodnak

Írák Maros Vásárhelyt
Juliusnak 12-dik napján
1781-dik Esztend.

Alázatos szolgája, Kovásznai Sándor, mk.”

³⁷ széki Teleki Sámuel grófról van szó



Bidpai és Lokman indiai historiái és költött beszédei 1783-ban jelennek meg magyarul Kolozsváron, *Kapronczai Ádám* nyomtatásában. *Galland* francia nyelvű fordítására támaszkodott korábban *Zoltán József*, akárcsak ezen kiadás állítólagos fordítója is, gróf *Wass Sámuel*³⁸ vagy inkább **CSEHI ANDRÁS**.³⁹

A fordító 1781 Szent Mihály havának 17. napján a könyvéhez írt előbeszédében így szól az „*Erkölti tudományt szerető, figyelmes olvasó*”-hoz:



„E’ kezekben lévő Könyvet, mely BIDPAI’ és LOKMÁN’ Historiáit és Költött Beszédeit foglalja magába, Tiszt. Tudós Doktor és Professor, PATAKI SÁMUEL Uram, olly véggel küldötte vala én hozzám, hogy e’ nek Második Darabját született nyelvünkre fordítanám; mivelhogy az Első Darabot, néhai b. e. T. T. Doktor ZOLTÁN JO’SEF Uram nagy részint már Magyarra fordította vala. Minthogy pedig ezen Munkának gyönyörüsége előttem-is igen kedves vala, azt tsak hamar el-is végeztem. Az Első Darabnak-is égy néhány leveleit a’ végefelé, megfordítottam a’ mi még el-maradt volt. De mivel az Első Darabnak Magyarra lett fordítása, a’ néhai említett Tudós fordítónak az

Olasz fordításból esett volt, hogy a’ Második Darabbal, melyet Frantzia nyelvből fordítottam, egy forma Stilus légyen, egy darabig a’ nak igazgatásával igen sokat bajoskodtam; még-is mindazáltal midön látnám, hogy sok fáradságom után sem érhetném-el a’ Frantz Fordítónak tzélja szerint való tökéletességét, az Első Darabot-is tsak nem egészen újra fordítottam. Az Elöl-járó Beszédet pedig egy néhány helyeken tsak meg-jobbítottam.

Igyekeztem azon, hogy ezen elmés és hasznos idő-töltésre igen alkalmas Munkát illendő-képen, a’ mi született nyelvünkhöz alkalmaztassam és a’ Frantzia nyelvnek ékességéhez-képest, jól fordíthassam. Ha kedvet talál-

³⁸ Szinnyei József: *Magyar írók tára*. XIV. köt. Bp., 1914. 1890. h.

³⁹ *Világirodalmi Lexikon*. I. köt. A–Cal. Bp., 1970. 920.

tam, nagy nyereségem leszen az, ha e'zel tenéked használhattam. Nem kívántam búja magyarsággal élni, se pedig erőltetett, öszve-szött-font beszédekkel Nyelvünknek természeti ékességét ízetlenné tenni. A' Természetet követtem. Kövessed hát Te-is azoknak példájokat, a' kik a' könyveknek hasznos olvasásokban gyakoróltattak. Légy jó egészségben.

Irtam Tzegében

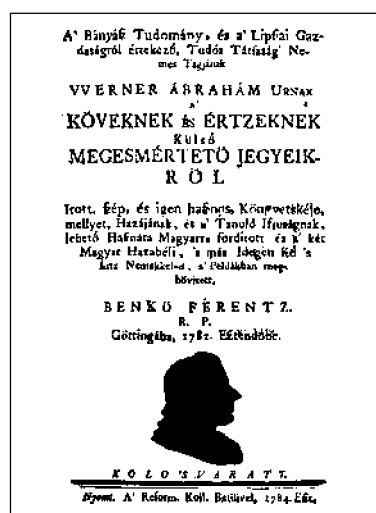
Sz-Mihály' Havának 17. Napján

1781. Eszt.”



BENKŐ FERENC, Göttingában 1782-ben lefordítja *Werner Ábrahám*-nak **A' köveknek és értzeknek külső megesmértető jegyeiről** írt munkáját „*hazájának és a' tanuló ifjuságnak lehető hasznára*”, majd „*a' két magyar hazabéli, s' más idegen kö s' ertz nemekkel-is, a' példákban meg-bővitve*” 1784-ben Kolozsváron Ribiczei Ádám emlékezetére ki is adja.

„A' Szép Tudományokat Szerető és a' Gazdag Természet sokféle Ajándékainak hasznos vizgálásában gyönyörködő Olvasónak” írja:



„Mi indított e' kitsiny Könyvettkének fordítására fellyebb az ajánló Levelemből láthatni. Summája és Rendi e' kitsiny Könyvnek igen világos; mert e' Tudománynak kezdetitől fogva, a' mostani időkig, meg-mutattya rövideden, e' hasznos Tudományt, hogy kezdették a' Külső Megesmértetőjegyekből meg-vizgálni, a' melly útatnyitott arra-is hogy az Értzválasztás Tudományával, (vagy *Chémiával*,) végre egybe köttetvén, e' kettő által mi módon vette osztán e' mostani tökéletességet a' Kövekről és Értznemekről való hasznos Tudomány. ...

A Köveknek és Értz-nemeknek sokféle Nemeivel gazdag Hazánk Ajándékit, e' kis Könyvetskébe, én a' Példákba fel-tettem, és azokkal az AUCTORt meg-bővittem, az alább megnevezett tudós *Írókból*, melly Ritkaságokat más Országokon fennyen mútogatnak, és mi ithon nagyobb részint nem esmérjük, és ez-is indított az egyik, hogy, né talám hivatalomhoz nem illő e' Tudományra, kevés időmet réá szánnyam. ...”

A Kövek 's Értzek Tudományáról, vagy a' Minerológiáról közönségesen szóló előljáró beszédben miközben lapalji jegyzetekben bőven ad és magyaráz szakszavakra vonatkozó példát, hivatkozik a fordítás egyik legnagyobb akadályára is:

„E Tudomány Akadályaihoz lehet még azt is számlálni, hogy ebben a' Köveknek és Értzeknek nevei nem egészen vagynak Meghatározva, a' melly kiváltképpen onnan vagy on, hogy sok Írók rész-szerint ujjabb-ujjabb Tartománybéli neveket téshnek-bé, rész szerint pedig az ő Könyvekért szokatlan és magoktól tsinált nevekkal élnek meg-nem gondolván, hogy sok Írók sok Köveknek és Értzeknek, vagy azért, hogy nem esmértek; vagy pedig, hogy más Írók meg-nem értettek jól, éppen hamis nevet tettek. Ezt a' rossz-szat pedig az által el-lehetne távoztatni, ha minden a' maga Született Nyelvén azokra vígyázna és csak azokat venné be,

a mellyek a' leg-szokottabbak,

a mellyekkel a' jobb Írók éltek,

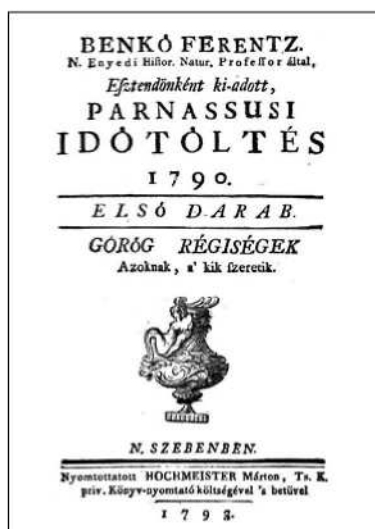
a mellyek a' leg-régibbek,

a melyek ott Szokottak, az hol ez a' Tudomány a' leg-nagyobb virág-jába vólt és a' Tartománybéli nyelvet a' leg-jobban beszélik, a mellyek a' Természetekhez legjobban illik a' Köveknek és értzeknek, és amellyek által leg-jobban lehet meg-külömböztetni egymástól és továbbá a' Fordításokban kivált arra kell nézni, hogy azzal a' névvel éljen, melly a' maga nyelvébe szokott és az idegeneket ne vége-bé...”





BENKŐ FERENC, a nagyenyedi professzor 1790-ben indítja útjára az „**esztendönként ki-adott Parnassusi időtöltés**” első darabját – a görög régiségeket –, amely három évvel később kerül nyomtatásra Nagyszebenben, *Hochmeister Márton* nyomdájában. A további hat kötet 1800-ig jelent meg.



„Midőn a' mi későn fel-serkent Magyar Iroinknak, egy része a' Versirással, a' más a' szép Comédiákkal, az harmadik foglalatos a' Régirásoknak ki-adásokkal, és kívánnak kedveskedni minden Renden és Nemen lévőeknek, hogy magyarul is gyönyörködtessék a' szép elméket, én e' kis Regiséggel kedveskedem, a' melly a' maga idejében modi volt, és ma is az Iffjaknak a' Régieket tudni egy szép modi, és hasznos-is: Vegyék azért az Iffju szépek olyan kedvességgel, mint a' millyen tisztelettel vagyon az Iró B* F* P* 1793. I-a Maji N.Enyeden.

E. M. K.

Olvas, a ki szereti, haszonra, gyönyörűsége, időtöltés, sokszor pedig az álom' és az unalom' el-űzésére-is, akármellyiket eszközöllye tsekély igyekezetem, a' mit el intéztem meg-nyerem: azért hogy az Enyedi Parnassusrol is olvashasson valamit az Érdemes Közönség, szándékom, ha Istennek-is úgy tetszik, és környül állásaim meg-engedik, a' Parnassusi Időtöltést, Esztendönként egy kis ki-adott olvasásra valóval, folytatni. Az első Enyedi Esztendömre a' Görögrégiségeket tettem, a' Magyar Ifjuság hasznára, a' Nagyoknak pedig Időtöltésekre, mind a' Régieken épülvén az ujjak a' régi nyomokon járván a' modi lábok, a' régiek-is eszes okos sokat feltalálok lévén, útmutatok lehetnek azért mais. Régen az én kedves Tanítványimmal haszonnal tanultattam Ribitzén ezeket a' Görögrégiségeket, a' serkentett fel hát,

hog azokat azzal a' rövidséggel az Ifjúsággal közöljem, a' Tanulok a' régi szép Déákírókért, a' Szépíró othon a' gyönyörűségért, a' Nagyok nevezetesen a' sz Pál Apostol Leveleinek megértésekért, olvasván: Használlyá hát ki ki, a' mint akarja, én a' telt elérem, az Enyedi Parnassusrol-is valamit szentelven Nemzeti Nyelvünk' gyarapítására, ezekből a' tsekélyiségekből, míg jobbakkalis szolgálhatok.

Az Érdemes Magyar Közönségnek,
N.Enyeden 1790-dik Esztendőben
Hiv tisztelője Benkő Ferentz (...)

Az 1792-ben írt, de tulajdonképpen Kolozsváron és Szebenben 1794-ben megjelent harmadik darabjában, amely a „*Napkeleti utazók, az itthon ülőknek*” címet viseli, ugyanannak a címzettnek a következőket írja:

„Örömmel lehet szemlélni, a' Magyar könyvek olvasásának minden Rendek, és Nemek közzé lett ki-terjedését, ezt pedig a' Magyar Parnassusokon lakók és tanultak segíthetik továbbra-is nagyobról nagyabbra, a' kiket az idő, és a' jó alkalmatosság a' munkára minden felé fel-serkentett; hát én az Enyedi Parnassus, lakója, hogy ne igyekezném ehez a' jóhoz, ha tsak egy kötinget-is hozzá adni, a' ki ezt az időt várt jó reménységgel írtam vala a' *Werner Fodítását*, és a' *Magyar Minerológiát*, hogy használhassak a' Tudományok' már valaha Magyar follyásoknak. Ha mindent úgy gyönyörködtetnek az utazók, melyet reménlik-is, mint engemet, úgy ezek a' *Nap-keleti utazókból* ki-szedegedett Darabotskák bizonyoson kedvet tanálnak, és gyönyörködve fogja olvasni a' Magyar könyvet szerető az Házban, Kertben, Mezön, és még az utazó szekeriben is, hát még az öltözödés, és a' Frizurozás ideji alatt a' szokás szerint; de mely kedvesen olvastathatja egy édes Anya Léányával, az Atya tanuló Fiával, hogy othon ülven, még-is utazzanak Nap-keleten, és egygyütt bámullyák az Istennek tsudálatos dolgait, mind a' *Görög*, és *Római Régiségekben*, mind pedig a' mostan élő, sok-féle természetü, színü, szokásu Nemzetekben. Melynek olvasását midön tellyes bizodalommal ajánlom, ajánlom alázatos tisztelettel érdemetlen személlýemet-is.

Az Érdemes Magyar Közönségnek
N. Enyeden az 1792-dik Esztendőre,
mint leg.kisebb Tagja, Benkő Ferentz.”



Marosvásárhelyi **GOMBÁSI ISTVÁN** nyilatkozik a fordításról és annak szükségszerűségéről a *Kegyes olvasó*hoz intézett előljáró beszédében, amelyet **A papi szent hivatal' gyakorlásáról valo traktának első darabjához** írt 1784-ben:



„El-végezem a' Forditást. Már Elöl-járó Be-
széd kívántatnék. De mit irjak Szólljak-é a' Pa-
pi Sz. Hivatalnak *Méltóságos-vóltáról*, mellynél
egygyel inkább meg-nem tisztelhetne volna Is-
ten a' Bűnös Emberi Nemzetet, mint midőn
némellyeket ő közzüllök arra méltóztatott,
hogy a' maga Sz. Fijának a' *Prófétai (Tanitói)*
Hivatalban, némü-némüképen *Suktzessorai*
lennének? Inditsak-é hosszas Beszédet ezen
Sz. Hivatalnak *Terhes vóltáról*, mellyről igen jól
szokta vólt mondani egy Erdélyi *Ref.* püspök,
hogy *vas a' Feje, a' ki Pap mér lenni?* Sokra men-
ne; azért egyiket se tselekeszem. Hát, (hogy
tzelomhoz közelebb essem,) ditsérjem-é ezt a'
Munkát Hasznos és szükséges vóltáról? ezt-is

örömebb reád biznám K. O! Ne sajnáld meg-ólvani; én ugyan alig hi-
szem, hogy ezek közzül valamelyiket kétségben hozza. Ha pedig ki-kell
nékem-is az én *Voksomot* mondanom; Ritkitom, hogy az Apostolok után,
valaha jobban értette volna valaki, *miben álljon a' Papság*, mint *T. Osterváld*
Uram: Mellynek világos nyomait láthatni ezen Könyvben.

Nékem ez a' Munka, Bétsi mulatásomban, szintén akkor akada kezem-
be, midőn idegen Országokon való bujdosásom után, haza felé szándékoz-
nám. Által-olvasám, és csak el-tsudálkozáim, hogy *többet tanulék belőle a'*
Papságról, mint sem annakelőtte valo egész életemben olvastam, vagy hallot-
tam volna: De még sokkal inkább bámultam, midőn Papságomban holmi
tanátsait *praktizálván a' T. Auktornak, Observátzióit* az Igazsággal pontban
meg-egyezőknek találtam. Kár hogy ezt a' Könyvet nem maga írta, hanem

tsak az ő Tanítványai' Jegyezgetésekből (*Rapturának* hívják) rakogattatott össze. De illő léssen erről valamivel bővebben szóllanom.

T. *Osterváld* Uram Helvétziában, *Néokomi* vólt *Pap*, ezen Száznak a' kezdetétől fogva, a' Papságra készülő Ifjuságot a' kik *Angliából, Belgyiomból, Német-Országról, és Helvétziából* felesen gyűlnék vala halgatására, (noha nem hogy *Akadémia*, de csak *Akadémikum Gimnásium* sintsen *Neokomiumban*) a' maga Házánál tanította, Prédikálásban miben gyakorlotta. Ezek, a' mint szokás Tanításait le-irták, (*rápiálták*) és idővel, a' magok *Jegyezetéseiket* össze-vetvén, úgy szerkeztették össze, a' többi között, ezt a' Könyvet-is. Midőn pedig hire nélkül *Amsterdamban* ki-adták vólna, mihelyt értésére esett, a' *Novellákban* mindenfelé *prótestált*, és tagadta maga munkájának lenni. Ugyan tsak méltónak ítélte *Brándmuller János*, Bási *Tipografus*, hogy ismét hire nélkül, újra ki-nyomtatná. 1739-ben, melyet mikor meg-tudott vólna, egyebet már nem tehetvén; egy három Levélből álló *Errátát* nyomtatott azon Könyv' (*editio*) végire, mellyben a' nevezetesebb hibákat igyekezte meg-jobbitani.

Hogy már én-is meg-beszélljem, miket tselekedtem ezen Könyvnek Nyelvünkön való tolmátsolásában

1) A' jobbitásokat a' magok helyekre bé-tettem.

2) Imitt amott, a' *Tekstus* világosítására, holmi Jegyeket (*Notákat*) irtam. Ezekben a' Könyveket, a'hol szükségesnek ítéltem, *tzítáltam*, egyebütt el-halgattam. Az-is meg-esett, hogy a' Könyvek, mellyeknek olvasásokból, a' Fordítás közben valami eszembe jutott, a' kezemnél nem lévén, olykor *talámmal* irtam valamit, a' mellyekben hibázhattam-is, nem gondolnám mindazonáltal, hogy valami tetemes hibát ejtettem vólna.

3. Az *Első Darabot* három *Töldalékokkal* bővittem, mellyekben a' T. *Auktor*' *methodussa* szerént, szólottam a' *Közönséges Könyörgésekről; a' Sz. Kereszttség, és URi Sz. Vatsora ki-szolgáltatásokról*. Ezt miért tselekedtem, a' magok helyjeken okait adtam.

(...)

Szükségesnek itélem még vagy két dologról meg-inteni a' Kegyes Olvasót.

a) *Első* ez: Hogy mind a' T. *Auktor*, mind kivált én, a' Jegyekben, sokszor emlékeztünk a' *régi Ekklesiáról*, mellyen nem egyebet értünk, hanem a' Kristus' URunk' Születése után follyt Négy, leg-felyebb Öt elsőbb

Sékulumokban élt Keresztyénséget, úgy a' *Nap-keleti*, vagy-is *Görög*; mint a' *Nap-nyugoti*, vagy-is *Deák Ekklesiákat*.

b) *Második* ez: Hogy ezek a' szótskák: *Kell*, *Szükség*, *Illendő*, gyakran fordulnak-elő *Osterváldban*, a' melyet maga-is szégyenlgetett; én-is sajnállok; hogy annyiszor kerülnek-elő, és talám a' kényesebb *gustusu* Olvasóknak tsömört-is okoznak: Gondolkozdtam-is vólt, hogy a' *Dolgót* (*Matériát*) *Osterváldból* vévén, a' magam *Stilusommal* dolgoznám-ki az egész Könyvet; De bizonyos okokra nézve, jobbnak tartottam még-is Tólmátsi Hivatalt viselni. Találatnak olyan Olvasók, a' kik nem annyira a' *Dolognak Héjját*, a' *Stilust*, mint a' *Belét* és *Velejét*, magát a' *Dolgót* nézvén, ezért nem utálják-meg e' külömben nagy hasznu Könyvet.

c) *Harmadik* ez: Kerültem a' miből lehetett, hogy *Deák Szót* ne elegyítsek a' *Magyar* közé, de tellyes lehetetlen vólt el-kerülnöm. A' *Deák Szókat* azért, a' mint már ma Szokásban van, *Magyar betűkkel* irtam-le. Tudván pedig, hogy az e' féléktől sokaknak émellyeg még most-is a' gyomrok, a' melly *Deák Szókat* világosításnak okért a' *Magyar* mellé rekeszben (: :) tettem, azokban a' *Deák Betűket*, ha tsak feledékenységből másképen nem esett, meg-tartottam.

d) *Negyedik* ez: Emlitettem oda-fel, hogy ez a' *Munka nem egész tökéletességre ment irás*; ezért kellett annyit tóldoznom foldoznom. Reménylem-is, hogy Isten Kegyelme által annyira vittem, hogy az Ifju Papok haszonnal élhetnek vélle. A' kik pedig többre vágynak és módjok lészen meg-szerzésekbén, azoknak kedvéért emlitek egy néhány *Papi Hivatalt tanító Könyveket*.

(...)

Jól látom előre, hogy sokan lésznek, a' kik nehesztelni fognak ezen Munkára, és nékem-is vétekkül tulajdonítják fordítását, *mint ha ezzel a' Papságnak hibáit fel-fedezvén, még nagyobb utállatban kívántam vólna szegény Miniszteriumunkat hozni*. E' mind azon nagy Embereknek, a' kiknek tanácsokból fogtam ezen Munkához, mind pedig nékem-is tzélunk ellen történék, sőt nékem valóban keservesen-is esnék. De ellenkezőt-is reménylek; sőt azt hiszem, hogy a' jó Papok ezután nagyobb betsületben lésznek: Az ő Szorgalmatoskodásaik az *ujjítás*' neve alatt utállatba nem hozatnak; és oktan gyanukkal nem terheltetnek. De olyan se fog találatni, aki szégyenlené *Osterválatól*, 63 esztendő nagy Paptól a' tanítást fel-venni, és ha miben eddig hibázott vólna, meg-jobbitani. Bizony a' szegény Papsággal tsufolódók ellen könnyü vólna meg-mutogatnom, hogy ha azok a' jó dolgok, mellyek e'

Könyvben bé-foglaltattak, eddig köztünk nem *praktizáltattak*, nem annyira a' *Belső* mint *Külső Rend* hibája okozta. Oh melly nagy akadályjára van ezeknek a' *Szegénység*, és *Féltékenység!*" (...)



KUN SZABÓ SÁNDOR, *Romeó és Júlia polgári szomorú-játék öt fel-vonásokban* címmel fordítja németből magyarra Shakespeare drámáját Pozsonyban, 1785-ben.



A *kegyes olvasónak* írja:

„Nem a' ditséreten való kapkodás, sem valamelly kelletinél fellyebb járni kívánó Elmének képzelődése indita engemet ezen Fordításomnak fel-vállalására; mellyről annál kevésbé kételkedhetik akárki, mivel hogy ennek leendő ki-adattatása inkább Történetből, mint sem előre el-tökéllet szándékból származza. Ugyan-is, én a' Német Nyelvnek tökéletesebben leendő meg-tanulásában foglalatoskodván, a' többek között, ezen szomorú játéknak-is meg-értésére fordítám tellyes igyekezetemet, melly szándékomnak, midőn óhaj-

tott tzeljára lett el-érkezését, nem kevés örömmel szemlélném, hogy annál nagyobb hasznomra lehetnék, kezdém ugyan ezt apródonként anyai nyelvemre forditgatni; melly munkámnak már éppen vége felé közelgeték, a' midőn ezt másokkal-is közleni alkalmatosságom adódék, kik többnyire tapasztalt kedvemet ujjabb biztatásokkal öregbiték, sőt még ennek ki-adására is készerítének.[!] Erre nézve a' dolgot jobban meg-fontolván, és ujjobban

gondolóra vévén, juta eszemben, hogy ennek ki-adattatása, ha nem mindene-
ket-is; de ugyan tsak némellyeket, önként való háládatosságra fel-inditánd.
Továbbá képzelém elmémben azon tulajdon sorsával meg-elégedő örömet
is, mellynek bennem származni kellene, ha midőn láthatnám, hogy tsekély
munkátskám, némellyeknek, unalmaktól hosszabbúlt óráit, valamely rész-
ben meg-rövidíthetné.

Nem gondolnám tehát K. O., hogy ilyen környűl-állásokban is, igyeke-
zetemet és nyelvemnek ékesgetésében tapasztalható Gyengeségemet, rágal-
mazó Nyelvre venni kívánnád, sőt inkább reménylem, hogy eshetett hibá-
imat, előre látó, bölts értelmekkel el-fedezni avagy tudtomra adni igyekez-
vén, több e' féle munkákban lejéendő szorgalmatosságra is fel-inditándaszsz.
Melly reménységemben ha meg-nem tsalatkozom, hazafiúi kötelességemet,
ennek utána-is előttem tartani, meg-nem szűnök. Élly egészségel.

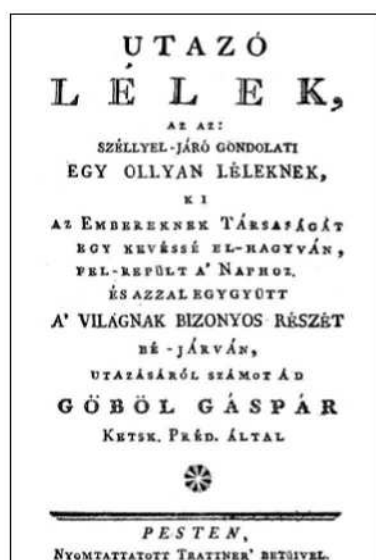
Írárm 1785. Eszt. Böld. Asz. Havának I. Napján, Posonyban.”





GÖBÖL GÁSPÁR kecskeméti prédikátor természettudományi ismeretekben gazdag – Pesten, *Trattner*nél megjelent – útleírásában, **Az utazó lélek...** című munkájában értekezik a magyar versírás rejtelméről és a nemzeti költők feladatairól.

„JO-AKARÓ OLVASÓ!



Hogy az Emberi Lélek a' Világot békerüllye, abban nintsen semmi lehetetlenség: szinte úgy, mint abban, hogy az Ember az egész Földet békerüllye; melyre már sok példák vagynak. De hogy ez a' Lélek, azon módon kerülté légyen bé a' Világnak nagy részét, a' mint mondja: ezt azért hiheted-el, hogy az ő Tapasztalásiról tett le-írásával, igen nagy hitelt szerez magának. Mert valamit mond, hogy látott, ugyan azokat mondják mások-is, a' kik testestől lelkestől meg-járták azokat az Országokat, a' mellyeket ő látott. Sőt olyan nagy meg-egygyezés vagyon az ő beszéde, s' azoknak beszédek között, hogy

talám még kételkedni is lehetne felöle, ha vallyon vólt-e ő tsak egy lépésnyire is kívül a' szobáján; és vallyon nem tsak a' más valóságos utazóknak tapasztalásokat tette-e, a' maga gondolkozásinak *materiájává*. Akármint van a' dolog, meg lehet jegyezni ebben a' Lélekben ezeket:

1. Hogy ez, valóságos Magyar Embernek a' Lelke. Meg-tetszik ez, mind a' Magyar Nemzethez való nagy indulattyából; mind az ő Beszédének folyásából. Az ő Beszédének folyásából láthatni, hogy ő a' Magyar nyelvet, a' téjjel egygyütt bé-szivta, nem nagy korában tanulta, valóságos Magyarok között gyakorlotta; nem olyanok között, kiknek fele része egy Nemzet, a' másik, más: úgy hogy, ha egymást meg akarják érteni Magyar-Országon, más harmadik nyelvet kell fel vennie, tudni-illik, a' Deákot. Nem tsuda,

ha az ilyenek között tiszta Magyarorsággal nem beszélnek még azok is, a' kik külömben született Magyarok volnának. Nem ilyen helyen tanúllják a' Magyarorságot azok, a' kik a' született Frantzia ZAYRokat is olly szép Magyar ruhákba öltöztetik, hogy a' Frantzia ruhájok, tsak annyival illik ö nékiek jobban, hogy azt egészszen a' testekhez szabták, ezt pedig a' már egészen készen lévő ruhához alkalmaztatták.

Vagynak ollyan Magyarok, a' kiknek gondolkozásaik, bátran elmennének sokszor, az Olasz, Német, Frantzia, és Anglus gondolatok között: 's még is azoknak minden erejek és szépségek elvész az ö szájokban, 's pennájok alatt. Oka ennek ez; mert az ö nyelveket, a' melly leg-szebb a' maga természetében, azoknak a' nyelveknek esetekhez akarják alkalmaztatni, a' mellyek közönségessen ki-pallérozott nyelveknek méltán tartattattnak. Mellyből osztán a' lesz, hogy a' Magyarorságot sokszor meg-eröltetik, sokszor kezét lábát ki-tekerik, érthetlenné, 's esméretlenné téstik.

Azt lehet észre venni ennek a' Léleknek Beszédéből, hogy, ha az ő gondolati fel nem érték is, az elmésebb Nemzetségbéli Lelkeknek gondolkozásaiknak fellengőségeket: de tsak ugyan, a' mit ö ki gondolt, egész erőben, 's azomban erőltetés nélkül ki-is tett. Biztattyá hát magát azzal, hogy ha szinte válogatott gondolatival nem is, de tiszta, és érthető Magyarorsággal, Nemes Nemzetének jó kedvét meg-nyeri.

Meg-tetszik továbbá, hogy ez a' Lélek valóságos Magyar Embernek a' Lelke, a' Magyar Nemzethez való nagy indulattyából. Akárhon jár ő: soha az ő Hazájához való szeretetét le nem vetkezi. Tsak el-türtetheti magát, míg a' tenger felett repdes. De mihelyt ki-ér a' szárazra; mihelyt embereket lát; ezek mindjárt ki-ütik farkából az ő halgatását; már azután, fél szemmel az alatta lévő Országot, fél szemmel kedves Hazáját nézi. Sőt sokszor mintegy magán kívül ragadtatván, nem állhattya, hogy az ő Hazájának dolgait, azoknak az Országoknak, 's Tartományoknak dolgaik közzé ne elegyítse, a' mellyek felett jár.

2. Meg lehet jegyezni ezen Lélekben, hogy ő magában is együgyü lévén: igen szereti az együgyüséget minden dolgokban. Nem az ollyan együgyüséget, a' mellyet alacsonyyságnak lehet mondani; a' melly sokakat arra vesz, hogy sokszor ollyan alá való dolgokat mernek közönségessé tenni, a' mellyeket, ha tudna is valaki, mégis el-kellene felejteni; sokszor olly bárdolatlan, paraszt, sőt motskos, a' szemérmetesség, és gyomor ellen-való szóllásokkal élnek; hogy vagy igen tsendes, és erőszakot tenni tudónak, vagy

semmivel nem gondolónak kell lenni az olyan Olvasónak, a' ki botránkozás nélkül olvashattya őket.

Az olyan együgyüséget szereti ez a' Lélek, a' mellyben nintsen semmi felesleg való pompa, tzipraság: hanem minden dolog a' maga természetéhez illendő színben adattatik-elő. Az ilyen együgyűség hasznos, és diszes: e' tesszik ennek a' Léleknek. A' szóllásoknak külömbkülömb-féle tekervényeiben álló bújálkodást, mint minden haszon nélkül való ékességet, gyomorbol utállja.

Innét vagyon az, hogy mikor ez a' Lélek meg-határozta magában, hogy Nemes Hazájának, számot adjon az ő utazásáról, még pedig versekben; 's én-nékem mint leg-bizottabb Baráttjának 's Felemássának, e' felől való szándékát meg-jelentette, azt kérdem tőle, hogy mitsoda Versnek a' nemét választja: magának : ő mosolyogva azt feleli: Tudom hová tzelezol — — Haldd meg az én értelmemet. Vagynak régi, vagynak ujjabb Vers-írásnak módjai. A' régiék közzül, leg-jobban illenék az én tzelezomhoz, a' négy sorbol álló, s' négy helyen egyformán végeződő Vers neme. De minthogy ifjabb koromban tapasztaltam, hogy tellyes lehetetlenség, az ilyen forma versekben el-kerülni a' szó-szaporitást: ezt a' Vers nemét éppen nem szeretem ebben az időben, a' mellyben mind az időt, mind a' beszédet, nagyon meg kell kémélni, mint minden egyéb dolgokat is.

Vagynak az ujjabbak közzül olyanok, a' kik ezt a' Vers írást orvosolni akarván, két sort el-hagynak a' Versből: de azomban, igen szoros határok közzé rekesztik a' meg-hagyott két sort. Mert az ő verseikben, nem tsak minden sornak két egyforma hangzásának kell lennie: hanem azonn kivül, minden betün meg-mérett lépéssel kell sántikálni. Ez mennyire meg-szoritsa az elmének szabad gondolatit, akárki által láttya. Hagyom hát a' Versnek ezt a' nemét is, ama' ritka ajándékkal biró GYÖNGYÖSI-eknek, kiknek Poétai ereikben folyó Pegazusnak vize, olly sebes és erős mozgást ad a' gondolatoknak, hogy ezek, az ő leg-szorosabb köteleik között-is, nem jutnak arra a' boldogtalanságra, hogy az ő érthetőségeket fel kellyen ő nékiek áldozni, a' fület tsiklandoztató egyforma hangzásnak, vagy a' módos, és regulás sántaságnak.

Annyival inkább nem akarom az én Gondolkozásaimat a' régi Görög és Deák Verseknek, külömbkülömb-féle lábakon ugráló formáikban önte-

ni. Tisztelem azokat, a' kiknek erre, mind idejek, mind kedvek vagyon. Ezt az egygyet kérem Nemzetemnek képében ö tölek, hogy mind azokat gorombáknak ne tartsák, a' kik az ő képzelődéseiknek tsudálatos fellengőségeket utól nem érik, vagy az ö verseiknek mesterséges ugrálásokban álló szépségeket által nem láttyak, következésképpen illendőül nem betsülik. Nem mind gorombák azok, a' kik a Stajer vagy Menüet tántzot járó lábaknak regulás mesterségeknél, jobban szeretik a' szép magyar, és regulás tántzot járókat nézni. *Trahit sua quamque voluptas*⁴⁰.

Én tsak a' közép utat választom. Az én Verseimnek sora lesz kettő, és ugyan annyi egyforma hangzások. Nem szégyenlem ezt a' hasznos együgyüséget; a' mellyet nem tsak Nemes Nemzetemben levő sok Tudósok, kik a' Parnaszszusnak felső Táblájához illenek, már egy kevés időtől fogva gyakorolnak: hanem a' más tudós Nemzetségeknek is, ditsőséges koszorút nyertt Poétái, meg-nemesítettek; kik az ilyen Verseknek szárnyain, a' Pindus Hegyének tetejére olly magasan fel-repültek, hogy nem tsak az én tántorgó lábaim őket utól nem érhetik, de gyenge szemeim is, a' völgynek mélységéről alig sajdithattyák.

Igen sokat tesz előttem az, 'mit meg-jegyez a' Frantzia Nemzetnek egy leg-ditsőségesebb Poétája, a' *Henriádoknak* halhatatlan emlékezetű Szerzője. Ez így szól: Lehet addig Olasz nyelven száz jó verset formálni, még Frantzia nyelven tizet, a' többek között azért: mert az Olasz szók, mind tsak ezen a' négy hangon végződnek *a, e, i, o*. És így míg a' Frantzia két egyformán végződő szót talál, addig az Olasz talál huszat (*Lettre sur les langues ecrite par de Voltaire a' Tovasi Deodati*). Ha hát Frantzia nyelven nehezebb verseit írni, mint Olaszon, azért, hogy a' Frantzia nyelven hét hangon végződnek a' szók, amabban négy hangon: mennyivel nehezebb lesz ismét Magyar nyelven írni, mint a' Frantzia nyelven is: úgymint a' mellyben, a' szóknak szüksége mellett, hét rövid és hét hosszú magán hangzó betűk vagynak; a' mellyeknek hangzásokat nem lehet a' jó versben öszve fogni, ha szinte a' betűknek azon formájok vagyon is. Így p. o. ezeket a' szókat: *Tálat, Falat, Élés, Feles* 's a' t. tsak az igen vigyázatlan vagy az igen meg-szorultt Vers-író fogná egy járomba. El-mennek ugyan, el, egymás mellett a' Magyar versben is néha: de szegre vonnak; a' Frantzia Versnek jármában pedig szépen meg-egyeznek. Ebből én azt látom, hogy e' külömben is meg-szorítottatott nyelvre, káros ollyan jármot tenni, a' mellyet az Atyák sem hordoztanak, és a' mellyet még a' ki- pallérozott nyelvű Frantziák sem hordozhatnának-el.

⁴⁰ Mindenkit saját gyönyörűsége vonz.

Elég, úgy gondolom, először a Magyaroknak keresni a Frantzia Poétákkal való egyenlőséget: azután igyekezhetnek a Görög és Deák Poétáknak meghaladásokra.

L'egalité content un Sage
Terminons ainsi le Procez
Quand on est egale aux Francois
Ce n'est pas un mauvais partage. *Ibid,*

A' Böltsek meg-érik az egyenlőséggel
E' Parnassusi per légyen ilyen véggel:
Ha ki a' Frantzia Nemzettel verset fut
Annak örökségül nem leg-rosszabb rész jut.

Végezetre. Meg lehet jegyezni ebben a Lélekben, hogy ő a Keresztyén Filozófiának nem csak nem ellensége, hanem kiváltképpen való szeretője. Értem ezenn a Filozófián azt a Böltességnak szeretetét, melly minden előre bé-szivott, vagy a test érzékenységeitől meg-vakittatott képzelődésektől üres lévén; helyt ad mind azoknak az Igazságoknak, mellyek, vagy egyenesen magából a Józan-okosságból, vagy, a mi ennél hathatósabb, az Isten' kijelentetett akarattya, s beszéde által meg-világosittatott Józan-okosságból, Igazságoknak lenni meg-esmértettnek. Ezeknek, ez a munkájok az emberben, hogy a ki ezek felől önnön magában meg-vagyon győztetve, az, a Nagy ISTENNEK szent tökéletességeinek, bölt munkáinak tisztelettel való tsudálásokra, és a maga erköltseinek mindenekben való meg- jobbítására, ezek által hathatóson ösztönöztetik.

Ezeket előre meg-jegyezvén, most csak ez egygyet emlitem, hogy a ki olvassa ennek a Léleknek beszédeit a Második Résztől fogva, úgy képzelje magának sokszor, mintha nem ő olvasná azt, hanem onnan fellyül a nap mellől hallaná ettől a Lélektől. Így sokat segít magán. Nem külömben azoknak az alatt való jegyzéseknek meg-olvasása által, mellyeket azoknak kedvekért szükség vala fel-tenni, a kik a külső Históriákban, és a Temészeti dolgokban nem eléggé jártosok.

Költ Ketskeméten 1785-dik Esztendőben Szent Mihály Havának 19-dik napján.”



Győrben, 1786-ban *Streibig József* betűivel nyomtattatta ki **PÉCZELI JÓZSEF** *Henriás az az negyedik Henrik francz királynak életének némelly része, melly francz versekből ugyan annyi számú 's lábú versekbe foglaltatott...* című munkáját. Az *elő beszédben* olvashatjuk írónk vallomását a fordítással kapcsolatosan. Íme:



(...) „A’ mi ezen Munkának fordítását illeti, követtem abban azt a’ nemes szabadságot, mellyel élnek az Anglus és Francz Fordítok, mellyel fordította Póp Homérust, Turnór Yungot s mások másokat. Követtem azokat a’ bölts Régulákat, mellyeket ad a’ jól fordítani akaróknak D’ Alembert. Ez a’ Nagy Ember, a kit mind mélységes Mathésiséért, mellyre nézve Neutonnal, mind ki-pallérozott gusztusáért, mellyre nézve Euripidessal és Sofoklessal egygy székben ülhet, Északnak amaz ősz Hérósa annyira betsúlt, hogy tulajdon kezeivel írt Leveleire sokszor méltóztatta. Azt adja a’ többek között tanátsul ez a’ Nagy Filosofus a’ Fordítóknak, hogy mint meg annyi Bajnokok, úgy

víjjanak-meg az Autorokkal, mellyeket tulajdon nyelvekre által tenni igyekeznek, ezt tévén tzélúl, hogy ők azokból az Ideákból szint olyan szép vagy még szebb munkát raknak össze, született nyelveken, mint sem a’ millyent azok tsináltak a’ magokén. El-értem-é én ezt a’ tzélt vagy nem? ezen munkának fordításában, arról tejendő ítéletet bízom azokra a’ Nagy Érdémű Hazafijakra, a’ kik külső Országokon sok ideig lakván, mind a’ nyelvet tökéletesen meg-tanúlták, mind ízeket ki-pallérozták: azomban pedig ettől a’ bal-vélekedéstől nem engedik magokat el-foglaltatni, hogy lehetetlen

egygy szegény Magyarnek oda hágni, a' hova lépett ama Músáktól sokféle koszorúkkal ékesítettett Francz Poéta, a' kinek már ez előtt 40 esztendőekkel az a' hely adattatott Északnak említett bölts Fejedelmétől, hogy Virgilius és Lukretius közt üljön a Hélikon' hegyén

(...)

Az én változó egészségem alig ha megengedheti nékem, hogy több ilyen Munkákkal szolgáljak kedves Hazámnak, de ennek szeretetére kényszerítek mindeneket, kik én nálam mind erősebb testtel, mind több elmebéli tehetséggel ajándékoztattak-meg, hogy írjanak, vagy fordítsanak több ilyen forma könyveket, mellyek kedves nyelvünknek bővítésére s szépítésére szolgálnak.

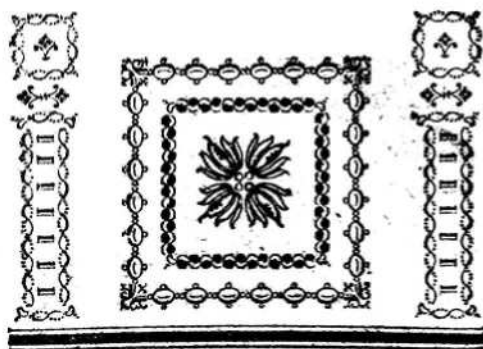
SZACSVAI SÁNDOR a *Magyar Kurir* 1787-beli 46. számában adja hírül a kötet megjelenését:

„– *Ezt találom a' Bétsi német újságban:* Valakik az ö Nemzetjeknek nyelvén és pallérozásában fáradoznak; mind azok a' Hazától közönséges szeretetet, tiszteletet, és nagy köszönetet érdemlenek; de fájdalom! Ezt sokakkal csak a' nyereség' tsunya kívánsága tselekedtetí! Mennyivel inkább örvendhetünk hát edgy olyan, nem csak születésétől, hanem tudományától, tiszta szívetől, és Hazája' szeretetétől nemesítettett férfiúnak, mint T. T. *Pétzeli József*, ki a' *Voltér Henriássát* Magyar nyelvre olly mesterségesen által fordította; hogy azok, kik mind a' két nyelvet edgyaránt jól tudják, el-merik mondani, hogy ha a' frantzia nyelvet ezen fordíttásában meg-nem előzte, azt bizonyoson utól-érte. Minekutánna ezen könyvet a' fő Magyar Kantzellárius Gróf *Pálfi Károly* Úr ö Excellentiája el-olvasta volna, maga tulajdon kezével ezt írja frantzia nyelven T. T. *Pétzeli József* Úrnak: – „A' kigyelmed Magyar *Henriássát*, mellyben azon Nagy Férfiúnak, ki ezzel Európát megajándékozta vala, eszét olly tökéletesen utólérte, nagy örömmel olvastam. Kigyelmed ezen Munkája által a' mi Magyar nyelvünknek bővségét, szépségét és méltóságát annyira meg-bizonyította, hogy ki ki bátran el-mérje mondani, hogy akár melly felséges gondolatoknak természeti erejek szerint való ki-mondásokra edgy Európai nyelv-is ennek eleibe nem lép. A' Magyar Litteraturát-is ezáltal, edgy olly munkátskával gazdagította-meg, melly a M. Hazának, a' Nemzet nyelvének és Kigyelmednek nagy betsületére szalgál. Kérem Kigyelmedet, ne engedje, hogy ezen Munkája utolsó légyen, hanem

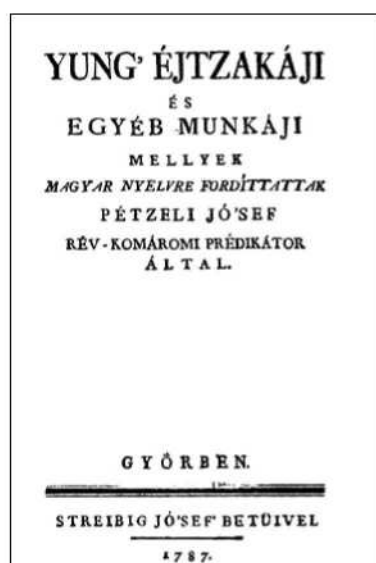
több ehez hosanlokkal ajándékozza-meg Hazáját. Mihellyt a F. Monarkha a' maga utjából vissza érkezik; leg-ottan az első alkalmatossággal ő Felségének ezen kegyelmed Munkáját magam bé-mutatni el-nem mulatom; semmit sem kételkedvén benne, hogy a tudományok' gyarapodásában olly nagyon szorgalmatoskodó Monárkha ennek Magyar-Országban lévő virágzásán meg-ne örvendene. – En a magam részemről leg-kissebb alkalmatosságot-is el-nem mulatok meg-bizonyítani, melly indulatokkal viseltessék – Az Úr-hoz Tisztelő szolgája, Gróf PÁLFI KÁROLY.” – Kedves Hazám! E. Olvasó-im! Nem a' Könyvszerzőnek ditséretéért, hanem ezen Hazánk második édes Attyának Hazánk' és Nemzetünk' szeretetéért, velem edgyütt, ki ki edgy pár áldozó gyöngy-tseppet ejtsen-ki ma örömében szeméből.”

Mindezt akkor, amikor LXXII. számból arról értesülünk, hogy „A' Nápolyi Király, a' *Voltér* könyveinek Országába való bé-vitetését vagy olvasását, a' számkivetés' és gálya huzás' büntetése alatt tiltotta meg.”





PÉCZELI JÓZSEF egy évre rá, hogy megjelenik *Henriáda*, 1787-ben újból jelentkezik egy fordítással. Ekkor **Yung' éjtzakájira** kerül sor, amelynek – az *Orczi Lőrinc* családjához és a *Rádai bárókhoz* írt – előszavában újból nyomatékosítja a magyar nyelvre való fordítás jelentőségét. Yung életrajzá-
nak bemutatása végén a fordítás mikéntjére is hivatkozik.



„Méltóságos Uraim!

A' közelebb el-múlt esztendőben mikor ama' Böls, és igazán Nagy Királynak II-dik Frideriknek halálával, 's ennek gyászt hintegető hírére minden szívekben fel-ébredett halhatatlan virtussainak szomorú emlegetésével egész Európa zengedezett; egygy öreg Poéta Német Ország' közepén a' Clio' és Melpomene' szomorú hangjai között azt harsogtatta, hogy amaz egygyetlen egygy Friderik ellen tsak a' Német Nyelvnek 's Német Mú'sáknak vólt méltó panasza: mert mind Királyi jó-téteményével, mind még inkább vonszó példájával az idegen Mú'sákat apolgatta. Mellyet meg-hallván a'

már ditsősségesen uralkodó Wilhelm, nyilván meg-ígérte, hogy a' Német Mu'sákat Királyi szárnyával apolgatni fogja.

Képzelve úgy Nagyságtok, mint-ha a' mi kedves Magyar nyelvünk egygy mindenétől meg-fosztatott, mély gyászba merült keserves szívű Özvegynék gyászos formájában Nagyságtok' lábai' eleibe borúlna; 's az ő rebegő ajakairól

alá-folyó, s hervadó ortzáján egymást űző könyveivel meg-feresztetett, szavával zokogva panaszolkodna azok ellen az ő nagyra ment saját Gyermekei, ama' külömben nagy hirű, fényes ranggal 's érdemmel ékeskedő Hazafiak ellen, a' kik őtet méltatlan meg-útálták, 's az ő születésének földéből számkivetésre űzttetni meg-engedik. – Képzelve úgy Nagyságtok, mint-ha az ő sok sírás között ki-ontott panaszsa után fel-derűlvén egygy kevésbé szíve, nyájas mosolygással kérné Nagyságtokat mint híres Eleiknek Hazájokhoz való szereteteknek méltó Örökösseit, hogy tovább-is a' Bölts Pálfiakkal, Bánfiakkal, Telekiekkel, 's más igaz Hazafiakkal az ő párt-fogóji, 's mások előtt-is az ő ártatlan ügyének elébb-mozdítóji lenni méltoztassanak — Tsak ezen könyvetskének el-olvasása meg-fogja még inkább győzni Nagyságtokat arról, melly alkalmas legyen ez a' Nyelv a' leg-méllyebb 's hathatósabb gondolatoknak is rövideden és értelmessen való ki-fejezésére. Meg-fog győzni minden igaz Hazafiakat arról, hogy nem igaz vád az, mellyel terheltetik, hogy az ő darabossága talám meg-is sérthetné Hazánk' szép Grófnéinak 's Báronéinak rósa pirosságú 's gyengességű ajakaikat, ha a' társalkodásban ezen folytatnák nyájaskodó beszélgetéseiket.

Én pedig ezen nyelvnek egygyik erőtelen, de szíves Prókátora, nagy szerentsémnek tartom azt, hogy az ő ügyének Nagyságtok' eleibe való terjesztésével nyilván-valóvá tehetem egyszer-s-mind azt a' méltó tiszteletet, mellyel Nagyságtoknak Úri Házaik eránt régtől fogva viseltetem a' ki vagyok

Méltóságos Uraim Nagyságtoknak alázatos tisztelő szolgálók

Pétzeli Jó'sef

(...)

A' mi ezen munkának fordítását illeti, éltem itt-is azzal a' szabadsággal, a' mellyel fordítottam Zayrt és a' Henriást. A' nehezebben érthető szövegeknek formáit Nemzetünknek Nyelvéhez 's természetéhez alkalmaztattam: az erőtelen gondolatokat erősítettem, egygy szóval, azon igyekeztem, hogy ez a' fordítás szint olyan szép legyen mint az Originál."





Több mint háromszázhetvenen fizettek elő **FELSŐŐRI FÜLEP GÁBOR**nak, *Pictetus Benedek*, a **Keresztyén erköltsi tudomány, avagy a' szent és kegyes életnek mestersége** című könyvének, 1787-ben befejezett fordítására, amely Pozsonyban jelent meg *Weber Simon Péter* nyomdájában.

A' Fordítónak előre való Tudósítása a' kegyes Olvasóhoz így szól:



„Sokkal isméretesebb ezen Munka' Szerzőjének, PIKTÉT BENEDEKNEK, nem tsak a' *Reformáta Ekklesiákban*, hanem még más Vallásokon lévő Tudós Emberek között-is a' Neve; sokkal dítséretesebbek sok jeles munkái, melyeket mind Frantzia, mind Deák nyelveken ki-adott, mint-sem hogy énnékem ezek felől tsak egy ígét-is kellene szóllanom. Mind azon szép Munkák között pedig, melyeket világ eleibe botsátott ez a' TUDOS és KEGYES FÉRJFIÚ, nintsen egy-is vagy nevezetesebb, vagy szélesebben kiterjedő hasznú, 's betsületű, mint ez, mellyben az egész KERESZTYÉN ERKÖLTSI TUDOMÁNYT a' leg szebb együgyűséggel és leg-együgyűbb világossággal

adta elő. Melly tsak abból-is alkalmasint meg-tetszik, hogy ezt, sok más, kivált *Protestáns* Nemzetek-is, a' magok nyelvekre által-fordították, és vele nagy haszonnal élnek. Sőt a' mi több, még a' *R. Catholica Ekklesiákban*-is találkoztott egy Német Nemzetből való nagy Rendű Aszszonyság, a' ki ezen munkát méltónak találta arra, hogy azt, némelly azon *Ekklesiának* különös Tudományaival, maga által meg-nem-egyeztethető dolgokat belőle ki-hagyván, a' maga született Nyelvén, a' *R. Catholicus* Keresztyénekkal-is közöllye. Majd tsak-nem magok vóltanak tehát a' Magyarok, kik ezen nagy hasznú Munkát tulajdon Nyelveken nem olvashatták.

Fordította-volt ugyan Magyarra ezen könyvet, már ez előtt körül belől harmintz, 's egynéhány Esztendőkkel, ama szép emlékezetű *Reformatus* Magyar Úr, Néhai TEKINTETES SZATTHMÁRY KIRÁLY ÁDÁM ÚR, egynéhány tekintetes Vármegyéknek volt nagy érdemű Tábla-bírája. Mellyet tulajdon Keze' Írásából a' Néhai jó emlékezetű Édes Atyám-is, Tiszt. Tudós ŐRI FÜLEP PÁL URAM, még sok Hivatalbéli Munkái között-is, úgymint a' ki Lelki Pásztori Hivatala mellett, a' Tiszán innen lévő Helv. Conf. Tartó Ven. *Superintendentziának Generalis Scribája*, és a' Borsodi *Tractusban* lévő Tiszt. Atyafiaknak számos esztendőig *Seniora* vala, le-írni nem sajnállott. Melly kéz-írás nálom meg-lévén, eleinte tsak úgy-is gondolkodtam, hogy tsak azon Fordítást fogom az eredeti Frantzia Nyelvvel egybe-vetni, és azt, a' hol szükséges találna lenni, a' szerint meg-jobbítani.

De hozzá fogván ezen Munkához, tsak hamar észre-vettem, hogy én-nékem, sokkal szaporább-is, könnyebb-is lészen, az egész Munkát magamnak újonnan fordítanom, mint azt, a' szerint, a' mint gondoltam vala, az *Originállal* szüntelen egyűvé olvasván, ki-palléroznom. Fel-lehet ugyan-is könnyen tennem, hogy a' nevezett drága emlékezetű Úr-is, ha ugyan ki-keltt volna ezen Munkájának nyomtatódni, még maga-is sok helyeken meg-változtatta, és meg-jobbította-vólna azt. El-nem-múlattam mindazonáltal, kivált a' kétségesebb szóllások-formáinak által-fordításában azt-is mindenkor meg-tekinteni, és azzal, a' hol a' magaménál helyesebbnek találtam, élttem-is szabadosan. Így p. o. az *Harmadik Könyvnek Tizedik Részében*, a' Régi-eknél szokásban voltlt Könyörgések-órái felől írott Frantzia Versek egészen úgy hagytam-meg, a' mint a' gyakran említett Úr azokat hasonló Magyar Versekben által-tette, úgy találván, hogy azok a' Frantzia Verseknek értelmeket tökéletesen elől-adják.

Éltem pedig ezen fordításban a' minden okos Fordítóknak meg-enge-dett, 's szükséges szabadsággal. Az az, nem mindenütt fordítottam szórúl szóra a' Frantzia *Originált*, hanem mind annak a' Nyelvnek, mind a' magunk született Nyelvünknek tulajdonságaira figyelmeztvén, arra igyekeztem, hogy a' dolgot mindenütt ki-tégyem, 's azomban abból semmi valóságot-is ki-ne-hagyjak. A' Tudományok' elől-adásában még eddig nem igen gyakoroltatott Nyelvünkben szokásban nem lévő szókat, 's szóllások-formáit (a' mellyeket közönségesen *Technicus Terminusoknak* neveznek) a' mennyire lehetett, hol egy szóval, hol valami környűl-írással ki-fejezni szándékoztam. Nagyobb világosságnak okáért, mindazáltal *Dedkul*-is mindenkor utána tettem azon szokásban lévő szókat, 's szóllások-formáit. Hogy így, a' kik előtt azok isméretesek, látnák magok, 's ítélnék-meg, mennyire közelíthettem a'

fordításban azoknak igaz értelmekhez. Szintén így bántam a' Munkában elő-hozattatott Tudós Embereknek Neveikkel, 's Munkáikkal-is. Kik között némellyeket Magyarossan neveztem ugyan, de *Deák, Görög*, vagy más nyelven lévő Neveiket-is ki-írtam. Munkáiknak Neveket-is olykor Magyarúl adtam-elől; noha ezeket többire csak azon a' Nyelven említettem, a' mellyen az *Originálban* említetnek; épen csak hogy imitt amott le-írásokban a' Magyar helyes írásra, vagy Orthographiára figyelmeztem.

Mind a' Negyed (vagy *Quarto*) Formában való ki-adást pedig, a' minéműben vagynak nem csak a' Frantzia Nyomtatás, a' mellyel éltem, hanem a' Német, Belga, 's más Fordítások-is, a' vele való élésre nézve alkalmatlannak találván, mind az apróbb, és sok darabokra szaggattatott kisebb Nyoltzad (*Octavo*) Formába lehető ki-nyomtatást költségesnek tartván, közép utat választottam, és a' Könyvet három Szakaszokra osztottam, hogy a' szerint e' nagyobb Nyoltzad Formában jönné-ki. Hogy így mind a' Háznál, mind a' kiknek tetszene, még az úton való olvasásra-is alkalmas legyen, 's egyszer'smind a' könyv-is igen sokba ne kerülne.

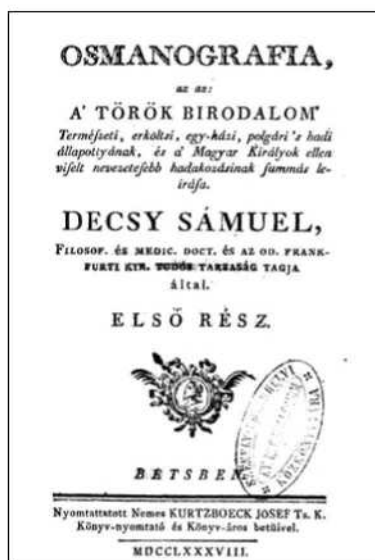
(...)

Írtam S. Patakon Böjt-elő Havának 18-dik Napján 1787-dik Esztendőben."





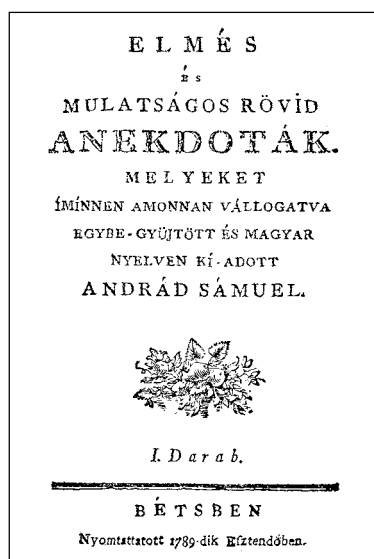
DECSY SÁMUEL, a Bécsben 1788-ban kinyomtatott **Osmanografia**, az az a' Török Birodalom' természeti, erköltsi, egy-házi, polgári 's hadi állapotjának, és a' magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásinak summás leírásá-nak *Elő-járó Beszédében* így ír:



(...) „Ambár, a' Török Birodalom' polgári és hadi állapotjának le-rajzolásában sok olly ritkaságokról emlékeztem, melyeknek olvasása és tudása, tudományt szerető Hazánkfiait bizonyossan gyönyörködtetni fogják: mindazonáltal azzal nem ditsekszem, nem-is lehet, hogy én annak minden titkait és tekervényes utait fel-fedeztem volna, azokat senki-is a' török belső ministereken kívül nem tudja 's mind addig nem-is fogja tudni, míg ezek között idővel egyik vagy másik az evangéliomi tudományt bé-vévén, azokat másoknak-is ki-nyilatkoztattya.

Minemü izzel és magyarsággal irtam legyen e' munkámat, bizom az E. Olvasóknak kegyes itéletére, senki töllem ékesen szóllást és beszédben való kedvességet ne várjon, mivel a' nyelveknek tsinosisára természeti hajlandóság, tehetség, gyakoroltatás, idő és szabad gondolatok kívántatnak, én pedig, valamint hogy az ékessen szóllás mesterségére nem születtem: úgy az általam iratott dolognak minemüisége és sok idegen szóknak 's neveknek gyakorta való elő-fordulása miatt szabadossan nem-is elmélkedhettem. A' hadi dolgoknak le-írásában elő-forduló Frantziáktól kölcsönzött szokat, a' hol lehetett fordítottam; ahol pedig nyelvünk szüksége nem engette, a' német Iróknak ditséretes szokását követvén, hasznosabbnak tartottam azokat keves világositással magok valóságában meg-hagyni, mint fattyú költemények által meg-homályosítani.”





Elmés és mulatságos rövid anekdoták...
 előjáró beszédében írja „*a' magyaroknak szolgál-
 ni kívánó szegény collector*” – a székely származá-
 sú szerző, **ANDRÁS SÁMUEL** – 1789-ben,
 októbernek, „*vagy az érthetőbb újj magyarság
 szerént, Mustonosnak 4-dik napján*”, Bécsben:

(...)

VII. „Mitsoda Magyarsággal irtam? Tsak
 a' milyennel tudtam. Én született Székely Ma-
 gyar vagyok; tudom azért a' székely atyafiak szá-
 ja-járását (*dialectus*) még talám *supra modum*
 (felettébb,) a' mint némelyek tartják; neveltet-
 tem Erdélynek olyan részében, hol az Erdélyi
 Magyar Hazának minden szegeleteiből egybe-

gyült ifjuság neveltetik és hol minden, a' mely hibás rossz szókot hazul hoz,
 vagy viszont Haza küldi *cooperta*-ban vagy megjobbítja és a' többihez kö-
 szörüli magát, hogy őtöt ne tsufolják, és úgy ne járjon mint a' meleg 'sírba
 tseppent víz. Mely szerént akármi tseppenjen a' nagy kád mustba annak-is
 mustá kell válni. Ha a' Magyar-Országi minden szá-j-járást úgy tudnám mint
 az Erdélyieket, el mondhatnám erről a' Könyvetskéről, hogy én ezt egy kö-
 zönséges Magyarsággal írtam. De Magyar-Országnak tsak némely részeiben
 fordulhattam meg, 's itt Bétsben-is a' Magyar-Országi Hazafiakkal nem lehe-
 tett akaratom szerént való társalkodásom. Ebben a' részben azért méltán töb-
 bet kívánhatok magamnak. Tsak-ugyan, a' mennyiben lehetett, sokakban a'
 M. Országi előttem esmeretes szá-j-járást, hol én azt az Erdélyinél jobbnak
 ítélttem, minden részre-hajlás nélkül követtem. Minekokáért némely helye-
 ken Gyűjteményes Könyvetskémbe bátran el-mondhatja a' M. Országi
 vagy Erdélyi vagy székely Magyar, hogy ott nem irtam úgy, mint a' miként
 ők beszéllenek. Ha azért az egyik helyt vádolándanak, a' másik helyt meg-
 fognak menteni; mely nékem tsak olyan vigasztalás leszen, hogy ha az egyik
 Hazában jól megvernek, a' másikban meg-gyógyítanak; ha az egyiktől sebet
 kapok, a' másik flastromot teszen reám. Én külömben nem vagyok olyan
 kívánós, hogy senkinek-is sebet vagy flastromát ohajtsam, meg-elégyszem én
 ép bőrrömmel-is; hanem azt bizony nagy alázatossággal kérem mindenektől,
 (ezen módon még a' tsászárt-is szabad instálni,) hogy jó igyekezetemet ne
 gyalázzák, amig olyan Magyar Hazafi nem találkozik, aki minden inynek

eleget tehet, (*avis rarissima et nunquam visa errit*⁴¹), 's addig ne bántsanak, azután nem bánom ha főbe vernek-is a' 122-dik Anekdota szerént"

VIII. Mitsoda írás-módot (*orthographia*) követtem? Az iminnen amonnan, egytől 's mástól tanult tulajdon magamét. Mivel még eddig senki sem adott-ki tudtomra egy olyan közönséges jó írás-módot, mely szerént mindnyájan írhatnánk. De e' bizony nem-is egy Magyart illető munka volna; mint szintén a' szó-tár írás-is. Az esmeretlen törvény pedig senkit sem kötelez így vagy amugy tselekedni. (*Lex non publicata non obligat.*) Annakokáért a' mit mások írásaiban; leveleiben; szájakban, 's tulajdon fejemben jónak lenni ítéltem, azt kellett követnem az írás-módra nézve. Ha valaki azért valamely hibámról fundamentomos okokkal meg-győzend, köszönettel fogom venni, és a' jó tanács szerént magamat meg-jobbítottam, melyet ki-is fogok jelenteni a' következő Daraboknak Elő-beszédjekben. Addig-is pedig mig a' lenne ki-leszen, jól tudom, téve Gyűjteményes Könyvetském a' *Crisis*-nek, melyen én nem busulok, hanem még örvendek, kivált ha látni-fogom, hogy nem motskolódó hanem *Magyar Múzeum*-beli Hazánk' Nyelvét szerető betsületes és okos *Criticus* rostálánd-meg; mely nem gyalázatomra hanem meg-jobbulásomra szolgálánd.

IX. „Némely szóknak le-írásában igen bizonytalan voltam; mert a' szájjárás ezt-is amaszt-is jónak tartván, kételkedtem p.o. hogy *atyámat* irjak-e vagy *atyámot*, *erölködjön* e vagy *erölködjék*, *könnyebbedjen* e vagy *könnyebbedjék*. Az ilyen esetekben külömben, hogy a' Nyelv annál inkább könnyebbedjen, arra sem vigyáztván, hogy némely nagy Hazafiaknak értelmek szerént *vocalium litterarum varietas delectet*⁴², (ha a' paripát másként tereh alá szoktathatjuk, ne tegyünk a' hátára földel meg-töltött 'sákat,) én igen szeretném azt követni, hogy azok *vocalis*ok maradjanak-meg inkább a' szóban, melyek egy-máshoz közelebb járulnak hangjokkal. És így a' három említett példákban az első száj-járás leszen a' jobb. Az Olosz Nyelv-is kétség kívül, ezért az okért kedvesebb más Nyelveknél a' fülnek. Melyben látjuk, hogy azon egy szóban v. egy *vocalis* uralkodik, p. o. *popolo*, v. ha külömbözők, hangjokkal egy-máshoz közel járulnak. Ezen Nyelvbeli betegségen (*Schulfixeray*) nékünk-is által kell egyszer esni mint más pallérozott Nemzeteknek.” (...)

X. „Azt pediglen igazán meg vallom, hogy én a' kovátssághoz semmit nem értek, noha minden Isten-adta nap, ki-vévén az Innepet, reggeltől fogva estig a' szomszédom egy néhány legénnyeivel trillákra kalapálja nem a' Magyar szót hanem azt a' fülemnek kedvetlen hangos vasat. Minthogy azért Vulcanus vagy fűrészlő asztalos, mint a' másik szomszédom, nem vagyok: azért nem-is kalapáltam vagy gyalultam ujj szót. De ha tudtam volna-is

⁴¹ az igen ritka madár is tévedhet néha

⁴² a nagy tudás változatossága gyönyörködtessen

minek faragtam volna? hiszem elég van nekünk Istennek hála Magyar-szónk, éppen, hogy szokatlanok. De fogjuk csak ezeket a' pusztákban keringő jó Magyar szókat, mint más Nemzetek-is a' magokét a' Philosophia 's egyéb tudományok eleibe, hogy szokjanak és meg-láthatja minden Magyar idővel, hogy el-birnak úgy mindent, mint Demosthenes, Cicero, Voltér (Voltaire), Gellert 's mások, sőt még jobban-is, azt tartom. A' détzeg tsikó 's szilaj tulok-is bajosan huzzák egy elsőben a' hámat és jármat, de ha meg-szoknak, osztán jól vonnak. Ahol azért valamely szót ki-fejeztem nem igen érthető vagy szokatlan Magyarsággal, ott azt az idegen szót-is rékeszben (*parenthesis*) melléje tettem, melyből fordítani kívántam. A' mely szót pedig inkább meg-szoktunk és megértünk tudósok és tudatlanok idegen Nyelvben, mint ha a' magunkén erőszakosan vagy szokatlanul vagy hosszason ki-tennők, azt más Nemzetek jó példájok szerint meg-hagytam. Nem irok én azért *Augustus* helyett sem *Héwenest* sem *Kis-asszony havát*, mert az első inkább meg-érti velem együtt a' tudatlan pimasz-is mint az utólsókat. Ebben az esetben különben, ha meg kellene lenni inkább állanék a' *Hevenes* mellé, kívált ha egy jó hives boros pintze-is mellette volna, mint a' *Kis-asszony havához*, mely a' Magyar földre nyárbán Augusztus tájban nem hull. Ilyen módon inkább-is el-lehet a' Nyelvben való telt érne, mely csak abból áll, hogy gondolatainkat ki-fejezhessük másnak, és azzal meg-érthessük; mert az okos másokért, nem pedig magáért, mint a' bolond szokott, kíván beszélni. Egy szóval tehát a' szóknak formálásában annak kell lenni a' tételnek, hogy azt minden könnyen megérthesse, p. o. visszhang, *Eccho*.

XI. Némely idegen szókat, melyek ebben a' Könyvetskében előfordulnak, ki-tehettem volna, leg-alább olyan Magyar szókkal, melyeket más jó igyekezetű Hazafiak, kik a' rövidséget (*kurz und gut*,) mint én-is szeretik, formáltanak; de nem tselekedtem. Miért nem? Csak azért, hogy a' leg-jobb étel és ital-is, ha egyszeribe igen sokat veszünk bé belőlök, nyavalyát vagy halált okoznak. (...)

XII. A' mely hibával a' Magyar Írók vádoltatnak, abba én-is belé-estem, ha nem egészen-is, valamennyire. A' külföldiek azt mondják, hogy a' Magyar az ő munkájába belé-írja azt mind, amit tud, akár tartozzék *ad materiam* akár ne. Már e' szerint hát én-is hibáztam, hogy ebbe az Előljáró beszédbe, melyet csak az Anekdotákról kellett volna írni, sokat irtam a' Magyar Nyelvről-is. És így emlékeztem arról-is, amit a' leg-jobb tudok, de még sem mindenről, amit tanultam. Azért a' hibám meg-botsátható, mivel nem a' Könyvben hanem csak az Elő-beszédbe irtam a' matériára nem tarto-

zó dolgot. Másodszor azért, hogy nem az idegenektől hanem a' Magyaroktól kérem a' botsánatot, kiktől meg-is nyerem, amint reménlem.

XIII. Már ezt a' Könyvetskét gyaláznom vagy némelyeknek szokása szerént ditsérnem kellene. De az első nem tselekedhetem, mert nem vagyok disznó, hogy a' magam malattzát marjam, vagy meg-egyem; a' másodikat pedig, ha meg-érdemlené-is, nem tselekedhetem, mivel szégyenlem. Külömben ha ditsérném-is, a' más emberek esze-gyümölsét ditsérném, melyet ebben a' hitván kis kosárba betegen szedegettem egybe; mert az én eszem 's munkám nem, hanem a' másoké a' Sz. Pál szava szerént I.Kór.IV.7. és 2.Kór.X.15. Tsak ugyan a' gyalázás és ditsérés helyett annyit bátran és szégyen nélkül jelenthetek, hogy a' mit szép elmés mulatságos rövid dolgot akárhol olvasok látok és hallok, azt mind kívánom közölni a' Magyarokkal. Ezokáért kérek-is minden jó Hazafit és Hazaleányt, hogy a' mely szép ebbe vagy más Gyűjteményembe érdemes dolgot tudnak akár Könyvben (melyet ne sajnáljanak nékem meg-nevezni) akár azon kívül, kivált Magyar ész gyümölsét, velem közleni méltóztassanak. A' Nemzet-is jó neven fogja venni, én-is közönségesen meg-fogom köszönni, hogy segéltenek nékem erőtelennek mulatni a' Kedves Hazafiakat és Hazaleányokat. Okosokról beszéllek, mert az oktalan-állatok nem-is tudnak sirni vagy nevetni. Tsak az ember tud ezekhez; ki hogy az utólsót tselekedje, a' Szent-Irás-is jóvállja, mely a' jó kedvet hasznosnak, a' szomorúságot pedig károsnak lenni tanítja...

(...)

XVIII. Egész igyekezettel és szorgalmatossággal voltam azon, hogy semmi hiba ne essék ebben a' Könyvetskében; de mégis leg-alább a' *typographus*-i hibákat el nem lehetett tökéletesen kerülnöm. Melyen nem lehet tsudálkozni, mivel a' betű-szedőm még egy szót sem tud Magyarul. A' Könyvnyomtatói hibák mindazáltal olyan kitsinek, hogy nem érdemlik különösön feltétni a' Könyv végén a' kelletlen szokott *Errata*-kba; mert akármely É. Olvasó-is azokat intés nélkül igen könnyen meg-jobbíthatja, és úgy olvashatja, amint nyomtatni kellett volna.

XIX. Már hogy hosszasabban-is ne alkalmatlankodjak, hanem véget vessek ennek az Elő-beszédnek, tsak azt mondom rövidebben, hogy minden Jó Hazafiak és Leányok meg-engednek nékem hibás *Collector*-nak, mint olyannak, a' ki hibák nélkül nem születtettem; de ha a' lehetett volna-is mennyit nem tselekedhettem az eredendően kívül születésemtől fogva sok millió embereknek példájok után? A' szakátsat-is azért mingyárt el nem tsapják,

hogy egyszer kétszer az étket igen el-sózza, vagy kelletin feljül meg-borsolja, hanem meg-intik leg-elsőbben, vagy meg-pirongatják, vagy le-rántatják a' tiz körmiről és az ületiből jól ki-pallatják a' konyha-port; ha én-is most így találtam tselekedni, botsássanak-meg a' jó Vendégek, az az, az Érdemes Jó Olvasók, mert bizony másszor bik-fából rakok tüzet, 's jobban főzők. (*Sape ferit positam jaculatrix dextera metam; Sape suum transit jacula sagitta scopum.*) Az irigy és rágalmozó Momusoktól és Zoilusoktól pedig sem a' jelen-valóktól sem a' következendőktől nem sokat retteg az én haritska (*Fagopyrum Officinarum; Polygonum Fagopyrum Linnaei*) pulitzkán szélesedett székellyem. Mert az élők ellen tudom magamat óltalmazni, kivált-képpen olyan módon, hogy el-halgatom, és nem igen fogom számba-venni velem való illetlen bánásokat (*Haec mea militia est, gerimus, qua possumus arma.* Ovid.); a' jövődöbeliek ellől pedig elébb-állok. (*Abiturus illuc, quo priores abierunt.* Phaedr.)

XX. Egy szóval, hogy még többre-is ne terjeszkedjek, a' kinek ez a' Könyvetske nem tettzik, ne vegye-meg, vagy ha meg-vette, hordja a' pérévátára kevés pénze árát, és annyiszor hasznát veheti, a' hány levél benne vagyon. Mely szerént leszen haszna a' Könyv pappirosának, és így a' ringyongynak (*Lumpen*), melyből a pappiross készítettik, ha a benne lévő dolognak nem-is. De kérem, gondolja-meg azomban azt-is ott leg-alább, a' hól nagy liku (lyuku) széken ül, vagy koporog (kutzorog,) hogy nem minden tyuk (tik) tojhat aranny kokót (gyermekek szava a' tojás helyett) akár mint erőlködjön-is, se nem minden fán teremhet a' szép szagu és jó izü sárga narants. Itt már vége vagy hátulja van az Elő beszédnek; de az én kívánságomnak nintsen, mellyel életet mulátságot és minden másféle jó áldásokat kívánok az én Olvasóimnak. Nohát tsak frissen! Mindennek jó és vidám kedve legyen, mint nekünk ma itt Bétsben 1789-ben Octobernek; vagy az érthetőbb újj Magyar-ság szerént, Mustonosnak 4-dik napján. Ezzel maradok állandóul:

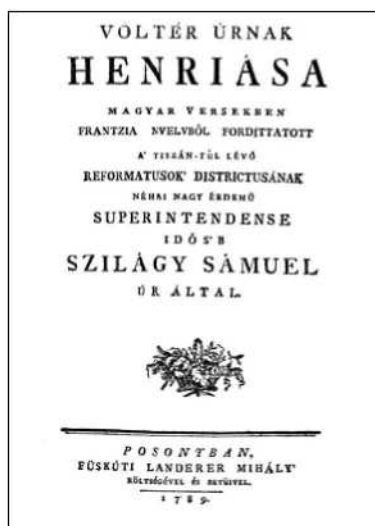
a' Magyaroknak szolgálni kívánó szegény szolgáljok, és egyikek, a' *Collector*.

A szerző különben gyűjteményes könyvecskéjét nagy szeretettel és jó kívánsággal ajánlja „az én ditső Magyar Nemzetemnek”





SZILÁGYI SÁMUEL 1789-ben adja közre édesapjának – ő maga és barátai által kiegészített – magyar versekben foglalt munkáját, **Voltér úrnak Henriását** franciából fordítva, amelyben nyomatékosan kifejti, hogy „ezen fordítás ki-fogja menteni édes nyelvünket az alól a vélekedés alól, mintha semmi derék dologra alkalmatos nem volna.” Ez irányú gondolatainak „a Ki-adónak előre való jelentése”-ben ad hangot:



„Voltér Úrnak ezen ritka böltsességgel és elmességgel Versekben elő-adott Históriáját sokan óhajtottak a’ meg-világosított elméjű igaz Magyar Haza-fiak között, hasonló Versekben, mint Frantziául íratott, Magyar nyelven olvasni. Melly helyes kívánságát az ilyen Érde-
mes Hazafiaknak Néhai Édes Atyám jól tudván, sem Nagy és Terhes, Superintendensi Hivatala, sem szinte 13. Esztendőig tartott Guta ütött állapotja meg-nem tartóztathatták, hogy ezen ritka Munkát Édes Nemzete Hasznára halála előtt kevéssel igen ékes és elmés Magyar Versekbe le-ne fordítaná. El-is készítette a’ Verseket a’ közelebb múlt 1784-dik Esztendőben,

és a’ mennyire már akkor nem sokára lejendő Halálát jelentett keserves nyomorúságai engedték, Halála előtt nem sokkal Munkáját újra meg-visgálta, és maga Guta-ütött kezével sok helyeken Változást-is csinált benne, mint ezt a’ kezemnél lévő Originális Munkája bizonyítja. Nem titkolhatom-el egy bizonyos fő Magyar Hazafinak e’ Fordításnak Világ eleibe való ki-botsáttatása eránt buzgó nagy kívánságát; a’ ki-is Néhai Édes Atyámtól ezen Fordításának egyik Exemplárját csak olvasni általam ki-kérvén, annyira belé szeretett, hogy már Bétsben előre-fizetőket szerezni akart, hogy ezen Fő Magyarsággal ékeskedő Munka mennél előbb Világot láthasson; ámbár még akkor a’ Verseknél egyéb le-fordítva nem volt. Mellyet én meg-tudván értésére adtam azonnal azon Fő-úri Embernek, hogy én magam kívánom ezen Munkát

ki-adni, mivel a' Néhai édes Atyámnál maradt másik Exemplár másképen vagyon tőle helyben hagyva, e' mellett a' mi hijja vólt a' Munkának tökéletességre akarom vinni. Melly kéresemnek azon Úr mindjárt helyt adni méltóztatott.

Nem tzélom, hogy Néhai Édes Atyámnak ezen Munkájában ki-mutatott Vers-szerzésben való nagy tehetségét, vagy a' Magyar Nyelv természetinek vólta-képen való értését, úgy a' Históriában való mély és szélesen ki-terjedett Tudományát, mellyeket ezen Fordításában tsudálni lehet, az Érdemes Olvasók előtt le-írjam és hirdessem. Felette tsekélyebb elmével és tudománnyal bírónak, lenni magamat meg-esmérem mint sem én azt a' maga érdeme szerént elő-adhatnám. Magok az érdemes Olvasók, kik született Magyar Nyelveket vóltaképen értik, szeretik, és betsűlik, tégyenek erről részre hajlás nélkül ítéletet. Mindazáltal ez egyet el-nem hallgathatom, hogy a' Néhai Édes Atyám, mint a' ki sok Európai Nyelveken kívül, a' Nap-keleti Nyelvekben-is, mellyekkel sokakban Nyelvünk Atyafias, ritka példával felette jártas lévén, az Eredeti szókat, mellyeket talám már Nyelvünkéből ki-is maradozni kezdettek, meg-elevenítette; és egyszer'smind meg-mutatta azt, hogy a' mi Nyelvünket még a' Frantzia Nyelv-is sem az Ékes, sem a' Bölts Szóllásnak formáiban feljül nem haladja. Meg-fogják ezt a' Frantzia Nyelvet tökéletesen értő született Magyar Olvasók érezni, és tapasztalni: de sok helyeken azt-is meg-fogják látni, hogy ezen Magyar Verseket a' bölts Frantzia könyv-szerző szóllásinak formáit nem tsak az, hogy utól érik, de még némelly helyeken feljül-is haladják. És valójába ezen Fordítás ki-fogja menteni édes Nyelvünket az alól a' Vélekedés alól, mintha semmi derék dogra alkalmas nem vólna.

Magának-is Néhai édes Atyámnak a' vala az erős szándéka, hogy ezen Fordítását, ha maga tökéletességre, vihette vólna, maga vígyazása alatt nyomtattassa-ki. Mellyet velem együtt minden igaz Magyar Haza-fi méltan óhajthatott: és minthogy a' bölts Isteni végezés a' hirtelen Halál által ezen szándékának végbe mehetését meg-gátolta; bizonyára mindenek méltán fájlalhatják; mert már most lehetetlen vala nékem olly tökéletességben botsátani-ki e' Munkát, mint az én Néhai Édes Atyám véle született bölts elméje szerént ki-botsátotta vólna.

A Néhai Édes Atyámat új Guta-ütése nyoltzad napra történt reménytelen, és mindeneknek, kik nagy és ritka Táalentumit esmérték 's betsűlték,

fájdalmas Halála, meg-akadályoztatták abba, hogy a' bődög emlékezetű Fel-séges Prussiai Királynak Elöl-járó Beszédét, melyet *Avant propos* név alatt ragasztatott a' Frantzia Textus eleibe, úgy az Henriásnak Rövid Summáját, melly *Histoire Abregée* név alatt olvastatik benne, el-nem végezhetette. Nem különben az Énekek után tett Világosító Jegyzéket-is le-nem fordithatta.

Én azért, ha egyéb Tálentumit nem örökösíthettem-is-meg nagy emlé-kezetű Néhai jó Édes Atyámnak, de Nemzetem 's Nyelvem mellett való buzgóságban igaz örökösének lenni magamat vallván; a' feljúl említett *Elöl-járó Beszédnek*, és *Henriás Rövid Summájának* Fordítását Néhai Édes Atyám halálával reám szállott, sok féle bajaim között-is fojtattam. És a' mennyi-re a' Frantzia Nyelvben való kevés Tudományomtól ki-telhetett, végre-is hajtottam, a' magam Fordítását a' Néhai Édes Atyámétól kisebb Betűkkel különböztetvén-meg. A' Nótáknak, vagy Világosító Jegyzéseknek le-fordítá-sára két jó Barátim, látván sok féle bajaimat és foglalatosságaimat, önként magokat ajánlották, úgy mint Tekintetes Ifjabb PÉCH Új-falusi PECHY IMRE Úr T. N. Bihar Vármegye nagy érdemű Fő Notáriusa, és mostani Diószeghi Reformatus első Predikátor, 's az Ér-mellyéki V. Tractusnak Ér-demes Assessora Tiszt. Tudós FAZEKAS ISTVÁN Uram, mind ketten a' Frantzia Nyelvben-is tanúlt és Tudós Férfiak. Az első közönséges Hivatala miatt két Énekre való Jegyzések Fordításánál többre nem érkezhetvén, a' többit a' második végezte-el. Mind kettőjöknek ezen munkás Fáradozások szép Magyar Nyelvünk eránt való buzgóságokat bizonyítja; én-is pedig örök emlékezetekre ezen előre való Jelentésemben-is köszönettel feljegyezni illen-dőnek tartottam. Ezen Világosító Jegyzések a' Karlsrúhi 1780-dik Esztendő-ben ki-jött Frantzia Textusban, melyből Néhai Édes Atyám fordította ezen a' Henriást, az Énekek után hátul nyomtattattak. Melyet-is az Olvasóknak felette igen alkalmatlannak ítélvén, úgy rendeltem a' dolgot, hogy minden levele alól Betűk szerént tétettem a' Jegyzéseket, hogy ne kénteleníttessék az Olvasó a' Textus Olvasását félbe szakasztván, munkával keresni-ki azo-kat, hanem egyszer'smind a' Textussal együtt meg-olvashassa. A' Frantzia Neveket-is nem betű szerént a' mint Frantziául írva vagynak, hanem úgy írtam-le, a' mint azokat ki-mondani (*pronuntiálni*) kell, mivel a' Frantziául nem tudók különben nem-is tudnák olvasni, és ki-mondani. A' mi az írást illeti: én magam szemem előtt írtam-le igen tisztán az egész Munkát, és olly szorgalmatosan vígyáztam reá, hogy leg-kisebb Írásbéli Hibát-is benne helyre hoztam, úgy, hogy ha úgy fog ezen Munka ki-nyomtatódni, a' mint én helybe hagytam, nem fognak az Érdemes Olvasók az hibás Nyomtatásról

panaszolkodni, kivált ha az az Érdemes Hazafi, a' ki az első nyomtatandó Arkusokat jobbítani fogja, az általam helyben hagyott helyes Írásnak módját (*Orthographiát*) követi, magam felette meszsze lévén a' Posonyi Könyvnyomtató Műhelytől.

Nem tartom továbbá szükségesnek, hogy ezen Munkának praejudicium nélkül való Olvasására a' Magyar Olvasókat serkentsem mert egy a' legfelségesebb Írók között, az ezen Munkának eleibe tett Elöl-járó Beszédjébe ditsőségesen elő-adta ezen Munkának mind Böltsességét, mind Méltóságát, mind Szépségét. A' ki azért ezen Munkát olvasni kívánja, szívesen javaslom, hogy a' leg-elsőbben-is azon Felséges kéz és elme által készült Elöl-járó Beszédet olvassa-meg; azután nem félek, hogy a' Nagy Vóltért ezen Énekek Írásáért, vagy a' Néhai Édes Atyámat annak Fordításáért, vagy engemet ennek ki-adásában való fáradozásomért meg-ítéljen, és mind hármunk Tzélját balra magyarázza; hanem állhatatosan hinni fogom, hogy Voltér Urat Frantzia mély Poésiséért, és a' megtörténtt Dolgoknak (ki-kötvén azokat, mellyeket a' Poésisnak természetéhez képest Ékességnek okáért bele szerkeztetett) igaz és valóságos le-írásáért; Néhai édes Atyámat a' Magyar nyelv' és Poésis szép és elmés vóltának ki-nyilatkoztatásáért áldani fogja; engemet pedig ezen Munkának Világ eleibe való botsátásáért, 's körülötte tett Fáradságomért igaz Magyar Hazafinak lenni önként meg-fog esmérni.

Ezt az egyet még utoljára bátorkodom jelenteni; hogy ha ezen Munka édes Nemzetem előtt kedves leszen, Néhai Édes Atyámnak több Magyar és Deák Verses Munkáit-is, mellyek keze között számosan vagynak; rövid idő alatt Világra botsátani el-nem múlatom; hogy e' képen Nyelvünknek mind szépsége, mind bővsége, mind minden derék dologra alkalmas vólta annál több Munkákban ki-nyilatkoztassék. Irtam Hegyköz-Pályi lakó Házamban Nemes Bihar Vármegyében Februáriusnak 22-dik Napján 1786-dik Eszten-dőben

SZILÁGY SÁMUEL

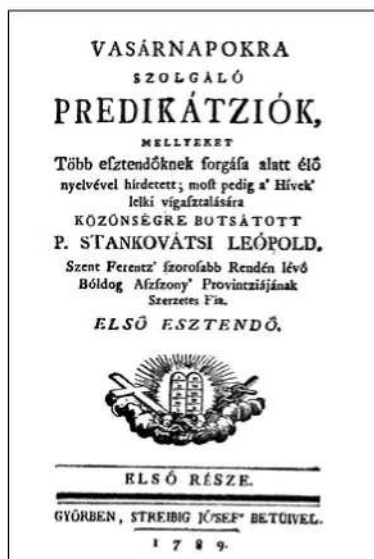
Tekintetes Nemes Bihar és Szathmár Vármegyék; Törvényes Tábláinak Hites Assessora.”





P. STANKOVÁTSI LIPÓT, ferencrendi szerzetes „*több esztendőknél forgása alatt élő nyelvvel hirdetett*” vasárnapi prédikációit 1789-ben *Streibig József* betűivel Győrben tette közzé „*a' hívek' lelki vigasztalására*”, **Vasárnapokra szolgáló predikátziók** cím alatt.

Az első rész bevezetőjében a következőket írja:



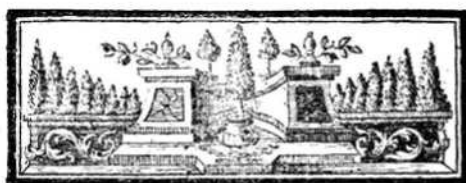
„Minthogy én-is Elől járóim' parantsolatjából ebben a' munkában fáradtam egy-néhány esztendő' forgása alatt: de olly városokban kellett magyarul predikállnom, mellyekben igen kevés magyar hallgatók találtnak; kötelességemnek ítéltém a' Kristus' parantsolatja szerént, az én tsekély munkámat nagyobb világosságra hozni, és közönségesse tenni az egész Magyar Nemzet előtt, a' keresztén Híveknek, kik az Isten' igéjében gyönyörködnek, lelki vigasztalásokra.”

Gyűjteményében átvett anyagot használ, mondván „*a' beszédeknek egybe-állítása az én dolgom.*” Így például *Pázmány Péter*től szóról

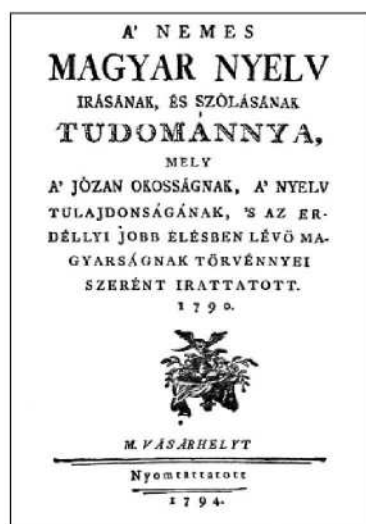
szóra átvett részeket, ahogy ő írja „*mert nem akartam meg-változtatni vagy az ő szép magyarságát, vagy bölts argumentomit.*”

(...)

„Az ékes szövekre kevés gondom vőlt, mert azoknak igyekeztem szolgálni a' kik az Isten' igéjének hallgatásából, vagy olvasásából lelkeket kívánjak hízlalni, es azért Magyarsággal-is ollyal éltem, mellyet ki-ki könnyen megérthet. A' betűk' össze-rakásában-is igyekeztem el távoztatni a' sok egy forma betűknek kettőztetését a' mennyire lehetett, mert tapasztaltam, hogy a' tő-hegyre vett új *Orthographia* nehezebbíti az olvasást.”



BÖJTHI ANTAL, [királyi zsoldon levő áldozó pap] **A' nemes magyar nyelv irásának és szólásának tudománya, mely a' józan okosságnak, a' nyelv tulajdonságának, 's az erdélyi jobb élésben lévő magyarságnak törvényei szerint irattatott** elképzeléseit az *érdemes olvasóval* így osztja meg 1790-ben, Marosvásárhelyt kiadott könyvében:



„Eltölt már négy tél, mellyen ezen Munkácskám Deák Nyelven készítettem vala nem annyira a' Nevendék Gyermekeknek, mintsem a' Magyar Nyelvnek megtanulására vágyadozó, 's már mind az Annyok tejével szopott magyarságban; mind más Nyelvekben, kivált a' Deákban forgottaknak számára. De midőn némely igen Érdemes 's a' Magyar Nyelvben legforgottabb, Jó Uraim... igen nagyon unszoltak arra, hogy tiszta Magyar Nyelvre fordítanám egész munkámat, mely nagyobb előmenetelére fognak szolgálni Nemes Hazánk Fiainak ...

Meg vallom, hogy erre ... a' Magyar Nyelvben a' Mester Neveknek még eddig igen szűk és

járatlan vóltok miatt, nehezen adhattam magamot;

Nem írtam én Magyar Nyelvnek Tudományát se a' Zsidó se Görög, se Francia Ráma szerint... hanem legelsőbben is vettem fel a' Józan Okosság szerint az ő Természetének Törvényeit, mely elüt minden más Nyelveknek Természetétől, azután pedig a' jobb Élésben való Magyarságnak Sinorához mérséklettem.

Hogy más Nyelv Tanító Tudományoknak rövid módgyát nem követtem, hanem barátságos Beszélgetésnek formája szerint írtam, és némely kérdéseknek Támasztásával 's azokra való feleletekkel éltem, oka a' vólt; Mert valahány Nyelv Tanító Tudományt (*Grammaticát*) eddig írogattak, mind olyan fel tételekkel írogatták, 's el hitettek magokkal, hogy mind igazat írtak, és a' kik azal élnek, már valami más Nyelvnek Tudománnyával forgottak, és annál fogva, az övéket is, rövid írásokból, könnyen meg érthetik;

De mivel mi, a' mit mi írtunk nem csak a' kisded gyermekek számára írtuk, ki még semmi féle Nyelvnek Tudományában nem jártasok semmi Nyelv Mesterségének Neveit nem tanulták; hanem a' rossz Magyarok számára is, hasznosabnak, 's előmenetelesebbnek tartottuk, hosszabb Magyarázattal írni.

Talám nem esik szájok izére némely Nagy Magyaroknak az is, hogy ezen Munkámat, mind hosszabbacsán írtam, min-pedig, hogy a' Deák Nyelvből is holmit belé iktattam; De ha jól meg gondollyák, hogy ezek nem mind a' kis Gyermekek számára valók, és hogy ők a' Nemzeti Iskolában, két esztendő alatt nem lévén még ahoz illendő Itilettyek, csak annyit tanulhatnak a' Magyar Nyelvből, mint a' Szajkó a' fütyölésből, hanem fellyebb Iskolákba menvén, és egygybe kezdvén vetegetni a' Magyart a' Deákkal, akkor fognak kezdeni valami Itilletet tenni mindenekről; könnyen meg békéllenek ebben is velem.

A' miket írtam, a' mely Törvényeit Magyar Nyelvünknek szabtam, nem tészem én azokat senki előtt meg csálhatatlanokká. Ha Érdemes Olvasom, Te, a' józan okosságnak, a' Nyelv Tulajdonságának, és a' jobb élésben lévő Magyarságnak Törvénnyei szerint valamiket ebben meg jobbitasz, 's helyesebben írod, én is ezer örömmel követni foglak (...)

Az első rész első szakaszának III. cikkelyében így nyilatkozik a magyar nyelvről:

„A' Magyar Nyelv Szűz Nyelv, Atya, és Anya nélkül való Nyelv; Szűz: mert tőle semmi más féle Nyelv nem született; Atya, és Anya nélkül való: mert öis mástól nem született; 's ugyan azért igen Nemes, és Méltóságos Nyelv, 's ámbár mind eddig mesterségesen soha sem taníttatott-is, mégis a' kik azt magok igaz Magyar Annyoknak tejével szopták, olyan méltóságon beszéllenek, hogy más mesterséggel tanult Nyelvek is fellyül nem haladgyák, mi lészen? Ha ez-is, mint más Nyelvek, egyszer mesterségesen tanítatván, ki palléroztathatik.”

A' Magyar Írásnak változásiról így ír a IV. cikkelyben:

„Most számtalanok vannak, kik a' Magyar Nyelvet pallérozni akarván, számtalan könyveket bocsátanak világosságra, de kiki a' maga etyepetyéjére,

maga *gustusára* a' mint tudni illik Annya tejével szopta, ki jól, ki rosszúl, ki édesen, ki savanyón, holott ha jól meggondolnók, lehetetlen addig, mint más Nyelveket, p. o. a' Deákat úgy a' Magyart is ki pallérozni valameddig a' Nyelvnek jó, és a' paraszt szókából ki tisztított Szó Tára nem leszen, és a' józan okosságnak Törvényyeivel és a' jobb Magyaroknak élésével, szokásával meg egygyező *Grammaticát*, vagyis Nyelv Tanító Tudományt nem vésszünk bé, a' mellyen minnyájan meg állapodgyunk. És ímé, e' vala a' mi fel tett czéllyunk, midőn magunkot ezen Munkára reá vettük, hogy minek utána mi, a' Deák betűt magunk Nyelvünknek írására választottuk, 's azt meg-vetni, többé nincsenis szándékunk, az azokkal való Élésről csekély tehetségünk szerint, a' józan okosság, és a' jobb, Nemes Magyaroknak Élések szerint, valami Törvényeket, Meg határozásokat szabjunk, szabadá hagyván azt, hogy a' ki józanabban, 's okosabban fáradhat ebben, azé legyen a' dicséret, jóllehet, hogy azt a' Korosok már soha sem fogják követni, ha csak az ifiak bé nem veszik."

A tizedik rész negyedik szakaszának I. cikkelyében **A' Nyelv Tanulásához tartozó dolgokról** értekezik. Ebben többek között az értelem szerinti fordításra hívja fel a figyelmet:

(...) „De igen sokat hibázunk... kivált most, mitől fogva a' Magyar Nyelv mesterséges Tudománnyának más Nyelveken egygy szóval lévő Neveit Magyarra kezdtük fordítgatni, kötött Szókkal, nem lévén nekünk arra egygyes Szavaink; mert sokan azt cselekszik, hogy a' Mester Szavakat csak Betű szerint való Értelmekhez szabják, holott Itéletem szerint nem a' Betűre, hanem az Értelemre kellene ezeknek fordításában vígyáznunk, hogy a' mit más Nyelv az olyan Mester Szavakon ért, műis azt az Értelmet adgyuk nekik, a' Kötött Szókkal."

Kötetéhez **Toldalékot** fűz, melynek címe: **A' Magyar Nyelv Írásának, és szólásának Egygy kiss Rostája**, melyben az 1787-beli Magyar Musát illeti kritikával.

„Már hatvan hét Esztendeje, – írja – hogy a' Világ rostálgat engem és én is őtet: a' két hazának minden szegelyukát egybe jártam, azokban számos esztendőig laktam, Nyelveket hallottam, tanultam, 's azt rostálgattam 's mivel született Nyelvemet szerettem, másokéval egybe vetegettem; de soha sokakban meg nem egygyeztethettem: egygy helyt egygy, más helyt más nem

fért a' fogamra. Csudálkoztam, hogy jól-lehet mi mind Magyarok vagyunk még is egygy mástól úgy meghasonlottunk. Sokat a' magaméból utól értem, hogy vagy a' józan okossággal, vagy a' Nyelv Tulajdonságával, vagy az Eredet Szóval, vagy a' jobb Élésben lévő szép Hangoztatással nem egygyezett 's azokat megjobbítani igyekeztem; de a' másokéban még több elfajúltságot vettem észre: valahány Szék, Vármegye a' két Hazában vagyon, mindenikben vagyon Nyelvünknek egygy mástól valami külömbisége, sőt ha egygy Faluból másba mégy is 's szemeskedel, már némely szóokban találsz valami külömbiséget."

*Azon poétákat kritizálja, akik a „... szép Magyar szókot, a' Vers kedvéért tekergették egygyik egygy felé, a' másik más felé... Ők tudgyák, én arról itíletet nem tészek; de más egygy különös személy is nem tehet, ha csak azok, sőt az egész Magyar Nyelv, egygy jó szítás Malomba nem vitetik, ott jól meg nem rostáltatik, áztattatik, őrltetik, Munt lisztye, Zsemle lisztye, Korpája jól el nem választatik; de ám itt is ugyan Molnár kívántatik sőt arra meg kívántató jó szíták. a' Bél keréknek ugyan jó fogai kívántatnak; mert ha a' *Matériát* jól nem készittyük, és jó lisztet nem őrlünk, bizony soha jó komlós czipót, jó zsemlét belőle nem sütünk: sokan látom az abájdóczból is pástétomot akarnak sütni, de nem tudom, hogy telik ki."*

Majd az említett **Magyar Musa** „*egygy néhány Elegyes (vagy a' mint űk híjják kevert) buzáját*” (273 szót) önti fel a garatra, mondván „*válaszsza meg a' kinek jobb szeme van.*”

Könyvének „bé fejezés”-ében olvashatjuk:

„Igen érdemes 's dicsíretes dolognak tartom én szép Nyelvünknek még szebbre való kigyalulását, csak hogy éppen akik abban fáradoznak, azt a' Józan Okosságnak, a' Nyelv Tulajdonságának és a' Vakartabb Nyelvű Magyaroknak Törvényei szerént follytassák; de ha úgy talál történni, hogy a' két Országnak b. s. minden Ganéj Dombjait fel túrják, 's minden szemet vetőre kihányt meg avúlt, rozsdás, goromba, Paraszt szókot akarnak egybe gyűjteni, 's azokkal akarják csinos Úri Nyelvünköt szaporítani; a' mostani szép tiszta Magyar szavainkot nem másolokkal, váltókkal, Pár neveekkel, vagy a' mint a' Deákok mondgyák Synonimumokkal akarják nevelni, hanem meg a' mostani Jókat is meg fosztván magok Tisztaságoktól, goromba, paraszt hangra kezdik kolompozni a' sok szükségtelen betűk kettőztetésével Tatar

nyelvé akarják tenni, azzal szép Nemes Nyelvünköt nem csak nem fogják ékesíteni, simmitani, pallérozni; hanem inkább fogják besteleníteni, gyalázní és még aztot nem értő Nemzetek előtt is nevetségre ki tenni.”

(...)

„Csekély Itéletem szerént azért, nem abban áll egygy Nemes Nyelvnek virágjára való hozása, hogy a' véghetetlen egygymással, a' Szóllás módgyában, Élés vóltában, *Dialectus*ban éppen ellenkező Könyveket rakására írjunk, azokból Nyelvünk Nevelése színével magunkot keressük, vagy kereskedésünköt űzzük; mert ezekkel az egygyügyüeken kereskedhetünk, a' kik nem tudgyák, 's nem isméri az Írót, mellyik leg gorombább Nyelvü Ország szegeletében született, 's vallyon micsoda? Tehéne? vagy Bivaly tejet szopott, hanem csak úgy veszik a' könyveket a' mint nekik pénzért adgyák. De ha a' ki nyíltabb szemüeknek kezekbe akadnak, sok illyen, most Nyelv pallérozása palástya alatt ki jött könyvek, szerencséseknek tarttyák ha egygy két fotintos[!] könyvököt, mellyet (:a' nagy hirrel meg csalattatván:) magoknak szerzetek, egygy pénz nélkül, Tüz Persinek ajándékozhattyák; hogy más ártatlan, 's jó száj izü Nyelveket el ne mocskollyanak; Mivel a' Magyar Nyelv igen kényes Nyelv, 's nem szenved el semmi mocskot.

Abban áll valójában a' Nyelvnek ki pallérozása, ha minnyájon egygy ajakuak vagyunk; a' pedig soha addig meg nem leszen, valamedig egygy Írás módgyát, egygy Élést, egygy Szokást, egygy *Dialectust* nem hozunk bé, és egygy ki tisztított, 's válogatott jó Szó Tárunk nem leszen egygy bizonyos Nyelv Tanító Tudomány nem állitatik fel mindenütt; a' mellyet minden tartozzék követni; Mert amit én ma írok, azt hólnap mások el vetik, és a' mit hólnap mások írnak, én is azt hólnap után a' pad alá vetem, mivel még eddig kiki csak maga magának Régulája. Íram mind ezeket: beteg ágyamban, csak a' mint lehete: a' mikben hibáztam, jobbitsd meg, és bocsáss meg nekem.

Mind ezek azért légyenek az ISTENek nagyobb Dícsőségére, két Nemes Hazánknak, 's Nemes Nemzetünknek elő meneletére.”





A' ROMAÍ TSASZARI ÉS AP. KIRALYI FELSÉG
NEK KEGYELMES ENGEDELMÉVEL.

Indúlt BÉTSBÖL Pénteken 1. Januáriusban 1790.

A **BÉTSI MAGYAR KURIR**nak negyedik, (1790) esztendejéből tallóztunk született nyelvünkkel kapcsolatos írásokból.

(10-11. o.) „II. JOSEF jó Fejedelmünk, 1789-dikben, Dec. 2-dik napján, kegyelmes ígéretet tett Nemzetünknek, hogy a' Had el-múlttával, Ország-gyűlést fog tartani. Nagy biztatásokat foglal ez a' kegyelmes ígéret magában, melyet olly régólt törekedik már a' Magyar Haza, gyakor esdek-léseivel, Fejedelmétől meg-nyerni. De sok vigasztalásoknak kintsei vagynak még abban a' kegyelmes ígéretben el-rejtetve: mert Magyarúl lett az. – Leküldötte t. i. ő Felsége, a' Nemes Vármegyék fő Kormányzóinak, nem tsak az Udvari, hanem a' valóságos Nemzeti Nyelven-is, úgymint a Magyaron, és Deákon, azon Királyi ígéretet, melyről emlékezünk. –Jól tudta bölts Fejedelmünk, hogy benne, Nemzetünk Attyát tiszteli: az Atya pedig rend-szerint született Nyelveken beszéll Gyermekeivel; a' mellyen valóban édesdedebben hangzik akármely Atyai ajánlás-is. – Nyilván láthatni, kegyes tselekedetéből Fejedelmünknek, hogy éppen nem utálja szép Nyelvünket, 's nem igyekezik annak ki irtásán. – Elébe teszi a' Magyar Nyelvet a Deáknak. Adták volna az egek, hogy minden Magyar Királyok ezt tselekedték volna! – Hól vólnánk most, ha Nemzetünk eleitől fogva a' maga saját nyelvének pallérozására adta volna magát, mint tselekedtek hajdan a' Görögök, a' Rómaiak, ezek a' mindenhai Mustrák; azután az Anglusok, és Frantziák, közelebb pedig a' Németek, Olaszok, Oroszok és Spanyolok. Ha igazat kell vallani: a' Magyarok, más virágzott, és virágzó Nemzeteket tsudáltak, és magasztaltak; de a'

saját Nyelvek eránt való gondoskodásra nézve nem követtek. El-fogódik minden igaz Hazáfinak szíve ha gondolkozásával vissza megy a' régi időkre, hogy tékozlották-el (mert nem lehet más-képpen itélnünk) nagy Eleink, a' szép időt, fordítván azt egy idegen Nyelvnek gyarapítására . Alig lehet meg-fogni, hogy a Magyar Nemzet annyira buzgott Hazájáért: még is született Nyelvét meg vetette. Az idegen el-nyomta volt az örököszt.– De meg-szánta az Ég, haldoklani kezdett Nyelvünket, támasztott Hazánknek, a' mi időnkben olly Fiakat, kik gyönyörűségeknek tartják, vagyonokat, vagy más tehetségeket fel-áldozni, csak hogy Nyelveket ujj, és jobb életre hozhassák, és az által ditsőségek Egét a' régi fénynél még ragyogóbbá derithessék. Láttuk-is már a' hajnal hasadását, mellyet hogy a' dél színben tündöklő Nap követhessen, ez a' mi buzgó óhajításaink[n]ak Summája.”

(307-309. o.) „*Kassa 26-dik Febr. Szórol szóra:* — „Ha valaha most valóban sokat tehetett az Ujjság-író az Hazában, mert jól lehet egy vagy másik szép tanáttal élteti Könyveiben az Hazát, de a' Könyveknek tsekély keléséből láttyuk, hogy még a' Magyar Könyvek igen ritkák a' Magyar kezében, és jól lehet egyik vagy másik szép találmányokkal segéltetni kívánná hazáját, de ha közre nem botsáttatik keveset használhat. Az Ujságot, főkép' pedig az Urét különösen kapkodgyák, és többször bölts találmányain okosan tapogatodznak hazánk oszlopai, ugyan ezért tsekély ítéletemet én-is hazafi szeretetemből az Ur által különösen kívántam az hazának használni, És mivel egyedül a' Nyelvben sok tetemes hasznokat látok, következő feljegyzésemet ide iktatni kívántam:

Minden Nemzetnek leg-hathatósabb ereje; és leg-főbb kintse a' nyelv; mert valahol csak ez valamely Nemzetnél el vészett, el-veszett a' nemzet is, olvashattuk ezt bár több szerentsétlen Országoknak és Nemzeteknek végső pusztulásiból. De vallyon mellyik nemzetnek a' Világon mostan kellessen főkép tartani, hogy a' nyelve egészszen ki-ne irtasson mint a' Magyarak; Imé nem elég hogy rég-ólta minden fortélyokat meg-vetettek alattomban ellenségeink, hogy nyelvünket ki-irthassák, magok a' Magyarok is önként fiakat és leányokat a' Magyar nyelvtől tiltyák, és már nem Magyar nyelven, hanem Anya nyelven (a' kik inkább idegen nyelvűek) szóllanak. Holott vallyon mellyik nemzet ösztönözte többet hazafiai a' nemzeti nyelvre mint a Magyar. Nézzük bár Könyveinket, és fel-fogjuk találni, hogy mind ezek az nemzeti nyelvre ösztönözék a' Magyarokat. Az Ujjság-írók vallyon mire unszolták többnyire a' Magyarokat hanem a' Magyar szóra a' Magyar könyvek írásaira? De ime még-is melly háladatlan maga a' Magyar a' maga diszes

nemzete eránt, ime mind könyvét, mind ruháját meg-veté, és tsak idegen nemzetek után ásitozott, és már annyira jutott volna kevés idő múlva, hogy a' Magyar mitsoda nemzet legyen nem esmértetett volna, de még-is a' mi kegyes, minden nemzetet maga élő nyelve-szerint kedvellő Felséges Urunk II-dik *Josef* idejében a' Magyart hibájáról maga Magyar nyelven való feleletével minden Vármegyékhez meg-emlékeztette mellyért-is elegendő hálat nem adhatunk. Mivel tehát olly időnek pontyára jutottunk, hogy minden Nemzet a' maga élő nyelvét meg-betsülni hasznosnak találta, hogy a' mi nyelvünk-is örökös oszlopon meg-álhasson szükségesnek látom elsőben is, hogy az Oskolákban a' Deák nyelv mellett a' Magyar-is be-hozattasson (a' mint már némely Oskola könyvek-is készítetnek Magyar nyelven) másodszor, hogy mind a törvény, mind pedig egyéb tisztség, Magyar nyelven folyjék. Nem is elég oknak látom a' Deák nyelvet egy átallyában tsak azért a' törvényben folytatni, hogy Documentumaink, privilegiumaink és egyéb örökös Leveleink Deák nyelven vagynak (a' mint ezt sokan haszontalan vitattyák) mert ha ezt tekintjük, ugy Európában majd minden Nemzetnek documentoi és törvényei ez előtt tsak Deákul folytak, és most-is Deákban fel-vannak a' régi Levelek, de még-is azért ime tapasztallyuk tsak egynéhány esztendőktől fogva, hogy a' nemzeti nyelv mindenütt, már a' Deák holt nyelv helyet ditséretesen folyik, és pedig nagy hasznával a' tudományoknak is, miért lenne tehát utolsó egyedül a' Magyar a' maga nyelve pallérozásában, holott ezzel tsak majd nemzete nevét-is könnyen el vesztheti! A' mi az apróbb tartományokat vagy részeket illeti az Országnak azok kész örömet a' haza Nyelvére rá-állanak a' mint meg-is ígérték, tsak hogy törvényesen behozatodgyon, Ha pedig egy valaki tsak azért nem kedveli a' Magyar nyelvet, hogy ez tsak az Országban hasznos, és a' külsők nem élnek vele, azok nézzék az Anglusokat, a' kiknek nyelve majd tsak nem a' Magyar képpen keskeny határra bé-zárattatik, és ime még-is mely diszes, mely betses, mely tudományos, és melly kellemetes a' maga nemzeténél? Hogy pedig a' Magyar nyelv annál hamarább folyóbbá legyen és el-terjedjen, a' Comédiákat leg-jobb nyelv kortsollyájának állitom. De bezzeg hol vannak azok a' Magyar hazát és Nemzetét szerető hazafiak, kik ezeket némü némü képpen segitenék, ime mind oda vannak el-változtak, sőt a' magok Udvarjokban most-is Comédiásokat fizetnek. Szegény Magyar nemzet! hogy el-hagyattattál és el-kortsosodtál, még mindig önnön fiad által. Vallyon szánakozásra méltó vagy-e te, vagy inkább gyűlölésre? Vallyon nemzet nevét érdemelsz-e te, a' midőn te minden nemzet után majmoskodol. Holott ha meg vizsgálom nemzetedet, sokkal fellyül haladó természeti ajándékkal látlak fel-ruháztatva len-

ni; mert vallyon mellyik nemzet ditsekedhetik inkább vitézségével, mellyik inkább alkalmas a' tudományokra és nyelvek meg-tanulására, és mellyik nemzet vetekedhetik Magyar köntösöddel. Oh könnyörűly már egyszer el-hagytott nemzeteden, szeresd nyelvedet, mint leg-nagyobb kintsedet, ked-veld köntösödet, és meg látod, hogy nem leszen, ki Nemzetedet és Országod-at fel-zavarhassa."

(458-459. o.) „Eger 14-dik Apr. – Kedves Hazám! – Nem lehetne már szükséged nemzeti nyelvednek bé-vételére, több Prédikátziót-is halgatni, A' leg-szebb és világosabb módon tétetett már nem egyszer szemed eleében ennek szükséges volta. Tsuda dolog, hogy még-is ennyi párt-fogóji vagynak a' Deák nyelvnek. A' boldogságot keressük 's még-is önként a' leg-nagyobb boldogtalanságnak fenekére szökdétselünk. – Vegyük a' dolgot tsak rövid szókra: Ugyé minden Magyar arra vágynék, hogy sem Polgári, sem Bányai, sem Törvényes, sem Katonai hivatalokban, abból a' mire érdemes, ki ne maradjon: mi hát az oka, hogy ugyan ezen Magyar olly igen kerüli azt az útát, a' melly, kívánságának meg-nyerésére leg-rövidebben, leg-könnyebben vezérelné? Azt mondod hogy az hazában kenyeredtől-is meg-fosztattál 's jö-vevény vagy benne: jól vagy, mert Magyaroknak kell vala maradnod, 's nem kell vala Deákká válnod: légy ismét Magyarra, de nem tsak 2 héti Magyarra; fogadom hogy nem lésszessz jövevény Magyar-országon. Hányat számlálhat-nál ollyat elő, a' ki a' Magyar nyelv után valamely országon kényeret tanált volna? De számláld-fel ellenben Magyar-országon, hányan nem tsinálták a' Deák után szerentséjüket. Vallyon nem boldogulására lett volna ez nem-zetünknek, ha mikor ezek közinkbe jöttek, nyelvünket 's azzal edgyütt szivünket bé-vévén, ma mint valóságos jó Magyarok, országunk boldogu-lását velünk együtt oltalmaznák. Ha már mi magunk ezzel a szerentsével nem élhattünk jó lenne talám, ha Unokáinkat vigyázatlanságunk által, et-től meg-nem fosztanok. Nem oltalmazást, hanem meg-vettetést érdemel az a' nyelv, melly a' mint maga haza tagadó, velünk is nevünket és hazánkat tagattatta vala meg. – Bartsak a' ki magát ennyire köti a' Deák nyelvhez és a' vallásbéli szükségtelen külömböztést, az abból származott szemre-főre való nézést, ennyire szükségesnek állittya az ország boldogságára, mutatná meg mi hasznát vette valaha mind a' kettőnek az haza."

(545-547. o.) **Esztelneki Szacsvai Sándor** írja, hogy „Egyik Német-országi Német Ujjságíró némelly képzelődéseit, mint ujjságot a' következő fellyül való írással botsátotta világ eleébe: A' VITÉZ MAGYAROKNAK."

Szent István királyunknak a felső világra való visszatéréséről van szó benne, aki midőn megtudja, „hogya ki-vagynak már köszörülve a *Pruszsus és Lengyel* öldöklő fegyverek” buzdító szózatot intéz nemzetéhez.

„Hosszszason ezen Ujjság-írónak gondolatait nintszen miért ide írjuk: elég az, hogy soha nem volna könnyebb a' Magyar Nemzetnek mint most, a' maga méltóságát mozdulhatatlan fundamentomra helyheztetni. – Most az ideje, hogy meg-erősítsék 1-ször a' nyelvnek gyakorlása. El-értük azt az idő pontot, a' melyben az a' Nemzet, mellynek nyelvét egy darab ideig tanulni kéntelenítettünk, fülünk hallatára meg-vallya, hogy ő sokkal kéntelenebbnek látta magát jövőendőben a' Magyar, mint a Frantzia 's más idegen nyelveknek tanulására. Sőt bizonyos az-is, hogy az első a' Német Fejedelmek között II-dik *Leopold*, ifju Hertzegjeinek a' Magyar nyelvet taníttatta. – Most az ideje 2-szor, hogy meg-erössittessék az egy forma Magyar ruhának viselete: melly szép dolog lenne, mikor akárhol egymást, azonnal meg-esmérnők, ki, mellyik Vármegeyebéli, 's melly szépen; és hasznosan ki-lehetne idővel tsinálni, hogy a' mire tsak szükségünk volna, idegen földre semmiért se menne pénzünk: – Szebb egy zekés Magyar tsak fekete szőr tsákóval-is, jó lovan jó fegyverben, akár mitsoda-féle más Nemzet-béli rozs sz lovan kinlódó Gavallérnál. – 3-szor, hogy már egyszer sirassuk meg azt az időt, mellyben közöttünk ellenségünknek a' Hit-béli egyenletlenség adott vólt eszközt arra, hogy a' Magyar, magát magával üldöztesse, árultassa, ölesse, vágassa, rontassa, 's ellenségünk azon tzellyához jusson, mellyről maga ereje által nem is álmodott volna. – Mi lenne tehát bellőle: ha az hitnek dolgaiban mindazokat félre tennők, a' mellyek a' Nemzetben hasonlást okoztak, és tsak azok mellett maradnánk, a' mellyek az idvességre el-kerülhetetlenül szükségesek? Mi lenne, ha Sz. Áldozatot 's minden Isteni tiszteletet Anya nyelvünkön tennénk? Mi lenne egy szóval, ha az idegent tsak azért, ha Vallásunkon vagyon, a' Vallásunkon nem lévő Atyánkfiánál elébb nem betsülnők? Hanem a hivatalokat Törvényünk-szerint egyedül tsak Atyánkfiái között osztanók, 's akármelly Vallásnak-is fogyatkozását idegennel nem pótolnók.”

A **Magyar Kurir** 1790 márciusa első szerdáján Bécsből indult 17. számában a szerkesztő közöl „*egy név-nélkül hozzá érkezett, de Körmötzi arannyal soha ki nem fizethető bölts Levelet szóról szóra.*” Mi is ezt tesszük:

„*Kedves Barátom!* Mely kemény hitet mondott légyen *Szoliman* Tsászár hajdon *Zapolya* Jánosnak ugyan erre való nézt hogy mint jött légyen *Szoliman* a' *Zapolya* halála után Özvegyének *Isabellának* hivatására a' Rákos mezejére, hogy vitette légyen itten Budáról maga Sátorába a' kis Hertzeget *Zapolya* 'Sigmondot, 's a' t. a' ki tsak a' Magyar dolgokban nem éppen jövevény, minden előtt tudva vagyon, ugy az-is, mint tanátskozott légyen itten két kedves Basájával *Iahioglessel*, és *Rustánnal* arról, ha meg-tartsaé Magyar-országot-a' *Zapolya* Jánosnak adott hite-szerint a' fia Sigmond számára, vagy Törökök-ké tegye a' Magyarokat? de melly istentelen fortéllyos Tanátsot adott légyen néki *Jahiogles*, a' Nemzetnek nevezetesen nyelve által léendő Törökké tételé iránt; nyomtatásban én leg-alább Anglus, Magyar, Frantzia, Német, és Deák Könyvekben nem láttam, ha tsak a' Törököknél nints-meg, hanem vólt szerentsém ez előtt egy néhány esztendőkkal egy homályos helyen egy tsak nem azon időbéli írásból olvasnom: – három-féle dolog tarthat meg, ugy mond, minden Nemzetet maga erejében: a' Nyelv, Vitézség és Gazdagság; ezt az hármat kell azért meg-rontani, ha az ember a' Nemzetet akarja el-bontani; a' mi az elsőt, ugy mint a' Nyelvet nézi: a' Magyarok ugy-is a' Romai hiten lévén, a' közönséges igazgatásnak minden részeiben a' Romai nyelvel élnek, nyissa-meg azért Felséged közötték a' R. Oskolákat, sőt tulajdon Tsáfzári lak-helyében is adjon nékiek arra módot, hogy a' nevezetesebb emberek' gyermekei itten, s' még pedig Felséged' költségén tanulhassanak; ők ebben Felséged' Kegyelmességét, képzelye Felséged, mennyire magasztalják, hogy Felséged a' kit ők külömben hitek ellenségének tartottak, hiteknek, 's igazgatásoknak nyelvét közötték illy szépen virágoztattya, 's ennyire gyarapította; nern látták által pedig, hogy a' mennyiben gyarapodik közötték a' Romai, éppen annyiban apad a' magok nyelvek; nem látták által, hogy azok a' kik e' végett Városunkban töltik Iffiuságokat, bé-szivják e' mellett erköltsünket meg tanulják nyelvünket 's eszközeink Iesznek Nemzeteknek nemzetünké tételében; mert ezeket kell idővel minden nevezetesebb hivatalra tenni, lassan lassan hozzájok a' Romai nyelv mellett egyszer egyszer előbb, azután bővebben törökökül írni, kapva kapnak az alkalmatosságon, hogy ők-is tudnak törökökül, magok önként magok közt is Oskolákat fognak idővel nyelvünknek nyitni, annyira mennek, hogy a' midőn ezen álomból felébrednek: nyelvek szokások, köntössek, erköltssek Török; egyedül a' nevek maradt. – Mit tehessen tehát a' nyelv, akármelly Nemzetben is, ki nem láthattya-ki ebből, el annyira hogy maga *Solyman* véteknek tartotta ezen istentelenségre állani, akármilyen szemfény vesztő légyen-is; de bőven eléggé tapasztalta ezt Nemzetünk ugy is, mert ugyan-is nem a' Deák nyelv vólté az

eleitől fogva, a' melynek csatornáján minden féle idegen közinkbe férkezvén házunknak, a' midőn kívülről közlitteni sem mert, hogy bontásához fogjon, nem tudván, hogy ki van benne, belőlről tulajdon sönkon, és kenyérünken ásott a' talpa alá; bizonyos az, hogy ha nyelvünken follyt volna minden, hivatalra közöttünk senki addig, nem léphetett volna, míg előbb a' Nyelv által Magyarra nem vált volna, és így ha melly idegenek tsusztak volna-is, azok által Nemzetünk nem apadott, hanem szaporodott volna, a' midőn a' Deák nyelv mellett éppen az ellenkezőt tapasztaltuk, annál bizonyosabb pedig, hogy arról soha senki még tsak nem-is álmodhatott volna, hogy nyelvünket más nyelvel fel-tseréllye; és még-is oh fájdalom! és oh mely méltó fájdalom! Sem Horvátok sem Totok, mivel ezek között a' ki tsak valamire való, tudja annak a' Szt. koronának a' nyelvét a' melynek tagja és lakossa, 's tudja, hogy ezen a' nyelven helyét egy idegen sem foglallya, hanem tulajdon Nemzetünk között vagynak, a' kik Nemzetünknek a' Deák nyelv iránt való hállýogját még most-is, a' midőn az Uralkodó Felség kegyesen erre állott, késnek szemekről le-tenni, azt adván okul, hogy minden Törvényeink, és Leveleink Deákul vagynak írva; igaz ez, de, a' mint más találhatott abban módot, hogy Leveleinket régi helyekből ki-vévén tzélya siettetése végett különös helyre gyűjtesse, nem találhatnánk-é miis ebben módot, hogy minden Levélnek jókor melléje tennők hiteles fordittását; a' mi pedig a' törvényt illeti, oh hányon nem lennénk, a' kik ennek fel egészszen első Királyunkig való fordittására repülve repülnénk tsak nyelvünket egyszer minden más Nemzetek példájára nem tsak az alsóbb, hanem a' Kormány-székek-is, magokéva tennék. Egész Nemzetünket élesztő örömmel látván azért Kedves Uramnak irásából, hogy velem ebben, és minden jó Hazafiával egy értelemben vagyok. Kérem kedves Uramat, semmit se mulasson-el, a' mit tsak véghez vihet meg-előzésére annak, ne hogy napunknak olly hosszas fergetege után érkezett e' mostani fütését-is valahogy Nemzetünk olly régen várt jóvára fordittani el mulassuk, 's Nyelvünket továbbra-is akár Déák, 's akár melly idegen nyelv által okozott hideglelésében senyvedni engedgyük. –

Ez az ember gondolkozik igazán és okoson Nemzetéről: ennek tsokaltamag a' Kurir meleg tsókokkal nevetlen Levelét: jelentse nevét, és segittse jó szivü atyafiát a' Kurirt irásaival.”





NAGYAJTAI CSEREI JÓZSEF „a szelidebb tudományoknak királyi tanítója” „a’ folyó és versbéli **magyar beszédnek válogatott példáját**” szedette össze, és 1790–1791-ben Szebenben, *Hochmeister Martonnál* megjelentette „a’ nyelv’ tökéletesítésére, és az igazabb izlésnek elő-segállására”, a tanuló ifjúság hasznára. A szerkesztő két gyűjteményes kötetében olyan magyar szerzőket, fordítókat vonultat fel mint *Ányos Pál*, *Baróti Szabó Dávid*, *Dayka Gábor*, *Döme Károly (Mede Pál)*, *Faludi Ferenc*, *Kazinczy Ferenc*, *Köszegi Rájnás Ferenc*, *Péczeli József*, – akik valóban a kor irányadói voltak.

„Elő-beszéd

Hogy a’ Nemzeti *Litteratura* a’ két Magyar Hazában naponként mind inkább virágzni, Hazai nyelvünk mivelődni, ’s annak természeti szépsége napfényre hozatódni kezdett, fő-képpen azon Gyűjteményeknek köszönhetjük, mellyeket némelly bölts, és Magyar Nemzetek’ ’s Nyelvek’ hasznán fáradhatatlanul szorgalmatoskodó Ferjfiak tiz esztendőnek el-folyása alatt közrebotsáttottak. A *Magyar Könyv-Ház*, a’ *Museum*, az *Orpheus*, a’ költeményes, és a’ *Komaromi Minden Gyűjteménynek* Írói, (hogy Hazájok’ Magyarait, kik az idegen nyelveken való bámúlásokban önnön magokéről egészben elefejtkeztenek, született nyelveknek szépségére, írásaik által, figyelmetesekké tegyék, és annak betsülésére fel-serkentsék?

Hasonló némelly tekintetben ezen igyekezet az említett munkákhoz, de ugyantsak nem olly széles ki-terjedésű. Amazok egy általában minden rend és időbeli Magyaroknak közönséges meg-világosodásokra írtak: ez az új Gyűjtemény pedig nevezetesen az olvasásban gyönyörködő Ifjak’ hasznokat tárgyozza. Ugyan azért Magyar Íroink’ ékes Elméjeknek mind folyó, mind pedig versbéli Beszédben el-terjedett szüleményei közzül tsak azokat szedgettük öszve, mellyek az Ifjaknak állapotokhoz, gyenge idejekhez, ’s elmebéli tehetségekhez alkalmaztatva lenni látszattanak.

Az egész Munka két Szakaszokra osztódik. Az egyiknek fő-tárgy az *El-me világosodása*, es a’ szív’ meg-jobbitása. A második a’ *Nyelv-tökéletesítésére*;

és az *igazabb Izlésnek elő-segítségére* törekedik. Az elsőben ezen nagy főb Tzikkellyek jelennek meg, úgymint: *Ekes Mondások, Mesék, Rövid Történetek*, és a *Természet' Históriaja*.” (...)

A második kötetet **BATSÁNYI JÁNOS** verse vezeti be a következő strófákkal:

„Illy egy jobb szerentse' édes reménnyére,
Igyekszünk mí Nyelvünk' fel-emelésére;
Hogy Fébus tekéntvén ditső szépségére,
Nyájasb szemmel nézzen Nagy Árpád Népére.

Bóldog az az Ország, mellynek környékében
Nyúgosznak a' Múszak békesség' ölében:
ott van az Igazság tellyes mértékében,
Törvény és szabadság egész erejében.

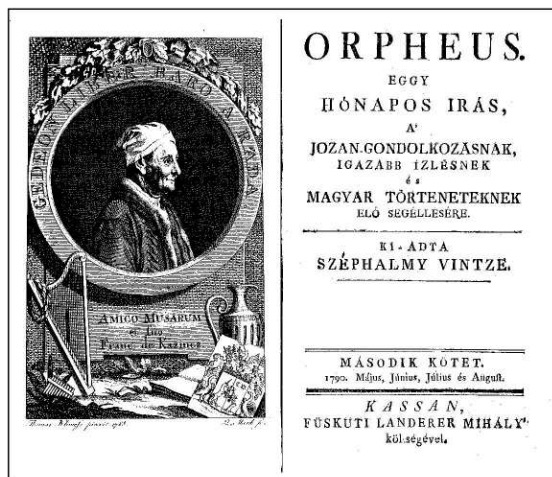
Míg ezek kedvellik tsendes vidékinket,
'S egyességre intik hajlott szíveinket,
Híven meg-örizvén Magyar erköltsinket,
Addig follya bőség áldott mezeinket. —”

A kötetben több olyan idézet sorakozik fel, amely közül egy pár a gyűjteményünkben is szerepel. Így ezektől eltekintettünk.





KAZINCZY FERENC (*Széphalmy Vincze*) adta ki Kassán, *Füstkuti Landerer Mihály* költségén az 1790–1792 között füzetekben megjelenő



Orpheus második, nyári (*május, június, július és augusztus*), *Ráday Gedeon* portréjával szépen illusztrált kötetét. Az „*eggy hónapos irás a' jozan-gondolkodásnak, igazabb izlésnek és magyar történeteknek elő segéllésére*” alcímű kiadvány rangos szerzőinek alkotásai közül egy pár olyant emeltünk ki, amelyekben különös hangsúlyt kaptak nemzeti nyelvünk értékeinek bemutatása:

A 6. oldalon **SÁRAY SÁMUEL** fordításában *Friedrich Freyherr von der Trencknek, Glückwunsch an die Ungarn* című, a magyarokat üdvözlő, bátorító versét olvashatjuk:

SZERENTSE-KIVÁNÁS A' MAGYAROKHOZ.

Magyarok! nemes Nép! ímé Koronátok
 Pompa 's dítsőség közt tér-vissza hozzátok!
 Nagy Nemzet! tenéked szíve mellékerül
 Sok szerentsét kíván egy jo Ember bérül.
 Örvendj, 's nézd Romában egykori mássodat!
 Nézz-fel, nézz! 's tsavard-meg férjfi bajusszodat!

Gonosz Tanács, álnok boriték színében,
 Hirtelenkedtette Jósefet lépteiben:
 Hol határt nem tudó akarat jár kénnyén;
 Gázolván a' minden Nemzetek Törvényén.
 Koronátok el vólt vitetve töletek
 Tsak azért, mert hitték, hogy nints Védelmetek.

A' tsendes el-nézés tzeljához érkezett
Okosság hallgatott, 's időhöz mérkezett.
Erő elől, ha ki-tér a' Türedelem:
(Bár nagy messze lássék még a' Segedelem:)
Akkor esik-meg az véletlen, és önként,
A' mi mostanában ti értetek történt.

Alatson Szív tsak olly Férfiban férkezik,
Nagy Veszély, 's romlason a' ki ijjetkezik.
Világunk forgása igaz esmerője
Fülel, melly pertzentés lehet serkentője?
Hunyorít az idő, nevetve el-érti
A' Magyar; vigyáztván Jussait ki sérti?

Ezerenként rántván fegyvert, fenekedni:
'S annak, ki parantsolt, éppen nem engedni,
Nehezen eshetett volna Szerentsével,
Ott, a' hol motkolnak Part-ütés Szennyével.
Ti a' Járomban is hívek maradátok
Mi légyen a' Magyar? már most mutassátok.

Jósef lám örömet másolá végzését:
Mihelyt szemléle el-tévelyedését.
Most már szemeitek fő gyönyörűsége
Koronátok ott áll, 's ott van Tsendessége
Hol minden, a' kiben forr a' hazafi vér,
Azt el-vinni vonzó szívbe félelmet vér.

Örvendj Magyar Vérség! diadalmas vagy már.
Szerentséd tsillaga meg-újjúltt fénnel jár:
Köszörüld Szablyádat! légy víg, 's nyugott fővel
Egyet érts! Vijd közös Atyafi erővel!
Ha Török fenyeget bosszús dühösséggel:
Magyar! Vitéz véred akkor ontsd bővséggel.

Azt a' Vért, mellyet ott soha nem kéméltél
A' hol Atyáidban példákat szemléltél;
Azt a' Vért, mely mind azt hírrel meg-tisztelte,

Ki a' nagy Vitézek seregét nevelte;
Azt a' Vért, melyet ott örömmel lotsoltál,
Hol Vért ditsóséggel omlani gondoltál.

A' Viadalt, 's küszdést tartjátok elégnek:
Bóldogok, keblében vagyok tsendességnek?
Vélitek, hogy Isten most áldozatot kér?
Munkátokban nagy szív legyen örök Vezér!
Ne áll bosszút Magyar! de az Irigységet
Szégyenítsd! 's így mutasd a' Magyar vérséget.

Békesség (Kívánom) bírja hajlékotok.
'S Békességhez menten lehessen bízottok.
Békességet kérni kénytelen a' legyen,
Ki a' Magyarat bújta, hogy hasonlást tégyen,
Gondold meg! a' hol nints atyafi szeretet,
Ott a' jó ember él gyötrelmes életet.

A' Hunnusok' durva erkölcsét ki látja:
Nem követ, hogyha emberek barátja
Kik hajdan szenvedték rab Korbáts súlyjait,
Tanúlják emberek Tiszteit 's Jussait.
Tudni való az is, a' ditsó Mennyeekben
Egyenlőség vagyon minden emberekben.

Barátim hidjétek! Szelíd Szív nemesít,
A' Feneség Vitézt nem formál; – dühösít.
Jó Rend kénszerítő Erejét ki szóllja,
A' büszke Dagálnak oka 's táplálója.
Ha a' Polgar-Virtus ébren vigyázván kész.
A' Király hatalma érezhetetlen lesz'.

Keserves panasztok után fordítsátok
Javatokra azt, hogy meg-tért Koronátok.
Leopoldnak bátran adjátok hordozni;
Könnyű lesz terhével ott annak birkozni,
Hol Hivei közzül akarméllyk fejenként
Királyi Teréhben lehet gyámol önként.

Hogy Koronát tisztelsz, méltán nagyra vélvén
Mit ér a Szabadság? érezd vele élvén.
De annak gyalázat maradjon béribe,
A' ki irigységet tart, 's táplál Szívibe?
Lesben Gyűlölői álnak Austriának,
Magyar! kerüld jármát idegen igának.

Austria Zászlói lévén egyesülve.
Véled; az Irigység hátra áll rémülve.
Hazátok Atyjai! régi Öseitek
Tzélját fel-fedezve látván Szemeitek;
Markotokban nyugvó Szerentsés Magyar Sors
Bóldog Hazátok koronázni lesz gyors.

A 195-198. oldalakon **PÉCZELI JÓZSEF**nek, az ország nagyjaihoz intézett köszönő versét olvashatjuk:

KÖSZÖNET AZ ORSZÁG RENDEIHEZ,

Midőn 1790ben Rák Ildikén

A' köz dolgok folytatására a' Magyar Nyelvet rendelték.

Nagy Lelkű Fő-Rendek! Hazánk' szemfényjei!
Országunk Oszlopi! Szívünk reményjei!
Éljetek! e' víg szó zeng mindennek száján,
Ki örül fel-támadtt Nyelvén és Hazáján.
A' tanátskozáshoz tsak alig kezdtetek,
Hogy fő jónkra *eggy nap'* többet végeztetek,
Mint meg-hóltt Eleink *öt 's hat Dietában,*
Mellyeket tartottak e' század' folytában, –
Mint a' melly rossz Orvos a' betegség' helyét
El-tévesztvén, bé nem dughatja kútfejét,
'S mikor más baja van, ő tsak az epével
Birkozik, 's Betegét gyötri Receptével.
Ma ez, hólnap majd más dózissal itatja,

'S clystírozza míg más világra iktatja:
Úgy ők gyógyítgatták sok apróbb bajunkat,
De – nem is illették leg-főbb panaszunkat.
Nemzetünk sínlődött e' nagy nyavalyában
Hogy idegen vólt ő saját Hazájában.
Tsak a' neve vólt-meg, hogy Magyarnek hívták,
De a' Haza zsírját idegenek szívták,
A' tisztségből 's pénzből minket ki-feredtek –
Bokros gyötrelmeink mind ebből eredtek.

De ti, bölts Férjfiak, kik néztek előre,
Orvos kézt tettetek mindjárt a' kútfőre.
A' vérhasban soká kínlódó Hazátok',
Mint ama' fő Orvos, szóval gyógyítjátok.⁴³
Apróbb fájdalmái így mind el-szélednek
'S el-senyvedtt tagjai lassan meg-élednek.

Musák, pendítsétek háládó hárfátok!
Számkivetésekből vissza-hívt Hazátok.
Az idegenek már többé ki nem marnak
Kik kedvetlen nótát húztak a' Magyarnek.
Az Egri Püspök vólt leg-főbb szószóllótok⁴⁴
Hintsétek laurussal e' bölts Apollótok'!
Három Század folyt-le hogy Buda Várában
Bátran nyugodtatok *Mátyás'* óltalmában.
Pompás győzedelmit verssel hírdettétek,

⁴³ Tzélozás arra a' vér folyásban kínlódó Aszszonyra, a' ki Jésusnak ruhája széléhez nyúlt.

⁴⁴ GRÓF ESZTERHÁZY KÁROL. Pápa, Devetser, és Ugod Várainak 's Urodalmainak Örökös Birtokosa, egri Püspök, 's Heves és Kül-szólnok törvényesen eggyesültt Vármegyék Fő-Ispánja, Királyi Belső Titkok Tanácsosa. – Mennyire légyen az igaz, a' mit Hazánk ezen nagy Oszlopa felől Orpheusom I. Kötetének 163. lapján mondtam, az is mutatja, hogy az ez-idén Egerben tartott Vármegyei Építő széken Protestánsokat minden Tisztségre candidált, Vice-Notariusságra pedig magától nevezett; 's a' Fő-ispáni székben azt monddta, hogy a' Protestánsok a' Katholikusoknak *Atyjokfiai a' Kristusban*, 's *nem is toleratusok*, úgymint a' kik az Ország törvényeiben *Pólgár-társaknak* fogattattak. – „ A' mit az alattam valók tsinálnak, azt nem én tsinálom; és a' mit dissimulálok, azt jóvá nem mindenkor hagyom. „ Ezek tulajdon szavai hozzám. – Meg-bántja ezt az Urat az a' ki azt állítja, hogy P. Leo Maria Szaitz az ő *ösztönözésére 's védelme alatt* írja azokat a' Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's egyiptusi homályt terjesztő írásokat. Pater Leo – áldassék érte a' Józan okosság! – Egerben sem az, a' ki óhajtt lenni. KAZINCZY

Vitéz Eleinket ti élesztgettétek.
De tsak-hamar a' had 's a' fegyver' zörgése,
A' rabló ellenség 's az ágyúk' dörgése
Melly mindent rontott 's ölt vagy rab-szíjra fűzött
Titeket is sírva Hazánkból ki-űzött. –
Azólta felettünk gyakran repdestetek,
Mint Noé galambja szállást kerestetek.
De – mellynek Maradék! Hitelt nem fogsz adni –
Nem akart titeket Hazánk bé-fogadni.
Sokan az idegen hangot meg-szerették,
'S saját Nyelvünk' 's Musánk' érte ki-kergették.

Jertek, kedves Músák! többé ne féljeteK,
Már örökké vígan itt velünk éljeteK.
Most míg tart az Ország-gyűlése' ideje
Mátyás háza legyen lakástoknak helye.
Onnan füleljeteK mindenneK szavára
Mit mond az Orzágnak állandó javára.
'S áldott Nevét gyémánt Oszlopra írjátok
Annak, ki munkásan szereti Hazátok.
Már eddig is letek sok olyan nevekre,
Mellyek érdemesek Apelles kezekre.

Ti nyelvünkért buzgó böltsek örüljeteK
Ama szép munkákhoz együtt készűljeteK,
Mellyekből Európa Nyelvünket esmerje,
'S többé vad 's durvának azt hívni ne merje.

Bölts Rendek! kik újjá-szűlteteK bennünket
Fel-vévén a' porból el-tapodtt Nyelvünket,
Olly sok ezer áldást nem kívánhatnátok,
Mennyi ezért omlik mindenfelől rátok.
A' NemzeteK' sorsát mérő Úr nevére
Eskűszünk, míg bennünk forr ETELE vére
Sőt míg a' Magyar Név el-nem fogy egészen,
Ez áldott Nap nekünk örökké szent lészen.

Két fő dolog vár meg-orvosló kezeket,
'S ha Hazánk javára végzitek ezeket,
Ugy mindennek majd ezt vallja szíve 's szája:
E' vólt Nemzetünknek első Dietája.

PÉTZELI”

A 209. oldalon „*az ország bírójának, gróf ZICHY KÁROL úr Ő
Excellentziájának beszéde, – olvasható – mellyel az ország gyűlésre össze-
sereglett méltóságokat 's a' második tábla követjeit Budán Rák 10dikén
1790-ben idvezlette.*”

„El-érte mai napon a' Nemes Haza azon fő-tzélját, mellynek gyakorlásá-
tól huszon-öt esztendőknék forgása alatt el-rekesztetvén, innen naponként
nevekedő fájdalmat, egyedül a' jó kívánságnak, és reménységnek gyámolá-
val támogatni kéntelenítetett. El-érte mondám: a' midőn mai napon azon
Nemes Magyar Hazánk maga Tagjait, ezen Ország Köz-Gyűlésében, Ősi
szabad Vokssal hajdani Magyar-dísszel egybe-gyűlve, kinek-kinek maga
Törvényes Rendét, és Szabadságát vissza adattatva, és mindnyájokat, édes
Magyar Eleink példájával, a' Köz-jónak munkálására, egygy Szívvel egygy Lé-
lekkel fel-készülve látja. – Minek-utána tudniillik, fel-tetszet azon örven-
detes tiszta Napunk, mellynek fel-derülésével azon mostoha, és sok titkos
köny-húllatásokkal áztatott szomorú Sorsunk, és végső romlásra hanyat-
ló Viszontagságaink után, meg-érkezett még-egyszer, azon régen ohajtott
bóldog Idő, mellyben vérrel-szerzett, sok Törvénnyel erősített, de már tsak
nem haldokló eredeti Nemes Magyar Szabadságunkat, tős-gyökeres Törvé-
nyeinket, úgy ezeknek foganatos erejét, és régi szentségét az egész Hazának,
és Nemzetnek hajdani Tekintetes Méltóságával, és arany Bóldogságával,
nem tsak elébbeni virágzó állapotjára, 's Törvényes-lábára vissza-állíthatjuk,
de egygy-úttal minden Bal-történetek, 's az idővel, és emberi-sorssal közön-
ségesen egygyüt-járó Változások ellen-is, ellene fel-találendő, eszközök-ál-
tal úgy meg-erősíthetjük, hogy azokat semmi idő múlás, semmi szerentse
mostohasága, semmi Rosz-akaróink fortélja, vagy külső, belső-Ellenségink'
Ostroma, meg-ne mozdithassa, fel ne forgathassa. De nem-is lehet erről

kételkednünk, ha félre-téven minden részrehajló magános tekinteteket, és az el-multtaknak kedvetlen Érzékenységeből, Szívünket ugyan érdeklő, de a' Köz-jónak után-kívül munkálódó ösztönöket, azt vesszük eggyedül, minden Igyekezeteink, és Munkáink egyenes Tárgyául, hogy az Haza Köz javát 's Bóldogságát (melly kinek-kinek Bóldogságával, el-válhatatalánúl[!], egybe-vagyon köttetve) eggy Erő, eggy Értelem mellett, minden félre való hajlás nélkül munkálhassuk, elő-mozdíthassuk.

Ha ezt tselekesszük, bizonyos reménység táplálhat mindnyájunkat, hogy a' melly aranyidőket éltek édes Eleink, Szent-István, Szent László, Első Lajos, 's több nagy és bóldog emlékezetű Magyar Királyainknak idejekben, Mi is, és az Utánnunk-követkézendő Maradékok, hasonlót érhetünk. 's ezekben tündöklő, virágzó Hazánk, bóldog állapotját vissza nyerhetjük.

Nem lessz tehát senki, a' ki ezen most jelentett fő Tzélokot maga előtt viselvén, eggyedül a' Köz-jót nézendí, azokról a' mellyek sebhettek volna, el-felejtkezvén, fel-ne szentelje mind ezeket, azon Jókért, mellyeket fog szülni saját Indulátinknak meg győzése, és az Haza-Javáért, Nemzeti Szabadságunknak örökös meg-maradásáért, készséges fel-áldozása.

Illik ez, sőt szükséges annyival inkább, hogy valamint az egész ki-terjedet Világon nagy hire, nagy a' neve vagyon Nemzetünknek: úgy kivált mostani éles Környűállásokban, mind távolabb lévő Fejedelmek, és Nemzetek, vigyázó Szemmel figyelmeznak reánk és minden mozdulásainkra, minden végezéseinkre. Méltó azért, hogy ki-vetkezvén minden alatsónságból, és Ellenünk leg-kisebb kifogásra, a' vagy bal-ítéletre utat mutatható, Magyar Nemes Szívünkhöz nem illő Kitsinségből öszve-kaptsolt szívvel, 's igyekezettel oda fel-emelkedjünk, a' holott Nemzetünk örökös Nevét, Bóldogságát meg-állaptíván[!], 's nem csak ditsőséges Magyar Eleinknek nyomdokiba vissza térhessünk, de a' Külső Szomszéd Világnak-is felőlünk való Várakozását bé-tölthessük.

A' mi engemet illet: mind született Haza-fiúi, mind Hivatal-béli ösztönöktől indítatván, valamint eddig nappali, éjjeli munkáimat, egész igyekezettel oda intéztem, hogy tehetségem szerént, kinek-kinek, és a' Haza Köz-tzéljának meg-felelhessek, 's azt a' mennyire lehetett elő-mozdítsam, és közelítsem, úgy fő-igyekezetem ez után is, hogy a' Nemes Haza kívánságának, Tetszésének, engedelmeskedvén, a' mennyire rajtam áll, a' Nemes Hazának

vélem-való meg-elégedését el érhessem. Többnyire kedvesen vészi a' Felséges Tábla a' T. Statusoknak szíves Köszöntéseket, addig-is, míg Tagjai közzül majdan küldendő Követei által Szíves Indulatját bővebben ki-nyilatkoztatja.

A 219. oldalon kezdődik **VERSEGHY FERENC**nek **Emlékeztető oszlopa**, „**azon hazafiak tiszteletére, a' kik az ország előtt, júniusnak 11-dik és 12-dik napjain 1790, a' haza-nyelvnek bevétele mellett szóllottak.**”

„FOGD hamar a' tollat, 's írd egy Oszlopra nevenként,
A' kik szívre vevék a' haza-nyelvnek ügyét.

DARVAS⁴⁵) az Oszlopnak tetején tündökljön: az égis

Nyúltt márvány Ennek tiszteletére kevés. –
Háromszor szóllott, 's háromszor győz vas szívet,
Mert magyarul szóllott a' Magyar ŐSZEK előtt.
Oh! Láttam lelkét anya-nyelvén nyögve lebegni!
'S a' mi azokba kivált bé-hata, lelke vala.
Írd-fel odább BÖTHYt, FEKETÉT, MÁRJÁSSYt: az ilyen
Nagy-lelkű Neveket gyermeki rendbe szedd
Két VAYt, és BALOGot, DOMOKOST, 's ALMASSYt-is írd-fel,
Kikhez meg-meg odább tedd BEZERÉDY' nevét.
Tíz vala Szószóllód, Anya-nyelv! tíz, a' ki koporsód'
Méllyeiből téged' fényre, 's folyásba hozott.
Majd, ha Maradványunk a' bódogságnak öléből
Mostani Őseink tettire vissza-tekint;
Dalra fakad, 's ezen Oszlopnak tetejére mutatván,
Így szóll, míg szemein drága könyetske remeg.
Ime! azok' neveit! kik az első talp-falat a' mi
Bóldogodásunknak fel-vitelére veték.
Írd-fel! – Az én szívemre ugyan fel-metszve maradnak
Tiszteletes Neveik, míg lehelegni fogok”

⁴⁵ Helytartói Tanácsos Nagy-réti DARVAS FERENTZ Úr, Pesth Vármegye egyik követje. --- Bessenyői BÖTHY IMRE Úr, a' Hétszemélyi Itélő Szék Bírja Bihar Vármegyei követ. --- Gróf Galanthai FEKETE Generális és Aradi követ, – Márkusfalvi MARJASI ISTVÁN Úr Gömör Várm. követje 's Vice Ispánja. – Helytartói Tanácsos Vajai VAY JÓZSEF Úr Borsodi követ.. – Pétsi kerületbeli Tudományok Fő-Directora Vajai VAY ISTVÁN Úr Zabólti követ.. – Hétszemélyi Itélő Szék Bírja Otsai BALOG PÉTER Úr Nógrádi követ.. – DOMOKOS LAJOS Bihari követ.. – ALMASSY IGNÁTZ a' Hétszemélyi Itélő Szék Bírja és Heves Várm. követje

Ezt mondván, el-tűnt, Szomorú köntösse keservét,
 'S teste' betegségét színe jelenti vala.
Homloka, fő fájtási miatt, bé-kötve: ki-sírva
 Két szeme: ortzáján bú vala, 's régi halál.
 Ajkairól látám egyedül, (de tsak ezt-is azólta,
 Hogy nyelvén szólhat,) hámlani szája' varát.
Oh! jele, hogy gyógyúl. – Mikor el-tűnt, szinte hevűlni
 Kezdek, 's azt mondám tsendesen: A' Haza vólt
 Versegi"



Hochmeister Márton 1790-ben adja ki Szebenben a **Hazafiak tüköre** című kötetet, sokat ígérő – **Magyarok a' ki jól köt jól old** – alcímmel. Idő-szerű társadalom-, gazdaság-, közigazgatás- és oktatáspolitikai kérdéseket is feszeget benne **SZACSVAI SÁNDOR**, amelyre a megoldást a magyar nyelv felvirágoztatásában látja. Észrevételei olykor-olykor ma is helyénvalóak:



„Derül Magyarok Ege!

Örömbe hevűl-fel az érzékeny Hazafi valamennyiszer lábadozó Hazánkknak a' szánakozásig süljedt hanyatlását, mostani feljebb feljebb emelkedő Sabadulásával egybe-hasonlitja: elfoglalja szívét a' váratlan öröm, midőn Tisztelt Össeink szokása szerint, az Ország Gyűlésére választot Férfiakat egybe sokasodva látja, 's öszve vetett vállakkal iparkodó igyekezeteket szemléli, melyel a' Nemesség' képében *hazánk' sérelmeit, métló[!]* Kivánságait, meg-rettenthetetlen bölts és hathatós móddal az el-intézésre feladják.

Fel-derült a' régen várt időnek kívánatos pontja; el-kezdtek a' sérelmek enyhítései, tellyes erőben lévő mozgásban főződik a' Haza' dolga, még minden jó Végre mehet ki; de az ártalmas botlásokkal minden öszve-bomolhat szenvedő Nemzetünk veszedelmére.

Igen mohón kapják sokan az alkalmatosságot, a' Külsőségekhez többen kapkodnak; a' kik a' tegnap igen Németek voltak, ma igen Magyarok, és hólnap azok lesznek a' milyen szél fú – Fattyú Magyaroknak nevezték volna őket régi Apáink 's méltán nyomattatnak most félre: mert melyik Okos bizná magát Álhatatlanra?

Nagy öszve-bomlásban hozatott Nemzetünk, 's az Ország' Dolga – Munkára Hazafiak! Itt az idő: –

De minekelőtte az Ország' Gyűlése végezne, *három kívánságokat* terjesztetek az egész Magyar Birodalom, 's minden Hazafiak eleibe; Lásza az egész Nemzet, hallják az idegen Szomszédok, 's tudja-meg a' Magyarság mesze terjedő Maradék. – Menthetetlenek legyenek a' Rendek, ha el-halgtatják, 's húnyszakodva pirúljon-meg, még hamvok után-is azoknak Maradék, setét gyászban maradjon emlékezetek, kik e' Közönséges Jóra tzelozott igyekezetet, igasságosnak, szükségesnek, Nemzetünk diszére 's bódogságára intézettnek, méltónak érzik; 's mégis alattomban akadályokat szőnének azoknak ellenibe, kivált midőn a' Király-is méltó Kérésünket elő-mozdítani fogja: örök emlékeztető Oszlopokat emelnek ellenben mind azoknak *a' részre hajlás nélkül való Hazafiaknak* a' Musák, mint a' Vitéz Magyaroknak emelt már, sőt emelni fog maga a' tselekedet-is, a' kik

I. *A Magyar Nemzet' bódogulását*

II. *Hazai anya Nyelvünk fél-vételét*

III. *A Felebaráti nem színlett szeretet, békességes nyúgodalmunkat,*

mind addig fogják sürgetni, hathatós okokkal addig vátatni míg felfordíthatatlan lábra nem áll köztünk.

Roppant időtől olta törökődik már a' Magyar Nemzet, hathatós Törvényei mellett-is tsak azon, hogy az Országbéli Hivatalokat Magyarok, Nemese, a' szent Koronának Örökössei Hazafiak, viselhessék, haszontalan! – Le-tapodott Nemzet, még tsak arra sem mehet-fel, a' mi ötet egyenesen illetné!

Hát éppen így kell ennek örökössen lenni Hazánkban? Nintsenek-e nálunk hivatalokra méltó Férfiak? Ugy tetszik Nemzetünk Irigyeink, mert az eszközöket, a' módokat, ki-tsikarták tőlünk. Ha Magyar győzedelmeskedik, hordja e' mindenkor diadalmas Koszorúját? Tsak nem minden felől Idegeinek ülnek nyakunkan, 's míg egy kettő léphet az irigy körmök közt hány

esik ott-el! Nemzetünk Felei közt-is találtnak, kig[!] magas póltzra mehetvén, nem örömet néznek a' kitsinyre alá, Idegeneknek kedveznek, hogy magok hizhassanak. Meddig szólnak még az Irók élet nélkül való Fákhoz, vagy széljel a' levegőbe!

Meg-vettetik a' Törvénynek 's Tudománynok mellett mindenét elköltött érdemes Hazafi, szánt, vét, arat – kinlódik! Temérdek Hazafi Magyarok szűkülnek; mosolyogva nézik sok Idegenek, söt alá-nézve itéllnek Nemzetünkről, 's így káromolnak bennünket: a' *Német észszel a' Magyar kézzel.* – –

Egy okos Hazafi sem gyűlöli közönségesen a' Német Nemzetet, illetlen alacsonyág volna ez mi tőlünk: de érdemeink', jussaink' Irigyei, Tolvajjai ellen ne óltalmazzuk-é magunkat illendő móddal? Mi lenne idővel Hazánk Nemesseiből, söt mivé lettek már-is? Hová hajtsák az Egekre kérlek *Hazafi-ak?* fejeket! Szégyenlve boszszankodom 's e' tekintetben szánon[!] Nemzete-met!

Magyarok szolgálnak-é a' Fel. Királyi Helytartó Tanátsnál? a' Királyi Kamarák mellett! a' harmintzadoknál! a' Királyi fő számtartóságnál, a' Vámok mellett, a' szent Magyar Koronához tartozó Uradalmakban? a' Bányák mellett! a' Sós és Posta Tisztségeknél!

Melyik Hazafi nézheti ezt-el? Egyedül a' Vármegyei hivatalokra tolódjon-é annyi ezer Nép! és mind ez ideig szenvedtük tsendes szelidséggel. –

Tisztelve emlitheti Európa a' Magyarok békességes türését, 's fényleni fog a' Maradékok előtt emlékezetünk érte; de hahotával katzagva, vagy gunyolva nevetve emlitené, söt magok a' Németek-is vállat vonva néznének alá Nemzetünk gyengeségére, ha vérrel petsételt Törvényeink ellen, gyalázatunkal, sajnos kárunkal, a' hazai Hivatalok folytatásától magát a' Nemzet ez után-is meg-fosztatni engedné. O Magyarok mikor derül-fel egészszén, Nemzetünk Ege! Pedig itt á' mód rá. –

A Kereskedést-is el-vesztettük, söt minden nevezetesb mesterségeket el-ütöttek Nemzetünk kezéről. Mi maradt? az eke szarva. Ringy rongyba tipogtak-bé az Idegenek Hazánkba, mire mentek már? Így terjed-é ez tovább-is gyalázatos veszedelmünkre!

El-keseredik a' szív, jajgat szenvedő Tömlötze előttetek Ország' Rendjei Hazafiak! Nemesek! ne nézzétek tovább Nemzetetek alább alább sülyedő senyvedését. Múlhatatlan dolog, hogy ennek-utánna Hazánkban Magyarok, belső Hazafiak, Nemesek külömbféle érdemekkel ékeskedő Férfiak szolgáljanak.

Eléggé meg-pénzelték eddig az Idegenek magokat, 's tanulják haza nyelvünket.

Ha ez meg-lészen, a' mint hogy méltó-képpen meg-kell történni; még-is az Egekre esküszöm, sőt esküsznek velem együtt sok ezer Hazafiak a' Nemzet előtt, soha addig állandó nyúgodalmunkat, Nemzetünk öregbedő hírét, szerentsébb előmenetelét, nyúgodalmát el-nem érjük (*s ne-is álmadjon rólla senki addig*) míg Hazai Anya Nyelvünk közönségesen fel-nem vétettetik.

Lassanként terjedhet az el, a' leg-szerentsébb következással. Mire vittük a' Német Nyelvet, kevés idő alatt? sokan kéntelenségből. Hát Hazai Nyelvünkért mit mulathatnánk-el? Minden meg-lessz, semmin sem múlik, csak nemzeti Nyelvünk állittasson-fel!

Mihelyt a' Magyar Nyelv virágzása, a' Polgári és világi dolgok bölts el-intézése, 's az Oskolák jó Rendbe hozása meg-határoztatik, azonnal várhatjuk a' bődlog időket; áldani fog-eszközléséért Benneteket a' Maradékok' minden Nemzettsége.

Még eddig Hazánkban a' Lakosokat készítő Oskolák közönségesen gyenle lábbon állnak. Tudták ugyan az Urak 's Némellyek eddig-is Gyermeküket tanítani, de a' közönségesebb Nép, és a' Gazda emberek közt hányat számlálunk, míg egy számvető, 's a' közönséges életben elő fordulni szokott írások módgyait tudó-Emberre találunk? Magok a' tanítok sem tudják, mert az őket készítők Német Emberek. Honnan várjunk tehát nevezetes Köz-népet, Kereskedőket, jó Lakosokat ha azokat szükséges móddal nem taníttatják!

A' Papi tanítás Vallásra 's magosb Tudományokra való. köz-népet világi Embernek 's ollyannak kell taníttani, a' ki maga próbálja, gyakorolja a' világi változássokkal terhes állapotot. Azonban mihelyt *az Oskolák elegyítése* ellenzést szenved; azonnal tsökkeni fog a' terjedni kezdett felebaráti szeretet: hideg erőltetett Tettetés, vonakodó tartozkodás, törsönködések – fogják akadályoztatni 's emészteni társalkodó életünket.

Azon igyekezzünk kiváltképpen, hogy mindenféle vallásbéli kötelességek meg-sértetése nélkül, a' Felebaráti szeretet tellyes erőben terjedjen köztünk Keresztyén Magyarok közt.

Ne szoríttasson az Ifjúság szükségtelen dolgok tanulására: eddig a' Deák 's idegen Nyelvekkel bé hozott veszedelmes szokás sokakat el-szegényített. El-idegenítettnek, 's le-nyomatnak a' Nyelvek tanulásával a' Gyengébbek, tsalattatnak az egygyűgyű Szülék: hadd tanulják közönségesen, mi pedig pallérozzuk anyai Nyelvünket; ez mind az ő, mind Hazánk hasznára, mind az egész Nemzet' bódogulására fog szolgálni.

Mindenre alkalmas Hazai szép Nyelvünk, folyhatnak azon mind a' világi, mind a' Törvényes, mind Polgári sőt, mindenféle Dolgok, más nyelveket messze haladó könnyebbséggel.

Sok tekintetekre nézve szükséges és hasznos Hazai Magyar Nyelvünk fel-állítás, mellyeket ide nem iktathatok; magok-is böltsen látják azt a' Hazafiak sőt érzik –

Mint szenvedtek érdemes Hazánk Tisztjei a' német Nyelv bé-hozásakor? már az ólta a' deák Nyelvről-is többnyire el-szoktak; 's nem-is szükség, hogy örökre a' régi maradjon. Tartozó kötelessége Nemzetünknek, hogy a' Hazát minden móddal lehető könnyebbségek, hasznok, fel-állításával bódogítsa.

Erre haza Nyelvünk leg főbb módot szolgáltat; a' meg-kivántató segedelmek meg-lesznek, sok Hazafiak tsak az alkalmatosság után várakoznak, 's mihelyt Hazai Nyelvünk fel-áll, és uralkodóvá leszs, egy Hazafi; Hazánk Litteratora sem vonja-ki magát annak gyarapításától, örömmel tollhoz nyúl. Eddig-is tsak nem mindenik pótolta, és tehetősen pótolta Nyelvünk előmenetelét, hogy el-ne nyomtatasson. Mit fognak még ezután tenni, annak virágzásáért! Mindent, tsak ez álljon-fel.

Nem gondolok olyan Nemzetem' Pökedelmét, a' ki egy harapás haszonért Magyar Nyelvünk ellen szóllani merne, reménylem készebb ő az Országért egy Nyelvet meg-tanulni, mint sem tehetetlensége segedelméért az egész Ország ellen kiábálni nem szégyenlene.

Éljenek a' Magyarok! 's Magyar Nyelvünk Szeretői! ők szolgáljanak magyarul folytatva Ügyünket, a' Nép előtt kedves hatalommal, még pedig olyan férfiak a' kik mind születésekkel, mind Tudományokkal ,mind jó szívekkel, szelíd erköltségekkel, magokat mások felett meg-nemesítették, szent sógorságban, a' *Vallásbéli különbség miatt meg-történt törvénytelen nyomat-*

tatás vagy el-keserítő boszszantás nélkül. Ezt kívánja ezt óhajtja; ezt kéri minden részre hajlás; nélkül való Hazafi. Ezt hozza magával a' Törvény és az Igazság.

Nintsen-is veszedelmesebb az Országra nézve mint a' Vallásbéli elsőségért törsönködő felek akár titkos, akár nyilván való egymást boszszontó törekedései. Vége szakaszthatlan ellenségeskedést 's le nem könnyen tsendesíthető lappangó tüzet támaszt az, melly ha erőt vesz, vagy az egygyik, vagy a' másik Félt meg-emésztí.

Azt állítják a' Böltsek, hogy a' *megverettetést* sokkal inkább el-szenvedi az ember, *mint a' Vallásbéli hibás Vélekedések' szemre-hányását.* Eleitől fogva leg-veszedelmesebb Ördög vólt ez a' földön; e' vólt az el-szakadás' lelke, véghez vihette ez minden fáradság nélkül azt, hogy az emberi 's felebaráti szeretet 's a' barátság' kötele széljel szakadozzon: Söt sok ezer millio Emberek vetődtek ennek véres áldozatúl, 's a' leg-undokabb leg-borzasztóbb tselekedetekre, mellyeket józan ember véghez nem vihet, tört, mérget, 's meg-emésztő mén-követ ád ez.

Illyen útállatos, illyen veszedelmes a' Vallásbéli Gyűlölség, mindenkör öregbedő veszedelmet, 's öldöklést teremt a' *viszsa-vonás'* lelke.

Szeressük egymást kedves Hazafiak! azt tanítja mind a' Józan okosság mind a' keresztyéni Hit, akármelly Vallásban öltözött légyen. Kábuló főkoholta a' *Tolerantia* nevet, 's böltsen mondtak e' szavak leg-közelebb egy Vármegyében „Protestantes non sunt tolerati, sed recepti, Fratres nostri in Christo.” Nem-is szólhat külömben az okos ember.

Öszve vetett vállakkal, egy szívvel szájjal, egyet-értő akarattal, tele torokkal hathatós erővel, szóljunk annakokáért Hazafiak!

A Magyar Nemzet' böldegúlása, Anyai Nyélvünk fel-vétele, 's a' felebaráti nem színlett szeretet, békességes nyúgodalmunk' terjedése mellett. Emlékezzünk-meg hogy a' *melly Ország meg-hasonlik el-kell annak veszni!*

Fogjunk kezét édes Felebarátim! kedves Hazafiak! akármí féle Valláson légyünk, eggyé lettünk a' Kristusban. Mutassa-meg Nemzetünk a' Maradék előtt, 's az idegen Nemzetek előtt-is, mit tehetnek a' Magyarok, jó szívű Királyok segedelmével, az Uralkodó, az Ország, a' Nemzet, a' Következendőség hasznára, rövid idő alatt-is, és olly terhes öszve-tolódott dolgok közepett-is

mint, most van. Vegyenek példát a' Magyar Nemzet, Iriggyei, 's tanulják-meg most, hogy ők a' Magyar Nemzetet éppen nem esmérték.

Igy lesz, így marad Országunkban az Egek' áldása, így terjed híre Nemze-tünknek, így leszsz ditsőséges Uralkodása Királyunknak, így leszsz bóldog az egész Magyar Nemzet. – Örülni fog a' Nép! Így tellyesedik-bé Kivánságunk, köz akaratunk, 's az Isten' akaratja mi bennünk.



Istenmezei Polgár, valódi nevén **GVADÁNYI JÓZSEF**, **A mostan folyo ország gyűlésének satyrico criticé leírását...** 1791-ben nyomtatta ki Lipcsében *Wéber Simon* költségével. Bevezetőjét magához a nemzethez intézi:



(...) „Aztat is kénteleníttetem meg valla-ni, hogy sok deák szókat kevertem munkám-ba, de rész szerint azért cselekedtem, hogy némelly ígéket mind példának okáért: Sanctio Pragmatica, a' Magyar szó Tárokba nem lehet találni, ilyeneknek pedig körül írássok, mind érthetetlenek, mind pedig felette nehezek, a' kötött írásba. Más, részről pedig követtem a' közönséges beszédnek módgyát, és a' dolgok-nak könnyebb meg értődéssét: ugyan tsak, hogy az Hangzás, a' versek, végén ne hibázzon, a' mennyire lehetett, olly Magyar szavakat igyekeztem keresni, hogy leg alább az utolsó betű hasonló legyen a' hangzásban a' Deák szó-nak utolsó betűjéhez.

Lehet az is, hogy tiszta magyar szavakkal végeződő verseimbe is az hang-zásban hibák fognak taláztatni, de tsak az az egy vígasztalássom vagyon ezek iránt, hogy a régi Gyöngyösi Istvány (ki is Magyar Virgilius, vagy Ovidius volt) munkájában is taláztatnak ilyen apró, hibák. Ezek felet pedig; írjon le valaki egy dolgot hosszszassan, négy sorú versekkel, és ne Ritmusszozzon két

sorúakkal, örömmel el fogom olvasni, ha minden ilyen hibácskától tiszta
lészen munkája.”

A **Béfejezés**ben rejti el majd mondanivalója összegzését:

„Meg térek én is már Isten mezejére,
A' Palótzok közé lakássom helyére,
Fel fekszem szobámnak fűlt kemenczéjére,
Tél van, a' sült tököst eszem szám izére

Meg térek: mert láttam Országunk Királyát,
Hellyessebben mondom: Országunknak Attyát,
Attyát: mivel láttam, az ő indulattyát,
Minden jókat tenni, kegyes akarattyát.

Hallám esküvéssét, Hazánknak javára,
Szent Törvényeinkre, és szabadságára,
Mint szóllot, vígyásztam leg kisebb szavára,
Hogy Fia hitet tett Nándor Ispányságra.

Mind ezekbűl aztat hosztam ki, hogy kegyes
Királyunk, Atyánk is, még pedig kegyelmes,
Panaszos bajokra felette figyelmes,
Vétkesekhez pedig nagyon engedelmes.

Ugy vagy, mert azok, kik nagyot vétettek,
B***be ellene, írtak és küldösztek,
Mind azok: mert kegyes, meg nem büntettettek,
Feledékenységbe dolgaik termettek.

De azért, hogy magam haza fogok menni,
Ország Gyűlésének vége nem fog lenni,
Hazánk tagjainak sokat kell még tenni,
Fontos, és tetemes dolgokat végzeni.

Nemzetem! hozzád hát fordítom versemet,
Kérlek, figyelmezzél, hald könyörgéssemet,

Meg ne vesd javadra czélzó kéréssemet,
Ég szívem Hazámhoz, úgy nézd készségemet:

Tudom, nagy dolgokba, fogsz még fáradozni,
Melly bóldogságunkat tárgyozza, dolgozni,
Téged Jövendőség nem is fog okozni,
Hogy ha jó gyümölcsöt a' munkád fog hozni.

Hogy eztet el érjed, tartom szükségesnek,
Hogy dolgát fel vegyed a' magyar köntösnek
ne nézze a világ, a Magyart Hentesnek,
Komediásnak, vagy valami rendesnek.

Madárt nem esmérjük máskép, tsak tolláról,
Ki micsoda nemzet, láttjuk gúnyájárúl,
Ne járjon magyar úgy, ki mint citront árúl,
Nemzetem Törvényt tégy, kérlek, a' ruhárúl.

Mi szép nemünket is erre kényszerítsed,
Mivel nagygon bollyong, jó útra térítsed,
Itt a' nem akarást korbáttal segítsed,
Ezen erőszakra Uraikat intsed.

Öltözetünk leg szebb teczik a' világnak
Bár drága, de tartó, marad az más ágnak,
Mért szeret hassadtat, mért örül a' tágnak
Sok magyar; nem tudom: tartom bolondságnak.

Fiscális Actio vettessen nyakába;
Ollyannak ki nem jár nemünk ruhájába,
A Fiscus szálljon bé minden jószágába,
Illy kapálhat krumpért Svábok országába.

Feleségért Ura szint így büntetessen,
Atya Leányáért ekép illetessen,
Kinek jószága nincs, füle meczetessen,
Hazánkbúl bestelen illy ki űzetessen.

Ki a' Hazába jár ma Magyar ruhába;
De változik; hólnap buj már más ruhába,
Ezen vétke tellyen ezer arannyába;
Toties, qvoties, bukkik e' hibába.

Második Törvényed a' Magyar nyelv légyen,
Hid el, hogy e' nélkül semmi jól nem mégyen;
Bár idegen nyelven akár ki mit tégyen,
Hogy azt Anya nyelvén nem téstí, kár 's szégyen;

Vessük szemeinket mi más nemzetekre,
Frantzia, és Anglus, Olasz, Németekre,
Szégyenlik szorúlni idegen nyelvekre,
Válik is hasznokra, 's nagy ditséretekre.

Virágzanak kösztök minden Tudományok,
Anya nyelven folynak, Törvény 's hagyományok
Igy szólnak Mesterek, így a' Tanítványok,
Nem jönnek közikbe idegen Bálványok.

Vegyük fel hát mi is Anyai nyelvünket,
Folytatassuk ezen dolgunkat, ügyünket,
Hogy mint szegény, gazdag érthessen bennünket,
Idegen nyelveken ne törjük fejünket.

Olly nyelven, melly Anya téjjel szopattatik,
Tudomány mindentűl jobban tanúttatik, '
Egy Böltstűl Hazánkba sok oktattathatik,
Mig idegen nyelvel annyi kínozzatik."





A' világnak közönséges históriája, több kötetes munka anyagát „néhány jeles és hiteles authorokból” gyűjtötte össze **GVADÁNYI JÓZSEF**, magyar lovas generális „magyar hazájához viseltető szeretettül ösztönöztetvén.” 1796 és 1803 között hat kötetben, majd Gvadányi halála után *Kis János* és *F. Sikos István* 1805–1811 között még három újabb kötetben nyomtatták ki Pozsonyban, *Wéber Simon Péter* betűivel és költségével.



„Ajánló, egyszer'smind Elő-Beszéd
Édes Hazám!

Hogy ezen nagy, és meszszi-re ki-terjedő munkára fejemet vetni mérészelem, egyedül hozzád viseltető tartozással tellyes szeretetemnek ösztönétől származik, a mellytől belső-képpen már régtől fogva únszoltattam, hogy valamelly hasznos munkát, mint annak zálogát terjeszszek elődbe, a' mellynek olvasása, ne tsak gyönyörködtesse, mind a' két te kebeledbe lakó Nemet; de ezen felül az emberi társaságra való nézve, minden Sorsba lévő Rendnek a' megelégedésig hasznot-is okozzon. Meg-vallom, sokáig elmélkedtem azon, hogy minémű munkát

vegyek előmbe tárgyomhoz való el-jutására; végtére határt vetettem gondolatimnak, és eltökéltem magamba, hogy a' Világnak közönséges Históriáját élő nyelveden, mély alázatossággal terjeszszem elődbe. (...)

Valamiket ezen tsekély munkám foglal magában, nem kérkedem azokkal, hogy elmém szüleménnyei vólnának, mert erre elégtelen-is vólna, hanem némelly jeles Authorokból. úgymint Rollin, Milóth, Baumgarten, Schrök, 's többek mások írásiból ki-szedezetett, és egybe szerkeztetett valóságok, a' mellyek nem másokra, egyedül a' világi, vagy-is úgy mondatni szokott Civilis Statusra terjednek, következésképpen munkám nem fordítás.

Meg-kelletik vallanom, hogy az Egyházi História, nagyon szövevényes a' világnak közönséges históriájával, úgy hogy a' ki amabba jól vándorlott, ebbe nagy meg-világosítást és segedelmet nyer. Én mindazonáltal leg-kissebb részit-is az Egyházi históriának ezen munkámba nem kívántam bé-iktatni, rész szerént azért, mivel így igen sokra, és hosszasra terjedne munkám, mindenek felett pedig azért, hogy pörlő Társ (mivel Theologus nem vagyok) a' vallás dolgába nem akarok lenni, hanem ezeket el-mellőzvéni tsak a' világi történeteket kívánom elődbe adni.

Tsak most fellyebb tettem-ki, hogy ezen munkám nem fordítás, mivel ha valamellyikének a' fent meg-nevezett Authoroknak, vagy-is másoknak munkáját Magyar nyelvünkre által fordítanám, vagy pörlő Társnak tenném magamat, vagy-is hamis fordítónak kellene lennem, ... ”

(...)

A francia, római-katolikus *Milóth* apáttal és a „*história tudományok előadó tanára*”-val, a magyar származású *Schrök Mátyás* tudóssal kapcsolatosan írja:

„...De ha én ezen munkáját anyai nyelvünkre kívánnám fordítani, tartoznám a' vallás dolgába ki-tett tzikkellyeit, magam vallása szerint meg-változtatni. de épen ezért, én hamis fordítója-is lennék. Ezeket ki-ki által látván, mint fellyebb ki-tettem, sem pörlő Társ, sem hamis fordító nem akarok lenni, kit- kit maga vallásába békességbe élni kívánom hagyni, mellyért egyedül a' világi történetekről lészen ezen munkám, a' mellynek-is Bévezetésébe, melly a' Könyvnek Foglatját fogja követni, méltóztassanak a' Kegyes Olvasók figyelmetessen bé-tekinteni, és az abba ki-tett dolgokat jól fejekbe venni.

Mivel pedig több kötetekre terjed munkám, úgy vélem, hogy három Esztendőknék el-folytok előtt nehezen adhatom-ki az utolsó kötetet. Hogyha pedig az alatt Istenem ki-szóllittana e' Világból, talán fog taláztatni Házamba egy Valaki, a' ki a' fent meg-nevezett kút-fejekből, a' történeteket valamint én merítem, úgy fogja meríteni, és már az általam ki-írtatott úton, mind addig fog menni, míglen a' mint magam kívánom ohajtott véget éri. Meg-se ütközzön abba, valamint magam se háboríttatom-meg, hogy talán mások-is, vagy fordítanak, vagy-is írnak más Authorokból illetén munkát,

mert mennyi nem jött már ki Deák, és más nyelveken még-is mindenike kedves. Bóldognak fogom magamat tartani én-is, ha kedves Hazám! előtted, ha nem munkám, leg-alább jóra igyekező szándékom, kedvességet fog nyerni, és meg-nem szűnsz szeretni, el-hitetvén magoddal, hogy poromig lészek Édes Hazám!

igaz híved A' Ki-adó

Írtam Szakoltzai házomban 1794-dik Esztendőben, November havának 18-dik napján”

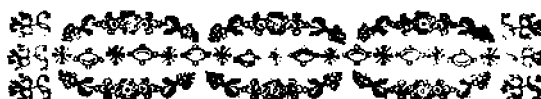
Gvadányi jóslata bevált és követői is akadtak, amint azt a rövid bevezetőből is kitetszik. Hogy művét különben hogyan fogadták, arra a III. kötet előszavában találunk néhány utaló sort:

„Mihent ezen munkámnak első Kötete a' közönségnek kezei közé jutott, nagy öröömre vált, hogy sok nagy érdemű Uraktól annyi levelet nyertem, még Erdélyből-is, hogy a' válasz adást alig győztem; sokakkal pedig személyessen-is vala szerentsém szóllani, és nem ditsekedésből tészem itt ki, hogy sokan ezek közül Püspökök, és Világi nagy hivatalokba lévő - is vóltak. Ezek minnyájan munkámból vett meg-elégedéseket és tetzéseket, nem, tsak ki-nyilatkoztatták előttem, sótt arra kértek, hogy félbe ne hadgyam aztat, hanem folytassam, és ehez erőt 's egészséget kívántak. Ajánlottam-is magamat minnyájoknak kívánságát tellyesíteni, ha továbbá-is Istenem maga kegyelméből életbe 's egészségbe meg-tart.

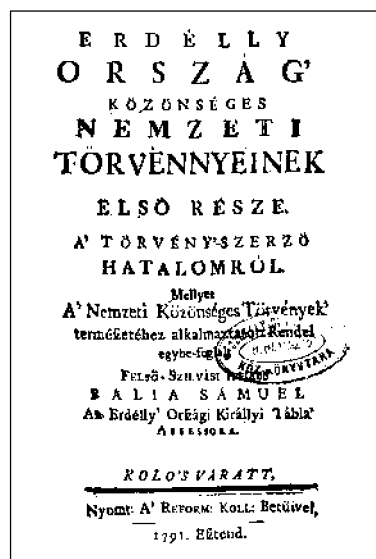
Ugyan tsak történhetik, hogy nem mindennek tettzik talán ezen munkám, és aztat critizálni, és ótsárlani-is fogják. Valamint fog tettzeni! tselekedgyék, én ugyan nem bánom, mert minden mondásokat, írásaikat fel sem veszem, hanem a' forgó szélnek botsájtom, és munkámat folytatni fogom, meg-elégedvén azzal, hogy sokaknak másoknak tettzik. Munkállyanak jobbat, én soha Criticusok, annál inkább ótsárlójok nem leszek, mert sem irígy, sem nyughatatlan természettel nem bírok.

Ki-tettem én ezen munkám első Kötetének eleibe tett Elő-járó beszédembe, hogy Deák, Németh, és több Európai nyelveken több Authorok

ki-adták már a' Világnak közönséges Historiáját. Az Olvasók közül, egynek ezen Authornak munkája tetszik, másnak más munkája, így lévén bizonyosan a' dolog, mivel még Hazánk nyelvén a' Világnak közönséges Historiáját nem láttam, munkálynak ne talántszen születendő Criticussaim-is magok ízlések szerént, én bizonyára örvendeni fogok, ha munkájok az ényimnél a' közönségnek jobban fog tetszeni, de úgy tartom, hogy könnyebb legyen néhány sorok által critizálni, mint ilyen hosszas munkára magát adni, a' melyre a' nyughatatlan elme nem-is ér reá, mivel a' critizálás az ilyen munkától el-fogja. Azoknak üres Crisisei engemet nem-is fognak érdekelni, hanem azon Authorokat, a' melyekből a' Történeteket ki-szedegtettem, és a' melyek cum Privilegio SS. Caesareae Majestatis⁴⁶ jöttek ki. Ha ebbe találnának kételkedni, ne terheltessenek engemet barátságossan meg-kérdezni ez vagy amaz történet mely Authorba legyen?" (...)



Erdély ország' közönséges nemzeti törvényeinek első része. A' törvényszerző hatalomról című munkájához, a bevezetőt helyettesítő „*Munkának egybe-szorított foglalattá*”-ban a nyomdahibákkal kapcsolatosan írja a következőket **BALIA SÁMUEL**:



„A Könyv nyomtatása iránt pedig illik tudni; hogy a' dolgok értelmét rendeletlenségbe hozható hibák a' Munka' végire kiegyeztettek; de a' melyek tsak a' nyomtatás módjában tartanak némellyektől hibáknak, azokat Jegyzésbe foglalni nem volt szükség annál inkább, hogy a' Déák nyelvnek (melly annyi esztendőktől fogva miveltetik) mestereiről is azt írják: *Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est*;⁴⁷ a' Magyar nyelv tsak most indulván szorgalmatosabb mivélés-alá, némellyektől állított hibái annak ellen-vetések között nem ok nélkül forognak; mert hibát törvény nélkül nem lehet ítélni; a' Magyar Beszéd' és Irás' törvényei pedig egy formába még nem állittattak-meg.”

⁴⁶ A felséges császári fenség kiváltságával

⁴⁷ Amíg a tudósok vitatkoznak, a per még a bírák előtt van

ARANKA GYÖRGY 1791-ben adja közre az Erdélyi Magyar Nyelv-művelő Társaságról, illetve annak hasznáról vallott elképzeléseit. **A magyar-nyelv művelő társaságról ujjabb elmélkedés** alcímű pár oldalas művében a nemzeti nyelv fejlesztésének lehetőségeit taglalja:



**A' MAGYAR NYELV MIVELŐ
TÁRSASÁGRÓL
UJJABB ELMÉLKEDÉS.**

B É - V E Z E T É

Midön a' minap két Rajzolatotskát, egyet a' Kéz-írások ki-adásában mátt a' Magyar Nyelv mivelésében Világra botsátotram, és az a' tsekély kezdetü Igyekezett mindjárt Közönséges helybe-hagyást érdemlett: azon ugyan igen nagyon örvendtettem. És azt gondolom, hogy Hazám érdemes Fiaiba és Leányiba minden Nemzet és Vallás külömb-sége nélkül a' Haza ékesgetésére és bődögítésára olyan meg-egyezett készséget tapasztalván, méltó okom-is lehetett az örvendezésre. De azomban ezen Tárgyokról való gondolkodásim között gyakran egy egy titkos sohajtás emelkedett-fel mejjemből, 's annál erősebb és gyakrab; minél méjjebben beléjek ereszkedtem. Nem vólt ritkaság hogy más okos Embertől-is egy *Hát immár t* hal-

A 2

lyak:

„Midön a' minap két Rajzolatotskát, egyet a' Kéz-írások ki-adásában mátt a' Magyar Nyelv mivelésében Világra botsátotram, és a' az a' tsekély kezdetü Igyekezett mindjárt Közönséges helybe-hagyást érdemlett: azon ugyan igen örvendtettem. És azt gondolom, hoy Hazám érdemes Fiaiba és Leányiba minden Nemzet és Vallás külömb-sége nélkül a' Haza ékesgetésére és bődögítésára olyan meg-egyezett készséget tapasztalván; méltó okom-is lehetett az örvendezésre. De azomban ezen Tárgyokról való gondolkodásim között gyakran egy egy titkos sohajtás emelkedett-fel mejjemből, 's annál erősebb és gyakrab; minél méjjebben beléjek ereszkedtem. Nem vólt ritkaság hogy más okos Embertől-is egy *Hát immárt* hallyak: de magamtól annál sűrűbben. Hogy lehet t: i: ezeknek az

úgy nevezett szép gondolatotskáknak meg-testesülni? Hogy lehet őket az árnyék gondolatok kebeléből a' valóság fényire ki-hozni?

Az egyiket a' Kéz-írások ki-adatása tárgyát magam Háزامtól-és kevés készületetském-től el-záratván ugyan tsak jó Haza-Fiak és Barátim által, nevezetessen az igen tudós Professoroknak Szathmári Mihálly, és Benkő Jósef Uraknak segittő útasítások, 's a' jó Haza-Fiai és Leányai segedelmek által sok törekedéseim után annyira vitem, hogy ez, mikor azt annak vissza adtam, a' Kitől mint gondolatot úgy vettem vólt által, az ő bőltts Kezeibe azonnal meg-valóságosodott. a' Magyar nyelv mivélése vólt hátra; egy szélesebb és nehezebb Tárgy! Ebben a' Rajzolat ki-adása után-is akadozni tapaszt-

taltam némelyeket azon, hogy e' mire való; holott Magyarúl minnyájon tudunk; (...)

A' Magyar-Nyelv mívelő Társaság felállításáról, és annak módgyáról meg-határozottabb Elmékedések (...)

II. rész. A' Társaság munkálkodásainak Tárgyairól.

A' Társaság munkálkodásainak tsekély értelmem szerint két Közönségesebb Tárgyai vagynak: ú: m: A' nyelv mívelés, és szükséges esméretek terjesztése. Az első Tárgy egy Nyelvmívelő Társaságnak természet szerint való Tárgya lévén; a' második pedig most elébb attól helyyesen el nem választatván, azért hogy ennek kedveltető édessége a' másiknak únalmas vóltát el-vegye, és olvasását tűrhetővé tegye.

I. SZAKASZ.

Az első közönséges Tárgyról, a' Nyelv mívelésről.

Erre a' Közönséges Tárgyra ilyen apróbb és közelebb való tárgyak láttatnak szolgálni. Elsőbben a' *Nyelvnek Közönségessé tétele.*

a.) Tudni való dolog, hogy a' 'Magyar Nyelv magába a' Hazába úgy szóllván nagyobb részint a' Lakósok között ámbár fő Nemzeti Nyelv légyen is, de nem éppen közönséges azért, hogy tálaltassék és vétessék-fel olyan mód, a' melly által talán lassan lassan Közönségessé légyen. Ez igen igen szükséges dolog, de nehéz: mindazáltal a' mint tellyes tökéleteségre vitelit hamar reménleni nem lehet; úgy az előre jól el-intézett és tsendes, erőltetés nélkült, serényen munkálkodó Igyekezet, ha későre-is, jó és szerentsés véget várhat. Ez a' Pont egy azok közül, a' leg-fontossabb és sarkalatossabb dólgek közül, mellyek nem tsak a' Magyar Nyelv mívelő Társaságnak, hanem a' Nem-es Ország Rendeinek és minden hű Tagjainak-is egész figyelmeteségeket és szorgalmatosságokat meg-érdemli. És ezt tészem a' Társaság *egyik Fő Tárgyának.*

b.) Azokat az eszközöket, mellyek ennek az első és fő Tárgynak el-érésére szolgálhatnak. Ezek között leg-elébb tészem a' jó Magyar *Grammáticát*, vagy Nyelv-Mestert; és a' szükséges már a' Rajzolatba ki-nevezett Szótárokat *Lexiconokat* (...)

c.) Mivel pedig az említett eszközök ú. m: Magyar *Grammatica* és *Lexicon* a' Hazában lévő más Nemzetekre nézve annál inkább meg kívántatnak, ha a' Nyelvet idővel Közönségessé akarjuk tenni. Azért el-kerülhetetlen szükség volna jó rövid Német, Örmény, Oláh, Görög, sőt N: Magyar Országra nézve Tóth Magyar Grammatikátskát készíteni, mellyek által a' Magyar nyelvben segélthetnének. Sőt kivált szép Oláh és Görög Betűket hozatván a' Társaság és azokat a' Könyveket mellyeknek a' két Oláh Országban keleték vagyon szépen ki-adván, ez a' jövedelemnek és kereskedésnek egy ága lehetne. (...)

d.) A Nyelvnek közönségesebbé tételére egyenesen szolgálna az-is: Hogy a' Hazába mind azokon a' helyeken a' hól Német úgy nevezett Normális Oskolák vóltanak; Magyar Nemzeti Oskolák álitatnának-fel. *És ez a' Negyedik Tárgy.* De a' melly Tárgynak el-rendelése és végbe-vitele egyenesebben a' Tek; Rendekeket, és a' F. Fő Igazgató Tanátsot illeti.

e.) Kéttség kívül ide tartozik továbbá az-is; hogy alsóbb felsőbb Oskolákba mindenütt a' Magyar Nemzet között minden alsóbb és felsőbb Letzkék és Tudományok a' mennyiben a' dólog és a' Tudományok a' mivóltok engedi Magyar nyelven taníttassanak szükségesképpen. Evel a' móddal nem csak a' Magyar Nyelv közönségessé tétele segéltetik szemlátomást azzal, hogy minden Nemzetbéliek, kik kivált a' felsőbb Oskolába menni szoktak, a' nyelvet meg tanulni igyekeznek, 's meg-is tanulnák; hanem kivált a' Magyar Ifjúságnak az a' haszna-is lenne, melly nem utólsó hogy magát a' dólgot és akár-mellyik Tudományt Anyai nyelven könnyebben, tisztábban, és hamarébb fel-venné, mintsem akár-mellyik idegen nyelven-is. *És ez az Ötödik Tárgy.* Ezt tévén hozzája, hogy a' Magyar nyelvnek és úgy nevezett Magyar Stílusnak, a' Fővebb Iskolákba Mesterek-is légyen, az idegenek segiltetésekre. A' más nyelvekre nézve pedig fenn hagyván azt, hogy azok-is taníttassanak azoknak a' kiknek szükségek vagyon reá; mint p: o. a' Sidó és Görög a' Papságra igyekezők számokra; a' Német Frantzia, Olasz 's a' t. mindennek a' kinek tettzik, és a' Deák kiváltképpen mind a' Papság mind a' Nemesség számára közönségesen; de mindenike a' Magyar nyelv mellett és segedelme által; (...)

f.) Főképpen pedig erre a' tzelra egyenesen és el-kerülhetetlenül szükségesnek láttatik: hogy az egész Országba a' Magyarok között minden alsó és felső Székeken, mind törvényes mind igazgatást illető minden dólgok, Kamarán, Bányákon Postákon, Harmintzadokon közönségesen és minden

ki-fogás nélkül egyedül Magyar Nyelven fóllyanak. *És ez a' hatodik Tárgy.* De ez főképpen és talám egyedül tsak a' Tek: Rendekeket illeti, melly a' mint meg-érdemlette bõlts tanátskozások alá vétetvén, és mind a' Hazának ebben eddig való tetemes meg-sértődése, mind a' mostani állapotok 's környül-állások bõltsen egybe-méretvén, hogy a' Felséges szolgálat hátra-maradást ne szenvedjen ugyan; de a' Haza sérelme meg-orvoslásában-is bizonyos lépés tétessék (...)

g.) Egy Magyar Jádzó színnek fel-állítását talám leg-ellõl kell vala ten-nem azok között az eszközök között, mellyek Anyai nyelvünk gyarapítására 's közönségesíttésére szolgálnak. Bizonyos hogy lileg-fõbb eszköz. És azért a' Társaságnak egy különös Tárgya, a' *hetedik Tárgy.* Mellynek végbe-vite-le úgy-mint egy Játzó Színnek közönséges kinyitása jóllehet most elsõbe egyenessen a' Társaság foglalatosságának tárgya nem lehet-is, kötelessége lészen, mindazáltal ezt szeme elõl el nem vetni, hanem az arra hajlandó Személyeket fel-ébreszteni, és az igyekezőknek minden módokkal, munká-lódással-is segítséggel lenni.

A második közelebb való Tárgy ezen Rendben a' Nyelvnek a' két Hazában egyesíttése, és a' Külömbiségek esmértetése (...)

b.) Tudni való dolog az a' nyelvbe való külömbiség a' két Haza között, és némü némü részben a' Székelysége nézve; melly nem tsak a' betükbe, szókbá, és ki-mondásokba, hanem nevezetesen az Igék változásaiba-is (Conjugatiojokba) vagyon. Ezt már nem tsak lajstromba kell szedni, hanem ki-is fejtegetni, és meg-ítélni a' nyelv természetébõl. Mert ámbár a' N. Ma-gyar Országi Magyarok többnyire a' Magyar nyelv tudása. És ki-mondása-béli elsőséget Erdélynek, és a' Székelységnek közönségesen láttatnak-is meg-engedni: de mind azok a' külömbiségek kérdõre vétetvén, 's a' nyelv természe-tébõl ki nyomoztatván, akkor jõne-ki a' valóság. *És ez a' 9-dik Tárgy.*

A harmadik közelebbõl való Tárgy
A Nyelv bövítettése.

A' mi ezt a Tárgyot nézi, úgy tartom: egy olyan igaz Magyar ember a' ki született nyelvével úgy bir a' mint egy Magyaroknak birnia kell, nem tud sem-mit olyan magossan és szépen gondolni, hogy akármelly magoss és gyöngy gondolattyát-is hasonló magoss és gyöngy Beszéddel ki ne tudja adni. A' Ma-

gyar Nyelv természeti édességén és kellemetességén fellyül, ép és egész bőv nyelv lévén. Ebben a' részben azért nem a' nyelvet tsak a' fejet kell bőviteni, és szélesíteni. A' mi bővítésre nyelvünkben szükség vagyon, kétség kívül tsak a' Szókban, még pedig a' Mesterség, Tudomány, Játék-béli, 's hasonló szókban vagyon. Ebben a' bővítés rendiben azért ilyen Régulák láttatnának, szükségesnek lenni.

1. *Regula.* Hogy a' melly régi igaz jó Magyar szók a' régi Könyvekbe és Kéz-írásokba fel-találtatnak, olyanok t: i: mellyek ma szokásban nem lévén mintegy el-vesztenek a' nyelvből; azok az olyan Társok által, kik Hivatallyok szerint azon Könyveket és Írásokat fogják forgatni, ki-jegyeztetvén, tétetnének közönségessé.

2. *Regula.* a' fellyebb való Czikkellybe és a) b) betük alatt említett különböző helység 's vidék-béli szók fel-keresése alkalmatosságával-is talál-na az ember sok ahoz képest újj szókra. Akárki tudgya, hogy a' Székely-Földin vagynak olyan eredeti Szók, mellyek Erdélyben a' Vármegéken meg nintsenek, 's itt meg olyanok, mellyek ott nem tudatnak; és így vagyon a' dolog a' két Hazára nézve, is és N: Magyar Országon annak különböző részeire nézve. *És ez a' tizen-egyedik Tárgy.*

3. *Regula.* A' Szók szaporításának és Nyelv bővítésnek egy nevezetes módgya az *Analogia*, a' hasonlatosság (...)

4. *Regula.* Mivelhogypedig némelly jó reménségű újj vitéz nyelv Herosok, a' Magyar nyelvhez való buzgáságból⁴⁸, ennek bővítésének, ékesgetésének és kedveltetésének némelly olyan úttyait kezdették meg-próbálni, mellyek éppen ellenkező tzélra visznek: mellynek példái azt ujj Magyar termésekbe találtató némelly tsuda bogár újj szók; más nyelvekből szükség felett behozott szók és majmólt szóllás-formái: nem külömben a' Magyar szókból az *Analogia* hasonlatosság szerint formált de erőltetett újjítások, a' beszéd-be meg-tartott Magyar nyelv természetével ellenkező Német beszédnek követései; hasonlóképpen a' tisztességes szók helyébe a' tisztességteleneknek, a' betsületes, Nemes, kellemetes szóllás-formái helyett a' durva, és a' parasztnak fel-vételek: tehát a' Társaságnak a' leg-szélesebb és munkásabb Tárgyai közül való lenne mind ezeknek a' hibáknak az újj Könyvek elő-adása alkalmatosságával léendő helyes és törvényes, igasságos, de inkább elmés mint éles megítélések; némellyeknek lajstromba szedések, és az el tűrhetetleneknek éppen ki tzégérezések. *És ez a' 13-dik Tárgy.*

⁴⁸ buzgóságból

5. *Regula.* A' Szók szaporittásában közönségesen ezt a' Régulát Kívánnám meg-tartani: Hogy ha melly dolognak tulajdonságnak vagy tselekedetnek egy tulajdon élő neve vagyon, akár tulajdon akár már egyszer fel-vett hasonlatosság szerént való neve; vagy ámbár idegen, Tót, Deák, Német nyelvből fel-vett nevezete, olyan melly immár az élő nyelvbe béóltatott tehát ennek helylyébe más szó keresésével senki magát ne fáraszsza.

6. *Regula.* Meg-esik ugyan hogy némelly dólgoznak két három nevek-is vagyon ugyan azon egy Országba-is; annál inkább meg-történik, hogy egy ugyan azon dolognak külömb nevezete vagyon a' Székelységnél, külömb a' Vármegyéken, és N: Magyar Országban meg külömb; mellyek ha éppen közönségesek és tisztességesek, egymással fel-tseréltethetnek, mint p: o: Tengeri, Törökbúza; Málé; melly ugyan jó: de ebben igen vigyázni kell, hogy csak egy helység-béli úgy nevezett *Provincialis* szók, sőt még szóllás-formái-is tisztességes Beszéd rendibe soha fel ne vétessenek; mert tsőmört okoznak, alaton és házi beszédbe, pedig élni lehet véllek. *Ez a' tizen-negyedik, és ez-is Nagy Tárgy.*

7. *Regula.* Az írás módgyára, (Ortographiára) a' ki-adott Könyvek nyomtatására, betüire, és papirossára-is vigyázni kell a' Társaságnak, és ha lehet, betüt, papirossat egészen meg-jobbitani. *És ez a' tizen-ötödik Tárgy.*

8. *Regula.* A' fordításokban-is, a' mennyibe a' nyelvet illetik, éppen a' fennebb irt Régulákra lehet a' Társaságnak vigyázni. *És ez a' 16-dik Tárgy.*
(...)

BÉ-REKESZTÉS

Vegezetre Nemes Ország Tek: Rendei! Egy ezer Esztendő után mintegy újj napnak fel-támadását hirdeti ma Hazánk Egére a' Vigyázónak szava. Ebredgyünk-fel a' mi álmunkból ennek örömmel való fogadására és köszöntésére. Mert szépek és vigasztalással még előre telyesek az ő sűgárainak első, ámbár igen gyenge postái. Kellyünk-fel Nemes Hazánkknak érdemes Fiai és Leányai, és ajánlyunk-bé fejenként Áldozatot a' Mindenhatónak. Egy háláadó töredelmes Szívnek áldozattyát annak a' Ki Hazánkat annyi veszedelmei és pusztulásai között-is meg-tartotta, és több régi hatalmas Nemzeteknek sorsával nem csak a' semmiségbe visszátérni nem engedte; hanem a' mi időnkbe végre aval a' tsendességgel-is szerette; hogy Közönséges Gyűlésünk Tárgyai nem csak életünk meg-maradása 's napról-napra való fenn tarthatása, hanem Hazánkknak ékesgetése, 's jövőendő-béli bóldogsága-is, lehetnek. Hogy midőn Hazánk és Nemzetünk más pallérozottabb Nemzetekkel ma

tsak az Össi vitézség Pálma-ága felett vetekedhetik; majdég hajdon azokkal a' pallérozódás, esméret, és értelem világába-is vetélkedhessék. Esedezzünk nékie; hogy annak meg-újjító és kellemetes reménsséggel biztató ajándékaitól, a' homálynak irigy fellegei el ne zárják a' mi Szemeinket: Sőt azt a' tökéletesség lineájához idővel közelebb-közelebb hozván, a' mi Földünknek hatáiról, 's a' mi Maradékink Szemeik előll, a' setéség tengerébe le-enyészni soha-is ne engedje!

Kellyetek-fel még-is Atyámfiak! És élyetek örömmel ezen Mennyei új ajándéknak gyönyörűséges hasznaival! A' Kik távol vagynak egymástól, ám bár azon egy nyelven beszélnek-is, sőt még a' kik azon egy Hazában laknak-is, ha egyik a' másik gondolattját nem tudhatták: mind két rend-béliek egymásra nézve süketek-is némák-is. Ez a' sorsok bizonyoson egy különböző Nemzetekből és Nyelvekből álló Haza Lakóssainak, míg egy Nyelv Köztök közönségessé nem tétetik. Ez a' Sórta ugyan azon egy Nyelv és Nemzet részeseinek míg az ő jó gondolattjokat 's különböző esméreket egymással közleni, azokat mintegy egybe-szedni, egy tsomóba kötni, és azoknak közönséges folyamatokat adni nem tudnak. Mert tsak így terjedhetnek és lehetnek Közönségesekké és elég hathatósakká a' jó és hasznos találmányok, esméretek, és fel-ajánlott kész igyekezetek, mind a' jónak követésire mind a' rosznak ki-irtására; és mind a' Hazai hasznos esméreteknek gyarapításokra, mind a' szükséges idegeneknek bé-plántálásokra.

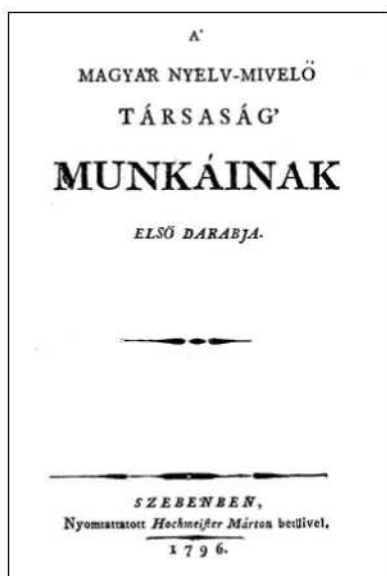
Igy szedte-öszve és kötötte egy tsomóba eme Nagy Gazda amaz égi nagy lámpásoknak imádandó Alkotója a' világosságnak el-terjedt szemetskéit. Így lettek azok mind elég erősek mind alkalmatossok a' Világ ki-terjedett határainak tőkélletes meg-világosításokra.

Kevés erőlködés vagyon hátra; és ezennel meg-fogjátok örömmel kóstolni gondos igyekezeteteknek első és igen kitsiny de édes sengétskéjét. És háláadással fogják a' Ti Unokáitok tölletek venni ezt az ajándékot; mellynél szebbet soha Atya mardékának nem hagyhat: és midőn a' hír ezen illy ártatlan de oly nemes és bátor igyekezeteteknek emlékezetét sebess szárnyain kihirdeti; a' Szomszéd pallérozottabb Nemzeteknek Szíveket a' Ti tiszteletetekkel meg-töltvén, érdemes Neveteket magasztalo ditséretekkkel fog ezennel hozzátok vissza fordulni.(...)

Kolosváratt Kis Asszony Havának 1. Napján
1791-be.
ARANKA GYÖRGY



A Magyar Nyelv-mivelő Társaság munkáinak első darabja című, ARANKA GYÖRGY által írt és Szebenben Hochmeister Mártonnál 1796-ban megjelent munkának az olvasóhoz intézett „bévezető, és rendes cikkelei”-ben olvashatjuk az alábbiakat:



(...) „A’ Nyelv, egy Nemzetben, a’ Nemzet értelmének mind mőhelye, mind eszkőze, mind pedig annak mértékének mérője. Szabad légyen azt mondani: hogy az Europai nyelvek, közönségesen zavarodásba jővén; a’ mult, ugy nevezett *barbarus* százak’ tudatlanságának közelébb valo oka, ez a’ nyelv zavarodása volt. Az ékesen szollás attyának, *Ciceron*nak hozzá hasonlithatatlan szép nyelve, a’ tudatlanságának ’s vadságnak eszközévé vált.

A’ Magyar Nemzet, ezt az igát nem vette fel egészen: meg-tartotta anyai nyelvét. De több Europai napnyúgoti Keresztyén Nemzeteknek példájokat követvén, azt, az Óltártol, Királyi széktől, ’s szép Tudományok’ ’Sámoly székeitől, a’ melly méltoságra az idegen Romait emelte, ki-zárván; az által a’ nemzet nagyobb része között, ’s a’ Tudományok között olyan vastag falat emelt-fel: hogy ezeknek jól tévő világok, amazokhoz által nem hathatott.

Ennek káros következése az: hogy a’ Romai, mai ugy nevezett Deák nyelv vétetvén fel még eleintén mindjárt Udvari nyelvnek, a’ Királyi petsét mellet; szolgálatbéli nyelvnek, az Itélő ’s Igazgató Székeken; és oskolai nyelvnek a’ Tudományok mőhelyeibe: a’ Magyar Nyelv, a’ szép mesterségek és tudománybeli szóokban igen meg-szegényedett ... a’ Magyar Nyelv, a’ maga hazájában, műveletlenségre, árvaságra jutott; a’ szép Romai pedig, egy rendetlen és régi igaz értelmét tsak nem el-vesztett, sőt ki-mondásában-is meg-zavarodott nyelvé vált; és tanulása meg-nehezedett. A’ honnan, a’ Magyarok-

nak kardon 's paripán kapdosó Ifjai, tőle természet szerént meg-irtozván, s' mindjárt még az Árpád vériből származott Királyai alatt, az Udvari és más hivatalbéli felsőbb Székek, mellyeken pennára volt szükség, nagy részint idegen emberek által homlitattván bé: a' Király' oldala ezektől vétetett körül; kegyelmeinek bővebb árjai ezekre folytanak, 's a' Tisztesség vagy övék volt, vagy az ő kedveseiké. A' melly fonák szokásnak (engedjenek-meg a' szónak boldog Eleinknek áldott árnyékai!) két természeti, de káros következése lett. *Első*, hogy az idegenek, nem ösztönöztettek a' hazai nyelvet esmérni és tudni: *Második*, hogy a' Hazafiak, előbb a' Deáknak, és azután más idegeneknek tanulásokra még talám igen-is felette reá adták magokat. Ugy hogy, a' mái hazabéli nyelv zavarodasban, azok között, kik némelly idegen nyelvet tudnak, és magokat Magyarok' szeretik nevezni, lehet találni olyanokat, kik anyai édes nyelvekkel tellyességgel esméretlenek; sőt talám némellyt olytant-is, a' kinek egy bizonyos szerentsétlen nevelésnek modja szerént, egy nyelve sintsen; tökéletesen jól, a' széles világon egyetlenben egyet se tudván.

Még egy kárt okozott a' Deák Nyelv. A' Magyar Nemzet, soha nem lévén olyan számmal, hogy maga földét egészszén meg-ülhesse a' polgári Társaság testébe fel-vette a' meg-hodolt Nemzeteket-is; sőt idegeneket-is hozott, és meszsze földökről hívott bé a' Hazába; mind a' föld mivélésére, kereskedés és kézi mesterségek üzésére; mind pedig a' szélek örzésére. Ha az Udvari 's oskolai nyelv, a' Hazában Magyar lett volna; kétség kívül meg-szoktak és bé-vették volna ezek a' Nemzetek-is. Kétség kívül, annak édes és kellemetes kötele által lassan lassan egybe tsatoltatván, 's egy Nemzetté válván a' Magyar Nemzetnek száma, azoknak számával szaporodott volna; a' kereskedés, mesterségek, kézi művek állapottya, a' szükséges Esméreteknak világa könnyebbedett, bővült, és az egyesülés által nagyobbodott és erősedett volna. Most mit tsinált az az idegen nyelv? Mindenik Nemzet azt az idegent tanúlta Magyar helyet: és a' nyelvek külömbisége által, a' nemzeti külömbség-is megerőssödött, meg-örökösödött. Ugy lehet gondolni: hogy a' néhai vitézi vad idők, a' Nemzetet 's ennek boldogságát tsak akadályoztatták, és késleltették: a' Deák Nyelv pedig azt tellyességgel el-temetni indúlt vólt.

És e' már fő czélja a' Magyar Nyelv mivelő Társaságnak. De nem a' Deák nyelvet, vagy mást ki-irtani; mivel azoknak esméreteket, az ő érdemek és a' szükség el-kerülhetetlenné tették. A' Deák és Görög Nyelveknek, sőt az élő külső Nyelveknek-is betsületek mind örökké meg-marad. Ezek a' szép Tudományoknak kut-fejei: valaki a' szép Tudományokat meg-akarja izlelni,

meg-kell vélek esmérkednie. Egy Magyar Nemes Embernek pedig, a' Deák és Német, okvetlenül szükségesek. Nem az azért czélja a' Társaságnak, hogy ezeket el-törölje és ki-irtsa; mivel az nagyobb kár volna, mint haszon: nem is az, hogy Magyar Nyelvet tsináljon; mivel vagyon: nem is, hogy azt jobbitsa; mivel tökéletes. Hanem hogy ezt az élő, szép, tiszta ép nyelvet, mint a' véka alol a' gyertyát ki-végye; vagy inkább, mintegy a' régi omlások alol, mellyek alá temetttén, mint a' gyémánt, természeti fényit és betsit meg-tartotta, ki-ássa; meg-elevenitse; kellemetességét, érdemét és szükségét nap-fényre, 's ha lehet, idővel olyan virágjába, arra a' méltó tiszteletre hozza és emelye, mellyet természeti szépsége érdemel; és a' mellyre hajdon a' Görög 's ma a' külsők emelkedtenek. Hogy majdon, akkor a' mikor, ha az Egek akarják, a' Hazában a' Tudományok és Tisztesség székeibe méltán és illendőül, és minden erőszak, 's kár nélkül ülhessen, mint maga tulajdon székibe. Hogy azt a' különbséget, mellyet a' Hazánk' földin lako más Nemzeteknek nyelvek különbsége okoz, lassan lassan, de édes és kellemetes moddal meggyengítse, vagy el-is törölje: és a' nyelv közönségesítése által a' kereskedés és mesterségek uttyait, 's a' szükséges esméretek világát, sorsok 's állapotjokhoz képest, mindenekkel közzé tégye. (...)

IV. Panaszoznak, és azt mondják, hogy a' Magyar nyelv, eddig, amig senki nem kívánta mivelni, ékesíteni, rogyogatni; épségben meg-maradott: most, miolta mivelni kezdték, szemlátomást el-rontatott, és rontatik naponként; vagy erőltetésből, vagy tzifrázásból, vagy tudatlanságból, vagy a' különösségeknek és nem közönséges száj izű szóllás formáinak 's ujj és többnyire hamis kohoban vert szoknak formálásával, a' tiszta szép nyelv mintegy megszeplősített; és az a' kívánságok, hogy mintsem egy Társaság az ilyen idétlenségeket szaporítsa, inkább a' nyelv mivelésnek hagygyon békét: vagy ha folytatni akarja, igyekezzék a' nyelvet az afféléktől, mind megőrizni, mind megtisztítani. (...)

Ebben a' pontban igenis örömet megegyezik a' Társaság és azt tartja, hogy ha *Terentius*, *Cicero*, *Caesar*, *Virgil*, *Ovid*, *Horatz*, 's más szép külső Irók nyelvéhez, hasonló nyelvel ír valaki magyarul; a' Magyarság szépségéhez és tisztaságához, a' tárgynak méltóságát, és érzékenyítő előadását is melléje kötven: ennél semmiféle más mod, nagyobb betsületet a' Magyar nyelvnek nem tsinálhat; 's annak tekintetbe való hozására, jobb és rövidebb utat nem találhat. (...)

RENDES CZIKKELYEK.
I. SZAKASZ.
ELSŐ CZIKKELY.
A' Magyar Nyelv' Tulajdonságairól.

A' nyelv Tulajdonságai lévén szinte azok a' pontok, mellyekben annak mind Szépsége és tökéletessége áll; mind pedig minden más nyelvektől meg-külömböztetik: a' Magyar nyelvnek fővebb Tulajdonságait gondoltam gyenge tehetségem szerént le-rajzolni. Mert ugy vélekedem, hogy azok által Anyai Nyelvünket egy született Magyar-is, ha akar fundamentomosabban és könnyebben meg-esmérheti, 's egy Idegen-is kivált a' ki maga Nyelvével már esméretségben vagyon, ha tetszik, könnyebben meg-tanulhattya. Azon fellyül, azok között a' Tudosok között, kik Nemzetünk régi eredetének vizsgálásában izzadnak, nagy kérdésben forogván, hogy vallyon a' Magyarok' Elei Északról *Iuhoria* Tartományából, vagy szomszédságából jöttek-e, a' *Finn* és *Lappon* Nemzetekből szakadván-ki; vagy pedig Déli Asiából jöven a' Hunnuszok maradéki 's Törökök, Tatárok, vagy Mungalok Attyafiai légyenek: ez által a' Természeti Tulajdonságainak majdoni tisztába valo hozatások által, a' Nyelvek közt valo Atyafiságnak vagy idegenségnek vizsgálása-is segélthetik. Az *Erlángai Universitas*ban a' Tudományok körül ditséretesen forgolodo Tudos Hazafi *Beregszászi Pál* Uram, már ebben egy ditséretes Probát-is tett, a' mult 1794-ben a' Magyar és Persa nyelveket egybe hasonlítván: és Munkája által, az ugyan *Erlángai Philosophusok* Seregétől a' *Philosophia Doctorai*, és szabad Mesterségek mesteri közzé érdemlette irattatni.

De szabad légyen magamat bővebben meg-magyarázni. Ugy volt szerentsém tapasztalni, hogy eleitől fogva, azok a' kik a' 'Sido nyelvet tanul-ták közönségesen, mint egy a' felső Ablakból bizonyos szánakozással néznek-le a' Magyar nyelvre, és kivált a' Magyar *Grammaticákra*. Nap-keleti eredetü, ugy mondanak, a' Magyar Nyelv: és annak Természetét, Mesterségét, és Tulajdonságait, a' ki a' Nap-keleti nyelveket nem tudja; se nem tudhattya jól, se igazán elő-nem adhattya. Én ugyan a' mi a' 'Sido Nyelvet nézi, ugy vélekedem: hogy a' bizonyosan egy a' leg-régibb Nyelvek közzül; de mellyikkel atyafiasabb- a' magyar Nyelvel-é vagy a' Tottal meg-nem mondhatom. Mivel ha a' Magyarhoz hasonlít abban hogy a' neveket a' Név-más utának tételével meg-személlyesíti: a' Tottal-is meg-egyezik abban, hogy nem csak a' Nevekben, hanem az Igékben-is meg-vagyon a' Him és Nyöstény nembéli

külömbőség; mely a' Magyarban éppen nintsen. Azt sem tudhatom, hogy melyik régibb az Arpád Nyelveé, vagy az Ezdrásé' csak azt tudom, hogy az a' régi 'Sido nyelv már régen meg-hólt nyelv; és azért azt ugyan igazán szólva, valójába senki jól nem tudja, nem-is tudhatja: és ha ki egy hólt nyelvből akarna egy élő Nyelvnek Tulajdonságaival meg-esmérkedni; fonákul gondolkodnék. Azt-is tudom, hogy a' Magyar Nyelv élő Nyelv, és valaki a' Magyarok közül idegen akármely nyelvet akar tanulni; annak elébb a' Magyar nyelvet, 's annak tulajdonságait kell tudnia. Továbbá a' Magyar nyelv, egy olyan régi Nyelv: mellynek virágzásainak hajdoni idejéről, a' viselt dolgoknak még a' leg-öszebb Iroi sem emlékezhetnek. Én ugyan midőn a' Magyar Igék, és Nevek változásainak véghetetlen sok apro, de bizonyos törvények alá vettett külömbégeit meg-nézem: úgy gondolom, mintha egy Tanult nagy kép Irónak könnyű etsettyét látnám szemem előtt: mely a' Színeknek Száz külömböző játékot, és mintegy árnyékokat tud adni. Mellyből talám nem tsalom-meg magamot, ha úgy gondolkozom: hogy a' Magyar Nyelvnek még régen, az emlékezetek felett Ásiában virágzó nyelvnek; és a' Nemzetnek, egy nagy népes, Társasági életben, 's Városban lakott Népnek kellett lenniük. Annál inkább; mivel leg-alább tsekélly vélekedésem szerént, a' Magyar Nyelvet bizonyos, és meg-határozott Reguláira nézve a' leg-tökéltebb mái Nyelvek közé lehet számlálni. Ki-vételek, a' mint mondják *Exceptiok*, vagynak ugyan benne: de a' leg-szebb közönséges Regulákkal bír, mellyek csak egy Nyelvben lehetnek; én leg-alább tökéletesebb, szebb, és kellemetesebb nyelvet a' Magyarnál nem gondolhatok. Ha kinek a' mit mondtam soknak tetszenék, méltóztassék csak azt a' Fő tulajdonságát meg-gondolni a' Magyar Nyelvnek: hogy mind a' Nevek esetében, mind az Igék változásában, mind a' származásokban, mind a' szónak egybe-foglalásában, az előforduló külömbségeknek Törvényeit a' Magyar Nyelv nem más Nyelvtől hanem egyedül 's egyenesen a' Természetéből veszi; mely a' beszédben csak a' Hang egyeztetésében és a' fület nem sértő 's nyelvet nem erőltető vagy botorkáztató szép ejtésben u. m. a' Hármoniában áll p. o. nem mondhatja: *Lábja, Egésségje*; hanem *Lába, Egéssége*. Nem *Hitée* vagy, *Hitéjé*; hanem *Hit-té, hitinek*. Nem *Fium, Fiud, Fiuja*; hanem *Fiam, Fiad, Fia*. Nem Szeresj, Szeresje; *Rázj, rázja; vonj, vonja*; hanem Szeress, *Rázz, Vonny*. Nem *Azbol, azval, feltölem, szoatyas*; hanem *Abból, Azzal, felölem, szovatyas*. Nem *Apám-nak Apjának Apjának Apja*; hanem *Apám, Apja, Apjának, Apja*. És ez az ok az , a' miért a' Magyar Nyelvet szépnek nevezni; és az Eredeti Nyelvtől, akár mellyik vólt légyen az, nem meszsze való atyafiságu Nyelvnek tartani bátor-kodom. Ebben a' részben most csak azt akarom: hogy a' Magyar Nyelvnek

tulajdonságait, 's természeti tulajdon külömbégeit a' 'Sido, és más Napkeleti Nyelvek hatalmas párt-fogoinak mint egy kitsiny Táblátskában szemek eleibe-téven, ez által segítségkre légyek. Hogy e' szerént pontrol pontra fel-vévén azoknak a' nyelveknek-is Természeti tulajdonságaikat, ezeknek egybe-vetéséből majdon meg-tessék: hogy az élő Magyar nyelvet csupán és a' *Grammaticai* Mesterségére nézve lehet-e külbmben jól tudni; hanem-ha valaki a' 'Sidot, és Arabsot, 's a' más Napkeleti Nyelveket tudja. Mellyre ezennel a' 'Sido Nyelv Tudosságait közönségesen kérem-is, és barátságoson hívom-is. Annál inkább pedig, hogy a' mint fellyebb említettem: ennek az egybe-hasonlításnak, a' Nemzetek Atyafisága, 's következés szerént a' Magyarok Asiában lévő közelebbi Attyokfiai ki-nyomozásában, tsalhatalan haszná vágyon. Abban a' reménységben-is vagyok pedig, és az a' fő czélom, hogy a' Nyelvnek természeti tulajdonságai tisztán elő-adatván, az által a' jó Mesterek Segedelmével, a' Magyar Ifjak-is, az idegen Nyelveknek tanulásokban, 's az idegenek-is, a' Magyarban, segittessenek. De erre a' végre szükség leszen: hogy a' Nyelveket értő, és tudó jó Hazafiak közül, e' szerént, vagy jobban; egyik a' Déák, más a' Görög, mások a' Német, Franczia, Tót, Orosz, sőt Örmény, Czigány, Nyelveket-is dolgozzák-ki; és ha nem sajnálják a' Társaságnak küldjék-bé. Az Író mind a' Tárgynak érdemét, és Nagyságát, mind a' maga járatlanságát a' Nyelv-Mesterségében igen jól érezvén, és tapasztalván; maga csekély vélekedését ugyan bátran, és tehetsége szerént, minél tisztábban adja-elé; másokban-is ezt szeretvén: de a' mint Munkátskájának tökéletességet semmiképpen nem tulajdonit; úgy tellyes reménységgel bízik, hogy azt abban a' Nemes Haza se keresi. Ez a' lépés az Anyai Nyelvmivelésének leg-első mozdulása; a' Haza ezt a' mozdulást régen várta. És az Író bátorságot vett, 's mint egy fejszét belé-vágja elsőbben a' nagy fába, vagy inkább mintegy a' Pállya futás mezején gondolja magát lenni; és annak töretlen, gyepes ösvényén meg-indul elől: de bizonyossá téssen arról minden jó Hazafit; hogy másoktól meg-előzteni, vagy meg-győzettetni a' viágon legnagyobb szerentséjének fogja tartani."

Majd *A' Nyelv' Tulajdonságairól* írt rész után a harmadik cikkelyben értekezik arról, hogy „*Minéműnek kell egy jó Nyelv-mesternek lenni*”. Ennek keretén belül „*A' Magyar Nyelv-mesterről különösön*” szól:

„A mondottakból világos, hogy a' ki egy jó Magyar Nyelv-mestert akar írni, annak tudni kell:

1. A Magyar Nyelvet, 's ennek tulajdonságait tökéletesen, hogy a' Nyelv-mestert ne az eszéből, hanem a' nyelvből csinállyá. Kiváltképpen pe-

dig jól kell tudni azt a beszéd módját (*Dialectust*), mely a nyelvben a többi felett közönségesen szebbnek és jobbnak tartatik.

2. Tudni kell azt a különbséget, mely a régi Beszéd, Könyvek és Írások között, s a maiak között vagyon. Nem különben az élő Nyelvben Erdélyben, Vármegyék, Székelyek, és Magyar Ország hozzá tartozó részei között való különbséget, az Erdély és Magyar Ország között, a könyvbéli és közönséges beszéd között, a Tisztességes és jádai beszéd között valokat.

3. A Magyar Nyelv eredetére nézve Napkeleti lévén, tudni kell elsőben közönségesen a nap-keleti s nap-nyugoti nyelvek között való különbséget; azután azt-is, mely a Magyar s más nap-keleti nyelvek között vagyon, ezek között, melyik a Magyarinak közelebb vagy távolabb való Attyafia, eredetie, vagy származott, s melyiktől?

4. De nevezetesen a Magyar nyelv a nap-nyugoti több idegen nyelvek közéjébe csak úgy lévén magánosan le-téetve mint egy alma; de ezekkel minden tekintetre nézve közös Társalkodásban lévén, hogy a Magyarok azoknak, az idegeneknek ellenben, a Magyarinak tanulásában könnyebbítsenek, tudni kell a köztök való fővebb különbségeket.

5. Ezeket tudván, azután a Magyar Nyelv-mestert a Magyar nyelvből kell írni, és semmiképpen nem egy idegen nyelvből, mint a Német vagy Déák példának okáért. Illyen hiba volna az, ha ki a Magyar *Declinatiok* és *Conjugatiok* számát szaporítaná, holott a Magyarban a Déák és Német *Conjugatiok* formája szerint, sem *Declinatio* egynél, se *Conjugatio* kettőnél több nintsen. Sőt a nap-keleti nyelvekből sem kell a Magyarinak magának *Grammaticát* írni. Elsőbben azért, mert a Magyar nyelvből kell írni. Azután azért, mert a nap-keleti nyelveknek kezeinkben forgo *Grammaticá*jokat nem a nap-keletiek magok írták, kik magok nyelveket tudhattak volna, hanem a nap-nyugotiak, kik jól nem tudhatták.

6. Hogy mindazonáltal a külső nyelveknek tanulásokban a Tanulók könnyebbítsenek, közönségesen a Magyar nyelv tulajdonságainak, és különösségeinek elő-adások alkalmatosságával egy Nyelv-mester Szerzőnek, nem csak fővebb és fundamentosabb tulajdonságait kell elő-adnia, hanem azokat az különbségeket-is, melyek azt a többtől meg-választják, vagy ahoz való hasonlatosságát ki-mutatják.”

„És hogy a *Grammatikák Czályoknak meg-felellyenek*” című részben még a következőket írja egyebek között:

„3. A’ miben pedig csekély vélekedésem szerint immár ennyi sok szép próbák és tudos Munkák után a’ Nemzetnek, és Hazámnak szüksége va-

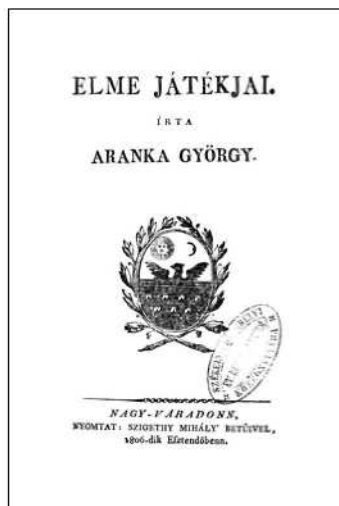
gyon közelébb, a' nem egy Nyelv-mester: hanem a' *Magyar Nyelvnek Elei*, röviden, tisztán, fundamentumosan, és a' szerént a' Beszéd Módja (*Dialectus*) szerént írva, melly szebbnek 's jobbnak tartatik a' két Hazában; mind a' Nemzeti Ifjuságnak, mind az Idegeneknek segittségekre és nevezetesen a' Nemzeti Oskolák számára. Mellyben a' Nyelv természetéből, a' nyelvnek és annak Mesterségének Elei minél rövidebben; az Írás módja pedig, és forma példák, az ugy nevezett *Paradigmák* egészen jól, és szükséges Jegyzésekkel adatnának-elő."

(...)

„7. Azoknak számokra pedig kik az Idegenek közül a' Magyar nyelvet meg-akarnák tanulni, szükségesnek látnám: a' fenn említett *Magyar Nyelv Eleinek* rendi szerint, a' köztünk lévő más nyelvek tulajdonságait, és külömbbségeit-is külön külön egybe-szedetni, és a' Magyarral egybe-vetni, hogy ez által mind a' Mesterek a' Tanítás rendiben, mind az Idegenek a' Tanulás módjában könnyebbítettessenek."



ARANKA GYÖRGY Nagyváradon 1806-ban nyomtatott **Elme já-té-kjai** című munkájában „*apróságai*”-ból válogat, hogy „*az haza oltára eleibe tisztelettel*” letehesse. Régi mértékekben (hexaméter, disztikhon, „*lantos vers*”, magyar két- és négysorosak) írt versek ezek, de előszavában szól a magyar nyelvről, nyelvhasználatról is:



„Hogy gyenge erőmet ezenn a’ mezőnn megpróbáljam, elsőbenn a’ gyönyörűség vitt reája, azután pedig, kivált a’ Hexameterekre nézve a’ Magyar Nyelv tekintetéből, a’ vetélkedés ösztöne. Mert a’ Német Tudósoknak közönséges vélekedések: hogy minden Európai mai Nyelvek között, egyedül csak a’ Német Nyelv volna a’ Görög és Deák lábú Hexameterek’ írására a’ legalkalmasabb. Én nem úgy tartom. a’ Német Nyelv igen tudós ’s igen bőv, ’s kimivelt nyelv: de darabos,. a’ Magyart Hexameterre és Distikhonra sokkal szebbnek és alkalmasabbnak találom...”

A kötetből az „*Egy Jó Ifjú Ferencz’ Napjára*” című versét⁴⁹ ragadtuk ki. Ebben ad értékelést a magyar nemzetről, a magyar nyelvről:

(...)

„Az a’ nemzet, amely hajdann,
Az a’ fényes Magyar Nemzet!
Oly’ híres vólt Árpádbann;
Szent István László nagy Lajos,
’S Hunyadiak százakban;
Az a’ Ditső Magyar Nemzet
Mire jutott? Hol vagyon?
Nevét is csak nem vesztette,
Más Nemzetek hágtak fel.
Te szép Magyar! le szállottál;
Nem Sírodba de közel.”

(...)

⁴⁹ Aranka György: *Elme játékjai* Nagy-Váradonn, Szigethy Mihály betűivel, 1806. 28-46.

A német, angol és francia nemzetről szólva, azok nyelvhasználatát elemezve állapítja meg a következőket:

„Ki-ki csak az ő magáét,
Írja, szólja, mivel;
A Nyelv bölcsességébenn
Magyar őket meggyőzi.
Eme Felséges Tanácsot
'S A' Bölcsenek füleket
Ki arany lánczra fűzed,
Győzedelmes nyelvű Pitt!
Hogy vagyon, hogy nem szégyenled,
Mennydörgő Beszédidet,
Ánglus nyelvenn tartani?
Az Anyai nyelvedenn;
Melyenn a' Londoni hitván
Kúfárné, 's hajós beszéll,
Mikor a' nagy Oczeánnak
Birodalma forog fenn,
És azt kell védelmezni.
Te, 's a' Német, és Francia
Régi Pogány Róma' Jármát
És kegyetlen rabságának,
Czímeresebb bilincset,
Melyet az ő Maradék
'S Új Róma is megvetett;
Róllatok 's maradéktokról
Már régolta lerázván,
'S Magatokat nem mint foltot;
Hanem mint egy álló Testet,
Egy nemzeti igaz testbe,
Egy Egészbe formálván,
Eleitek' dicsősségit
Tartjátok fenn Elmével
'S Nemzetek' Nyelvével,
Azonn folynak a' Tanácsok,
A nagy bölcs Tanácskozások;
Azonn a' szép Mesterségek

És a' méjj Tudományok.
Mert mint Elmének a' szép, szín;
És hang egyeztetésébenn,
Minden Mesterségekbenn,
Úgy az Észnek a' Beszédbenn
Igaz mérője a' Nyelv;
De Anyai született Nyelv.

.....
Ennek a' szép dicsőséges,
Bóldog Magyar Nemzetnek,
A' Felének 's a' szépének
Szólj magyarúl, nincs füle:
Felelni kell, nincs nyelve.
Ha Anyai nyelvet keressz
Süket is, néma is.
Két egész Magyar Hazábann
Az Haza kebelébenn,
Három Német Újság-Író;
Mindenik jó, 's megélhet,
De Magyar még egy sincsen;
Nem is meri próbálni.
Egy Játék-Szín alig áll:
Hogy fenn állhasson sétáll,
Csak nem fele a' Nemzetnek
A Szép-Nem és a' Fő-Rend,
Néhány Jó Hazafi között.
A több Számról ítélvén,
'S A' Tudós a' nyereségért,
Megvetette maga nyelvét,
'S Attól mintegy elpártolt.
Nem elpártolt; engedjen meg!
Azt se mondom elszakadt:
De ólvad, vagy elólvadt.
Dítsérete 's kevélysége
A' Magyarnak méltánn az:
A polgári társaságban
Hogy leg-hívebb, 's nemesb Tag.
Ebbenn az Hűségnek Lelke;

.....
De ez nagy és szent Pólgári
Testbenn, melybenn ő az elsőbb;
'S Oly' fényes, hogy a' többi;
A' munkás Tóth és Oláh,
Földünk' ős Lakossai,
A' Jövevény elmés Német
Vitéz Horváth 's Rácz Nemzet,
Pólgári Test' egyességben
Mind ő róla hívatnak,
'S Magyaroknak mondatnak.
Ebbenn a' nagy Testbenn mondok,
Midőn Tóth, Német, Horváth, Rácz,
Ki-ki Nyelve' fényével is,
Mint Nemzeti Czímerével
Nemzete' díszét, létit;
A' Túdósa pennájával
A Fő Rend Áldozatival,
Igyekeznek fenn tartani,
Jobban mint sem valaha:
Az a' Vitéz Magyar Nemzet,
Az Árpád Maradéka;
Eleiről reá szállott
Nagy szívvel magát felejt;
Vigyáz csak a' Köz-Jóra.
Nemzetére mint Nemzetre
És mint emez egész Testbenn
Csak egy különös részre
Ügyelni is restelli.

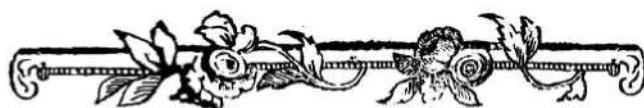
.....
Egy polgári Társaságot
Tart fenn maga Törvénye,
Egy Nemzetet a' Nyelve.
Rossz Hazafi Hazafinak,
Ki Törvényét megszegi:
Kicsiny Magyar az Magyarinak,
A' ki Nyelvét megveti.

Anyai nyelv, a' mint hívják
A Magyar a' Nemzetbenn;

.....
De fordulhat nem későre,
Felderülhet jövődre,
A' Magyar nyelv' szép napja
Most sincs teljes homálybann!
Mint az Idő mérő esőbenn,
A' kéneső alá, 's felhág,
Egy ponthoz nem köttetik:
Így a' módi és a' szokás,
Es a' Nevelés' módja,
Most balra, majd jobb oldalra
Fordúlni igyekezik;
És szűnetlen változik.
Vagyon egy két Nemes szikra
Még a' Magyar jó Vérébenn;
A' mely Magyar tűztől gyúl,
És azzal tisztánn lángol.
Egynéhány jó Magyar Fi,
Ki mikor a' pallérozás'
Csapangó keresztútjainn
Más idegen szép Elmékkal,
A Dicsőségnek fellengős
Tetejére siet fel:
Lépési közt Nemzetére
'S A' mely hantról indúlt, arra
Figyelemmel vissza tekint,
Hogy útját meg ne vétse;
És megválva nehézkedik
Mint Éltének köz-pontjára,
Nemzetének javára,
'S Ennek jeles Dícséretét
Más Nemzetek fényére
Igyekezvén felemelni,
A' Jövőnek ágyot vét."
A' csak minap élt Battyáni

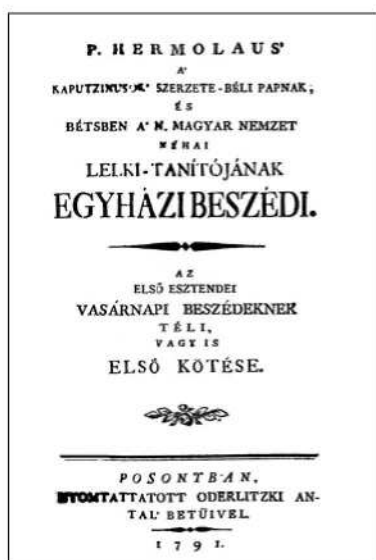
Most Teleki, és Szécsényi,
 És Festetics Ilyenek,
 A' nagy Lekü Magyar szívű
 Mai igaz Hérosok!
 'S Például elől mennek.
 Velek emez Dítséretet,
 És Borostyánt nyert Elmék:
 Báróczi, Virág, Kazinczi,
 Révai, Görög, Bacsányi,
 'S A' több munkás Tudós Sereg,
 Nagy sürüenn, mint a' felleg,
 Emez mai korcsosodott
 Névvél Magyar Lelkek ellen,
 És előre már Ő benne
 Fajúlt ártatlan nyom ellen,
 Nemesül viaskodnak.
 Jövő árviz' eleibe
 Kötvénn mintegy gátokat,
 'S Nemzeti nyelvek' fényére
 Készítgetvénn utokat.
 Nincsen a' Múlt, nincsen a' Leszsz,
 Csak a' kicsiny Van vagyon.
 De ez három: Múlt, Leszsz, és Van,
 Vezérlik az Életet,
 'S Tésznek együtt kezet fogvann,
 Bóldoggá egy Nemzetet."
 (...)





P. HERMOLAUSnak – állítólagos családnevén *More György*-nek –, „**a’ kaputzinusok’ szerzete-béli papnak, és Bétsben a’ n[emes] magyar nemzet néhai lelki-tanítójának egyházi beszédi**” *Oderlitzki Antal* betűivel, 1791-ben jelenik meg Pozsonyban „*első kötés*”-ben. Hat esztendei prédikációinak első évi, téli vasárnapokon elhangzott beszédeit tartalmazza. A kötet egyik megfogalmazott célja „*hogy hazánk’ nyelve a’ tudományoknak ezen fő, és szentebb részében is járttabb útra, ’s tökéletességre ezen móddal kelne.*”

„KEGYES OLVASÓM!



Tudván több Keresztény Honnyainknak azon kívánságát: hogy Hazánk’ nyelvén is több Predikátziós Könyvek találtatnának: mellyek a’ midőn az Isten’ Szavát halgatni nem lehet, otthon olvastattván, a’ jámbor Hívektől a’ kívánt lelki-hasznot meg-szereznék. Mások’ kívánságát is: hogy Hazánk’ nyelve a’ Tudományoknak ezen fő, és szentebb részében is járttabb útra, ’s tökéletességre ezen móddal kelne. Ezen kívül több Bölts, és jámbor Férfiaktól is únszoltattván arra: ez Egyházi Beszédimet Közre botsátom. Azon jó reménységgel: hogy jóllehet már több nevezetes Lelki-tanítók e’ ké-

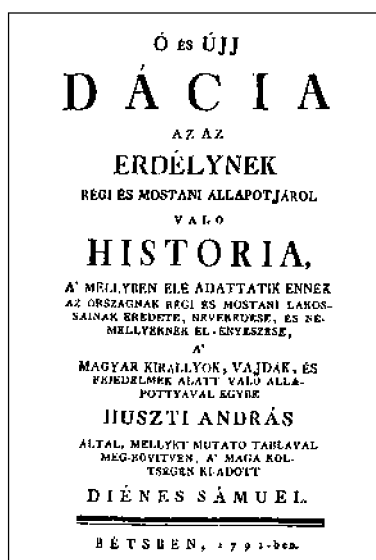
sőbb esztendőekben is ki-adták Hazánk nyelvén Beszéddyeiket, még ezek is kegyesen el-fogattatnának mind Egyházi, mind világi Féleinktől. E’ reménységemet még az is tamogattya hogy már eddig ki-adott kissebb munkáimmal is: ugymint *Sz. István Királyunkról 2. Predikatzio* 1786. és 1790. *Az Ur Jesus’ Kinszenvedéséről Keresztény Elmélkedésim* 1787. *Boldog Halálra el-készítő Imádságok, ’s Oktatások.* Vagy mind Egyházi-, mind világiaknak is szolgálándó Betegek’, ’s Haldoklók’ Könyve 1789. *Bétsi Imádságos Könyvetske* 1789. Eszt. Azokon kívül a’ miket Deák, és Német nyelven ki-adtam: Keresztény Honnyaim előtt (a’ hozzám írt bizonyságok-ként) kedvet találtam.

E' Beszédim' ki-adásának moddjáról gondolkodván: 's nem találván különös Jó-tévőt, ím' azt találtam leg-alkalmasbbnak: hogy azokat ily Kötésekben egy-más után ki-addjam. Mert se *praenumeratio* által (mely által a' matskát 'sákban szokták' árúlni) se ha egyszerre mind ki-adni akarnám, igen feles költséggel terhelni nem akarám kegyes Olvasóimat. Ki is győzne annyit vagy maga' költségén ki-nyomtatni? vagy a' Nyomtatót egyszerre kifizetni? mivel mindenestől, ha az Isten életemet, 's egészségemet meg-haddya 6. Esztendőkre való Vasárnapi 's Innepi talán még más alkalmatosságokban mondott Beszédimmel is néhány Kötésekben szolgálni kívánok. Én a' magam' részéről mindent el-követendek: hogy az egyik kötet mentől hamarabb a' másik érje; éri is: ha tsak a' szükséges költség' dolgában nem támad akadályom: de melynek el-hárítására Nagy Szívű, s jó Lelkű Honnyainkat kérem, 's benne bízom.

Ha e' munkám szándékomnak meg-felel: már abban is bizonyos vagyok: hogy Hazám' Fiainak hasznos, 's Isten előtt kedves léssen. Egyéb jutalmát nem kerestem, de most se kívánom *Végezetre* (Sz. Pálnak ezen igével fejezem-bé az elő-járó beszédemet, 's kegyes Olvasóimat arra kérem) *Atyámfiai! erősöddjete meg az Urban, és az ő erejének hatalmasságában. Öltözzetek-fel az Isten' fegyverébe, hogy az ördög' leselkedésinek ellene-állhassatok. Mert nintsen mi nekünk tusakodásunk a' test, 's a' vér ellen, hanem – a' világi setétségeknek vezéri ellen, a' lelki gonosságok ellen. Az okáért vegyétek-fel az Isten' fegyverét (az imádságot) hogy ellent-állhassatok a' gonosz napon, és mindenekben tökéletesen meg-maraddjatok. Álljatok azért fel-övedzván a' ti ágyékitokat valósággal, és fel-öltöztvén az Igasság' pántzéljába, és sarut vonván lábaitokra a' Békesség' Evangyeliomának készüléttel: mindenekben fel-vévén a' Hitnek paisát, melyben a' – Gonosznak minden tüzes nyilait meg-ölthassátok: és az Idvösségnek sisakját vegyétek-fel: és a' Léleknek kardját; (mely az Isten' szava) Minden imádsággal, és könyörgéssel imádkozván minden időben lélekben; és ő benne vigyáztván minden állhatatossággal, és könyörgésekkel minden Szent – Hívekért; én érettem is, hogy beszéd adattassék nekem az én számnak bátorsággal-való meg-nyitásában az Evangyeliom' titkainak ki-nyilatkoztatására. Mellyért követséget viselek a' lántzon (sok-féle akadályok között,) úgy, hogy a' felől merjek szólani (és írni) a' mint szükség nekem szóllanom, és írnom. – Békesség az Atyafiaknak, és szeretet a' Hittel, az Atya Istentől, és az Ur Jesus Kristustól. Kegyelem minnyájokkal, a' kik szeretik a' mi Urunk Jesus Kristust. Amen. Az Efesusiakhoz. Lev.6.R.10. és kövv. vv.*



Diénes Sámuel saját költségén 1791-ben adja ki Bécsben, mutató táblával meg bővítve **HUSZTI ANDRÁS** művét, az **Ó és Ujj Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való historiát**. Ajánló levelében utal a nemzeti nyelv pallérozásának szükségességére is.



„Méltóságos Ur,
Különös Tiszteletre méltó Uram!

Valahányszor meg-gondolom azoknak az érdeemes, jó érzékenységgel, és előre meszsze el-láto elmével biro igaz Hazánk fiainak tselekedeteiket, a' kik a' magok igyekezeteket mások felett egyéb rendes foglalatosságokon kívül különösön arra kívánják fordítani, hogy a' mi Nemzeti nyelvünknek pallirozása mellett a' mi Ifjainknak olyan könyvek adattas-
sanak kezekben, a' mellyek nem csak az hogy az olvasásra kelemetese, hanem leg előbb is szükségesek és hasznosok légyenek, mint annyis-
szor egy belső örömet tapasztalok magomban;

Minthogy ilyen módon azt az utat, a' mellyen eddig a' Tudományok' megszerzésekre menni kellett, rövidebbé, és annak meg-nyérésére szolgáló modot könnyebbé tétettetettnek lenni gondolom. A' Tudományokat pedig, a' mellyek az embert mind azokra, valamellyek ötet boldoggá tehetik, mint egy kézen fogva vezetik, azoknak a' rosszaknak pedig el-kerülhetésekre, a' mellyek az embert boldogtalan állapotban ejthetnék, és a' mellyek a' magok meszszi-
re való lételek miatt sokaktól láthatatlanak, mintegy nagyitto, és a' Tárgyat közel ho-
zo üveg, az embernek szemei eleibe terjesztvén, utat mutatnak, mi módon lehetne az embernek könnyebben magáévá tenni, mint ha az, az azt meg-tanulni akarónak a' maga született nyelvén tanittatik. Ennek előtte is sokan vóltanak ilyen gondolattal bíró emberek a' mi Nemzetünk között, és mind a' Nemzeti nyelv pallirozására, mind pedig a' Tudományoknak már valaha azon való tanittathatásokra nézve Nemzeti nyelvünken könyveket dolgozni el nem mulatták ugyan, de azok közül többnyire vagy az időnek viszontagságai, vagy pedig magoknak a' Könyv szerzőknek különös akadályai miatt, a' világ eleibe kevesen jöhettek. E' vólt a' sorsa a' mi Hazánknak állapotjáról készített ezen könyvetskének-is melly mind eddig nyomtatásba ki nem jöhetett, a' mellyet a' sok izben ujjonon való le-írás

által ejtett feles számu hibáktól meg-jobbittanám, és mostan a' nyomtatás által közönseggé tennem, és mind a' két Nemen lévő Ifjainknak ilyen modon kezekbe adnóm szükségesnek[!] lenni ítéltem, mellyet-is a' Méltóságos Urnak az egyenes szivüeknek ítéletek szerint, mint egy igaz szivet viselő jó Hazafiunak, semmi nem egyéb Tzélből, hanem annak a' tartozó Tisztelet adásnak e' részben-is leendő tellyesítettéből kívánok alázatosan ajánlani, a' mellyel élete fogytáig tartozik.

A' Méltóságos Urnak, alázatos Szolgája, Diénes Sámuel"



Abafi Lajos szerint, **PAKSI SZAKMÁRI SIMON** 1792-ben fordította le Pozsonyban németből magyarra **A' Frey-maurer avagy szabad kömíves rendnek oltalmazása** című könyvet⁵⁰, amelyben a magyar közönség számára is közérthetőbbé kívánta tenni a mozgalmat.



„TÚDOSÍTÁS

Ha valahol, Magyar Országban van az, a' hol a' Frey-Maurerek felől való nevétség, és nagyobbára, az Emberi szeretettel igen ellenkező Vélekedések és Ítéletek uralkodnak. Nem tartottam annakokáért haszontalan fáradságnak lenni, ha ezen Könyvet, melly Német és más Nyelveken is már egynéhányszor ki-jött, és magának betsületet nyert, a' Magyar Világnak is kezébe adnám. Nem tselekedtem pedig ezzel nevétségesebb dolgot, hogy a' Renden kívül lévén, annak Classicus Könyvének fordítására adtam magamat, mint azon sok nálam véghetetlenül tanultabb Emberek, a' kik magok is Idegenek lévén, és ezen

⁵⁰ Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Bp., 1993.

Vö: Molnár Ágnes: *Debreceni arcok a felvilágosodás századából*. Bp., 1939. 90.;

Rendről semmi bizonyost nem tudván; még is eggyetmás szó-beszédből el-
lene sokat írtanak, es annak Tudományait 's Titkait leg-feketébb színekkel
festették-le. Sőt kívántam ezen Fordításommal, közönséges vallást tegyek
azon igen Érdemes Társaság Tagjainak, hogy én is egy vagyok azok közzül,
kiket ezen Könyvnek olvasása, felőlők való jobb gondolatokra hozott.

Fog ez, úgy reménylem, több agyvelőnek meg-világosítására is szolgál-
ni, még azok között is, kik magokat a' Köz-Nép felett böltselkedni gondol-
ják; a' kiknek tudni-illik tetszeni fog, azt Emberhez illő indúlatokkal által-
olvasni. A' kik pedig az előre való-ítéletektől annyira el-fogattattak, hogy
ezen Könyvnek, tsak homlok- írásától is el-ijednek, ám ne vegyék- meg, es
ne olvassák.

A' FORDÍTÓ"





Egy magát megnevezni nem akaró, tulajdonképpen iniciáléi mögé búvó „orVos” [VÁSÁRHELYI SÁMUEL] „szabad elmélkedések keretében” szól „a’ „minden tzigéres vétkekre hanyat homlok rohanó rossz hazafiak”-hoz. **Az egészséges hoszszu életről...** című, 1792-ben Kolozsvárott megjelent munkája zárószavában serkentőleg beszél nemzetéhez, amelytől még mindig sokat várnak a „félhold” visszaszorítása érdekében.

„BÉ-REKESZTÉS.



Ha valamelly Nemzet az Egészséges Hoszszú Életre született, és mintegy a' természetből formáltatott, én bizony az én kedves Magyar Nemzetemben, gyakor tapasztalatim után, feltanálom a' Természetnek ezt a' nagy ajándékát; Ugyan-is ebben tapasztaltam én (s nem kétlem mások-is) azt: hogy egy valóságos Magyar; ha annak-előtte a' puha nevelés, vagy egyéb erköltstelenségek által magát meg nem vesztette; sokszor az Egészségnek olyan terhes ostromait (mint *Éhséget, Szomjúságot, felettébb-való hideget, meleget, álmatlanságot, szüntelen való és hoszszas nyúghatalanságot* s a' t. egészségének

meg-bomlása nélkül, másoknak bámulásokra ki-áll; sőt a' mi nagyobb, sokszor olyan terhes nyavalyákon, majd minden orvoslás nélkül, csak egyedül a' jó és eleven természetnek munkája által győzedelmeskedik, a' mellyek más Nemzet-bélieket (a' mint ezt-is gyakorta tapasztaltam) a' jó orvoslás hozzá nem járulván, bizonyosan a' sírben költöztetnének; Példák erre ha egyebeket el-halगतok is, csak a' közelebbről folyt Háborúban csoportosan vóltanak.

Vallyon nem illenék-e tehát, ezt a' magában életre formáltatott természetet, a' jó oktatások, jó nevelések, jó példa-adások, illendő jútalmak; sőt olykor a' gorombákra nézve méltó büntetések által-is, az Egészségre meg-kívántató

szorgalmas vigyázásra serkenteni, a' puha neveléstől 's minden tégéres vétkektől el-idegeníteni; Vallyon e' szerint nem ettől a' ditsőséges Nemzettől várhatná-e ezután is az egész Keresztény Világ: hogy ama' baromi természetű, oktalan kevélységű, sok ágyassai, 's egyéb undok fertelmességei, és a' jó szívet meg-borzasztó dühösségei által, a' fél-hóldnak világát egészszen bémotskolt Nemzet, továbbra-is minden igyekezetében meg-gátoltassék, kevély szándékiban meg-szégyenítettessék, és mint a' Keresztényi Névnek meg-esküdt ellensége a' földig le-tapodtassék.

Hogy ezt az hasznos Plánumot mind a' mi ditsősségesen, de egyszer'smind törvényesen (az az a' maga Népének bódogságával meg-egygyezőleg) Uralkodó Nagy Fejedelmünk; mind Ditső Nemzetünknek Főbb-Főbb Rendjei, tsak eddig-is Szívekre vették légyen, úgy tettzik énnékem sok környül-állásokból, minden igaz Hazafia bizonyoson hiheti; 's ennek bétellyesedését-is valósággal reménlheti;

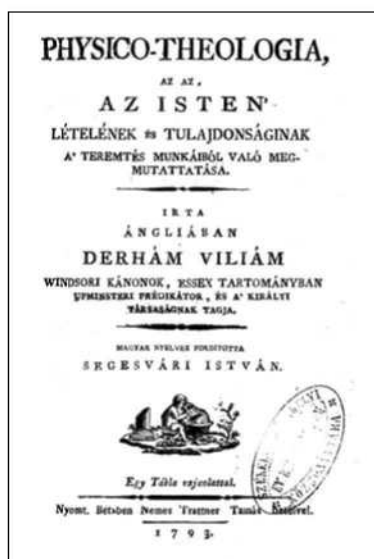
Óh bódog Reménség!"





SEGESVÁRI ISTVÁN 1793-ban magyar nyelvre fordította Bécsben, az angol **Derhám Viliámnak, Physico-theologia, azaz az Isten lételének és tulajdonságainak a' teremtés munkáiból való megmutatása** című munkáját.

Teleki Józsefhez írta ajánlásában Segesvári a következőket:



„Szinte ezer esztendeje már, hogy a' Magyar Nyelv, északi *Ásiából Európába* által hoztatott, *Dáciában, Pannoniában* megtelepedett, és a' maga épségében eddig az ideig jobbadán meg-is maradt: ezen számos esztendőknek elforgások alatt még-is olly kevesen találtattnak a' Magyar Nyelven írott, vagy Magyar Nyelvre fordított Könyvek, hogyha ezeknek számokból akarna valaki a' Nyelvnek idejéről ítéletet hozni, bátran azt mondhatná, hogy ez *Ásiából* tsak a' minapában plántáltatott-által *Európába*. De, nem lehet azon tsudálkozni, hogy a' Magyar Nemzet az említett szép idő alatt-is született Nyelvén írott, vagy arra fordított Könyvekkel nem bővölködik: ha az ember gondolóra veszi,

hogy soha még eddig az ideig a' Magyar Nyelv a' maga virágjában nem lehetett. Az *Ásiai* Nyelveknek egy ollyan ága ez, egy ollyan tsemete, amelly *Európának* ebben a' részében ahova által-plántáltatott a' neki nem kedvező ég alatt, tsak alig maradhatott-meg ekkoráig. És úgy láttzik azon lehet inkább tsudálkozni, hogy ez egészen el nem hervadt, és gyökerestől edjütt ki nem száradt, mint azon, hogy soha a' maga kellemetes virágában nem lehetett.“
(...)

„... a' *Xdik* Században élő Magyarok ... kéntelenek voltak azzal, hogy a' magok tulajdon betűjök helyett idegen betűket vegyenek fel: sőt, azzal is,

hogy a' magok született Nyelveket fére tévén, idegen Nyelven-is beszéljenek, kivált azok a' kik az akkori időhöz képest tudosabbatskák lehettek köztök.” (...)

„A következő *XII. XIII. és XIVdik Századokban*, hasonló környüállások között volt a' Magyar Nyelv. Olly eröss pártfogókra talált ezekben a' setét századokban a' *Deák* Nyelv, nemcsak a' Magyarok között pedig, hanem *Európának* majd minden Nap-nyúgoti lakossai között-is: hogy miattok teljes lehetetlenség volt a' Nemzeti Nyelveknek lábra állani. ... És így, tsak a' Köz-nép adta néhány Magyar szókkal elő keskeny határok közzé szorúlt gondolkodásait; tsak a' tudatlan köz-ség ajjakai örzötték-meg ezekben az időkben a' Magyar Nyelvet.” (...)

„A *XVIDik Század* az a' század, amely a' Magyarok előtt nevezetesebb lehet mások felett azért, mivel született Nyelveken nyomtattatott Könyvekkel ekkor kezdtek megvigasztaltatni. A legelső Magyar Könyv 1533dik Esztendőben nyomtattatott-ki *Krakkóban*, melly -is az Új Testamentomnak egy része... Elkezdődván már a' Magyar Könyvekenek nyomtattatások: a' következő Esztendőkben osztán mind a' Catholicusok mind a' Protestánsok, mind pedig az Unitariusok között találtattak ollyan jó gondolkodású Hazafiai Erdélj és Magyar Országnak, akik a' Nemzeteknek boldogságokra a' Bibliát és egyéb Könyveket kinyomtattatták. PESTI, SYLVESTER, HELTAI, MELIUS, FÉLEGYHÁZI, a' két KÁROLYI, a' két BEYTHE, BOGÁTHI és mások, nagyon érdemesekké tették magokat született Nyelvek eránt. ... — — És így ebben a' boldog században elegen találtattak, akik az ügyetlen Magyar Nyelvnek pártját fogták; akik ezt a' miveletlen Magyar nyelvet mivelték, pallérozták: és kétség kívül még többen-is tselekedték volna ezt, ha a' sok hadakozások miatt az igaz Magyarok, következőképpen az Irók és Olvasók száma-is nem kevesedett volna. De a' fegyver 's egyéb akadályok miatt nem szaporodhatván az igaz Magyarok, amint az ezelőtt való időkben, úgy ebben a' században is, hogy az Ország pusztán ne maradjon a' körül belől lévő Nemzettségek közzül számosan takarodtak-le a' Magyar Hazába, akik miatt osztán soha sem mivelhette illendőképpen a' maradék Magyarság született Nyelvét...” (...)

„De változván az idők fojási, – ez az *Ásiából* által-hozatott tsemete, hasonlóvá lett a' pálmafához, amelyről közönségesen azzal tartják, hogy a' tereh alatt szokott leginkább nőni. Mert, éppen ebben a' *XVIIIdik Században*, amelyben mind inkább kezdett el-hervadni, – fel-éledett: ennek a' *Századnak* éppen ebben az utolsó felében, – szemlátomást nevededik és kellemetes virágokkal kezd ékeskedni.” (...)

„Ebben a' boldog időben fel-is buzdúltak sok jó Magyarok született Nyelveknek tökéletesítésére: és vagy eredeti Munkákat botsátanak világosságra, vagy a' Nyelv mívelésében nállúknál szerentsébb és boldogabb Nemzeteknek a' Könyveiket Nyelvünkre le-fordították. Így szorgalmatoskodnak most más sok jól gondolkodó Hazafiak, akiknek igaz Magyar Vér fojdogál ereikben a' Magyar Nyelv helyreállítása körül, már a' szerént, a' mint kinek kinek a' tehetsége engedi ... Az a' forró szeretet, amellyel Nemzetemhez 's Anyai Nyelvemhez gyermekségemtől fogva viseltettem: engemet-is arra indított, hogy született Nyelvek mellett buzgó Hazámfiak példáit kövessem és amennyiben töllem ki-telhetik ebben a' részben én-is munkás légyek. Erre nézve egy olyan Könyvet választottam ki a' le-fordításra, amellyet Európának nevezetesebb Nemzetségei már született Nyelveken olvastak, és amellynek Magyarra való fordíttatása egy Hólnapos Magyar írásban⁵¹ kívántatott is.”

A könyvhöz csatolták **MÁRTON ISTVÁN**nak, a pápai református gimnázium professzorának fordítást méltató sorait:

(...)

„Olvasó! ha tudsz és akarsz, érzékenyen érzeni
Imé kedves *Segesvár*ink kész rajtad segíteni.
E szép könyvvel e' Templomot⁵² előtted kinyitotta
Ennek szentséges titkait kivilágosította,

Mutogattya a' Teremtő böltsességet 's jóságát,
E' Világot és a' magad Lelkednek boldogságát

.....

Élly soká hiv Hazánkfia! kívánom szeretettel
Hogy néked Nyelvünk 's Nemzetünk áldozzon tisztelettel.”

A szintén pápai **LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF** professzor ugyancsak méltatta a fordító munkásságát:

(...)

„Ezen betses Könyvnek élj vezérlésével
Mellyet itt egy jó Szív közöl Nemzetével

Szeresd 's tiszteld ezért velem Segesvárit
Ki már-is botsáttya jól-tévő sugárit

⁵¹ *Mindenek Gyűjtemény*, 1789. első szakasz 14. lev.

⁵² A természet templomáról van szó.

Mellyekkel Egünkről sok homáljt el-hárit
Fényes délre hozza értelmünk határit.”

De talán, a könyv és a fordítás érdemeit legszebben megfogalmazó írás
SÁNDORFI JÓZSEF bécsi orvostanhallgatóé, aki így ír barátjáról:

(...)

„A’ melly Könyvnek akármellyik oldalára tekintsek
Minden sorai mint annyi ki-válogatott kintsek.
Kedves *Segesvárink!* légy hát áldott, hogy által-adod
Nékünk e’ *London* kintseit, gazdagitván Századod
Mellyet az *Anglustól* által Német ’s Frantz kézen vettél
De a’ melyet magad sokat tökéletesítettél.
Azzal, hogy a’ *physikusok* Laistromát ki-töldöd,
Melly betses munkádért méltó szeretet lessz a’ ’söldöd.
Mert ditső Nemzetünk nevét legnagyobb fényre hozza
Ha már *London* szép miveit Magyar kéz pallérozza.
Nyelvünknek -is a’ bővségét magasztalod, hogy sohol
Az eszed holmi únalmas Magyar szókat nem kohol.
Söt úgy irsz, hogy Magyarságod bennem kéttséget tsinál
Hogy fordítás e’ ez a’ Könyv, vagy ez az *Originál*

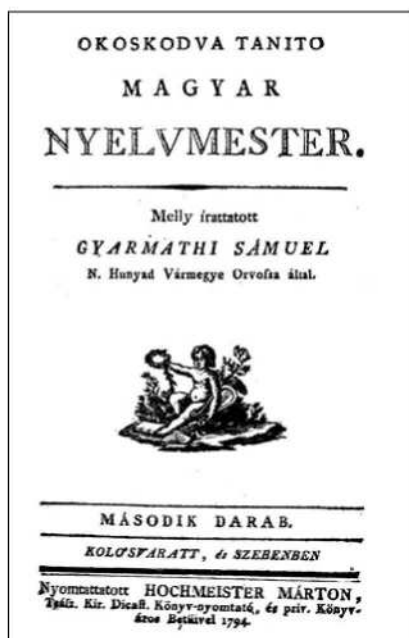
(...)

Minden részre hajlás nélkül mondom hát hogy *Derhámmal*
Nevededett a’ jó Magyar Könyvek száma egy számmal
A késő időben-is a’ Tudományok bűvári
Örömmel nézik *Derhámban* hogy ki volt *Segesvári.*”





GYARMATHI SÁMUEL Kolozsvárt és Szebenben 1794-ben *Hochmeister Márton*nál jelentette meg **Okoskodva tanító magyar nyelvmester** című munkáját. Az „*öszverakásról*” [*syntaxis*ről] írt „*második darabja*”-hoz mellékelte **Kis szótár** bevezetőjében megindokolja annak születését:



„Öszve szedtem ezen kis Szótárban azokat a nevezetes szókat, a melyekkel a Magyarok leg-gyakrabban élnek, és a melyek mind a nyiszor nagyon változtatják a magok értelmeiket, valahányszor ujjabb ujjabb tordalékokkal szaporodnak elől vagy hátul. Mindenik után a nyi különböző kit-ételeket tettem; a hány egymástól különböző értelemben tapasztaltam azon szót elő fordulni. Minthogy tehát ezen sok formájú értelmeit a Magyar szóknak az öszverakásból (ex Syntaxi) nem lehet ki-tanulni, azért szükségesképen ilyen kis Szótárt kellett ide toldanom, hogy így a tanuló sok szóknak értelmeit és öszverakása módját ki-tanulhassa, először az öszverakásból, másodszor ezen Szótárból.

E're nem volna szükség egy Grammatikában, ha már készen volna az a régen várt Magyar Szótár, mert a'ban ezek, s más ezer ilyen ki-tételek fel-találtatnának.

E'nek tehát az a haszna-is lesz, hogy a készítendő szótár tsinálóinak eszkebe juttassa, millyen formán kellene némelly szóknak szokott különböző értelmeiket a'hoz alkalmaztatott ki-tételek által elő-adni, melyek nélkül tökéletes Szótárt képzelni se lehet.

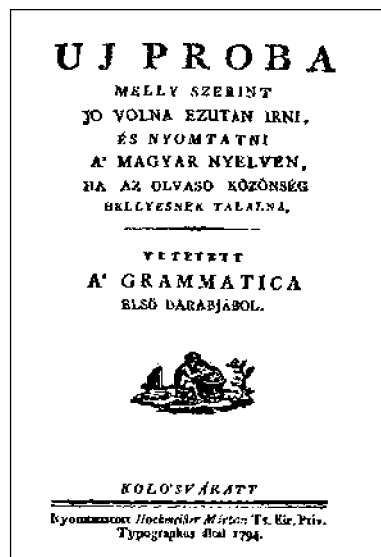
Igaz hogy ez a munka sok olvasást, hosszas szorgalmatosságot, és tökéletes Magyar ízlést kíván, de mikor egyszer készen volna vajki nagy örömmel olvasgatná, mind a' jo Magyar gyönyörködés végett, mind a' Magyartalan tanulás végett.

Ezek 's más Grammatikához tartozó jegyzéseim, még tsak első kezdeti iparkodásaimnak; de nem szünöm meg holtig újabb újabb e'féle szaporításokkal öregbiteni a' Magyar nyelvet, minthogy a'ban a foglalatosságban, a' melly Nemzetem nyelvét gyarapítja leg-főbb gyönyörűségemet találom.

A' me'nyiben lehetett, leg-elöl minden szónak tulajdon értelmét tettem, (*Significatione propriam, physicám*) azután pedig az hasonlító értelmeket. (*Significationes improprias, figuratas*)”



HOCHMEISTER MÁRTON kolozsvári *typographus* 1794-ben nyomtatta ki **Uj próba melly szerint jó volna írni és nyomtatni a magyar nyelven, ha az olvasó közönség helyyesnek találná** című munkát, amelyben „az új írásmódjáról” a következőket olvashatjuk:



„Nem lévén reménységem, hogy e' munka elvégzéséig a' kívánt egyes betűket megmettzhessék, fel-tévém ezen négy rendből álló tsekély példát; de már le-érkezvén a' betűk Bétsből, ide alább szebb példával kedveskedem. Meg-mutattuk a' 2. 3. 4. Lapon, hogy Nemzetünk napkeletről hozott ősi betűit, és írása módját mikor, és miért változtattam meg, nevezetesen pedig, hogy épen a' Deák betűkkel, 's nem mással kéntelnítettett azt felszerélni. De bezzeg úgy bé-is vette a'kor a' Deákok betűit, hogy már a' mái napon azoknak még a' nyelvitől sem könnyen menekedhetik. Mert még képzelni sem tudta a' magyar, a' X., XI., XII., XIII., XIV. és XV-dik századokban,

hogyan magyarul írni is kellene, vagy lehetne valamit, hanem aki írni és olvasni tudott, az deákul vagy görögül írt és olvasott. Még Mátyás királynak is a tudományok ama nagy istápjának és dajkájának nem juthat eszébe, hogy az a'kor talált új nyomtató mesterség hasznát, melyet országaiba ditséretesen behozza, a' magyar nyelvre is kiterjeszse, és bártak egy magyar könyvet nyomtattasson, ha mindjárt Nyul Historiája lett volna is az. Hanem később, szinte hetven esztendővel azután jöve legelőször Magyar nyomtatott könyv világ eleibe, 1533-ban Krakkóban, ilyen nevezet alatt: *Szent Pál levelei*, melyeket az özvegy Peréniné, Frángépán Kata fiának tanítója Komjáti Benedek fordított Magyarra. E'dig az ideig tehát ha mi keveset írtak is, a' Magyarok, tulajdon nyelveken, az úgy elveszett, nem lévén a' könyvnyomtatás még feltalálva, hogy a'nak csak valami igen kevés és bizonytalan időbeli maradványát találjuk.

Beléfogok hát már én is az új írásmódjába, és minden értelmes olvasóknak szemek eleibe terjesztem, ha nem volna e' helyebb ezután ilyen formán nyomtatnunk? Mind ezeket a' különböző írások módjait ha ki figyelmesen meg vizsgálja, mindjárt tapasztalja, hogy esztendőkről esztendőkre szüntelen változott az írásmódja, és soha még e' máig is tökéletes módját a'nak ki nem találták, egyik helyetlenebb a' másiknál, szükség azért, hogy minekutána ilyen sok nemzetek írásmódjával megismerkedtünk, és azoknak sok hibáikról meg is szöveztünk, példáikon építvén, a' magunkét tökéletesítsük, és könnyebbítsük. Leg nevezetesebb hibája pedig írásunk módjának a' kettős betűkben vagon, melyeket azért vettek fel régi eleink, a' Keresztén Hitre lött térések alkalmazhatóságával, mivel, az előtt gyakorlott ősi betűik között olyanok valának egy néhányok, melyekhez hasonló erejűt a' Deák betűk között éppen nem találnak vala. Ezeket azért, hogy kifejezhetnék, kénytelenítették különböző módokat próbálgatni. Némelyek holmi pontocskákat, mások némely vonásokkákat tőnek a' betűk felébe, vagy alá, amint feljebb látók, némelyek pedig azzal meg nem elégedvén, társakat adának a' magános betűk mellé, hogy azokkal lett összeházasulásokkal merjenek új hangzó hatalmat. Így lőn az o és u betűknek felesége az e példának okáért ö ü-, továbbá a' t betűnek felesége az s vagy z p. o. ts, tz, az s betűnek a' z p. o. sz, a' g. l. n. t. betűknek pedig az y. p. o. gy. ly. ny. ty. Ezekből már igen sok rendeletlenségek következtek, melyeket csak azok látnak, a' kik a' Bécsi Magyar írással és nyomtatással sokat bajolnak, ugyanis mősögnék a' hibák írásainkban és nyomtatásainkban és nincs vége hozzá a' sok kétséges leírású íróknak, melyeket némely így, más amúgy szokott írni. Hogy azért a'nak a' sok kétsé-

geskedésnek véget vessünk, és Nemzeti írásunkat 's nyomtatásunkat léppé, könnü olvashatóvá és könnyű tanulhatóvá tehessük, nin illendőbb, és az okossággal megegezőbb mód, és út, mint az, hog'eddig g'akorlott kettős betűinket elhárjuk, és azok helyet végünk magánosokat, mel'eknek adjunk mi hatalmat, a' menit edig a' kettősöknek adtanak, így elérjük azt, hogy egy Europai nyelv sem fog ol'v tökéletes lenni, mint a' miénk Orthográfiájára nézve. E'nek a' g'ermek leg hamarább meg fogja olvasását tanulni, látván hog' minden betűnek külön hangja vag'on, és ugan azon eg' betű nem te'sen most esset, majd sét, most ennet, majd ismét ennet most gét, majd vi'sont g'ét, most tét, majd ismét r'ét, most zét, majd zét. Mihel't tehát a' g'ermek az il'ben eg'ges betűknek tulajdon kimondását tanítójától rendre megtanulta, legottan belékezd az olvasásba, mert azt minden értelmes Olvaso általlátja hog' a' mel' nyelvben mindenik hang eg' különös betűvel jegeztetik ki, a'ban sokkal hamarább lehet az olvasást megtanulni, mint az ol'vanokban, mellyek két, három, nég', 's öt betűknek eg'más mellé lett tétele által akar-nak más más hangot jelenten, minémü a' Német, Fran'zia, Anglus, Dánus Svékus nyelv. Mert az olvasás nem eg'éb, hanem holmi gondolomra felvett jegeknek tanulása, minél könnyebbek, magánosabbak, és kevesebb részből állók tehát a' jegek, a'nál hamarább megtartja minden azokat elméjében. Az Olo'st nyelvről lehet még e'dig elé mondanunk, hog' az a' leg könnyebb olvashatású; demihel't mi kettős betűink hely'et valami szép formájú eg'geseket találhatunk, legottan a' miénk fog az a' nyelv lenni, mel' olvasása könnyűségivel még az Olo'st is fel'ül haladhatja. Az írás és nyomtatás ékes vóltára is igen sokat tenne az Yp'silon'nak elmaradása, mert legelső tekintet-re látja kiki, hog' a' Déák, és Frantzia írás és nyomtatás sokkal ékesebb, mint a' Magyar, oka pedig e'nek eg'edül az, hog' az idétlen hosszú lábu Yp'silon' nem áll elé minden második harmadik szóba, mint a' Magyar írásban, mel'nek ol'v g'akor előfordulása mel' ruttá te'si a' Magyar írást, látja minden okoson vizsgálódní tudo lépiro.

Bizonyos vag'ok ugan a'ban, hog' ezt az ujjitást közönségessé tenni nem könnyű dolog, de e're eg' kis pártfogás kívántatik az hatalmasabb keze'től, 's mindjárt foganatosabb az ügekezet, mert igen sokan vag'nak ol'vanok, kik az e'féle közönségesen kiterjedő ha'snu ujjitás méltóságát által nem lát-hatják, 's azért ezen javallást nag'obb g'ömrőségeknek tartják meg záfolni, mint elősegíteni, mivelhog' azért; a' mit megholt Aráiknak írókásától cak e'g perzentéssel is különbözönek lenni látnák, és a' régi kura bör hártákon,

va**g** holmi ro**s**dás fe**g**vereken különbözöleg írva találunk; har**z**ra kelni is ké**l**ek, és i**g** a' jó i**g**ekezet első **s**engéjét is meg fojtják. ”

A. B. Z. C. D. E. F. G. G. H
I. K. L. L. M. N. N. O. Ó. P. R
S. S. S. T. T. U. Ú. Z. J. V.

a. b. z. c. d. e. f. g. g. h. i. k
l. l. m. n. n. o. ó. p. r. s. β. s.
t. r. u. ú. z. j. v.



MÁRTON ISTVÁN, „a' reformátusok' pápai gymnasiumában filozófiát tanító professor” 1794. január 31-én fejezi be, Győrben Streibig József nyomdájában megjelenő, **A' görög nyelv első kezdete a' magyar ifjúság javára** című munkájának előbeszédét. Ebben több mint harminc oldalon fejtegeti a klasszikus nyelv tanításának és tanulásának előnyeit, úgy, hogy minduntalan a nemzeti nyelvünk gyarapításának gondolata lebeg a szeme előtt.



„ELÖBESZÉD
(...)

I. *Mitsoda haszna van a' Görög Nyelv' tudásának, ellenben mitsodák a rozsasz következései ennek nem tudásának?*

(...) Térek már arra a' haszonra, mellyet Kedves Nemzeti Nyelvünk 's Nemzetünk, a' Görög Nyelv' tanításából, 's a' Görög Írók olvasásából fundamentomosan várhatna. Ugyan is sokkal bizonyosabb, mint közönségesen meg

esmert igazság az, hogy edgy még nem egészen pallérozott 's szűk Nyelv, a' gondolkozásokat is csak azon határokig ereszti el, a' meddig a' Nyelv terjed: ellenben a' tökéletes és gazdag Nyelv Sasi szárnyakat 's szemeket ad az elmének. Szók nélkül nem gondolkozhatunk, a' melly a' barmok példájából világos; annyira hogy akármedly mély be látású Newtonok, Lockok, Leibnitzek is a' kiket újj képzeik teremtéséért tsúdálunk, semmire se menének, ha Ők a' Nyelvből csak azokat a' szókat 's kifejezéseket tudnák, a' mellyeket edgy Szántóvetőnek kell tudni. Mivel hát a' Görög Nyelven olly nagy Lélekbeli Talentumú emberek írtak: minden további kételkedés nélkül el hihettyük, hogy véghetetlen sok finum gondolkozások, érzékenyítő képzetek, 's Kifejezések vagynak a' Görög Írókba, mellyeknek nem lehet Magyar Nyelvünkkel 's Nemzetünkkel közölni, hanemha azok által a' kik a' Görög Írókba foglalatosok. Lehetetlen, magába is, de egyéb környül állásokra nézve is reményleni, hogy a' Magyar Nyelv az Ő Tudományos palléroztatására, más Nyelvnek nevezetesen a' Görög Nyelv segítsége 's világa nélkül fel hághasson. Minden Historiák úgy tanítták, hogy edgyik Nemzet 's Nyelv a' másinak példájára 's formájára épül fel. A' Magyar Nyelv elég bő, mert él; de a' Tudományos oldaláról gondoltatván szűk, mivel a' Tudományszók (Termini Technici) szűk vólta miatt, sem Filozofiánkat, sem Törvényünket, sem Theológiánkat, sem Mathésisünket még Magyar Nyelvünkön nem írhattuk, míg csak ezeknek formálásokhoz jobb szerentsével Tudósaink nem fognak, mint mostanába tapasztaltunk: ezt pedig Horatiussal leg inkább a' Görög Nyelvtől várhatnánk. Ha hát nemzetünket nem csak a' kurtamente, paszománt — — oltalmazásával, hanem belsőképpen az Ő igaz boldogságának 's Lélekbeli Talentuminak előmozdításával szerettyük: azt tselekedjük meg, hogy gyermekeinket az igaz Tudományokba, nevezetesen a' Deák 's Görög Írók' esmerettségeibe kézen fogva vezessük.

(...) Ezer példáit hozhatnám elő az Ízetlenségnek, mellyeken Nemzetemért Biblisként sírhatnak: — de elég légyen leg közelebről csak azt említeni, hogy Oskoláinkba, ha voksra botsátanánk, sok Magyarjaink halálighartzolnának azért, hogy gyermekeink Deák Verseket irkállyanak: addig terjedvén csak Ízlések, hogy ezeket az idétlen születéseket többre betsülik, mintha a' Nemzeti Poésisba tollaik Hérosokat szülnének. Még a' Nemzeti Poézist, oh Nemzet! oh idők! Csak addig esmeri Ízlésünk, hogy ha két vagy négy járomba fogott Kadentziák, edgymás mellett bitzeghetnek; már meg űti a' Vers a' mértéket, 's meg van a' Poésis! — akármedly alatt tsuszkáló gondolatok pótollyák is azoknak közöket! — Ne így Kedves Nemzetem! Jobb

ízlést tanúllýatok ti szerelmes Gýermekink, Hazánk bldogságának rksi! Tanúljunk ízleni a' Rmaiaktl, 's Görögöktől! Mert kttsg kivl Rómának tuds Horatiusi, Virgiliusi, 's Ovidiusi jobban tudtak, 's jobban is tudhattak Görögül, mint mi tudunk Deákul: még sem fanaticuskodtak a' Görög Vers írással, hanem Nemzetek javára 's ditsssgre Deákul írtak: mi pedig a' midn babonás buzgolkodásból ltalmazzuk a' Deák Nyelvet, szegény Nemzetünk bldogtalanságát még inkább támogattyuk! – Nem azt mondom, hogy a' Deák Írókat 's nevezetesen a' Poétákat ne olvassuk, sőt inkább azt állítom, hogy egyedül ezeknek, és a' Grgnek olvasásától várhattuk palléroztatásunknak nagy részét: hanem azt, hogy értetlen majmai, vak imádói, 's Mártirjai ne legyünk nemzetestl a' Deák Nyelvnek. Azt mondom, hogy a' Deák Vers írásnak, a' babonás Deákoskodásnak, (más a' Deákul tudás!) Nemzetünk Kz Javára valamint soha semmi haszna nem vált; úgy ezután sem lehet abból semmit ollyat reményleni, a' mivel ennek tudománya, ízlése, 's bldogsága nevedjen: ellenben a' Nemzeti Poésis, ha azon a' szép gondolatoknak eleven le rajzolását rtyk, a' Nemzet pallérozásának hajnala, — ez az a' jóltevő Orfeusa a' Nemzetnek, a' ki éneklésével a' Tigriseket, 's Oroszlánokat meg szelidíti, az Erdket, Ksziklákat 's Folyvizeket lantya után vezeti. a' Nemzeti Poétáknak lehet azt a' Nemzetről mondani, a' mit Dido mondott Aeneásról Annának: *Tu molles aditus — nosti.* — Ennyi 's illy szembetn hasznok ösztönöznek hát bennünket a' Régiekkel, nevezetesen a' Grgkkel való tuds társalkodásra.

(...)

V. Mitsoda Nyelvre kell a' Görög Írókat Görögül tanulni kezdőknek fordítani?

Erre igen könny a' felelet. Ez az: hogy ki ki a' maga Nemzeti Nyelvre, az Anglus gyermek tudniillik Anglus Nyelvre, a' Frantzia Frantziára, a' Német Németre, az Olasz Olaszra, a' Tt Tátra, és így a' Magyar is fordította Magyarra. Ezt kívánja a' Görög Nyelv meg tanulásának azon könny vólta, mellyet a' Nemzeti Nyelvre való fordításból lehet reményleni; mert így kevés terhet látván a' gyermek Nyelv tanulásába, néki desedik annak, mellyet ha tőle meg nyertünk, már fele tlnkat meg nyertk, — azt nem is említvén, hogy a' Nemzeti Nyelvre való fordítás által, sokkal könnyebben meg ragad emlékezetünkben a' szónak értelme, mint akármitsoda más Nyelven. Ezt kívánnya az érthetőség: mert számtalan sokszor meg esett, 's ma is mindég meg esik, hogy a' gyermekek el dadogják ugyan, a' Görög Sententziát Deák-

ra, valamint a' Tanító vagy a' szótár, vagy a' mi mind ezeknél bódogtalanabb, a' nyomtatásba lévő Deákfordítás szájokba adják, azonban úgy nem értik a' Görög Nyelv erejét 's szépségét, mint az Augustust meg köszöntött szajkó a' maga Xaire-jét. Ezt kvánnya a' drága időnek meg nyérése: míg t.i. a' Tanító, azt magyarázgattya a' gyermeknek, melyet el sem múlathat, ha hűségesen 's értelmesen akar tanítani, mit tesz ez vagy amaz Deák szó, melyre a' Görög szót akarja által tenni? Miért nem kell ez vagy amaz szóval 's kifejezéssel élni? — míg a' rossz Deák constructiók igazításokkal bajlódik: addig jót is haladna a' Nemzeti Nyelvre való fordítással. Ezt kívánná még mindenek felett Kedves Nemzetünknek igaz szeretete, hogy Nemzeti Nyelvünk meg vetésével ne szaggatnánk ki tövestől, gyermekeinkből azt a' kis Nemzeti 's Hazai szeretetet is, melyet a' nélkül is már sok burján, dudva, 's gaz fel vertek! — És ugyan az ezekkel ellenkező okok tudniillik a' fordításbeli nehézség, az érthetlenség, az idő vesztegetés 's Nemzeti Nyelvünk pallérozása javasolnák, ha az okoknak engednénk, hogy a' Görög Nyelvnek Deákra való fordítását, mint régi babonás Eleinknek ránk maradt erekljét, a' vagy csak a' Kezdőkre nézve, számkivetnénk. —

(...)

VII. Vallyon nem lehet e' a' Barbáriestől félni, ha a' Tudományok, azok közt a' Görög Nyelv is, Magyarúl taníttatnának.

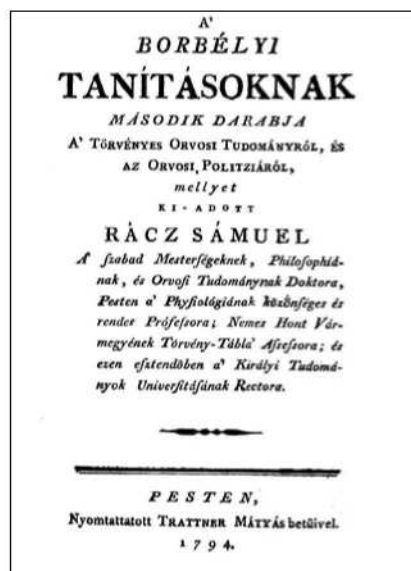
Mindentől inkább csak ettől nem! — —. Nem csak nem kell, de nem is lehet, 's ostobaság is attól félni: sőt inkább ez az egyedül való út és eszköz szégyen Magyar Nemzetünk pallérozására 's bódogságára. Sokkal nagyobb 's több figyelmetességet érdemlő materia ez, mint sem erről itt egész ki terjeszkedéssel szólhatnék: azért is meg elégszem gyenge Ifjaink kedvéért, edgy két szóval, a' további gondolkozásra alkalmatosságot szolgáltatni. Ha ugyan is igaz az, hogy míg a' Magyar gyermek leg szebb 's több idejét a' Deák Nyelvre vesztegeti: addig a' Nemzeti Nyelven már edgynehány Tudományokat is által tanúlt volna; ha igaz az, hogy a' kik most a' Deák Nyelv nehézségei által, a' Tudományoktól a' Nemzet meg sírathatatlan kárára el idegenednek: a' Nemzeti Nyelven való tanulás által ellenben néki édesednének azoknak; ha igaz az, hogy mikor most a' Deák Nyelv által annyira el sántzollyuk a' Tudományok Helikonát a' Nemzettől, hogy jó ha száz közzül edgy a' Tudományokra el verekedhetik, úgy pedig, hogy Tudománya által, a' Nemzetnek használlyon: akkor a' Nemzeti Nyelven való tanítás által minden száz közzül

ötven Tudósa lenne a' Nemzetnek, 's a' többi ötvene is tudósabb, leg alább hasznosabb Tudományú lenne, mint most a' Nemzetnek közepszerűi; Ha igaz az, hogy most, a' midőn Deák Nyelv által a' Nemzet esze, igyekezete, 's munkássága meg van békoztatva, edgy két jó Könyvünk, Hadivezérein, Státistáink, Kereskedőink, 's Mesterembereink vagynak: a' Nemzeti Nyelven való Tanítás által sok százakkal 's ezerekkel ditsekedhetnénk; ha igaz az, hogy a' Nemzeti Nyelven való Tanítás, a' Tudományos Könyveket el szaporítaná, ezek a' Nemzetet érzékennyé tennék, ez az érzékenység szűlné a' Hazafiakba a' Keresztyén Pátriotismust, melly az önnön hasznunk félre tételével is Nemzetünk Köz Javának munkálódására ösztönözne; ha igaz az, hogy Nemzetünk mostani beteges 's tsömörlős ízlésle, minden tökéletességeknek Tárgyaira, a' Tudományokra, Katonaságra, Kereskedésre, Mesterségekre, újjabb Találmányokra, a' Nemzeti Nyelven való Tanítás által néki elevenedne 's finúmodna: mi bizonyosabb annál is, hogy mivel a' Nemzet valóságos bődösága, a' Nemzeti Nyelv pallérozásától, 's annak a' Nemzetbe való el közönségesedésétől függ; mi is Nemzetünk minden tekintetbe lehető virágzását, 's bődöságát Kedves Ösi Nyelvünktől várjuk 's függeszszük fel. Nem lesz szűk a' Magyar Nyelv tsak pallérozzuk, 's jó ízlésű szókkal gazdagíttuk; nem durva ez, tsak rajta írni meg tanuljunk, sőt olly kedveltető tulajdonságú, hogy kevés palleroztatása után is, edgy jó Magyar Író, sem Demosthenes, sem Cicero előtt magát el nem szégyenlhetné. Nevezetesen, melly meg betsülhetetlen tulajdonsága az, hogy ez élő; melly szerént ezen minden jó ízlésű Hazafi, bizonyos Törvények alatt, újj szókkal gazdagíthattya Nyelvünket, 's némű néműképpen kinek kinek szabadsága van Nyelvünkbe 's Nemzetünkbe Cicerová lenni? De minekutánna ezen szabadságunkat a' Deák Nyelv jármának fel vétele által el árúltuk: ezer meg ezer szép újj gondolkozásainknak ki tételére, ha azok a' Rómaiak Fejekbe meg nem fordúltak, 's azoknak Kifejezésekre írásaikba szót emlékezetül nem hagytak, nints szabadságunk újj Deák szót kovátsolni, hogy Priscianus bennünket meg ne plágázzon. Hogy hát Nemzetünk azon ditsőségére, mellyre ezt a' Természet szülte, el érhessen: a' szerentse, sok bal szerentsével való tusakodásink után, tsak ugyan az edgy élő Nyelvünket, mint leg féltőbb Klenodiumunkat meg hagyta mi nálunk, mellyel míg mi, mint Trója a' maga Palladiumával bírunk, mind addig lehet jussunk Nemzetünk' ditső virágzásának reménységéhez. Erre, erre, kényszerítek én benneteket Kedves Hazámfiak, hogy Nemzeti Nyelvünket pallérozzuk, 's azt Tudóssaink Katedráiba, mint törvényes Thronusaiba fel ültessük! — a' mellyre tzéloz már ezen én tsekélly munkátskám is, úgymint a' mellyben, Anyai Nyelvünk által kivántam gyermekeinket, a' Tudós

Görög Országgal meg esmerkedtetni. Például 's ösztönül legyenek előttünk Európának nevezetesebb Országai, a' mellyek leg inkább azólta virágoznak, miolta a' Tudományokat 's Nemzeti foglalatosságait Anyai Nyelveken beszélleni parantsolták. Akkor, akkor lesz Magyar Ország bódog, mikor minden Tudományokba, nem tsak Tudóssaink, hanem Köz embereink is Magyar Bibliothécaikkal ditsekedhetnek. Bódog maradék! Szerentsés Unokáink!

(...)

Ezek azok Érdemes Olvasó, mellyeket tudtadra adni kívántam, hogy tzelomról 's munkámról igaz ítéletet tehess, 's az ezzel való bánásnak jó módjáról bizonyos lehess. Elégedj meg tsekéllységünkel, vagy a' helyett jó igyekezetünkel. Ha módod van benne: légy nagyobb eszköze Nemzetünk boldogításának."



Pesten Trattner Mátyás betűivel szedték 1794-ben **RÁCZ SÁMUEL**nek, „*a szabad mesterségeknél, philosophiának és orvosi tudományok*” doktorának, és azon esztendő „*királyi tudományok universitásának rectorá*”-nak, **A' borbélyi tanításoknak második darabja a' törvényes orvosi tudományról, és az orvosi politziáról...** című munkáját. A kötetben **VÁRADI BALASSI PÁL** nevendék orvosnak Szűz Klára napján írt üdvözlő versét olvashatjuk, melyben így vélekedik *RÁCZ Sámuel*ről:

Tekéntetes úr!

„Még se szűnsz számos magyarul botsájtott
Könyveid' számát szaporítani? 's újabb
Munka' szerzéssel keresed szivét meg
Nyerni Hazádnak?

Még se szűnsz a' sok tetemes dolog közt
Új egy írásnak neki fogni? és így
Tenni meg nem szűnsz magadat betesebbnek,
'S érdemesebbnek?

Tiszteid' sullyát viseled, 's nem érzed,
Váltod a' dolgot nehezebb dologgal,
Nem pedig mint más nyugovással, élted
Mert tsupa munka.

Rajtad a' sok fő hivatal: Tanítás,
Terhe a' Minden Magyar Oskoláknak,*
Gazdaság**, és más elegyes temérdek
Foglalatosság.

Melly időd, innen marad, hogy pihenjél,
'S Gondjaid' terhét le-tegyed kevéssé,
Könyveket költvén az alatt, HAZÁDNAK
Áldozod azt-is.

Szűnte munkának soha nints Előtted,
Nints ürességed soha, tudni-illik:
Fáradást, szűnést, heverést, 's unalmat
Nem tud az Erkölt.

Herkulest nézzük. Nem ijed-meg a' sok
Próba-tételtől, hanem hajtja bátran
Végre; olly régtől az Eget nem unja
Tartani Atlás.

* Úgy mint a' Magyar Universitasnak Rectora lévén

** Egyszer's mind a' Szittnyai, 's Csábrági Uradalmoknak igazgatását tellyes hatalommal viselvén.

A' Világ' Bíró Matzedó, Filippus,
Hannibál, Tzézár, Datames, Kamillus,
A' vitézségben, 's katonáskodásban
Hóltig elébb lép.

Írja Nagy Sándor' betses Oktatója
Számptalan könyvét szünetet se látván,
Úgy Terentz Varró, Tzitzero, s egyébbek
Írni nem unnak.

Dolgozó, és nem nyugovó az Erkölt, s
Többre vágy mindég, akadályt nem esmér,
Nem tehe'd keskeny rekeszekre, nintsen
Semmi határja.

Nints elégséged Neked-is, se nyugtod,
Annyi könyveknek ki-adása mint egy
Ösztönül szolgál, 's tüzet ad, hogy újra
Többeket adjál.

Tudva van távol Tudományod' ékes
Vólta, böltsesség Neved, és Ditséret;
Még se szűnsz több több jeleit mutatván
Gazdag Eszednek.

Egy Magyar sem mert bele kapni sokba,
Mít te kezdettél, *Te valál az első,*
Ílly nehézségben ki utat nyitottál,
'S meg nem ijedtél.

Tartot, és méltán, kiki a' nehéztől,
Mert alig vólt még valamelly Tanúlmány,
Még Te nem kezdéd, Haza nyelvén írva
Orvosi részről.

*** A' Borbélyi Tanításokat nem tsak Te írtad magyarul leg-elsőben, hanem egyszer'-
smind a' Budai Universitásban 1777-ben tanítani-is Te kezdetted közönségesen.

*Bontzolás*t Tőled magyarul tanúltuk,
Úgy hasonlóképp' Te adád az *Orvos*
Kézi Munkákat magyarul előnkbe
Szóval, 's írással.***

Störcket, és *Haeckelt* Haza nyelven írtad,
Onnan hogy Belső nyavalyákhoz, 's innen
A' Salétromhoz vezetésed által
A Magyar értsen.

Tőled a' *Skárlát-hideg*, és az *Orvos*
Oktatás származ, Te valál az Első,
Írta *munkáit* ki az ép 's az élő
Emberi Testnek.

Már nekünk könnyű ezután evedzni
'S tenni e' Tenger vizen új szerentsét,
Van, Ki már utat mutatot, 's jeget tört
Íme előttünk.

Bért kíván tőlünk nagy iparkodásod,
Mert valójában kegyes illetődést
A' Tudós, 's értő Lakosok' szívébe
Nem keveset szül.

Jó HAZÁNK látván ugyan-is betsüli
Ennyi Munkádat, 's nem-is hagyja ingyen,
Terhel érdemlett jutalom fejében
Tiszteletekkel.

Hangza Országunk' magas három halma
Híredet, térjes mezeink beszéllik,
A' folyó vizek, 's patakok tsörögnek
Tiszteletedre.

Úgy az hét várú HAZA-is tetézve
Méri áldását Te reád jutalmúl;

Hirdet, és örvend, hogy egy ily Tanúlttnak
Lett Anya-Földje.

Eztet így látván, nem örül-e szíved?
Két Magyar földünk mikor össze szívvel,
Kezdve Beszkédtől az Oláh határig
Szinte, magasztal.

Érdemid sokkal de nagyobbak, hogy sem
Férjenek keskeny le-írott határ közt,
A' mi nagy, nem fér kis helyen, 's szorosba,
Messzire terjed.

Béts, Eszék, Zágráb, Leopol, 's Görögség****
SÁMUEL RÁCZNAK tele van Nevével,
Híred el-terjedt ide-is, de evvel
Még sem elégszel.

Imhol egy kedves szüleményt eresztel
A' kegyes szívvel fogadó Világra,
A' minő eddig magyar hangon írva
Még soha nem vólt.

Vége Munkádnak de csak erre sem lett,
Új Darab készül kezed által ismét,
Nem soká mellynek ki-jövése hogy lesz
Ebben ígеред.

Így tehát édes legyen a' gyümöltse
Fáradásidnak! Legyen halhatatlan!
Íze mert nem vólt fanyar a' dolognak
Látom Előtted.

Halhatatlanság Nevedet kövesse!
Hasson a' késő unokákra híred!
A' Magyar még csak magyarul beszélend,
El ne felejtse.

**** A' mellynek részire-is írtál egy tőle nagy szívességgel fogadott ' I A P T I K A I
ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ 's a' t. nevezetű könyvet Pesten 1787.

Szóljon illendő diszeket Felőled
Érdemid' számát kegyesen tekéntvén!
'S hamvadat nézvén sirató szemekkel
Áldja, ditsérje!

Mondj reá áldást HAZA bőven! 's írd-fel
E néhány szókat temető kövére:
A' ki mert köztünk magyarul beszélni,
*E' vala Első******

Most pedig méglen folyik élte sorsa,
Köss Borostyánból koszorút fejére,
E' tevé ám azt, magyarul hogy orvos
Könyveket olvass.

Énekelj Péant gyönyörűt Felőle,
Ünnepet szentelj örökös Nevének,
Menj, siess oszlop' faragásra, régen
Érdemes erre,

'S többre-is. Mostan Te pedig Barátom
Menj tovább kezdett utadon sietni!
Majd mi-is gyorsan nyomodat követni
Fogjuk idővel.

Azt-is egyszer'smind vele meg-mutatni,
Hogy tanulásunk vala Tőled, és hogy
A' Tanítványok deli Mesterekre
Ütnek, 's hasonlók.

Akkor-is Nagy RÁCZ fog elő-hozódni,
És közös léssen Veled a' ditséret;
Mert ugyan csak fenn-marad, hogy Te voltál
Úti vezérünk."

***** Fenn marad valóban örök emlékezeted, hogy Te mérészletted leg-elsőbben az Orvosi Tudományokat magyar nyelven írni, és a' mint már fellyebb említettem, Budán közönséges helyen tanítani-is.

„Háládatos tanítványai” külön versben üdvözltek:

(...)

„Egy szóval mondhatunk tsupa Tudománynak,
A' Böltelkedésbe eleven Bálványnak,
De nem tsak ékes vagy a' Tudományoktól,
Kivált az Orvosi szép Tanúlmányoktól,
Más erköltsökkal-is fel vagy ékesítve,
Tulajdonságidról el vagy híresítve;
Úgy mint: a' *Hit*, *Felség*, 's *Haza*' szeretete
Benned örök lakó széket helyheztete,
Hogy tele vagy igaz *hazafiúsággal*,
Annyi sok könyveid vagynak bizonyossággal,
Mellyeket készítél tsupán tsak az okból,
A' Magyar hogy hasznót vehessen azokból.”

(...)





Az 1795-ben Bécsben, a *Magyar Hirmondó* íróinak (**BENEDEK MIHÁLY**, Domokos Lajos, Földi János, Hunyady Ferencz és Szikszay György) költségével megjelent **Magyar grammatika, melyet készített Debreczenben egy magyar társaság** külön metszet mellékelésével rója le kegyeletét az 1790-ben elhunyt *Nunkovits György* iránt, aki további pénzösszeggel támogatta a kiadvány megjelenését. A szöveg idézi a mecénás 1789-ben írott levelét, amelyben a következők állnak:

„Meggondolván egy jól elkészültt *Magyar Grammatikának* felettébb hasznos, sőt Nyelvünk' ékességének elő-mozdítására el-kerülhetetlenül szükséges vóltát: el-tökéllettem azontúl magamban, hogy részemről 30 arannyal pótollyam azt a' jutalom-pénzt, mellyel az Urak serkentik Hazánk' Tudóssait, egy jó Magyar Grammatikának írására ... Tselekedetem bár mi ditséretes is, vallyon nem adósság e', mellyel tartozom Hazámnak? Nem kötelesség e', mellyre kötelez mind a' levegő, mellyet szívok; mind az az első édes szó, mellyet magyarúl ejtettem? És mi, az ilyenekből, egy ritka ditsősséget űzünk? Távol légyen. ... – Én, akár a' Nevelést, akár az Ország' Históriaját és Törvényét hasznosan tanító Könyveknek, akár pedig az olyanoknak, mellyek Nyelvünk' és Erkölsünk' tökéletesebbítésére szolgálhatnak – mind szerzésére, mind ki-adására, Istentől 's Hazámtól vett értékemnek egy jó részét örömmel oda ajánlom ...”

A *Bévezetést* **GÖRÖG DEMETER** és **KEREKES SÁMUEL** írták.

„Édes Hazánkon kívül már több esztendőktől fogva való lakásunk nem tsak ki nem óltotta belőlünk annak szeretetét; sőt addig gerjesztette, míg

Nemzetünk' javának tőlünk kitelhető előmozdítását egész tehetségünknek tárgyává nem választottuk. Illy eltökéllett szándékkal kezdtünk volt hat esztendővel ez előtt *Hadi és más nevezetes Történetek* című munkánk' írásához, melly által igyekeztünk egy részről vitéz Hazánkfiainak tetteket örökre fennmarasztani, 's követésekre nem csak a' mostani Nevendékséget, hanem a' késő Maradékot is serkenteni; más részről pedig Nyelvünk' gyarapodását Hazánk' két kebelében terjeszteni, és siettetni virágzását.

De e' felett még oda is néztünk, hogy éjjeli 's nappali szorgalmas fáradozásunknak jutalmából Mások is hazafiúi igyekezetekre ösztönt és erőt vegyenek; a minthogy e' részben már szinte el is felejtettették vélünk, 's felül haladták értékünket közjóra intézett törekedéseink, a' millyenek voltak: résszerént a' hasznos könyvek' írására általunk feltett jutalom-pénzek, és egynéhány munkás Tudósok' írásaiknak költségünkön való közre-botsátása; résszerént pedig némelly elmés Hazánkfiainak a' rajzoló 's metzző mestersegekre való taníttatása, 's az ezek által készítettet költségű munkákkal a' Magyar Olvasásban Gyönyörködőknek megajándékozása.

Ugyan ezen szíves törekedésünknek gyümöltse, az itt jelenlévő Magyar Grammatikának világra jövése is. Feltettünk tudniüllik igyekezetünknek mindjárt kezdetében húsz aranyat serkentő jutalomúl, egy jó Magyar Grammatikának írására. Néhai Mél. NUNKOVITS GYÖRGY Szerbi Püspök és Pétsi Nagy-Prépost, értvén illy közjóra tzelozó szándékunkat, azonnal eltökéllette magában, hogy harmintz arannyal nevelje ajánlásunkat. – Miket nem tett volna még ez a' nagy lélekkel bírt Hazafi, ha a' halál véget nem vetett volna kedves Hazája' böldegítésára szenteltt életének, látni lehet a' Titulus után való levelen, a mellynek felső részére nyomtattatott képen a Magyar Haza (Hungaria) kesereg nemes lelkü Fiának koporsója felett, 's a' melly kép által elfelejtetetlen NUNKOVITSunkhoz viseltetű tiszteletünket s szeretetünket örökké fenn-maradandóvá óhajtjuk tenni, ki egyedül példás érdemeiről volt előttünk esméretes.

Minekutánna ezen Nagy Hazánkfiának segítségével már ötven aranyat tehettünk volna fel 1790-dik esztendőben a leg-jobb Grammatika' Írójának: másfél esztendő alatt négy írott Grammatika küldetett-fel hozzánk, és későbbre még egygy ötödik is. Mi az kezünkhöz jött Munkákat elsőben is *Erdélybe* küldöttük mégitéltetes véget, a *Kolosvári* és a *Nagy-Enyedi* Fő Oskolákbéli Tudós Professzorokhoz, kik a Nemzet' javáért hozzájok intézett kérésünket örömmel fogadták, s édes kötelességeknek tartották annak tellyesítését. Úgy szándékoztunk, hogy *Magyar*-Országban is több rendbéli Ítéző-bírák által megvisgáltassuk azokat, a mint hogy *Erdélyből* által is

szállítottuk *Debreczenbe*. Megeszmérték itt is a Visgáló Tudósok, hogy a Grammatikáknak, kivált háromnak Érdemes Irói, nem tsak nagy fáradsággal, hanem valójában tudós Emberekhez illendően dolgoztanak: de egyszerűsmind a' szorgalmatos visgálás és elmélkedés közben sok a' félék ötlöttek az Itélőknek elméjékbe, mellyek a Nyelvtanító- Könyvekből vagy kimaradtak, vagy változást kívánnának némelly dolgokra nézve. Jegyzéseket tettek tehát magoknak a Tudós Itélők, mellyeket eleintén tóldalékúl akartak egygyik Grammatikához adni; de bővebb megfontolás után sokkal helyesebbnek és erányosabbank látták, hogy magok készítsenek egygyet, mellyben igyekezzenek a Magyar Nyelvet nem tsak Históriai módon; hanem annak eredetét, természetét és tulajdonságait is, a mennyire telhetik, Filosofiai módon előadni. Igyekeztek is valójában és ez az a' Grammatika, mellyet a Titulus szerint egy Magyar Társaság az az, a Tudós Itélő-bírák készítettek *Debreczenben*. A' jutalom-pénzből mindazonáltal részt venni nem kívántak: elegendő jutalomnak tartották hazafiúi készségeket kinyilatkoztatni, s Nemzeteknek javát tehetségek szerint előmozdítani."

(...)

ELŐJÁRÓ BESZÉD

Nem tagadhatni, hogy alig van az Európai Nemzetek Nyelve között, a melly eleitől fogva, olly nagy elhagyattatásbann lett vólna, mint a Magyar Nyelv. A mi régi Eleink, tudva való, hogy keveset gondoltak ezzel; elégnek tartván, hogy egymást megérthették, és hogy a hadakozásokbann, marha-tartásbann, helyről helyre való legeltetésbenn, és egymással való társalkodásbann, gondolatjaikat 's szándékjaikat, egymásnak tudtára 's érté-sére adhatták.

Azutánn pedig, hogy állandó lakó-helyűl ezt a Földet magokévá tették, Keresztyénekké is lettek, szelídültek, 's más Nemzetekkel kereskedni 's társalkodni kezdettek; minthogy az ő Nyelvekenn senki nem kapott; ők pedig lehetetlennek, leg alább igen bajosnak látták azt, hogy mind azoknak a Nemzeteknek Nyelvét megtanulják, a kik között ők, és a kik ő közöttök forogtak: innen kéntelenek vóltak, a deák Nyelvet felvenni; mivel azonn majd minden Európai, kivált Napnyúgoti Nemzetekkel beszélhettek.

Azonbann, idegen Nemzetek közzűl, sok Keresztyén Papok, Tanítók, Szerzetesek, jóvénn egyszer másszor közzéjek; a kik vélek nem másképpenn,

hanem csak Deákul tudtak beszélni: ez által annál inkább lábra kapott közöttük a Deák Nyelv; Deák Oskolákat állítottak, mind csak a Deák Nyelv körül foglalatostkodtak, és mint még ma is, azt tartották szépnek ha valaki közöttük folyvást tudott Deák Nyelvenn beszélni: a magok született Nyelvét pedig e miatt vesztébeenn hagyták; Királyi-Parantsolatokbann, Ország-Gyűléseibenn, Törvények-szerzésébeenn, Törvény-tételekbenn, Perek-folyásábann, Nemes-levelekbenn, tanult emberek társaságábann a Tudományok tanításábann, nem éltek véle, hanem minden Deákul ment; 's többnyire csak az alacsony sorsú emberek közzé szorúlt a Magyar Nyelv; a Méltóságosabb 's tanultabb emberek pedig, többnyire csak akkor beszéltek Magyarul, mikor mester-emberekkel, földmivelő parasztokkal, tselédjeikkel 's egyéb alacsony sorsúakkal kellett beszélni.

Azzal is megint alább esett Nyelvünk dolga, hogy Nemzetünk ékesedni akarván, az idegeneknek, kivált a Frantziáknak, Németeknek, Olaszoknak öltözetivel, szokásával, eledelivel, magok viselésének módjával egygyütt, Nyelvét is megszeretvénn; azt is derék ember tulajdonságának kezdték tartani, ha valaki közöttük ezen Nemzetek Nyelvénn, jól és folyvást beszélhetett és írhatott.

Az ugyan szép és ditséretes dolog is volt, hogy az idegen, szomszéd, és rész szerint közöttük lakó Nemzetek Nyelvét igyekeztek magtanulni; mert ez által a kereskedés virágzóbbá, az idegen Nyelvekenn íratott jó könyvek esméretesekké és használatosokká lettek; az atyafiságos szeretet és társalkodás, szívesebbé, érezhetőbbé és állandóbbá vált közöttük: de azt nem vették eszékbe, hogy azoknak az Idegeneknek, akiknek Nyelvét megtanulni, szépnek 's jónak tartották; arra adtak okot, hogy azok az magok nyelvét annyival inkább szerették; szerettek azonn beszélni, kereskedni, könyveket írni 's társalkodni, és ezzel példát mutattak arra, hogy az idegen Nyelvek' szeretése tanulása mellett a Magyaroknak sem kellett volna a magokéval felhagyni, hanem azt is szeretni, 's másokkal is szerettetni kellett volna.

De ellenkezőképpenn lett a dolog: mert az idegen Nyelveknek megszeretése 's megtanulása után: nem csak felhagytak a főbb születésű, és kivált az idegenekhez közelebb járó Magyarok, született Nyelvekkel: hanem úgy mondván, meg is útálták azt; átallottak azonn beszélni; úgy hogy a főbb társaságokbann, ha többenn voltak is Magyarok mint idegenek, vagy ha tsupa Magyarok voltak is, Magyar szó nem hallatott, hanem a Német, Olasz, Frantzia beszéd harangozott mindenfelé. Innen nem újság volt olyan

Magyar származású Urakat 's Aszszonyságokat látni, a kik törtetve beszéltek Magyarúl.

Minekutánna pedig egy időtől fogva, valamennyire lábra kezdett kapni Hazánkban a Magyar Nyelv; és nem csak elkezdték azt a Magyarok nem szégyenleni; hanem kezdettek is igyekezni annak nagyobb tökéletességére: meg kell vallani, hogy ekkor, és éppen e miatt, ismét új bajok és akadályok következtek; a mellyek Nyelvünk ékesítése helyett, annak rútítására 's rontására szolgáltak.

Illyen lett a szükségtelen és helytelen új Magyar Szók tsinálása; a melly munkában sokan kedvet találtak; és az által sok olyan Szókat iktattak be Nyelvünkbe, a mellyek rész szerint szükségtelenek, rész szerint igen vadak és alkalmatlanok: de a mellyekkel még is már sokan ékesség gyanánt élnek; úgy hogy még a Vármegyék Székeinn költ Írásokban is láthatni és olvashatni afféléket, az igaz Magyar füleknek botránkozására. Az új Szók tsinálása ugyan nem tilalmas, sőt hasznos és kellő, kivált a Tudományokban: de csak akkor, midőnn szükség van rá, és csak úgy, ha helyesen lesz. De mi szükség akkor új Magyar Szók találásán aggódni, és azokkal Nyelvünket terhelni, midőnn késznek vagynak az idegen Nyelvekből vevődött ugyan, de már Magyarra vált Szók; a mellyeket minden Magyar ért, 's él is vélek? És ha p. o. ezeket: *Tsap, Hám-istráng, Mente, Próba, Trombita, Vitorla, Biblia, Pallérozás, Mester, Oskola, Mód, Forma*, és sok száz efféléket, senki nem ítéli szükségesnek új Magyar Szókkal tserélni fel: mi szükség hát ezek helyett: *Prókátor, Szekretárius, Vicze-Ispán, Notárius, Protokollum, Dictzionnarium, Grammatika*, 's a t. újakat 's szokatlanokat koholni? Holott amazok is csak olyan Magyar Szók, mint ezek, és ezeket is szintúgy érti minden Magyar, mint amazokat; és soha nem is tehetjük Nyelvünket olyanná, hogy abban idegen Szók ne maradjanak: mivel sok afféle dolgoknak neveit, a mellyek régi Eleink idejében, vagy meg nem vóltak, vagy előttök nem vóltak esméretesek, óhatatlan vólt, (ezután is a lesz) idegen Nyelvekből nem venni. De mivel már régtől fogva élnek azokkal a Magyarok, eszünkbe sem vesszük, hogy nem igaz Magyar Szók. Ama régi kedves Szónk is: *Nádor Ispán*, idegen Szó, szintúgy mint ez: *Palatinus*. Mit tsinál azért az, a ki Magyarul akarván szólni, nem mondja ezt: *Palatinus*, hanem a helyett mindenkor *Nádor-Ispánt* mond? Idegen Szót tserél-fel más idegen Szóval. Ha azért jó szívvel elszenvedjük a régibb idegen Szókat, 's igaz Magyar Szavaink közzé bevettük: miért nem szenvedhetjük az egy kevésbé újabbakat, a mellyek idővel szintúgy régiké lesznek; annyival is inkább, mivel a legjobban kitsínosított Nyelvek is, megszenvedik az olyan idegen Szókat. De

nem is olly könnyű, jó, új Magyar Szókat tsinálni, mint gondolhatná valaki. Sokra kell abbann vigyázni, hogy a Nyelv természete meg ne sértődjék. Azért még eddig kevés új Magyar Szó tsinálódott, a melly a Nyelv természetének minden próbáját kiálhatná...

Rútítására 's rontására szolgált Nyelvünknek továbbá az is, hogy olyanok írtak és fordítottak Magyarok könyveket, a kik nem született Magyarok lévén, vagy életüket olyan helyekenn töltvén, a hol többnyire Deákul beszélnek; ámbár láttattak magoknak úgy tudni a Magyar Nyelvet, mint magok született Nyelvét: de valósággal annak természeti szépségétől és egygyűgyűségétől megszire távoztak, és sok erőltetett, homályos, és idegen Nyelvek természetéhez alkalmaztatott szóllás-formáit hoztak-bé a Magyar Nyelvbe. Sok példát lehetne erre felhozni: de annak másszor és másutt léssen az ideje és helye.

Az is kárt tett, hogy sok Magyar Írók, vagy idegen Nyelvből fordítók, ha igaz Magyarok voltak is, nem akartak megmaradni a Magyar Nyelvnek természeti egygyűgyűségébenn, a mellybenn áll pedig annak valóságos szépsége; hanem szokatlan, idegen, és azért dísztelen színekkel találták azt ékesgetni. Alávalóságnak tartották, hogy a szerint szólljanak és írjanak, a mint a Magyar Nyelvnek természeti folyamatja hozza magával; hanem rendkívül való módot igyekeztek követni; azt gondolvánn, hogy úgy lesz szép a mit írnak, 's úgy léssz, nem tudni mitsoda felség és magasság benne, ha azt, nem a köz-nép Nyelvéhez alkalmaztatják: holott nints annál bizonyosabb, hogy a Magyarok között, még eddig ugyan, a Köznépnel vagyon a tiszta Magyarság, az olyan Köznépnel tudniillik, a melly leg kevesebb idegen Nemzetűekkel vólt eleitől fogva megegyedve.

Ezzel mindazáltal nem azt akarjuk mondani, hogy a parasztos és bárdolatlan beszéd vólna mindenbenn, a tiszta szép Magyarság: mert igaz az, hogy a tanúlatlan Köznép, él olyan szókkal is, és olyan szóllások formáival, mellyekkel valamelly derék dolgoknak előadásábann, közönséges helyenn való beszédbenn, Predikáziókbann, Könyv írásbann, illetlenség nélkül nem lehetne élni. De a nem attól van, mintha azok is igaz Magyar Szók, és igaz Magyar szóllás formái nem volnának, hanem tsak attól, mivel azoknál tsínosabb és alkalmasabb szók is vagynak Nyelvünkben, a mellyekkel azok helyett élhetni, és a mellyek a tanúltabbak előtt közönségesek; mint a kinek tsak egy öltözete vagyon, abbann jelenik-meg akárhol is, ha szennyes és alávaló is, mivel nem tud mást mit venni magára: de a kinek tsínos és tiszta öltözete is vagyon, abba öltözik mikor a tisztesség kívánja, holott a szennyes is tulajdon öltözete.

E mellett bizonyos az is, hogy a Köznép beszédének bárdolatlansága, nem mindenkor a szókbann és szóllások formáibann, hanem a kimondásbann, a hangadásbann, a Szóknak öszve-viszsa való helyhez-tetésébenn, a habozásbann, és a külső maga viselésbenn vagyon: úgy hogy, ha sok azon szókat, szóllások formáit, 's mondásokat, a mellyek valamely durva Nyelvű 's magaviselésű paraszt szájábann, bárdolatlanoknak, kedvetleneknek tetszenek, más kedves magaviselésű, ékes hangonn és rendibenn beszélő ember veszi szájába, azonnal elenyészik azoknak bárdolatlansága 's durvasága.

Ezenn kívül még, hogy a Köznép beszéde bárdolatlannak 's kedvesség nélkül valónak tetszik, az is okozza, mivel az, mindenkor csak alávaló 's közönséges dolgokról szokott beszélni; tudatlan lévén; nem beszélhet derék és elmés dolgokról. Innen osztán a beszéde tetszik durvának és alatsornynak, holott nem a beszéde: hanem a dolgok durvák és alatsornyok. De fordítsa csak valaki a Köznép beszédének módját, illendőképpenn elrendelve, derék dolgoknak előadására, úgy, hogy semmi idegen és erőltetett tzifrázatokkal ne éljen; meglátja maga is, más is mely szép, világos, és magát kedveltető tiszta Magyarság lészen az. Mert mi ugyan úgy tartjuk, hogy akármely derék és magas dolgokat is, elő lehet a Köznép Nyelvén adni, és hogy nem is jó Magyarság az, a mellyet a Köznép könnyenn meg nem ért. Más az, ha olyan dolgokról vagyon a beszéd vagy írás, a mellyek a Köznép értelmét feljűl haladják: mert olyankor nem a beszéd vágy írás, hanem a dolog hozza magával, hogy azt nem értheti. Lám a Vallásbéli dolgokat mind megérti, ha az ő Nyelvén egyűgyűenn és világosann adódnak-elő. De ilyen Köznép módjára, értelmesenn, és világosann adni-elő valamely derék dolgokat, nem egy könnyű; sőt sokkal nehezebb, mint tzifrán, tsűrve-tsavarva, és sokaknak ítélete szerint felségesenn adni elő; és a ki arra reá mehet, hogy a derék dolgokat is, a magas gondolatokat is, a Köznép Nyelvén ki tudja magyarázni; az éri-el a mi ítéletünk szerint, a tiszta és valóságos Magyarsággal való beszédnek 's írásnak mesterségét.

Az idegen Nyelvekből fordítódott Könyvek is, a mellyekkel e mi időnk igen bővölködik; nagy részént, ártalmára fordúltak Nyelvünknek: mert keveset kivéve, azt a káros fogatkozást lehet észre venni, egyikbenn inkább mint a másikbann, hogy homályos, erőltetett Magyarsággal, a Magyar szájábann soha nem forgó idétlen szóllások formáival telyesek. A mely kiváltképpen ebből következik, mivel többnyire szóról-szóra, ígéről-ígére fordítanak. Holot valamint magoknak a Nemzeteknek, úgy az ő Nyelveknek is, oly különös és magános tulajdonsági vagynak, hogy a mi egyik Nyelvén, ékesenn, világosann, és hathatósann mondódik, ha az más

Nyelvre azon módonn szóról-szóra általfordítódik; merő idétlenség leszsz belőle. Kivált a Magyar Nyelv, mely a Napkeleti Nyelvek természetével bír, ha a Napnyúgoti Nyelvek formájába öntődik, oda leszsz annak minden szépsége, ereje és tisztasága.

Meglehet ugyan, hogy a szóról-szóra való fordítás, abból a jó tzelből esik, hogy hűséges fordító akar valaki lenni; és azért egy Szót sem akar a fordításhoz tenni, a mely az idegen Nyelvbenn nintsen 's egyet sem akar elhagyni, a mely abbann meg-vagyon: de mit ér osztánn, ha homályos, erőltetett, erőtlen és idétlen lészen az a Magyar Nyelvbenn, a mi az idegen Nyelvbenn ékes, világos, természeti, és hathatós? Nem abbann kellene azért a fordításbéli hűséget tartani, hogy szóról-szóra lenyöggük azt, a mit az idegen Nyelvbenn találunk; hanem abbann, hogy a dolgokat, mellyek ott előadódnak, igazánn és az Írónak tzelja szerínt adjuk-elő; és hogy a benne lévő erőt is, valamennyire tsak lehet kitegyük. Erre pedig szükséges, hogy az idegen Nyelvű Íróbann, nem tsak a szókat, hanem a dolgokat is értsük. E mellett szükséges, hogy olyan Könyveket vegyünk-elő fordítani, a mellyek nem tsak szókból és külömb-külobbféle haszontalan tzifrázatokból állanak; hanem hasznos dolgokkal tellyesek: mert külömbenn, vagy akarjuk vagy nem, belé kell abba esnünk, hogy nem találvánn azokbann dolgokat, a mellyeket Magyarosann kitegyünk 's előadjunk; tsak a szókonnn kell mennünk, azon módonn, és azon rendel, mint az idegen Nyelvbenn vagynak: mely miatt osztánn Nyelvünk nyakát sokszor ki kell tekernünk, és dísztelen munkát kell tennünk. Nem oly könnyű hát jól fordítani, a mint sokann képzelik: sőt inkább valóbann nehéz, és különös tehetséget, 's nagy magunk reáadását kívánó munka, egy nagyotska Könyvet úgy lefordítani Magyar Nyelvre, hogy abból semmi dolog a mi benne vagyon, el ne maradjon, sem a mi benne nintsen, belé ne tevődjön: sem az erejéből, hathatóságából, és szépségéből semmit el ne vesszen, sem a Magyar Nyelv, semmit ne szenvedjen, és ki ne ríjjon belőle hogy fordítás.

Ezekből már világos, hogy a Magyar Nyelv gyarapítására 's ékesítésére nem tsak elégséges, hanem még eddig alkalmatlan eszköz is az, hogy mennél töbenn írjanak 's fordítsanak Magyar Könyveket: mert megeshetik, a mint-hogy eddig meg is esett, hogy azzal még kárt tesznek a Magyar Nyelvnek, annak rontására 's rútítására szolgálván: hanem maga a dolog azt mutatja, hogy leg-közelebből, ez a kettő lenne erre a végre szükséges és használatos.

1. Hogy egy Társaság állana-fel, olyan tanúlt Személyekből, a kik nem tsak született Magyarok, hanem annakfelette Hazánknak olyan részébenn nevelkedtek 's jutottak ember korra, a melyben idegen Nemzetűek, eleitől

fogva leg kevesebbenn lakoztak: mert tsak megengedheti azt akárki, hogy Hazánknek az olyan részébenn maradt-meg leg tisztábbann 's leg épebbenn a Magyar Nyelv. Annak a Társaságnak kötelessége és foglalatossága osztánn a lenne, hogy a Magyar Nyelvenn kijött 's kijövő Könyveket, egyszer egyiket, másszor másikat elővenné; nem a benne lévő dolgokat 's matériákat, hanem egyedül tsak a Magyarságát megvizsgálná, a hibákat kedvezés nélkül, de minden emberséggel kijegyezné, és a Magyar Újság Írók által, vagy más kirendelődhető módonn, közönségessé tenné. Azt ugyan egy Társaság sem veheti magának, hogy az egész Nemzetnek Oraculumja légyen, és nem kívánhatja, hogy az ő ítélet tételét, mint tökéletest és tsalhatatlant, az egész Haza tartozzon mindenbenn bévenni, 's magát annak alája vetni; mert tudnivaló, hogy az is megtsalódhatik, és tehet hibás ítéletet: azt mindazáltal még is reménylhetné az olyan Társaság, hogy a mit megmutatna fundamentomos okokkal hibáknak lenni, azt a jó szívű, és Nyelvünk gyarapodását kívánó Hazafiak, megesmérnék, és megjobbítani 's magokat ahhoz alkalmaztatni, kissebbségnek nem tartanák.

2. Szükséges vólna egy olyan Magyar Grammatika, a mely Nyelvünk természeti tulajdonságait, fundamentomosann kifejtegetné, és bizonyos Regulák alá szedné; azután pedig, hogy azt az egész Haza bévenné és mind írásbéli, mind beszéd-béli Magyarságát, a szerint intézni jónak ítélné. Ennek az utolsónak ugyan, meg kell vallani, hogy sok akadályi vagynak. Illyenek: 1. a sokféle különböző *Dialectusok*, avagy Magyar beszédünknek különböző módjai, a mellyek közzül, minden azt itéli jónak, a melybenn neveltetett, és a melyhez hozzá szokott. 2. A megrögzött vélekedések, mellyektől igen nehéz szabadulni. 3. A magokat nagyonn szerető, és tsak a magok találmányjait betsülő elmék, a mellyek alig hagyhatnak valamit jóvá, amit nem magok találtak-fel. 4. A különöző elmék, a mellyek szeretik megkülömböztetni magokat másoktól a ítélet tételbenn, és tsak azért is másképpenn ítélnék, hogy megkülömböztessék magokat. 5. A gántoskodó elmék, mellyek mindenütt hibákat keresnek, és ott is láttatnak magoknak hibákat találni, a hol valóság-gal nintsenek. 6. A nagyra látó elmék, mellyek kissebbségnek tartanák, hogy hibájokat megesmérjék,'s másoktól tanuljanak. Ennyi akadályok között is mindazáltal, lehet talám reményleni, hogy nyelvünk gyarapodásának közönséges szeretete és kívánása, meggyőzi lassann lassann ezen akadályokat, és a többeket is a mellyek ezekenn kívül lehetnek.

Ímé próbára itt vagyon egy Új Magyar Grammatika, melynek készítésére, egynéhányan társasággal[!] advánn magunkat, hivatalbéli sok foglalatosságink között is időt szakasztottunk. Azt ugyan mondhatjuk, hogy

minden előre való szándék nélkül, mintegy csak történetből kerültünk belé ebbe a munkába, és nem is gondoltuk, hogy valaha ilyen munkához fogjunk: de bizonyos környülállás, a mely már sokak előtt tudva is lehet, belé vitt minket ezen valóban unalmas és szövevényes foglalatosságba; mellyet, a mint itt vagyon, el is végeztünk. Önként általadjuk már az erről való ítéletet, Nyelvünk javítását kívánó, 's annak gyarapításábann gyönyörködő Hazánk jó szívű Fiainak: minekutánna e következő egynéhány dolgokat értékre adjuk, kérvénn hogy azok szerint mérsékeljék ítélet- tételeket.

1, Ez a Társaság, nem ketsegteti magát azzal, hogy valamely bámúlásra méltó tökéletes remek munkát terjesztene a Haza eleibe. Nagy együgyűség vólna nem látni, hogy az lehetetlen. Nem kevés fogyatkozások vagynak a virágzó Nyelvek Grammatikáibann is: ki merné hát azt csak gondolni is, hogy egyszeribe a tökéletességnek felső pontjára viheti az olyan Nyelv Grammatikáját, a mely többnyire mindenkor elhagyattatásbann vólt, és a mely még soha nem vólt bizonyos Regulák alá szedve. Azt sem képzeli hát ez a Társaság, hogy ebbenn a Grammatikábann, semmi igazításra és jobbításra való nem vólna: sőt megvallja, hogy ennek hátúlsó részeinn foglalatostokodvänn, és a hova-tovább való vizsgálódás által, sok dolgokbann nagyobb világosságra jutvänn; maga is vett eszébe olyanokat, a mellyeket ennek elsőbb részeiben, örömet igazított vólna, ha az elsőbb árkusok, nyomtatás alá, előre fel nem küldödtek vólna. Nem is fogja hát nehezenn szenvedni, sőt kedvesenn fogja venni, ha a Nyelvünk természetébe nállunknál méljebbenn bélátó Hazafiak, minekutánna ezt, nem csak imitt amott, hanem a kezdetitől fogva a végéig elolvassák, benne jobbításokat térsznek; csak hogy azok valóságos jobbítások légyenek.

2. Azt sem gondolja ez a Társaság, hogy ebbe a Grammatikába, mindent befoglalt vólna, valami a Grammatikára tartozhatik, és valamit abba rend szerint bé szoktak rakni. Szántsándékkal is eleget elhagyott: mivel fő tzélja a vólt, hogy Nyelvünknek azokat a különös és magános tulajdonságait fedezgesse-fel, a mellyekbenn más Nyelvek természetétől különböz. Azokat hát a mellyekbenn más Nyelvekkel megegyez, önként vagy kihagyta; nem akarvänn azokkal szükségtelenül terhelni és nagyítani a Könyvet: vagy csak azért hozta-fel, hogy az előadott dolgok között, rend és egybeköttetés légyen. Meglehet azonbann, hogy nem csak aprólékosságok, hanem szükséges dolgok is maradtak-ki, kivált az *Elrendelésbenn*, (*Syntaxisbann*) mivel sokféle szorosabb foglalatosságink miatt, nem lehetett follytábann ezenn a munkánn ülni, 's elménket rajta forgatni, hanem hetekig, hónapokig félbe-

félbe kellett ezt szakasztani: nem tsuda azért ha valami kitalált is maradni, a mit talám szükséges lett volna előadni. Pótolják-ki azt mások.

3. Megesméri azt is ez a társaság, hogy ennek a Grammatikának előadásai, nem mindenütt éppenn oly világosok, a mint maga is kívánta volna. De meg kell gondolni, hogy sok felfedezéseibenn, első jeget tört, 's minden nyom nélkül kellett lépnie: azért nem tsuda, ha midőnn nagy homály közzül húzogatta-ki az igazságokat, valami maradt is rajtok abból a homályból, a melybenn el voltak rejtve. Az utánn pedig nem ért reá, hogy az elő 's meg elő olvasás, és a rajta való rágódás által, úgy a mint kellett 's lehetett volna is, kigyalúlja. De az is igaz, hogy nem mindenkor az előadás módja szerez annak homályosságot, hanem többnyire az, hogy a *Mester-Szók* (*technica vocabula*) Magyarúl tevődvénn-ki, szokatlanok, sok helyekenn a hirtelenkedve készült Írás miatt, dülő betűkkel sem nyomtatódhattak, a Deák megszokott nevezek sem tevődtek *Rekeszbenn* (*Parethesisbenn*) utánnok: azért az Olvasó, nem vehetvénn-fel egyszeribenn azoknak jelentését, a miatt az egész előadás, ha külömbenn világos is, merő homálynak tetszik előtte. Mely homály hogy elenyészsen; szükség, hogy a Deák nevezetjeikkel együtt rendel kijegyzett *Mester-Szókat*, mellyek ezen munkának véginn, a Tóldalékok előtt, előadód-nak, előre olvassa-meg jól, és nyomja bé elméjébe; vagy ha még is az olvasás közbenn hirtelen eszébe nem jutnak, nézze meg mindjárt az említett *Mester-Szók* rendibenn, és szoktassa belé magát, hogy azok, elméjébe mindenkor készenn légyenek. Így meglátja, hogy az elmének illendő reádása utánn, a homály nagy részént elenyészik. E miatt való homálynak eltávoztatására, megvalljuk, hogy eleinte gondolkoztunk azon is, hogy még most talám jobb lenne, a *Mester-Szóknak* már esméretes Deák neveit, tsak meghagyni a Magyar Grammatikábann is; mivel magunkonn tapasztaltuk, hogy azok Magyarúl kitéve, nekünk is eleinte, bajt és homályt okoztak: de mivel mások már az előtt elkezdették vólt azokat Magyarúl kitenni, sokat pedig igen alkalmatlanúl; azért mi is, hol meghagytuk a már készen lévőket, hol pedig helyekbe másokat tettünk, a mint alkalmatosabbnak itéltük; de hogy megvalljuk, némellyikben magunk se nyughattunk-meg egészen. Magunkon megtapsztaltuk azt is, hogy ha a Magyar *Mester-Szókba* belé szokik is az ember, nem szereznek semmi bajt: azért annyival inkább nem bánjuk, hogy azokat Magyarúl tettük-ki.

4. Észre vettük azt is, hogy néhol ebbenn a Grammatikábann, talám felettébb is munkás (*operosae*) és sok Regulák alá osztatott, 's azért szövevényeseknek látszó előadások találtnak, mellyek az elmének terhére lehetnek; mint nevezetesenn a IV. Részbenn, a hol a *Neveknek Többes Első Ejté-*

sének kitalálásáról adódnak Regulák. De azok nem oly véggel tevődtek-fel, hogy azokat a Magyar Nyelvet tanuló Idegen, mind bényomja elméjébe, ha Magyarul megakar tanulni: hanem a végre, hogy azokból magok a született Magyarok lássák; hogy ámbár igen sokféle legyen, és merő regulátlanságnak tessenek, Nyelvünk béli szavainknak különböző változása, de mind az, valósággal rendes, regulás, és törvényes változás. És így:

5. Arról se felejtkezzék-el az Érdemes Olvasó, midőnn ezen munkánkról ítélni akar, hogy mi ebben nem annyira azon igyekeztünk, hogy az Idegeneket tanítsuk a Magyar Nyelv megtanulásának módjára: mint azon, hogy a Magyar Nyelv természetének titkait, magoknak a Magyaroknak felfedezzük, változásinak elrejtett okait, benne lappangó Reguláit felkeressük 's Napfényre hozzuk. Azért is nem elégedtünk-meg azzal, hogy a *Beszéd Részeinn* (per *Partes Orationis*) elfutván, a Grammatikák közönséges szokása szerint, elbeszéljük, hogy ekkor vagy amakkor, hogy változnak, és mitsoda rendben állanak a Magyar Szók? a mely elég lett volna az idegenek tanítására, és nem nagy munkával végbe mehetett volna: hanem a Nyelvbenn már benne lévő változásoknak, és minéműségeknek okait és kútfejeit, igyekeztük világosságra hozni 's meghatározni; a mely hogy sok munkába, gondolkozásba, hányásba-vetésbe, vizsgálódásba, került legyen, könnyű elgondolni. És mondhatjuk, hogy sokat magunk sem tudtunk előre, miért vagy on így? és miért nem amúgy? hanem kereséssel, motózással akadt előnkbe; sok beszéd után őrlődött-ki, és sokat, mikor már azt gondoltuk, hogy semmire se mehetünk véle, akkor találtunk-ki reménytelenül, nem kis örömeinkre. De meg kell vallanunk, hogy olyakra is akadtunk, noha kevésre, a mellyek, kétségben vagy titokban is maradtak előttünk, és a mellyek már, a mélyebben látó, 's magokat jobban reá adható Hazafiakunk, vizsgálódását 's kitalálását várják. A mi pedig a Magyar Nyelvet tanulni kívánó Idegeneket illeti: azokra nézve, olyan ítélettel vagyunk: hogy azoknak számára, ebből kellene már egy másik tanító 's út mutató Grammatikát, Német vagy Deák Nyelvenn készíteni; (mert a mellyek még eddig vagynak, hijjánosok,) vagy ha Magyarul készítenék is, aztán, a mint tetszenék, 's alkalmasabbnak ítélnének, által lehetne más Nyelvre fordítani.

6. Végeztetre hogy Nyelvünk különböző Elágazásiról, vagy Magyar beszédünknek különböző módjairól, (*Dialectusairól*) különösen semmit sem írtunk, azokonn kívül a mellyeket imitt-amott emlékezetbe hoztunk: ez az oka, mivel ha hallomásból, diribbe-darabba tudtunk is valamit felőle, de fundamentomoson és bizonyoson nem tudtuk. Nem is telhetik a ki olyanoktól, a kik életeknek nagyobb és okosabb idejét, többnyire csak

ezenn a Részenn töltötték-el. Erre nézve azért a volna szükséges, hogy Hazánknak különböző Részeibenn lakó tanúlt emberek szednék össze ki-ki a maga lakó-földének Dialectusát. De ott is olyan emberek által mehetne az alkalmatosann véghezz, a kik Hazánk más Részéből, nem igen régenn mentek oda lakni: mert az olyanok láthatnák 's vehetnék eszékbe a különbséget, leg alább két Rész között; az ott született 's neveltetett ember pedig, nem tudhatja mi a különbség? Azokat a Jegyzéseket osztánn, egy helyre kellene küldeni, egymással össze kellene vetni, egyenlő rendbe kellene venni, 's úgy lehetne kiformálni Nyelvünknek különböző Elágazásit (Dialectusait.) Valóbann meg is érdemlené ez, az ilyen szorgalmatoskodást: mert szép is, hasznos is lenne, egy tekintettel látni, Nyelvünknek különböző módjait 's ágazatait, és ezenn az útonn, sok ősi szavainkra reá találni.

A Magyar Poësis is kimaradt ebből a Grammatikából: minthogy az nem is tartozik szorossann a Grammatikára, nem is akartuk azzal nevelni 's árosítani a Könyvet; és hogy megvalljuk, időnk se vólt reá. Azt azért másoknak hagyván, ha ezekkel a mellyeket írtunk, 's kiadtunk, a közjónak valamit használhatunk, megvan a jutalmunk. Írtuk Debreczenbenn, Szep-tember 8dik napján, 1794dik Esztendőbenn.”





Csernátони VAJDA SÁMUEL, *Flögel Károly* német nyelven írott munkájának 1795-ös kolozsvári magyar fordításakor (**Az emberi értelemnek természeti historiája vagy olyan filozofiai vizsgálás, a' mely az emberi elmék' tulajdonságainak külömbiségeket, 's azoknak a' tapasztaláson fundált okait elő adja ...**) „*a figyelmetes magyar olvasóhoz*” intézett előljáró beszédében meghatározza munkája értelmét:



Déák munkátskámnak Világ eleiben való botsátása után, oly' Könyvet adok kezedben született nyelvünkön, a' mely ámbár *Historia* nevet visel, mindazonáltal szoross egyben kötötté vagy benne úgy annyira; hogy a' fel-tett fundamentomokból ki-folyó következtetéseknek valóságát, nem egy darabjának, hanem az egésznek el-olvasása, 's az egyben kötött rendnek egy nézéssel mint egy el-szemlélése által lehet meg-itélni; hanem ha valaki hasonlatos akarna lenni amaz *Hieroklesnél* lévő tréfás Oskolai Emberhez, a' ki el akarván házát adni, ki-huzott abból egy Követ, és azt hordozta szélyel másoknak. Ugyan-is az ilyen színü Könyvekről, melyek a' Világi böltességet tárgyazzák, ha tsak

egy darabját, mely az egyben kötésen kívül gondoltatik nézi valaki, nem tehet jobb itéletet, mint egy házról tehetne, egy abból ki-vétetett 's távúl tétetett köből, hogy milyen legyen az a' Ház?

Ilyen színü munkával pedig azért kedveskedem néked Érdemes Olvasó! mivel ki-ki a' milyen tudományt szeret és ki-mivelése körül foglalatoskodik, Ember társainak 's nagy érdemü hazafiainak ollyannal kedveskedhetik inkább; 's talám szükséges is az olyan Könyveknek számát szaporitanunk, a' melyek' olvasások mellett gondolkozni kell az Olvasónak is, és hogy a' midőn el-olvassa számot tudjan magának adni, mit tapasztalt és tanult bellőle? 's nem pedig tsak a' Képzeldést melegittse-fel; panaszkodnak-is némely értel-

mes emberek, hogy még igen kevés a valóságos tudományokat tárgyzó könyvünk 's csak a Román 's Komédia szabású könyvek szaporodnak magyar nyelvünkön inkább, pedig más nemzetek nyelvek' pallérozások' főbb részének esmérük a nagyobb értékű tudományoknak született nyelveken való ki-miveltetését-is."

(...)

A téma feldolgozóinak és munkáiknak felsorolása után jut el a lefordítandó munka bemutatásáig:

„... *Féder Ur* a ki ezen tudományt szélesebben ki-terjesztette, fenn ki-nevezett Könyvében, kivált az elme másik tehetsége' az akarat tulajdonságaira nézve; meg-valja utolyára az írt helyen, hogy el-nem melőzheti semmiképpen a *Flögel: Emberi értelemről való Históriáját*, nem csak azért hogy ennek tzelja és foglalattya, nagy hasonlatossággal és Atyafiséggel vagyon a maga munkájához, hanem főképpen azért, hogy ifijabb-korában olvasván ezen munkáját *Flögelnék* az első ki-adás szerént, a sokszor említett tudományra nézve szükséges tanúságokkal felette bővölködőnek tanálta.

Ez már, ez az *Flögel: Emberi értelemnek Históriája*, a melynek három kiadásai voltak, jött ki ugyan-is előbbben 1765-ben, utoljára pedig meg-jobbittatva harmadszor 1776-ban a mely utolsó ki-adásából ezen Könyvnek, fordítottam született magyar nyelvűnkre ezen szemed előtt való Könyvet. Az Író a természet vizsgálóknak módjokat akarta e Könyvben szorossan meg-tartani, hogy t. i. az Ember magát szemlélje, vagy más igen hiteles bizonyosság-tévők által szemléltesse, és ezeken a fundamentomokon akarta fel-építeni az *Emberi értelem természeti Historiájának* ezen próbáját."

(...)

„... hivatalom folytatásától meg-maradott üressebb óráimon ezen könyvet fordítottam, és szükséges jegyzésekkel és magyarázatokkal világosítani igyekeztem. Azzal nem hízlekedem magamnak, hogy írásom a leg-palérozottabb magyarsággal ékeskednék! Az ilyen ékesség meg-lehet a fordításban midőn valamely verses munka, vagy Ékesen szóllás-béli darabok, Orátziók 's. a. t. fordittatnak, melyekben a leg-nagyobb szépség áll a ki-fejezéseknek elevevényekben és nemességeiben. *Tzitzero*-is azt a módot tartotta midőn déák nyelvre fordította az *Eskhines és Démosthenes* Oratziojait, melyeket egymás ellen mondottanak; ugyan-is azt mondja: *Mint Orátor úgy fordítottam-meg azokat, nem úgy mint magyarázó*. Az ilyen Ékesen szóllás darabjaiban a jó Fordító szabadságot vehet magának, hogy bizonyos gondolatokat oda ragaszszon; a bádgyattabbakat az *Horatzius* szava szerént onnan

ki-hadja; erősítse a képzéseket, elevenebb és tündöklőbb ki-fejezésekkel élyen, úgy hogy ilyen módon felyül-is haladhattya sokszor az eredeti Irót. De akár-ki láthattya, hogy az ilyen színü munkában igen helytelen vólna a Fordítónak olyan forma szabadsága, mivel itt az Historiai vagy tapasztalás-béli igasságokból, az Okoskodás szoross törvényei által kell más igasságokat ki hozni, az hol vagy az igen gyenge, vagy az igen erőss ki-fejezés más ábrázatban öltöztetné az Igasságot; az ilyen munkában a' Fordító bíztozza az Irónak; a' bíztoznak pedig azt kell elé adni, amit reá bíznak, ki-vévén az alá írott jegyzéseket és magyarázatokat. De az érdeemes közönség-is, inkább azoktól vár igen ki-tsinosított ékes beszédnek módját, a' kik a' képzelődésnek tárgyai körül forgolódnak, nem pedig azoktól, a' kik közönséges igasságok körül foglalatoskodnak, az hol az hasonlatosságok szerént való Ékes szóllás formái hamar homályt okoznának; ... Azt könnyen által lehet látni, hogy ilyen nyelven mint a' miénk, mellyen a' magossabb értekezésü tudományok, mint a' filozofia-is nem igen gyakoroltattak és mivelttetek ki, 's következképpen mesterség-béli szók (*termini techinici*) nem állitattak még egészen fel, hogy ilyen nyelven mondom, igen bajos Filozofiai elmékedésekben elegyedni. (...) Meg-vallóm, hogy a' mesterség vagy tudomány-béli szókat (*terminos technicos*) többnyire igyekeztem magyar nyelvünkön kí-tenni; de a' *Klimát* egy szóval ki nem tehetvén meg-hagytam és meg-magyarázván, azután éltem velle; legtöbb bajt okozott a' 'Seni (genie) szó, a' mely a' máí tudósok között oly' nagy és szélesen ki-terjedő dolgot tézen, hogy ezen Könyvben a' második elég hosszú szakasz, egészen annak meghatározásában és meg-magyarázásában foglalatoskodik. Ezt a' 'Seni szót, melyet az elme tehetségére nézve igen szükség meg-érteni, minden pallérozott nemzetek bé vették 's élnek véle; (...) ... *Detsi* úr értelmével meg-egyezem én, hogy minden pallérozottabb nemzetek szokások szerént, a' mely idegen, tudománybéli szókat illendő módon és érthetöképpen által nem lehet születtett nyelvünkre fordítani, azokat inkább meg kell hagyni régi valóságokban, mert nem tsak hozzá szokik az ember, hanem mind a' nyelv, mind az értelem egyszersmind gazdagodik véle, és talám kevés embernek-is tétzenek azok a' tsuda szabású ujj magyar szók, milyeneket némelyeknél látunk vagy hallunk. (...)

Hosszasabban nem kívánlak Érdemes Magyar Olvasó tartoztatni, hogy magának a' Munkának olvasására annál hamarább által léphess, a' mely mind gyönyörködtetni, mind pedig hasznos tanuságokkal kedveskedni fog; egyebet nem-is kívánok, hanem hogy a' milyen gyönyörűséggel olvastam én leg-elsőbben-is ezen könyvet, és a' mint nem sajnállottam fárads-

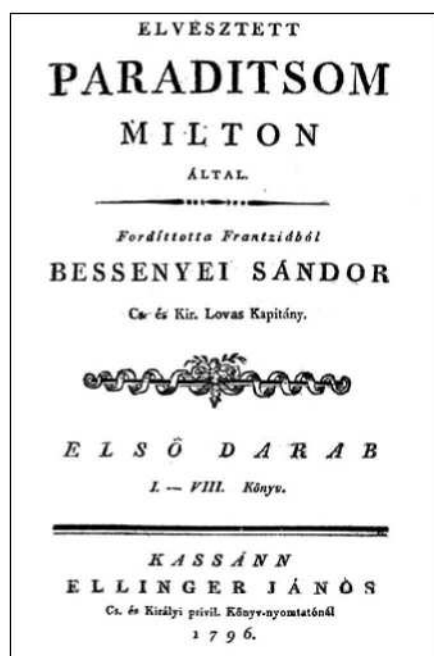
ságomat nem csak meg-fordításában, hanem számos és a' gyengébbekért mind szükséges magyarázatokkal való meg-világosíttatásában, éppen olyan gyönyörűséggel és haszonnal Olvashassad értelmednek a' szép esméretek által való gazdagíttatására 's ditső Nemzetünkben a' nagyobb értekezésű tudományoknak-is, nyelvünkön való ki-terjedésére."

M. Vásárhely 1793.

Karáts. Hav. 6-dik napján.



BESSENYEI SÁNDOR fordította franciából *Milton* **Elvesztett paraditsom** című munkáját, amelynek *az olvasóhoz* címzett előszavában kifejti a jó fordítással kapcsolatos érveit a született nyelve érdekében. A munka kiadását *Ellinger János* könyvnyomtató vállalta Kassán 1796-ban.



(...) „Minden erőmet, igyekezete-met arra fordítottam, hogy MILTONt tisztánn és érthetőképpenn tégyem előd-be; ugyan azért semmi új Magyar szót nem teremtettem, sem pedig a' Frantzia Nyelvnek reguláihoz magamat nem szab-tam; hanem tsupán-tsak a' Magyar Nyelv' természetét vettem regulául; fő tzélom vólt az, hogy azt meg-ne fertéztessen, vagy erőltessen. Érzem-is magambann, hogy ezen Fordíttásbann született Nyelvem-nek nyakát nem szegtem. Ugyan azért, ha a' szó szerént való Fordíttást keresed, a' Frantziábann a' Magyar MILTONt meg-nem találod; vagy ha meg-leled-is, tsak ott, a' hol a' két Nyelv' természete edgymással nem ellenkezik. Született Nyel-

vünknek, valamint mindenféle Nyelveknek Grammatikabéli szoross és karikába vett Törvényt csak addig tartjuk-meg, míg a' gondolatok bennünk többre 's nagyobbra nem nőnek, mint a' Nyelv, vagy Szó; mert ekkor a' Nyelv nem hogy parantsolna, hanem inkább a' Lélek' Felsége előtt el-pirúl, és csak gyenge tolmácsolását ajánlja hebegve, meg-esmérvén gyengeségét a' lélek' tehetségeihez képest. A' Katona, mikor az Ágyukat füle körül mormolni hallja, akkor ingyen sem gondolkodik a' szemetes dombokról, a' hol leg-inkább szokták a' salétromos földet ásni, a' mellyből osztánn puska-por leszsz, hanem más érzékenységei vagynak. Én-is mikor MILTONT vérrel tajtékzó Pegazussánn körültem déltzegeskedni, és felséges godolatitól magamat el-borítottam szemlélttem: el-felejttem minden Oskolai Törvényt, hanem csak így sohajtoztam: Ugyan hogy szokta ezt a' Magyar érthetőképpenn ki-mondani, a' mit én most belső-képpenn érzek, látok, és hallok! Be szép, 's be jó vólna, ha meg-magyarázhatnám! E' vólt minden Törvényem. Edgy érzékeny szívnek a' tulajdonságát én olyannak esmérem, hogy mikor ő tele vagyon, mindenkor néma szokott lenni, és mihelyest szól, azonnal ereje kigőzőlög, és kintsét el-veszti, avagy talán csak azért szóllal-meg, hogy magát a' maga módgyánn mással közöllye. E' szerént tehát én előttem a' leg-szebb Fordítás' és Írásnak a' módgya az, ha az ember kevésse, vagy olly szókkal magyarázza magát, a' mellyek inkább érzékenységet, mint sem hangot szoktak szűlni. Sokszor edgy könybe-lábbogó szem, edgy néma sohajtság, edgy kéz-szorítás többet magyaráz, mint sok száz árkos papíros, vagy akármelly ékesenn-szóló Demosthenes.

Ez a' gondolat vólt kiváltképpenn való kalaúzom Fordításombann, 's azután pedig a' Mesterség-is; mivel ezt-is addig betsűllyük, míg a' Természetet követi, vagy hozzá-közelitt. Sokszor a' nagy Mesterek, ha tsupánn csak a' Mesterséget forgattvák elméjebenn; és ettől el-ragadtatván, pennájokat a' Természet' festésére vetik; el-felejtkeznek az utólsóról, és csak az első mutattyák munkájokbann. Ekkor osztánn a' Természet' edgyügyü úttánn vándorló Philosophus azt mondgya: „a' Mesterséget látom de a' Természetet nem.” A' Fordítónak-is, a' ki inkább Mesterségesenn, mint sem Természet szerént fordított; éppenn az a' sorsa. Vagynak minden Nyelvbenn szók, a' mellyek a' Mesterségbenn tündöklenek de a' Természeti nagy Indulatok' kifejezésébenn szárazok, darabosok, hidegek, és tsekélyek. Vagynak ellenbenn a' Természetbenn olyan szók, mellyek a' Mesterséget fellyúl müllyák; mivel edgyügyüek és szívre utat nyitók; vagy-ha, Felségesek és mélységesek, akkor azok, mikor a', Természetet edgyügyüenn festik, mert a' Természet'

edgyűgyűsége a' Mesterségnek leg-nagyobb Felség. A' Természet akkor leg-nagyobb, mikor tsupánn tsak magát mutattya Mesterség nélkül. Ész, Tudomány, Philosophia, Ékesenn-szóllás, Syntaxis, Grammatica, vetkezzétek-le magatokat, és ha valóságos Mesterek akartok lenni, közelítettetek a' Természethez Természettel, nem pedig Regulákkal; mert ő az egyedül, a' ki mindenneknek Törvényt szab, de ő magának Törvényt senkitől sem vészen.

Ezeket nem azért mondom, hogy e' Mesterséget és Tudományokat megvesd, vagy azt gondold, hogy a' Fordításra a' Mesterség és Tudomány meg nem kívántatnék. Ingyen sem! Ez a' beszéd tsak azt foglallya magába, hogy az Érzékenység leg-nagyobb Mester; mert ő ad erőt, és értelmet a' Szóknak, ő szűli a' képzelődésnek meg-mérhetetlen mezejét, a' mellyenn ha edgyszer nyargal a' Fordító, és Heróssát kergeti, úgy én azt vélem hogy szerentsés abbann leg-alább, hogy a' Fordítandó Dolgokat tulajdon természetekbenn teszi-ki, mivel azokat érzi-is, képzeli-is. A' Szó úgy-is tsak tzégére és külső héjja az alatta értetendő DoIgoknak; ha tsak ezekenn a' kérgekenn rágódunk, és bellyebb nem hatunk, így mindég tsak Grammatisták maradunk, és a' Magyar Litterátúra előtt le-tésszük a' Tiltót: Unum faciendo, aliud non omittendum⁶¹. Tanítsuk a' Rudimentát, Grammatikát Oskoláinkbann gyermekeinknek; mi pedig, akik Magyarúl már meg-tanúltunk, és edgyik a' másikunkat arra többé nem taníthatjuk, kezdgyünk-el vele élni; és mondjuk rajta Embertársainknak a' Jót, szépet, gyönyörűségest 's a' t. Ha a' Tálentom inkább hibázik mint a' Nyelv, hogy könyvet nem mindenikünk írhat; akkor fordítsuk a' más Nemzetbéli Nagy Lelkeknek Munkáit. Sokat hallom 's hallottam, hogy a' Magyar Nyelv szűk, nehéz vele böldögülni. Igaz az, hogy ha a' Nyelvtől közönségesenn azt kívánnuk, hogy akaratunknak, gondolatunknak, érzékenységünknek, és képzelődésünknek éppenn olyan megtestesíthető vagy személyesíthető szolgája légyen, a' mint a' hogy belől érzünk: így nem tsak a' Magyar, de minden Nyelv tsekély, és szűk lészen. De innen nem következik, hogy Magyarúl szinténn olly bőltsenn nem tudnánk írni, mint más Nemzetek, tsak hogy eszünk legyen hozzá; mert szónk elég van a' szép Gondolatok' ki-fejezésére; annyival inkább, hogy a' szép Gondolat teszi termékennyé és sokat mondóvá a' Szót, nem pedig a' Szó a' gondolatot. Ha valami jóltévő Músa nálam úgy jelenne-meg; mint hajdanábann mondgyák, hogy az Íróknak Lelkek jelentek-meg, és igen bőlts dolgokat mondottak nekik: tsak súgna a' pennámba bőltseséget, fogadom, hogy ezzel a' Magyarsággal, a' mellyel birok, igen sok hasznost és szépet tudnék írni.

⁶¹ Egyet megengedni, mást nem hagyni

Midőnn a' szőke Tisza' Szigetes kebelébenn* MILTON' Fordítottásbann hevültem, magam-is megkérdeztem barátságosan Músámat, hogy mit szól ehhez a' szándékomhoz, hogy én edgy Ánglus Músával Atyafiságos szövetséget akarok vetni, 's képzelődésit, gondolatit Magyar köntösbe öltöztetni? lehet e' ez a' bátor vakmerőségem vagy nem? Felele Músám: Ha MILTON-nal mint Poëta verset akarsz futni, vele nem érsz; mert az, olyan mint Ő, érzed hogy nem vagy: de ha mint Philosophus tisztelettel késéred, mint a' gyermek Attya utánn hogy szokot indulni, így gondolatit magyarázhatod; ebbenn nem tsak Apolló, de még Márs-is, kinek híve vóltál, segedelmedre lehet. Mert jusson eszedbe, hogy Nagy Sándor, kinek fele-nevét véseled, midőnn az Orákulum a' Kún-kötést (nodum Gordium) elibetette, nem sokat tétovázott azon, hogy és miként öldgya-fel, hanem hirtelen kardot rántott, és edgyszeribe ketté-vágta a' gombolyagot, 's így osztánn meg-vólt öldva. Légy hát bátor, és vigasztald magad' azzal, hogy a' Magyar Litteráturának fel-segállításébenn izzadozó Nemes Lelkek Tölled ezt a' szent vakmerőséget jó névenn vészik, és eshetett hibáidat vagy meg-jobbittýák, vagy el-hallgattýák; kivált ha azok mérő-serpenyőbenn tétettvén, a' jót; a' szépet, a' gyönyörködtetőt fellyül nem müllyák; erre pedig én segítenni foglak. — Így jelent osztánn-meg MILTON Magyarúl; mellyet noha hiba nélkül igyekeztem kezedbe adni, de ha még-is tzélomat el-nem értem, (mert hol az az Ember, a' ki tökéletes Munkát tehessen?) legalább vigasztald magad' azzal, hogy a' Fordítottónak hibái, mivel-hogy azok tsak a' köntöst illetik, MILTON' Felségét nem érdekelhetik; mert mit árthat az mind Néked mind Nékem, mind a' Magyar Litteráturának, hogyha Apollónak ezt a' hasonlítthatatlan Heróssát, győzedelmi pompás szekérbe' Felségesenn mutatom e' mindég, vagy néha két kerekű lektikánn-is húzom? Vedd jó névenn fáradozásimat, és elégedgy-meg azzal, hogy én mind edgyikbe, mind másikba MILTONt mutatok; és hidd-el, hogy sem a' pompás hintó, sem a' lektika az Ő Méltóságát nem nagyíthattya, vagy homályosíthattya; mivel a' ki edgyszer valóságos Nagy, az maga magát mindenkor magával hordozza. Valamint az alacsony Lelket, ha arra Indiának minden gyémántyát reá rakván, Királyi-székbenn ülteted-is, el-nem takarhatd, sem nagy Lélekké soha nem tehetd: szinte úgy edgy nagy Lelket ha szűrbe, gubába mutatod-is; kitsinnyé nem tehetsz.

Édes kötelességünk a' Hazától vett nevelésünknek gyümölsét ismét a' Hazának vissza-adni. A' Nyelv', és a' Tudományok' pallérozása az, a' mi edgy Nemzetet fel-emelhet, és más virágzó Nemzetekkel edgyenlővé tehet:

* Kilintz nevű szigetetskénn, idösb Testvér Bátyám Bessenyei 'Sigmond nyári Házatskájábann, Szabolts Vármegyébenn a' Paszali kies vidékenn készült Milton

miért kellene tehát Tálentomainkat véka alá rejteni, ámbár azok kitsinyek-is? hiszen a' leg-nagyobb dolgok-is mindenkor kitsinyekben vészik eredeteket. Edgy kis szikrából sokszor mitsoda tűz nem szokott támadni? ki tudgya hogy talán edgy félszázad múlva ezen hibás Fordításából MILTONnak edgy tökéletes Magyar Fénix nem búvik e' ki, midőnn a' nálamnál erősebb Magyar Lelkek faragatlan dirib-darabjaimat műhelyekbe szedegetik? Talán ha edgy Angyal Mihály (Michaël Angelo, hajdann Olasz-Országának igen híres Festője és edgyszer'smind Metszője) Etsettye és Metsző szerszáma alá kerülnek: akkor fog belőllök a' Magyar Museumnak mind Szegelet-köve, mind Koronája készítettni! — Ne vedd rossz névenn tőlem ezen képzelődésimet, és ne hidd hogy a' negédes dölfősség, ditsőségre való vágyódás, avagy hívás indított volna ezen tsekély Fordításomnak veled való közlésére: Ingyen sem; mert szívemet már annyira bé-mohosodva lenni érzem hogy tsupán tsak két dologra rugja-meg olykor-ollykor magát, úgy mint a' Barátságra és Jótéteményre. Érzek magambann, következés-képenn az Emberbenn olyan ellenállhatatlan indulatot, a' melly mindenkor arra ösztönöz, hogy Embertársainkkal jól tégyünk, vagy nekik örömet, gyönyörűséget okozzunk mivel az a' jó és gyönyörűség, mellyet mással közlünk, olly nagy erővel hárámlik reánk vissza, hogy abból véghetetlenül édesebb érzése származik annak, a' ki azt tselekedte, mint-sem annak a' ki azt el-fogadta. Tulajdonítsd hát a' Lélek ezen belső rugójának azt, hogy MILTONnal Néked kedveskedik a'

FORDITÓ.”





SZENTPÉTERI HODOR PÁL 1799-ben fordítja le *Seiler Fridrik Györgynek, A' keresztyén vallásnak rövid védelmezése, és egy keresztyén filozófus vallásának summás le-írása* című munkáját. A fordító *Vajai Vay József*nek a Tiszán innen lévő helvéciai vallástételt tartó eklézsiák fő kurátorának és *Szöke Ferenc*nek a borsodi Egyházi Szent Társaság esperesének ajánlja művét. Ebből idézünk:



„Külső Országi lakásomban, egész figyelmetességgel meg-ólván Német Nyelven ezen *Kisded Könyvetskét*; úgy gondolkodtam, hogy jó volna a' mai időben, ha ez, a' mi Magyar Nyelvünkön is olvastathatnék. Ezen az okon, még akkor el-végeztem magamban, hogy ha ISTEN vissza-vezérel engemet kedves Magyar Hazámba; ezen fel-tételemet munkába vegyem, melyet már ISTEN' segedelme által, tökéletességre is vittem.

Valamint pedig eleitől fogva, bé-vett szokás volt az, tsak-nem minden Íróknál, nem tsak külső Országokon, hanem még a' mi kedves Magyar Hazánkban is; hogy mikor valamely Könyvet Világ' eleibe akartak botsátani, Nagy

Érdemű Embereknek, szokták azt ajánlani: (*a mint ezen Kisded Könyvnek Szerzője is tselekedett*) úgy én is ezt a' szokást követtem akkor, a' midőn NAGYSÁGODNAK, és TISZTELENDŐ ESPEREST URAMNAK, Nagy Érdemű betses Neveik alatt, kívántam ezen Kisded Munkát, Magyar köntösbe öltöztetvén, a' Magyar Világ' eleibe botsátani. Vegye hát NAGYSÁGOD, és TISZTELENDŐ ESPEREST Uram is úgy ezen tselekedetemet, mint a' Köz-Jó, a' Keresztyén Vallás iránt, buzgó szeretetemnek, egyszers-mind NAGYSÁGOD, és TISZTELENDŐ ESPEREST Uram iránt tartozó tiszteletemnek, tőlem ki-telhető tsekély gyümölcst.

Teljes reménységgel is vagyok a' felől, hogy nem fogja NAGYSÁGOD, és TISZTELENDŐ ESPEREST Uram is, vakmerő bátorságra magyarázni ezt az én tselekedetemet; melly szerint, ezen

kevés Levelekből álló fordításomat, s Köz-Jóra tzelezó szándékomat a' NAGYSÁGOD, és TISZTELENDŐ ESPEREST Uram, Nagy Érdemű Neveikkel kívántam meg-ékesíteni.

E' mellett buzgó szívemből kívánom, vígyázzon ezután is maga ama' Mennyei legfőbb ÚR, a' NAGYSÁGOD', és TISZTELENDŐ ESPEREST Uram' betses Uri Személyeikre, és azokat, mind a valóságos, és munkás kegyességnek, mind erre, mind pedig a következő életre ki-ható drága jutalmaival koronázza meg; lévén és maradván, ezen szíves kívánságom mellett,

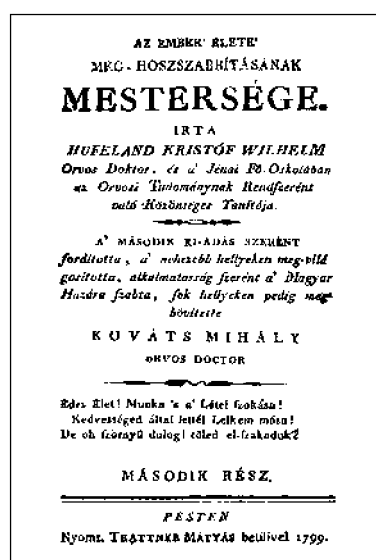
NAGYSÁGODNAK,
és
TISZTELENDŐ ESPEREST
Uramnak

Mindenkori alázatos szolgája, *Szentpéteri Hodor Pál.*"





KOVÁCS MIHÁLY orvos-doktor, 1797 szeptemberében fejezi be *Hufeland Kristóf Wilhelm*, „**Az ember’ élete meg-hosszszabbításának mestersége**” című művének fordítását, melyet *Festetics György* grófnak, „*mint a közjó hathatós előmozdítójának*” ajánl, mondván, hogy „*nemes cselekedetei ’s igaz érdemei*” a grófnak kötelezi arra, hogy „*ezen jó erkölcsű, egészséges, hosszú életű és tudós hazafiakat formáló*” – Pesten 1799-ben megjelent – könyvét neki ajánlani merészelje.



„A’ Fordító’ Elöl-járó Beszéde

Ez a’ Munka az egész Europai Tudósoknak, Közönségeknek, újság leveleknek a’ ditséretét el-nyerte, és nem csak az orvosoknak, hanem kivált a’ Közönségeknek az olvasásra hasznosnak, sőt szükségesnek lenni ítéltetett, ’s éppen ezért már minden országokban el-terjedt, és a’ Közönségek által szorgalmasan olvastatik.

A Jénai tudós újság így szól erről: „meg-tetszik hogy ez az Író mind nagy tudományú, mind az embereket nagyon esmerő férjfi, és ha ő több munkát soha nem írt volna, és nem is írna jövőendőben, ez maga az ő nevét örökké

valóvá tehetné.” A Bétsi Közönség ezt annyira betsülte; hogy már háromszor nyomtattatta ki. Studgárdban most nyomtattják. Jénában pedig most másodszor kétféle formában fog ki-jönni. Ezzel a’ magyar ki-adással tehát már nyóltzor adattatott ki, pedig maga a’ munka is csak esztendeje hogy leg-először ki-jött. Mellyik és hány könyv ditsekedhetik ezzel a’ szerentsével?

Betses ez a’ munka azért, 1. Mert ebben új tudomány jött a’ világra, t. i. a’ macrobotica, v. az Ember’ Élete’ meg-hosszszabbításának mestersége. 2. Mert ez igen tudós munka, amennyiben az Orvosi Tudománynak, és a’ világi böltsességnek (Philosophia) minden részeiből, a’ leg szebb, leg-hasznosabb, és a’ világi életre a’ leg-szükségesebb kérdései forognak-fel, és fejtetnek meg

ebben. Az élet erőről való Tudomány még sehol úgy ki nints dolgozva mint itt. 3. Szükséges könyv ez minden rendben 's karban helyheztetett embernek, a' mennyiben a' jó erkölts, az egészség, és a' hosszú élet mindennek szükséges, a' mellyeket tanít ez. 4. Nevezetesen az Oskolákra tartozó könyv ez, mert kivált az ifjakat tett magának tárgyúl az Író. 5. Tíssót után senki még úgy el nem találta azt a' közép módot, mint ez; hogy kell írni egy Orvosnak a' Közönséghez.

Ezek az okok indítottak engemet-is, hogy ezt a' könyvet fordítsam, hozzájok járúlnak pedig a' következők: 1. Az a' mind kívül, mind itthon, híres, tudós Orvos Doktor Benkő Sámuel Úr, így szól a' munkájában: „egy két Magyar Orvos-könyv a' Közönséges kezekben ugyan forgattatik, de talám annak is a' kívülről vaktában gyógyítók, és a' heverő Orvosok, nem pedig a' Közönség veszik hasznát.” Szűkiben vagyunk tehát a' közönségnek való magyar könyvnek. 2. A' Köznép nállunk teli van orvosi babonával, és az erkölts sem leg-jobb. 3. Nállunk-is lehet még ennek haszna, az Oskolákban-is. 4. Ezen fellyül kívántam szolgálni kedves Hazámnak mindgyárt tudománykámnak 'sengéjével.

A' fordításban ezekhez tartottam magamat. Igyekeztem az Író gondolattyait, igaz magyarsággal, a' magok erejekben ki-fejezni, és minden mesterségbeli (technica) szókat, a' lehetőségig ki tenni. Meg-bővítettem ezt a' munkát apróbb betűjű Jegyzésekkel. Ezek állnak: külömb külömb-féle tudományokból való világosításokból; a' Hazai vissza éléseinknek okaival, 's meg-jobbitások módjaival való elől-adásából; ki-fogásokból; tulajdon gondolatimból; más nagy Orvosoknak, 's magamnak-is tapasztalásaiból, némelly külső Országi útazásomban fel-jegyzett nevezetes dolgoknak a' lebeszéléséből.

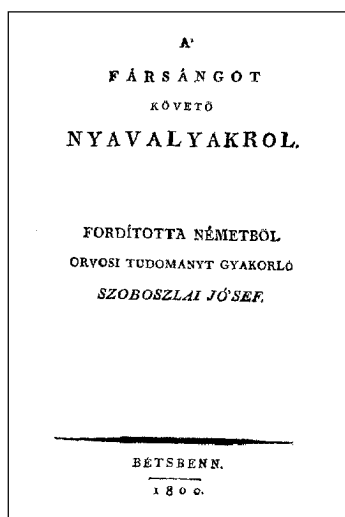
Többire, midőn az egész munkának egyedül az emlékezetemből, az okoskodásomból, és a' tapasztalásomból való végre hajtására, több foglalatosságaim között, tsak négy hónapom lett volna, az egész munkáról való ítélet tételt, a' Kegyes Olvasónak által-engedem.

Pesten Septemberben 1797.”





Az orvosi tudományt Bécsben gyakorló **SZOBOSZLAI JÓZSEF**, „*kedves hazámnak még igen esmeretlen szolgája*”, **A fársángot követő nyavalyákról** című, 1800-as, németből való fordítását ajánló levelében „*mint többekre törekedő igyekezete*” jeleként ajánlja szeretetre méltó magyar nemzete s hazája számára⁶²:



„... nem valami más okból bátorkodtam ezenn Könyvetskének Ditső Nemzetem nyelvére tett lefordítását magamra vállalni, hanem egyedül csak a' belső indulattal megegyező szeretettől ösztönöztetvén tselekedtem: mely okból, ajánlom mély-alázatossággal ez egygyet Nemzetem némely Feleinek 's kedves Hazám némely Iffjainak — kik méltóztatni fognak iffjúságom zsengejét kezekbe' venni — hogy a tiszta valóságra tzelozó dolognak megfontolást érdemlő minéműséget vizsgálván, nefeletkezzenek-el igaz ítélettel lenni azonn előadott változásokról, melyek magokat ottan-ottan kimutattják ezen kitsiny munkátskának részeibenn; — illy bizoda-

lom mellett, lekötöm én-is szolgálatomat Nemzetemnek utolsó pihenésé-
mig, áldozatúl; a' ki vagyok

Kedves Hazámnak
még igen esmeretlen szolgája, a' Fordító”

⁶² A kötet külön érdekessége, hogy még megjelenése évében, október 26-án „*a n. sz. udvarhelyi gymnasium[na]k; melljben vette apróbb tudományát: az iffjúság kedvéért ajjálja szívesen a kiadó*”, jegyezte fel Tompa Simon, az akkori iskolai könyvtáros.



BENEDEKI ENYEDI Ó JÁNOSnak *Hochmeister Márton* nyomtatja ki 1801-ben a **Falusi emberek patikája** című művét „a falun lakó minden keresztyény valláson lévő tisztelendő papokhoz, mellyben a falusi embereknek leg-nevezetesebb nyavalyáinak orvoslások irattak meg”.

A szerző ajánló levélben szól *Kedves Olvasó édes Hazám Fiaihoz*:



„Remélem mihelyt ezen Falusi Emberek Patikája név alatt ki-adattatott Orvos Könyvetske kezdedben akad látod elsőben-is ki-irta, vagy szedte öszve ezen hasznos eszközököt a’ Falusi Emberek Nyavalyáinak orvoslások végett; hogy ki-irta azon sokat ne nyugtalankodgy, mert nem magának akart hirt nevet szerezni, hanem a’ Falun lakó sok el-nyomorodott Betegeknek a’ Tisztelendő Papjok által ezen Orvos Könyvnek ut mutatása mellett kívánt fel-segittésekre lenni. Most pedig Kedves Olvasom! tapasztalod azt hogy, a’ mult századnak vége felé, tíz, husz, annyival-is szaporodott számok az Érdeemes Orvos Uraknak, mint sem a’ mult századnak elején vóltak; De óh fájdalom

ezek az érdeemes Orvos Urak-is, többnyire mind a’ nagy Városokban szoktak le-telepedni, kik-is a’ Városban lévő sok foglalatosságok mián nem igen érkezik magok Nemzetek boldogulásokra született édes Nemzetem Magyar Nyelvén, ily tsekély Orvosi Munkátskát írni vagy öszve-szedetetni.

Én pedig már a’ ki 20. esztendőktől fogva a’ Felső Királyi szolgálatban mint Seb-Orvos Falun lakván foglalatatoskodom, nem álhatám hogy a’ Községnek sok rendbéli Nyavalyáin ezen Orvos Könyvetskémben sok rendben tapasztalt hasznos eszközöket édes Magyar Nemzetemmel ne közöljem;

Mely eszközökkel csak a' 20. és több esztendő Személyek élhetnek, mert ha a' meg-irt Nyavalyákban Gyermekek vagy ifjun akarsz segiteni, akkor mindenkor az elő-fordulo Nyavalyákban az eszközöket csak fél mértékben vagy még kevesebben kell készíteni, készíttetni: ezt jól eszedben vedd érdemes Olvasó!

Hogy pedig a' Falun lakó minden KERESZTYÉNY Valláson lévő Tisztelendő Papoknak ajánlom ezen kis Orvosi Munkátskám az oka; mint hogy a' Községnek akármi baja legyen nevezetesen betegsége, többnyire olyas helyeken ahol Méltóságok nincsenek, nevezetesen a' Székely helységeiben mind csak Tanács kérdeni a' Tiszteletes Papjokhoz szoktak folyamodni, kik-is reméllem jó szívvvel segittenének bajaikon, nevezetes betegségeiken kedves Hallgatóiknak ha egy ut mutató orvos Könyvetske volna kezek között, de minthogy mind eddig ily forma össze-szedésekkel egy Orvos Könyvetske se volt még édes Magyar Nemzetem született nyelvén, nem igen lehettek Tanács adásokkal szerelmes Hallgatóiknak vigasztalásokra és könnyebségekre.

Más idegen Országokban a' Falun lakó Tiszteletes Papok többnyire mindenkor szoktak a' magok nyelveken irt Orvos Könyveket tartani, melyeknek ut mutatók mellett kedves Hallgatóikon Tanács adásokkal Nyavalyáiknak Könnyebségekre szoktak lenni. Hát? ebben a' részben-is ne legyen e' boldog édes Magyar Hazám! holott már most édes Anyai Nyelvén mindenféle tudományokra való nézt érdemes Magyar Könyvek készülnek, és tapasztalhatoképpen láttatnak Világ Piatzára ki-nyomtattatodni.

Ezeket meg-fontolván bátorkodom ezen Orvos Könyvetském a' Falun lakó minden Keresztyény Valláson lévő Tisztelendő Magyar Papokhoz ajánlani; oly fel-tétel mellett hogy Kedves Hallgatóikon, ennek ut mutatója mellett nyavalyás állapotjaikban, mind belső, mind pedig külsőképpen fel-segítésekre 's vigasztalásokra lehessenek; Azért ne terheltessenek nem csak mind Papok, hanem mint Keresztyények-is ha jonak itelik magokban ezen orvosi Munkátskát magoknak vagy Megyéjeknek meg-szerezni, vagy Megye Birájával a' Község hasznára meg-vétni.

El-intezését ezen orvosi Munkátskámnak a' mi illeti öt Szakaszokra, Részekre vagy ut mutatókra osztottam-el.

Elsőben a' Nyavalyáknak mind belső mind pedig külső Nemeit.

Másodszor az ahoz meg-kivántato Orvasságokat.

Harmadszor az Orvasságokkal való élet, és azoknak Mértékeit.

Negyedszer az Orvasságoknak egymással való össze-elegyedését.

Ötödször Az Orvasságoknak áraikat a' mostani időhöz szabva, a' Patikárius munkájával edgyütt.

Te pedig Kedves Olvasó! Édes Hazám fia magad bölts itéleted szerint végyed és ítélyed ezen Orvosi Munkátskát 's gondold-meg hogy gyarló Emberek vagyunk és sok izben ha szintén valóságos jó téteményünk ditséretet nem érdemel-is leg-alább jó indulatunk és akaratunk az érdeemes emberektől kedveltetni, és ditsértetni szokott.

Ha pedig ezen könyvnek ut mutatása mellett Felebarátodon ISTEN Segedelmével segíthetz melyet szivemből kívánok, ne másnak hanem az ELŐ ISTENNEK tulajdonítsad. Már tölled Kedves OLVASOM! minden jokat várok, és a' NAGY UR ISTENNEK jó Kedvében ajánlak, tsekély tehetségemet jó Neven vedd. Mind ezek után minden tisztelet mellett vagyok, és maradok Kedves OLVASO, Édes Hazám Fiainak

alázatos Szolgája
a' Könyv-Szerző.

Jelentem ezen Ajánlo Levelem mellett az érdeemes Közönségnek, hogy ezen Nemes Magyar Haza Boldogulására tzelezott Orvos Könyvnek ki-Nyomtattatásába nagy Eszköz vólt Titl. Só Váradi Biró Elek Úr."



A kötethez többen írtak ajánló levelet, ezáltal hívva fel a figyelmet a magyar nyelvű kötet – szakkönyv – jelentőségére. Mindegyik kihangsúlyozza a szerző úttörő munkáját. Az első éppen MÁTYUS ISTVÁN, a híres marosvásárhelyi orvos:

„AZ ÉRDEMES KÖZÖNSÉGHEZ.

Meg-olvastam örömet, és meg-visgáltam a' maga kívánságát a' Parajdi Só Bánya mellett Királyi Chirurgusi szolgálatot viselő Enyedi János Urnak, a' szegényebb rendű Lakosok számára, a' jelesebb Orvosok írásiból ki-szedett és maga tapasztalásaiból rendbe vett Orvos Könyvét, és én arra a' végre melyet az Író fel-tett hogy tudniillik a' Falusiak-is, hol Fő-Orvos Doktorok és nagy Patikák nintsenek, ebből Nyavalyás állapottyokban magokon segíthessenek igen alkalmasnak ítéltem lenni, annyival inkább, hogy tudtomra ilyen foglalatú Könyvek még eddig Magyar Nyelven nem készítettetek.

A' kinek ez-után több ideje és bővebb készülettje lészen, tartozik ö-is a' Községgel közleni: addig pedig a' mostani Irot véllem edgyütt érdeme szerint meg-betsülni. Rut és vétkes dolog a' ki ö maga a' Köz joval semmi nevezetes munkát nem közlött; a' más nálla szorgalmatosabb Embernek Munkáját oltsárolni. Mikor az Izrael Fiai a' Pusztában az ISTENNEK sátort készítetnek, erre a' kitől a' maga tehettsége szerint mit adhatott, Aranyat, ezüstöt, rezet le a' Ketske szörig, az ISTEN kedvesen vette 2. Mos. 25. Rész. Irám M. Vásárhellyen 1800.-ban 20-dik Octobr.

Mátyus István m. p.

Orvos Doctor N. Máros széknék rendes Physicussa.”

CSEJDI ANDRÁSI MIKLÓS *parajdi pap versbe szedte köszönetét és elismerését:*

„Ezen igen kedves és hasznos Könyv érdemes Authorának, Tekintetes Enyedi János Urnak tiszteletéül, 's ezen érdemes Urhoz való szives szeretetének jeléül, Barátságának állandó oszlopául emeltetett.

Kevés Tálentummal többet kereskedni
Jobb; mint a' sok mellett, mindég restelkedni.
A' kevés sokra gyül: a' sok el-vész 's romol;
Mint a' rosz bőv vizi Kút, végre bé-omol.
ENYEDI JÁNOS UR' drága Patikája,
Ezen kereskedés világos példája:
Midön Tudománnya kisdéd folyásában
Részeltetni kíván, mindent Hazájában.

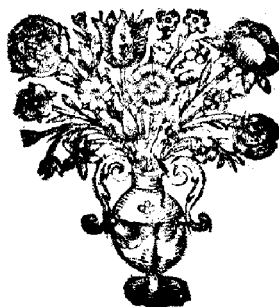
NEMES HAZA! midön a' Könyvet Kezedbe
Vészed; jusson kérlek, tsak ez egy eszedbe
Hogy kis vóltát ne nézd, hiv áldozattyának:
Ketske Ször-is kedves a' Menny 's Föld Urának.
ISTEN előtt nagy leszsz ennek-is az ára
Ha jó 's tiszta szívből tétetik oltárra.
Esmérem én az ö jó Szívét, 's Lelkének
Állását; jóvára mindég Nemzetének.

Ebben sem kereste Hirit 's nagy érdemét,
Hanem hogy segillye, Falun lakó Nemét.
E' Szent, e' boldog tzél vólt tsak segítöje.

Ti Szalmás Házakban lakozó Magyarok
Kérjétek hogy ama Mennyei nagy Karok,
Seb orvos ENYEDI JÁNOST oltalmazzák,
'S Munkáját Mennyei jokkal jutalmazzák.

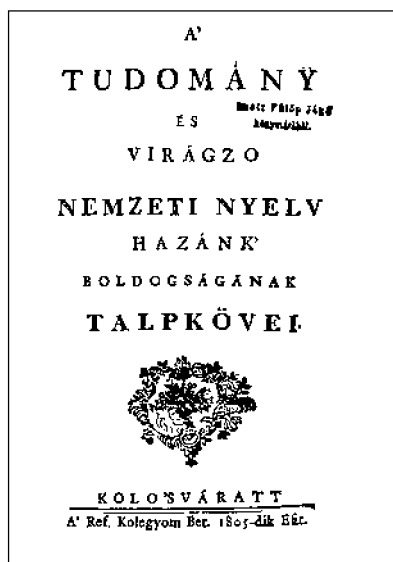
Parajdon 22-*dik* Julius-
ban 1801-dik Esztend.

Csejdi Andrási Miklos m.p.
Parajdi Réfor. Pap, és az Udvarhelyszéki Vener. Réfr. Tractus Hites
Adsessora által.”





A' tudomány és virágzó nemzeti nyelv hazánk' boldogságának talpkövei című, Kolozsváron 1805-ben megjelent munkában **KENDERESI MIHÁLYNAK** nemzeti nyelvünkkel kapcsolatos vélekedését olvashatjuk, mely tételesen megfogalmazva így hangzik: „*Erre és egyébre semmire se-is lehet építeni a' nemzeti tudományt, és abból folyo boldogságot.*” Ugyanitt több olyan verset közöl, amelyek az anyanyelv szépségéről árulkodnak:



„A' Tudományrol, annak szükséges, hasznos, és gyönyörűsége voltárol hoszsazon szóllani nem állitom kötelességnek.

Lássuk az ellenkezőt, és azt-is tsak röviden.

El-vész az én népem mert tudatlan. Ezt amaz öröktől fogva tsalhatatlan ige hirdeti.

Ezt bizonyítja a' tapasztalás.

A' kik nem hiszik; védelmezzék bár a' tudatlanságot: értelmes, és jo szivü ember társaságokba állani nem fog.

A' másik, meg pedig az időre, és el-kezdésre nézve elsőbb talpköve a' Haza boldogságának. A' Nemzeti nyelv virágzó állapottya, és ki-terjesztése.

Erre és egyébre semmire se-is lehet építeni a' Nemzeti Tudományt, és abból folyo boldogságot.

Ez-is világos, azok előtt, kiknek fülek vagyon a' hallásra, szemek a' látásra, és értelmek az ítéletre.

A ki ellenkezőt ebeg, pontig hasonló a' setéség' fellyebb említett fiaihoz, vagy azon bankához, mely önnön fészkit piszkolja.

Nem azt vitatom én; hogy a' Latina, és más nyelveket, azoknak, kik felségesebb elmebéli tehetségekkel bírnak szép és jo ne volna, tudniuk; hanem azt; hogy a' *hic haec hocot*, igen sokan tzél nélkül-is tanulják, és végre egyebet majd nem-is tudnak.

Ez valoban a' tudatlan Nép. Az időt el-vesztette és ö-is el-vész. Ezek az állást készittik, az Épülethez soha hozzá nem fognak. Idegen hangot, mint a'

Paperli, dolgot soha se tanultak. Készítsük tehát az Épületre szükséges állást Hazaiból, ne horgyunk nagy munkával, és idő vesztéssel kül-földi matériálét. Elég Nemes, elég boldog Honnyai Nyelvünk, úgy ítélnek, és példákat-is mutatnak a' következőkben az én kedves jó Barátim. Így építhetjük Honnyai Nyelvünkre a' hasznos Tudományokat. Meg-előztek ezen részben minket néhány nagy Nemzetek; de ügyekezve, nem csak utol érhetjük, sőt nyelvünk' boldog tulajdonságinál fogva azokat meg-is előzhetjük.

Próbálja-meg bár akár melyik Nemzetbéli: irjon valóságos Metrumokat maga nyelvén: a' Magyartol távol esik. Valamint e' részben a' többit megelőztük: miért ne érhetnők utol egyebekben, okát látni nem lehet, így ítél;

KENDERESI"

BUCZY EMIL „Áltzéus' mértéke szerént" írt ugyanitt verset *Dugonits*-hoz. Címe: **A' Tudomány és nemzeti nyelv**

„Hagyd-el setétes boltyait a' magos
Parnásznak, oh! Szent Mu'sa. Te lantodat
Vervén, az érdemnek keserves
Palmyra romladozási, újra
Fel-kelnek, a' Vár bus dölédékjei
Épülnek: úgy, mint Troja, midőn ama
Nagy Versezőnek lantya zengett,
Omladozási közül fel-éledt.
Nem Mársnak éles fegyvere, nem pirult
Oltára, késztet verseket írni. Te
Rebegve futsz a' Márs' piattzán
Véresedett Koszorus Vitéztől.
Nem nyert borostyánt tölled az a' kinek
Tengerre hordott fegyvere öldösi
Két Indián, annak lakojit,
És csak azért, hogy arannya fénylik.
Az érdemeknek Temploma, nem pirul
Vértől ma. Lankadt Angyala a' Nemes
Érzésnek, ujjonnan fel-ébredt,
'S, bánati fellegi ált' tojultak.
Ma a' Ditsőség, nem, dühödött; s halált
Intő, kemény, mord, homlokot ékesit,

Virány borostyánnal. Ma fénylik,
 A' ki Hazája javára készen
 Álván, homályos fellegit el-veri:
 S rettenthetetlen bátorodása közt
 Az Embereknek nyujt segédet.
 Fáradozása talál jutalmat,
 S az halhatatlanságra e'kép' veszi
 Szárnyát. Athéné Bajnoki, Illion
 Védőji, Spartának Vitézi,
 Fel dühödött tüzők által élnek
 Ugyan: de illyen Tiszteletek, setét
 Tettekbe fetreng.– Emberi Nemzetet
 Öldöstek ök.– – Most a' ki többet
 Tart-meg; az érdemek azt keritik.
 Így tettek hajdan, Nagy nevü Böltsei
 Sok Nemzeteknek, vad tüzeket, 's, fene
 Dagállyt ember társaiknak –
 (Vesztit az emberiségnek) oltván.
 A' Szívnek érzést adtak az emberi
 Lételre. Ember társaik élteték,
 A Szent Igasság boldogitto
 Fénnnyivel; érdemet így kerestek.
 Értésre adták nékiek azt, hogy ök
 Tsak emberek, nem Mennyei Istenek.
 Az halhatatlanságra utat
 Nyitni s ezen Koszorut szerezni
 Példát mutattak. Városakat, Hazát,
 'S Törvényeket szerzettek. Az érdemes
 Tettekre fűzték a' borostyánt;
 'S Földre tsapá fejét a' gonoszság.
 Mávorsnak éles fegyvere üldözi
 Ezen nagy érzést, sokszor ugyan: de mit
 Mivelhet ott a' gyilkolásnak
 Vad tüze? – hol a' Hazának élnek.



Ti régiségnek böltsei! Ti! kiket
 Az embereknek vég veszedelme hivat,
 Segíteni a' Természet egybe
 Bomladozott szomorú Világán;
 Oh! kellyetek fel, nézzetek e' kegyes
 Századra, melyben jussa az emberi
 Nemzetnek immár lábra állott;
 'S fénye közül mutogat reátok.
 A' bus setéttség, melynek homályai
 Rég sirba dönték Társaitok', ma el
 Tűnt, 's míg az hajnal fénnye viditt
 Minket, az elme' világa éltet.
 Szokráta, Plátó, Ti Mennyei Férfiak!
 Nagy Lelkeknek szent tüze kiszettetett;
 Hogy a' világnak el-fajultait,
 Egyszer az emberiségnek által
 Adjátok. Oh! Szokráta! Te halálokat
 A'kor találod, a' mikor érdemid
 Fő végre értek. Sirba méssz: mert,
 Emberi társaidat tanítottod.
 Oh! Ti homályos Századok! Ostoba
 Lelkeknek enyves motskai. Ti dühödt
 Hallandok! a' kik fegyverekkel
 A' Tudományra rohantatok: nem
 Érhette végit fegyveretek; midőn
 Egy Alceusnak szent tüze, 's, fegyvere
 El-fogta vétke tetteinek
 Menyköveit, 's szaladásra késztet.
 Kritias Szofokles, 's, Domitzián legyek
 Vadászsa, ám bár hirdeti menykövit
 Azokra kik Böltselkedést, vagy
 Más Tudományt gyakorolni készek:
 Még-is Homérnak Tárogatója zeng,
 És Máro harsog, Flaccus az érdemet
 Énekli, Názo bus dalokkal
 Irt esetét, panasolja most-is;
 'S mozgásba hozzák a' jeles érdemet:
 Érezni kezd a' szív, 's, Nemesedni kész

Lévén, Teremtők szent szavára,
Emberiségire vissza hajlik.

✱ ✱ ✱

Térj vissza Mú'sám! Lantom ezen Nemes
Tárgyat tovább nem zengheti. – fénylenek
Az érdemeknek Templomába,
Tettek ezeknek: Hazámra nézzél.
Nézzed minémü fény kerekitti ezt,
Nézd benne Pallás' tábora diszeit,
Vesd egybe a' mult századokkal,
Látni fogod tsuda változását.
Ti Nemzetünknek Gyámoli! Ti! kiket
A' Szívnek, észnek Mennyei langja fel
Buzditta, Ember társitoknak
Elme homáillyokat el-törölni.
Nézzétek, érző szívetek' érdemes
Jutalmait, nem kelletik a' Magyar
Nemzetnek, a' kül Nemzetektől
Hallani durva nevet, 's, tudatlant.
Árpádnak éles fegyvere meg-töré
Sok nemzeteknek büszke dagáillyakat,
Mostan virágzo édes Honnyunk,
A' Tudományra, 's, Hadakra készen
Áll: mig kívül bus menyköve durrogat
Mársnak; Minervát tiszteli itt belöl;
A' boldogulás' Talpkövét így
Meg-veti: hajnala fel pirulván.
Törvényeinknek, sok Labirintyai
Nap-fényre jöttek, régi homáillyai
El-tüntek, a' Böltselkedőknek
Már Magyarul felel a' Magyar Bölt
Virágzik a' nyelv' honnyai lantyait
Vervén Apollo, tiszteletekre kél
Az érdemeknek, 's zöld borostyánt
Osztoget a' jeles embereknek.

✱ ✱ ✱

Oh! vajha, fénylő Diszeit, a' Magyar
Parnásznak, én e' tsendes homály alatt
Mélto nevekkel fel-vihetném
Díszes Olymp tetejére lantal.
Hol Zrinyi Miklos (Lantya ditső nevet
Nyervén) Balassát, Gyöngyösit, a' Magyar
Nemzetnek első Versezőit,
Édes örömben merülve látta.

✱ ✱ ✱

Oh! Ti Hazám' hív Oszlopi! Ti ditső
Arpádnak érzékeny követőji, kik
Nagy sziveteknek bátorito
Integetésire, fel-vevétek
Nyelvünk' ügyét: mely boldog idő szakaszt
Hozatok nyelvünk' régi reményeit
Egyszerre bé-töltvén setétes
Fellege el-szaladott felölle.
Ti! kiket el-vitt, túl az irigy Halál
Önnön hazáján, — Oh Faludink! kinek
Szent lantya el-mult Századunknak
Már közepén nyere zöld borostyánt.
Anyos! Ditső Név Rádai! Földi! víg
Gvadányi! már el-tüntetek: a' Nemes
Érzés ma fénylő Halmitokra
Könnyeket hullat az érdemeknek.

✱ ✱ ✱

Szüny meg kesergő Mu'sa! ne kényszerítsd
Jaj szókra esmét Nemzetem', — élnek ök
Míg a' Ditsőség Templomában
Élnek az érdemek, élnek ök-is.
Rajnist, Virágot, Révait, és Szabot,
Vedd lantra, élnek még ezen Oszlopi
Nyelvünknek; él még, — él Vitézünk,
'S 'Sombori, — él Dugonits — minémü
Szokatlan érzés — láng veri mejjemet
A' Tiszteletnek Szüze felém repül,
Lantomra int, — oh! édes intés
Mely Dugonitsra vezérli lantom'.

Te jó Hazánknak Nagy fia, kit Magyar
Szivednek égő lángja, valódi nagy
Érzésed, és nyelvünk homályos
Léte, ditső mozogásra kisztett.
Munkáid által mennyi sok el-fajult
Magyarnak adsz még nemzeti szívet? az
Hazát örömmel boldogítod.
Érdemeid soha el-nem halnak.”

Beh! boldog Nyelve Magyarnak.

Ovid' válto Versei szerént.



„Szent kötelességét, egyenes szeretettel ujítsa
Hiv Levelem; mely most tiszteletedre menyen.
Alkalmatlan ugyan ha leszen, sok írásu terével,
Böltességed' okozd, mely koszoruzza fejed'.
Ki-kötő révre siet: vesztével küszködő Gálya.
El-fáratt Lelkem' jó menedéke te vagy.
A' bágygyatt utazo szállást, meg-alázva magát, kér;
Árnyékkodba menyek én ki-pihenni magam'.
Én beteg, és kétségbe valék, mikor éppen az Őszszel
Most Esztendeje leszsz, volt utom arra felé.
Tsüggendező Lelkem', nagy Lelked emelte-fel akkor,
Hogy Haza haszna lehet, faradozásim után.
Kedves – ? ? – , hát hogy ne szeresselek én már?
A' Magyar igt igazán a' ki betsülni tudod.
Ritka madár ilyen Hazafi sajnálva jelentem,
Bár sokat, oh! hozzád adna hasonlot az Ég!
A' mellett, terhes hivatal hogy foglal-el, éppen
Nem szünsz munkálni a' Haza' nyelve mivén.
Régi világi tudos Könyvekből azt ki-keresni,
Izzatsz honnan ered nyelv, 's, maga régi Magyar.
És a' milyen erős vagy, mást oly' buzgon apolgatsz,
Honnyai nyelvünkön a' ki segítni szeret.

Engemet a' Mu'sák hódítottak-el annyira, hogy már
 Nem vagyok a' magamé, 's élek örökre nekik.
 Szüntelen abba töröm fejemet, himet a' kerekébb szám
 Mértékére miként a' maradéknak adok.
 Vagy válto Versekbe szökik, 's, hogy szökne nagyobb,
 Vers fél lábat emel, egyike másik után.
 Lesbai Tziterát vagy penget gyenge fogáson,
 Sir, vagy örül, melynek lassu szabása vagyon.
 Vagy Lantot zendit neki buzdukt indulatokkal,
 'S langba borult dalján ver lobogással eget.
 Vagy fel-emelt szokkal, mint nagy szélü trombita harsog,
 Tzélja szokott lenni, Istenesitni Vitézt.
 Szebb vers számnak ezen nemeit magyar izre barátom,
 Által szűrni kies gyönyörűségü dolog.
 Minden nap tanulom, be boldog nyelve Magyarinak,
 Nagy kár, hogy Hazafi tudja betsülni kevés
 Fattyak ehez képest több nyelvei mái világnak
 Hogy keveset gondol a' haza velle tsuda.
 Meg-botsássanak-is Rithmussai Európának
 Versben az elsőség a' Magyaréra került.
 Lág, ropogo, hajlo, kerekithető gömbölyü számra
 Nyájas, erős, mindenféle fogásra valo.
 A Görög és Deák nyom után, mely járna közel ma
 Mennyei szépségü zengedezéshez, ez az.
 Frantzia bujjék-el harapott fele félbe szavával.
 Más dolog a' szot ki-mondani, más az írás.
 Nyelve tökéletlen, szo, száj, ha nem egyezik együtt,
 Annak igaz szollást nem lehet adni soha.
 A' ki-tsapott betük-is miveletlenségre mutatnak,
 Ezt meg-is esmérték Roma tudossi magok.
 Volt eleintén több betüket ki-hagyatni szokások,
 Ennius S: betüt-is verseiből ki-vetett.
 Majd az-után addig javították nyelveket, a' mig
 Szos betük^[1] és M. H: tsak ki-hagyatni valok.
 A' Magyar iz bir hát több boldogsággal ezeknél
 A' mit ir, és mond, már festve beszélve vagyon.

* * *

Kedves – ~ ~ ~ beh boldog özvegy az olyan
 A' kinek éppen leg-szebb szeretője vagyon:
 A' Haza leg-kiesebb képü Leánya rabolt-el
 Tégedet, és kebeled annak egészszen adád.
 Kellemetes rabság, nagy ditsőségü barátság
 Drága poráz, gyönyörű nyüg, betses áru bilints.
 Édes Anyánk nyelvét mint hiv szeretődöt imádod,
 Azt öleled, 's, tellyes kedvedet abba leled.
 Engemet-is Társnak bé-vettél tiszteletére,
 Még-is irigység nem fére közinkbe soha.
 Tudnillik mikoronn a' Páva keresne barátot
 Egy jeles elmének, furtsa meséje szerint.
 Zengő tsudájához az egész ki-nyilásu tavasznak
 Így szollott: kérlek vig Filemile szeress!
 Mi lehetünk ketten hiv sziv igazába barátok:
 Mert köztünk semmi sints irigyelni valo.
 Lám nem irigyled sok szép tsillagu tollamat, én se
 Mennyei notádat: fogj kezet egybe velem.
 Így szolván lettek mingyárt jo lelki barátok:
 Nem de gyuladva mi-is hiv szeretetre vagyunk?
 Vagy Hazai nagy szo szemelő, vagy Kritikus: én meg
 A' nagy Apollonak áldozo papja vagyok.
 Féltesen kívül így azon egy szép Szüzbe szeretünk;
 Mindeniküinktől-is szentül imádni valo.
 Nints' ennél szebb Szüz az egész Europa határán,
 Oh! nints, szebbre sehol még maga Nap se tekint.
 Éneke, nem de nem-é? ama' harmadik égbeli zengés,
 Ékes ígére beszéd balsam olajja fojo.
 Játtzanak öltözeti tündér ragyogásu színekkel,
 Termete, képe, hamar meg-babonázni tudo.
 Meg-kurusolt minket lobogo szeretetre magához;
 Élünk, és haljunk, érte, meg érte, mi-is!
 Ne tsak apolgassuk gyönyörű szeretönket örömmel,
 Minden eszünk kedvünk égi nemébe legyen.
 Özvegységünket tölthettyük boldogul így mi
 Van szeretünk, boldog Özvegyek így mi vagyunk.
 Vig kedvel lehetünk, szeretünk' nap-fénye világol
 'S minden igaz Hazafi tiszteletére siet.”

^[1] Az úgy nevezett magában hangzókat [*Vocalisokat*] méltán lehet szos betűknek-is nevezni. *a. e. o. ő.* nem tsak betűk hanem szok-is.

NÉVMAGYARÁZAT

Abdiás	<i>Abáb</i> udvarmestere, aki <i>Jezabel</i> üldözése elől száz prófétatanítványt rejtett el.
Ábrahám	Izrael népének, a hébereknek ősatya, mitikus történelmi alak.
Absolon	Bibliai személy, Dávid király fia.
Aesculapius	<i>Aszklepiosz</i> , gyógyító istenség a görög mitológiában.
Aholiáb	Jahve választotta a frigyláda és más kegytárgyak készítésére.
Akadémiai Nyomda	1648 – 1773 között jezsuita nyomda Nagyszombatban.
Akhilleusz	Az <i>Illiasz</i> főhőse. <i>Péleusz</i> és <i>Thetisz</i> istennő fia, a trójai háború legvitézesebb harcosa.
Alcibiades	Athéni államférfi (született Kr. e. 450-ben); <i>Periklész</i> nevelt fia, <i>Szokrátesz</i> barátja.
Alembert	<i>Alembert</i> , <i>Jean-Baptiste le Rond, d'</i> (1717 – 1783), francia természettudós, a francia felvilágosodás és az <i>Enciklopédisták</i> vezéralakjainak egyike.
Alfonsus Aragonia	1416 – 1458 között Aragonia és Szicília királya.
Anyos	<i>Ányos Pál</i> (1736 – 1784), költő, a korai felvilágosodás, a nemesi ellenállás és a szentimentalizmus képviselője.
Antichristus	Krisztus egyenes ellenfele, a Sátánnal és a hamis prófétával egyfajta pokoli háromságot képvisel.
Apáztai Tsere János	<i>Apáczai Csere János</i> (1625 – 1659), külföldön tanult bölcselet- és hittudós; gyulafehérvári majd a kolozsvári református kollégium tanára; a magyar nyelvű tudományosság és népoktatás előfutára.
Apafi Mihály I.	1662 – 1690 között erdélyi fejedelem.
Apelles	<i>Apellész</i> , nagyhírű görög festő (Kr. e. IV. sz. második fele), híres hadvezérek festője.
Aranka György	(1737 – 1817); az erdélyi királyi tábla ülnöke, költő, az Erdélyi Nyelv- és Irodalomtörténeti Társaság alapítója, titoknoka, tevékenységének szervezője, tudomány és irodalom-szervező. Költeményeket, színdarabokat, filozófiai és történelmi munkákat írt.
Ariadna	Minósz krétai király leánya, aki a Minotaurusnak áldozatul szánt <i>Thézeusz</i> t a <i>Daidalosz</i> építette útvesztőből fonal segítségével kivezette.
Aristodémus	Ókori görög (dór) hadvezér.

Arnd János	(1555 – 1621); német protestáns teológus; aszkétikus írásai közkedvelt olvasmányok voltak.
Ascanius Centorius	XVI. századi, itáliai krónikairó
Atlas	Az égboltot vállán tartó, kővé változtatott mitológiai alak.
Árva Bethlen Kata	(1700 – 1759); <i>Haller László</i> , majd <i>Teleki József</i> felesége. Kultúra pártoló, könyvgyűjtő, író.
Baba Ferenc	<i>Vásárhelyi Baba Ferenc</i> (1690? – 1740), külföldön tanult, kolozsvári bukott református borkereskedő.
Balassa Bálint	<i>Balassi Bálint</i> (1554 – 1594), katona, költő, a magyar líra első kiemelkedő alakja.
Balia Sámuel (felsőszilvási)	XVIII. század második felében élő, székely származású királyi táblabíró Marosvásárhelyen.
Ballingh János	Munkács várának kapitánya (1631 – 1639? között).
Barclayus	<i>Barclay, John</i> (1582 – 1621), latin nyelvű skót író, költő; politikai kulcsregényeket, allegorikus műveket írt; magyarra is fordították műveit.
Baróti Szabó Dávid	(1739 – 1819); jezsuita, később világi pap és tanár több helyen. Szónoklattant tanít. Rendházi történetíró, gazdag irodalmi munkásságú, kísérletező kedvű, időmértékes versformában író költő; a <i>deákös irányszat</i> híve. Társ a kassai <i>Magyar Museum</i> kiadásában.
Barth János	<i>Barth Johann II.</i> 1714-ben, 1716 – 1746 között a szebeni városi nyomda bérlője. Nála dolgozott <i>Sárdi Sámuel</i> .
Batsányi János	(1763 – 1845); udvari fogalmazó, akadémiai tag, <i>Barótival</i> és <i>Kazinczyval</i> a kassai <i>Magyar Museum</i> alapítója, költő, a magyar politikai líra megteremtője, a forradalmi költészet előfutára, fordító, újságíró, Műfordításról és irodalomról cikkezik. A Martinovics féle összeesküvés tagja.
Baumgarten	<i>Baumgarten, A. Gottlieb</i> (1714 – 1762), bölcseztan, az esztétika első rendszerezője.
Bánffy Zsuzsa (losonci)	<i>Bethlen Ádám</i> felesége.
Bányai Sámuel	XVIII. századi katolikus pap(?), író.
Bárácz (Bárácz) Sándor	(1735 – 1809); testőríró, költő és műfordító, első tudatos stilisztánk.
Bártzi Krisztina	<i>Szerentsi Ferenc</i> felesége.
Benedeki Enyedi Ó János	XVIII. század végén a parajdi sóbánya mellett volt seborvos.
Benkő Ferenc (kisbaconi)	(1745 – 1816); református lelkész (Szeben) és tanár (Nagyenyed). A jénai Természetvizsgáló Társulat tagja; iskolai ter-

	mészetrajzi múzeumalapító. <i>Linné</i> követője. Kőzettani munkái tették híressé; a magyar ásványtani szaknyelv megteremtője.
Benkő Márton	(1695 – 1703); református lelkész és tanár Nagyenyeden; <i>Cicero</i> leveleit és beszédeit fordítja magyarra.
Benkő Sámuel	(1743 – 1825); Borsod megye külföldön tanult főorvosa, állambölcséleti munkák, aforizmagyűjtemény írója.
Bentzédi Székely István	(1500/1510? – 1563); krónikairó és reformátor. Zsoltárokat fordított, egyházi műveket adott ki. <i>Károli Gáspár</i> lelkészárca egy időben. Az első magyar nyelvű egyetemes történelem írója.
Bereghi János	XVII. századi kecskeméti prédikátor.
Bertalanffi Pál	(1706 – 1763); jezsuita pap – tanár, házfőnök, komáromi gimnáziumi igazgató, hitszónok, Első ízben prédikált a bécsi magyaroknak anyanyelvükön.
Besalélel	Mindenhez értő ezermester, templomi fémtárgyak készítője, a bibliai szent sátor építője.
Bessenyei Sándor	(1743? – 1809); <i>Bessenyei György</i> író testvérbátyja, királyi testőr. Műfordító, testvére és annak társasága hatására „ <i>bazafias érzésből kezd</i> ” irodalommal foglalkozni. Milont fordította.
Bestia	Fenevad, itt egyenértékű Antikrisztussal.
Bethleni Ádám (bethleni)	(? – 1748); királyi kulcsos komornyik, lovasezred kapitány, országos elnök.
Bethlen Imre	(1698 – 1765); kormányiszéki tanácsos, a székelyudvarhelyi kollégium főgondnoka. Könyvtára is ide került.
Bethlen István	(1582 – 1648); Hunyad és Máramaros vármegyék főispánja, Erdély gubernátora, rövid ideig fejedelem is.
Beythék	<i>Bejthe István</i> (1531 – 1614); Batthányi család udvari papja, András apja.
Bél	<i>Bejthe András</i> (1564 – ?); Batthányi grófok udvari papja.
Bél (Belius) Mátyás	<i>Bel</i> , babiloni főisten.
Biblis	(1684 – 1749); külföldön iskolázott, pozsonyi református lelkész, polihisztor, rektor, egyházi író, tankönyvíró, fordító, lapalapító. <i>Büblisz</i> , a nimfák által forrássá változtatott, testvéréhez bűnös szerelemmel vonzó bibliai alak.
Bidpai / Bilpai	A Kalíla va – Dimna c. arab mesegyűjtemény feltételezett szerzőjének Európában elterjedt neve.
Bod Péter	(1712 – 1769); Külföldön iskolázott, nagy műveltségű refor-

	mátus lelkész; <i>Teleki Józsefné</i> gróf <i>Bethlen Kata</i> udvari papja. Számtalan egyházi, egyháztörténeti, irodalomtörténeti munka szerzője. Sok műve maradt kéziratban. A tudatos magyar nyelvhasználat szorgalmazója.
Bodoki József	(1733 – 1799); kolozsvári ev. ref. kollégiumi tanár.
Boetius	<i>Boetius, Ancius Manlius Torquatus Severinus</i> (480 – 524), latin filozófus (újplatonista és arisztotelészi tanok középkori terjesztője), teológus költő és államférfi. Műveit többször is lefordítják magyarra.
Bogáthi	<i>Bogáthi Fazekas Miklós</i> (1550? – 1592), erdélyi unitárius pap, zsoldárfordító, énekszerző, históriás könyvek írója.
Böjthi Antal	XVIII. századi jezsuita hitszónok; 1770 – 1794 közötti tevékenységéről tudunk.
Bökényi Filep János	1652-ben franekeri tanuló; (1620? – 1654); református lelkész Csarodán, Bereg vármegyében.
Bombergus	<i>Bomberg, Daniel</i> (1515 – 1549), flamand nyomdász.
Bonfinius, Antonius	(1427 – 1503); jeles itáliai történetíró. Mátyás király udvari történetírója
Bonyhai Zsuzsanna	<i>Zalányi László</i> özvegye.
Borosnyai Nagy Pál	XVIII. századi író; Szinnyei csak ennyit közöl róla. 1764 – 1768 között Nagyenyeden, a református kollégiumban tanár.
Borosnyai Nagy Zsigmond id.	(1704 – 1774); külföldön iskolázott ev. ref. hittudor, főiskolai tanár Nagyenyeden; teológiai vitairatok, halotti beszédek szerzője.
Brandmüller János	XVIII. századi bázeli nyomdász.
Buczy Emil	(1782 – 1839); kegyesrendi tanár, gyulafehérvári kanonok, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, költő esztéta, az <i>Erdélyi Múzeum</i> egyik alapítója, pedagógiai munkát, verseket írt „Y” szignóval.
Bunián János	<i>Bunyan, John</i> (1628 – 1688), angol író és prédikátor.
Caesar	<i>Gaius Iulius Caesar</i> (Kr. e. 100 – 44), római államférfi, egyeduralkodó, híres hadvezér, politikus és író.
Caracioli, Lajos Antal	(1721 – ?); katona, a lengyel hadseregben ezredes; több munkát írt francia nyelven.
Castor	<i>Zeusz</i> és <i>Léda</i> ikerfiainak egyike, <i>Pollux</i> testvére, görög mitológiai alak.
Cato Censorius	<i>Cato, Marcus Parcius Censorius</i> (Kr. e. 234 – 149), római író, szónok, hadvezér, államférfi.

Chiron	<i>Kheiron</i> , orvoslással is kapcsolatba hozott görög mitológiai alak.
Cicero, Marcus Tullius	(Kr. e. 106 – 43); ügyvéd, politikus, közéleti személyiség, a latin próza nagy alakja, híres szónok.
Cornelius	római püspök, a tudós Novitianus ellenpüspöke.
Csáki Katalin (csáki)	(1726 – 1794); ájtatos könyvek írója.
Cseh András	Váradi harmincados 1603-ban.
D. D. S.	lásd <i>Decsy Sámuel</i> .
Daniel István	(1684 – 1774); Rákóczi, majd császárpárti báró; <i>Pekry Polixena</i> férje.
Daniel Polyxena	(1720 – 1775); tudományszeretete által kitűnt vargyasi bárónő, <i>Wesselényi István</i> klasszikus műveltségű felesége.
Datames	Kappadokia satrapája Kr. e. a IV. században.
Dávid	(Kr. e. X. század); Izrael megteremtője és legnagyobb királya, a <i>Zsoltárok</i> néven ismert vallási himnuszok szerzője.
Dayka Gábor	(1769 – 1796); anyanyelvét tudatosan művelő katolikus pap, majd tanár Lőcsén; kitűnő pedagógus, barokk és rokokó stílust kedvelő költő, fordító; színházi társulat alapítója, a magyar nyelv terjesztője.
Deáki (Filep) József	(1681 – 1748); külföldet járt pap-tanár, egyházkerületi főjegyző, 1740-től püspök. Gyász-, alkalmi beszédek, gyászversek szerzője.
Deáki Filep Sámuel	1784 – 1790 között a kolozsvári református nyomda bérlője.
Debora	Izrael harcra buzdító prófétája.
Debreczeni K[alocsai] János	(1632? – 1710); külföldi akadémiákon tanult, iskolarektor és pap Kecskeméten. A szövegben említett, <i>Isten ajándékával való kereskedés...</i> című munkája 1693-ban jelent meg Debrecenben. Egyházi munkák szerzője.
Decsy Sámuel (decsi)	(1742? – 1816); külföldön tanult bölcseleti és orvosdoktor, aki a nemzeti irodalom fejlesztését és a magyar nyelv terjesztését tekintette fő céljának. 1793-tól a bécsi <i>Magyar Kurir</i> egyik szerkesztője.
Demeter Márton	1732 – 1736 között tevékenykedő nagy tudású gyulafehérvári nagy prépost, hittérítő.
Demosthenes	<i>Démoszthenész</i> (Kr. e. 384 – 322), az ókori görög irodalom és történelem nagy alakja, athéni szónok és államférfi.
Derecskei Ambrus	(1576? – 1603); református prédikátor, nagyváradi esperes. Említett műve Debrecenben jelent meg 1603-ban.

Derhám Viliám	<i>Derham, William</i> (1657 – 1735), windsori kanonok, upminsteri prédikátor.
Dezső Mihály	Balaton melléki származású, 1715 – 16-ban Franekerában tanult lelkészjelölt.
Détzi	<i>Baranyai Decsi (Czimor) János</i> (1560? – 1601), XVI. századvégi, tudós humanista író; jogi, bölcséleti és történeti munkák szerzője; marosvásárhelyi ref. koll. tanár.
Dézi József	(1744 – 1791); ev. ref. prédikátor, marosszéki egyházkerületi jegyző.
Dézi Lázár György	(1736? – 1773); pap, esperes, püspök Nagyenyeden. Teológiai disszertációt, halotti prédikációkat írt.
Dido	Karthágó alapítója és királynője.
Diénes Sámuel	1784 – 1794 között erdélyi hivatalnok Bécsben. Egy természettudományi és egy történelmi munka szerzője.
Diogenes Stoicus	Kr. e. V. században élő görög filozófus.
Döbrentei Gábor (högyészi)	(1786 – 1851); külföldön iskolázott nevelő, királyi tanácsos, az <i>Erdélyi Múzeum</i> alapítója, az akadémia egyik szervezője és oszlopos tagja, színházigazgató. Költő, fordító, szépirodalmi, nyelvészeti és történelmi munkák szerzője.
Döme Károly	<i>Mede Pál</i> (1768 – 1845), pozsonyi kanonok; költő, fordító. Egyházi beszédek szerzője.
Domitzián	<i>Domitianus, Titus Flavius Augustus</i> (81 – 96), római császár.
Dorell Josef	<i>Darrell, William</i> (1651 – 1721), angol jezsuita, Franciaországban élő író.
Draskovit János	<i>Draskovits János</i> (1550 – 1613), horvát törökverő bán, később udvari tanácsos. <i>Guevara Antal</i> munkájának egy részét fordítja le magyarra.
Dugonits	<i>Dugonits András</i> (1740 – 1818), kegyesrendi egyetemi tanár, fontos szerepet töltött be a magyar irodalom fejlesztésében, a patriarchális népies irodalom képviselője. Színdarabokat, verseket, példabeszédeket írt.
Durand Dávid	XVIII. századi londoni francia prédikátor.
Eldád és Médád	A két prófétai önkívületbe esett öreg a hetven vén közül, akiket Jehtró tanácsa Mózes támogatására rendelt.
Ellinger János	<i>Ellinger Johann Josef</i> , 1786 – 1810 között nyomdász Kassán.
Elsevir	Németalföldi nyomdász, könyvkiadó és kereskedő család a XVI – XVIII. századokban Leyden, Hága, Utrecht, Amszterdamban.

Ember Pál	<i>Debreceni Ember Pál</i> (1660 – 1710), református lelkész a Tiszaántúlon; egyháztörténeti és teológiai munkák szerzője.
Ennius	<i>Ennius, Quintus</i> (Kr. e. 239 – 169), Vergilius megjelenéséig a legnagyobb római költőnek tekintették.
Enyedi György	(1555? – 1597); kolozsvári unitárius pap-tanár, püspök, egyházi szónok és író. Széphistória szerző.
Eobanus Hessus	<i>Helius Eobanus</i> (1488 – 1540), német származású latin költő.
Erasistratus	<i>Eraszisztratosz</i> (Kr. e. 300), görög orvos, aki <i>Herophilusszal</i> együtt a boncolást emberi hullákon végezte.
Esopus	<i>Aiszóposz, Aesopus</i> (Kr. e. VI. század), prózai állat- és tanítómesék állítólagos szerzője.
Eszterházy Ferenc	(1715 – 1785); főispán, császári és királyi kamarás, tót és horvát bán.
Eurialus	<i>Eurüalosz</i> , argonauta, a trójai háború egyik részvevője.
Eutropius, Flavius	(? – 370); római történetíró.
Ezdrás	<i>Ezsdrás</i> , zsidó írástudó pap (Kr. e. V. század.), róla elnevezett könyv szerzője.
F. Sikos István	(1775 – 1831); evangélikus lelkész a Dunántúlon.
Faludi Ferenc	(1704 – 1779); jezsuita bölcseletdoktor, lelkész, hitszónok és tanár, versíró és fordító, moralista prózaíró, a késő barokk nagy alakja; nyomda-, iskola- és könyvtárigazgató; nyelvújító.
Fazekas István	(1742 – 1812); Svájcban tanult református lelkész Nagykállón és Diószegen.
Feder	<i>Feder, Johann Georg Heinrich</i> (XVIII. sz.); göttingai tudós, udvari tanácsos.
Felfalusi József	(1660/61 – 1715), franekeri egyetemen tanult református esperes és kollégiumi tanár Marosvásárhelyen.
Fenelon	<i>Fénelon François de Salignac de la Mothe</i> (1651 – 1715), Cambrai érseke, XIV. Lajos unokájának, a burgundiai hercegnek a nevelője, író.
Ferdinánd III.	1637 – 1657 között habsburg osztrák uralkodó.
Festetics György	(1754 – 1819), a keszthelyi gazdasági iskola, a Georgikon alapítója, a tudományok pártfogója, a göttingai Tudományos Társaság levelező tagja.
Fébus	<i>Phoibosz, Phoebus</i> (lat.) <i>Apollon</i> mellékneve = ragyogó.
Félegyházi Tamás	(1540? – 1586); külföldön tanult, debreceni esperes, korának legképzettebb református teológusa, káté író, bibliafordító.
Flaccus	lásd <i>Horatzius</i>

Florus	<i>Publius Annius; Lucius Annaeus Florus; Julius Florus</i> névváltozatok alatt előforduló római dialógusíró, költő, történetíró. (I. sz. eleje – II. sz. eleje)
Földi János	(1755 – 1801); orvostudor, botanikus, a debreceni felvilágosodás egyik nagy alakja; haladó szellemű természettudós és író. Péczeli <i>Mindenes Gyűjteményének</i> szerkesztő társa. A debreceni grammatika nagy része az ő nevéhez fűződik.
Földváry Ferenc	Földváry Ferenc tancsi gróf unokája.
Földváry Ferenc (tancsi gróf)	(1700 – 1770); <i>Földváry II. Pál</i> és <i>Harinnai Farkas Sára</i> fia, birtokos Erdélyben.
Franekera	<i>Franeker</i> , holland egyetemi város.
Frangepán	<i>Frangepán Ferenc Kristóf</i> (1620 – 1671), a Wesselényi féle habsburg ellenes összeesküvés résztvevője.
Frangepán Kata	A Frangepán család cetinai ágának leszármazottja, <i>Perényi Gábor</i> felesége, buzgó református. Ő adja ki Krakkóban 1535-ben, udvari papja, <i>Komjáthi Benedek</i> munkáját, a <i>Szent Pál apostol leveleinek</i> magyar nyelvű fordítását.
Franzius Farkas	<i>Franzius, Wolfgang</i> XVIII. századi wittenbergi teológiai professzor.
Frisius, Gemma	XVI. századi medikus és matematikus.
Fritsi Fekete Lajos	<i>Bethlen Gábor</i> idején betelepített, lengyel származású család leszármazottja. 1789-ben királyi táblai ülnök.
Frobenius	<i>Froben, Johann</i> (1460 – 1527), német származású svájci könyvnyomtató. A család több tagja foglalkozott nyomdászattal.
Fülep Gábor	(1793 – 1823); külföldön képzett teológiai tanár, tankönyvíró, fordító, ev. ref. szuperintendens.
Gajdó Dániel	<i>Csernátoni Gajdó Dániel</i> (1696 – 1749), 1723-ban Leydenben tanult, gyulafehérvári ev. ref. esperes.
Galenus	<i>Galenius Claudius</i> (kb. 131 – kb. 200), Az ókor egyik legjelesebb orvosa.
Galland	<i>Galland, Antoine</i> (1646 – 1745), francia orientalista; a Collège de France arab szakos tanára. Az <i>Ezeregy éjszaka</i> első fordítója.
Gautier	<i>Gautier, Henri</i> , XVIII. század eleji francia mérnök.
Gedde János	<i>Gedde, John</i> , XVIII. századi angol mezőgazdasági szakíró.
Gellert	<i>Gellert, Christian Fürchtegott</i> (1715 – 1769), német római katolikus tanár, nevelésügyi tanácsadó, miseköltő, drámaíró.
Gerhárd János	(1582 – 1637); német lutheránus teológus tanár; az ortodox lutheránus tan megalapítója.

Ghél János	XVIII. századi bécsi nyomdász.
Gombási István	(1766 – 1814); külföldön iskolázott erdélyi ev. ref. lelkész. Franciából és németből fordított egyházi munkákat, prédikációkat.
Gottsdéd	<i>Gottsched, Johann Christoph</i> (1700 – 1766), német irodalmi dik-tátor, színházi reformátor, fordító, irodalomtörténész, tudós-tanár. Hatással volt a magyar dráma- és nyelvtan irodalomra.
Göböl Gáspár	(1746 – 1818); kiváló szónoki tehetségű, több nyelvet beszélő kecskeméti ev. ref. lelkész.
Görög Demeter	(1760 – 1833); udvari tanácsos, nevelő, a Magyar Tudomá-nyos Akadémia tiszteletbeli tagja; <i>Kerekes Sámuel</i> lel együtt 1789–1803 között a <i>Hadi s más nevezetes Történetek</i> című fo-lyóirat, – a későbbi <i>Magyar Hírmondó</i> kiadója, a magyar nyelv, de a mezőgazdaság pártolója is.
Göttinga	Göttingen
Gracian Boldizsár	<i>Gracian y Morales Baltasar</i> (1601 – 1658), spanyol jezsuita író és tanár. A <i>conceptismo</i> (spanyol mesterkélt barokk stílusirány-zat) teoretikusa. Allegorikus műveket írt.
Gruterus	<i>Gruter János (Gruytere)</i> (1560 – 1627), holland tudós.
Guevara Antal	(XV. sz. vége – 1545); spanyol író, udvari prédikátor, V. Károly krónikása, Guadix püspöke.
Gvadányi József	(1725 – 1801); olasz eredetű magyar gróf, hosszú katonai karriert befutó lovas generális, a nemesi – nemzeti ellenállás eszméinek szószólója, a XVIII. századvégi verselés magyaros iskolájának főepikusa. Zamatos nyelven írt négyes versekben.
Gyalakuti Lázár János	(1703 – 1772); erdélyi kormányiszéki elnök. Belsőszolnok vár-megye főispánja. Költemények, imádságok írója.
Gyarmathi Sámuel	(1751 – 1830); Bécsben, Németországban tanult, erdélyi gya-korló orvos–doktor, jeles minerológus, a göttingai Tudós Tár-saság tagja, több nyelvet ismerő tanár, a modern összehasonlí-tó nyelvtudomány megalapítója.
Gyöngyösiek	<i>Gyöngyösi István</i> (1629 – 1704), költő, ügyvéd, alispán, familiá-ris költő, a magyar barokk költészet jelentős alakja. <i>Gyöngyösi János</i> (1741 – 1818), külföldön tanult, újtordai pap és verselő.
Gyulai Klára	(? – 1757); Bethlen Imre felesége, könyvgyűjtő. Könyvtára a székelyudvarhelyi református kollégiumra maradt.
Halaszi Mátyás	Körösi mester a XVII. században.
Halla	Halle (Németország)

Haller Gábor	(XVIII. sz.), német származású, elmagyarosodott nemesi család tábornok sarja.
Haller János (hallerkői báró)	(1616? – 1697); valószínűleg külföldön tanult magyar közéleti személyiség, erdélyi fejedelmi tanácsosa magyar nyelv tisztaságának védelmezője.
Haller László (hallerkői gróf)	(1717 – 1751); Máramaros megye főispánja. A magyar nyelv lelkes pártolója.
Hannibál	(Kr. e. 247 – 183); Karthágó politikai és katonai vezetője.
Harrinai Farkas Sára	(XVII – XVIII. sz.); <i>Földváry II. Pál</i> felesége; <i>Földváry Erzsébet</i> édesanyja.
Heister	<i>Heister, Lorentz</i> (1683 – 1758), német orvos és orvostani író. A tudományos sebészet megalapítója.
Hektór	<i>Priamosz</i> és <i>Hekabé</i> fia, Trója védelmének vezetője.
Helikon	Boiotiai hegység, a múzsák székhelye.
Heltai	<i>Heltai Gáspár</i> (1510? – 1574), kolozsvári nyomdász, prédikátor.
Heltzdörffler Mihály	Kolozsvári (1702), brassói (1702, 1720 – 1739), szepesi (1707 – 1716) nyomdavezető.
Herkules	<i>Héraklész</i> , Zeusz tizenkét próbát kiállt, nagy erejű fia.
Hermolaus P.	<i>Moré (Hermolaus) György</i> (? – 1794), kapucinus szerzetbeli pap, hat évig bécsi hitszónok; alkalmi és egyházi beszédek, imádságok szerzője.
Herophilus	(Kr. e. IV. sz. vége); görög anatómus, aki, akárcsak <i>Eraszisztratosz</i> a boncolást emberi hullákon végezte.
Hídvégi Nemes Zsuzsánna	Széki <i>Teleki Imre</i> felesége.
Hochmeister Márton id.	1778 – 1789 között szepesi nyomdász; első években Sárdival közösen.
Hochmeister Márton ifj.	(1767 – 1837); erdélyi könyvnyomtató, könyvkiadó, könyvkereskedő. A <i>Siebenbürgische Zeitung</i> és utódainak nyomtatója. Az első erdélyi magyar nyelvű hírlap, az Erdélyi Magyar Hírvivő alapítója. Színházpártoló. 1789 – 1837 között a szepesi nyomda tulajdonosa is.
Hodor Pál (szentpéteri)	(1775? – 1842); ev. ref. lelkész Csáton, a borsodi egyházmegye tanácsbírája.
Hoffhalter Raphael	Igazi nevén <i>Skrzetusky</i> (1525 – 1568), bécsi, debreceni, majd váradi és gyulafehérvári nyomdász.
Homérosz	(Kr. e. VIII. sz.); az európai irodalom első nagy (görög) költője. A trójai mondakörbe tartozó eposzok (<i>Iliász</i> , <i>Odüsszeia</i>) állítólagos szerzője.

Horatius	<i>Horatius, Quintus Flaccus</i> (Kr. e. 65 – 8), Róma aranykorának nagy költője; ódák, szatírák, didaktikai költemények szerzője.
Horváth Zsuzsa (brezovici)	Id. Teleki Ádám (1703 – 1769) harmadik felesége.
Houssaye	<i>Houssaie, Nicolas Amelot de la</i> – a XVII. század végén bécsi, francia követségi titkár.
Hufeland	<i>Hufeland, Cristoph Wilhelm</i> (1762 – 1836), jénai, majd berlini, patológiával és terápiával foglalkozó, gyakorló orvosprofesszor. Az eklektikus irányzat követője. Szakíró, természetgyógyász.
Huldrik	<i>Huldreich Jakob János</i> XVII. század második felében svájci, zürichi teológiai professzor.
Husztai András	(1700? – 1755); református jogtanácsos, református tanár Kolozsváron; genealógiai, teológiai és jogi munkák szerzője.
Ieremias	<i>Jeremiás</i> (Kr. e. 640 – 587), Izrael legnagyobb próféta.
Illei János	(1725 – 1794); jezsuita bölcseleti doktor, hitszónok és etikát, természetjogot, egyházi retorikát előadó tanár.
Illyés András	(1637 – 1712); Rómában iskolázott, katolikus bölcseleti doktor, rövid ideig erdélyi püspök, buzgó hitszónok. Gazdag irodalmi tevékenységének tulajdonítható közel harminc egyházi könyve.
Ilyés	<i>Illés</i> jóvendőmondó próféta.
Im-Hof Rudolf János	Bázeli nyomdász 1760-ban.
Inczédy József	(1688 – 1750); Nagyenyeden tanult, főkonvizistórium főjegyző, erdélyi ítélmester, műfordító.
Iuno	Héra, az Olimposz királynője, a házasság, a gyerekáldás görög istennőjének római alakja.
Izrael	(Isten harcosa), Jákob Istentől kapott új neve.
Jansonius	<i>Janson, Anton</i> (1620 – 1687), holland betűmetsző és öntő.
Jeszenák Pál	(1684 – 1762); Pozsony megyei jogtudós és királyi tanácsos.
Josintzi Sándor	(1743 – 1807); főbíró Kolozs vármegyében 1791-től.
Jovius	<i>Jovius (Giovio), Paulus</i> (1483 – 1552), itáliai történetíró, aki a magyar történet eseményeiről is említést tesz. Nocera püspöke.
Jósua	<i>Józsua</i> Izrael népének vezetője Mózes után; Jerikó elfoglalója.
József	Testvéreitől rabszolgaként eladott álomlátó és álomfejtő, későbbi egyiptomi alkirály.
József	<i>József II.</i> osztrák császár (1765 – 1790), magyar király (1780 – 1790) .
Jupiter	Zeusz görög főisten római alakja.

Juventa[s]	Zeusz és Héra lánya, az örök ifjúság megszemélyesítője a görög mitológiában.
K. Gelei Németi	<i>Geleji Katona István</i> (1589 – 1640), erdélyi református püspök, jelentős hitvitázó, akinek az idejében megszilárdult a református egyház különválása a többi felekezettől. A magyar nyelv kérdéseivel is szívesen foglalkozott.
Kalmár György	(1726 – 1781?); külföldi egyetemeket látogatott, keleti nyelveket is tanulmányozó nyelvész. Munkái nem voltak nagy hatással a magyar nyelvtudományra, mégis nagy vitákat kavartak a korabeli hazai, de a külföldi nyelvészek körében is. Kétségbe vonta nyelvünknek a török-tatár nyelvvel való rokonságát. Ugyanakkor klasszikus versmértékre való alkalmasságát bizonyította.
Kamarás Ambrus (zeleméri?)	XVII. századi kecskeméti nemes.
Kamarási György	(1693 – 1724); ev. ref. lelkész. Teleki József udvari papja, majd fogarasi pap.
Kamillus	<i>Camillus, M. Furii</i> (Kr. e 450? – 367), régi római patrícius családból származó híres hadvezér, államférfi.
Kaposi (Juhász) Sámuel	(1660 – 1713); külföldi egyetemeken tanult teológiai doktor. A gyulafehérvárra helyezett, sárospataki kollégium tanára. <i>Tótfalusi Kiss Miklós</i> munkatársa volt Amszterdamban <i>Tsétsi Jánossal</i> együtt. Az első Magyarországon nyomtatott héber nyelvű könyv szerzője, alkalmi verselő.
Kapronczai (Nyerges) Ádám	1781 – 1784 között a kolozsvári református nyomda nyomdásza.
Karancsi György	(1663? – 1676); között székely származású debreceni nyomdász.
Kazinczy Ferenc	(1759 – 1831); költő, író, fordító, irodalomszervező, <i>Baróti Szabó Dávid</i> dal és <i>Batsányi János</i> sall a kassai <i>Magyar Museum</i> alapítója és az <i>Orpheus</i> szerkesztője. A jakobinus mozgalom résztvevője.
Káldi György	(1572 – 1634); jezsuita áldozó pap, bibliafordító, hitszónok, és nyomda vezető; halotti beszédek és prédikációk szerzője.
Károlyiak	<i>Károlyi Gáspár</i> (1529 – 1591), bibliafordító. <i>Károlyi Péter</i> (1543 – 1576), kolozsvári református egyházi író, tanár és esperes.
Kecskeméti János	(XVII. sz. fordulója); külföldön tanult ev. ref. lelkész.
Kempis Tamás	<i>Thomas Hemerken/Hemerlein</i> , Köln melletti Kempen született. (1379/80 – 1471), aszkéta doktrínák szerzője.

Kenderesi Mihály	(1758 – 1824); főkormányshéki tanácsos Erdélyben; a magyar színművészet (közrejátszott a kolozsvári színház alapításában) és irodalom lelkes pártfogója. Országgyűlési, halotti beszédei és nyelvművelő munkái maradtak ránk.
Kerekes Sámuel	(? – 1800); a magyar nyelv tanára Bécsben, tudományszervező; <i>Görög Demeterrel</i> együtt 1789 – 1803 között a <i>Hadi s más nevezetes Történetek</i> című folyóirat – a későbbi <i>Magyar Hirmondó</i> kiadója. A lap jövedelmét a nemzeti nyelv és kultúra fejlesztésére áldozták. Az akadémia felállításának szorgalmazója.
Keresztúri Pál	(1589/1594 – 1655?); német egyetemeken járt, világot látott (Anglia) ev. ref. tanár, Bethlen Gábor idejében gyulafehérvári akadémiai tanár, majd segédtanár. A Rákócziak udvari papja, I. Rákóczi György kollégiumában Locke és Comenius elvei alapján tanít, hitvitázó.
Kéri Sámuel	(1645? – 1671); ferences tartományi főnök, rendházfőnök, szónok, teológus, bölcslő.
Király (Szathmáry) György	(1759 – 1781); külföldön tanult, sokáig Angliában élt, ahol a Londoni Királyi Tudós Társaság tagja, majd Borsod vármegye törvényszékének tagja, méhészt.
Kis György	Nagyenyei nyomdász 1763 – 1767 között.
Kis János	(1770 – 1846); teológiai doktor, királyi tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság rendes tagja. Széleskörű irodalmi munkássága van, de mint költő és műfordító középszerű.
Klősz Jakab	(1598 – 1657?); bártfai és rövid ideig lőcsei nyomdász
Komjáti Benedek	1529-ben Bécsben találjuk. XVI. századi tanító, <i>Erasmus</i> követője, bibliafordító (Szent Pál levelei).
Kovács Mihály	XVIII. századi erdélyi ev. ref. lelkész; gróf Teleki József és neje, Bethlen Kata udvari papja.
Kovácsnai (Tóth) Sándor	(1730 – 1792); külföldön tanult, több nyelvben jártas ev. ref. főiskolai tanár a marosvásárhelyi kollégiumban, ahol a <i>classica litteratura</i> tanszéken ad elő, író, fordító, de jeles historikus és matematikus is egy időben.
Kováts Ferencz	(1746 – 1819); több nyelvet ismerő, irodalmi hajlamokkal rendelkező, verselő, okleveles magyar mérnök. Kapcsolatban állt a kor jelentős alkotóival.
Kováts Mihály	(1768 – 1851); Bécsben oklevelet szerzett, több európai kórházban megfordult orvosdoktor. A jénai ásványtani társulat kitüntette

Köleséri Sámuel ifj.	tettje, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Fél évszázadon át, küzd a magyar nyelv és tudományosság felemeléséért. (1661 – 1732); bölcséleti, teológiai és orvosdoktor. Kiterjedt irodalmi munkássága teológiai, filozófiai, orvosi és természettudományi munkákat ölel föl.
Kőszegi Rájnás József	(1741 – 1812); jezsuita teológiai és bölcséleti doktor, Később tanár. Cikkek, költemények, fordítások kötődnek nevéhez.; <i>Baróti Szabó Dávid</i> ellenfele irodalmi és nyelvi vitákban. A prozódiai vita elindítója.
Kritias	<i>Kritiasz</i> (Kr. e. 460 – 403), az athéni harminc zsarnok egyike, görög államférfi, költő, filozófus.
Kultsár István	(1760 – 1828); gimnáziumi tanár több helyen, lapszerkesztő Pesten, több megye táblabírája. A magyar nyelv és színészet támogatója, irodalomszervező, az Akadémia létrehozásának szorgalmazója.
Kun Szabó Sándor	XVIII. századi magyar író; Szinnyei csak ennyit közöl róla. Újságkiadó Pozsonyban? Shakespeare első magyar fordítója.
Kurtzbek József	XVIII. századi bécsi nyomdász.
L'enfant Jakab	(?) <i>Jacques de Vitry</i> (1170 – 1240), francia prelátus és történetíró.
Lajos I.	<i>I. (Nagy) Lajos (Anjou)</i> (1342 – 1382), magyar király.
Landerer János Mihály	1750 – 1795 között nyomda és kiadó tulajdonos Pozsonyban, Pesten és Kassán.
Laskai János (Matkó)	(1605 – 1651?); református lelkész Ecseden, <i>Bethlen István</i> prédikátora.
Láczai Szabó József	(1764 – 1828); ev. ref. lelkész és tanár Pápán és Sárospatakon; költő, fordító, tankönyvíró és folyóirat szerkesztő, a nyelvújítás meggyőződött ellensége.
Lámpe	<i>Lampe, Friedrich Adolphe</i> (1683 – 1729), német református lelkész. Brémai, utrechti egyetemek tanára. Teológiai munkái több felé elterjedtek.
Lázár János (gyalakuti gróf)	(1703 – 1772); külföldön tanult, erdélyi kormányzó elnök, közéleti személyiség. Wolf nézeteit vallotta. Verses krónikaíró, fordító.
Lázár József gróf	A szászhegyi Lázár család 1819-ben elhunyt tagja, császári-királyi kamarás.
Leibnitz	<i>Leibnitz, Gottfried Wilhelm</i> (1646 – 1716), német filozófus és természettudós.

Lenglet duFresnoy	<i>Langlet, Nicolas</i> (1674 – 1755), francia apát. Historiográfus.
Lengyel Andrásné	A kolozsvári unitárius egyház nyomdájának 1699 – 1703 közötti tulajdonosa.
Leo Maria Saitz	<i>Szaitz Antal Mária</i> (1746 – 1792), szervita.
Leopold császár	<i>Lipót II.</i> (1790 – 1792), osztrák császár; magyar király.
Lipsia	Lipcse
Lipsius	<i>Lipsius Justus (Lips Joest)</i> (1547 – 1606), németalföldi filológus.
Lipsiai Pal	Debreceni nyomdász.
Lisznai Kovács Pál	(1630 – 1695); református főiskolai tanár, krónikaíró, pedagógiai munkákat jelentetett meg.
Livius, Titus	(Kr. e. 59 – Kr. u. 17); római történetíró.
Locke	<i>Locke, John</i> (1632 – 1704), angol filozófus, a szenzualizmus megalapozója.
Londinum	London
Losontzi István	(1709 – 1780); külföldön iskolázott nagykőrösi ref. tanárigazgató, az anyanyelvi oktatás úttörője.
Lót	Bibliai alak, Ábrahám unokaöccse.
Lucretius	<i>Lucretius, Titus Carus</i> (Kr. e. 98 – 55), római költő.
Luneburg	<i>Lüneburg</i> , közigazgatási kerület Hannovera porosz tartományban.
Lugdun	Lyon
Machaon	Aszklépiosz és Epione fia, trójai hős, testvérével(<i>Podalyrius</i>) együtt orvosként szerepel.
Magyar Könyvház	1783 – 1804 között Pozsonyban majd Pesten, időszakosan megjelenő tudományos szemle <i>Molnár János</i> szerkesztésében; külföldi könyvkivonatokat tartalmaz.
Magyar Kurir	Kezdetben <i>Szacsvai Sándor</i> szerkesztésében, Bécsben, 1786 – 1834 között megjelenő politikai hírlap.
Magyar Musa	A <i>Magyar Kurir</i> irodalmi melléklapja 1786-tól.
Magyar Museum	<i>Batsányi János, Kazinczy Ferenc, Baróti Szabó Dávidék</i> által szerkesztett, 1788 – 1793 között két kötetben Kassán megjelent, első magyar nyelvű irodalmi folyóirat.
Manutius	<i>Manuzio, Aldo</i> (1450 – 1515), itáliai humanista, velencei nyomdász és kiadó.
Marcus Antonius	(Kr. e. 83 – 30); római államférfi, a második triumvirátus tagja.
Marcus Aurelius	(161 – 180) római császár.
Margitai Péter (margitfalvi)	<i>Margitai Láni Péter</i> (1595? – 1629), iskolamester, ev. ref. lelkész, püspök Huszton; egyházi műveket, epigrammákat írt.

Marikowzki Márton	<i>Marikowszki Márton</i> (1728 – 1772), külföldön matematikát és orvostudományokat tanult és világot járt orvosdoktor. Zemplén, Szerém és Szatmár vármegyék főorvosa. Orvosi, állatorvosi, ásványtani munkák szerzője.
Marmontel	<i>Marmontel, Jean François</i> (1723 – 1799), francia költő és drámaíró, a francia Akadémia tagja.
Maro (Máro)	<i>Maro, Publius Vergilius</i> (Kr. e. 70 – 19), római költő, pásztori költemények, mezőgazdasági tanköltemény szerzője.
Maróthi György	(1715 – 1744); református újíto főiskolai tanár, tanügyi reformok elindítója, tantervezetek, módszertani utasítások fűzőnek nevéhez, az európai zenekultúra elterjesztője; a reáltantár- gyak pártfogója.
Martonfalvi György	<i>Martonfalvi Tóth György</i> (1635 – 1681), teológiai doktor, református főiskolai tanár Debrecenben. Puritán – presbiteri irányzat követője. Teológiai vitairatok, egyházi munkák szerzője.
Matzedo Filippus	lásd <i>Philipposz</i>
Maxai Mihály	<i>Maksai Mihály</i> , XVIII. századi székely származású, Frankfurtban tanult orvos doktor, aki 1755-ben egészségügyi könyvet írt.
Márs	<i>Árész</i> görög hadisten római változata
Márton István (mándli)	(1760 – 1831); a pápai gimnázium magyarul tanító tanárja, iskolaépítő és szervező; teológiai, valláselméleti, bölcséleti, filozófiai, pedagógiai, erkölcstudományi munkák és tankönyvek szerzője.
Mátyás király	<i>Corvin Mátyás, Hunyadi Mátyás</i> (1443 – 1490), Magyarország humanista királya.
Mátyus István (kibédi)	(1725 – 1802); külföldön iskolázott és gyakorlatozott orvosdoktor, Küküllő- és Marosszék rendes főorvosa. Könyvtárát, nyomdáját a marosvásárhelyi református kollégiumra hagyta. Orvosi munkákat írt.
Mávors	lásd <i>Márs</i>
Mehmet basa	Szulejmán (Szolimán) (1520 – 1566), török szultán hadvezére.
Melánkton Filep	<i>Melanchton (Schwartzfeld), Philipp</i> (1497 – 1560), német humanista, reformátor, pedagógus, teológia professzor, Luther munkatársa.
Melchior	<i>Melchior, Albertus Wilhelmus</i> (1685 – 1738), franekeri tanár.
Melpomene	A tragédia múzsája.

Menander	(Kr. e. 342 – 292); az új antik görög komédia képviselője.
Menecrates	<i>Menekratosz</i> (I. sz.); Tiberius császár korabeli kiváló római orvos.
Metzius	<i>Metis</i> (jelentése okosság); az okosság mitológiai megtestesítője.
Mélius (Horhi) Juhász Péter	(1536? – 1572); ev. ref. püspök, a kálvinizmus megerősítője, pap-tanár, nagy hitvitázó. Gazdag az unitarizmus ellenes irodalmi munkássága. Az első hazai református hitvallás (confessio) kidolgozója.
Mészáros Ignácz	(1721/1729 – 1800); irodalmár, fordító, kalocsai érseki titkár. Idézett művét – a magyar irodalom legelső regényét Menander munkájából fordította.
Michael Angelo	<i>Michelangelo Buonarroti</i> (1545 – 1564), az itáliai reneszánsz nagy mestere, humanista.
Mikolai Hegedüs János	(1617 – 1667); Németalföldön, Angliában iskolázott református lelkész, tanár a Felvidéken. A magyar tudományos nyelv és népiskola híve.
Miloth	XVIII. századi francia, római katolikus apát, történelmet előadó tanár.
Milton	<i>Milton, John</i> (1608 – 1674), az angol irodalom nagyjainak egyike. Közéleti személyiség, politikus; neveléstudományi, jogi és teológiai írásai jelentek meg.
Mindenes Gyűjtemény	Komáromi, hasznos ismereteket közlő, <i>Péczeli József</i> szerkesztésében 1789 – 1792 között megjelenő tudományos folyóirat.
Minellius	<i>Minelli (vagy Min–Elli) János</i> (1625 – 1693), holland filológus.
Minerva	<i>Athéné, Pallasz Athéné</i> , a bölcsesség, a tudás, görög istenének római változata.
Mirám	Türosz királya.
Miskolczy Ferenc	(1697 – 1771); Győr város rendes orvosa, városi tanácsos; sebész–doktor.
Mitiléna	<i>Mütiléné</i> , ókori görög, Lesbosz szigeti város.
Molnár Ferenc (örvendi)	XVII. századi debreceni református diák.
Molnár János	<i>Molnár János Keresztély</i> (1728 – 1804), Grácban tanult jezsuita bölcséleti és teológiai doktor, tanár, tudánypártoló kanonok; vallási, egyháztörténeti és természettudományi munkák szerzője. Szerkesztő, bibliográfus, az időmértékes verselés úttörője.

Morgagnius	<i>Morgagni Keresztelő János</i> (1682 – 1771), olasz orvos és a patológiai anatómia megalapítója; régészettel és nyelvészettel is foglalkozott.
Mómus	vagy <i>Zolios</i> , a gáncsoskodás mitológiai alakja.
Nagy Sándor	Másképp <i>Makedón Sándor</i> (Kr. e. 336 – 323), hellenisztikus uralkodó.
Nagyajtai Cserei József	(1770? – 1815); jezsuita pap-tanár Nagyszebenben, kanonok, a Nyelvművelő Társaság pártfogója. Teológiai munkákat és tankönyveket írt.
Nagyenyedí Püspöki Péter	Fehérmegye főbírája, egykori tógás diák a XVIII. század elején.
Nalanczi István	Az Erdélyi Gubernium belső tanácsosa, Hunyad és Zaránd vármegyék főispánja. (XVIII. század második fele)
Naláczy József	(1742 – 1822); magyar királyi testőríró, műfordító, főispán.
Nádudvari Péter	(1687? – 1726); szászvárosi református lelkész, híres egyházi szónok. Prédikációkat, halotti beszédeket, teológiai munkákat írt.
Nánási István	<i>Nánási Lovász István</i> (1624 – 1683?), Franekerán tanult nagybányai református lelkész, valláserkölcsei munkákat írt.
Nánási Lovász József	(1728? – 1757); teológiai jellegű munkákat író ev. ref. lelkész Hajdúböszörményben.
Názo	lásd <i>Ovidius</i>
Nemes Júlia	; székely származású nemesi család tagja; <i>Kor-da Zsigmond</i> felesége, korának legműveltebb asszonya.
Németi (Szathmár-) Mihály	(1638 – 1689); külföldön tanult ref. lelkész, akadémiai rektor, egyházi művek, imádságok, zsoltárok szerzője.
Neuton	<i>Newton, Isaac</i> (1643 – 1727), angol természettudós, matematikus.
Nizus	<i>Nizosz</i> , tengeri sássá változtatott megarai király a görög mitológiában.
Noltenius János	XVIII. századi német lelkész.
Nunkovits György	1787-ben pécsi nagyprépost és szerbi püspök.
Oderlitzki Antal	<i>Oderlitzki, Anton Michael</i> , 1790 – 1792-ben Pozsonyban nyomdász.
Odüsszeusz	<i>Ulysses, Ulixes</i> ; görög mitológiai alak, híres utazó, hajós.
Olymp	Az istenek hegye a görög mitológiában, Thesszália és Makedónia határán.
Onadi János	Kassai református tanár 1693-ban. Versekbe szedett matematika tankönyvet írt.

Oporinus	<i>Oporinus, Johann</i> (1536 – 1568), bázeli könyvnyomtató.
Orfeus	Görög mitológiai alak, kiváló zenész és énekes.
Osterváld	<i>Osterwald, Jean Frédéric</i> (1663 – 1747), genfi református teológus.
Ovidius	<i>Ovidius, Publius Naso</i> (Kr. e. 43 – Kr. u. 17), római költő.
Paksi Mihály (szathmári)	(1681 – 1744) a sárospataki kollégium külföldön tanult bölcselő, természettudomány és teológia tanára. Esküvői, halotti beszédek, szónoklatok szerzője.
Palladium	<i>Minervának</i> trójai, ellenségűző képe.
Palóczy György	<i>Palóczy György</i> (1733/34 – 1805), református esperes Olaszliszván. Hittani munkák szerzője.
Páldi István	1755 – 1759 között a kolozsvári református kollégium nyomdájának vezetője; halála után özvegye veszi át.
Pálfi Károly	(1735 – 1816); a Pálffy nemesi család detrekői ágának, 1807-től hercegi rangú tagja, Pozsony vármegye örökös főispánja, aki a császári kamara, majd a kancellária udvari tanácsosa is volt II. József császár idejében.
Panapos	<i>Panopeusz</i> , görög mitológiai alak.
Pap Zsigmond (szathmári)	(1703 – 1761); külföldön iskolázott református pap, esperes, 1760-tól püspök Kolozsváron. Híres szónok, írói munkássága is erre a térre szorítkozik.
Parnasz, Parnasszus	<i>Parnasszosz</i> , görög hegység, Apolló, Dionüszosz és a múzsák székhelye a görög mitológiában.
Pataki Füsüs János	(1616? – 1629); református lelkész, prédikátor Szatmáron, az első magyar nyelvű államelméleti író.
Pataki József	Mesterségét Belgiumban tanulta nyomdász, aki 1745 – 1770 között a kolozsvári református nyomda felügyelője.
Pataki Sámuel	(1731 – 1804); Külföldön tanult, nagy gyakorlattal rendelkező orvosdoktor Kolozs megyében, bölcséleti tanár, fűvész, 1769-től a kolozsvári református nyomda igazgatója.
Pápai Páriz Imre	(1618 – 1667); gyulafehérvári esperes. II. Rákóczi György udvari lelkésze, egyházi író. A híres nyelvész – Páriz Pápai Ferenc – apja.
Pázmány Péter	(1570 – 1637); jezsuita, esztergomi érsek, bíboros, az ellenreformáció szellemi vezére, a magyar barokk irodalom vezéregyénisége, egyetemi tanár, oktatási intézmények alapítója. Filozófiai, teológiai művek, vitairatok, prédikációk szerzője.

Pechy Imre (pécsújfalusi)	(1753 – 1841); Göttingában tanult, alnádor, alispán, országgyűlési képviselő; a debreceni kollégiumban magyarul oktató tanár.
Pegasus	<i>Pégaszosz</i> , Meduza nyakából kipattant, a múzsák csillaggá változott szárnyas lova, a pöffeszkedő Helikon hegy megfékezője.
Pekry Lőrincz	(? – 1709); katolikus hitre tért, erdélyi gróf; Fehér vármegye főispánja, Udvarhelyszék főkapitánya, Petrőczy Kata Szidónia férje. Rákóczi szabadságharcában tábornok és fővezér.
Pekry Polyxena	<i>Daniel István</i> férje, <i>Daniel Polyxena</i> édesanyja.
Pesti	<i>Pesthy (Mizsér) Gábor</i> (XVI. sz.), bibliafordító, mese- és szótáríró.
Petrőczy Kata Szidónia	(1662 – 1708) bárónő, aki a sors csapásai előtt a vallásban és a költészetben talált menedéket. A költőnő fennmaradt verseit először 1705-ben adták ki. Pekry Lőrinc felesége.
Péczei József	(1750 – 1792); 1783-tól Komárom lelkésze haláláig. Jó szónok. Minden erejét a magyar nemzeti nyelv felvirágoztatásának szenteli. Kevés saját írása, annál több fordítása, másokat buzdító levelei mind ezt a célt szolgálják. Irodalmi kört szervez és megindítja <i>Mindenes Gyűjteményét</i> . Célja volt a világirodalom remekeit ismertetni népünkkel és kimutatni, hogy a magyar nyelv elég gazdag és hajlékony mindannak tolmácsolására, ami a külföldi nyelveken olvasható.
Pénélopé	<i>Odüsszeusz</i> felesége. Görög mitológiai alak.
Philipposz	<i>II. Fülöp</i> (Kr. e. 358 – 336), Makedónia királya, Nagy Sándor apja, a makedón birodalom megeremtője.
Piktétus Benedek	<i>Pictet, Bénédict</i> (1655 – 1724), svájci francia teológus és tanár, művei nagy hatást gyakoroltak a magyar teológiai és etikai irodalomra.
Pindarus	<i>Pindarosz</i> (Kr. e. 520 – 445), legnagyobb görög lírikus, kitűnő drámai, nyelvi és zenei érzék jellemezte; kardalok, himnuszok, ódák szerzője.
Pindus	<i>Pindosz</i> , thesszáliai hegység, a múzsák kedvenc tartózkodási helye.
Pitt, William ifj.	(1759 – 1806); angol politikus, reformer miniszterelnök. Nevéhez fűződik Írország és Nagy-Britannia egyesítése.
Plantinus	<i>Plantin, Christophor</i> (1520? – 1589), francia származású németalföldi nyomdász és kiadó.
Plato	<i>Platon</i> (Kr. e. 427 – 347), görög idealista filozófus.

Plautus, T. Maccius	(Kr. e. 254 – 180); római vígjátékíró.
Plinius	<i>Plinius, Caius Caecilius Secundus</i> (61/62 – 113), római író, consul, kormányzó.
Podalýrius	<i>Podalýriosz</i> , trójai hős, testvéreivel (<i>Machaon</i> , lásd ott!) együtt orvosként szerepel.
Polibius	<i>Polýbiosz</i> (Kr. e. 208? – 126), görög történetíró.
Pollux	<i>Zeusz és Léda</i> ikerfiainak egyike, <i>Castor</i> testvére.
Pontanus	<i>Pontanus, Giovanni Giovanni</i> (1426 – 1503), olasz humanista bölcsész, történész.
Póp	<i>Pope, Alexander</i> (1688 – 1774), filozófiai és politikai satírákat író angol költő.
Prágai András	(1595? – 1636); külföldön tanult református lelkész; <i>Rákóczi György</i> udvari papja.
Priscianus	Híres római grammatikus a VI. században.
Ptolomeus Philadelphus	(Kr. e. 309 – 246); Alexandria uralkodója.
Rácz Sámuel	(1744 – 1807); széleskörű gyakorlatra szert tett, Bécsben diplomázott sebészorvos, a nagyszombati, majd budai egyetemek tanára, egyes szakágak megalapítója, a magyar tannyelvű oktatás híve.
Rádaiak	<i>Ráday Pál</i> (1677 – 1733), költő, politikai író, kuruc ideológus, id. <i>Ráday Gedeon</i> apja. <i>Ráday Gedeon id.</i> (1713 – 1792), nemzeti tudomány és műveltség szellemi vezére; a Ráday könyvtár II. alapítója; költő, országgyűlési képviselő, mecénás. <i>Ráday Gedeon ifj.</i> (1745 – 1801), fordító, színházpártoló. <i>Ráday Pál</i> (1768 – 1827), ifj. Ráday Gedeon fia, a magyar színjátszás egyik úttörője.
Rákóczi Ferenc II.	1704 – 1711 között erdélyi fejedelem.
Rákóczi György I.	1630 – 1648 között erdélyi fejedelem.
Rákóczi József	(1700 – 1730); II. <i>Rákóczi Ferenc</i> nagyobbik fia.
Rákóczi Zsigmond	1607 – 1608 között erdélyi fejedelem.
Révai Miklós	(1750 – 1807); kegyes tanítórendi áldozó pap, egyetemi tanár, a magyar nyelvtudomány legnagyobb alakja. Ellentétben áll <i>Verséggy Ferenc</i> cel nyelvi kérdésekben. Tankönyveket írt. Az első magyar rendszeres stilisztika szerzője.
Rhédei Drusiána	(XVIII. sz.); báró <i>Kemény Ádám</i> felesége.
Rhédei Zsuzsanna	(XVIII. sz.); báró <i>Wesselényi Ferenc</i> felesége.

Rollin	<i>Rollin, Charles</i> (1661 – 1741), francia történetíró, fiziko-teológus; pedagógiai és történelmi művek szerzője; párizsi egyetemi rektor.
Ruisch	<i>Ruysch, Fredric</i> (1638 – 1731), amszterdami anatómus, patológus.
Rustán basa	Szulejmán (Szolimán [1520 – 1566]) török szultán 1561-ben elhunyt hadvezére.
S. Pataki József	<i>Sárospataki József</i> , 1745 – 1770 között kolozsvári nyomdász.
Salamon	(Kr. e. 965 – 926); az ókori Izrael királya, <i>Dávid</i> fia, a nevéhez kötődtek a bibliai bölcs mondások.
Sardanapalus	<i>Assurbanipal</i> , Ninive királya, utolsó asszír király (Kr. e. 668–626).
Saurin, Jakab	(1677 – 1730), nagy hírű hágai, francia protestáns prédikátor.
Sándorffi József	(1767 – 1824); Bécsben tanult gyakorló orvos, ott és Nagyváradon. Orvosi folyóirat (<i>Orvosi és Gazdasági Tudósítás</i>) elindítója, <i>Pap, özvegy és gyámintézet</i> alapítója; a magyar nemzeti nyelv és érzés, a színjátszás pártfogója. Verseket írt.
Sárdi Sámuel	<i>Scharđi Samuel</i> , 1744 – 1779 között szebeni nyomdász.
Scaliger	<i>Scaliger, Josephus Justus</i> (1540 – 1609), francia klasszikus filológus, leideni egyetemi tanár.
Scaliger	<i>Scaliger, Julius Caesar</i> (1484 – 1558), itáliai humanista, filozófus, orvos és költő, Erasmus ellenfele.
Schrämbel Ferenc Antal	XVIII. századi, 1793 – 1795 között tevékenykedő bécsi nyomdász.
Schröck	<i>Schröck, Johann Matthias</i> (1733 – 1807), német történész.
Schwartz János	XVIII. századi (1722) frankfurti nyomdász.
Segesvári István	XVIII. sz. második felében (1792 – 1797 között) debreceni orvosdoktor.
Seiler Fridrik György	<i>Seiler, Fridrich Georg</i> (1733 – 1807), híres német teológus, egyetemi prédikátor és tanár; az erlangeni erkölcsi és széptudományok intézetének alapítója, tankönyvek, tantervek, tanári és prédikációs kézikönyvek szerzője.
Seleucos	<i>Seleucos I. Nicator</i> (Kr. e. IV. sz.), Nagy Sándor tábornoka.
Seneca	<i>Seneca, Lucius Annaeus</i> (Kr. e. 4 – Kr.u. 65), római filozófus, szónok és író.
Sémei	Absolontól elűzött és Salamon által megbüntetett Dávid gyalázó.

Shakespeare, William	(1564 – 1614); angol színész, víg-, tragédia- és történelmi drámajáték író, költő, világirodalmi nagyság.
Skálinger	lásd <i>Scaliger</i>
Sokrates	<i>Szokrátesz</i> (Kr. e. 469 – 399), athéni görög filozófus.
Solimán	<i>I. Szulejmán (Szolimán)</i> 1520 – 1566 között török szultán.
Sombori	lásd <i>Zsombori József</i>
Sófalvi József	(1745 – 1794); református pap, Kolozsváron kollégiumi tanár, valláserkölcsei munkák szerzője.
Stankovítsi Leopold P.	(1742 – 1789); ferencesrendi szerzetes, hittérítő, vasárnapi prédikátor; szentbeszédek szerzője.
Stapfer	<i>Stapfer, Jean-Frédéric</i> (1708 – 1755), református svájci teológus és író, az ortodox irányzat képviselője, nagyszámú teológiai mű szerzője.
Störck	<i>Stoerck, Anton von</i> (1731 – 1803), osztrák orvos.
Streibich János Gergely	<i>Streibich, Gregor Johann</i> , 1737 – 1781 között győri nyomdász.
Streibich József	1783 – 1818 között győri nyomdász. A <i>Streibich</i> nyomda 1727 – 1850 között működött.
Sulzer	<i>Sulzer, Johann Georg</i> (1720 – 1779), Svájcban született, a berlini gimnázium matematika tanára, filozófus, esztéta, iskolaszevező.
Sylvester	(1504 – 1572); Sylvester János (Erdősi), bölcséleti mester, magyar protestáns reformátor, a magyar nyelv tudatos művelője.
Syngrenius János	<i>Siengriener</i> család, apa és fia, bécsi nyomdászok a XVI. században.
Szabo	Lásd <i>Baróti Szabó Dávid</i>
Szacsvay Sándor (esztelneki)	(1752 – 1815); csípős tollú hírlapíró és szerkesztő. Az 1780-ban megindult pozsonyi <i>Magyar Hírmondó</i> szerkesztő és irányító munkatársa, majd Bécsben a <i>Magyar Kurír</i> nak és irodalmi melléklapjának, a <i>Magyar Musanak</i> kiadó szerkesztője. Sokat tett a nemzeti nyelv és érzés terjesztéséért.
Szakmári Paksi Simon	XVIII. századi magyar író? Szinnyei sem ismeri. A <i>Régi magyarországi szerzők</i> , Budapest 1989-ben megjelent kötetben sem szerepel ilyen név.
Szalai Barkóczy Ferenc	(1710 – 1765); egri püspök, Magyarország első primása, tudományok pártfogója.
Szathmári Király Ádám	(1692 – 1752); Rákóczi Ferenc hű embere, naplóíró.
Szathmári Ötvös István	(1643 – 1665); Németalföldön tanult sárospataki tanár, majd Érsekújvár lelkésze.

Szathmáry Pap Sándor	1731 – 1745 között a kolozsvári ref. egyházközség nyomdájának bérlője.
Szenczi Kertész Ábrahám	1640 – 1667 között Nagyváradon, (1660 – 1663 között Kolozsváron is) dolgozó nyomdász.
Szent Ágoston	<i>Augustinus</i> (354 – 430), a patrisztika legnagyobb filozófusa, híres szónok, a keresztény szellem kibontakozására nagy hatást gyakorló hippoi püspök.
Szent István	<i>I. (Szent) István</i> (997 – 1038); 1000-tól megkoronázott magyar király.
Szent László	<i>I. (Szent) László</i> (1077 – 1095); magyar király.
Szerentsi Ferenc	Máramaros és Abaúj vármegyék táblabírája a XVIII. század második felében.
Székely Ádám (borosjenői gróf)	(1763? – 1789); császári–királyi kamarás, egyházi alapítványok és iskolák gondnoka Erdélyben.
Székely István	lásd <i>Bentzédi Székely István</i>
Szigethy Mihály	1792 – 1804 között debreceni városi nyomdában nyomdász.
Szigeti L. Sámuel	XVIII. századi karcagi református prédikátor. Egyetlen kéziratban maradt munkája az angol <i>Bunyan</i> fordítása németből.
Szikános	<i>Szikános</i> , a százkezű óriás, Briareosz fia a görög mitológiában.
Szikszai György	(1738 – 1803); külföldön tanult debreceni református esperes. Irodalmi munkássága egyházi jellegű (imádságok, prédikációk, templomi imakönyvek). Részt vett a debreceni magyar grammatika szerkesztésében is.
Szilágyi Márton	Szilágyi Tönkö Márton (1642 – 1700), református tanár, püspök Debrecenben.
Szilágyi Sámuel id. (piskárkosi)	(1719 – 1785); református lelkész, bölcséleti és hittan tanár; görög irodalmi olvasókönyvek szerkesztője. 1765 – 1779 között debreceni püspök.
Szilágyi Sámuel ifj. (piskárkosi)	(1749 – 1828); Bihar és Szatmár vármegyék táblabírája; id. Szi-lágyi Sámuel fia.
Szily János (felsőszopori)	(1735 – 1799); szombathelyi püspök. Egyházi intézmények alapítója és tovább fejlesztője; egyházi műveket írt.
Szoboszlai József	Udvarhelyszéki származású orvos Erdélyben. 1800-ban fordította le <i>A farsangot követő nyaralásokról</i> című munkát.
Szőke Ferenc	A borsodi egyházi szent társaság esperese a XVIII. században.
Szőnyi Benjámin	(1714/17 – 1794); külföldön iskolázott református lelkész, esperes Hódmezővásárhelyen. Egyházi művek alkotója, természettudományi munkák fordítója.

Tátzitus	<i>Tacitus, Publius Cornelius</i> (kb. 55 – kb. 120); római történetíró, politikus.
Tantsi Földváry Erzsébet	(XVIII. sz. első fele); erdélyi ősi nemes család leszármazottja, az 1746-ban elhunyt <i>Tholdalagi Mihály</i> felesége.
Telegdi János	(1574? – 1647?); váradi és nyitrai püspök. Rovásírásról közölt könyvet.
Teleki Ádám (széki) ifj.	(1740 – 1792); dobokai főispán, kormányiszéki tanácsos, több vármegye adminisztrátora, a <i>Cid</i> fordítója.
Teleki Domokos	(1773 – 1798); királyi tábla ülnök, <i>Teleki Sámuel</i> fia, a jénai Mineralógiai Társaság elnöke.
Teleki József (széki)	(1670? – 1732); Fejér vármegye főispánja; Bethlen Kata második férje.
Teleki Sámuel	(1739 – 1822); udvari kancellár.
Telemakus	<i>Télemakhosz</i> , Odüsszeusz és Pénélopé fia.
Teokritos	<i>Theokritosz</i> (Kr. e. kb. 300 – 265), bukolikus költő, a népies versenyköltészet irodalmasítója.
Terentius	<i>Varro, Marcus Terentius (Reatinus)</i> (Kr. e. 116 – Kr. e. 26?); az ókori Róma legnagyobb tudósa, az ókor legtermékenyebb írója.
Tertulianus	<i>Tertulianus, Quintus Septimus Florens</i> (155 – 220), presbiter, latin keresztény atya; a latin nyelvű keresztény próza megteremtője. Valáserkölcsi művek szerzője.
Tetis	<i>Téthüsz, Tethys</i> (lat.), Uranosz és Gaia lánya, Ókeános nője, a folyóvizek és az Ókeanidák anyja a görög mitológiában.
Tholdalagi Mihály	Erdély régi nemes családjának grófi címet kapott leszármazottja. 1746-ban hunyt el.
Tigurum	Zürich
Tissot	<i>Tissot, Simon – André</i> (1728 – 1797), svájci orvos.
Tóféus	<i>Tofeüs (Dobos) Mihály</i> (1624 – 1684), erős ortodox szellemű hitvitázó, pap-tanár, teológiai doktor, Apafi Mihály udvari papja, erdélyi ref. püspök (1679-től); egyházi író.
Tolnai F. István	(1630 – 1690); Németalföldön képzett orvosdoktor, református lelkész és Kolozsváron tanár. Az értekező próza nagy alakja.
Tolvaj Ferenc (menyői)	<i>Tolvay Ferenc</i> (1650? – 1710), matematikus, Heves megyei nemes, losonci tanár; számtankönyvei több kiadást mértek. Írt verses krónikát is.

Tordai Sámuel	(1731 – 1811); Svájcban képzett református lelkész, kolozs-kalotai egy-házmegye esperese. Író és műfordító. Halotti beszédei, teológiai munkái maradtak fenn.
Toroczky Terézia	(1765 – 1816); a Toroczkaiak grófi ágának leszármazottja.
Tótfalusi K. Miklós	<i>Misztótfalusi Kis Miklós</i> (1650 – 1702), világhírű kolozsvári betűmetsző művész és nyomdász, nyelvész és tudós. A magyar tanítási nyelv buzgó híve.
Trattner Mátyás	<i>Trattner, Johann Thomas</i> , 1783 – 1829 között Pesten nyomda-vezető, 1783 – 1788 között tulajdonos is. A <i>Trattner nyomda</i> 1827/1829-ig működött.
Tsernátoni W. Sámuel	<i>Vajda Sámuel (Csernátoni)</i> (1750 – 1803), külföldön tanult. Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen református kollégiumi tanár, bölcselet, természettan és mennyiségtan szakokon.
Tsétsi János	<i>Csécsi János id.</i> (1650 – 1708), Utrechtben tanult, sárospataki református iskolamentő tanár és igazgató. <i>Misztótfalusi Kis Miklós</i> munkatársa volt Amszterdamban <i>Kaposi Sámuel</i> el együtt.
Tsipkés Komáromi György	<i>Komáromi Csipkés György</i> (1628 – 1678), teológiai doktor, a debreceni kollégium tanára; teológiai vitairatok, halotti beszédek, nyelvtankönyvek, bibliafordítás teszik ismertté nevét.
Tsuzi (Cseh) Jakab	(1639 – 1695); teológiai doktor, prédikátor, 1693-tól püspök. Említett munkája 1642-ben jelent meg Franekerában.
Tzézár, Cézár	lásd <i>Caesar</i>
Tzitzero	lásd <i>Cicero</i>
Ulisses	<i>Odüsszeusz</i> , Ithaka királya, a trójai háború leleményes hőse.
Ultrajectum	Utrecht, holland egyetemi város.
V. S.	<i>Vásárhelyi Sámuel</i> , XVIII. századi orvostudor, gyakorló orvos Nagyenyeden.
Vajai Vay József	Tizán inneni helvét eklézsia kurátora.
Vaji Kata	<i>Vay Kata</i> , az 1681 – 1711 közt élő Vay I. Ádám második feleségétől származó leány, gróf <i>Teleki Pál</i> (1677 – 1731) felesége.
Van Vayen id.	<i>Johannes van der Waeyen id.</i> (1639 – 1701) franekeri teológiai doktor professzor, történész.
Van Vayen ifj.	<i>Johannes van der Waeyen ifj.</i> (1676 – 1716) franekeri teológiai doktor professzor.
Vánnier	<i>Vaniere (le Pere Jaques)</i> (1664 – 1739), francia jezsuita és latin költő.
Váradi Balassi Pál	1794-ben orvosnövendék.

Vásárhelyi Gergely	(1561 – 1623); jezsuita áldozópap és hitszónok. Az első magyar naptár megszerkesztője; fordító, egyházi művek, lelki elmélkedések, imádságok alkotója.
Vásárhelyi K. András	<i>Kézdivásárhelyi András</i> (1718? – 1767), XVIII. századi, szász-városi református lelkész.
Vedelius Miklós	<i>Vedelius, Nicolaas</i> (1596 – 1642), franekeri teológia professzor.
Veresegyházi Mihály	<i>Veresegyházi Szentyel Mihály</i> , kolozsvári nyomdász a XVII. század második felében.
Veresmarti Mihály	(1572 – 1642); pozsonyi kanonok, a Pázmány Péter alkotta magyar irodalmi iskola egyik tagja, a magyar hittani irodalom és szónoklat megteremtője.
Verestói György (cséri) id.	(1698 – 1765); az erdélyi ref. egyházkerület püspöke; a kolozsvári teológiai tanszék bölcsezetet előadó tanára.
Verhagen	<i>Verheyen, Ph.</i> (1648 – 1710), holland anatómus és sebész.
Verseghy Ferenc	(1717 – 1822); pálos szerzetes, felvilágosult materialista, jakobinus mozgalom elítélt részvevője, a Nyelvművelő Társaság tagja.
Vesmás Márton	Doboka vármegye táblabírája 1774-ben; ennyi, amit tudunk róla.
Vesselényi Mária (hadadi)	<i>Wesselényi Mária</i> (? – 1786), ifj. <i>Teleki Ádám</i> felesége, írónő.
Vénus	<i>Aphrodité</i> , a görög szerelem és szépség istennőjének római változata.
Virág	<i>Virág Benedek</i> (1752 – 1830), pálosrendi bölcseleti és hittudományi tanár, költő. A klasszikus mértékes formákat művelte.
Viski István	1772 – 1775-ben a kolozsvári református nyomda bérlője.
Vitringa, Campegius	(1693 – 1723); franekeri egyetem szentírást tanító professzora.
Voltaire	<i>Voltaire, François-Marie Arouet</i> (1694 – 1778), nagy francia felvilágosult filozófus, köz- és szépirodalmi író, a modern francia történetírás egyik megteremtője.
Vosius János	<i>Vossius (Voss), Gerhardus Johannes</i> (1577 – 1649), németalföldi klasszika filológus, polihisztor.
Vulcanus	<i>Hephaisztosz</i> (az istenek sánta kovácsa a görög mitológiában) latin neve; a tűz istene.
Weber Simon Péter sen.	1783 – 1815 között pozsonyi nyomdász.
Wesselényi Anna (hadadi báró)	(1774? – 1807); <i>Daniel Polyxena</i> és <i>Wesselényi István</i> leánya, <i>Bethlen László</i> felesége.

Werner	<i>Werner, Abraham Gottlob</i> (1750 – 1817), a freiburgi Bányászati Akadémia professzora, geológus, a mineralógia „atyja”, bányatanácsos.
Xenophon	(Kr. e. 434? – 395) zsoldos, görög történetíró és bölcseleő.
Yung	<i>Young, Edward</i> (1681 – 1765), sokat mellőzött, papi pályára lépett angol költő.
Z. P.	<i>Zalányi Péter</i> (XVIII. sz. második fele), felvinci (erdélyi) református lelkész.
Zayr	<i>Voltaire</i> angol ízlés szerint készített színműve.
Zichy Károly	(1753 – 1826); hivatalnok, főispán, államférfi, miniszter; 1790-ben az alkotmányos kiegyenlítés híve.
Zolios	lásd <i>Mómus</i>
Zoltán József	(1712 – 1763); külföldön iskolázott, Hunyad és Fehér megyei, majd kolozsvári orvos, műfordító.
Zsombori József	<i>Zsombori-Sombori József</i> (1783 – 1822), címzetes kanonok Székelyudvarhelyen; Az <i>Erdélyi Múzeumba</i> írt cikkeiben a magyar nyelv állapotával foglalkozik.

SZÓMAGYARÁZAT

abájdóc	elegyes búza, kétszeres, rozssal kevert búza
abst arogantia dicto	önhittség nélkül mondva
accentus	hangsúly
ad materiam	dologhoz tarozó
ad octavum	nyolcad napra, nyolcadikára
additio	(mat.) hozzáadás
aer	levegő
affrontálni	szembesíteni
agnus	angyal
ajjasok	alnémetek (aldeutschok)
alagyas vers	elégia
allegatio	perbeli „felelés”, szóváltás, felhozott védelem, érvelés
amicabilis compositio	baráti egyezkedés, kibékülés
annectál	csatol
antidotum	orvosság, ellenszer
apokriphus könyvek	szétszórtan megtalálható, de kánoninak soha nem tartott zsi- dó és ókeresztény írárok, könyvek, fejezetek, amelyek viszont rokonságot mutatnak más bibliai könyvekkel
aprobatio	jóváhagyás, engedély
argumentum	érv, bizonyíték, indok
arithméthika	számtan
assessor, adessor	ülnök, táblabíró
attakíroz	támad, rohamoz
attentissime	legnagyobb figyelemmel
augeal	növel, bővít
autor, author, auctor	szerző
Áltzéus mértéke	alkaioszi verssor, négysoros időmértékes verssor
árkos	nyomdai ív
ávántsiroz	előrehalad
b. e.	b[ecses] e[mlékezetű]
balsamum	balzsam
batalion karé	zászlóalj négyszög (hadrend)
bibliothéka	könyvtár
canonikus	törvényes
causa	ügy, dolog, ok
censorság	felülvigyzási jog
centrum	központ
chirurgus	seborvos, sebgyógyító borbély
Christiana Concordia	keresztényi egyetértés, kiegyezés
citáltat	megidéz
civilis status	közrendűek, polgári állapotúak
clima	klíma, éghajlat

clystiroz	(gör.) hánytat
collector	olvasótárs
collegium	kollégium
colonus	telepes, lakos
comaedia	drámai műfaj, komédia, vígjáték
commendál	ajánl
communicáns	úrvacsorát vevő
compareál	megjelenik
componál	szerkeszt, fogalmaz
concludál	egybefoglal, következtet
condecens	illendő
condenscendálva	hajolva, elfogadva, megelégedve
conditio	feltétel
conferál	tanácskozik, összevet, átenged
conjugatio	igeragozás
connexio	összefüggés
conscientiose	lelkiismeretesen
consulál	tanácskozik
conventios doctor	egyezményes vagy házi orvos
corona	korona, koszorú
corpus	hadtest
corrumpált	megrongált
cottus	[<i>comitatus</i>] vármegye
crisis	döntés, ítélet
criticus	bíráló, kritikus
critizálni	bírálni
cultor	barát, bérló
cura	gyógyítás, ápolás, kezelés
czímerez	díszit, ékesít
czitron	citrom
dánus	dán
de puncto ad punctum	pontról pontra
declarál	kijelent
dedical	ajánl
deliberatum	ítélet
demonstrál	bizonyít
denominator	(mat.) nevező
dependentia	függőség
devotio	fogadalom
délszínre	napfényre, világosságra
dialectus	nyelvjárás
disciplina	(tan)tárgy
disponál	rendelkezik, utasít
dissimulál	eltitkol
distichon	párvers, két különböző időmértékes verssorfaj összekapcsolása
dominika	Úrnapi istentiszteletkor elhangzó imádság

dosis	adag
dramma	dráma, irodalmi műfaj
ebeg	rebesget
editzio	kiadás
egercsél	kapdos
elfedeztet	eltakartat, elrejtet
entzembentzem-árros	értéktelen holmikát áruló
epistola dedicatoria	ajánló levél
errata	hibajegyzék
esztrág, eszterág	gólya
etyepetye	étvágy (ebben a szóösszefüggésben)
evulgáltat	kihirdet, meghirdet
examináltat	kivizsgáltat
excipiál	leír
exemplár	példány
exhibeál	megmutat
experiál	tapasztal, érez
experientia	gyakorlat
expositio	fejtegetés, előadás
faleutzi rend	phalaikoszi verssor - Phalaikosz görög költőről elnevezett ti- zenegy szótagos verssor
fascinál	megigéz
fassio	tanúvallomás, igazság kiszolgáltatása, vallomástétel
fátum	végzet, istenek által megszabott sors
Festung	(ném.) erődítmény
fiscalis actio	kereset, adókivetés, fenyítő per
fiscus	császári magánpénztár, kincstár
flastrom	sebre való ír
fons vitae	élet forrása
fő németek	felnémetek (hochdeutschok)
fractio	(mat.) törtszám
fundamentom	alap
fundus	telek, alapítvány
galandotska	szegélydísz
garnizon	helyőrség
gira	pénz(érték) (magyarosan az olasz líra után)
grammatika	nyelvtan
harmintzadok	a magyar királyi kereskedelmi vámok egyike
heával	hiányával
helv. conf.	helvét konfesszió, helvét hitvallás
Henriádok	Voltaire egyik művének címe
heros	hős
hexaméter	görög-római hat ütemű verselési képlet
hímet varr	díszit varr, ékesít
honnyai nyelv	nemzeti nyelv
imperator	uralkodó

imperium	birodalom
importuna commendatio	alkalmatlan ajánlás
impressum	könyv végén elhelyezett, annak szövegéhez nem tartozó, nyomdai adatokat tartalmazó rész
inclytus	tekintetes, nemes
judlium	főszolgabíró
jus	jog
justificatio	bizonyítás
K.O.	Kegyes Olvasó
kabinét	gyűjtemény, szertár
kadentzia	csattanós mondás
kamuka	damaszt (asztalkendők és törülközők szövete) damaszkuszi kockás ruhaszövet
kirukkol	kivonul
kitzégérez	nyilvánossá tesz, kifüggeszt
klenodium	egyházi kegytárgy, ereklye
kolompoz	toldoz-foldoz
köting	könting [súlymérték, a lat negyedrésze]
kötött szavak	összetett szavak
kurír	futár, hírvivő, hírnök
külyü	malom
Kyrie	<i>Kyrie eleison</i> (görög) Uram irgalmazz! könyörgő felkiáltás rövidítése
laborál	dolgoz
lantos vers	lírai vers
lektika	leptika, könnyű hintó, hordszék
linea	vonal
litterator	irodalmár
loccus	bibliai helyek
londis posztó	angol szövet
lót	lat (régi súlymérték = 17,5 g)
magnanimitás	bátorság, nagylelkűség, nagyratörés, ambíció
manuscriptum	kézírás
martyr	mártír, áldozat
mathematice corporea quantitas	számítási, testi mennyiség
matrix	negatív betűanya
maxima	epigrammatikus tömörséggel megfogalmazott erkölcsi igazság, életelv
mársut	hadi menet
megnótázza	jegyzetekkel látja el, észrevételezi
mester szavak	szakszavak
metódus	módszer
monarkha	uralkodó
monumentum	emlék, emlékmű, síremlék
munt lisztye	finom liszt
mustrák	példák

mysterium	misztérium, titok, rejtély, titokzatos szertartás
nectar	nektár (istenek eledele a görög mitológiában)
nobilem feminam	nőszemélyt
nobilis persona	nemesi személy
nodum Gordium	gordiuszi csomó
numerator	(mat.) számláló
observatio	észrevétel
oeconomus	gazda
offerál	felajánl
opinio	vélemény
orákulum, oraculum	jóshely, isteni jelenés, ihlet
orálni	beszélni
oratio	beszéd, szónoklat
oratorica	szónoklattan
originál	eredeti
orvos plánta	gyógynövény
osmanográfia	török birodalom leírása, rajza
pacificatio	békítés
pais	pajzs
palléroz	csinosít
paperli	itt utalás a német nyelvre
paradigma	példa, minta
parenthesis	zárójel
parsok	felek (szembenállók)
paterek	(páterek) atyák
patrocinium	pártfogás
patronus	pártfogó, kegyúr
pápás doctor	katolikus teológus
pár nevek	rokon értelmű szavak, szinonimák
pensum	elrendelt, kiszabott dolog
perikopa	a szentírás egyházhatalóságilag kiválasztott és felolvasandó ré-
szei	
periodus	időszakasz
plágáz	tudós tolvajnak, irodalmi tolvajnak tart
plánium	terv
pluritate votorum	szavazattöbbséggel
poesis	költészet
poma granat	gránátalma
postilla	tanulmányul és utánzásul szolgáló szentbeszédgyűjtemé-
	nye, prédikációs kötet
practica resolutio	gyakorlati magyarázat, döntés
praeceptor, preceptor	tanító
praeda	zsákmány, préda, martalék
praedical	prédikál, igét hirdet
praenumeratio	előfizetés
praetitulált	megnevezett

Pragmatica Sanctio

praktizáltat
prefectus
prelum
prezidium
privilegium
pro memoria
progressio
pronunciál
propositio
protestál
pruszszus
psalmusok
pthrűcsök
punctum
purpura
quadrate et cubicae extractio
quarto-, octavo forma
quotiens
radicis
raritás
ráma
recreatio
regula bursalis societatis
regula, régula
replikál
respublica
retirál
rudimenta
sanctificatio
sanctus
sacra invidia
schola
schulfűxerey
scopus
scriba
sectio
seculum
Sedria
seni (genie)
senior
sentencia
Seres nemzetség
sermone latino

1713-1723 között kivitelezett, a Habsburg ház uralmát női örökösödési ágon biztosító alaptörvény, amely az osztrák birodalom tagállamai közti viszonyt is szabályozta.

gyakoroltat
tiszttartó
prés, sajtó
segítség, oltalom
kiváltság
emlékeztetőül
(mat.) haladvány
ítélkezik, határoz, kihirdet
előadás, tétel
tiltakozik
porosz, német
zsoltárok
tücsök
pont
bíbor
(mat.) négyzet és köbgyökvonás
negyed-, nyolcadrét ívnagyság
(mat.) szorzó
(mat.) gyök
ritkaság
keret, itt törvény
felfrissülés, pihenés , kikapcsolódás
tanulmányi társaságok szabályai
szabály
válaszol
köztársaság
(fr.) visszavonul
elemi oktatás, oktatás kezdete
szentesítés
szent
szent irigység
iskola
iskolásdi, vaskalaposság
cél
írnok
rész
század
ítélőszék
zseni, lángész, kivételes tehetségű személy
legidősebb testületi tag
ítélet
a selyemmel összefüggésbe hozható kelet-ázsiai nemzetség
latin beszéd

sinor	zsinór (itt: mérték, szint)
skárlát	bíborvörös színű gyapjú szövet
soror candida	kegyes nővér
species	fajta
stempely	nyomódúc
stzitták	szkíták, közép-ázsiai lovas nép
subjectum	alany, személy
substractio	(mat.) kivonás
subtilis auctorok	elmés szerzők
suktzessor	utód
summa	összeg
superintendens	református püspök
Supremum Consistorium	főkonzisztórium, az erdélyi református egyházi főtanács
svékus	svéd
syntactica	lásd syntaxis
syntactica classis	„mondattani” osztály
syntaxis	szintaxis, mondattan
száz	(itt) század
szemelj	tekints (ebben a szóösszefüggésben)
székely betű	székely-magyar rovásírás betűje
tálentom, talentum	tehetség
technikus terminusok	szakszavak
terminus	kifejezés
terra	föld
testamentum	végrendelet
testis	tanú
tettigoforus	görög kifejezés: tücsök (görög fejdísz) hordozók
textus	szöveg
titulus	cím
toleratus	megettűrt
toties, qvoties	annyiszor, ahányszor
törsönködik	torzsalkodik, civódik
tractus	egyházmegye
trétsélés	traccsolás, csevegés
typographus	nyomdász
typus	betű, nyomtatás
Tyro arithmetisták	Tiro = Tirone = kezdő számtanosok
unguentum, ungvantum	kenőcs
uniformitás	egyformaság
vekomb	vékonyabb, szegényebb
venétus	velencei
vice notarius	aljegyző
virgula	vesző
virtus	erény
voks	szavazat
Χaire	χαίρε (gör.) üdvöz légy!, Isten veled!

ISBN 973-86562-9-x

Számítógépes tördelés: Simon Ottilia

Illusztrációk: a szerző válogatása

Borítóterv: Lukácsi Levente

Nyomdai előkészítés: DTP-Studio

Nyomta és kötötte: Mark House Nyomda, Gyergyószentmiklós

**A' nyomtatásban esett nevezete-
sebb hibák ezek.**

- A' 10.** *Levelen, a' 7. Línéában vagyon: Törre-
nye. olvasd: Törvénye.*
- 13.** *lev. 30. lín. e' földön lévő. olv. az e' föl-
dön lévő.*
- 21.** *lev. 30. lín. néve. olv. nézve*
- 27.** *lev. 18. 19. lín. V. Mós. VI. 5, 10, 12, 13.
olv. V. Mós. VI. 5. X. 12, 13.*
- 29.** *lev. 35. lín. engeaelmefség. olv. engedel-
mefség.*
- 57.** *lev. 26. lín. zörgető. olv. zörgető.*
- 62.** *lev. 19. lín. esvénabból. olv. esvén, abból.*
- 62.** *lev. 25, lín. yígaftalásától. olv. vígafta-
lásától.*
- 69.** *lev. 7. lín. kegyetlénseg. olv. kegyet-
lenség.*
- 75.** *lev. 9. lín. mimásé. olv. mi másé.*
- 149.** *lev. 13. lín. téteménveit. olv. tétemé-
nyeit.*
- 113.** *lev. 14. lín. fzerényebben. olv. serényeb-
ben.*
- 201.** *lev. 13. lín. fogtaltattanak. olv. foglaltat-
tanak.*
- 228.** *lev. 9. lín. ezek után a' sók után: életé-
nek nagyobb részét: add-hozzá ezeket:
a' Napkeleti Tartományokban, kivált-
képen pedig.*
- 241.** *lev. 18. lín. öregbítének. olv. öregbíte-
nék.*

*Ezekon kívül a' mi hibátskák a' nyomtatásban ki-
váltképen az első egy-néhány árkosokon estenek,
azokat az okos Olvasó magától is könnyven meg-*

Ha-kinek valamelly βónak írása nem fog tetszeni,
a'-mint ő-néki leg-jobbnak tetszik, úgy gondolja.
En a' melly írást leg-belyesebbnek lenni ícl-
tem, azt követtem: éljen másis a' maga βa-
badságával.

Némelly βókat kétféle módonis írtam, mindeniket
egy-aránt jó és helyes írásnak í:élvén.

Az elsőbb árkosokban az i betű körül nem vóltunk e-
léggé vigyázók: az ö és ü betűknekis a' pon-
totskáik, azoknak alkalmatlan vóltok miatt, nem
mindeniütt látszanak elég világoson. De minde-
zek az okos Olvasót méltán nem kéfedelmeztet-
hetik.



Ajánljuk szöveggyűjteményünket mindazoknak, akik valamilyen módon kötődnek a magyar nyelvhez, mindazoknak, akik szeretik és tisztelik, elfeledni nem akarják, örökségét tovább szeretnék őrizni, hagyományait ápolni akarják, újdonságait örömmel, de óvatosan fedezik fel; azoknak is, akik most tanulják, vagy újratanulni szeretnék, de leginkább azoknak, akik tanítják azon nemzedékeket, akik valamikor a maguk rendjén a tanultakat tovább akarják adni. Ajánljuk gyermekeknek, felnőtteknek, szülőknak, tanároknak, diákoknak egyaránt.

A gyűjtemény retrospektív módon XVII., de főleg XVIII. században megjelent különböző műfajú munkákból ragad ki olyan részleteket, amelyekben rangos, nagy hírű, vagy mára már elfelejtett szerzők valamilyen formában a magyar nyelv, anyanyelvünk mellett törnek lándzsát.

Korabeli, nagyon gyönyörű képszerű kifejezéssel „született nyelvünkön”, anyanyelvünkön szólnak hozzánk. Az egyre inkább polgárjogot nyerő, nemzeti, irodalmi nyelv rangjára emelkedő anyanyelvünkről, arról a nyelvről, melyen édesanyaink szívük alatt még megszületésünk előtt dédelgettek, arról a nyelvről, amely egy életen át elkísér mindannyiunkat.

Aranka György írta 1808-ban: „Rossz hazafi hazafinak,
Ki törvényét megszegi:
Kicsiny magyar az magyarnak,
Aki nyelvét megveti.”

Az írások révén nyomon követhetjük azt az erőfeszítést, melynek révén egykoron még visszafogott „együgyű” nyelvünket „rámába” szedték a hozzáértő íróink, költőink, nyelvészeink. A megmérettetés igénye, a felzárkózás lehetősége („hát mi nemes indulatú és gondolkodású magyarok alábbvalók akarnánk-e más pallérozott nemzeteknél lenni?”) lebegett szemük előtt.

Tudósok, mérnökök, teológusok, messze földet megjárt, de hazatért hazánk fiaitettek sikeres kísérleteket egy-egy nyugaton elterjedt könyv lefordítására, hogy ne csak az adott nyelvet ismerő szűk körnek szóljanak, hanem az egyszerű emberek is hasznát vehessék.

Két évszázad kifejezéseinek sokszínűségét, alkotók érveléseinek sokrétűségét, használt nyelvi fordulataik zamatosságát, mondanivalójuk időszerűségét ajánljuk az olvasónak, úgy, hogy a különböző korokban használt helyesírási formákat is megőrizzük.

A kötetet az egykori nyomdatechnikára, a „typographus” tehetségére, könyvszerkesztésbeli ízlésére és a könyv művészetére is utaló egykori kiadványok címlapjai, jellegzetes díszlécei és záródíszai (nyomdászok „ornamentikái”) teszik teljesebbé a részletes szó-, és névmagyarázat mellett.